

Megjelenik
minden hónap
15-én.
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVŐR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest,
„Hungaria“ vendéglő.
185—186. sz.

III. kötet.

1874. JANUÁR 15.

I. füzet.

A MOLDAI CSÁNGÓ NYELVRŐL.

A moldvai csángó nép a Szeret folyó jobb partján elnyúló hegyláncz tövében, az északi szélesség 46—47-ik foka közt, Román és Bákó városok közvetlen szomszédságában, az előbbtől északra, az utóbbtól délre fekvő falvakban lakik. Ezek közül az északi rész már meglehetősen el van oláhosodva, míg a Bákó vidékbeli déliek a mostoha viszonyok ellenére is aránylag elég épen megőrizték eddigelé magyarságukat, értem alatta a magyar nyelvet; mert viseletük, szokásaik már ezeknek is egészen oláhosak; sőt meglett férfiak, saját vallomásaik szerint, egyként beszélnek a magyar és oláh nyelvet. „Mán uram, ennek ez a szora! ez vala válasza egy beszédes öregnek ebbeli kérdésemre. Mett akar Bákóba, akarhoa ményünk, akar adunk, akar vészünk, az olá ember nem tud magyarul szólani, hácz csak nekünk kell megtanujjuk az ü szovukat. Mük immá étt méndenik olá hitre es törvényéz.“ Az asszony nép azouban és az ifjabb finemzedék az oláhból még nem sokat tud; s ezt csupán az iskoláknak köszönhetni, a mennyiben az alsó falvakban nincsenek.

A csángó nyelv kiválóbb sajátságai a következők.

Az első, a melyet mindenki tud, a ki hallott valaha a csángó népről valamit, az, hogy a palatális *cs, zs, s* helyett a sibilans *cz, z, sz* járja náluk; pl. *csak, kuczma, zsák, zsidó, sémmi, isten* helyett *czak, kuczma, zák, zidó, szémmi, iszten*. E sajátság azonban annyira nem általános s annyira ingadozó, hogy nem csak egy helység lakói, hanem ugyanazon egy személy is nem csak más-más, hanem ugyanazon egy szóban is mind a két kiejtést hasz-

M. NYELVŐR. III.

Lejt. rev.
1965

NYELVTUDOMÁNYI INTÉZET
Növedék naplója
19... sz. 2064

Lejt.
1980.

FH 203/75

nálja. Pl. egy öreg asszony elbeszélvén élete folyását, a többi közt ezeket is mondta: „Mosz magam vagyok, nincz szénkim; mámámat, apómat étemettem; az embéreczkémét megöték a tolvajok, csupa féczyi fokval verték agyon; az enyeimek mind chótak; a tisztelendúr osztáng, az iszten álgya még ükemét, megszájnat és éde vett; most étt mosogatók, az éfiasszonnak segítgeték a főzészbe, a purkicskákat látom el, sz máász egyéb dógot végezék.“ A szibiláló kiejtés már erősen kezd gyengülni s a mint látszik, kivesző félben van. E tüneményt jelezi legalább azon körülmény, hogy az erősen sz-ezőket, kivált a fiatalság, gúnyolni szereti. „Zidó, mint a bogdánfaliák mongyák“ jegyzé meg egy a szőlőben kapáló suhancz s lánytársai nagyot kaczagtak e furcsaság fölött.

A második sajtáság egyes, az általánostól eltérő szójelentések és szóalakok használásában mutatkozik. Ide számítjuk nem csak a magyar, hanem az idegen szókat is. Ime pár mutatóvány belőlük:

kassa: kas. „ott vagyon a kassa mellett né.“ — lonka: „törökbuzahely, térhely, vizmelletti hely.“ — birodalom: tehetség, erő. „nehez immá nekém a képálás, az üdö tellik, mű es tellünk, nincs birodalom.“ — büz: illat „Nem állhassa a fűszereknek a büzit.“ — idő: esztendő. „mult idén csak kihusztuk vót, jó adott a szőlő, de most elverte az iég.“ — kölyök: gyermek, ifjú. „Egy kölykünk beteg vót, annak süttünk pélácsintát. A Mihály még kölyök; még még nem házasodik, aggyig mind kölyök.“ — író: jegyző; irt: festett, pl. irt tojás: festett tojás. — származat: „onnét való származat vagyunk.“ — magyar égyház, magyar hit: katolikus. — sik ideje, szüküdülte: régóta, régen; nem szük üdeje hogy —: nem rég. Ez valószínűleg nem egyéb, mint: sok ideje, sok üdö oltav. ölte (v. ö. a honti azütes a göcseji möte) a sok önhangzójának illeszkedésével, úgy hogy sik ideje nem más mint sok ideje, szüküdülte pedig szük (sok) üdö ölte. — koboz: tamburaforma hangszer. „Hedegülni nem tud, csak kobzolni.“ — mátkázó vásárnap: fejér vásárnap. — bécs: boros pincze. — marha: vagyon. — csirta: morzsányi (oláh *čirtă*), rúd: tábla (ol. *rudă*). „három csirta szöllöm vagyon, nincs két rud földem.“ — vāpor,

váápor: gözkocsi. — tobák: dohány. — bordéj: putri, kunyhó (ol. *bordêjũ*: u. a.). — hárág, hërág: karó (ol. *hãrag*). — mósuly: apó (ol. *mosju*: nagy apa). — kurka: pulyka (ol. *kurkã*). — vérje, virje: így nevezi a leány a legényt, ha irt tojást adott neki; vésár: mondja a leány a leánynak, a kitől tojást kapott (ol. *vãrũ*: vetter, *verišoar*: cousine). — szécsita: szárazság, szomjuság (ol. *sečelũ*). — nepotya: lány-unoka (ol. *nepotã*). — nêrod: bolond (ol. *nerodũ*). — észkutnyênnyik. A községből hetenként más-más kettő papi bér fejében szolgálatot tartozik végezni a papnál; ezeket hívják észkutnyênnyikoknak (ol. *skutêlnikũ*: rusticus, servus). — bernicze: övkötő (ol. *brãčinariciã*). — csêr csêlye: függő (ol. *čerčelũ*). — kurélye: gyöngyfüzér (ol. *korãlũ*). — nyirely: völegény, nyírásza: menyasszony (ol. *mire*, [*mírerĩ*] és *mireasũ*). — tigéja: serpenyő (ol. *tigae*) sat.

I g é k.

csözik: csövedzik. „immá csöznek a törökbuzák es.“ — nagyolkodik: nagyra tartja magát. „ièn nem nagyolkottam soha.“ — elidéz: elüz. „A liányt elidézte a házból.“ — nyes: kapál. „Hova, hova? kérdém egy pár legénytől, a kik kapával vállukon a szöllők felé tartának. Ményünk nyesni a szöllöt, válaszolák.“ — jelèn ad: előad, kiad. „Nékünk a vadécskánkot jielèn ággyák. Mük a vadécskáikat jielèn nem aggyuk.“ — szoklal: szoktat. „Nem jó árnyékre szoklalni magunkat.“ — kirikolt: kihirdet. „Háromszor rikóccsa kü a páter.“ — kiad: férjhez ad. „Egy lányunkat és küattuk.“ — eltelik: elmúlik. „Szëmmikép nem akar eltelni (a hideglelés) Várom, mikor telèm el e világról.“ — mégpénzéz: pénzbírságra itél. „A primár mégpénzëzi a zembërt.“ — gazol: gyaláz, gazemberez; hajaz: megtépáz. „Gazollyák a zsándárok a zembërt, kénozzák, hájazzák, kenik sárval.“ — sikárlani, sikállani, sikulni: gyalulni. „Maj a Mihály mégzikullya aszt a doszkát.“ — élni valamit; használni, birtoklani. „Az a hel a mihénk volt, de most ők élik.“ — csivvög: zsbog. „Nem sütyögtettek, nem lãrmãztak, máccor pejjig ucs csivvogtak.“ — kãdarodzni: kerülni, kanyarodni. — kikevesédik: mégkevesébül. „Ebből és (a kútból) kikevesédett a viz.“

Nevezetesebb igealakok.

nyúzik. „Hámlásba sinlik, a kezei nyúznak még s a lábai. A kezemen mégnyúzott a bőr. — oldik: „Közsz még, mer még a malomba ér, héccér oldik kü.“ — sindik: fogy, léjár, nyomorog. „Immár öreg vagyok, lésindik az erő. Ién örökké sindettem.“ — küzsdik; küzködik. „Héjába küzsdik az ember velik.“ — termik: „Magiknál ész termik gyimöcs?“ — sérik: sebzik, fáj. „Eröszszen szérik a lábam.“ — forrik: „Az a viz onnat foly, em még innet forrik.“ — met: metsz. „Nem mették e szöllöt, de neki öbrekődött.“ — hoztat: hozat. „Mással hoztat magának.“

A szenvedő igealakok közül a következőket hallottam.

„Nem hivattató té Trézsina? A madarka égy her-ről mász herre hányasztatik. Kidugódott, ott kell légyén a dugaja. Ezek a lányok még kicsidék, de alig 17 esztendős, mingyár adódnak el. Bogdánfalába tudódik, mellik a legén. Ha nem dolgozódik (a szöllő), nem és termik. A gyapjut, a mi mégmosódott, ide tészszük. A többi a bojérnak bé kell hogy számadógygyék.

Az igealakok közül főlemlítendőek még az optativus folyó s végzett cselekvésének eme formái: mégténnök, mégtettem lenne. „Ha meglátnók, elhinnök. Ha éccér kiépíthetnök (a házat). Ha az a vaszut né lett lenne, mosz máskép lenne a falunkba; csak mennyi loat megvették lenne. Ha ténnap tutta lenne, vétt lenne tobákot. Ha kápáltatta lenne, bőven kap vala.“ A megláthatnánk s láttam volna alakokat nem hallottam.

Mondattani sajátosságok.

Nevezetes a comporationak *nál* rag helyett a *tól*-vel való kifejezése. „Éhiheti kemed, ez a lány nem nagyobb 17 esztendőt ü. Mit ől toább, attól rosszabb lesz.“

A causa efficiens a nálunk általános *tól* rag helyett *ből*-vel van kifejezve. „Tiz napig feküve voltam, iszén tuggya, miből hagyott el. Sányarán élődünk, ab bul találja az embert a betegség.“

A cselekvés szükségességének a nomen agentis-szel való kifejezése. „Aratónk is van a jövő hétbe (= aratni-valónk). Né, mennyi a lugo z ónk.“

Ide tartoznak még a következő adverbális használatok. „Nékém immá ninczen szok napom vissza (= hátra), nekém ez lesz az utó (utolsó). Hol vagyon ápicád? Nincs ha za, elvan a mezőn.“

Megjegyzendő, hogy az ordinális második helyett a kettődik járja; pl. „Kettődik esztendeje, hod kiházassita.“ Nevezetes a megtilt ige következő constructiója: „Nem lehet őt megtiltani, hogy igyék.“

Hangtani jelenségek.

A deminutiv képző a mély hangú szóknál is igen sokszor *écska*. „Sokécskán vadnak visszamaradva. Őzét tárcsák a mácskékcskát, hogy megfogja az egeret.“ Hallottam még: jobbécska, vadécska, nagyécska, morhécska.

E hangváltozás valószínűleg analog amaz $o = é = i$ hangváltozással, melynek nyelvünk több szava mutatja példáját, milyenek: *doszka* *dészka*, *gyortya* *gyértya*, *gyolkos* *gyilkos*, *hamos* *hamis*, *lapos* *lapis*.

Az eredetibb *é e* hangot tüntetik föl a mutató és kérdő névmás imez alakjai: *méllen*, *étt*, *éde*. „Nyócz rendét képátam vagy mennyet“; de az *i-s* forma is divatos.

Az objectiv ragozás többes harmadik személyi *ják* ragnak további hangfejlődését feltüntető *ik* alakját a következő két igében hallottam: „Nem birik el aszt ükemék. Aggyig mind szirat ik, mig étemetik.“ Különben, legalább a hallott esetek után ítélve, az irodalmi forma a divatos, mint *várják*, *akarják*, *hallják* sat.

A másodlagos *gy* helyett az eredetibb *d* hang *e* szókbán hallható: *vadnak* (általános); ha *elhadna*, jó lenne; de *hod* nincz, *hod né* lenne? a szájamat *lêhud* doszta. Hasonló jelenség látszik ezekben is: „Mikor *na* napok vadnak. Kiménén a *hédre*. Nem *dőzik* egész nap a kápálást.“

Hangveszteség nélkül járja még az érdem szó is: „Nem vagyunk érdemesék riá.“

Az assimilatióra való hajlandóság példái gyanánt csak e néhányat hozom fel: „Mégmelegittem, osztán *ék* kis vizvel ittam. Um *ménnek* a *pujra* (törökbuza) a *ludak*, mintha *hajtának*. *Étt* vagyon *ész szég* ni. *Ék* *küst* iszik belölle.

Az egyberántás nem igen kiterjedt; s bár elég szaporán beszélnek, feltünőbb példáit csak e két igében hallottam: lesésik és csinál. Az előbbi így hangzik: lesém, lesél, lesik; az utóbbi pedig: csálok, csánsz, csány, csányunk. A többi formákat nem hallottam.

Ime mindössze ennyiből állanak a csángó nyelv speciális sajátosságai; de még ezekből is több nem kizárólag a csángóságé.

Itt önkéntelenül is az a kérdés támad, miként lehetséges az, s miként magyarázható meg, hogy egy a többi magyarságtól annyira távol eső s geographiailag is elzárt nép nyelve aránylag oly kevés sajátosságot tüntet föl. A ki így állítaná fel a kérdést, alaposan kérdezne; mert csakugyan a csángó nyelvben a felsoroltakon kívül még igen sok sajátosság van, csakhogy e sajátosság egytől egyig mind a székelységben is megvan; úgy hogy a nyelvbeli adatok kétségtelen tanúskodása szerint a moldvai csángók s a székelység egymástól elszakadt részeknek bizonyúlnak be.

Az erre vonatkozó adatokat a jövő füzetre hagyjuk.

SZARVAS GÁBOR.

TEHÁT.

A Nyelvőr olvasó közönségének tájékoztatására nem egy lapon fordul elé ama figyelmeztetés, hogy a szók eredetének, alkotó részeinek kimutatásában csupán magára nyelvünk útmutatására támaszkodni nem egyéb kárba veszett fáradságnál, a legtöbb esetben egy jelentésű a sikertelenséggel, vagy a mi még rosszabb, a csalódással; ama törekvés pedig, mely még a mult korszakoknak s az irodalomnak nyelvét is mellőzve, csak is az élő beszédtől kalauzoltatja magát, alig szülhet egyebet mint botlásra halmozott újabb botlásokat.

Fejtse meg nekünk például a pusztán az élő beszédre építő nyelvész mai „itaque, ergo“ jelentéséből indulva ki csak azt a czímbeli *tehát* alakot! Bizony kárba vesz minden igyekezete. Már a ki az élő beszéden kívül tanácsot kér a történeti nyelvtől is, az egy jó lépéssel közelebb fog jutni a valóhoz; megtalálja ugyanis a régi művekben a *tehát*-nak eredetibb *tahát* alakját s meg kétségtelenül erede-

tibb „tunc“ jelentését. A *tahát*: tunc mellett szereplő s vele teljesen egy értékű *ažkor*(on) oly eleven figyelmeztetés, melyet a szemes nyelvbuvárnak szükségkép észre kell vennie. A *tahát* mellé állított *ažkor* ugyanis világosan rámutat a compositióra: *ta-hát* s rá az egyes tagok jelentésére: *ta* = a z, *hát* = k o r. S ezzel a nyelvbuvár eljutott azon pontig, a hol bizvást kimondhatja, hogy következtetése megfelelhet a valónak. A posse azonban még nem esse; körül kell tehát néznie a bizonyítékok után, a melyekkel hidat vezessen az előbbtől az utóbbihoz. Gondos kutatás, megfigyelés s a jelentésbeli egyezés rávezethetik a *ta-val*, *to-ra*, *to-rább*, *té-to-ra* (= teve-tova) szókra, a melyekről magyar nyelvbeli adatokkal is eléggé kimutatható,¹ hogy *ta*, *to* tagjuk egy jelentésű a távolra mutató *až* névmással.

Ha azonban tovább megy, s a *tahát* második: *hát* tagjának mivoltát akarja a magyar nyelvből kimutatni, e törekvése teljesen megghiúsul a nyelv konok hallgatásán. Mert hogy a *hát*: dorsum szóra mint ide nem tartozóra nem építhet, az nem csak a lelkismeretes nyelvész, hanem a kevésbé avatott előtt is kétségtelen dolognak tűnik fel. Itt tehát a további felvilágosítást csak az összehasonlítás, a rokon nyelvek tanúskodása adhatja meg.

S e felvilágosítást meg is találjuk Budenz Józsefnek a szó igaz értelmében vett nagy becsű munkájában, mely „Magyar-ugor összehasonlító szótár“ címmel a magyar szók genealogiáját tárgyalja, s melynek első füzeté (A torok és fog hangon kezdődő szók) a mult napokban jelent meg.

E munkának 8-dik lapján a 13-ik szám alatt a rokon nyelvek szavai közül mint alakilag és jelentésileg együvé tartozók a következők vannak egybeállítva: finn *kolva*: temporis spatium (*kotraksi*: némi időre, *kotrase*: egy kis idő); lapp: *kotfo*: intervallum temporis v. locorum; cseremis: *kot*, *kod*: idő (*šudo kot*: széna idő = kaszálás ideje, *tiiretme kot*: aratás ideje); zürjén: *kad*: zeit, frist (*mundan kad*: aratás ideje, *kod kadö*: quo tempore). Az itt felsorolt rokon szóknak, úgy mond Budenz, megfelelő magyar párjuk volna *kód* v. *kád*. Ezt azonban ily alakban t. i. kemény gutturalis explosivával (*k*) s mély önhangzóval (*ó, á*) nem találjuk meg a magyar nyelvben; de megtaláljuk igenis magas hangú párját e határozóban: *ekkédig*: hactenus, ad-

huc, huc usque, mely a régi codexek néhányában, azonkívül Molnárnál s Prágainál elékerül. E határozónak tagolása semmi nehézséggel nem jár; világos, hogy az *ek-kéd-ig* s *assimilatio* nélkül *ež-kéd-ig* = ez-kor-ig, ez-ide-ig részekből áll, a melyek közül a *kéd* a *kor*-val egy jelentésű névszónak s a főntebb következtetett *kód*, *kád* magas hangú párjának tűnik fel. Hogy a magyarban néha mind a magas, mind a mély hangú alak egymás mellett használatos, a sok közül elég lesz fölemlíteni a *karingó keringő* iker szókat.

De az összehasonlítás, értjük alatta Budenzet, még itt korántsem állapodik meg, hanem támaszkodva nem csak a rokon nyelvekben, hanem magában a magyarban is tapasztalható hangbeli jelenségekre, tovább kutat s a *kéd*-nek a rokon nyelvekből leszármaztatott *kád* mély hangú alakját is fölleli a *tahát* szónak második tagjában, a mely régi jelentésében a *kéd*-nek megfelelőleg csakugyan annyit tesz mint *k o r*, *ta-hát* = az-kor. Hogy a kezdő magyar *h* a χ mediumán át eredetibb *k*, *g* hangokból támadt, arra az összehasonlítás elegendő számú példával szolgál; de maga a magyar nyelv is szolgáltat igazoló adatokat e hangváltozásra; ilyenek a Halotti beszédbeli *chomuv* (olvasd *χomuv*) a mai *hamu*-val szemben, a bácskai *húmmi*, *humóska* (gyermekjáték) mellett a dunántúli *kúmmi*: hunyóst játszani.

A *tahát*-ból *téhát* nézetem szerint a némely vidéken s kivált a székelységnél uralkodó ama regressiv hangillesztő hajlam hatásának eredménye, mely a mély hangú zárt *á* előtt a nyílt *a*-t meg nem tűri s *apám*, *kapál*-ból *ápám*, *kípál*-t alakít; a zárt *á*-ból igen könnyű aztán az átmenet a zárt *é*-re; mint ennek világos példáját látjuk az aldunai *vásárnap*, *résárnap* szóban s a moldvai csángóknál, a hol egyként hallhatók: *ápám*, *kászál*, és *épám*, *készál* (l. az előbbi cikket).

VOLF GYÖRGY.

A NYELVÖRBELI NÉPNYELVI ADATOK.

1873.

I.

A népnyelvi anyagnak összeállítható fontosabb részét akarjuk ismét összeállítani a Nyelvőrnek 2. kötetéből, úgy

mint tavál az első kötetét állítottuk össze. Hogy ezek a népnyelvi adatok mennyire fontosak nem csak nyelvünknek tudományos ismeretére nézve — mint a régibb nyelvemlékek —, hanem a mai irodalmi nyelvnek szabályozására nézve is: azt, úgy hiszszük, e helyen nem szükséges bővebben fejtegetnünk. — A mi az anyagnak csoportosítását illeti, a mennyire lehet, a tavali beosztást fogjuk követni, és úgy szólván csak a tavali pontozatok példáit szaporítani (I. II. k. 18, 61, 110. l.). Elsoroljuk tehát először is a hangtani tünetmennyeket, azután a feltünőbb szóalakokat és jelentéseket, a ragozás különöségeit, a mondattani stb. sajátságokat, s utóbb majd egy összehasonlító, fejtegető cikket fogunk hozzá csatolni.

Hangtani tünetmennyek.

E tekintetben a népnyelvi közlemények még most sem elégítenek ki. Nem lehet eléggé szívükre kötni a gyűjtőknek, hogy közleményeikben az írás kitelhetőleg hű képét adja a hallott hangoknak. A második évfolyam közleményeiből ismét nem lehet (úgy mint az elsőből nem lehetett) 1) a magánhangzók viszonyait és változásait kellőleg jellemezni, és 2) a nyelvjárásokat és egymáshoz való viszonyukat kielégítőleg megismerni. Figyelmeztetésünk részben, igaz, elkésett, mert hisz a Nyelvőr szerkesztőségénél már meglevő tetemes anyagot újra alig jegyeznek föl az illetők azért, hogy pontosabban legyen följegyezve; de legalább az ezen túl beküldendő közlemények följegyzésére nézve ajánljuk ismételve a lehető óvatosságot és lelkiismeretességet!

Az *assimilatio*ra nézve ismét nagyon sok a példa. (Az *assimilatio* különböző fokainak jellemzését I. II. 19.) Keményülés: *pió czásztak* 40 (a számok a II. kötet lapjait jelölik), *söptibe* 133, *lödopta* 421, *részéksige* 189, *hitfán* 374, *vetfé* 324; *h* előtt is csak kemény hang állhat: *lekhozzabb* 512, *alikha* 558, *monthatom* 513. — Hangszervi közeledés az orrhangoknál: *Szembenedék hégy* 186, *üngöm* (v. ö. *ümög*) 186, *fölöstökönkor*, *fölöstökönt* 466, *kigyend* (*kigyelmed*) 231, *teréntém* 86. — Teljes *assimilatio*: *alla: alja* 48, *üllön: üljön* 84, *minn: mind* 88, *pálló: párló* 137, *hutyolló: *hutyorló* 224, *Taliget: tarliget* 332, *pallag: parlag* 175, *parag: parlag*, *párom: párlom* 325, *kossó*

174, boss: bors 524, sütt: sült 176, örüttikbe: örültökben 234, bollik: bomlik 374, kellibe: keblibe 513, bozza: bodza 517, rittig: richtig 476; hoh ha: hogy ha 42, hov valami: hogy vmi 87, ub busút 84, osztám mi: aztán mi 40, mellátta: meglátta 275, méttétik 369, mēnnyuzni 275, lesszēbb: legszēbb 432, més sēm: még sem 442, nēs szivessen: nēm sz. 369. — Dissimilatio okozta talán a következő alakokat: nyoszoru lány 41, gyalánt 368, 424.

Az irodalmi nyelv assimilált alakjai ellenében találunk ilyeneket: késvel, vasval 224 stb.

Mássalhangzók egymás helyett.

r h. l és viszont: éklendēznyi: ökrendezni 44, balpál: balpárti 133, csigaliga és csigariga 134, fölöstököm és früstük 134, ordel 420, szimilkál és szimirkál 471, fiskáris 133, kerepöl: kelepel 134, gereginye máshol gelegénye 279, paszur 334, 421, karukár, harkály 427, elszontyorodik 43, subricálunk *c h.* supplicálunk 225; bocskor-ra rímel pocskol 143;

l h. v: hideglövés: hideglelés 520;

l h. j: sajáta 524, mejjékét 89, tojongol 277, jány 432, kujcs 185, ojtani 376, megdőjt 472, Gajgonya: galagonya? 95, széj 475;

l h. n és viszont: küdön: kidől 371, vőfín: vőfél 561, ithol, othol: itthon, otthon 476;

ly, j h. ny: lapány 93, látottnya: látatja 467;

m h. ny, n és viszont: me = ne 85, vagyomot 368, fémlik 519, mányi: mámi 523, torom és torony 130, nedve: medve 181, nyespuha: mispel 237;

z h. d: csidma 285, 419;

k h. g: gárdin 324, guvad, guvaszt 427, gajdász 427;

p h. b: hōmbölög 134, kábosza 134, Zsilibes (* zsilipes), csimbaszkodni 518;

r h. b: bakter, subicz 185, gaballér 234, szíba: szilva 375, bakkant 426, lebegő: levegő 475; zabargya talán eredetibb, mint zavar 466;

t h. d: merd 87, mind 40, id vót 323, dūr 479, viszked 517, daracskos v. taratykos 466;

t, ty h. gy és vizont: györgya 374, gyűszű: tüző 427; hutyon 473;

s h. zs: bazsalyog: mosolyog 135; ·

f h. p: czipra 44, 234, Józsep 185, pánk, pankó 473, 523;

m h. p, b, és b h. m: Piku: Miklós 45, 133, bozog 84, bozdít: mozdít 278; bazsalyog 135; dumál = dobál? 424, gümecc másol göbecs, göbéc 278;

k h. t és vizont: kustirbicziu: conscriptio 44, kustirbánya 133, tüdök: köldök 377, letéslet: legésleg 181; szonkolyodni és szontyolodni 43, öklik: ötlík 93, csöklöttnek-boklottanak: csötlöttnek stb. 224.

g h. d: förmeted (másol Dunán túl förmeteg) 376, csender és csengér 426;

k h. p: leptika 560, laptika 237: lectica 560;

g h. b: buborka 177, csajbos és csajgos 372;

p h. cs: csösze 377;

p h. t: tróbál 521;

d h. b és vizont: bënëvér: denevér 422; zadargya és zabargya 466;

gy, j h. g: gänge 373, 423, gegényé fa 518; a meggegyütü alakban *e h.* megjegyölte 467 a *j* talán csak áthasonult a *g*-hez;

gy h. j: jász 520, 560, hajhattya 464.

Magánhangzók egymás helyett.

a h. o, u: kokas 134, 285, sorokba 175, álot 177, borocz 375, borozdába 240, szorva 323, dorázs 427, bogoly 422, komrába 514, Boranyába 524, vorgia 563; megkupor, kupori 236, viusz 524;

á h. o, u: borozda 240, mungorol 470; csokány 476;

e h. ö, i: ölös, öste 471; beli 178, csecsi 185, összi 195, fejszi 476, ingém 477, Czigánygirincz 477;

é h. ö, i, o: szögin, lölkömmek, mönök 41, ögy 178, öggyü 179; kinyér 85, 378, pecsinye 137, dërikára 467, liányait 176; doszka 476, gyortya 477;

é h. e, é, ö, ó, ű, i: eszre vösznek 131, pöngeje 513,

csirkeje 557, éhes 518, dévalykodik 180; tögöd 130, enyöm 41, csök 375, csöplü 41, fösü 134, füsüködött 468; szögin, rénik, postásni 41, ajándik, völeginy, kémin 42, rígi, tégýték, fírfi stb. 91, ír 130, kastit 176, értem és irtem 177;

i h. *ü, é, é, e, ö, o, a*: vüttem 41, vüdd 329, üdő 40, Üstennek 231, kü 41, szüved 384; kíváncsi 472, addég, még, készét 87, másécsa 130, bozdét 278, csunyét 278, noszégat (* noszítgat) 279, héja 330, kégyó 376, rédeg 473, kódés 473, méhel 134; féam panaszkodék, nencs, véssza stb. 41, béal 44, étt-hon 48, éllen 131, éhun 185, kéátott 176, méllyen 178, cséllag 180, véllásunk 323; met er 41; mög 41; annyot 41, Ortvány, Ortás 280; csahol 180;

o h. *i, é, u*: korcsila 184, mocsila 237, lapis (v. ö. hamos: hamis) 85, 376; cséda 44, 234, pélyvás 93, kukéricza, lajtérja 134; bukrétát 478, csolkulom 144, udvába 174, rupag: ropog 240, Tulu: toll 333;

ö h. *ü*: lüknyi 44;

ő h. *é*: hés: hős 279;

ó, ő h. *u ü* Göcsejben és az Örségben a részesülőkben és némely egyéb szókban: gyójtü 176, csöplü 41, tisztelendü 178; valu, gyöü 234, csöngü, mosolgu 233; korsuba 178, szöllü 323, Janku 370, tetü 370, csiku 559, tüsskü, ü 135; fázü 370, löszü 234 (fázol, lészél; máshol Dunán túl fázó, lésző);

u h. *a, i*: katat 88; áti 42, 176, hosszi 186, 431, fattyi 562, kódís 185, hozzájik 131, szirtos 475;

ü h. *i, é*: velik 179, sit 524, fikc: fülke 184, mög-ésszék 370.

Az itt elsorolt hang megfelelések természetesen nem mind úgy történő hangváltozások; ha tehát azt mondjuk „*i* h. *ü*“, ezzel csak annyit akarunk mondani, hogy az irodalmi nyelvnek *i*-je helyett valamelyik nyelvjárásban *ü* mutatkozik.

Metathesis: pökni 134, boncz: czomb 127, bong: gomb 476, egyelöst: elegyést 237, viloja 240, csanálos: csalános 281, kelebibe 368, mögszomlak: szólamlik 370, tészölög: szédélég 373, 467, bozda

375, zsurma: morzsa 377, ögyvez: özvegy 425, tópol: pótol 425, lendek: lednek, rittani: irtani 473, biláj: *bijäl 475.

Hangfogyatkozások.

A kopásnak leginkább az *l* van alávetve s itt az adatok ép úgy csoportosulnak, mint a mult évek (II. 22.); azért csak néhányat említünk: lánytú 87, Litérrü 40, gondútam, lehütem 41, pokuba 93, küdőtt 133, éhátam 40, evótam 41, sindő 134, oan 41, 84 (az ilyen, olyan névmásoknak még ezen alakjait találjuk: ollan 42, olan 176, ijen 40, ojan 48), közzebb 178, fiatáb 233, ószik 88, szómávó stb. 561; — *lj*: tú, nyú: tolj, nyulj 177.

J elkopik szó elején, hangzók közt és mássalhangzó előtt: Egenyés: *jegényés 140; káátózi: *kajátozi 88, kátosztak 371, megiettek 381; hátsa 89.

R elkopik szó végén és mássalhangzó előtt: má 40, aká 383, mikó 179, mikó 89, mikó 41, écczé 88; kocsmá 41, mé 41 (Göcsei), mé 371.

T, d szó végén és mássalhangzó előtt: maj, az gondútam, asz mondanájik 41, há: hát 477, körfe: körtve 87, rohad 41, horhatom, széhetéd 512.

D, gr hangzók közt: peig, naon 42, vaok 132, méék 370; mássalhangzók előtt néhol égy h. *z*, ha nincs rajta hangsúly: égyerek 177.

Z: ászló 184, 517, ápfog 375, 517, acskó 517; bion 40 stb. aután 86, lányhó 87, postásokho 41.

Sz: aongya: aszongya 766.

N, nr, m szó végén és mássalhangzó előtt: az utá 91, osztá 380, a ziste 133, szügé: szégény 514, legé legény 240, ola erüs 370; kiszörít 44, kételen 375, 472, nyámádi 45, kustirbicziu: conscriptio 44, mindéhun 233, ikább 370, mētem 432. Az 558. lapon *vá* és *asztá* hibásan van szedve, mert az elsőben orrhangosa (*ā*), a másodikban orrhangos *á* volt a kéziratban (olyan, mint a francia orrhangok és mint II. 23. l. színház). — *M* szó elején: aszonta 91, ég 377.

F elkopik magánhangzók közt (Göcsejben rendszeren 473) és néha mássalhangzó után: béal, luak 44, tóa 45,

toább 131, küeti 132, süeg 137, gyöü: jövö 234, füön: fövény 237, leit 323, sónyu: savanyú 45, fóros: fuvaros 86, ög: üveg 560, merén: merevén, merön 523; Páfali: *pálfalvi, Sófálára: *Sófalvára 88; alás 374 és fekés 474 talán az egyszerű al- és fek- gyökökből valók. — Szó elején: ájják: vájják 422.

H: utyan: hogyan 473; leül: lehel 373; ponkáló: ponkháló 521.

G, k: vendiség 179 és I. 417, méirém 369, mēöl (?) 432; borocz 375, baraczo 233.

Összerántott, kopott szavak: kē 40, kēd 41, tárgyraggal mindig legalább kēdet 40, kigyend 231, kügymöd 224, méket: mélyiket 285, valamék 516, némik: némelyik 376, émék: elmégyék 514, tom: tudom 324, mék: 181, há: hová 519, vándunya: vándorolni 370, vásál: vásárol 41, bujk: bujjék 384, esztendig: esztendeig 371, kül: kívül 376, csál: csinál 476, sã sê: soha se 513, dologté, -tő: -tevő 518, mécczesz: mét teszsz 42, terbe: teherben 91, tetén: tetején 130, ütte 131, mēksüttik 175, köttünk, lefuttak 176, diszö: de hiszén 231, dicstessék 133, mēlö: mīelő 44, kümés: kűmies 372, méinkék 562 (e három szóban é-be vonódott össze *ie*), jócczokát: jó éjtszakát; jēstét: jó estét 134, jegéségbe: jó egészségbe 231, fáguo: favágó 137, fágutu 279 = favágító 518; gyē, gye: gyere 513, 370, ögyü: együvé 370, petrizs: petrezselyem 373, pápa: pápaszém 279.

Romlott szavak: Csicsa 375, Csicsuk 44, Csicsó 227, Csani 375, Börzse, Bözse, Böske 375, herpítés: herbatés? 136, kálo mista 185, viheder: vihar 473 (v. ö. ziheter u. o.), hetfé: hétfő 519.

Hangbővülés. Ez sokkal ritkább, mint a hangkopás, de itt-ott találunk rá példát. Ilyen bővülést látunk pl. ezekben: ἀνδρός e h. ἀνρός, szerelém e h. szerelm stb. Ilyen az, hogy a latin nyelv és a kondai vogul sokszor az eredeti *k*-ból *kv*-t (illetőleg *qu*-t) fejlesztett; pl. a lat. quis = szanszkrit kis, vog. kval = magy. kel stb. Ilyen az is, hogy a lapp majdnem mindig *bm*-et és *dn*-et ejt *m* és *n* helyett. Végre a legközönségesb tünemény e nemben az

ügy nev. jésülés. A magyar népnyelvből itt ezeket jegyezhetjük meg.

A sziszegők és a *j* sokszor *t*, *d* hangot vesznek maguk elé erősítésül, mintegy támasztékul: 1) *s* h. *cs*: csig-gaszt: sikkaszt 184, macskura 185, ficskális 278; 2) *s* h. *c*g: gyugacz: dugasz 183, alamuczi 371, 272, doczka 89, tikác 373, pöcze 377; 3) *z* h. *d*z: ádá-dzik 521; 4) *j* h. *gy*, *ty*: gyutott, gyött 84, vargyu 284, 470, zsebgyibe 177, párgya és párja 240, écczer-gyibe 234, kulcsorgya: *kulcsorja e h. korcsolya 93, napyán 40, a zaptyik 178, iftyu 91, szoktyák 40; Gyéton 225 és jétón 224.

Jésülés: nyött 91, tyükör 181, 529, gyugacz 183, elevenyén 91, pajzányos 92, csinyáni 131, ganyé 134, kiványok 178, pegyig 181, hetyi, hótyig, iskátyula 181, fenye 323, pályinka 420, bágyog 427, laptya 523; aggyig: addig, -kodik h. -kogyik, -ni h. -nyi 475.

Néha közbeszurt *j*, *h*, *v* hangot találunk két magánhangzó közt: üeg és üjeg 377, czüjek e h. czüek 375, éennejik = éneik HB. 467, vönnejik 178, budajér, barnájér 383, ajok e h. aok, azok 375, ején: eén, ezen, Lóján (helynév) 428; loak és lohak, kümihes 376, piharcz 377, 561, pihócza 561, pihóka 377, divo 519, jézsovéta 372.

Egyéb bővült alakok: tavvali 132; három an 480; ajszu 476, hojszu 477; husztak, husztunk: úsztak, úsztunk 176, huborka 177, ha ki: a ki 370, ha hun: a hol 371, ha mällik 179, hintett e h. intett 472; jaz e h. az 383, 384, ára jalá: arra alá 527.

Hangrend tekintetében megjegyzésre méltó alakok: csücske: csucska 134, kötyföl 136, czicze 134, lóstat és löstet 136, pacza: piczi 136, cziczaberke: barka 182, tepesz: tapasz 230, lacs és lecs 235, csömösz: csimaz 237, 375, pelenke és pélénka 276, siketü és sikotyü 280, farda: ferde 325, senye és sunya 326, nyafli 560 és nyefli 372, elendelédni: elandalodni? 426, ziheter: zivatar 473, köpeszt 562, vésárnap 561, vérga 563, gércsó 44, képlág: képleg 521, hóhár

427, főrfiek 324, odébb 420, tovább 471, asztén 41, cséppinkó 182, másécczer (talán sajtóhiba e h. másoczer) 175.

STEINER ZSIGMOND.

AZ IKES RAGOZÁS KÉRDÉSE.

A legújabban megjelent akadémiai Értekezések III. kötetének 11. száma „Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának?” czímmel azon négy felolvasást foglalja magában, melyeket Riedl Szende az 1872-iki év folyamában tartott az akademiában s melyekkel az ikes ragozás tarthatatlanságát akarta kimutatni. E felolvasások, melyeket később Magyarházinak ugyanily irányú dolgozata támogatott, tagadhatatlan, hogy nagy mértékben magukra vonták minden literatus embernek, de különösen az irodalmi köröknek figyelmét, s a mit a nyelvtudományi dolgozatokról nálunk, legalább az utóbbi időkig, csak ritkán lehetett elmondani, magában a sajtóban is kissé szokatlan élénkséget, mozgalmat támasztottak. S e köz érdekeltség egészen természetes volt. Az egyik résznek tetszett a tétel, mert új; a másik részt meglepte, mondhatni megdöbbentette a támadás merészsége, mely egyik legnagyobb nyelvtudósunk, Révai tana ellen volt irányozva, azon tan ellen, melyre grammatikáink után majdnem minden tanult ember vakon kész volt esküdni; a harmadik rész, az a néhány titokban duzzogó elégedetlen, a ki hallgatott, mert le volt győzve, újra megérkezettnek hitte az időt, melyben a régi harcz megújul, a mely lehet hogy győzelmével fog majd végződni. Legnagyobb volt az érdekeltség kétségtelenül azoknak sorában, a kik az ices ragozás tana mellett személyesen küzdöttek s érvényesülésén, megszilárdulásán teljes erejükből fáradoztak volt.

A kérdéshez egyszeri, futólagos hallás után tüzetesen hozzá szólni eddigelé alig lehetett; most azonban előttünk fekszik egész terjedelmében az értekezés; nézzük tehát „van-e elfogadható alapja az ices igék külön ragozásának?”

Riedl a nyelvtudományban már általánosan ismert s elfogadott, de csak részben a kérdéshez tartozó általános elvek előre bocsátása után végre a dissimilatio törvényénél

- állapodik meg, s ezen feszítő rúddal akarja az ikes igék ragozásáról szóló tant sarkaiból kiforgatni. Ez az első és fő argumentuma, maradjunk tehát egyelőre ennél.

Van egy hangváltozási törvény, azt mondja a 6-dik lapon, mely a magyarban fontos szerepet játszik, s ez a dissimilatio törvénye; ezen törvény folytán oly szomszédos hangok, melyek eredetileg egyenlők vagy egymáshoz hasonlók voltak, elváltoznak s különbözőkké lesznek; pl. *Anton: Antal*; *Schemnitz: Selmeçz*, *erker: erkély* sat. Értekezésének további folyamában aztán a 37. lapon azt mondja, hogy az egyes második személy raga *sç* vagy *l*. Mindebből aztán e következtést származtatja le: Ha állna is, hogy a felhozott két rag közül az *sç* kezdetben csak az iktelen, az *l* pedig csupán az ikes igealakokhoz járult volna, a magyarban erősen kifejlett dissimilatio törvénye szerint a nyelv további fejlődésével a szomszédos egyenlő vagy hasonló *sç(a)sç*, *ç(a)sç*, *s(a)sç*, *l(o)l* hangoknak el kellett változniok, különbözőkké kellett lenniök, úgy hogy a *visçesç*-ből *visçel*, *hoçasç*-ből *hoçol*, *olvasasç*-ből *olvasol*, *folyol*-ből *folyçsç* második személyű alakok fejlődtek ki. Hivatkozik aztán a nép nyelvére, melynek ajkán a *keresesç*, *bomlol*-féle alakok nem hallhatók.

A mit a dissimilatióról s annak erős hatásáról nyelvünkben mond, az kétségtelenül igaz. A mit a népnyelvről állít, hogy abban hiába hallgatózunk, hiába hegyezzük fülünket a *fürkésçesç*, *döçglöl*-féle alakok meghallására, mert helyettük következetesen s kivétel nélkül *fürkésçöl*, *döçlesç*-t fogunk hallani, az is tény, a mit nem is hiszünk, hogy valaki tagadni merne; mi több, arról is meg vagyunk gyöződve, hogy akár-melyik, különben rigorosus szabályimádó, de egyébként ép, egészséges fülű emberünk valahányszor kényszerülve van például *olvasasç*-t mondani, olyasformát érezhet, a minöt fűrészpolyáskor szoktunk tapasztalni.

Hogy Riedlnök föntebbi, a második személyre vonatkozó állításának helyes vagy helytelen voltáról meggyöződhessünk, a következő kérdésekkel kell tisztába jönnünk.

1. Nyelvbeli tényekre támaszkodik-e Révainak azon tana, hogy az iktelen igék egyes 2-ik személye *sç*, az ikeseké pedig *l*-re végződik?

2. Áll-e az, a mit Riedl mond, hogy a második személy raga *sꞥ* vagy *l*? S a mi ezzel kapcsolatban van, hogy

3. Dissimilatió következtében támadt e tehát az elvitáztatatlanúl helyes *keresel* a *keresesꞥ*-ből?

Az első kérdésre határozott igennel kell válaszolnunk. Az egész régi irodalomban körülbelül a 17-ik század végéig alig akadhatni egy-két esetre, mely a Révai leszármaztatta szabálylyal összeütközésbe jőne; mindenütt a legszigorúbb következetesség uralkodik. Ezt bizonyítani nem lehet, mert minden ide vonatkozó példát ki nem írhatunk; de nem is kell, mert ez a czáfolónak kötelessége, annak kell kimutatnia az ellenkezőt, az ellenmondásokat.

E pontra nézve azonban a következőt kell megjegyeznünk. Révai a 2-dik személyben mutatkozó *sꞥ*-t a *te* személyes névmás invertált *et* alakjának tartja, melyből csak a sibilanszá változott *l* = *sꞥ* maradt meg, a vocalis *e* pedig eltűnt; s hozzá teszi: „*quae* (vocalis) tamen in concursu duriore statim resumitur, congruenter mutata, *esꞥ*, *asꞥ*.” (556. l.) E szabályban két lényeges tévedés van, s ezekre vihető s viendő vissza minden zavar és vizsátság, a mely a 2-ik személyre nézve e szabály felállítása óta uralkodik. E tévedés közöl az egyik az *sꞥ* mivoltának meghatározása, s a másik, a mi belőle foly, a „*resumpta vocalis*“: a becsem-pészett magánhangzó. Az *sꞥ* mivoltáról a második kérdésre adandó feleletünkben fogunk szólni; itt tehát csak a „*resumpta vocalis*“-ra nézve kell megtennünk tartozó helyreigazításunkat.

Példákat nem idézek, ugyanazon okból nem, a melyet föntebb említettem, ezt tenni a czáfolónak tiszte lesz; én csak constatálom azon tényt, hogy a kérdésbeli *sꞥ* előtt a régi irodalomban, azon régi irodalomban, mely Révainak szabályai felállításában irányadója volt, a kikombinált magánhangzó épen a hol ilyen „*concurus durior*“ van, nem volt meg, hogy tehát ezeknél a 2-ik személybeli *-esꞥ*, *-asꞥ* factio. A 17-ik századba lenyúló irodalom ugyanis csak ily 2-dik személyeket mutat fel: *üzꞥꞥ*, *keresꞥꞥ*, *léssꞥꞥ*, *vissꞥ* v. *visꞥ*, sat., nem pedig: *üzꞥꞥꞥ*, *keresesꞥꞥ*, *lesꞥꞥꞥ*, *visꞥꞥꞥ*. Az egy-két, de a végtelen szám mellett teljesen elenyésző kivétel ép úgy nem bizonyíthat itt, mint nem bizonyíthat ama másik esetben a következetes *találkoꞥꞥꞥ* ellenében a

párszor előforduló *találkozna* alak. Hogy e tény nagyot fordíthat a dolgon, azt hisszük, nem merész állítás; de hogy valóban fordít is, azt a második kérdés felvilágosításában fogjuk kimutatni.

Ez a kérdés így hangzik: Áll-e, a mit Riedl mond, hogy a 2-ik személy raga *sꞥ* vagy *l*?

Beszéljenek a tények.

Iktelen igék.

Ikes igék.

I. Indic. praes. <i>ir-sꞥ</i>	<i>áꞥ(o)l</i>
perf. <i>ir-tá-l</i>	<i>áꞥ-tá-l</i>
aor. <i>ir-á-l</i>	<i>áꞥ-á-l</i>
Conj. praes. <i>ir-j</i>	<i>áꞥ-já-l</i>
Opt. „ <i>ir-ná-l</i>	<i>áꞥ-ná-l</i>

Mit látunk e példákból? Azt, hogy az *sꞥ* csupán egyetlen egyszer az indic. jelenében, s itt is csak bizonyos jellemű igéknél van alkalmazásban, míg az *l* kivétel nélkül mindenütt megvan. Hogy ez alól az *ir-j* alak is csak látszólagos kivétel, azt utóbb fogjuk látni.

Állítsuk e tény mellé a következő másikat. Az ide tartozó igék egész osztálya helyett csak egyet veszünk föl példának, a *lesꞥ-t*. Ez a fentebb kitett módok és időkben, továbbá az infín. s a participiumokban a következő alakokat tünteti föl: *lesꞥ-ek*, *lev-tem*, *lev-ék*, *lev-jek*, *lev-nék*, *lev-ni*, *lev-ő*, *lev-t*. Miről tanúskodik ez az idézett? Ugyan arról a jelenségről, a melyet az előbb láttunk, hogy t. i. valamint az *ir-sꞥ*-nak *sꞥ-jé*, úgy a *lesꞥ-jé* is csupán csak az indicativus jelen idejében van meg, másutt azonban mindenütt elűnik. Itt, mielőtt tovább megyünk, némileg anticipando felállítjuk a kérdést: Hihető-e, hogy a *lesꞥ*-nek és társainak e csupán a jelenben, de minden személyben mutatkozó *sꞥ*-je személyrag volna, nem kétségtelen-e mindenki előtt, hogy erre gondolni alig lehet, s hogy ennek az *sꞥ*-nek más természetűnek kell lennie?

Menjünk újra egy lépéssel tovább. Ha valaki a régi irodalmat, különösen a 15. s 16. századbeli magyar műveket ismeri vagy iparkodik megismerni, több, egy vagy más tekintetben figyelemre méltó alak közt ezeket is következetesen, csekély számú kivétellel állandóan ott fogja találni: *lesꞥ-en*, *hisꞥ-en*, *tesꞥ-en*, *vesꞥ-en*, *visꞥ-en*, *vagy-on*, *megy-en*,

nincs-en; ezekhez vehetjük még a következő őrség-göcseji igealakokat, melyeknek ketteje Baján is járatos: *fu-n, fő-n, ré-n, bén*. Ezek közül ma az első csoport csak mint régi idők reminiscenciája él még, a második pedig pár vidék leszámításával teljesen ismeretlen, s helyettük ez járja: *lesz, hisz sat.*; *fű, fő, ri*. Ide bizonyítanak a régibb *mikor-on, tegnap-on, manap-on* helyett használt *mikor, legnap, manap* alakok is. Mire következtethetünk ebből? Hogy bizonyos tagocskák a szó végén, melyekkel a nyelv kezdetben láthatólag bizonyos meghatározott funkciót végeztetett, idő folytatában a szó végéről lekoptak, elenyésztek. Az idegen nyelvekből a sok helyett csak ez egy példa szolgáljon támogatásul. A latinban az első személy raga: *m* a *su-m* és *inqua-m* igék kivételével az indic. jelenében teljesen kiveszett, s csupán a ragatlan alakok: *ama-o-, leg-o-* járatosak. S végre hogy czélunkat egészen megközelítsük, mit látunk vagy inkább mit nem látunk a *ragy-ok, ragy-, ragyon; megy-ek, mégy-, megy-en* második személyi alakokban? Felelet: a ragot; a rag e két igenél lekopott.

Az eddig mondottakat egybeállítva, ím e következtetésre jutunk. Az egyes 2-ik személy raga *l*, segédhangzóval *ol, él*; ez azonban kezdetben csak bizonyos jellemű, utóbb zavart nem okozó körülmények közt minden nemű tő mellől is elmaradhatott bizonyos igeidőkben. A *lesz, lesz, visz* s hasonló igék *sz*-je nem alkotó hangja az ige-tőnek, hanem képző, egyező azzal, mely a *ját-sz-* (v. ö. *ját-ék* s a székely *ját* szót), *met-sz-* (v. ö. a régi s a csángó nyelv *met*-tem képzőtlen tövét, továbbá: *met-él*), aztán *ú-sz-, má-sz- csú-sz-* sat. (l. Budenz Magy. ugor szótár, *ját-ék, kúsz* alatt) igeikben mutatkozik. E szerint a *lesz* s társainak régebben ilyféle ragozásuk volt: 1. *lev-sz-ek*, 2. *lev-sz-el* s a rag elhagyásával *lev-sz*, 3. *lev-sz-en* v. *lev-sz*, s utóbb asszimilatióval: 1. *lessz-ek*, 2. *lesszel* v. *lessz* (= *léssz* — v. ö. *mégy, tégy, légy* sat.), 3. *lesszen* v. *lessz*. A 3-ik személyben a kettős *ssz* a népnél most is szélitiben hallható: Nem léssz ebbü sémmi. A *lessz-ek, lesszen* sat. alakoknak *lessz-ek, lesszen*-né rövidülésére több példát találunk a magyar nyelvben; ilyenek a régi nyelvemlékekben előforduló s az összehasonlítás által is bővebb alakoknak constatatált (l. Bud. Magy. ug. szótár) *haszonlik, kesserű, essedez*-zel szemben a mai *haszonlik, keserű*,

esedez. Az imént felhozott, tudvalevőleg sűrűn használt igék második személyi ragatlan alakjai: *lészsz, lészsz, vészsz, hiszsz, viszsz* utóbb nagyon könnyen szolgálhattak, s egész valószínűséggel szolgáltak is analogiául először és legközvetlenebbül a sibilans jellemű igék 2-ik személyének alakítására: *űzsz, hozsz, keresesz, olvasasz* sat.; később pedig a képző *sz* eredeti funkciójának teljes elhomályosulásával, mi több félreértésével, midőn a nyelv benne már többé nem képzőt, hanem csak ragot érzett, alkalmazását mind több igére terjesztette, általánosítani kezdte, de csak is azon egy helyen alkalmazta, a melyben példaképeinél működni tapasztalta, t. i. a jelen 2-ik személyben. (Hogy valamely képző a rag kiszorításával idővel átveheti annak szerepét, arra a latin nyelv szolgáltat példát a szenvedő többes 2-ik személyében, hol a participium képző *mini* (= *μενοι*) a lehető *tiris* v. *tir* rag helyét foglalta el).

A mint egyszer az *sz*, természetesen még azon időben a melyből irott adataink hiányzanak, az eredeti *l* személyrag mellett szintén mint ilyen általánosá lett, a nyelv, mint ezt igen sok más esetben is tenni szokta, a kettőt egymástól külön választotta s más-más funcióval látta el. A már megtörtént szétválasztásnak s meghatározott működési körnek korába esnek első nyelvemlékeink. Ezekben az *sz* is már úgy szerepel mint személyrag, még pedig kizárólag mint az iktelenek személyraga, de néhány, két mássalhangzós végű tők kivételével (*mouduasz, tekéntesz*) még mindig példaképekre (*hiszsz, lészsz*) támaszkodva: *fősz hozsz*, természetesen *főssz, hossz*-nak ejtve. Az etymologizáló írásmód azonban a kiejtésre nyomást gyakorolva, minthogy az *űsz, olvasasz* ily kiejtéssel hangtani képtelenség, akként akart segíteni a dolgon, hogy segédhangot (*a, e*) vetett a két mássalhangzó közé, s megalkotta az *olvasasz, keresesz* sem a régi irodalomban, sem az élő beszédben nem ismert alakokat.

Már a föntebbi kimutatásból, hogy t. i. az *sz* személyrag szerepében csak a jelenben használatos, s hogy a *tesz, vesz* sat. *sz*-je is, a mely csak képző lehet, csupán a jelenben fordul elő, kétségtelennek látszik, hogy a kettő egy; a teljes meggyőződést, a bizonyosságot azonban megadja az összehasonlító nyelvtudomány, a mely a szóban levő *sz*-ről kimutatja, hogy az egy ugor *sk* ból támadt frequentatív képző. S Bu-

denz, a kitől e második személybeli *s*-re nézve felvilágosításaimat nyertem, ezt határozottan amaz *sk*-ből fejlett képzőnek jelöli, a melynek semmi köze sincs a valódi személyranggal, az *l*-vel.

Ezek után már felelhetünk a másik két kérdésre is s feleletünk így hangzik: Riedlnek nem volt igaza, midőn az *s*-et személyragnak állította; s nem volt igaza, midőn az *olvasol*, *keresel*-t dissimilatio hatásának tulajdonította, a mely *olvasasz*, *keresesz*-ből támadt volna; mert ezek erőszakolt, újabban csinált, de a valóságban nem létező második személyek.

Tételeinek s következtetéseinek többi részét a jövő füzetekre hagyjuk.

SZARVAS GÁBOR.

TUDOM, TOM.

Nem valami nagy fontosságú ugyan, de mégsem egészen érdektelen, a miről szólni akarok. Ismeretes, mert a népies irodalomban is majdnem általános keletnek örvend, hogy a nép a *tudom*, *tudod* alakokat beszéde közben *tom*, *tod*-dá rövidíti.

Nem merem egész bizonyossággal állítani, mert minden vidék nyelvjárását nem ismerem, a népnyelvi adatok gyűjtői pedig, kivált a régibb mesegyűjtők e tekintetben nem egészen megbízhatók, de ha jól megértettem néhány, különösen a saját vidékembeli népies használatát a felhozott két, a teljes *tudom*, *tudod* s az egyberántott *tom*, *tod* alaknak, a kettő alkalmazásában észrevehető különbségre akadhatni.

Lássunk néhány példát.

„Üjj lé mellém, nyugoggyá, tudom, hogy éfárattá. Édös lányom, tudom, mi járóba vagy. Tudod-e, mi az ujság? Tudom.“ Kisértsük meg a felhozott példákban a teljes alakokat az egyberántottakkal helyettesíteni s a többi helyett csak az utolsóban így kérdezni: „Tod-e, mi az ujság?“ s így felelni: „Tom“, azt hiszem, mindenki érezni fogja, hogy itt a rövidült alak nem egészen áll helyén. Nézzünk egy más példát. „Hány hét a világ? Mit tudom én? De té sé tudod ám.“ Helyén volna-e itt a rövidült alak, mondhatni-e: „Mit tom én? De té sé tod ám?“ Mondhatni, mert valóban mondják is.

Én több ide tartozó példának megfigyelése s egybevetése után a következő eredményre jutottam. A két alak egyikének vagy másikának alkalmazására fő befolyást gyakorol a mondatbeli hangsúly. Ha ugyanis a hangsúly az állítmányra, tehát ez esetben a *tud*-ra esik, akkor csupán csak a nyílt *tudom*, *tudod* alakok állhatnak, s az egyberántottaknak csak akkor van helyük, ha a mondat hangsúlya az állítmányon kívül egy más szóra jutott. Természetes azonban, hogy a rövidült alakok helyett a teljesek minden esetben állhatnak.

Mennyiben helyes megfigyelésem s a belőle vont következtetés, egy nyomon jár-e e használatra nézve a dunántúlival a többi vidék nyelve is, azt az adatoknak több helyen való megfigyelése, közlése s egybevetése fogja eldönteni. Annyit azonban most is bizonyossággal állíthatok, hogy a rövidült alakok a teljesek helyett nem minden esetben állhatnak.

FISCHER IGNÁCZ.

A BETÚJAVÍTÁS KÉRDÉSE.

A Reform múlt évi 297. számában édj cikk jelent még mell az írásjelek módosítására nézve től indítvánjt. A cikk írója K. Gy. a következő kellékeket követeli még a helés írásmódban: 1) hoj az a befédhangok minden fokára birjon édjférű, jellemzetés betűt; 2) hoj az időmérték, a ηomaték és a kiejtés némell árnyalatát kifejezendő jelekkel is rendelkezék; s 3) hoj alkatának mind ezen eleme következtetés rënddel lédjén beostva. A magyar írásmód, téli aztán hozzá, e kellékék édjikének sém felel még. Erre áttér a Nelvör múlt évi javaslataira, s Z.K. módosításait nađobb réft helésli s nađon ésszerűnek találja; tak az sz ellen, mell édjáltalában nem fép, s a zs ellen van kifogása, mell a hármas lám jeđe; azért édjikét sém ajánlja elfogadásra. Az öffetett mássalhangzók édjférűsítésével azonban, folytatja tovább, tak némi réftben értünk el sikert; az egéf mégis tak toldozás-foldozás marad, s vele a 2-ik, de különösen a 3-ik pont követeléseinek épen ninc elég téve. Ő tehát teljes, dőkeres s általános, minden írásmódra kiterjedő, édségés reformot ajánl; ennek elérhetését pedig édj nemzetközi congressusban látja még-

valósíthatónak. „Ha édj o]] tekintélés testület, mint a magyar akadémia, annak létre hozásában eszköz kívánna lenni, e célját bizonytal el is érhetné.“

Ez a cikk rövid tartalma. Vizsgáljuk, kivihetők-e követelése; mert hoj a fölállított elvek helyesek, éfférűek, azt mindenkinek el kell ismernie.

A mi az első pontbeli követelést illeti, a kettős jevek édférűsítésével teljesen eleget tésünk neki. A 2-ik pontban felsorolt kellékék közöl az időmérték jelölve van nyelvünkben, s ha a zárt é-t is fölvéffük jeveink sorába, tak a nyomaték (hangsul) jelölésével maradnánk adósak. Ezt azonban nyelvünkben külön jejjel jelölni egészen fölöslegés, mert a hangsul mindig a kezdő szótagon áll s e helyét soha sém változtatja; az atonák fáma pedig o]] tekél, hogy azokat mindenkéi könyhen mégjevezheti magának, ha édfér ostálozva lefnek.

A harmadik pont azonban o]]asmit kíván, a mit mi, noha mégvalósulását magunk is ohajtanók, habár tak a tudományban is, merőben kivihetetlenek tartunk. Ha udanis ezen elv sérínt vinnők kéréftül a javítást, mostani bétűink édj jó réfét ki kellene küföbölñünk s másokkal, újakkal, nađobb réft ismeretlenekkel helyettesítenünk. De mi volna az ill eljárásnak a következméne? Az, hoj eddigi irodalmunkat sírba zárnók, hafnálhatatlanná tennők, legalább a nađ közönségre nézve, a mell azt többé még nem értené. S ha ez áll a magyar művekre nézve, meñnyivel inkább áll a többi európai népek irodalmára nézve. Vađ újra kellene tehát nyomatni az öffes művelt népek irodalmát, a mi közel jár a lehetetlenséghez, vađ pedig az új mellett a régi írásmódot is ismerni kellene, ezzel pedig tak édj bajból kettőt cinálnánk.

A többit nem említve már tak ez édj okból sém kezetgethetjük magunkat a sikernek legzekélebb reménevel sém, hoj következtetésfőrűleg lésármaztatott indítványa, a nemzetközi congressust illetőleg, valósulásba méhessén. Hát ha még ehhez hozzá véffük a népek közös betegségét, a nemzetieskedő kicinkédést, féltékénységet, fázezrek kénjelmének, édes mégszokásának bolgatását? Tak gondoljon arra, a mit maga is fölemlít, hoj még azt a hafontalanúl ott fítegő lomot, a z-t sém voltunk képesek eddigelé kiküföbölñi a c fomsféd-ságából; s talán azért, mert valami nađ ratio fekszik mégtar-

tásában? Korántsém, hanem mivel az édes megfokást háborgatná.

Azért a mi nézetünk az, hadjuk mi a többi népet magára, végezzék el dolgukat úgy, a hoj tudják, s törődjünk inkább a magunk bajával; de itthon se akarjunk lehetlent; né feledjük el a „ne quid nimis!”-t, mell ha valahol, épen ez esetben áll, s elégedjünk még édjelőre azzal, ha a legerősebb fajúhajtásokat légheshetjük. Hif a ki édj lépést tett előre, az már haladó félben van.

A SZERKESZTŐSÉG.

IKER SZÓK.

k a j a - b a j á l v. k a j á l - b a j á l, lármáz, kiabál, kiáltoz. (Nsz. B.).

k a j a - b a j a, fn. zaj, lárma. (B. Nsz.)

k á k o m - b á k o m, am. á k o m - b á k o m; minek semmi értelme, se eleje se veleje, lirom-lárom, csigabiga. Hol mi k á k o m b á k o m o t ö s s z e f i r k á l t. Beszéde csak olyan k á k o m b á k o m. Mondják különösen némely babonás szókról és taglejtésekről. K á k o m b á k o m o t csinálni. (Nsz.) — 1) annyi mint kákombák, ákombákom; 2) gúnyos taglejtés, arcz v. orrfinitorítás. (B.)

k e c z e b e c z e, fn. 1) a k e c z e am. kecské, a b e c z e (boczi) am. borju, tehát betűszerinti ért. k e c s k e b o r j u. 2) á. é. olyan ficzánkolás, ugrálás, melyet a kecskék és a jó kedvökben ficzánkoló, bogározó borjuk v. együttesen véve: a kecskeborjuk tesznek. (Nsz.) — Jó kedvében ugrándozás, ficzánkolás. (B.)

k e c z e b e c z é l, kecske és borjú v. kecskeborjú módjára ugrándozik, ficzánkol. A b a k a k á r m e l y m e r e d e k sziklákon fel s alá keczebeczél. Vajda Sámuel. (Nsz.) — Kecske módjára ugrándozik, ficzándozik. (B.)

k e c z e f i c z e, mn. a mi, v. a ki keczél és ficzél, azaz játszva ugráló, ficzkándozó. K e c z e f i c z e b o r j u, fityfity legényke. Győr megyében Czéh János szerint am. csipertes, biczege járó, biczege. (Nsz.) — 1) ugrándozó, ficzánkodó; 2) biczegeve, sántítva járó. (B.)

k e c z e f i c z é l, keczél és ficzél (Nsz.) — Ugrándozik, ficzánkozik. (B.)

k e l e b ó l a v. kelekóla, igenév az elavult kel, kól igékből, mint a hetel kotol-ból hetlekotla, a sereg pereg-ből serteperte, a hereghurog-ból herdehurdi

stb. A kelekól am. ideoda jár, mozog, forog; innen kelekóla, jelent tekervényes vmit, ami irányát szüntelen változtatja. Kelekóla szarvú ökö r. Kelekóla járás, szél. Rokon értelműek a Dunán túl divatozó: kelebóla, kelehajti, kelekotra, kelekuti, s jelentenek szeleburdi módon forgolódó, keringő, bolondos embereket. (Nsz.) — 1) szeleverdi, kelehajti, eszelős, bolondos; 2) tekergődző, ide-oda görbedő; k. szarvú tehát n. (B.)

kelekólál, tekervényesen forog, mozog, jár, kél. Kelekólál a szél. (Nsz.) — Tekervényesen forog, mozog; a cserjei kocsmaháznál zólás (pityókás) legény kelekólál. Szel. L. (B.)

kenfen; vmit holmi zsiros, olajos, festékes szerekkel összevissza ken, mázol, dörzsöl. Orczáját mindig kenifeni, mégsem szép. (Nsz.) — Többször, gyakran ken, mázol; kenifeni magát. (B.)

kendefende, fn. am. zsirosan, piszkosan, minden csín v. izlés nélkül festett mű, mázolt festvény, kép. (Nsz.) — Mázo lat, izléstelen festvény. (B.)

kentefite, am. kendefende.

kenőfenő mn. és fn. Mondják kuruzsoló orvosról, kinek gyógyszerei főleg holmi írekből, kenőcsökből állanak. (Nsz.) — Kuruzsló, kontárorvos. (B.)

kencselfencsel, am. kentefitél, (mintegy: kentefentel, v. kenetel-fenetel, v. kende-fendel). A Hegyalján divatos; am. az egyszerűbb ken-fen. Kentefitéli az orczáját. (Nsz.) — am. ken-fen. Innen: kentefitélés. (B.)

keteputa, fn. Olyan, mint retyerutya, v. retyemutya, ekczemoncza. Köznépies nyelven am. holmi szedettvetett v. hánytvetett bútorzat, v. málhába kötött mindenféle podgyász, (mintegy: ketyő- v. kotyó-motyó). (Nsz.) — fn. 1) mindenféle házi eszközök; 2) málna, podgyász; 3) limlom, hánytvetett holmi. (B.)

ketye-lotya, fn. Igen elérett, s így kotyós, locsos gyümölcs, tehát am. kotyó-lotyó. (Nsz.)

ketyemutya, am. keteputa.

kiczithaczat, fn. jelent holmi dibdáb' ruhaneműt vagy egyéb hánytvetett holmit. (Nsz.) szemétre való holmi, dibdáb jószág. (B.)

kip-kap, am. kapkod. (Nsz.)

kipéz-kapoz, az ikerített kip-kap származéka, mely mindkét részében ragoztatik; am. kipked-kapkod. (Nsz.) — Zavardottságában v. ügyetlenségéből egyik tárgyról a másikhoz

kapkod; á. é. beszédközben, nem tudván mondókáját, egyik tárgyról a másikra ugrik át. (B.)

k i p k e d - k a p k o d , 'kapkod' szónak ikerítése, s am. ideoda v. többfelé kapkod; mindkét része ragoztatik. Egyszerűen: k i p - k a p , s ettől ismét: k i p e z - k a p o z . (Nsz) — am. k i p e z - k a p o z ; n e k i p k e d j - k a p k o d j , végezd a dolgod becsületesen. (B.)

k i t t y - k o t t y , többszörös kotyogó hang. Kitty-kotyod ünnepi ének, Bus szivemnek, szegénykének. Csokonai (Nsz.) 1) kulacsból, szük szájú palaczkból kiömlő folyadék sajtáságos hangja. 2) á. é. am. p l c t y k a ; e z c s a k o l y a n k i t y - k o t y b e s z é d . (B.)

k ó t y - f i t y v . k o t t y f i t t y v . k ó t y o n f i t t y v . k ó t y o m f i t t y , jelent oly valamit, a miben az egyes részek is vmi silányat, hitványat jelentenek, s az összetétel még inkább fokozza. Innen: k ó t y o n v . k ó t y o m f i t y e m b e r am. hitvány ember, semmi haszna ember. Kinek gézengúz az ura, annak kótyomfity a szolgálja. Km. (Nsz.) — Kottyfitty 1) kotyvasztott étel. 2) am. kótyom-fitty, silány, mi haszna kinek kótyom-fitty az ura, gézengúz a szolgálja. km. (B.)

k ó t y a v e t y e , jelent árulást, melyben az eladó holmit dobra ütik és vetik, v. más értelemben ütök-verik, azaz hányják-vetik. (Nsz.) — am. árverés. (B.)

IHÁSZ GÁBOR.

MEGJEGYZÉSEK A HELYREIGAZÍTÁSOKRA.

Hogy kelleténél hosszabbra ne terjedjenek e megjegyzések csak általánosan kívánok felelni P a a l Gyula urnak a Magyar Nyelvőr 1873-iki utolsó füzetében foglalt helyreigazításaira. Megrójja az általam közlött székelységi tájszók némelyikét, mintha helytelenül értelmeztem volna, másokra nézve meg azt mondja, hogy nem ismeri. Előre bocsátandó, hogy a p i s l e r , t e g e d e l e m sajtóhiba. A mi pedig azon szókat illeti, melyekről azt állítja, hogy született székely létére nem érti, nem hallotta, az messze nyuló okoskodás. Hány magyar szóval élnek tájonként, s még sem tudja minden született magyar! Ha valaki született magyar létére a vasmegyei: h i d ó s , p i z s e l l e , c z i c z a m a c z a szókat nem érti, következtethet-e ezek ellen valamit? Hát minden született magyar érti-e a mátyusföldi: d ö r n y e , g ó c s m a , m e z z e n , c s e r e k l y e , f á d u l n i szókat? A zalamegyei és pozsonymegyei b o r s o s k á t így nevezik-e országszerte? A dunántúli: c s u l i , c s i p i s z , s z a t y i , h a l l á r o z ismeretes-e

csak minden dunántúli született magyar előtt is? Hát a szegedi: Bugyi, Galacsin mindenütt használatban van-e? Hát a nyitra-völgyi palóczoknál divatos: hurka, süvölt, ecselkedik, elujjít, szüklík, butu, meghevül országszerte oly értelemben vétetik-e? Már a köhöz legyen mérve-féle mondat is meg volt róva e lapokban, s most egy szatmár megyei magyar helyreigazította a székely magyarázót. Hogy a vaczor szó csak átvitt értelemben az, a minék én közlöttem, az igaz, de azért értelmezése nem helytelen, mert ismerjük Magyarországon is a vaczor körtét. Ki róvhatná meg azt, a ki Csallóközben járván, ott azt az észrevételt tenné, hogy farkas e tájékon annyit tesz, mint kópé, meghagyván eredeti jelentését? Ily értelemben hallottam Erdélyben a tolvaj szót, a nélkül, hogy eredeti jelentését elvesztené. Tudnia kell a helyreigazítónak is, hogy a székely nyelv tájanként különböző, s a gyergyai legjobban elüt a többitől. Nálunk a palócz nyelv is csaknem megyénként más és más. Én Erdélyben két izben hosszabb ideig tartózkodtam, jártam, keltem, kérdezősködtem, hallgatóztam, jegyezgettem. Minden közlött szónak van egy kis története. Így pl. midőn Segesvárott a fogadóban az ételeket fölhordó székely lányt kérdeztük, mit fog még hozni, azt felelte: tálbafőttet; hozott pedig sárgarépa főzeléket. Más székely vidékeken azonban a „tálbafőtt“ sóba főtt marhahúst jelent. De következik-e ebből, hogy az a másik jelentéshasználat nem jó, azért mert talán egyik-másik székely vidék nem ismeri? Ha tehát valami más értelemben van közölve, mint a helyreigazító tudja, legfőlebb az azt magyarázó székelyre vethet.

KÖRÉS Z KELEMEN.

KÉRDÉSEK ES FELELETEK

Többször érkeztek a szerkesztőséghez kérdések részint egyesektől részint testületektől, melyek valamely vitás, kétséges használatra nézve kértek felvilágosítást. Az ily kérdésekre eddigelé magán levélben szoktunk felelni. Minthogy azonban ezeknek legtöbbje még eddig meg nem határozott kérdésekre vonatkozik, a melyekre nézve többen is ohajthatnak felvilágosítást, ezután nyilvánosan felelünk rájuk, s a főntebbi cím alatt külön rovatot nyitunk számukra.

1. „Ha így írják: *atyja, anyja, bátyja, atyjok* sat, miért írják: *öcsese* miért nem: *öcsje, öcsjök, öcsjöstöl*? Miért tesznek ez egy szónál kivételt? Helyesli-e ezt a Nyelvőr?”

A Nyelvőr nem helyesli, de nem a mint a kérdező akarja, hanem megfordítva: ha úgy írjuk, hogy *öcsse*, miért nem írjuk

attya, nénye? Egyébiránt a helyesírás kérdésének végleges eldöntéséig maradjunk az eddigi szokásnál, s ne egyes szókat bolygassunk, hanem iparkodjunk, hogy az elveket mennél előbb tisztába hozzuk.

2. „Vita támadt köztünk, hogy melyik van helyesebben írva: *Zemplén megye*, vagy *Zemplénmegye*? Nem tudván megegyezni, a kérdés eldöntését a Nyelvőr szerkesztőségére bizzuk. Kérjük tüzetesen okadatolt véleményét.“

Ebben nehéz ítéletet mondani, mert ez köz megegyezés dolga, s mind a két írásmód hivatkozhatik a szokás szentesítette használatra. Ha *Kisfalud*, *Asszonyfa*, *Kehida*, *Baromlak*, *Pannonhegy*, *Pusztaszér*, *Hosszúfalú*, akkor lehet *Zemplénmegye* is; de ha nem írjuk *Dunafolyó*, *Bakonyerdő*, *Mátrahegy*, *Pestváros*, akkor *Zemplénmegyé*-t sem írhatunk. Egyébiránt a mostani határozatlan, ingadozó írásmód szerint is a különválasztás helyesebb; mert a meddig nem írjuk *Dunántúlikerület*, *Malta-sziget*, *Vágfolyó* sat., addig *Zemplénmegye* is helytelen. Különbösen rövid idő múlva tüzetesen megvitatjuk e kérdést; addig is utasítjuk az illetőket a Nyelvőr II. 215–210 lapjain mondottakra.

3. „Ha *egész-ség*, a mi világos, annyi mint *integeritas*, akkor *sanita* s nem *egész-ség*, hanem talán inkább *egésség*?“

A kettő teljesen egy; s hogy idegen nyelvbeli példákat mellőzzünk, csak az *egész* egyértékűjére, az *ép*-re hivatkozunk: *ép alma*, *ruha*, *ép testű*, *ép-kéz láb* sat. E példákban az *ép* = *egész*: *integer*, *unversehrt*, *gesund*. *Egész-ség* tehát (*santitas*, *valetudo*) magyar felfogás szerint annyi mint: *teljesség*, *hiánytalanság*. Vagyis *egész* eredetileg annyit tett, mint *totus*, *integer*, de annyit is mint *sanus*.

4. Az akademiához kérdést intézett valaki, hogy mi különbség van a *lehetlen* és *lehetetlen* közt?

Az egyszerű különbség az, hogy *lehetetlen* jó, *lehetlen* pedig rossz. Bővebb felvilágosítást találhatni Nyelvőr I. 310–316. Nyelvt. Közl. IV. 142. lapján.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Szeged-vidékiek.

Farkas kaszsjára jutott a vagyom = elprédálták.

A zördög révin gyütt ez a tinó is = lopott jószág.

Inát üti öt forint = megkapod azt öt frtért.

Étlen szomjan kiátam röggétű estig = evés ivás nélkül.

- Viszi án a lefföt = sietés közben lebeg a ruhája.
 Juhoz ki nê! = a pásztorok e mondással csitítják kutyáikat.
 Bokát csattantott a kutya = bokába harapott.
 Nád teröm a zórodba hé; oly emberre mondják, ki sok vizet iszik.
 Édös beszédü = szépen beszél.
 Sé testyinek, sé lelkinék nincs hová lönni = mindenkitől elhagyatott.
 Két pofára dógozik = telhetetlen, nagy evő.
 A télön berágtunk négy köből életöt = elfogyasztottunk négy köből gabona-lisztet.
 Somojog, mint az árpa-czipó.
 Hányi-veti legê = kényes.
 Kikapi legê = csinos, nyalka.
 Rátartí legê = sokat tart magára.
 Nem ád a magára éppen sömmít = szelid, visszahuzódó.
 Jó a szájába rágd a szót = értesd meg vele a dolgot.
 Êritt tülem két forintot; köröszttöt is vetöttem rá = soha se adja meg.
 Fogáhon ver a mindön garast, még kiagygya = takarékos.
 Akkó lássalak, mikó a hátam közepit = soha.
 Hasa a zistene.
 Körömszakattig dógozik = elejétől végig kitartotta a munkát.
 Körömködik a dologba = iparkodik.
 Mögesött rajta a szivem = mégsajnáltam.
 Kilukatt valahun = fúj a szél.
 Êrontották a szája ízit = valahol elvették a kedvit.
 Talpon áll benne a zördög = tetőtől talpig roszt.
 Oda sé neki = nem törődöm a bajjal.
 Elüttem a faromat = ülésben elzsibbadt.
 Mögmacskásodott a lábam = megmeredt.
 Ha gyün kentök lösz kentök, ha hoz kentök ösz kentök = lakadalmasok mondása.
 Szürös vótá a lakadalomba = hivatlan vendég.
 Szijja mán Pistát is a sárga föld = meghalt.
 Öreg aszszon táncza nem tart sokájig, mondják a földmívesek, ha az eső reggel kezd esni.

FERENCZI JÁNOS.

Kun-szentmártoniak.

Kilakik a pusztán. Külön kenyérre szállt, annyi mint: külön gazda lett. Házat ragasztanyi: házat rakni. Maga szabaggya: független, önálló életű. Olyan,

mint az égő tűz: hathatós mérgű, lobbanós indulatú. Nincs megevő kenyere: nincs befaló falása. Télre kelve (úgy, mint reggelre kelve, tavaszra kelve). Vető alá szántanyí. Három egy-testvér fiu: székelyesen három édes-egy fiu. Öltre menni: székelyesen küsdbe menni, birokra kelni. Végin fordul: utóján válik meg. Fordul a sora: más állapotra válik. Ruhákféle. Ültő-helyiből: ülő helyéből. (Az ültő összevonata lehet a régies ültötte alaknak; ilyen a szülötte föld kifejezés is, s tán az ember öltő is afféle, azaz ember élette módosulata.) Itt bomlunk rakásra: itt leljük az ellenség támadása által végső romlásunkat. Egész kiállásig volt, úgy elfáradott. Poros nyomát sem érték, úgy elszaladott. Eső érte ut: eső verte ut. Tarka kapczájú ráczok. Jószág veszte ne hogy legyen: jószág kára vallása ne hogy legyen. Maga szülött városába. Elbiszta magát a vitésséggel. Nagy lakadalmot laktak. Kitüzi magát: készül magát rászánólag t. i. valami kalandos, kétes végű vállalatra. Összeüt: összeütözik, összezsap, pl. a két ellenség népe a hegyről összeütöttek. Szép szerelmem, szép kanász! — A tengér megjárta magát: a tenger hullámsani kezdett egyszer, meghullámszott. Hogy ne legyünk rongyos; efféle számegezetlenség több példával is találkozunk, így egyik népdalunkban: Csak úgy leszünk boldog; széltiben hallani ily elisiot a köz beszédben is, pl. adós v. adósnak lenni nem jó nekünk. A birtokos eset többes birtokraga az i a nép szájában szinte mind kimarad, p. o. ezek a földek mind az N. Uré, az uréi helyett. Így a vá vé viszonyranggal, p. o. majd holttá lettünk, ugy neveltünk.

Az itt közöltem összes tájbeszédi jelenségeket magam egy Kapnikra vetődött, kun-szentmártoni bérestől egyetlenegy este két mesemondásából hallottam s jegyeztem meg. Tanulságul vehetni, hogy tájbeszéd ismeretnek mesemondókból legátalabban ejthetni szerét-módját, s hogy erre nézt jó, hairás tudatlan és mennél öregebb embert beszéltetünk, a milyen az én emberem volt, ki különben katonaviselt egyén; innen ragadhatott olyan erdő ellen menés rája.

LÖRINCZ KÁROLY.

Népmesék.

A kanász búlétt mestér.

Így szegíny embér éccé fát szédegetett az erdőn, osztá ára mént égy vánduló, osztán aszt kirdészte tülle az a v. n. lúló, hogy messze van-i még az a város, a há mégy. Asszongya neki

a szegény ember: Nem messzi van má, mingyá oda ér kéd. Asz kirdi akkor a vánduló: Kapnik-i én ott szállást? — Igén, mongya a másik, kap ott szállást, csak mennyik be én hozzám; maj még-láttya a házomat, a kis ajtóba egy borzafa van.

Még is taláta a vánduló a borzafát, bemént oda, osztán az embér feleségitü kirt szállást. Az adott is nékie jó szíivel. Az én vándulóm osztá, mikó má helybe vót, jó szemügyre vészi az asszont, hát bizzég láttya, hogy nagyon takaros, szemre való egy ményecske. Mongya neki, ha szeretné-é, ha az ura nem gyünne haza. Biz én nem bánám, mongya az asszony; mer ugy is olyan égyügyü forma — Ha hozzám gyün, mégtészém nékie, hon nem gyün haza. — Hozzá mégyék biz én, csak tégye még nékie.

Akkor a zidegen kivitte a csákányt, még a lapátásót, osztán kiásta a borzafát.

Mikor a gazda osztán estére kelve fölkerekédett, hogy mégy haza, hát biz a nem talát haza. A lovak ugyan mindig be akartak menni, de az ember csak nem eresztette őket. Nem eresztém be, aszongya, mer nem ez az ín házam; nincs itt a kis kapuba a borzafa.

Az embér már háromszor is mégjárta a várost, vígre osztán éccér csak beszalajtotta égy házba a lovakat, osztán kirt ottan szállást, hogy aggyanak nokie legalább égy íczakára szállást. Attak is nékie.

Azután behajtotta a lovakat az istállóba, ott asztán aszt mongya: Ennye, ez a gérénda ippen olyan, mint a ki az én istállómba van; de még sé az, aszt mongya, mer nincs a kis kapuba a borzafa. Akkor léfekütt az istállóba az ágyra.

Íjje a mint alutt, a vánduló kimént, osztán rá adott égy papküpönyögét. Hát réggé mikó fölíbrett az embér, aszt mongya: Ennye, az Isten atta ín rám eszt a papküpönyögét; az Isten aszt rendöte, hogy én pap légyek. Evvê fokta, elindut papnak.

A mint méndégít hetedhét ország ellen, elő tanált égy czifra szürös kanászt. Kirdészte az tülle: Hová mégy tisztelendö uram? Papnak mégyék, aszongya nekije, mer az angyalok fölötösztettek az íjje pap ruhába. Asz mongya a kanász: Ugy hát mennyünk égyütt, én még mester lészék. Jó van, asz mongya a pap, ményünk valami faluba beszegödnyi.

Beszegöttek hát; mékfogatták őket papnak égy faluba. A nípek várták vésárnap sokan a templomba, hogy gyün az uj pap, maj szípet prédikál. El is keszte az uj pap a misét, de nem tudott déjákul, haném csak aszt inekélte: Tik vattok, tik, urak csalók, papok csalók, hunczut akasztó fára valók. A mester pedig

mindig csak aszt felelte rá: „In is aszt ínekélém, a mit a többi mester, in is aszt inekélém, a mit a többi mester“. A mint ott ineköt a mester, hát a verebek röbdöztek félette, oszt égy rászartott a kezire; akkor osztán igy folytatta az inekét: „hugy a fene még ném étte eszt a verebet, lészarta a kezemet, hugy a fene még ném étte eszt a verebet, lészarta a kezemet“.

A nípek akkor mind ott hatták a papot még a mestért, éméntek a püspökhöl panaszra. A püspök kirdészte, hogy hát mi panaszok van ellenék? Hát — mongyák — a papunk ném tud déjájukul, a mester pedig mindig aszt inekéli, a mit a többi mester. A püspök pedig aszt helybe hatta, ha aszt inekéli, a mit a többi mester, hiszén újabbat csak nem ineköhet, mint a többi mester; osztán jó mékkorbácsóta üket. A mint szalattak, égy visszakaját: „Ugy ám, a papunk sé jobb, mer a még össze hunczutú bennünket.“ Akkor visszahita üköt a püspök; gyerték vissza mégén, asz mongya, ide hivatom hát a papot még a mestért. Akkor kirdészte a püspök a papot, hát tud-é déjájú? Aszt mongya a pap: Tudok bizony. Akkor aszt mongya a püspök: Hát aszt hugyan kö mondani, hogy ott a ludak kérésztül usznak? Aszt mongya a pap: Ludusz, tónusz, átusz. Aszt mongya mégén a püspök: Hát a véllát hugyan hijják déjájú? Aszt mongya rá: Véllausz. Akkor 25-öt vágatott a papra még a mesterre a püspök, osztán elkergette üket.

Méntek ük ketten éd darabig. Égy helén két felé tért az ut. Asz mongya a mester a papnak: No itt vályunk még, mer igy ném ilünk még. Akkor elvállottak, mént kiki magának.

A mester éccér oda ir égy házhol, ott asztán bemént szálást kírni. Ott kirdésztk túle, hogy mi járatban van? Léányt keresni gyüttem, asz mongya, ha kapnák. — Van níkém él léányom, én is oda adom, ha elveszi. Neki atta az asszony e léányát.

Mikor osztán a kizfogó vót, léküttik a léányt borir a pinczibe. A léány méglátott ottan a pincziben égy bótát; akkor ott eszibe jutott, hogy ütet most évészi az a legin, akkor léssz égy fia, Keleménke, a kinek lesz égy kis ködmenkéje; ha a kis Keleménke éccö légyün a pinczibe, és ha fővészi aszt a bótát a kis Keleménke, osztán magát ott véletlensigbü mégvágja, hogy ott méghâ, hát akkor kire marad az a kis ködmenke. Azon ott ekezdett rínyí nagyon keservessen. Akkor ot fönt nem gyösztk má vární, hát lémént az annya; azután az apja; dé mind nagyon sokáig lénn vótak, mert mind rittak ottan. Utólyára lémént a völegin még a násznagy. Azoknak is elbesziltik, hogy kire jut a kis Keleménke ködmenkije, ha a bótával magát mégöli. Akkor aszt mongya a násznagy a völeginnek: Na idés ücsim, aszt tanácsolom

in nekéd, addig né védv fírhöl eszt a léányt, míg három illen bolondot még ném tanász a világon. No jó van, mongya a legín, hát mékfogadom a kéd tanácsát és elindulok három bolondot keresni.

Elindut hát; elért éh hejre, a hol vasvállávâ hánták a divót a pallásra. Mongya ottan, hogy mi csinyának itten? Mongyák, hogy már három esztendeje, hogy eszt a kis divót hánnyák a pallásra, még sincs fénn ész szem sé. Akkor megmutatta, hugyan kő fővinni zsákba a dívót a pallásra, s mongya magába: No már talátam é bolondra.

Mént ârább, mëndégít, éccer tanál égy asszonyt, a ki főkö-tötte a birkát a rokkára, ugy fonta lè felí a gyapjut. Ott is mēm-mutatta, hogy hugyan kő lévágni, osztán befonni a gyapjut. No mongya, mēktalátam a másodík bolondot is, még csak égy kell.

Onnan is elvándút s addig vándút, míg égy faluba jut, a hun szentégyházat ipítettek, de ném csinyáták rá ablakot. Akkor mind ki vót parancsúva az egisz falu zsákkâ, hogy világosságot horgyanak belije. Osztán a mēre a nap sütött, âra tartották a zsák száját; osztán hirtelen bekötöttik, beszalattak hamar vele a szentégyházba, és ott kirászták a zsákbu a világosságot. Ottan még mégén ablakot vágott nikiek a szentégyházon.

No ekkor má kitöt a három bolond, de több is, mer abba a faluba mindén embér bolon vót. Akkor osztán vissza indút a jegyészihöl és évette feleségül. Hetedhét országra szót a lakodalom, ha még ném hóttak, most is ének.

(Dergecs.)

SZÉKELY SÁNDOR.

T á j s z ó k.

E s z t e r g o m i a k.

Baglas: borzas. Tsz.	Kajdász, kajabál: kaja- bál. Tsz.
Baglasít: borzít.	Kavares: vakares.
Bandsal: kancsal. Tsz. band- sa, bandsali.	Mámi: mama, öreg anyó.
Bandsít: sandít.	Möre: merre. Tsz. mörre.
Döbön: bödn. (Tsz. dö- börke „bodony túrónak“ va- lószerűleg sajtóhiba e h. dö- böнке).	Möte: mióta.
Guba: kemény, apró, gubacs alakú tészta. Tsz. más ért.	Mutizsd, muti: mutasd
Haraszák: gyapjas zsák.	Pudli: das pult.
Kaczamajka: paraszt asz- szonyok kabátja; máshol ka- czabajka is.	Táti: papa, öreg bácsi.
	Teped, mégteped a sző- lő: megaszik; tepett szőlő: aszott. Máshol töpped, még- töpped.

A kötő (illetőleg parancsoló) mód így is van: takaríj-
jak, takaríj, takaríjjon, takaríjjunk stb. — Az álla-
potjelző néha ilyen alakú: ki van nyittâ, be van foggâ.
Komárom megyében így is: ki van nyittal, be van fog-
gal. (Móroc z István értesítése szerint Fejér megyében,
különösen Sz. Fejérvárott és alább délre szintén így mondják:
ki van nyittal, be van foggal, némely községekben pedig
nyittâ, foggâ; de csak akkor, ha a -va, -ve előtt mással-
hangzó van; nem mondják pl. ríval fakatt, sem rívâ fa-
katt, hanem ríva fakatt.)

STEINER ZSIGMOND.

Perkátaiak (Fejér m.)

Léeréget: léerégette a vünczellér bogár a divót; meg-
rágta, s azok léesnek.

Lobogó: szállag.

Lószémű-szilva: nagyszémű, vürhenyês, magba való
szilva.

Ludvérc: lidérc. (Földvárott is.)

Mékszekszik: mégromlik; hogy még nem veszekszik
a gyomrod.

Méhely: 1) maga a méh. 2) a méhes, hol a kasok állanak.

Nedve: medve; topori-nedve.

Nézelget: szémeit legelteti; „csak úgy nézelgeti falká-
ját“. Népdal.

Nyittan van: nyitva van. „A veszpremi vár kapuja.
nyittan van“. Népdal.

Ollyik: némelyik; ollyiknak, ollyiknak vót mit hallani.

Örökéti g: örökös ideig.

Összefog: hajbakap; összefogtak, verekedtek.

Párgya: párja; tisztelem a Jánost párgyával égyütt.

Pémpö: kóficz, gyermek pép.

Pille: 1) a kenyér kidudorodása, 2) megmetszéskor a le-
szelt rész: (Baján is.)

Pólabéli: pólyás gyerek.

Potya: ingyen. „Hogyha kapnék szilaj csikót potyára“. ^v
Népdal.

Purucka: pruszlik.

Rabszekér: útcsinálók szérszám taligája.

Sipakol: csipog; sipakol a csibe. (Szolgaházán is.)

Söprö-szin: (bor) söprö-szinű; söprö-szin puruczka.

Sor: szokás, rend; úgy van a sor nálunk.

Szég-szin: barna v. fekete színű; szég-szin haj.

Szél: szélesség; bö szoknya 7—8 szélbe hajtva.

Szerelemhideg: bántja a szerelemhideg.

Szölke: szöke.

Szütyő: kisebb zsák; oszt hozzon egy szütyő burgonyát.

Szüzraj: a mélie első eresztésének első raja.

Terül: terjed; terült híre neki.

Tisztán: egészen; tisztán kitöri a derekam.

Ünneplés: boldog ünneplést kívánok.

Vissza segít: „Ha még egyszer vissza segít az isten.“

Népdal.

Zabálócsütörtök: karácsonkor a böjti pénteket megelőző csütörtök. (Sopronban is.)

MARKOVICS SÁNDOR.

Földesiek, (Szabolcs m.)

Hebri: sebes beszédű.

Hittyés: előre fogott négy ló van hittyesen, ha nem nyeregből, hanem a bakról hajtják.

Kajács: rézsútos, harántékos.

Asztalszék: alacsony asztal, mit széknék is használnak.

Fél-salavári: féleszű.

Méglazsnakol, mégnáspigál: megver.

Kacska: a kinek valamelyik úja hiányzik.

Vekeng, dévánkozik: habozik.

Szetyepotyál, lögéréz: tölti az időt dologtalanul.

Sandalít: hamisan néz valakire.

Böffent: egyikét szót gorombán mond.

Megvít: mególtalmaz.

Hancsuk: göröngy.

Elgyalít: elbágyaszt.

Konyéga: tréfás megszólítás; használják e helyett: pajtás.

Liphecz: nehéz járású.

Nyeszet: nyikorog (a szekér).

Csatít: nagy lármával perel.

Fitet, kajtat: kutat, keres.

Elkám picorodik: sír (a gyermek).

Dübben cs: tenyeres, talpas.

Petek: veszekedés.

Köszköpüsködik: alkalmatlankodik.

Russzan, lomotol: siet.

Pötyögős: tág, bő.

Hederít; ráse hederít: rá sem hallgat.

Nyekken; úgy hátba ütöttem, hogy szinte nyekkent bele.

Siláp; aggy egy siláp kényeret: adj egy nagy darab kényeret.

Kártus: bormerő fa-edény.

Embér; embér vót, vagy asszon? férfi vólt, vagy nő?

BAKOSS LAJOS.

Gyermek rimek.

Jancsi,
Macska gumi hajcs ki.

Gáspár
Orrába áskál.

Pista Pista pihárista,
Vesd a — áristomba.

János,
Mért vagy olyan álmos?
Azér vagyok álmos,
Mert a nevem János.

Tódor,
Csónakot fódoz.

Német
Nyulik a béled.

László,
Két füle zászló.

Sváb sváb karaláb,
Kell-e neked kutyaláb?

Ferkó,
Hegyes óru czerkó. (V. ö. 135.1.)

Hinta
Palinta,
Régi dunna,
Kis katona.

András —
Csak a legény, nem más.

VARGA JÁNOS.

Találós mesék.

1. Sirokiak.

Szögön szityó, az ágy alatt mátyó, kerbe kápó. — Szita, macska, káposzta.

Fehér, de nem halá; fekete, de nem ördög; farka van, de nem kutya; zöd, de nem fű. — Reték.

Hol van az ökörnek lettőbb húsa? A fili mégétt.

Kivü sok kis lyuk, belü én nad lyuk. — Gyűszű.

Mi az, a mi az ágyába soha mén nem nyukszik? — Folyóviz.

Nem azé vettek, hogy a szögrec tegyclek, hanem hogy az én bünös testemet a té szörös lyukadba tégyem. — Ködmön.

Hanyatt fekszik, hússal dögönyözik. — Tészta.

Háta határ, lába lapát, nyaka bot. — Lúd.

Égy kalap alatt négy ördög áll. Asztal.

Hégyén mégyén, nagyon mégyén, lyukba bújik, de nem bogár. — Golyó.

Erdöbe, berdöbe vásznat terigetnek. — Gyalogút.

Ha a kis tonnámot kérésztü vetém a házon, nincs az az ács, a ki összé csinálja. — Tojás.

Fekete lyuk, vörös hus, izog-mozog, belé csusz. —
C s i z m a.

Fejér asszony elvesztette a fottyát, fa fityégre fokta, fa fityég megátkoszta magát, hogy őt az isten soha lyukrú lyukra né segíjje, ha ő látta. — Malomba a pitle zsacszó, a kis fa, a kin a zsacszó fityég, mindig út tész, hogy lyuk, lyuk, lyuk.

Parton ülő Démétérnek ki van a lödörgője. — H a r a n g.
Vékon gátat fon. — T ő.

Gyikos gyakos gyak fillérés,
Fényes füstös, nat törvényés. — P u s k a.

Kivél-belü égyforma, közsepibe kérészt van. — A b l a k -
r á m a.

Erdőbe berdőbe fejetlen kutya jár. — F e j s z e.

Egész világ átéri, mégis éty tyuk átlépi. — K e r e k v á g á s.

Erdőn terem, rétén hizik, asszonyok köszt dandározik. —

S z i t a.

Négy fili, négy lába, két ódalbordája. — D a g a s z t ó l á b.

Fán jár, fán tojik. — P a p u c s o s b a r á t.

A mi enyim lábam köszt jár, az et téd köszt is jár. —

K ü s z ö g (küszöb.)

Áva kéri, feke aggyák, nagy meretten bele dugják. —
B o r, h o r d ó, l o p ó t ö k.

Szép, ha létvkösztetik, csúnya, ha felötözik. — H á z -
f ö g g y i (szoba padlója.)

Idros bodros az annya, fekete szemü alyánya, ezér eszü a veji. — S z ö l ö t ö k e, s z ö l ö, r é s z e g e m b é r.

Nekém is van, nekéd is van, kerbe góré, annak is van.
Á r n y é k.

Nekém olyan tyúkom is van, hogy a gáton is mëttojik.
— H ó.

Míg él, mindig áll, ha méhhal, mindig szalad. — G ó r é.
v a g y a t t ö v i s k, m i k o r v i s z i a s z é l, o s z t k a r ú.

Áll a fa helyibe, de nem maga tövibe, két madárka csipégetyi.
de nem maga bégyibe. — G u z s a l y.

Mégnyöt a fa ága nékü,

Madár rá szátt szárnya nékü,

Még is ette szájja nékü.

Elemésztette füst nékü. — G y e r t y a.

Kéccer születyk a világra, kántorságot tanú, sok felcsége
is van, méssé még menyországba. — K a k a s.

ERDÉLYI BÉLA.

Vőfény mondókák a menyegzőben.

Első második ételkor.

Itt a jó csiga is, a jó tyúk hús lével,
Vesílye és mája benne a szívével,
Még nézheti esztet kiki szíp szemével
Mer ném kínálhatom mostan déréjével.

Harmadik ételkor.

Itt van násznagy uram az harmadik étel,
Ez éscgünkbul maj valamit vét el;
Csak a kár jó gazdánk ném atthat mos sültet,
Sültnek való tyúkot még ezután ültet,
Sémmi, séríny legínyimmal madarat vereték,
Az is jobb lesz sülve, mint sóval a reték.

v a g y :

Itt a káposzta is ü terhés hasával,
A mely tele vagyon tötve riskásával,
Hús van tömve mindén levél káposztába,
Kinek össze száratt éhén-kárász gyomra,
Ilyet égyík, tudom, hogy ném jár potomra,
Mer ha Kállóba ilyet kéne vinni,
A némcs is paraszttá igyekézne lenni.
Tudom, násznagy uram ötszáza! mégénne,
Míg Kállóig ilyet égy szekérrel vinne.

Negyedik ételkor.

Igíretém sérínt hozom a madarat,
Nágyon még sé száratt, sületlen sé maratt.
Tessík násznagy uram, itt a sült tyúk bika,
Nehéz, mer két karom nehezen bírja,
Nem csuda, mer hetvenkét mázsa húsa lét,
Csak a kövér hája kilenczven mázsa lét,
Mint az inacs halma, olyan nagy a mája.
Ha ez igaz, úgy én hazug légyek, bátor (bár)
Szíve is vót olyan, mint égy malom sátor;
Az apró tollábúl harmincz deríkajj tött,
De égy tolyásbúl ily nagy kokas ném kött.
Már én ez madárrúl többet ném beszílek,
A kit pedig szóltam, fílek, ném hiszíték.
Maj ki menygek borír, számat itt nem tátom,
A kúnkapitány*) ihatnék mos látom.

*) Kunkapitány a menyegzőben az, ki a násznaggal átellenben lévő szegletben ül; minden esetre koros embernek kell lennie.

v a g y :

Elhoztam a kokast egisz taréjával,
 Jó ízűre sülve a maga párjával,
 Ném gondolt jó gazdánk a maga tyúkjával,
 Köccsík jó ízűen Isten áldásával.
 A szakács asszonyunk erőssen eszküszik,
 Hogy mióta a szíp nap alatt sütközik,
 Jobb ízű eledelt még ennél nem kóstolt,
 Pedig mán hetven esztendőkön kérésztül gázolt.

B o r h o z a t a l k o r .

Szív vidámításúl Isten a bort atta,
 A mint a zsótárba szén Dávid mondotta,
 Azír is hordaját gazdánk kifúratta,
 Tele kancsó borát ide fél hozatta.
 Tessík násznagy uram, köszöntsík a kancsót.
 El ne alugyanak,
 De a vőfinek is borocskát aggyanak.

F e l k ö s z ö n t é s e k .

H a a k ú n k a p i t á n y m e g k i n á l j a a v ő f é n y t b o r r a l ,
 e z í g y k ö s z ö n t i f e l .

Szérencsés jó estét kúnkapitány uram,
 Mégtisztelísire jöttem éppen magam,
 Ezén egy pohár bort íme rá köszönöm,
 Mely bennem készülő már ríg ösztönöm.
 Addig íjjen kelméd, míg egy farkas, róka,
 És lú tanáltatik fejír, deres sárga.
 Addig íjjen, addig, míg cigán hegedül,
 Vagy míg tengejébül ezén föld ki nem dül.
 Addig íjjen, addig, míg bor, búza terem,
 Ez nékem magyarnak legkedvésb embérem.
 Vagy ha ez nem teccik, ragaggya el Pulútó, (Plútó).
 Korán sém a falubéli futó.

M a j d k é s ő b b a b o r i t a l r a s e r k e n t ő ü l .

Kún kapitány uram, ha szóllani mernék
 Kelmédhé, vígtüre egy pohár bort kérnék.
 A köcsönt köcsönnel kell fizetni vissza.
 Fizesse hát kírém, hadd fordújjik vissza.

A n á s z n a g y f e l k ö s z ö n t é s é r e .

Násznagy uram! mos kúnkapitány uramhoz vótam,
 Beszülgetís vígett vélle égyget szólltam,

Égy pohár borával kínálni még mere,
 De avval úgy tartom engem még nem vere;
 Haném köszönöm jó násznagy uramra,
 Mint ezén dolog mos níz csak magamra;
 Haném aszt kívánom, hogy sokáig ijjen,
 Sok bódog időket, napokat szemlíjjen,
 Sokszor légyen násznagy, sokaknak szógájjon.
 De a más társával azér so sé hájjon.

BAKOSS LAJOS.

Bakter-kiáltások.

R i m a s z o m b a t i a k.
 T i z e t ütött már az óra,
 Isten segícs minden jóra!
 Elmész már a nyugalomra,
 De nincs írva homlokodra:
 Miként viracc az holnapra,
 Örökre kelsz avagy búra? —
 Tízét ütött már az óra!

T i z e n e g y óra minálunk,
 Kiki nyúgszik, csak mink járunk.
 Ha mi rossz embert találunk,
 Azzal törvényesen bánunk. —
 Tizenegy óra minálunk!

T i z e n k é t óra! éjfél már!
 Sok tudatlan meséljen bár,
 Hogy ilyenkor kísértet jár,
 Ily babonát nem hiszünk már! —
 Tizenkét óra! éjfél már!

Éjfél után ütött e g g y e t,
 Egy nappal éltünk már többet.
 Az Úr bírása éltünket,
 Aggyuk neki mindenünket. —
 Éjfél után ütött egyget!

Éjfél után óra k e t t ő!
 Dicsértessék a Teremtő;
 Mit használ a városörző,
 Ha az Úr nem lesz segítő? —
 Éjfél után óra kettő!

Éjfél után óra h á r o m!
 Én most is a várost járom,

Ha nem alszom, az én károm,
Szemeimet még sem zárom. —
Éjfél után óra három! KÁROLY Gy. H.

Kurjantások tánczolás közben
a h é t f a l u s i c s á n g ó k n á l.

Jere hozzám szívem Furuzs,
Nè légyén szived háborus.

Huzzad cigány, nincs bánatom,
Kezemèn van szép angyalom.

A ki tőlem el nem fér,
Kapja fél a forgó szél,
Vigye ki a Hérbótra,
Tasziccsa bé pokolba.

Isten hozott kezemre,
Mégforgatlak kedvemre.

Ha kicsikék vagyunk is,
Tágosságot nekünk is!

Sé nem kicsiny, sé nem nagy,
Épen hozzám való vagy.

A ki réám haragszik,
Égye fene tavaszig,
Tavasz első napjáig,
Mig a kökény viráگزik.

Vért csinál a meleg hus,
Nè légy szívem olyan bus.

Járd ki lábom, járd ki most,
Nem parancsol senki most.

Az a leány szomorú,
Hogy az övé nyomorú.

Fordítsd ide magadat,
Ha már vette hasznodat.

(Bácsfalu.)

BORCSA MIHÁLY.

Gúnynevek.

Földesen, Szabolcsban.

Aran kokas: kéjelgő, más asszonya után járó ember.

Szupaki: haszontalan kis ember; mert szupak = kis,
fületlen s így semmire nem használható gomb.

Baj: azt tartotta, hogy ő mint elüljáró sokat bajoskodott.
Sánta fiskus: furfangos, leleményes eszű sánta ember.
Veszétt doktor: kit a kutya megmar, azonnal port ajánl neki.

Doktor: a disznót úgy orvosolta meg, hogy megdöglött.
 BAKOSS LAJOS.

Kutya nevek.

Duna, Kasztor, Buksi, Negró, Bandi, Purczli, Duncsi, Fogd még, Laksi, Flóra, Ficzi, Biki, Sebes, Talpas, Dobsi, Lili, Fogas, Fúrge, Amor, Ami, Polluksz, Csontos, Dominó, Pagát, Dídó Zsibsz, Misi, Betyár, Tigris, Fogsz, Burkus, Dudás, Mopsz, Linda, Herkules, Fortuna, Pandur, Vitéz, Hattyu, Azor, Zsandár, Hangász, Hajdu, Csösz, Rajna, Juno, Borzas, Zsubri, Bugár, Zultán, Néró, Vidra, Struczi, Vezér, Rajta, Huszár, Miska, Csárdás, Vulkán, Morva, Rabló, Vadász.

(Abauj.)

LINTNER LAJOS.

Gazdasági műszók.

Szőlőshégy, vagy szőlőhégy. Szőlő. Sor (szőlősor; Egerben a szőlőket rendszeren sor számra mérik: — Hány soros a szőlője, szomszéd? — Csak kétszáz soros). Töke. Venyige (szőlővessző). Csap (termésre hagyott ág). Nyitás (első tavaszi munka). Mecczés (venyige lemetszése). Kapálás. Kötés (a szőlővesszők összekötése sással). Szüret. Szédők. Puttonos. Taposó. Vinczellér. Taposó kád. Kácsi (nagy kád többnyire 100—250 akós). Kád. Hordó. Léhó (borszűrő). Cserhák (meregető csöbör). Termés. Must. Szimbor (taposás után rögtön szürt). Sutulás (sajtolt bor). Törköly (kisajtolt szőlő csutkák). Gunyhó, (kis ház a szőlőben). Borház. Pincze. Pinczegádor (pincze lejárás). Korcsolya (azon latorja, min a hordókat lecsusztatják). Séprő (a bor leülepedett alja) Fedés (a töké befedése földdel). Homlítás. Pásztor. Hégybiró.

(Eger. Heves-megye.)

Szántóföld. Düllő. Barázda. Vetés. Tavaszi. Őszi Szántás (felszántott föld). Ugar (szántatlan föld). Tarló (learatott föld). Parlag, pallyag (elhagyott föld). Aratás. Rend. Kéve. Kereszt. Csirke. Petrencze. Kazal. Szérüs kert. Nyomtatás. Nyomtató ló. Nyomtató gyermek. Nyomtatók. Cséplők. Szórás. Garmada. Kila (két véka; általánosan használt mérték a palóczoknál). Allyazó (nyomtatott szalma). Zsúp (csévelt szalma). Kukoricza föld. Kukoricza törés. Kender föld. Kendernyövés. Kenderasztató güdör. Tilónyi (kendert törni). Tiló (kender törő). Feles föld (fél termésért munkált föld.) Feles (fél termésért dolgozó). Felibe vészi

(fél termésre kibérli). Kényérnek való. Kécczérés (fele tiszta buza, fele rozs.) Pitéllés (korpátlan liszt). Paraszt örlés (korpával vegyes liszt). Lisztláng (legfinomabb liszt.)

(Sirok, Heves megye, Mátra járás.)

ERDÉLYI BÉLA.

Hogyan szólítják a házi állatokat.

A ludnak mondják: vetki; tiknak: heski; réczének: ruczki; csibének: csirki; macskának: siczki; kutyának: kus té ki; ökörnek: hajki; szamárnak: csett té; birkának: trüss ki; lónak: hêre (helyre) té; disznónak: hücs ki; mikor a disznót behajtják: hü be; kecskének: kecz ki; gidának: gid ki; pókának: putki; boryut: talaki.

A ludakat így hívják: bibi bibi; a réczéket: lili lili; a tikokat: pire v. pipi; a pókákat: puju puju; a kutyákat: tata; a lovakat: paczi ne, ne paczi; disznókat: csü ne csü ne; malaczkokat: kocza ne, kocza kocza; vén lovat: maczi ne, maczi; kecskét: kecze ne kecze; boryut: béccze ne, béccze; gidának: gicza ne, gicza; macskát: czi czi.

(Sz. Gál.)

WEISZ JÓZSEF.

Helynevek.

Tura (Pest megye.)

Utcák: Alvég, Sárszög (sáros volta miatt). Papszög (a paplak tö szomszédságában). Tabán. Trines. Vízor. Új sor.

Kutak: Cseh kut (hagyomány szerint csehek építették a templom közelében, hihető, hogy akkor, midőn a magyar kereszténység előkorában a bevándorlott cseh szerzetesek által a templom épült. A templom igen régi, kő fallal, lövő résekkel, és a szögleteken kinéző, avagy vigyázó tornyocskákkal. A fal mai napig is fenn áll mintegy két harmad részben.)

Posvány: barina (mit hajdani bárány usztató szerepelt a falu közepén).

Árkok: Csösz árok (a Rákostul húzódik a valkói, sz.-lászlói határon keresztül kelet felé a Jászságnak. Már néhol nyoma sem látható, minthogy az erdőségek ki vannak irtva s a roppant terület szántó földekké alakult által. (Az 1610, 1701, és 1765. években történt határjárások nyomán is ezen néven fordul elő; a többi között a 20. pont alatt ez van: De hinc ad passus 200 in ipso dorso nominati csösz árok, vulgo csösz árok hátán.)

Kertek: Kenderes. Káposztás. Boda kert. Kohnya azaz konyha. (Az 1525. évi hatvani gyűlésre összesereglett 14 ezernyi fegyveres nemes csak is a turai tó szomszédos helység roppant

terjedelmű határán telepedhetett meg; hihető az akkoriban szokásos laczikonyhát e helyen állították föl.)

Hal m o k: Nagy halom (néhány évtized előtt még ezen a halmon ugrálták az úgy nevezett sz. Iván tüzét esténként nyolcz napig folytonos éneklés és dallás közt; tehát az közmondás is: „h o s s z ú m i n t a S z. I v á n é n e k e” innen veheti eredetét). Zöld halom. Dög halom (a török vagy kurucz világban jelentékeny ütközetek színhelye lehetett; mert a harminczas években fölszántoták és tömérdek csontra, fegyver darabokra, és réz gonbokra akadtak.)

L e g e l ő k: Homok. Deszka fenek. Csurgó melléke.

E r d ő: Haraszt (most már nagyobb részt kiírva, mint szántó föld szerepel).

C s á r d a: Becsali (jelenleg csöszháznak használják).

M a j o r o k: Haraszi. Feketei.

U t a k: Hatvani ut. Versegi ut. Boldogi ut. Zsámboki ut. Fényszarvi ut. Hévízi ut.

S z ő l l ő k: Neszür (homok buczkás és semlyékes legelő a harminczas években szöllővel ültetettvén be, a közvélemény akként nyilatkozott: „na iszen beültettük, de itt bizony nem szür bort senki fia”). Kő kut kapzsi, (kiosztáskor a terület kapós volt). Mérges (jó bort terem). Öreghegy. Sárkányfark (kiosztáskor feneketlen kátyuk és berkekből állt s a nép sárkányt sejtett benne). Unom (silány termést nyujt, unni kezdik). Kutyahegy (a faluhoz közel esik és kutyák barangolják be szöllőéréskor). Új hegy.

R é t e k: Farkas vár (a nádasok tövében valaha farkasok tanyája volt.) Beke. Vízköz. Gyűrűvölgy (félkör alakja miatt). Bűdös ér. Paprét. Kenyérváró part (a régi időkben itt telepedtek le a pásztorok delelni s itt várták be az étel és kenyérhozókat). Tökös part. Tószög. Versegi ut melléke. Irtáspart. Sz.-Györgypart (sz.-György tiszteletére valaha kápolna állott itt; már nyoma sem látható). Szikes. Nagy rét. Semlyés allya. Ganajszög.

S z á n t ó f ő l d e k: Hatágvölgy. Bányos. Körtefa. Hatvani utra járó. Boldogi utra járó. Vízre járó. Semlyéspart. Hegyre járó. Tövises. Galábos (valaha rét avagy kaszálló hátságos levén, a körülte fekvő vizes kaszálókról a szénát és sarjút ide szokták az árvíz elől összegalabítani).

N á d a s o k: Daru halom. Nyilasok. Sz. György tó. Gyékény farka. Angyalnád (legszebb és legmagasabb nád terem itt).

P a t a k o k: Galyga (a száj hagyomány hajókázható folyónak mondja, mint egyik ágát a régi Dunának. Galy, galyga r a m u s mint bal, balga).

C s a l á d n e v e k: Bagó, Benke, Csányi, Csombor, Dolányi, Fijas, Galyó, Gőlya, Korsós, Kószáló, Mácsai, Pásztor, Sima, Sik,

Szilágyi, Sáfrány, Sörös, Tót, Túsor, Tellér, Varnyú, Zádor, Zsélyi.

A turai nép „matyók“ név alatt volt az előtt ismeretes, általában még manapság is a szomszéd községekbeli lakosoktól sokban különbözik, nyelvet, szokást, viseletet és ruházatot illetőleg.

Ha a fitestvérek házások, kisebbik uram, nagyobbik uram elnevezéssel él egyik asszony a másiknak férje iránt, s korántsem nevezi sógornak. A lakadalmat lakzinak, a vendég hívót druzsbának nevezik. Az egyház ünnepét vendégségnek, és nem bucsunak mondják, s akkor a lakmározásnak se vége, se hossza. A kis biró polgár, a mezőkerülő hadnagy, a zsellér betyár, a feleség gazdaszony; a férj ellenben uram néven szerepel. A gyermek édes anyját édes szülémnek hívja. — A ludakat a patakról „ökeöke“ kajabálással szokják haza csalogatni. Az ebet a pítarból, vagy bár honnan láb alól „csibaki“ szóval üzik el.

Az *é* és *j* betűt a szavak kiejtésében elcsereberélik, amazzé emezt pedig *ny* betűvel váltván föl. Például: kenyír, testvír, szína, cseríp, főtviný, sarnýú, bornýú, varnyú sat. A község pecsétje három és fél századnál idősebb: Tura Ao 1510 évszámmal, és isten báránya zászlóval, a föltámadás jelképével.

A templomban egy lyukas csengetyű 1502. évszámmal a bujáki vármezőn 1580. évben Muzurán hatvani aga által földig dult zárda romjai alól került ide a mult század közepén.

RUEHIELT MIKLÓS.

Bogyiszló helységében.

(Bogyiszló községét, mely Pestmegyében fekszik, tős gyökeres magyar nép lakja. Évek előtt a Duna bal partján elterülő síksággal függött össze, ma azonban mint sziget a Duna régi s ujjaga között terül el s feloszlik Kül- és Bel-Bogyiszlóra.

A község eredetét a meg nem bizható hagyomány a tatárjárásig viszi fel; ekkor ugyanis egy ide tévedt tatárt az ott lakók egyike, a nép szája szerint, leszúrta lováról. A tatár leesett, de a ló a magyar után ment, ki így kiálltolt volna föl „no gyűszló“ s azzal a lovat többi társaihoz vitte volna. Szerintük innen van a falu elnevezése.

Bogyiszló reformált község, s igen babonás. A búbajosság hatalmát kuruzslók, s vőfélyek kezében hiszi rejleni. Innen maig is vőfélyekül tudalékos vén emberek lesznek megválasztva.

Csöröglői (keresztelői), lakadalmi szokásaik igen sajátosak s úgy látszik a legrégebb időkből crednek; pl. a lakodalom más napján a menyasszonyt kivezetik a holt Duna vizére v. jegére

Itt azután egy vízzel telt edényt adnak kezébe, melyet ő a rokonok közzé dob, hogy a kiömlő viz tanácsolja irántok való jó indulatát, szeretét.

Ez utóbbiakat illetőleg, reméllem, mert ígéretet kaptam rá, kimerítőbb értesítést kapok a község érdemes jegyzőjétől s tanítójától.)

Külbogyiszló pusztaí. Sipsa, Szöllős, Szentistván, Szentkirál, Berek, Dinnye föld, Körtés, Adács, Széked, Pojtva, Lapticshát, Czeglédhát, Botoshát.

Kisebb helyek nevei. Tófarka, Üsti, Pokolsziget, Sípsasziget. Dermény oldal.

Vízállások. Sárfok, Halasica. Szentivánni tó. Pójtvai tó.

Belbogyiszló helynevei.

A „tá“ végzetűek állandó vízállások: Paptá, Gylatá, Hosszú tó (néha így is előfordúl), Nagybétá, Kisbétá, Nagytó, Kányatá, Ecsetá, Kereklófétá. Sebestá, Kasztó.

Palé = alacsony fekvésű, nedves, széles völgyelések: Baci palé, Bugyoka palé. Bálint palé, Száraz palé, Bausz palé, Ludas palé.

A „fok“ végzetűek oly keskeny medrek, melyekben nagy vízálláskor víz szokott lenni. Tejesfoka, Hármás fok, Czenesfoka, Vámfok, Ábrám foka, Berka foka, Piczót foka, Tukot foka. Mones foka. Bertalan foka, Perefok, Sárfok, Zsótár foka, Lénárt foka, Karaszi fok, Tikszar fok.

Kobolya = állandóan vizet tartó gödör. Kesköny kobolya, Hátfői kobolya, Bausz kobolya (hová szekerestül beleveszett a meg gondolatlan Bausz!)

Görönd = víz nem járta hely. Bugyoka görönd, Sántáné göröndje, Czeczepeti göröndje, Vargyú görönd. Pintér görönd, Szélös görönd.

Belbogyiszló részei. Bikity. Öregfalú (az első telepedők helye), Bereg, Kotori.

Egyes erdőrészek, tájékok Belbogyiszlón. Hagyó, Lángat, Kühát, Dámszálás, Diós, Átalvonyó, Kosfő, Limán, Taplos, Kántorna, Pézvájús, Hordótó, Kis és öreg szarka, Pusztabogyiszló, Rácmihál, Cserpeti, Madár szálás, Bogyiszlóré, Sándor oldal, Patkúfő, Nagyszögyür, Cseplésgyür, Ludashát, Ménesakol, Fekete záton, Lehöcz szálás, Czélös ré, Hoddunai vögy, Csordás Panni, Nyárást eredeje, Csapó szálás, Homród, Balaton, Pulykás, Erdőalja, Lájma, Kártucz, Perelapis, Dokomlás, Doromlás, Szigetköz, Földerdő, Homokos, Bibere, Bukorhát, Zúggó, Nyáralja, Tőjje, Bávány, Eperjes, Ösztövér, Szerecseny, Gémes, Bajta, Mező, Nyárerdő, Hátfő, Újfoki erdő, Hosszúhód, Erenye, Góga,

Dunaszélerkertek, Bernács, Mőcse, Herczegheverés, Hajdú szálás, Fűzeshát, Kalapat, Kisdér, Gyümőcsény, Dalocsa, Órin, Herem, Hő-tásvány, Értő, Nagyér, Istvánkafok, Hajdútemetés, Csordás, Kutya-tanya, Hajmás, Nagyszög, Galambka, Hátfői záton, Szarka, Hod-duna, Lehőcz malát.

Cs al á d n e v e k. Ábráhám, Aranyos, Bölcs, Bencze, Bacsí, Barvis, Boda, Baráti, Bárdos, Bajusz, (Bausz), Csápó, Csötöni, Csatári, Dorogi, Erdei, Görbe, Horogszegi, Hajdú, Illés, Jőföldi, Józsa, Kis, Kovács, Lépő, Lénárt, Miklósa, Maláti, Német, Ország, Pap, Paprika, Píópó, Póta, Simon, Sári, Sánta, Szabó, Szombati, Szekeres, Takó, Tót, Tamás, Tóbi, Torméz, Tyukos, Vas, Zsikó.

A harmadik személyben így ejtik ki az igét: tudi, láti, fúri, faragi.

A multat így használják: épen most valék nálad; imént jővők haza.

A gyermek így kérdezi apját: hun vótunk kê kié? vagy Öttünk kê má (Evelt-e?)

A fiatal az öreget így szólítja meg: Haa kêd-é?

Naptól megbarnúlt férjét így szólítja meg neje: Jaj de more van kê kiê!

Beszéd közben eme minden értelem nélküli szót használják röviden ejtve: égyem (tán „izé“ helyett?)

Jelen idő helyett mindig foglaltót használnak, pl. mink hó-nap süssünk (e h. sütünk); megfőt, de még nem ögyünk (eszünk); mink nem szeressük a paradicsomot.

Mit csináltak most? kérdi a tanító az író gyermekeket. Tanító úr, írjunk, volt a felelet.

„Parancsolat, teremtés“ helyett, „prancsolatot, trementést“ s „krajczár, Krisztus“ helyett „karajczárt, Kirisztus“-t ejtenek, s „most“ helyett „mast“.

BAYER JÓZSEF.

Népdalok.

Irigyeim anynyan vannak,
Mint a kutyák, ugy ugatnak,
El akarnak veszeszteni,
A jó isten, a jó isten ném engedi.

Sokan irigykéznek réám,
Hogy té szerecc kedves babám,
De én akár merre járok,
Ollan igaz szeretőre ném találok.

(Márócz.)

DONNER LAJOS.

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR
NYELVŐR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest,
„Hungaria“ vendéglő.
185—186. sz.

III. kötet.

1874. FEBRUÁR 15.

II. füzet.

A CSÁNGÓ NYELVRŐL.

Előbbi cikkünket azon állítással végeztük, hogy a nyelvbeli adatok kétségtelen tanúskodása szerint a moldvai csángók s a székelység egymástól elszakadt részeknek bizonyulnak be.

Az erről tanúskodó adatok a következők.

Ott van először is az összes magyarsággal daczoskodó *hëzzám*; e jelentős alak csak a székelységben használatos s általános, meg a csángóságban. Csángó példák: „Hëzz á léhet nyúlni, de ényenyémel (egynéhány) bántya, ha hëzz á nyúlnak. A hol azok a fejrénépek ménnek, csak hëzzik tarcson. Ha mégkéri, hëzz á aggya“. Általános úgy mint a székelységben.

Ott van másodszer az articulusként szereplő mutató *ez*, *e*, Lugossy szerint a *magyar megyer*-je (v. ö. a honti és göcseji *ölte öte* viszonzszókat a messze téren használt *olta óta*-val). A névmutatónak e magas hangú alakja Göcsejen kívül csak a székelységben használatos, meg újra a csángóságban. „Sajátságos, úgymond Kriza Vadrózsái 537. lapján, az *e ez* mutató névmás divatja a névelő helyett, mi főleg a felvidéken gyakori.“ Csángó példák. „Nem fér bé, *ez* es immá teli vagyon. — Honn-é a páter? Mit akar véllé? Bajom vóna ezékvel *ez* asszonyembérékvel. — Erösszen szeretik *e* vizet. Még *ez* elmult nyáron esétt. *E* kinek jót ád az iszten, annak jó dolga. Ez *e* hel vala a mihénk.“ Valamint a székelységben, úgy a csángóknál sem általános; mind a két helyen szokottabb az *az a*.

3. Ama sajátságos regressiv önhangzó illeszkedés, hogy t. i. a nyílt rövid *a* a zárt *á*-hoz alkalmazkodik, a barkóságon

kívül csak a székelységben általános, s ismét a csángóságban. „Jellemző vonás, úgymond Kriza, az úgynevezett hang-attractio, mely szerint a hosszú *á*-val való szótag az előtte levő egy vagy több szótag tompa *a*-ját is élessé teszi, mint: *ápám, házáját, lakadalmát* sat.“ (55o. l.). Csángó példák. „Nem ákár csál dolgozni. Tápászszak a házat. Sányárán élünk.“ sat. E visszahatás a csángó népnél oly nagy erőben él, hogy néha az *á*-t *é*-re változtatja, mint: „Engem épám haza eresztett. Kell mennünk szénagyűjteni, készálni. Mük kora régveltől képálunk.“

4. Csupán a székely szólásnak sajátja, hogy tárgyas ragozású igealakot használ ott, különösen a *szeret* ige mellett, hol a többi magyarság tárgyatlant; pl. „Sokan csevégni úgy szeretik hogy! (Kr. 184. l.) Mindéggyik szereti az embér bőrivel figurázni. (367. l.) Pedig csakugyan szeretne volna a fényes kastélyba bépillantani.“ E használat a csángóknál is meg van. Példák. „Mikor mozsikasztót ál mottya az embör, az tanács, hír. Én nem szeretém a házba dolgozni, jobban szeretém e mezőn. Mük es jobban szeressük. Olmát énni tudom.“

5. Szintén kiváló székely sajátja az úgynevezett ige-kötőket adverbiumnak tekinteni s a szórendben, miként a nyelv a hangsúlytalan határozókkal teszi, az állítmány után helyezni, pl. „Neki az ördögök az erdőnek, nyírni kezdik lè. (Kr. 397.) Sietett el a királyfiú. (409.) Miko végezte vóna bé utját. (480.) A mint a város közül haladna ki.“ E kiválóan székely sajátja a csángóknál oly otthonos, oly gyakori, hogy később szinte megzavarta a fületem. Példák. „Immá romlik el a biéle a magyarónak. Ökeme majd éri nyócvant el, ő nagyobb idős. Majd ménén el oda az a kölyök. Akkor Margit tölti bé 13 esztendő. A mint valamit sejtnek, mingyárt vészik el. Immán őket es járom még (meglátogatom) sat.

6. Hasonlóképen speciális székely sajátjának látszik, legalább tudomásom szerint másutt nem használatos, a modalitási *kell* igének infinitivus helyett a *hogy* conjunctióval való szerkesztése, pl. „koszton kell, hogy az embér felnyójcsa hézza az estáncziát.“ (Kr. 359.) A csángó is kiválóan így szerkeszti a *kell* igét. Példák. „Nem kell hogy megbigyességgyék. Nem kell hogy mindénnek légyén, csak egy-

égynek.“ Sőt itt egyszerű conjunctivussal, *hogy* nélkül is nagyban használatos. Pl. „Égy bár még kéne, légyén hat. A disznó mihá haza kell mennyek. Immá kell haza jöjön. Hozd ide Bori igyam.“ Nem tudom, használatos-e a székeleyknél (Kriza nem említi), mint a csángóknál a *kell*-nek személyhez alkalmazkodó szerkezete, mint: „Mindén embér kellett egy kérbungszot adni. Bore s kell lenni.“

7. A többi magyarság az igeidők közül a jelentő módban csak két alakot használ, a jelent s a multak közül az egyszerű *t-s* alakot; az itt-ott előforduló eltérések oly csekély számúak, hogy valóban kivételes használatnak mondhatók s nagyobbára csak is némely rögzött kifejezésekben járatosak; csak a székelység az, mely a jelentő módbeli mind a négy múltat használja, pl. „Elménék a gyepühöz, kilódittám magamat az utra, felülék a barnára s ügyelvágtaték, hogy ugyan lógott a hajam belé. Mikor a malomig értem, ott vészém eszre, hogy ápám nem győzött várni, keresésémre indult sat. (Kr. 432.) Palkó most égy gyönyörű tündöklő várat látott, a mijent soha még álmában sem látott vót“. (396. l.) Nevezetes különösen a székel beszédben a folyó múltnak alkalmazása a föltételes mondat szerkezetben a be nem állott cselekvés kifejezésére, mint: „Köszönd, hogy ápádnak szállítottál, mett ha nem, egészen bényellek vala“. (Kr. 395.) E pontokban is teljesen egyezik a csángó nyelv a székellyel. Példák. „Ennek a dédapója mongya vala, hogy háboruság mián buttak ide bé az embérék, s mikor a törököt visszatérítették, azután es itt lének. A gabonák majd küasztak vala. Még kü s terítettük vala és immá béhorgyuk. Mikor méggyula (az égyház), isteu csudája lön, hogy minnyájan el nem égünk; ha a szomszéd ház tüzet kapott lenne, töllünk asszonyoktól az egész falu elég het vala“. Ide sorozható a *lén* alaknak a *volt* helyett való ismeretes használata a székelyeknél. Ez alkalmazás a csángóknál is igen gyakori. Példák. „A kúcs nem lén ott. Hál szitennek nem volt iég, tiszta esső lén. Ej jó lén. Éppeng a keribába (kaliba) lénk“. sat. A székelység a *lész* igét a lehetőség, valószínűség kifejezésére is szokta használni, pl. „Hol van ápád? otthon lész. (Kr. 555.) Ő mondta lész, elményén lész“. (556.) E sajátság is megvan a csángóknál,

habár csak egy példáját jegyezhettem is föl neki. „Nem tom mics csál lész, mett nem valék honn.“

8. Tudtommal az egész magyarságban csak a székely nyelvjárásnak sajátja, hogy a *kezd* igét a jövő cselekvés kifejezésére használja, mint: „Addig horgya a vizet, a mig kisarjazzik; akkor almát kezd terömnni.“ (Kr. 48o.) A csángóknál: „Maj télbe, akkor kezd enek (fognak) guzsalyaskodni. Készözkébben hord bé, mikor még kezd (fog) száradni.“

9. Ama feltűnő székelyes szóvonzat, hogy ha a mozgás célja személyes névmás vagy személynév, az nem a *hoz*, hanem a *nál* ragot kapja meg, pl. „Jöjjenek immán nálunk es (Kr. 355.). Nállunk es eljöhetnének.“ (357.), szintén megvan a csángóknál, mint: „Hoá mész? Ménék fél ide né né né.“

10. A *vel* ragraól Kriza az 557. lapon ezeket mondja: „Csikban a *val vel* segítő rag nem hasonul át, mint Háromszék, Keresztúr-fiszékben s másutt is, a megelőző másnemű magánhangzová, (tollhiba, mássalhangzová helyett) hanem épen megmarad, mint: *késvel, kenyérvel* sat.“ A csángóknál a *vel*-nek át nem hasonulása kivétel nélküli. Példák. „Kaporval, sóval, vizvel csinájuk az ugorkát. Pénzvel fizessük az életét. Hozott egy kebével almát. Félkötték a tálat a huszval.“ sat.

Hogy végre röviden mind egy rovatba foglaljuk össze a találkozó feltűnőbb egyezéseket a két nyelvjárást között, ime azok a következők.

Magánhangzókat illető sajátságok.

A zárt *é*-nek uralkodása s a dunamelléki használatnál nagyobb részt való egyezése. A mely szókban ingadozás van, pl. *kell kell, meg még, es és*, sat. a székelyeknél, ugyan azokban ingadoz a csángó is.

A kapcsoló *is* szócskának mind a kettő eredetibb alakját használja nagyobb részt nyílt, ritkábban zárt hanggal: *es és, esmég, esmént*.

Az alig, össze, engém, gyertya, lapos, ifiú, kis, ki, mi, mink, mind a két nyelvjárástban többnyire állandóan ily hangzásúak: *elig, össze, ingém, gyortya, lapis, éfiu, küs, kü, mü, mük, münk*. Ezekben: *szeker, levél, madár, fedél, láng, tehén, nehéz, ke-*

vés, nézött, ébred, észrevész, kétszér a hosszú önhangzó helyett röviddel élnek: szeker, level, madar, fedel, lang, tehen, nehez, keves, nezett, öbred, észrevész, keccér. Ugyanez az eset a kicsinyítőknél is, melyeket szerfölött sűrűn használnak, mint: facska, bundacska, kecskecske. A *be* igekötő viszont mindig hosszú: bémené; a *közel* szóban is rövid helyett hosszút mondanak: közél.

Közös továbbá a harmadik személyű birtokos *ik* rag-nak *jok* (*ok*) változásban való szereplése: odvarik, apjik, hézzik, nállik sat. Ide tartozik a rajta rajtok helyett rittarittok.

Mássalhangzó változások.

„Közös az egész székelységgel, hogy Krizát beszéltesem, — s én hozzá teszem: a csángósággal, — a fogl. mód jelen ideje egyes 3-ik személyének s többes mindenik személyének a jelentő mód jelen ideje helyett való használása, pl. látom, látod, lássa, lássuk, lássátok, lássák. Közsokású, folytatja aztán tovább ez is: juttam, futtam, vettem, bocsáttam, ezek helyett: jutottam, futottam, vetettem sat.; úgyszintén vattok, vadnak e helyett vagytok, vannak.“

Szintén Kriza mondja: „Az *it* igeképző két *tt*-vel hangzik, és sohasem *ét*, kivéve: segét.“ Szórol szóra illik a csángó nyelvre is.

A sok helyett csak még egy pár teljesen egyező szót, szóalakot, s szókapcsolatot. Innap; küjjel, köjjel; jovak, szovak; ess az esső; urus, urusság; félviszik a hijuba (hijjuba); sohult; ebéd: fröhstück, délebéd: mittagsmahl, ebédelni (reggelizni), délre enni (ebédelni); éppeng, azutáng; hedegű, feteke; mett, me (mert); miétt (miért); poroncsol; ményén; vajigen sat. sat.

E nyelvbeli tények mellett sokat nyer jelentőségében azon adat, melyet a székely Imets „Moldvai utazás“ című munkájában a csángó nép szokásai, házi eszközei felsorolásában említ meg. „Már elsötétedett jóformán, úgymond a 91-ik lapon, midőn még majd az udvaron, majd a csángó házban tátogok, és a butorok s azok nevei után kérdezősködöm. Ezek a székely elnevezésekkel csaknem kivétel nélkül egyez-

nek. Ott a sajtáságos alkatú csempé (kályha), gócz, a festékesekkel beterített rúd sat. Még egy fogás vala hátra, miről ezen emberek székely rokonságára ismerek, és ez az, hogy leültetnek, s more patrio jó pálinkával megkinálnak, nem is bocsátottak el, míg a ritka jó borsepröböl egy keveset magamba nem erőszakoltak; aztán rendre isznak ők is, és szépen elköszöngetik, mint a mi székelyeink, csaknem ugyanazon stereotyp szavakkal. Napi köszöntéseik ugyanazok, melyek csak a kath. belső Székelyföld jellemző sajátjai; ugymint: „Diczértessék a Jézusz! Isztennek hagyom! Iszten hírével járjon!”

Tartsa bár tehát a történetírás a csángó népet besenyő, kun vagy akár hun maradékoknak, hanem a nyelv eltagadhatatlan tényei azt az egyet kétségtelenné teszik, hogy bármikor szakadtak is el egymástól, de a székely néppel hajdanában egy fajt, egy családot képeztek.

SZARVAS GÁBOR.

A NYELVÚJÍTÁS NYELVRONTÁS.

Imre Sándor aligha meg nem feledkezett könyve tartalmáról, mikor Ponor Thewrewk Emil ismertetem jutalmazott munkája mellett dicsérettel kitüntetett „A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata” című pályaműve első lapjára nem a cikkem homlokán olvasható sort írta. Igaz ugyan, hogy a mondott tételt csak akarata ellenére bizonyítja; de a dolog mégis egyre megy; mert ha valaki egyszer oly tüzetesen s oly kézzel fogható módon kimutatja, hogy az egész nyelvújításban egy porszem nem sok, de annyi jó sincs, hogy mind az, a mit létesített, válogatás nélkül kiirtandó, s hogy nála nélkül a költők s tudósok külömb költők (179. l.) s külömb tudósok (180. és 184. l.) lettek volna, az aztán hiába mondja szükségesnek, üdvösnek, hazafias kötelességnek s nem tudom mi mindennek. Figyelemre méltó, hogy ama kemény, megsemmisítő ítélet épen Imre Sándor, tehát a nyelvújításnak nem valami elkeseredett ellensége, hanem egyik buzgó híve, védelmezője mondta ki; de még feltűnőbb, hogy mind a mellett barátságát mégse tagadja meg tőle. Ez vagy onnét van, hogy a végső következtetéstől s lehető következményétől maga is megborzadt, vagy hogy a nyelvújítás vétségeit csak az újítóknak,

csak a személyeknek, nem pedig az elvnek tulajdonítja. Az első föltevés ellen könyve határozottan tiltakozik; nagyobb bátorsággal senki se tárta föl, senki se ostorozta a nyelvújítás botlásait. Marad a második; de ez ellen is szól az, hogy Kazinczyt föltűnően kiméli. Nem meri kimondani, hogy neki se volt több joga nyelvünkhöz, mint van másnak, s másnak is csak annyia van, mint volt neki; azaz ha másnak nem szabad nyelvünkön erőszakot tennie, undok idegen szólásokat meghonosítania, akkor Kazinczynak sem illet; ha azonban Kazinczy tehetette, akkor szabad másnak is. Pedig ezzel hamarabb véget vetnénk a nyelvrontásnak, mint akármi subtilis okoskodással. No de a többivel csakugyan nem bánik ször mentin s így világos, hogy a tévedéseket ő neki tulajdonítja s az elvet magát jónak tartja.

Ennek ellenében könnyű kimutatni, hogy a személyek csak azért tévedtek, mert az elv maga helytelen; igazi tévedésnek legfeljebb az mondható, mikor valami jót alkottak. Épen az a baj, hogy az elv valósításában nagyon is szigorú következetességgel jártak el. De hiszen az, akár mennyire fájjaljuk is, csak becsületükre válik. A ki valamely habár csak hibásan is jónak gondolt elv valósításán oly roppant erőfeszítéssel munkálkodik, az elismerést érdemel; s én azt hiszem, jobban tiszteljük újítóink emlékét, ha nem azt mondjuk, hogy egyenkint s összesen mind botorúl cselekedtek, hanem azt, hogy rossz alapon álltak. Azt állították fel ugyanis, hogy minden nyelvet lehet, kell és szabad újítani; de a módot s határt nem a nyelv vagy törvényeinek foglalhatja, a grammatika, hanem az író szabja meg; ez ellen pedig még a nemzethez sincs appellata; mert, s ezt Kazinczy nem egyszer fejezte ki még nyilvánosan is, a hogy az író parancsolja, úgy lesz, s ha a nemzet nem érti meg, tanulja meg-érteni.

Valljuk meg, hogy ilyen elvvel az angyalok nyelvét is tönkre lehet tenni, hát még szegény halandókét! Mert itt nem a nyelv tornáztatásáról, törvényes eszközökkel való természetes fejlesztéséről, hanem tagjainak kificzamításáról, önkényesen ráerőszakolt tudom is én mivel való mesterséges hizlalásáról van szó. Ez tehát nem nyelvmívelés; hiszen a mikor mívelünk, nem rontjuk le a régi tehetségeket, se újakat nem adunk, hanem csak a meglévőket segítjük lehető

tökéletességükre; azért mondom, hogy az nem nyelvmívelés, hanem a mint joggal nevezték, s nevezik, nyelvújítás, s ily értelemben nyelvrontás.

Pedig ilyet mond a szerző szükségesnek, mikor (5. l.) „az egyéni szabadság és tetszés“ hatalmaskodását a nyelven, habár „bizonyos, igen természetes korlátok közt“ nemcsak jogosultnak ismeri el, hanem „mellőzhetetlennek“ is tartja. „Mert“, s ez sajátságos okoskodás, „könnyen meggyőződhetünk, hogy a művelt közlekedési, kivált pedig a tudományos nyelv művelését a néptől nem várhatjuk, reá nem bízhatjuk.“ Ugyan megadja költőinknek, tudósainknak! Tehát ők nem tudnak olyan szépen bánni a nyelvvel, mint a nép, hanem csak úgy boldogúlnak vele, ha önkényeskednek, hatalmaskodnak rajta? Én azt hiszem, hogy nem csak a nép tud természetesen alkotni, hanem a tanult ember is, föltéve, hogy magyarul gondolkozik s a magyar nyelv törvényei szerint jár el. Bizony furcsán cselekednék, a ki az új szót csak is azért kaczagná meg, „mert tudóstól hallja s nem fonóktól.“ A mi helyes, akárkitől ered, jó az. Hogy pedig tanult ember is képes-e magyarul gondolkozni s a magyar nyelv törvényei szerint eljárni, valóban névetséges kérdés volna. Vagy a népet kellene istennek, vagy a tanult embert butának képzelnünk.

Már most ha az utóbbinak ama szigorúan követelhető föltételek mellett csak olyan édes-szívesen engedelmeskedik a nyelv, mint akár a népnek, szükséges-e, türhető-e „az egyéni szabadság s tetszés“ hatalma a nyelven“ akár mily csekély mértékben is? Nem csak hogy most nem az, hanem máskor se volt szükséges, máskor se volt türhető, s így a szerző hiába hiteti el velünk (6. l.) az ellenkezőjét. Épen ez a hiba, az önkényes nyelvújítás szükséges, jogos, sőt kötelező voltának kimondása szülte azt a sok szörnyűséget, melyet a szerző könyvünkben nem ok nélkül sokszor egészen fölháborodva kárhoztat, mert azzal minden törvényes eszközt mintha csak kidobtak volna az ablakon.

Hogy Kazinczy korában se volt „szükséges s így jogos“, azt saját vallomásából is megérthetjük. Azt mondja ugyanis, hogy „készületlen vala minden: lexikonunk szűk, szegény; grammatikánk habozó, hiányos; stilitikánk feszes, ügyetlen“. Ez miről szól? A nyelvről? Nem, mert hiszen arról talán

nem ő tehet, hogy a szótárírók nem jegyezték föl minden szót, hogy a grammatikusok nem teljesítették kötelességüket s hogy az írók nem voltak Lessingek, Schillerek és Göthék. Külömben azt hiszem, hogy Homeros korában se lehettek a lexikonok s grammatikák valami magas fokon, és ha igaz, hogy a görögök még akkor nem ismerték az írást, ügyes stilsták se igen találkozhattak. Ez tehát az önkényes nyelv-újítást se szükségessé, se jogossá nem tette. Nem szorult ilyenre az a nyelv, mely életrevalóságának, fejleszthetőségének s hajlékonyságának annyi s oly szép tanújeleit adta. Mikor a magyar régi hazáját, vele egy műveltségű, egy foglalkozású, vére s nyelvre rokon szomszédait odahagyva új hazába, más fajta műveltségű, más szokású s életmódú, mindenkép idegen népek közé telepedett, s midőn már a megsemmisülés szélén állva hagyományos szokásait, ősi életét, régi intézményeit s nemzeti vallását addig nem ismert szokásokkal, másoktól eltanult étellel, új intézményekkel s idegen vallással cserélte föl : akkor oly válságon ment keresztül, melynél nagyobbat egy nép történetében se találunk, s az új képzetek, fogalmak, gondolatok oly óriási raja borította el, hogy minden későbbi ilyféle áramlás még csak halvány árnyékának sem igen mondható. És íme nyelvünk mind ennek ellenére külső erőszak nélkül is, csupán csak belső erejénél fogva tudott alakot, még pedig nemzeti alakot teremteni. Oly nyelv, mely egy új életformát s új élettartalmat kezdő népnek már közel ezer esztendővel ez előtt magától is tökéletesen eleget tudott tenni ; oly nyelv, mely a világnak szavakban s fordulatokban leggazdagabb munkáját, a könyvek könyvét, a bibliát már a XIV. században s azóta is számtalanszor le tudta fordítani ; oly nyelv, mely vállán már a XVI. és XVII. században elbirt egy hatalmas hittudományi irodalmat ; oly életrevaló, teremtő erőben dúsgazdag nyelv erőszakos újításra, ismétlem, most se szorult. Mert, tegyük föl, hogy mind az, a mit Kazinczy a lexikonról, grammatikáról és stilstikáról mond, a nyelvről is igaz ; tegyük föl, hogy a lexikon csak azért volt szűk, szegény, a grammatika csak azért habozó, hiányos, s a stilstika csak azért feszes, ügyetlen, mivel a nyelv is az volt, az következik-e ebből, hogy erőszakosan újítsuk, nem az-e, hogy egyszerűen csak fejleszszük ? Az erőszakos újítás szüksége véleményem szerint csak akkor

áll be, ha a nyelv fejlődésre teljességgel képtelen. Már pedig azt nekem a magyar nyelvről senki se bizonyítja meg, hanem én igen is megbizonyítom neki akármikor az ellenkezőjét.

De a mit fentebb csak feltettünk, az tagadhatlanul igaz. Kazinczy előtt nyelvünk csakugyan szegény, habozó, ügyetlen volt; csakhogy ennek az oka nem a nyelvben, hanem azon kívül van. Az ember is, akármily gazdag képességű, ha tehetségeit nem gyakorolhatja, ha örökös tespedésre van kárhoztatva, más mint tunya, ügyetlen, szegény nem lehet. Már pedig a mi nyelvünket egy hosszú századon át parlagon hevertették, iskolából, tudományból, törvénykezésből, társas életből, szóval mindenünnen kiszorították, sőt fitymálták, lenézték, megvetették. Ily állapotban ő is mi mássá lehetett volna, mint tunyává, ügyetlenné, szegénynyé? De ha csak az volt a baj, hogy használatlanul hevertették, s nem „benső értéktelensége“ okozta, mint a hogy szerzőnk (8. l.) gyaníttatja, akkor csak elé kellett volna rántani a sutból, megint munkára fogni, gyakoroltatni, tornáztatni, szóval használni. Szántásban fényesedik ki az ekevas, használatban művelődik a nyelv.

Hogy ez így van, hogy a nyelvvel csak élni kell s aztán magától is művelődik, szépül, hajlékonyodik, ügyesedik, gyarapszik, azt a nyelvújítás eredménye is fényesen bizonyítja. Azt hiszem, kézzel fogható, hogy nyelvünk azóta roppant nagyot haladt. De mi ennek az oka, talán az, hogy annyit fűrtak taragtak rajta? Hiszen ha szépen, helyesen, magyarosan, érthetően akarunk írni, akkor azokat az erőszakosan fakasztott hajtásokat mind el kell vetnünk; tehát nem segítenek, hanem megakasztanak. És mégis igaz, hogy nyelvünk most gazdagabb, hajlékonyabb, ügyesebb. Ez csakis onnét lehet, hogy használtuk, hogy irodalomban közigazgatásban, iskolában, társas életben, szóval mindenütt lábra kapattuk. De hát akkor a nyelvújítóknak semmi érdemük? Mint újítóknak, valljuk meg őszintén, csakugyan nincs; de van más érdemük, megbecsülhetetlen, örök időkre szóló érdemük, az az érdemük, hogy ők vívták vissza a magyar nyelv elveszett volt jogait. A mely pillanatban a nemzet ezt elfeledi, háládatlanná válik e derék fiai iránt, és hűtlenné lesz saját magához. Náluk nélkül a magyar talán már nem volna magyar. Mily nagy, mily óriási nagy tevékenységet fejtett ki csak egy-

maga Kazinczy is. A kiben csak egy szikrányi tehetséget látott, hogyan buzdította írásra, hogy nyelvünk ne heverjen tétlenül, mint a holt tőke. Minden levelének az a tartalma, a mi Tompa refrainjéé: „Fiaim csak énekeljete!” A mi tér nyelvünknek meghódítható volt, nem nyugodott, míg csak meg nem hódította, s a mit maga nem végezhetett, befejezték emelkedett lelkű hazafiás követői. Ez az igazi érdemük újitóinknak, hogy nyelvünket használatra segítették s az által haladását, tovább művelődését biztosították; és ez, úgy hiszem oly nagy, hogy újításukat nyugodt lelkiismerettel megbocsáthatjuk nekik. De csakis megbocsáthatjuk; vétenénk az igazság ellen, ha még azt is dicsőítenők, a mit inkább takargatnunk kellene. Ismerjük el, hogy mindnyájan a legjobb hazafiak, s a kiket illet, kitűnő költők, nagy tudósok voltak; de valótlanág állítására ne ragadjon a lelkesedés, már csak azért se, mert ha az önkényes nyelvújítást magasztaljuk, akkor mint valami jót, követni is tartozunk; ha meg követjük, akkor letérünk a nyelvünk nyújtotta természetes alapról, s tágas rést nyitunk minden hóbortos combinationának, minden személyes ambitionának, minden a világ akár mely nyelvéből kiinduló esetlen okoskodásnak s a mi mind ennél is több, a tudatlanságnak.

Szomorúan tanúskodik mind erről a nyelvújítás története is. Az elsőre kiváló példa Bugát, a másodikra Helmecezy, a harmadikra, fájdalom, a nagy Kazinczy is, a negyedikre már csak a dolog természeténél fogva se találkozhatik valami kitűnő képviselő, de azt kiegyenlíti aztán a nagy szám; mert ide tartoznak mind azok, a kik maguk nem tudván gondolkozni, azt követelték a nyelvtől, hogy ő gondolkozzék helyettük is; és minthogy azt nem tette, ostobának declarálták, s irgalmatlanul elverték rajta a port. Ilyen formán a mit a vámon nyertünk azáltal, hogy nyelvünket régi jogaiba vissza helyeztük, elveszítenők a réven azáltal, hogy tönkre juttatnók.

Intésül lángvörös betűkkel kellett volna nyomatni, a mit Imre Sándor erre vonatkozólag (22—25. l.) oly találóan mond. „A nyelv“, így szól, „egy nemzet tulajdona. Ennek közlekedési eszköze, ennek gondolatait s érzéseit kifejező alakzat. Egy nép családi és társadalmi, tehát magános és legbensőbb kedélyéletére tartozik, s annak felel meg. Min-

den egyes szónak változtatása, kisebb-nagyobb mértékben hat azon benső életre és annak gyökereire, a szellemiségre is. Minél erősb valamely népnél a nemzeti nyelv sajtáságainak, önállóságának érzete, annál inkább fennakad a közérzés egyetlen egy szón is, mely szokatlan, vagy önkényesen csinált, vagy nem természetes eredetű. Annyival inkább, ha a nyelv rendszerét, a lélek működési mozzanatainak egyenként megfelelő hajlítási, szófüzési alakokat szeszély változtatja, vagy idegen példák után képezgetik s erőltetik a köz érzésre, úgy hogy az újított alakok csak egy idegen nyelvből érthetők.

A nyelv sajtáságai mind a nemzet millióinak benső élete mélyében gyökeredzenek. E tulajdonok közül a legkisebbnek elenyésztét vagy elváltozását is megérzi minden nemzet, ha nemzeti öntudata s ép nyelvérzéke van. Ha már azon egyesek, kik a nyelvet más műveltebbek példájára újítni akarják, e sajtáságokat szem elől tévesztik, a nyelv szellemét vagy mélyebben nem ismerik, vagy megkímélni nem akarják, ha a nyelvet nem saját módjai szerint tulajdon erőiből és eszközeivel fejlesztik: összeütkezésbe jönnek a nemzeti nyelvérzékekkel, a fejlődés helyes irányával, szándéktalanul is rontanak s a nyelvnek nemcsak elfajulását, de valóban bekövetkezhető halálát is előkészítik. És ez nem üres nagy szó. A nyelv ilyen elhanyaglása s utóbbi elenyésztése természetes fejlődési folyam műve, melyet a nyelvnek történelméből kimutathatni. A mely nyelv hangzatának, alakjainak, szófüzésének, szórendének eredeti sajtáságait elvesztette, annak szelleme idegenné vált, elkorcsosult, elerőtlenült: e miatt nem tenyészik, nem terem, nem él. Vagy inkább az azt beszélő nép nem gondolkozik tulajdon nyelvnek, beszédének ősi formái szerint, idegen módon gondolkozik s érez, ön nyelvében nem lel kielégülést, tulajdon kifejezési alakjait mellőzván, zavarván, saját szellemiségét elhagyja, elcseréli, megvesztegeti, és végül megveti. Ez úton csak ideje bizonytalan, nem bekövetkezése annak, hogy az általában nemzetietlenné vált szellemet, idegen nyelv meghonosodása kövesse előbb fent, utóbb alantabb, végre általában. E nagy változásnak elkövetkezni a mondott esetben egészen természetes. Mert ha már idegen beszéd módja szerint hangoztatunk, idegenek benső formái szerint alakítjuk szavain-

kat, idegen szófüzés szerkesztéseikhez szabjuk mondatainkat, s ha már a nyelvújítóktól gyakorolt önkény hatására, de más okból is, ez a hajlam a nép műveltjeiben erőt vett, sőt uralkodóvá lett, a művelt társalkodás közdivatává, a műveltség feltételévé vált: kénytelenségé lesz az idegen műveltebb nyelvet átvenni, nemzeti nyelvünket eldobni, minthogy ama közép és természetellenes helyzetben, korcs állapotban, mely az idő és természet idomítva fejlesztő erejénél fogva tartós vagy végleges nem lehet, nem maradhatunk. A test követi a szellemet; a teljesedés a vágyat; félszeg helyzetben nem lehetni a most oly gyorsan alakító, s oly nagy erővel egyenlítő szellemi mozgások között.

Megjegyzendő, hogy „az egyéni szabadságra és ditto tetszésre“ támaszkodó „öntudatos nyelvújításról“ a szerző itt maga sem akar tudni, s nem ok nélkül félti tőle nyelvünkkel együtt nemzetiségünket is. No de a mely könyvben annyi az ellenmondás, ott egygyel több vagy kevesebb nem sokat nyom a latban. Hanem hát ezt hagyjuk máskorra; most csak azt akarom kimutatni, hogy a nyelvújítók fölállított elvük valósításában egész következetességgel jártak el s így személyes tévedésről szó sem lehet. Minden hiba az elvből ered, mindennek úgy kellett történnie, a hogy történt. Nyelvünkben teljességgel nem indulhattak ki, mert siralmas állapotára mutatva, de a dolgot különben mélyebben nem vizsgálva azt hitték, s a mint láttuk helytelenül hitték s állították, hogy saját törvényei szerint nem fejleszthető; fejlődnie azonban kell, s így nem marad egyéb, mint hogy az író szabjon neki törvényt. Ez a törvény tehát máshonnan mint kívülről nem származhatott; mert hiszen az írónak szükségkép a nyelv fölött, a nyelven kívül kellett állania; különben hogy szabhatott volna neki törvényt? Természetes az is, hogy a nyelvével azonos nem lehetet, mert akkor csak megint ott áll az ügy, a hol állt, t. i. hogy nyelvünk nem fejleszthető, már pedig fejleszteni kell stb.

A nyelv természetével egyezőt alkotni tehát nem lehetett céljuk, sőt az ő szempontjukból tekintve csakis kontrázkodásnak mondható. Nekik az olyat irtaniok kellett, s annál kérlelhetlenebbül, minél makacsabbul ragaszkodott hozzá a nyelv; különben hogy haladnánk? Ha valamely

képző megkötötte magát, hogy csak ilyen vagy olyan szóhoz hajlandó járulni, s csak ezt vagy azt a tisztet akarja végezni; ha valamely szó azt erősítette, hogy ő neki már meg van a maga értelme, másra nem vállalkozhatik, vagy azt bátorkodott kijelenteni, hogy bizonyos ragasztékok nélkül nem szolgál, se más függelékét nem fogad el, vagy hogy társait, kikkel már annyi időtől fogva szövetségben él, el nem hagyja; s ha valami mondatnak az a bogara volt, hogy neki ilyen meg ilyen rend kell; szóval ha a nyelv azt az alázatos kérést merete koczkáztatni, hogy engedjék meg neki a maga útját, a maga módját, mert a szokott ösvényen s a maga lábán jobban halad, mint akár a csillagok pályáján mankóra támaszkodva: akkor újítóink, minthogy ki volt mondva az ítélet, hogy nyelvünk, ha csak quod dii avertant, parasztá nem akarjuk tenni, magából nem fejleszthető, mi mást cselekedhetek volna, mint hogy minden lehető kényszerítő eszközzel is parancsolatuk teljesítésére szorítsák? Ezen, azt hiszem, nem lehet csodálkozni; ha engednek, az ő hitük szerint vége minden fejlődésnek; azért minden áron azon kellett lenniök, hogy a megsza- bandó új törvény mindenképen különbözzék a nyelv törvényétől. Többet nem is kívántak tőle, de nem is kívánhattak; mert akármilyen lesz is azután, a meglévőnél minden esetre különb.

Már most minden az író tetszésére maradt; ez a tetszés azonban, mint már mondtam, a nyelvünk természetével megférőt kirekesztette. Nem fér meg vele két dolog: a mit az ember csak a kis ujjából szop, s a mit csakis más nyelvből lehet kiokoskodni. Újítóinknak tehát csak ez a kettő tetszhetett; nekik a magyaron kívül minden más nyelvet, akár az író képzelete alkotta, akár idegen nép beszélte, tökéletesnek kellett elismerniök. Így történt aztán, hogy a ki képzelete kívánságára hajtott, szem nem látta, fül nem hallotta csoda dolgokat tukmált nyelvünkre; a ki meg idegen nyelvet fogadott ideáljának, tüskén bokron követte. Tudjuk, hogy az utóbbiak közül legtöbben a németet vették példának; arra az idő is, szomszédság is, de különösen műveltségük is utalta. Csoda volna, ha nem rövidítenék, a mit a német is rövidít, és nem vonnák össze, a mit a német is összevon; de megfordítva is, ha nem írnák körül, a mit a né-

met is körülír. A szerzőnek, úgy látszik, furcsa, hogy egyfelül *szembesít, kézbesít* áll, másfelül meg azt mondják, hogy *intézkedés történik, teljesedésbe megy*; legalább (161. l.) nem tudja elnyomni azt a megjegyzését, hogy „synthesis, analysis egyszerre egymás mellett.“ Hja az onnét van, hogy a német azt mondja: *confrontieren, einhändigen, de: anstalten treffen, in erfüllung gehen.* Más-kép kifejezni az ő elvük szerint hiba lett volna. Az nem ellenmondás, hanem következetesség. Hogy csakugyan az, arról könnyen meggyőződhetik, a ki Imre Sándor könyvét végig olvasva, az adatokon csak egy kicsit is gondolkozik, valamint arról is, hogy e következetesség mily rettenetes sokat ártott nyelvünknek, hogy alig van képzőnk, melynek ki ne tekerte volna a nyakát, alig találkozik szavunk, melyet iszonytatóan meg ne csonkított volna, s alig akad szó-járásunk, melyet nyomorék koldussá ne tett volna, arról egészen hallgatva, hány undok keléssel, fekélylyel, tályoggal, holttetemmel borította el boldogtalan nyelvünk egész testét.

Sajnálatomra szűk a terem arra, hogy a szerzőt mind ezek fölsorolásában és ismertetésében pontról pontra kísérem; azért röviden kiemelve az eredményt csak azt jegyzem meg, hogy minden adatából az újítóknak azon elve, *sit venia verbo, vigyorog* ránk, mely a magyar nyelvnek azt mondta: a te neved hallgass; így akarom s így parancsolom én, vagy így akarja s így parancsolja ez meg ez a nyelv; és hogy e szerint személyes tévedésről csakugyan nem lehet szólanunk.

Ezek után nem tudom, szükség-e még külön is bizonyítanom, hogy a nyelvújítás nem nyelvmívelés, hanem nyelvrontás. Azt hiszem, a kit eddig nem győztem meg róla, annak ezután is hiába demonstrálom. Nincs más mód, mint hogy ismételve könyvünkre utaljam, az majd megtéríti, csak gondolkozva olvassa. Hanem azért legalább illusztratióul egy pár szót mégis ideiktatok. A szerző azt mondja (51. l.), hogy újítóink eljárásukkal kétféleképp ártottak. „Elsőben, mert a nyelvet kétes értékű és helyességű szók nagy számával árasztották el, melyek egy része félszázad vagy több évtized óta botránkoztatja s aggasztja a komolyan gondolkodó, s tisztább nyelvérzékű honfiakat, kétkedést és meghasonlást tart fenn iskolai és tudományos körökben, za-

varja, terheli, gátolja a fensőbb tanintézetek növendékeit, a két nyelvű, de voltaképp sok árnyéklatú, zavart és bizonytalan nomenclaturával, s végre, mint előre láthatni, a magyar műnyelv iránt részvégtlenséget, közönyt, hidegséget gerjeszt és alapít meg. Ekkép ugyanazon czélt, melyet el akarunk vele érni, elvétik, sőt veszélyeztetik, s a magyar nyelv tudományos használatra alkalmas voltát teszik kérdésessé. Másik rossz hatása a rohamos újításnak ebből folyik, de nagyobb körben érezhető és veszélyesebb. A hibásan alkotott szók, a merészen szerkesztett mondatok vonzó példákat adtak azoknak, kik a nyelven önkénykedni hajlandók, kik annak csupán közlekedési értékét s hivatását ismerik, kiket nyelvérzék-zavaró viszonyaink közt semmi bensőbb kapocs e nyelvhez nem fűz. A szóalkotásban alig maradt elv vagy törvény megkimélve. A szófűzésben minden lehetségessé vált, a mit idegen nyelvérzék jónak, szépnek vél. Így a sok nyelvű érintkezésekben meggyengült a nyelv természetes szeretete, habozóvá lett a nyelvérzék; nem óvja ennek épségét a megromlástól, sem tudományos, azaz iskolai és irodalmi, sem üzleti, sem társadalmi körben semmi. S a baj azáltal lesz komolyabbá, mert igazat szólva, sem felsőbbjeinknek nemesebb bölcsészeti képzettségét, mely a hazához, nemzetiséghez, eszmékhez erősebben kötné, sem iparosainknak s üzleti embereinknek nemzeties komoly nevelést, maig legalább nem adtunk.“

Ez utóbbi passushoz azt a kérdést csatolhatjuk, vajjon képes-e az olyan nyelv nemesebb, nemzeties komoly nevelést eszközölni, a melyen a tudós így szólhat (l. Nyelvőr I. k. 242. l.): „Szabványos lefolyású egyes góczokra korlátolt heveny fölületes bőrlöb — a függér kötszövetén rostonyás hájdagos izzag — a heveny hörghurut bonczlelete“ stb.; vagy a melyen a költő fordító így zenghet (P. Thewrewk E. A helyes magyarság elvei. 89. l.):

„Buyck, rajtad a sor, az első egészséget hozni.
Hozd ki Urad' egészségét.
Egész lélekkel hát: Gróf Egmont fenn!
Fenn! Gróf Egmontnak fenn! s még egyszer
Fenn! s ismét egyszer fenn!“

Én tagadom; s azért nem csak azt merem állítani, hogy a nyelvújítás, a szándékos, önkénykedő változtatás

egyenesen nyelvrontás, hanem még hazafias voltában is gyöngéden mondva kételkedem. Ebben egyébiránt Imre Sándornak már jóval előbb idézett szavai is igazat adnak.

Többi elmondandómat a következő számra hagyom, a mikor könyvünket majd tüzetesen ismertetem.

VOLF GYÖRGY.

A NYELVÖRBELI NÉPNYELVI ADATOK.

1873.

II.

Sajátságos ragos alakok.

Folyó'cselekvés: ivom: iszom 93; ménsz: mész 473; ré 42, 43, rín 85, ré 88, bén 374, bé 427, küdön: kidől 371; csavari 86, mondi 87, báni, káatozi 88, máséti 131, mari, biri 377; tössze: tészi 88, 279, össze: ész 131, 473, ereszsze: ereszi 514, éhátsa 89, állítsa: állítja 89, kihivassa 89, nyuzassa 89; méglássa 383; szerettye: szereti 131; böcsűje e. h. böcsüli 130; — béhátsuk: béhajtjuk 89, kübeszégessék 179; ménönk 86; ménék: ménnek 370; táplálík, akarík, méktartík: táplálják stb. 131, hozík 377.

Befejezett cselekvés: étt, itt, vette, ütte, nyitta: évett, ivott, vetette stb. 475; vöjött, hijött: vött, hitt 233; láttanak stb. csak 515.

Beálló cselekvés: fogok lenni: ero 559.

Parancsoló mód: csunyéj: csunyíts 278, szakajj, veszejje 475, terídd 477, (v. ö. III. 35.); acczi 429, adszejde 517, hoczide 519; álgyo 133; nyittsa 89; — zökennyönk 86, lássok, csérjök, tuggyok 132, állonak: álljanak, eresszék 133.

Ohajtó mód: mondanáik, kérnéik („ez az alak a legnagyobb kiterjedésben dívik“) 474. événnejik 41, vönnejik (1. sing.) 178; szeretnéém 178; lehetnye 369; — nók .- ánk 562.

Főnévi igenév: főznyi, künnyi: küldeni 41, gúnyi stb. 134; béjnya stb. 45, fáronnya 132, tanitatnya 178, hordonya 179, mékkostánya 323 (leginkább Göcsejben; v. ö. 474).

Határozó igenév: é van re hülvel 519; v. ö. III. 35.

Személyragos névi alakok: magi 377, bögyi 42, Plágák alji, temető melléki, kert mégí 238, eszin 475; kezé lábo, czérnájo, forgáccso 43, hibáo 133; tója 428; bunkaja 143, szereteje 479; alajja 517, alajjá 374, elejbém 84; szamarok (tudtomra csak ez egy helyen): szamaruk 275; késiket 133, örüttik be 234, pajtássik 371, gyerökik, ráik 323, rajtik 87, nekjük, nekijük 185, nekije 235.

Vel rag helyett -jje: kocsi SSE 133, mijje 179 stb.

Hoz rag helyett -hon: komá hon 463, ángyá hon 514, eh hon a ruhá hon 514.

Ikes és iktelen alakok. Az ide vágó adatok össze gyjtése most, hogy az ikes ígék kérdése napi renden van, kétszeresen fontos; iparkodtam is lehetőleg teljesen össze állítani őket. A) Nyelvtani alakok: busulok is, bánkó dom is 144, dógozom 513, fázom, fáz u: fázol 370, ugor hatol 514; megcsoszték-botlék, hömpölyödék, kitörék 224; nyugoggyá 190, kászuluggyá 323, haraguggyik 86, égyék 89, igyék 514, teljék 143, essék 379, mégnyugoggyik 465; esném 144, kapálódznék 239, éhetnék 368, söt ennejik (v. ö. HB. enneyc) 467. Kérdéses lesz esz 420, 421. — B) Nyelvtan szerint ikes ígék: mégész 41, assz 521, ugorhat 420; ihatsz 239; gondolkozok 287, igyekszék 419, lakok 475, mégiszok 513; mégbotoljon, váljon 288, törgyön 467, essen 475; dógozz 85, párapácskoggy 231, haragúgy 335, melegégggy 370, kereskedj 383, kapaszkoggy 430, takaroggy stb. 562; törne 334. — C) Nyelvtan szerint iktelen ígék: lépik 39, kék (*kèllik) 143, tempózik 143, csattanik, pattanik 177, (de csattanník, pattanník én 479), ébillennyik 178, lottyanyik 372, ékottyanik 472, bihannyik 562, mókázik, komázik 236, réázik 326, formázik 323, mulatozik 429 (megbabázik 469, lakozik 523), gyohon és gyónik 476; kapó 87 = kapol 514, hozó 87, löszü 234, élel 287, 288; aggyá 87 = ággyâl 557, szállá lé 234, hájjál és hájj 287, segit tessí 323, légyél 475, hervaggyál, maraggyál 478; lípincsik (lépintsén) 466, gyék (*gyüjjék 85, 513,

lássék 513, üjjék, maraggyék 514, mégzökkennyík 86, fordújék 463, dobogjék 478; kenék 474 = könik 133 (kéne 142). — *D*) Nyelvtanilag kétesek: hazudik 479, kifollik 129, főmász 176, csúsz 468, mász, csász-mász 466, de főmászik 513.

Sajátságos szóalakok.

Anganet 224.	holyan: milyen 423.
azontosan, méttén 133.	hunnaj 519.
bej 375.	hutyún: hogyan 130.
bébírolni 184.	ihas 134.
börsöllü 44.	illogat 470.
csahos 134.	innejd 466.
danaj 372.	intést 86, intöst 278.
dicsi, dicste 467, dic-	italos 84.
csös 372.	itkányos: iszákos 470.
dozmadott 427, duzni	ivom: iszom 93.
426, féldúszta 557.	jáczeik: játék 427.
elhitel 182, lefizetel	kanyaríkos (talán csak
236.	a rím kedvéért — takaríkos)
epörje, szödörje 137.	469.
ezéntig, ezénten 518.	kévétál: követel 562.
égyedütt mn. 472.	kína: kínálás 85, 514.
égyem 87, ögyöm 184,	korásu: egykorú 136.
igyöm 473.	krampog, krasnyog,
ésszü; össze 175.	prasnya, plengyuhafu
felejdék: feledékeny 183.	92.
elfélegelem 426.	elkudát 473 (Budenz J.
férnagy: altiszt 372.	Magyar-ugor Összehas. Szó-
Foglár 284.	tárának 43. cikkébe való).
foglyos: jó fölfogásu 325.	lapány: lapály 93.
fua, foa: fa 44.	lapis: lapos (v. ö. hamis)
egy futtomban 182; v.	85, 376.
ö. abb' a hiszémbe 374.	lájéke 103.
gyalít: csillapít 135.	leb 523.
gyülütelen: csunya 175.	lehütem, gondútam 41.
hannássik: hadd lássam	lëgorombít 179.
519.	lëksült: főkép 476.
hasovány: kerítés 473.	mazonna: mázas korsó
hátrunnat 522.	237.

mentüs: mihelyt 44, mihent, mihencségésen 476
mijánt 278, miháncst 234, miáncst 323, miháncs 237, miján 131.

mezön 48, 131.

órálló: orgazda 184.

örvíjjê (= örvével): örvvel 175.

összütt: éggüt 234.

öszönne: öszszel 563.

piarcz: piac 186.

piuka: piócza 280.

pörgete (pörgető) 93.

ragadály 276.

roncsalék (vár-): omladék 471.

rózán: józan 476.

röhencs: ki sokat röhög 326, villancs: pásztortűz 472.

rökkent: nedves 176.

sajlom: sajnálom 425.

sáppudott (*sáppódott?): sápadt 179.

sém mihenyesen (*sémilyenésen): séhogyan? 475.

sérifikáltak: sétáltak 234.

sieszt, -et: siettet 276.

sorvást: sorban 276.

szegőt: fölfogad, szegőd-tet 276.

szemet 88, tehentű és tehénhő 87, keves 131, 324, fenek 282; ellenben közél 470, asztál stb. 475, fuját stb. 519.

szemni: szedni 475.

széva: szíj 524.

szontyolán: megszonyolodva, szomorún 277.

betámít: beállít, megjele-nik 135.

tekerés: nyughatatlan 280.

mögterhözve 130.

tette rossz: egészen rossz 136.

téllik (*tévlik): tévődik 373.

mégtöpé (*döfé?): még-üté 224, általtöpé 225, de általpöké is 225.

üstöllést: tüstént 87, 131.

vágorvány 224, vágor-mány 225.

véré: rokon 524.

vérmes: véres hurka 377.

Legtöbb ilyen különös, sőt egyelőre érthetetlen szó van a helynevek közt, pl. Láz 94, Lázd 139, Rapát, Tapsón, Göszzi, Bálika 94, Móra, Ketérköz, Csorva, Ötömös, Midőn, Királyicza, Ruki, Garga, Csöngöle, Balástya, Nyargali, Rohoda, sőt Iroda 95 stb.

Figyelemre méltó képzések: csalság 182, említéség 183, fizetség 185; cselvény (?) 182; fogantó 93, bökkentyű 182, koffantyu 235; durraszt 182, sieszt 276, ázaszt, csillaszt 327, mutaszt 328; húzul, érül stb. 327; kepehordat 87, cséppentet,

emelintet 182, vetet üdü 323, magcsöpletbe, égy kötetbé 324, Tekerület, Csatlat 282; szavattyát 130, firistibe 234, tapaszt, araszt, választ 277, szégleletet 469, hosszátjában 522; lapti 134; okumláb 136; Agyagásd 140; hanga (hangosan beszélő s nagyot halló) 180; errülső 183.

Figyelemre méltó összetételek és kapcsolatok: fintok (fénkönek való tok) 135, házgondos 183, csaltojás 423, vetéskapu 471, vetet üdü 323, ortás földek 280, Romlás patak 281, pohár-vágott 276, bugyogó fódozója se lehet 143, magával jótéhetetlen 40, élégtéhetetlen 182, lába-fenő 235, (írástudatlan 328,) kézeragadós 476 (v. ö. „hanem ily szerződés ára-megadhatlan“ Ar. Buda hal. VII. én.); méllik hajad szála 512, ellenben kasszanyelem 527.

Idegen szavak: kustirbicziu 44, kustirbánya 133, páskácziu 373, paskom 93, béránnya 44, torom 130, fiskáris 133; fölöstököm 134; goróf, dérága 130, pèrém 176, farancz 231, pölé 237, pirics, puruszlik 45, porobátam 86, mégporvállók 175, Gurump? 94; piom kert (spion?) 94, benzer (spenzer) 184, porhely 237, rédikál 326; istérázsák 131, éstáp 279, éspiás-konnya 372, istiglicz, istercz 519, iskája 237, iskájha 184; rétoha 373, retye 227, hoppagyusztér (hofadjustirung) 378, Nájpar 94, Füstös 284, ásop (haspel); áspunyi 324, kompéra (krumpli — grundbirn) 521, múr (v. ö. pór; mauer) 523, zesster 524, rostok: rasttag 134, gránicz 94, ajér, faczér 185, lādolva 184, mékkostánya 323, megsinkeli (mégajándékozza) 226 = sikelli, megsingérli 227 (talán ehhez köze van ennek is: elsinkel 378). A helynevek közt: Lingva, Orémus, Plága 238 stb. De legtöbb a mester műszók közt; l. 331.

Pleonasztikus alakok: luakok: 133, fiaimak 175, bátyáimak 42, ökreidek, tinaidak 323, csöplüinkek 41, mieinkek 562, falusiankakak 133, luainkakak 45; asztat 88, asztatot 369; legszöbbebb 233, többöbet 234, gyobbaban, könnyebbebb 323, noóbbcsább (v. ö. jobbacska) 279; méttén

234, önkénten 236; kicsinnyég 136; ottanak 130, ottanik 234, éppég 370, éppég 178, jusztég 185, márig 237, simég? 279, szintég 473, azuté-g-osztég 279, 475; mégintelen 87, möginteleng (bizonyára csak torokhangu n), igönteleng 278, szörnyüteleng, sehonteleng 279, rozmaring 379, ugyant és 323, ittend 425, ottand, tulipántom 478; gulásos 323, kíváncsiságos 520.

STEINER ZSIGMOND.

AZ IKES RAGOZÁS KÉRDÉSE.

Első cikkünknek foglalatja rövid szavakba foglalva ez volt. A második személybeli *sz* (*vév-sz* = *vész-sz* = *vész*) nem személyrag, hanem frequentatív képző, a mely, miután a személyrag *l* mellőle épen úgy mint a *vagy-*, *mégy-* igékben lekopott vala, idő folytával ez elkopott rag szerepében kezdett működni. A valódi második személyrag, melynek funkcióját a jelentő mód jelenében némely igéknél látszólag e pseudosuffixum teljesítette, a zárt (*o*, *é*) segédhangzós *l* (*ol*, *él*). Ezekhez csatolhatjuk még a következőket.

Hogy a második személy raga csakugyan *l*, ezt a múltkor idézett bizonyítékokon kívül még a következők támogatják. Ismeretes nyelvünknek azon sajátsága, hogy ha a mondat tárgya a második személy, ezt az egyes első személyben külön alakkal fejezi ki, még pedig minden módon és időn keresztül, mint: *lát-l-ak*, *lát-ta-l-ak*, *lát-á-l-ak*, *lása-l-ak*, *lát-ná-l-ak*. Nem lehet semmi kétség, hogy az a felsorolt alakok mindegyikében eléforduló *l*, minthogy a többi elemek funkciója világos, nem lehet más, mint a tárgyként álló második személy jegye.

Budenz József a Nyelvt. Közl. X. kötetében a magyar denominatív képzőnek *l* (*dobo-l*) eredetét fejtegetvén, a következő eredményt állapítja meg. A magyar nyelv hangalakulását a többi ugor nyelvekhez való viszonyában tekintve azt tapasztaljuk, hogy a szó közepén vagy végén álló egyszerű ugor *d*-t a magyar nyelv számos esetben *l*-vé változtatta, s e tekintben ugyan azt a hangalakító hajlamot tünteti föl, melyet a vogul, zürjén-votják s az északi osztják nyelvek, melyekben az eredetibb *d* hasonlóképen *l*-vé

változva fordul elé; például: svéd-lapp *ode* (aludni) *odem* (álom); osztj. *âd-*, *ôdam* (u. a.); mord. *udi-*, *udo-*, *udoma*, *ulomo* (u. a.); de magy. *alud-ni*, *álom*; vog. *olom*, *ulm* (álom); szurg. osztj. *âl-*, *âl-* (alud-) — finnm. lapp *auda* (elő); finn *ete* (u. a.); osztj. *odeñ* (első); de magy. *elő*, *első*; vog. *eli* (elő, első) — lapp *nadda* (nyél); mord. *ned* (u. a.); de magy. *nyél*, *nyele-*; vog. *näl* (u. a.). Ugyan ezen hangmódosulás példáival találkozunk a Nyelvt. Közl. III. 296—307. lapjain a hol szintén kimutatja Budenz, hogy a magyar *-ól*, *-öl* (eredetibb *ov-l*, *öv-l*-ből) ablativusi postpositionának vég *l*-je (= osztj. *t*, *ta*, mord. *da*, *dä*, finn *ta*, *tä* az eredetibb *d*-ből változott át. E hangváltozás tárgyalása közben egy helyütt (X. 55. l.) ki is mondja, hogy „a második személyt jelelő magy. *l* kétségtelenül *d*-ből lett *l*-vé“.

Van még egy második személyrag nyelvünkben, a melyet ez értekezésben még nem említettünk meg, de a melyet az imént mondottak okvetetlenül eszünkbe juttatnak; s ez a tárgyias ragozásnak második személyi *d* ragja, a mely főntebbi kimutatások szerint itt eredeti mivoltában van meg. Ha tehát most az egyes második személyi alakok során végig tekintünk, a következő eredményt látjuk magunk előtt Eredetibb *d*-s s módosult *l*-s második személyek: *lát-od*, *lát-á-d*, *lát-ta-d*, *lás-sa-d*, *lát-ná-d*; *ész-éd*, *év-é-d*, *ét-te-d*, *égye-d*, *én-né d*; *lát-á-l*, *lát-tá-l*, *lát-ná-l*; *ész-él*, *év-é-l*, *ét-té-l*, *égyé-l*, *én-né-l*; *lát-l-ak*, *lát-á-l-ak*, *lát-ta-l-ak*, *lás-sa-l-ak*, *lát-ná-l-ak*; *ész-l-ek*, *év-é-l-ek*, *ét-te-l-ek*, *égye-l-ek*, *én-né-l-ek*. E 28 esetben szereplő *d* = *l*-es második személyrag ellenében az *s* csak egyetlen egyszer fordul elé, ebben hogy *lát-s*. Nem kétségtelen-e tehát ebből, hogy ez *s*-nek egészen különböző természetűnek kell lennie, mint ama világosan beszélő *d* = *l*-nek, vagyis, hogy ez az *s* nem lehet személyrag?

A mi a tárgyatlan ragozás második személyének használatát illeti, azt röviden a következőkbe foglalhatjuk össze. A régi irodalom, a mint már említettük, következetesen, minden ingadozás jele nélkül az ikes igéket *l*-vel, az ikteleket *s*-vel használja, még pedig ez utóbbit az *s*, *s*, *z* végű töknél minden segéd hangzó nélkül: *keres-s*, *vi-szsz*, *űz-sz*; s e használat többszörös ingadozások ellenére is a tizen-nyolczadik század derekán még elég erősen tartja magát,

úgy hogy pl. Faludi csekély kivétellel híven az ősök nyomdokában jár. A népnyelv azonban, a mint az előttünk áll, e megkülönböztetésnek a legcsekélyebb jelét sem adja; nála az *l* vagy *s* alkalmazásában egészen más tényezők működnek. Általában véve az *l*-et (*ol*, *él*) csak az *s*, *s*z, *z* végű tökhöz függeszti, minden egyéb véghang után az *s*z áll; pl. *olvas-ol*, *visz-él*, *hoz-ol*; de *dob-sz*, *kap-sz*, *terem-sz*, *búj-sz* (*búvsz*), *forog-sz*, *lak-sz*, *buk-sz*, *alkalmatlankod-sz*, *szület-sz*, *pukkan-sz*, *ér-sz* (*érik-től*), *toj-sz*, *dögl-esz*. Egyes vidékeken, bár ritkábban, de hallhatók ilyenek is: *Té nem tud ó sémmit. Mit mondó?* *Máma nem kapó énni, sat.* Azonban a régi irodalmi használatnak is találkozzunk egy pár maradványával a dunántúli kerület nyugoti részében különösen e három igének alkalmazásában: *tész*, *vész*, *lész*, pl. *Mit vé sz(sz) nekém vásárfiát?* *Ha jó lé sz(sz), kapsz.*

Hogy mily irányban induljunk, e két ellenkező ujjmutatás közül melyiket kövessük, a régi irodalom szavára figyeljen-e a nyelvtan, vagy a népnyelvnek adjon elsőséget erre vonatkozó okadatolt nézetünket a kérdés tárgyalásának befejezésekor, a harmadik s első személy megvitatása után mondjuk el.

SZARVAS GÁBOR.

T Ö N K.

Egy éve innen-onnan, hogy — elég sajnós — hazánkban is nagyon ragadóssá kezd lenni egy nyavalya, a melynek német neve „krach.“ Ez a krach pedig nem csak a napi lapokban található marok számra, hanem biz az járatos kezd lenni már a nép közt is, uton útfélen hallható; úgy annyira hogy már minden csekélyebb jelentésű ügyesbajos dologra is alkalmazzák egész a nevetségig. Így ha valaki a jégen elesik: krach! kiáltják neki. Ha a kofa árulás közben eltöri a tejes edényét, ő is azt mondja: krakk. E német szó azután később átöltözött s lett belőle *börzeroty*, *ropp* stb., mely tudomás szerint pénzbeli bukást, veszteséget jelentene.

E felszólalásomnak célja az, vajjon nem lehetne-e a „krach“ szót a magyar „tönk“-kel helyettesíteni? Nézzük, mit mond a Nagy Szt. a *tönkről*. *Tönk* = *töből* kivá-

gott s ágaitól megfosztott csonka faderék; tehát a fa csak úgy lett tönk, midőn már egyes részeit elvesztette, vagy bizonyos hozzá tartozó részeitől megfosztották. — Vagy figyeljük meg a nép mondását a tönkről, pl. tönkrejutott = vagyonát elvesztette; úgy is mondják: elpusztult; tönkre tették = vagyonától megfosztották; tönkre ment = vagyon nélkül maradt, elpusztult; tönkre verte magát = pénzét vagy vagyonát eltékozolta, elpazarolta. Azt is mondják: tönkre verte a jég a vetést v. a nyájat = elpusztította. Ha tehát a tönkre tétel, tönkrejutás a nép mondása szerint pénz vagy más vagyonbeli veszteséget jelent, úgy a tönk szót ama meghonosulni készülő, járványos „krach“ helyett bátran használhatnók. Így használta azt már Kossuth Lajos is legutóbbi levelében, midőn így szól: „Én már nem reméltem, hogy a nemzet valaha megtegye, a mit ekkorig megtagadott (a 48-ki honvédek segélyezéséről van szó). — s különösen most bizony nem fogja megtenni, midőn rohamos pazarlások által nem valamely rendkívüli körülmények nyomása alatt, hanem háborítatlan béke síma idején, rövid hét év alatt a tönk örvényének szélére jutott.“

FERENCZI JÁNOS.

A HEJES FORDÍTÁSRÓL.*)

A nyelvek sok esetben fogalmi rokonságot mutatnak, vad is azt tapasztaljuk, hogy valamely fogalom több nyelvben édjformán keletkezett s édjforma életét él. Rokonyelvekben ezen analogia, bármily meglepő léden is, éppen nem zordalni való; hanem idegen nyelvek is találkoznak édjik-másik irányban. Így pl. Budenz az összehasonlító nyelvészet alapján bebizonyította, hogy „fal u“ savunk eredetileg sokaságot jelentett; hasonló éjszárást találunk a némét „dorff“-ban is, a mi édj a latin „turb a“-val, s a görög πάλς-ban, a mely a sokaságot jelentő πάλ- dőkérből származott.

Ily fogalmilag ölfévágó lók nem édjmásnak a fordításai, hanem édjdenlő éjszáráson alaplnak.

*) Némi kihagyásokkal Thewrewk „A helyes magyarság elvei“ című művéből. 86. l.

Haném azt is tudjuk, hogy nem minden nyelvben van még minden fogalom. A fogalmaknak édjük nyelvből másikba való vándorlása rendszeren új történi, hogy az idegén sókat édjéruen léfordítják. Valahánfor mink is arra forulunk, hogy új fogalmat kell telepítenünk nyelvünk orfágába, mindének előtt arra kell ügelnünk, alkalmas-é az a mađar só, mejj az idegén nyelv esejárásának meğfelel, a mađar nyelv esejárása férint is ugyanazon fogalomnak érthető kifejezésére. Például kik a perspectivában a némét „flucht punkt“ ot „futópontnak“ kéréstélték, éfre nem vétték, hogy ebben a „futó“ soha sém lehet a „flucht“-nak értelémbeli aequivalense. Nem a só eredetét, hanem a ferepét azaa értelmét kell ijjenkor tekintenünk. E férint a „flucht-punkt“ nem lehet többé „futópont“, hanem „iránpont“.

A mi az édjés sóról áll, áll az egél mondatról is. Minden nyelv édj meğtestesült logika, s mert az édjük íd, a másik amúđ idomúlt, onnan van, hogy édj és ugyanazon gondolat két nyelvben két különbözö mondatnani formában mutatkozhatik. Például: „van házam“ és „ich habe ein haus“. Söt az is léhetségés, hogy édjük nyelv ojj gondolatot mond, mejj a másik tak mađarázgatva képes kifejezni. Ijjen pl. a Lessingféle „niemand muss müssen“. Edjébiránt minden nyelv, még a legvadabb nemzeté is, bir anji életerövel, hogy a maga törvénei férint bármijj gondolatot még mindig érthető alakba öltöztethet.

Minden nyelv édj élettéljes fervezet levén, minden új gondolat tak is ojj formában nyilatkozhatik benne, minöre természeténél fogva képes. E természetén semmiféle irodalmi törekvés nem változtathat. Az irodalmi sefél ugyan felkaphat édjétmást, de az tak is az irodalomban marad, a nép nyelve azt soha be nem fogadja. A mi az irodalmi nyelvet valósággal meğmétejezi az, ha sém elöl tévéstjük Horatiusnak bölc tanátát: nec verbo verbum curabis reddere fidus interpres!

A figurú hüség nem abban áll, hogy a só fordítsuk, hanem a mondatot, annak is nem külsö formáját, hanem értelémbeli foglatját. Ezén elv félreismerése sülte és süli azt a tömérdek germanismust, latinismust, sóval barbarismust, mejj mai irodalmi nyelvünkben nüzög. E nyelvrontás réndférint onnan ered, hogy fordítóink belefoknak az idegén nyelv esejárásába, és mivel a mađar nyelv saájtszerü életét nem

igén vizgálták, az idegén nyelv mintájára fabják mondataikat. Ez tehát nem egyéb, mint tudatlanság következménye, s az ijj fordítás a nyelvet végre teljesen kivetközteti eredeti sajátosságából.

Új hát sémmit sém szabad fő érint fordítanunk? E kérdés megkívánja, hođ a hű fordításban eléfordúlható minden esetét külön-külön mégismertessünk.

Az első eset az, mikor a magyar mondatferkőzet az idegén nyelvél tökéletesen éđbe vág, s az éđdes fogalmak mindkét nyelvben azonosak. Ijjenkor a mondat nem tak tartalmi, hanem alaki hűséggel is fordítható.

A második eset, mikor az idegén mondat éđdes favait éđdenlő jelentésű favakkal fejezhetjük ki, sérkezetét azonban nem követhetjük.

A harmadik eset a másodiknak ellenkezője, mikor t. i. a mondatfērkezetben sémmit eltérés nint, de a gondolat a magyarban s az idegén nyelvben más-más képzeletén alapfik. Ijjenkor a fordítás, ha magyaros akar lenni, tak is a magyar éřjárás sérint történetik. Például: „noth bricht eisen“ valaki íđ fordította: „fűkség vasat tör“. Ez uđan nem vét a magyar nyelvtan ellen, mégis roff, mert magán hordozza az idegén gondolkodás béjégét. A magyar gondolkodás új tartja, hođ a fűkség törvént bont.

A negyedik eset az, mikor az eredeti mondat nem tak mint gondolat, hanem mint sajátóságos idegén festés is érdekel bennünket, azaz nem tak azt óhajtjuk tudni mit mond, hanem azt is, hođ mondja. Ijjenkor sóról sóra fordítjuk természetesen mindig saját nyelvtanunk múlhatatlan követelése sérint; de az efféle fordítás fándékosan nem akar magyaros lenni, hanem tak magyarul befélő idegén, éđđ előttünk ismeretlen világból. Hadd lássuk ezt példában. A régi görög a varjút, mink a fajkót tatjuk kiválólag taccka madárnak. Hođ fordítsuk tehát Anacr. 14. 26–37. versét? fősérint: „Embér, befédesebbé tettél a varjunál is“. Kazinczy még íđ: „Kérdézsid a fajkónál tázogóbbá tettenek“. Ez utóbbi fordítás magyarul és a mellett magyarosan fejezi ki a gondolatot; az előbbi is magyarul, de görögösen. S új híffük, sēnkinek sēm lehet kifogása ellene; sőt mink éđnésen a fősérinti fordí-

tásnak adjuk az elsőségét. De nézzünk még édj példát. Xenophon Anab. I. l. elejét valaki íj fordította: „Darius és Parysatisból származott két fiú“. Léhet-e ezt az előbbi példával édj sorba állítani? Korántsém. Ez nem hođ nem mađaros, de még nem is mađar.

Ebből láthatni, mire értjük mink a főről fóra való fordítást. A nyelv syntaxisa ellen soha sém mi fín alatt sém m fabad véteni.

ADATOK A NYELVÚJÍTÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

„Mióta magyar irodalom van, az írók újítottak.“ De a nyelvújítás szükségét soha sem érezték annyira, mint a múlt század vége felé. Új eszmék kezdtek fölmerülni, új fogalmak támadtak, a tudomány mind nagyobb s nagyobb tért kezdett elfoglalni; de hiányoztak a szók, melyek e fogalmakat kifejezzék; újakat kellett tehát képezni. S ezt nem csak Kazinczy érezte, hanem érezte előtte sok más is. Különösen Barczafalvi Szabó Dávid volt, ki a legvakmerőbb képzésű szókat használta irataiban, és szóalkotásai által a nyelv geniusza ellen megbocsáthatatlan bünt követett el. Barczafalvi újított szavait. Steiner Zsigmond közölte már a M. Nyelvőr 1872-ik évi folyamában. Ezen irányt akarom én is követni Kazinczy, Szemere, Széchenyi és mások által képzett újított szók közlésével. Ezeknek sorozatát Kazinczy szóalkotásaival akarom megnyitni.

Ha valaki mai napság Kazinczy iratait forgatja, annak nem is igen ötlük szemébe az akkor tájt nagy föltünést okozott új szók halmaza, még pedig azért nem, mert ezek mostanság majdnem mind általános keletnek örvendenek. Kacinczy a nép nyelvét teljesen birta és ismerte nagyobb részt a régiebb irodalmat is. Oly szókat is használ irataiban, melyek azelőtt vagy a régiebb íróknál, vagy a nép nyelvében használatban voltak ugyan, de az újabb irodalomban nem voltak dívatban. Ezen szókat is jónak láttam újított szavai közé sorozni. Mind a mellett, hogy Kazinczy annyira birta a nép nyelvét és fordításaiban sok helyen meglep az a tösgyökeres magyar zamat, melylyel az idegen szólásokat fordítja, mégis sok helyen olyan szolgálilag ragaszkodik az eredeti szöveghez, bár a nyelv szelleme ellen történik is, hogy lehetetlen rajta csodálkozásunkat ki nem fejeznünk. És ez az oka, hogy a mai irodalom oly annyira nyakig ül a sok germanismusban, hogy a legnagyobb erő megfeszítése mellett is évek kellene hozzá, míg tőlük szabadulhat. A nyelvújítás csinosította

a nyelvet, sok helyes szóval gazdagította kincstárát, de épen a nyelvújítás volt az, melynek nyelvünk romlását, mostani szánalmas állapotját köszönhetjük.

Azon eljárásról, melyet Kazinczy szavainak alkotásában követett, csak akkor akarok szólni, midőn minden iratából közöltem már az újított szokat. A szókon kívül az általa behozott germanismusokat is szándékozom kimutatni.

Kazinczy Ferencz munkái. Pesten, Trattner János Tamásnál 1815.
V. kötet. E s z t e l l e (Stella).

<i>Adomány</i> : gabe, 79. 1.	<i>eltiltatni</i> : verbannt sein, 82.
<i>aggás</i> : sorge, 50.	<i>eltöltő</i> : genügendlich, 45.
<i>alkonylik</i> : dämmert, 82.*	<i>emlék</i> : erinnerung, 32.
<i>alkotás</i> : schöpfung, 81. †	<i>enyhület</i> : erquickung, 32.
<i>altatni</i> : schweigen machen,	<i>enyhület</i> : trost, 80.
89.	<i>érdeklés</i> : unmuth? 59.
<i>aprómarha</i> : federvieh, 37.*	<i>érdeklő</i> : interessant, 9.
<i>ábráz</i> : (ábrázat) gesicht, 40. †	<i>érezés</i> : gefühl, 32.
<i>áldomás</i> : trinkgeld, 7. †	<i>érzék</i> : sinn, 45. S. I.
<i>állapot</i> : umstand, 7.	<i>érzékenyjáték</i> : schauspiel,
<i>árny</i> : schatten, 21.	czim l.
<i>átalkodás</i> : verzerrung, 35.	<i>érzékenység</i> : rührung 61.
<i>bomladék</i> : knoten, 89.	S. I.
<i>borulva</i> , magába borulva : in	<i>érzékletlenség</i> : fühllosigkeit,
sich gekehrt, 20.	65. S. I.
<i>boszékét</i> : bosquet, 50.	<i>fejtoll</i> : federbusch, 34.
<i>csatorna</i> : röhre, 20.	<i>fellobbanás</i> : leidenschaft, 47.
<i>csatl</i> (csatol) : fesseln, 45.	<i>félreért</i> : verkennen.
<i>csábulás</i> : kummer.	<i>fogjuk!</i> (nesze!) : da! 8.
<i>csüggedés</i> : verzweiflung, 10.	<i>fösvény</i> : eigennützig, 8.
<i>duló</i> : wüthend, 60.	<i>gyámol</i> : stütze, 60. †
<i>elhevülés</i> : einbildung, 67.	<i>helytartó</i> : statthalter, 94.
<i>elhülés</i> : gleichgültigkeit, 60.	<i>hevület</i> } leidenschaft 36, 87.
<i>elintézet</i> : (elintézés) 73.	<i>hevülés</i> }
<i>elmerülni</i> : in nachdenken	<i>holmi</i> : die sachen, 65. †
fallen, 31.	<i>honföld</i> : vaterländischer bo-
<i>előad</i> : vortragen, 89.	den, 92.
<i>előérezés</i> : ahnung, 36. Mol-	<i>imadék</i> ? (talán sajtóhiba
nárnál: <i>elől megérzés</i> .	<i>unadék</i> helyett?): langeweile,
<i>előfordul</i> : 14. (Sándor I.)	59.
<i>elszándás</i> , 52.	

A *-gal jelelt szók tájszót, a †-tel jelöltek régi szót jelentenek. Ez utóbbiak egybevetésénél Kresznerics szótárát használtam. F. J.

jóltevőség: wohlthätigkeit, 38. A régi nyelvben *jótévő*.

jószületésű: von gutem stande, 25.

kamat: prozent, 52. †

kecs: reiz, 9.

képzél: sich denken, 13. Szabó D., S. I.

képzelet: einbildungskraft, 89.

kicsinység: jugend, 72.

kifaragódni: ein geschick bekommen, 14.

körülmény: umstand, 71.

kötélék, 61.

külső: gestalt, 55.

külvilág, 59.

leányszemély: frauenzimmer, 22.

leszállott: ohne vermögen (úgy tetszik jószületésű, de leszállott = es scheint, er ist von gutem stande, aber ohne vermögen = herabgekommen?) 25.

lebegés: das schütteln, 34.

lepel: mantel, 67. †

lég: luft, 45.

lom: gepäck, 24.

lózsi: loge, 34.

magány: einsamkeit, 20.

maradék: nachkommenschaft, 60. †

megtördelve: zerrüttet, 91.

megütközve: verlegen, 74.

mély: mélye az éjnek = die fülle der nacht, 81.

mind körösdeden: ringsum, 34.

mivész: 41. Sz. D., S. I.

mulatkozás: zerstreung. 58.

munkásság: geschäftigkeit, 38. S. I.

notázgat: blatt (elnéztél a notázaton = dass du über das blatt wegsechst!) 70.

nyakláncz, 93. S. I.

nyaláb: mantelsack, 6.

önbecs: das bewusstsein seiner selbst, 86.

örvendés: wonne, 46.

özön: könyek özönébe = in hinreissenden thränen, 82. †

özvegykedés, 6.

perczentés: augenblick, 62.

M. A.: *peczcentés*.

pillantat: augenblick, 47. S. I.

pironság: vorwurf, 87. M. A.: *pudor*.

póláló: wärterin, 39.

pótolék: 10. †

ragadomány: raub, 90. †

rándítás: hibás ránd. = fehlstrich, 70.

rebegés: stammeln, 35. †

remete házikó: einsiedelei, 16.

részvét, 88.

segéd: hülfe, 28. †

sivatagság: wüste, 59. Pázmánynál: *sivatag*: horrendus.

sószelencze: salzfass, 25.

szervéta: serviette. 12.

szesz (szeszély): grille, 73.

szít (magához): an sich ziehen, 23.

szózat: stimme, 38. †

szög: winkel, 88. †

táj, 21. †

táplálmány: nahrung, 36. Sz. D.

távol: die ferne, 63.

távollét: wegsein, 47.

tekintet: stand, 60.

tekintés: blick, 63.

teremtmény: geschöpf, 36.

terítő (pinczér): der junge, 24.

terjenget: 38.

tébolygás: verwirrung, 64. †

toldalék: zugabe, 73.
tőkepénz: kapital, 52. Sz. D.
tudósítás: nachricht, 52. †
udvarol: aufwarten, 14. †
ügyelés, czim l.
ür, 38. †
vád: vorwurf, 31. S. I.
verenget: klopft, 39.
véd: schutz, 28.
véd: beschützer, 58.

végezés: rathschluss, 31. †
végezet: schicksal, 91,
virágzat: blüthe, 48.
virulmány: blüthe, 33.
világ: tér-világ = die weite
 welt, 81.
visszaemlék: zurückerinne-
 rung, 50.
vonsz (prológban) †
zengzet: ton.

FISCHER IGNÁ CZ.

IKER SZÓK.

lári-fári, am. hiába való beszéd, haszontalan lárma (Nsz.) — semmit sem érő, haszontalan beszéd, fecsegés; ez csak *lári-fári!* (B.)

lassan-lassan, folytonosan, de nem hirtelenkedve, magát meg nem erőtetve, lassadjában (Nsz.) — 1) am. lassanként; l. már itt lesz a tél is; 2) folytonosan, de nem gyorsan haladva; l. majd felérünk a hegy tetejére. (B.)

letye-petyi, am. gyáva.

libbeg-lábbog, immel-ámmal mozog; a *libbeg* nem egyéb, mint a *lábbog* ige kicsinyezője fenhangok által. Ily viszonyban vannak: *tipeg-tapog*, *nyifeg-nyafog*, *ripeg-ropeg*, *nyimmeg-nyámmog* stb. (Nsz.) — Lassan, kedvetlenül megy, mozog. (B.)

lics-locs, híg sár, mely a bele lépő lábai alatt mozgásba jő és fecseg, máskép *locs-pocs*. (Nsz.)

licseg-locsog; mondják nedvről, midőn medréből vagy tartójából kicsapva, ismételve *lics-locs* hangot ad; á. é. szaporán jár a szája, hogy szinte fecseg a nyála bele; hiába való dolgokat beszél, jár a szája; *locsog-fecseg*. (Nsz.)

lif-laf; *lifeg-lafog*; mondatnak holmi ringy-rongy, foszlány, szakadozott szövegről, ruháról, mely minden mozzanásra ide-oda hánykolódik. Csak úgy *lifeg-lafog* a rongy rajta. A *lif-laf* némi gúnyos, csúfolódó jelentéssel is bír. (Nsz.) — Rongy alakban alálógg, *fityeg*. (B.)

lim-lom, am. többféle lom. (Nsz.) — Mindenféle hánytvetett holmi. (B.)

lipi-lapi; a székelyeknél az igen gyér levelű káposzta-főről mondják. (Nsz.) — Ritka levelű káposzta fő. (B.)

lirom-lárom; élünk vele, midőn bizonyos beszédről azt akarjuk kijelenteni, hogy nem egyéb pusztán üres hang-

nál, lármánál. Lirom-lárom az egész. (Nsz.) — Pusztá üres lárma. (B.)

lipott-lopott; sokfelől összelopott. (B.)

lig-lóg; minden mi erősen, szilárdan nincs valahová kötve s a levegőnek v. más gyöngé erőnek illetésére mozgásba jő. Lig-lóg a ruha, melyet csak imígy amúgy kerít vki magára, Lig-lóg a rongy, a czafrang, salang. Más ikerítés-sel csig-lóg. A vásár csak csig-lóg már. (Nsz.) — Alácsüngve ide-oda mozog; lig-lóg a ruha, melyet csak imígy-amúgy kerít vki magára; lig-lóg a rongy. (B.)

lity-loty; általán a köznép tréfás nyelvén akármiféle híg étel, levesféle, mely az éhes gyomrot nem tölti, mely a magyar szájnak nincs ízére, melyben rágni való nincsen. A nép nyelvén pl. a kávé csak lity-loty, sőt még a káposzta is, ha nincsen hús benne. A lity gyökből ered a lityeg-lotyog, Rokonai: ljcs locs, licseg-loczog. Midőn a lity fity szóval ikerül, jelenti vmely foszlány testnek ide-oda mozgását. Innen: lityi-fityi am. ligő lógó; s á. é. lityi-fityi legény, am. szeleverdi hitvány; lityeg-fityeg am. lig-lóg. Lityeg-fityeg mint vén csákó a süvegen. km. (Nsz.) — fn. am. letykó; mn. á. é. letyhedt, gyávácska (ember). (B.)

locska-fecske, am. locska; á. é. mondják emberről, ki sok hiába valót beszél, kinek sokat jár a szája, s beszéde hasonló az ide-oda csapkodó nedv hangjához, melynek értelme nincsen, s a füleket veri egyedül. (Nsz.) — 1) sokbeszédű, haszontalan dolgokat beszélő (személy); szapora, mint a locska száj (szój.) 2) am. pletykás. (B.)

lót-fut; szilaj vad ló v. csikó módjára futkos, ide-oda szaladgál. (Nsz.) — Bizonyos dolog elvégzése végett v. minden kitűzött cél nélkül ide-oda jár kel. Innen: lótó-futó. (B.)

loti-futi, am. lótó-futó, pl. gyerek, csikó (Nsz.) — szaladgáló, ide-oda járó, kelő. (B.)

lótás-futás; ide-oda szaladgálás, kivált vmely sürgős dologban, ügyben. (Nsz.) — Ide-oda szaladgálás, járás-kelés. (B.)

löttyög-fityeg; maga a löttyög ikeresítve a fityeg szóval. Csak úgy löttyög-fityeg rajta a ruha. Szabó Dáv. (Nsz.)

löttyönfity; a székelyeknél am. hitvány, gyáva. Hasonló hozzá kótyonfitty v. kótyomfitty. (Nsz.) — Gyáva, hitvány ember. (B.)

ma holnap, legközelebbi időben, ma v. holnap. Ma holnap beköszönt a tél, szélesb értelemben: nem sok idő

mulva. Ha meghalok, meghalok, Eltemetnek a papok; De megbocsásson a pap, Nem lössz a még mahóna p. Székely népvers. Kriza J. gyűjt. (Nsz.) — ált. nem sokára, rövid idő mulva; kül. igen rövid idő mulva (B.)

mendemonda; alaptalan, szájról szájra adott vak hír, haszontalan mesebeszéd. Nem kell minden mendemondának hitelt adni. Ez csak mendemonda. Piaczi, fonóházi mendemonda. Alsóbb nemei: licsilocsi, tricsitracsi, teretura, tereferé. Ily alkatúak: hetlekotla, cselecsala, kelakóla, genyegunya, retyeruty a stb. (Nsz.) — Alaptalan pletykabeszéd. (B.)

IHÁSZ GÁBOR.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

Körész Kelemen úr szent-istvánnapi beszédemet a Magyar Nyelvőr 1873. évi deczemberi füzetében szives figyelmére méltatta. Köszönetem és becsülésem jeléül fogadja viszont kedvesen észrevételeimet bírálatára.

Ha a kiút magában véve nem rossz szó, annál kevésbbé kellett volna főnakadnia rajta, mert az általa ajánlott *menekvés* és *szabadulás* nem épen földi az *ausweg* fogalmát.

Az nem járja: egyik sorban az idegen szók ellen pattogni, a másikban pedig az újak fölött zsémbeskedni még akkor is, ha szerinte nem roszak.

E mondatban: „bizonyossággal fogja beismerni” *bizonyosság bizonyosság* helyett sajtóhiba. Azt azonban, hogy a magyar nép *beismer* igét ne ismerné, már csak azért sem fogadhatom el, mert magamat is a magyar nép tagjának tartom, mihez képest habár nehezen, de még is beszoktam ismerni, sőt be is vallani hibámat. Hanem itt ez egyszer nem lehet.

Helyettem ismerje be bíráló úr, hogy szundikált Homerus ö keeme, midőn az isteni képet a 6. lapon megróttá, különben rásütöm a gáncsokodást; mert e helyt nem Isten képről, hanem isteni képről, festményről foly a szó.

(Nem fér a fejébe ezen kifejezés: „Nem ötlenek kortársaik fölött?” Biz ez szokatlan lehet, de talán nem olyan nagyon rossz. *Ötlik* igét én az *üt*-ből származtatom, jelentésére nézve is közel rokonnak találom pl. ebben: *Kiüt a szeg a zsákából*, *szembe ötlő* a. m. *szembe ütköző*. Mondhattam volna: *kimagasló kortársai közül*; de én többet akartam kifejezni, azt t. i. hogy ami kimagaslék közölök, mert fölöttök van, szembe ötlök.)

„Műveltség- és tekintélyben; helyesebben: műveltségben, és tekintélyben. Szükségtelen rövidítés.“ Itt a javítás rosszabb az eredetinél, mert a vesszőnek az *és* előtt, híremmel, nincs helye. Tetszik ez a kákán csomókeresés?

Végül Körész úr azon megjegyzésére, hogy a hitoktatónak az alsóbb rétegeket soha sem szabad kifeledni a számításból, helyes még akkor is, ha nem a Nyelvőrbe tartozik; de másrészt talán nem kevésbé igaz az is, hogy a szónok nyelvének a tárgyhoz és a hallgatósághoz kell alkalmazkodnia. Pór.

Közöltük e helyreigazításokat, de nem azért, mert helyesek, hanem hogy meggyőzzük Pór urat arról, mennyire nincs igaza, s tájékoztatót nyújtunk másoknak is, a kiknek helyreigazításait nem közöljük, hogy felszólalásaiknak azért nem adunk helyet, mert alaptalanságuk kézzelfogható. A mi először is a *kiút* szó mentségét illeti, hogy a *menekvés* nem fődözi az *ausweg* fogalmát, az igaz; de az *alt* fogalmat sem fődözi sem a *régi*, sem az *öreg*, sem az *ó*, sem a *vén* vagy *agg*; mivel tehát a német azt mondja: alte zeiten, alter mann, alter wein, alte s weib, nekünk sem szabad azt mondanunk, hogy: *régi* idők, *öreg* ember, *ó* bor, *vén* asszony, hanem egy új szót kell faragnunk, a mely az *alt*-ot teljesen fődözze? Különben utasítjuk e tekintetben Pór urat a Nyelvőr II. 126. s 407—415. lapjaira.) — A *beismer* szó helyességének bizonyítására az ő saját magyaros nyelvérzékeire hivatkozik. Szép! Hanem az is arra hivatkozik, a ki így beszél: Ejnye nagysád, ma rendkívül jól *kinéz*. A Nszótár a *beismer* szóról ezt jegyzi meg: „német kaptára ütött, de már lábrakapott újabb kori szülemény“. Vagy a régi iratok s a népnyelv tanúskodása, a kik e szót nem ismerik, mind semmi, csak Pór úr magyaros nyelvérzéke csalhatatlan? — *Kiötlük* helyes szó, de nem kiemelkedik, kiyúlik jelentésben, hanem „ebullat, exundat“ értelemben. (l. Moln. A.) Hogy ő az *ötlik* igét *üt*-ből származtatja, azt teheti; hanem mi az ő pusztá állításának nem hiszünk, s az ilyesmi bizonyítékok nélkül annyit ér, mint a ki a *sus*-t *suere*-ből, a *canis*-t *canere*-ből, a *komorná*-t *komor*-ból s a *deres*-t *dér*-ből származtatja. — A „műveltség- és tekintélyben“ kijavítását illető megjegyzésére nincs szavunk; az magamagától beszél. A SZERK.

K ö h ö z l e g y e n m é r v e .

E kifejezés magyarázatául szolgáljon a következő példa, a melyet a szatmár megyei nép ajkáról lestem el: „Befelé mentem Andráshoz, de már az ajtóban találtam. Felhuzta előttem az ingujját (Figyelje csak jobban meg, aligha inge ujját nem

lesz az. Szerk.), s a felső karján itt (karján mutatja) „neki legyen mérve!” ilyen kelés volt.“

NAGY LÁSZLÓ.

Égyem.

Bayer József a Nyelvőr III. 48. lapján az *égyém* szót nem érti, azaz izé-nek gondolja, mely semmit sem jelent. Pedig bizony van annak jelentése; nálunk Pest megyében is használják: *égyem!* azaz: *egyetlenem*: mein einziges (kind!). „Jaj te égyem!” hányszor mondta nekem a dadám!

ÁGAI A.

Ez utóbbit megengedjük, lehet; de ennek az *égyém*-nek, vagy mint ön mondja: *égyem*-nek semmi köze sincs a bogyzslói *égyém*-vel, mert emebben egyszerű, amabban pedig kettős *gy* hangzik; aztán meg az utóbbi az ormánságban is használatos *ögyöm* alakban s határozottan *izé* jelentésben. (l. Nyr. II. 185).

A SZERK.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.

5. „Bizonyos körben kétségbe vonták a *hibáz*: errat, s *hibázik*: de est igék jogosultságát, s különösen kimondták, hogy a *hiányzik* igének fogalmát a *hibázik* igével kifejezni nem lehetne. A kérdés felvilágosítását s eldöntését a Nyelvőr szerkesztőségére bíztuk.“

A felhozott igék jogosultságának kétségbe vonása nem igazolható, mert az említett jelentésben való alkalmazásuk kifogástalan. Kresznerics szótára e bizonyítványt adja róluk: „*hibáz*: errat, errorem comittit. Vigyázz torkom, ne hibázz! (E cantilena potatorum.) Jobb kétszer kérdezni, mint egyszer hibázni. (köz.) — *hibázik*: deficit; de est. Ez hibázik: hoc deest.“

6. „Sziveskedjék határozni a következő fogadás fölött. Ha A-nak is, B-nek is külön-külön egy-egy mogyorója van, akkor ha birtokraggal akarjuk kifejezni, de úgy, hogy A-nak is egy, B-nek is egy van, azt mondjuk-e: *mogyoróink*, vagy *mogyorónk*?“

Csak az utóbbi, a *mogyorónk* helyes, épen úgy mint: *fejünkkel játszunk, testünk halandó, de lelkünk halhatatlan*; nem pedig: *fejeink, testeink, lelkeink*. (l. Nyr. I. 198. „ő felségeik“ cím alatt). Ha egyébiránt a birtokot külön-külön akarjuk kiemelni, akkor természetesen az egyszerű *mogyorónk* nem elégséges, hanem a birtokosokat külön is meg kell neveznünk, pl. Az én mogyoróm s a tied; mind az én mogyoróm, mind

a tied; az én mogyoróm is, a tied is; mind a kettőnk, hármunk, négyünk sat. mogyorója.

7. „Mivel védi a M. Nyelvőr az általa használt *kint* hasonlító ragnak helyességét, holott Szvorényi, Laky, Toldy és mások iskolakönyvei *ként*-et tanítanak?“

Először, legalább tudtunkkal, mi nem a *kint*, hanem a *ként* alakot használjuk; de másodszor ha mindjárt úgy használnók is, az sem volna valami égbekiáltó hiba; s ép oly joggal mondhatnók „*atyaként*“ helyett „*atyakint*“, a mily joggal a kérdéstevő „*tanit*“ és „*hasonlít*“-ot mond és ír az eredetibb „*tanét*“, „*hasonlét*“ (tanejt, hasonlejt-ből) helyett; vagy a mily joggal mondjuk és írjuk ma már általánosan „*kimél*, „*kíván*“ sat. a régibb „*kémél*, „*kéván*“ helyett.

8. „Ha így írjuk: *pattannak*, *izennek*, *jönnek*, miért írjuk: *tőnek*, *lőnek*, *vőnek* a *tön*, *lön*, *vön* félmult többesében e helyett: *tönnek*, *lönnek*, *vönnek*?“

Azért írjuk, mert a többes harmadik személy raga *nek* mindig az egyes idők exponensével ellátott tőhöz járul, tehát a foly. jelenben: *tesz-nek*, *vesz-nek*, *lesz-nek*, a végzett jelenben: *tevt-e-nek* sat., a tört. multban, vagy mint a kérdező helytelenül nevezi, a félmultban: *tev-é-nek*, *lev-é-nek*, *vev-é-nek*, s egyberántva: *tő-nek*, *lő-nek*, *vő-nek*. A *pattannak* sat. tehát rossz analogia, mert ezekben a *nek* a jelen idői (*pattan*), a *tő-nek* félékben pedig a tört. mult tövéhez (*tev-e-*) járul, nem pedig a hibásan megrövidített *tön*, *lön*, *vön*-höz, a melyek a következő elemekből állanak: *lev-e-n*, sat. s egyberántva hosszú önhangzóval: *lén* v. *lön*.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Rideg bétyár = nőtlen. (Kecskemét.)

Eltört a mécsse. (V. ö. Erdélyi, 1386.)

Ha ebéd előtt nem mént, minek menne ebéd után? = Ha idején férjhez nem ment, minek menne vén korában? (Vén leányra mondják Czegléden).

Ez előtt sem lehet az egér farkát elvágni. = Ez előtt sem lehet bátran beszélni. (Békés.)

Hamvába hótt = Alamuszi, élheterlen. (Békés.)

Ősz varkocsot fon = Agg leány. (Abaúj.)

Áll, mint kivont kard. (Zemplén.)

Széllyel néz, mint vak Szentí Orosházán. (Vak Szentí hmvá-sárhelyi ember volt, s elment Orosházára széllyel nézni.)

Érik neki az aszalt szilva.

Lesz még nekem szőlöm s lágý kenyerem.

Megereszti a szörszekeret. (Rosz életre vetemedik.)

Sok a tanács adó, de nincs kalács adó.

Hol tanultad? (Ha vki el akarja venni a gyertya hamvát, s eloltja, kérdik: hol tanultad? meglehet így felel: a hol két gyertya égett.)

Értem, uram, hogy tarisznya, de ször a madzaga!

Más tarlójából él.

Nem váltott a tatártól.

Ejnye, tatár ágyából került! (Ezt mondják a sivatag — sivó, rivó — gyerekek.)

Nincs a táblára írva. (Azaz nem tartozik teendőim közé. — Az egyszeri részeges csizmadia felírta minden reggel egy táblára inasának teendőit, maga pedig egész nap a kocsmában borozgatott; egyszer haza menése közben egy gödörbe esett, s így kiáltott a gödör mellett elszaladó inasára: Húzz ki, Jancsi! — „Nincs a táblára írva!” felelt ez, s avval tovább szaladt.)

Megvívtak a tátosok. (A nép hiedelme azt tartja, hogy a nagy szelet a táto sok egymás közti vívása idézi elő; innen van talán a rend kívül nagy szélnek sajátságos epithetona: táto rjá n szél. — A közmondást leginkább akkor használják, midőn két nő hevesen összevész egymással.)

TÖRÖK KÁROLY.

Sz. Lőrincziek (Tolna).

Ingyén van: hiában.

Pazérra ejteni a jószágot: elpazarolni.

Elmarczingúni az erdőt: kivagdosni.

Tölös fák: tölgyfák.

Értékessé vminek: birtokosa.

Mindén rokonát rátészí: kényelmes állapotra segíti.

Akárkit is létörnek, ha összefognak: legyőznek, ha össze tartanak.

A házunkat sokszor mégkereste: meglátogatott.

Nem tért ki a beszédből: nem hagyta abba, egyre beszélt.

Ha az ember rájok rivakodik: rivall.

Tűszköttek: viaskodtak, verekedtek.

Még égytetlettéggyünk, majd csak eltassoggyunk! (szekeren).

Só a lyukamba! (Tekézö gyermekek kiáltják, midön rövid időre eltávoznak teke-lyukjoktól). *And i amom a lyuk*
Balkörmü = zsvány. (Abaúj.)

KIRÁLY PÁL.

Szentgáliak (Veszprém m.)

Csak écczér esik esztendöbe úr naptya.

Ölég éty kertre égy rost. (Minek egy bajnál több?)

Korcsmábul, templobbul sénkit ki ném szabad dobní.

A lónak négy lába van mégis botlik.

Tüszhelné föl a szerelém. (Majd megszeretik egymást a házasságban.)

Nem mindén nap van Miskén vásár. (L. 1. Csak egyszer történik meg az olyan dolog.)

Ném lopnak annyit fejszével, mint ésszel!

Kinek a pap, kinek a papné.

Nyáron ruhát, télén kényeret ném jó otthun hanni.

Nincs ojjan rakott szekér, a kire rá ném fér. (Lehet, csak akarni kell.)

Szegény ember vízzel főz.

Ki előbb megy a malomba, előbb öll (öröl).

Nézd még az anyyát, véd el a lányát.

Ném ördög az embér. (Várható tőle még viszonszolgálat is).

A mély ébet a nyul után bottal kö hajtani, a fene észik annak a foktábul.

Részég embér előtt az isten is kitér.

A zsidó is megveri fiát, ha először nyer. (Nem jó először nyerni.)

Ha szegény az eklézsia, maga harangoz a pap.

A napszámát csak mékkéri az embér, ha késön kap is bele

WEISZ JÓZSEF.

Hódmezővásárhelyiek.

Felgyürte a szája szélét.

Szegre húzó. Küllö szegre húzó.

Kitört szekere rudja.

Szeme fényesedik, szája édesedik.

Három szemmel néz.

Szemére kenték. P. a macska, ha hozzá fér, hamar a szemire keni a gazdasszonynak a tejfelt, azaz megeszi.

Szemre főre bagolyként. (Azaz külsőre nézve.)

Félre teszi a szégyent.

Szél lesz. (Mondják, ha nő hajtja a lovat.)

Nagy széllal jár. — Tolja a szelet. (Sebes menőre mondják.)

Le öregélém a piszkot a kerékről: öregből lemosom, dörgölöm.

A balta csak jó kezebeli, kikapom s jót kontok a fejére: Kézbe való szer. (V. ö. Tompa „András polgár“:

De a tömeg már czepelei

S rosszul lesz a nyakabeli. (V. ö. Nsz. kézbeli),

Valas-vala mennyi. (V. ö. szünes szüntelen stb.)

Elszapirogázza t. i. a beszédet; szaporán beszél.

Elszakkadkozni: elszármazni, máshova telepedni.

Majd olyan tetés, mint én: magas.

Isten maradjon! t. i. velünk (távozáskor. V. ö. Kármán „Fejveszteség“: Isten maradjon hozzád!)

Elveszött szörinszán: nyomtalanul.

A sarkantyú tart a víz sebgyéen: sebesfolyásán (Ez a névszó tehát nemcsak ebben van még meg: sebbel-lobbal.)

A gabona még rokkán: megdül.

Szötyni motyni, szöty-moty: késlelkedve babrál.

Jóformásint: jóformán.

Lékaszarint: leszel pl. egy darab kenyeret.

A rozsnak már indulattya van: kezd a szeme fejlteni.

Csak arra való nézvè mondom, hogy.

A hajdina még rogygyan V. ö. „mégrokkán“.

Törtmarmunkált föld.

Ha ez és ez élvén volna: élne.

A mit észik, arraiszik: magaviseletéhez mért sorsa lesz.

A kukoricza eső után szépen sümenkédik: éled, nő.

Ez füzető rozs lesz.

Eleget kajdásztam: kiabáltam.

Rövid imádság, hosszú kolbász.

Nem undokítom szomszédomat: nem mondom undoknak, nem gyalázom. V. ö. a régiebb nyelvet.

Bolyjom, megjeléném (ik-esen).

Beleándorodik: beleszokik lassanként valamibe. Ballagi csak: sich dem trunke ergeben.

Eggyik szavam a másikba ütöm: vmi elbeszélést más valami előhozása által megszakasztok (Csokonay s Arany: öltök. „Toldi“-ban: Hogy egyik szavam a másikba ne öltsem).

LEHR ALBERT.

T á j s z ó k.

Kemene saljajak.

Bâsarku: megesett személy.

Benyalós: bejárós valamely házhoz, családhöz.

Bepörkent: hirtelen befüt a kályhába.

Bir, rám bir valami: hozzá jutok.

Boncs: puszpáng, epheu. (Más értesítés szerint a. m. märzveilchen).

Börcz: szikla, börczös föld. Tsz.

Czuczorkám = czuczám.

Czemende, czi hó (Tsz.): gonosz nőszemélyre mondják.

Csikorog: nyomorog.

Dombolagas: dombosnak kicsinyítése.

Elővárnyi: majd elővárlak! fenyegetés.

Épest: épen.

Északotkoznyi: annyira kiehülni, hogy enni sem képes az ember.

Fa: ezen értelemben: hordó.

Fügerenda: a ház falán végig futó gerenda, melyen az ollótartó nyugszik.

Füles: a koszorúfát tartó faoszlop.

Gyuba: igen szöke.

Höl: hüvely.

Höle: növényfaj (de milyen? Tsz. höle genyöte).

Hanyag: langymeleg. Pirhanyagos, vörhenyeges.

Kikészítényi: elverni. Várj majd kikészítlek!

Kômárkonnyi: lopni. Fé kéz kômár: tolvaj.

Koszorúfa, azon gerenda, melyen a födélfák alsó vége nyugszik.

Köhögő fenye: vasuti. lokomotiv. Csak köhög, csak köhög, aztán még még.

Kuszmítányi: rongálni különösen ruhát, könyvet. Tsz. kuszpitolni.

Lafatú: a kutya mikor iszik. Tsz. lafatolni.

Lappog: lappang.

Lómbita: hinta; fa, a mire a harangkötél van kötve.

Mékfuókozik: megfuvakodik, megszárad.

Mégguba(h)odik: elkeseredik, kis gyermekekre mondják, ha nem lehet elhagyni velük a sírást.

Méksőznyi: jó erősen megdobni.

Mosós országút: melyről könnyen lefoly az esővíz.

Parozs, parozsna: palozsna.

Pilamecs: pislogó.

Pinke: kis kelevény a nyelven (más néven ebfig).

Porhányi: másodszor kapálni.

Razsna: szakadozott zsák.

Sisérég: meleg van; mikor a légben reszketni látszanak a tárgyak.

Sze pre nte: száraz venyige.
 Sü mm ö g, sü mm ö get: mogorván hallgat.
 Szü kite m: ellene mondok, nem egyezem vele.
 Tar áta: kerítés nélküli, pusztá hely.
 Ven dé g szel lem: az ollók keresztfáján végig nyuló
 gerenda. SASS JÁNOS.

Sz e n t g á l o n (Veszprém m.)

A m p u l i: száj, ne járasd az
 ampuládat. É d e: édes anyám v. apám.
 Á p é t u s: étvágy; j' ápitust
 kívánok az ebéthő. E l k a l l ó d i k: elfogy, lassan-
 ként fölhasználják; a mi kábosz-
 tánk csak elkallódik.
 Á r é n d á s: bérlő; árénda,
 kiáréndányi, áréndába annyi. E l l e m b á t: átellenben.
 Á t u j á b a: általán; átujába
 csak nem athatom. E l m é r g e d i k: elkopik; el-
 mérgett má a nadrágom térgye.
 B a b u k a: babuta; widehopf. E l t ű r n i: elsimitani; türgye
 el a haját onnét!
 B a l o s: süket. F i n y i: szép; fein? — de
 finyi ép pipa!
 B e á s z é k u r á t: részeg. F o h á s z k o d i k v k i h e z:
 Beleje: beléje. k é r v k i t ő l!
 B i k a j á t é k: ha mind a
 két félnek ugyanannyia van. F o r r a s z t a n i: vizet for-
 ralni.
 B o r ó k á s: katzenjämmer-
 lich; ténnap egész nap borókás
 vótam. F ő l f e l e, f ő f e l e: föl felé.
 B o z o g: rajzik; csak ugy
 borzsogott a sok embertől. G é l é s z t a: giliszta.
 B u h i n t a n i: köhögni. G i c z a: azon zsup, melylyel
 a háztetőt földik; házat gi-
 czázni.
 B ű t: bőjt. G i c z e: magányos, kósza;
 csak malacsról mondják.
 C s a j b a - b a j b a: görbe. Tsz.
 csijbos. G e r e z: gerezd; ég geresz
 fokhajma.
 C s a p á s: gyalog ut helyett
 általában. G i r i z d: gerezd.
 C s i l l á s: sanda. G r á n i c z: határ; gränze;
 a muszka gránicz mellett van
 a katona fija.
 É g: még; fogd eg; égöttem
 az egészet. G y ő h é t e n: jövőhéten; csak
 is ezen összetételben használják.
 É g é s z l e n: egészen. W E I S Z J Ó Z S E F.

A Lucza-napi kotyulás.

Összeáll 3—4 gyerek egy csapatba, s elmennek kotyúnyi
 (kotlani), de még virradat előtt, mert napkelte után már nem
 szabad. Bekiáltanak az ablakon: „szabad-é kotyúnyi?“, ha sza-

bad, bemennek, az udvarról egy nagy ölfát visznek be magukkal, s ezt a szobában is hagyják; arra ráülve, ezt kezdik énekelni, a dallamban utánozva a kotkodácsoló tyuk hangját:

Kittykotty, kittykotty, gelegonya kettő,

'Z én t...m is kettő, annyi csirkéjje, luggya légyen kétéknek, mind az égènn a csillag, földönn a fűszál.

Kittykotty stb.; akkora vastak szallonnájjo légyen a kéték disznajának, mind a mestérgérendájjo.

Kittykotty stb. aggyon isten száz malaczo, égy óllat.

Kittykotty stb. akkora seggi legyen a kéték lányának, mind a kemence szájjo.

Kittykotty stb. akkora csöcsi nyöllön a kéték lányának, mind a bugyogós korsó!

Ez alatt a házbeliek kukoriczát hintenek rájuk, s valami csekélységgel megajándékozzák. A rájuk hintett kukoriczát azután a tyukoknak vetik, mert attól jól tojnak.

Hadd álljon még itt egy-két Lucza-napi babona.

Lányos házná usz szoktak, hogy a lán Luczakor kis székét kezd faragnyi, attú kezdve mindènnap csínyá rajta valamit egisz karácsonyig, ha a karácsonyi íjjeli mise alatt azonn ül, megláti róluja, hok ki vérszi ê?

A főrfi méhet, hanem a fehér szemil nem méhet Luczakor sehá sé, mer ott, a hová mégy, mindènnak kiszárod a nyeli (kapa, ájó, szekércze); hanem ha ész szekérczére léül, akkor nem szárod ki.

Réggé lopott forgácsot hintenek a tikok alá, hoi jó tojó, körtők légyenek; haném a hunnajt a forgácsot hoszták, azé megromlik.

Ha Luczakor főrfi mégy először a házbo, szerencse, ha asszon — asz szeréncsétlenségét jelent.

Lucakor nem jó varnyi, mer bevarrik a tikok seggit, hot többet nem tojnak.

Ha Luczakor fehér níp mégy a malomba, a mónár bele márti a gát (zsilip) vizibe.

(Szöke-Dencs. Somogy vm.)

VERES JÓZSEF.

Mester műszók.

Kovács számadás 1798-ból.

K i v ü l : Austzigel. Némedi Notarius Uram számára kovátsmunka végett amint következik ut intus.

B e l ü l : Nímedi Notarius Uram számára kovátsmunkát tettem esztendő által amint következik. Pro anno 1797/8.

Nevezetes munkáim. Az tsézának eleit megvassaltam ótska vasakkal, és ujjal, és a rúd órára egy karikát, marokvassat tsináltam 1 flo. — Ugyanazon tsézához még kerikszeget kettőt, kalapossat tsináltam 24 kr. — Két derikszegett tsináltam 30 kr. — Ugyanahoz a tsézához egy kerikre az ráfot felhuztam 30 kr. — Egy logóra vassakot felsütöttem 4 kr.

Egy hátulso tengejit megvassaltam az egyenes oldalukotsihoz 51 kr. Két szántó vassat megélesítettem 8 kr. — Egy faragó baltatt tsináltam 27 kr. — A kamra saragjára tsináltam egy pár hevedert sarkostul 24 kr. — Az tséza bakjában tsináltam két srófott 15 kr. — Két ódalt megvasaltam ótska vasakkal 24 kr. — Két ótska patkot felötöttem egy lóra 8 kr. — Két szántóvassat megélesítettem 7 kr. — Egy tsoroszját és egy szántóvassat megélesítettem 7 kr. — Egy kaszkalapácsott megatziloztam 9 kr. — Egy logot megvasaltam ótska vassakkal 6 kr. — Egy czímert tsináltam magam vassából 18 kr. — Egy félköttöpántott tsináltam a kerékre 12 kr. — Egy szántóvassat élesítettem egynek meg az órát nádoltam 15 kr. — Két szántóvassat élesítettem 8 kr. — Egy kotsiss lóra két ótska patkot felötöttem 8 kr. — Két új kereket megvasaltam, ótska vassokkal és két új perssejt belli (t. i. bele) tsináltam 1 flo. 48 kr. — Az bakonvalót megvasaltam ótska vassokkal 15 kr. — Az nyujtó alá egy marokvassat tsináltam 12 kr. Egy saragját megvassaltam óts. vassokkal 18 kr. — Egy szántóvassat élesítettem, és egynek az órát megnádoltam 16 kr. — Egy eke göröndjre tsináltam 3 pántott 18 kr. — Két oldalt megvassaltam ótska vassokkal egy saragjatarított és rakontzatarított tsináltam hozzá 30 kr. — Két foglaló, két karikát forasztottam az szekér tengejire 12 kr. — Két szántóvassat élesítettem 8 kr. — Két kaszkalapatsott és 2 kasza üllött igazítottam 9 kr. — Egy kaszát megpántoztam. — Két szántóvassat élesítettem 8 kr. — Dto 8 kr. Két kaszkalapatsott megigazitottam 6 kr. — Az tsézának két kerikre ráfot felhuztam 1 flo. — Ugyanarra az kerikre 4 karikát forasztottam 12 kr. — Két szántóvassat élesítettem 8 kr. — Dto 8 kr. — Az tsézához megvassaltam 2 új kerekett ótska vasakkal 1 flo. 24 kr. — Hat szántóvassat megélesítettem 24 kr. — 2 szántóvassat élesítettem 8 kr. — 4 lóra felötöttem 10 ótska patkot 30 kr. — Summa: 15 flo. 2 xr.

Czégléd d. 10-a 9-bris 1798. — Mártony kovátsmesterember, czéglédi lakoss.

(Egy ív lilimos mártott papíron, Czegléd város levéltárában).

BALLAGI ALADÁR.

Gúnynevek.

S a á r o n, H e v e s b e n.

R á k o s. Ezek vmikor rákfogást üsztek.

R i v ó. E még, mivel nagyon fukar embér.

R ö g t ö n. Écczér égy magos hidrú beesett a patakba, mi-
kor beesett, aszt monta: „Itt vagyok harmacczor röktönbe N. N.
ködmömbe.“

R e z e s. Ez écczér pálinkás üstöt lopott s azé kapta e
nevet.

S e l y o. Attyárú kapta, mert esz kancsal vót.

S a m u. Ezeknek az attyuk Samu nevű vót.

S z u s z á k. Azé kapta, mivel nagy, csunya lusta ember.

S z á k a. Ez cépokságátú kapta (nagyon sovány vót).

S z i k s z u m t r â j. Szavárú kapta, mert katona vót, s evvel
legénykedétt.

S á r k á n y. Ezeknek nagy attyuk vmikor sárkányt fogott.

S i r í n y. E katona embér vót s nagyon szörnyen ügyes.

S z ü k s é g. E még mindig szörnyen szégyény embér vót.

R ó z s a. E még azé kapta, mert legény korába mindig, de
még most is piros, szíp embér.

T a k u. Ez écczé kis korába mécsbelet nyelt, s mivé nem
birta kihúzni, aszt kiabáta, hogy: taku, taku, taku.

T r ê n k o. Ez olyan törvénytelen gyerek.

T r u k s z. Ez katona vót, s nagyon hégyésen járt.

Ü r g e. Ez azé kapta, mert a szája hibás.

V a d ó c z. Ez a feleségítü kapta, mert olyan tudós asszony
vút, kennyi is járt.

Z á k á n y. E még mindég részégés, zákányos ember.

Ifj. KÁPLÁNY JÓZSEF.

S o n k á d o n (Szatmár m.)

Gúnynevük leginkább a zsidóknak van, még pedig kivétel
nélkül mindegyiknek.

K o m a z s i d ó (mindenkit komájának szólított.) C s o n t -
k a k a s (húsvágó zsidó.) H á t r a h é g y é s (egy kis peczkes zsidó.)
P a l o z s n a (sok gyermekű zsidónak első szülött fia.) Ő s z i
(egy kis zsidó, kicsinek maradt, mint az ősz csirke.) P o c s é k
(egy suszter.) K o r d o v á n y (egy hirtelen-barna nő.) N é b i z d r á
(egy foltozó csizmadia. A fia kis nebizdrá.) M o t o r á s z
(egy lassan foltozó csizmadia.) A r a t ó J ó z s i (egy itt maradt

oroszarató.) Vizhozta Jancsi (árviz alkalmával jött). Százszorszép (egy veres zsidó.) Cseppüs (szöke zsidó.) Galabárdi (egy nagy termetű ember.) Bétéri (egy jószívű zsellér ember, ki a háza előtt elmenőket így hívta magához: térjén be kelmed!)
NAGY PÉTER.

Moldvai Helynevek.

(Szeret folyó környéke).

Klészse, falu, alsó, felső rész nevezéssel.

Tyukszér, hegy-oldali falu a felső részben. Buda, falu, része Klészének, alsó felső Buda névvel. Buda nevű falu több van a románok lakta országreszen is.

Hegyek. Bikkés, Forrófalvától elválasztó magoslat, szőlőkkel és szántóföldekkel ékes, honnan Román városig látni tiszta napon. Bércz, a bikkes folytatása, de csak bokros borítja. Gyümölcs, a legmagosabb nyugoti hegytető, ennek folytatása a Törökhágó, Cseresnyés. Derékványa eszünkbe hozza „Dévaványa“ nevét. Pila, az előbbinek szomszédja. Nagy szék, Küsszék, egymás közelében. Somosgorcz, Bagolyvész, Bankóe, ezek is egymás szomszédai.

Patakok. Nagy Klészse, ered a nyugoti hegyekből, Küsszse északnyugotról foly, Klészén egyesülve a Szeretbe folynak. Pokolpatak. Csigás p. Alfű patak, mind a három délről ered, és a Szeretbe siet. Sós kut és Három árok csermelyek Klészepatakába végződnek.

Hidegviz Források. Dióskút. Bikkbeli kut. Csigási kut. Hidegkut. Patyul, oldali nagy forrás, Csorgó.

Szöllősök. Nagymál. Küssmál. Somoska hegy. Patyul oldal.

ROKONFÜLDI.

Néprománecok.

Kotri Pila.

(Sós Dani pandur a szerzője.)

Szigetvárban égy kis hirös dáma,
Ki ném ojjan, né vögye magára;
Gujásoknak szolgál a csárdába,
Kotri Pila az a hirös dáma.

Kotri Pila az orczáját föszi,
Dani pandur az ablakon leste;
Écczör kécczör mügengedi néki,
De harmacczor a szömére veti!

„Dani pandur, hozzád möntem volna,
Ha az anyád mögengette volna.“
„Édes rózsám elvöttelek volna,
Ha az orczád ném főstötted volna.“

Dani pandur fölül a lovára,
Töszí lábát a kengyel vasába ;
Ugy benyargal Sziget városába
Szeretője látogatására.

(Sellye, Somogyban.)

GYULAI BÉLA.

Népdalok.

Balaton vidékiek.

A házamon átu répüt a fecske,
Égy legény kért, hogy én ötet szeressem ;
Ném tartok én több szeretőt már égyéné,
A szívemet ném hasítom két felé.

Három éjjel ném aluttam égy órát,
Elsziveltem édes anyám panasszát ;
Éjfélfelé kesztem elszéndéredni,
De sokat kell a rózsámér szenvedni !

Kiméntem én a kis kerbe sétáni,
Oda jött a fülemile csacsogni ;
Körme között hozott égy kis levelet,
Mos tudom, hogy az én rózsám ném szeret.

Szánt az eke, ripeg-ropog a járom,
Tuggya Isten csak nekém nincsen párom ;
Van az erdön mindén madárnak párja,
Jaj isteném, csak magam vagyok árva.

Házam előtt nagyon ugat a kutya,
Bánatomat a kis bíró ném tuggya ;
Hogy is tudná, belsömbe van az írva,
Hütlensége visz el engém a sirba.

KISFALUDI NÁNDOR.

Zempléniék.

Hogyha nékem százezerem vóna,
Annál nagyobb gazdagságom vóna ;
De mivelhogy százezerem nincsen,
Ajtómon is fából a kilincsem.

Hármat tojik a fekete kánya,
Engem szeret a ken barna jánya;
De ha mindég aranyat virítna,
Még se kapnék igen nagyon rajta.

(Deregnyő.)

PASZLAVSZKY SÁNDOR.

Nógrád i a k.

1.

Van én nékem garasom,
Lekopengyinek adom,
Vegyen rajta spárgát,
Akaszsa föl magát,
Nem bánom.*)

2.

Amott megy egy valaki,
Nézze meg azt akárki,
Hogy annak a fé lába,
Túróbú van csináva.

3.

Két újja van, két újja az ködmennek,
Kerek alja a szűrőmnek,
Kerekítem, sodorítom,
Majd a szívedhez szorítom.

4.

Turót eszik a cigány,
Vesszekegyik az útczán,
Kértem tőle, de nem ad,
Aszonta hogy: pofon vág.

B. PONGRÁCZ EMIL.

(Igen sajnáljuk, hogy a t. beküldő a kiejtést nem jelölte meg; ránk nézve így sokat veszt becséből a közlemény. Tudtunkkal Nógrádban így mondják: „Végén rajta spárgát, akásszá föl magát.“

A szerk.)

A NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR MUNKÁSAIHOZ.

A magyar nyelv történeti szótárának ügyét a szerkesztő bizottság előterjesztésére a m. tud. akadémia sajátjává tevén, a következő határozatokat hozta, melyeket a szótári anyag gyűjtőivel tudatni köteleességünknek tartunk.

*) Többnyire lányok éneklék. L e k o p e n g y i gúnynév, melylyel a falu legcsúnyább legényét tisztelik meg.

P. E.

„1. A nyelvtörténeti szótár kiadását a magy. tud. akadémia eszközzi.

2. A szerkesztéssel **B u d e n z J ó z s e f**, **S z a r v a s G á b o r** s **S z i l á d y Á r o n t** bizza meg.

3. A szótár adatainak gyűjtőit illő tiszteletdíjban részesíti.

4. Hogy a feldolgozott anyag mennél hamarább köz használatúvá lehessen, a szótár két részben fog megjelenni: I. Codex Szótár. II. A nyomtatványok szótára. A Codex szótár szerkesztése, a mint az adatok gyűjtése be leend fejezve, rögtön, ha lehetséges, még az 1874-ik év folytán megkezdendő.“

A szerkesztőség e határozatokat szeme előtt tartván, kötelességének tartja a codexbeli adatok gyűjtőivel tudatni, hogy a Codex szótár szerkesztését folyó évi október hóban megkezdí. Főlkéri ennél fogva a t. gyűjtőket, sziveskedjenek a feldolgozott anyagot f. é. szeptember hó 15-ig a Magyar Nyelvőr szerkesztőségéhez beküldeni. Az érte járó tiszteletdíj azonnal utalványoztatni fog.

Az egyes adatokat tartalmazó lapocskák pontosan megszámlálva két részre osztandók. Az egyik csomóba sorozandók azok, a melyeken valamely szó magában, minden magyarázó szövegidézet nélkül áll; a másikba, a melyeken a szó mellé a felvilágosító hely is oda van téve.

Budapest, 1874. február hóban.

A magyar nyelv történeti szótárának

Szerkesztősége.

ÜZENETEINK.

Z a j z o n D é n e s n e k. Mutatványt az egyszerűsített írásjegyekkel márcziusi füzetünkben hozunk.

N a g y L a j o s n a k. A Nyelvőr III. 44. lapján megtalálja ön kérdésére a választ.

T u r c s á n y i A n d o r n a k. A mi a mult évi küldeményből meg nem jelent, az alig megy egy írott lapra; s hogy nem látott napvilágot, az az oka, mert csekélyke változatban kétszer küldte be ugyanazt.

I v á n y i I s t v á n n a k: A tulajdonnevek kiírása bátran elmaradhat; de az appellativumok szükségeseek. A beküldésre nézve az előbbi rovat világos választ ad.

N a g y P é t e r n e k. Szivesen vesszük; annál szivesebben, mert abból a tősgyökeres megyéből mindeddig alig van pár sornyi adatunk.

P a s z l a v s z k y S á n d o r n a k. Minden bizonynyal elfogadjuk. Csak figyelmeztetjük s kérjük a kiejtésnek pontos és hű jelölésére.

K i s f a l u d i N á n d o r n a k. A többieken kívül különösen a szólásmódokat, párbeszédeket, meséket s tájszókat ajánljuk figyelmébe.

G y ö r y V i l m o s n a k. Építünk rá.

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVŐR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest,
„Hungaria“ vendéglő.
185—186. sz.

III. kötet.

1874. MÁRCZIUS 15.

III. füzet.

HAJT ÉS ROKONAI.

A magyar szófejtésre nézve valóságos arany bányának ígérkezik azon munka, melynek első füzeté pár hét előtt jelent meg „Magyar-Ugor összehasonlító Szótár. Irta Budenz József“ cím alatt. Ezen munkára támaszkodva fogjuk egy-egy magyar szónak vagy szócsaládnak rokonsági viszonyait fejtegetni s a hol szükséges lesz, egyéb ugor nyelvekből is a rokon vagy analog jelenségeket bemutatni. Ezek a cikkek a II. kötetben „Nyelvészeti kutatások eredményei“ cím alatt megkezdett közlemények folytatásául tekinthetők. Ez uttal a *hajt* igének számos tagú atyafiságát mutatjuk be. (M.-U. Szót. 96, 43, 50, 72, 73, 101, 119, 124, 142.)

A *hajt* igével egy töről sarjadtak mind ezek a magyar szók: *hajó, híd, hattyú, halad, hull, hullám, kullog, kólál, koldús, kódorog, kótorog, kótolog, kujtorog, kuttog, kúsz, kószál, kószá, kutat v. kajtat, hosszú*. Ez az egész sereg szó egyetlen egy alap igére vezethető vissza, s itt fényes bizonyosságát látjuk annak, hogy nem ok nélkül nevezik a nyelvet jó gazda asszonynak. De látni való, hogy bár mennyire érdekes és tanulságos volna ezen szócsaládnak megalapításában a kutató nyelvésznek gondolatai menetét nyomról nyomra kísérni, itt ezt tennünk a kiszabott tér nem engedi, s a ki minden egyes részletnek megokolását kívánja látni, azt magának a nevezett munkának szám szerint elsorolt cikkeire utasítjuk. Itt csak a fölsorolt szónak egymáshoz és az alap igéhez való viszonyát fogjuk megvilágítani.

Több ugor nyelv rokon alakjainak összehasonlításából kiderül, hogy az ugor ősnyelvben kellett egy egyszerű *k_sg_s*- (talán *kogo*-) igének lenni ilyen jelentéssel: foly, fut,

mozdul. Ezt bizonyítják pl. a következő alakok: 1) oszt. B. *χugl-*, *χugol-* „futni“, más képzéssel még *χugod-*, *χugodla-*. 2) A finn *kulke-*, illetőleg *kulge-* „jár, halad“, lp F. *golga-*, *golgade-* „foly“, mord. *kolgi-* „foly“. Ezek az alakok mind hangátvetéssel keletkeztek ilyen alakokból: **kugle-*, **gogla-*, **kogli-*. 3) A finn *koke-*, azaz *koge-* „siet, iparkodik“.

Két hangzó közt álló eredeti *g* a magyarban kétféleképp fejlődik: részint *j* lesz belőle, részint pedig *v*. *J* pl. ezekben: *fej* = vog. *päng*; *kéj* alakjára nézve a. m. a lp. *käja* és finn *käke-*, *käge-*; *gerjed* töje = lp. *kirjo*, észt *kirg*; *haj* = oszt. B. *sog*. Ellenben *v* ezekben: *jó*, *jöv* = oszt. *jiv*-, vogK. *jej-*, oszt. S. *jig*; *tév-* (*tènni*) = mord. *tev*, *tije-*, vogB. *täg-*, finn *teke-*, *tege-*; *tő*, *töve* = finn *tyvi tykö*, azaz *tügö*, mord. *tej*. Vannak olyan esetek is, hogy azon egy szónak *g*-jéből a magyarban *j* is lett, *v* is, pl. *hó*, *hava-* „mensis“ ill. „luna“ = mord. *kov*, *kou*, finn *kuu*, ellenben a *hajnal*-beli *haj-* = cser. *koj-*, mord., vog. *kuj-*, finn *koi*, *kajo*.

A míveltető *hajt*, azaz „futtat, indít“ igének alapul szolgált egy „fut, foly“ jelentésű **haj-* ige, ez pedig az ugor *k_sg_s*- igének szabályszerű magyar alakja. — A *hajt* igével teljesen egyező képzés vog. *kujt-* „öszönöz“. A **haj* igével egyez a finn *koge-* „siet, iparkodik“ és a vog. *kaj-* „jut“.

Hajó valószínűleg ennek a **haj* igének igeneve, tehát annyi mint „folyó, úszó“.

Híd is tulajdonképen képzővesztett igenév e h. **hida*, **hídó* egy frequ. *d* képzővel alakult **híd* „futkos, jár, kél“ igéből; ez az alak ép úgy keletkezhetett ebből **haid*, mint *kiabál* ebből *kajabál*, mint *szakít* ebből *szakajt*. Tehát a *híd* jelentése eredetileg ez volt: „futó, járó“, azaz „a min járnak“. Épen ilyen észjárást mutat a vogul *kajtep* „híd“, szó szerint „futó“, és a német *laufbrett*.

Hattyú eredeti alakja **kogtomo*, **koxtomo*, ez pedig igen rendes *-m_s*-val való igenévképzés egy *t* képzős momentán igéből, a minő pl. *köszönt*, *osont* s a vog. *kajt-* (ebből van a fönt említett *kajtep*). A *hattyú* tehát ilyen alakokból fejlődött: **koxtomo*, **hoxtomo*, **hottomo*, **hottoro*, **hottorovo*, *hattyú*. (*Hoxtomo*: *hottomo*, mint HB. *iochtat*, azaz *jöchtat*: *juttat*, *jut*. *Hottomo*: *hottoro*, mint finn *nimi*:

nér, finn *liemi*: *lé*, *lev-*, vog. *sim*, cser. *šüm*: *szív*.) A *hattyú*-val ízről ízre egyező alakok: oszt. *χōteñ*, oszt. S. *kōtteñ* és vog. *kōteñ* „hattyú“. Jelentése pedig ezek szerint „folyó, úszó“. Hasonló észjárás szüleménye a finn *joutsen* és *joeksin*, cser. *jükső*, zürj. *juś*, votj. *jus*; ezek épen olyan származékai egy különben is nagy családú *joge*- „foly, fut“, igének, a minő származéka *hattyú* az ugor *koge*- „foly, fut“ igének.

Hull nem egyéb, mint a *k_g*- illetőleg **hogo* igének frequentatív *l* képzővel (*vonszo-l*, *marasztal-l*) készült származéka, tehát egészen egyező az osztB. *χugl-*, *χugol-* „fut“ igével. *Hull* épen úgy felel meg hangtanilag az osztB. *χugol*-nak, mint *toll* az osztB. *togol*-nak. Hogy egy folyást jelentő ige apró tárgyak sűrű esését, tehát a hullást is jelentheti, erre nézve összevethetők ezek a latin kifejezések; *desluunt capilli* „megy a haja“, *fluunt capilli*, *poma* „hull a haj, a gyümölcs“ (a görögben is használatos *ῥέω* hajról és gyümölcsről). A zürj. *gıld-* is annyi mint „hullámzik“ és „hull“. De jobban előtűnik ismét a „foly, úszik“ jelentés a *hull* igének egyik származékában, mert

Hullám egy **hullal* (e h. *hug-lal*, mint *fog-lal*) vagy **hullál*, (*hull-ál*, mint *járál*, *metél*) alakú frequ. igéből lett ugyanazon *m—m_s*— képzővel, mely a *hattyú* ú-jában rejlik s mely pl. a *folyam*, *hatalom* szavakban is megvan.

Kullog a gyakorító jelentésű *g*-vel tovább képzett ige, mint *dörög*, *csöng*, *vonag* e h. *vonaglik*. Az alapul szolgáló **kull-* ige csak megmaradt *k*-jával különbözik a *hull* alaktól.

Halad eredetileg szintén kettős *l*-lel volt: *hallad*. Így írja ezt Pesti Gábor, így Molnár Albert, de így mondják most is sok helyen, pl. Somogyban és az országnak másik oldalán, Nagyváradon. Az egyszerű alap igehez tehát itt két gyakorító képző járult: *l* és *d* (*lököd*, *rakod*, *kend*, *lepedő*); *hallad* tehát ebből lett: **haglad* vagy akár a már érintett átvetéssel **halgad*. Ez utóbbival ízről ízre egy a lp F. *golgade*- „folyni“. — Igen érdekes és figyelemre méltó itt is, milyen jól gazdálkodik a nyelv és hogyan használja föl az esetlegesen fejlődött alakkülömbiséget (*hall-* és *hull-*) szétágazott jelentések biztos kifejezésére: mert *haladék* és *hulladék* mind az alap ige, mind a képző elemekre nézve tökéletesen egyazon szó!

Kóllal és *kódorog* már a hangzóközi *g*-nek másik fejlődését mutatják, t. i. *g*: *v*. Mert ezek frequentatív képzések egy **kovo-* alap igéből, tehát eredetileg **koróllal* és **kovodorog* vagy akár **kovoldorog*.

Koldús és *koldúl* egy **kóldó* igenév származékai, s az itt mutatkozó **kóld-* ige szintén frequentatív képzés e *h*. **kovold-* azaz **kogold-*. Hogy a *koldús*-nak jelentése ezen hangtanilag majdnem bizonyos származtatásnak nem áll ellent, azt nem igen kell bizonyítani; mert *koldús* a. m. házról házra járó“ vagy eredetileg akár „csavargó, kószáló“ (Arany J. Koldus ének: „Küszöbről küszöbre járok, hol be, hol ki“).

Kótorog, *kótolog*, *kujtorog*, *kuttog* azon momentan *koxt-* ige származékai, mely a *hattyú*-nak is alapul szolgált. Hogy momentán, tehát a cselekvésnek egyszerűségét jelentő igéhez járulhatnak ilyen gyakorító képzők (különösen, ha az egyszerűség mozzanata már nem igen érezhető), arra különben is számos példát lehetne idézni; legyen elég egy pár: *kacsint* — *kacsintgat*, *tekint* — *tekintget*, *merít* — *merítget*, *vonít* — *vonítgat*, *köszön* — *köszönget*.

(*Kotródik* — mely B. szerint szintén a *kótorog* igével egy eredetű — talán mégis inkább a *kotor* ige származéka; a mai nyelvérzék határozottan ilyennek veszi, noha igaz, hogy a nyelvérzék a szófejtés bizonyítására csak nagyon óvatosan lehet fölhasználni. De e mellett szól a német „sich aus dem staube machen“ kifejezés analogiája is. Ellenben valószínű, hogy a fönt elsoroltakhoz tartozik ez az ige:)

Kóborol, azon még homályos, de úgy látszik gyakorító *b* elemmel, mely megvan ilyen igékben: *zúrbol*, *nyirbál* stb.

Kúsz, *kószál*, *kósza*. A *kúsz* vagy *kósz* ige az *sz* (ugor *sk*) gyakorító képzőt mutatják s egy régiebb **kovosz-* alakból fejlődtek. *Kósza* rövidült végű igenév, a. m. *kószó*, mint *szülő*: *szüle*. — A *kúsz* mai jelentésére nézve tekintetbe vehetjük azt, hogy az eredetileg szintén „jár“ jelentésű *kel* igében is jobban kiemelődik a mozgásnak fölfelé való iránya; v. ö. még: *kúszó* v. *föl utó* növények. A *kúsz* igével képzésre és jelentésre nézve egyeznek a rokon nyelveknek következő alakjai: lp. *kvoce-* fut, mász; lpF. *gafco-* mász; mordv. *kuče-* *kuže-* mász, hág; cser. *kuč* *kuž-* fölmeleg, hág.

Kajtat vagy *katal*, *kutat* a *-tat* műveltető képzővel származott az alap igéből. *Kutat* tehát eredetileg annyi mint „járát“, azaz a dolgot „maga előtt elhaladtatja, szemléli, vizsgálja“. Épen ezt az észjárást mutatja a finn *koetta*-, *koitta*- (c h. **kogetta*-, **kojetta* a finn *-tta* műveltető képzővel) „kutat, vizsgál, próbál“.

Hosszú, *hoszjú*, *hojszú* igenevei egy valószínűleg **hojsz*-alakú és „foly, halad“ jelentésű igének, ez pedig ugyanazon sz képzővel készült, melylyel a *kúsz* ige. *Hosszú* tehát tulajdonképen a. m. „sich hinziehend, elvonuló, folyó, haladó, fluens, currens“. Ép ilyen jelentésfejlődés mutatkozik a gör. δολιχός, szkr. *dīrghas*, zend *dareghas* „hosszú“ szókön, mert tövük a szkr. *dhraǵ*- „hingleiten, streichen, ziehen (von vögeln)“. — A *hosszú*-val egy tötől származtak, egy jelentésűek és részben egy képzésűek is ezek: vog. *kosä*, zürj. *kuž*, votj. *kuž*, cser. *kužo*; oszt. *kouχ*, *χου*, *χου*, mordv. *kuwaka*, lp. *kukke*, finn *kauke*, észt *kauge*.

STEINER ZSIGMOND.

„AZ ÚJÍTÁS HELYES MÓDJAI.“

Már a multkor fejtegettem, hogy nyelvújítás meg nyelvfejlesztés vajmi különböző két dolog. Ez magából a nyelvből indul ki és csak is a nyelv szentesítette törvényes eszközökkel él; amaz kívülről hat s maga szabta törvények szerint maga választotta eszközöket alkalmaz. Ez a nyelv képességeit mind szépen hasznára fordítva kifejti, fokozza; amaz mind elnyomva vagy legalább is parlagon hevertetve elsatnyítja, megsemmisíti. Tehát a nyelvújítás nem az, a mivel annyian talán még szándékosan is összetévesztik, nem nyelvfejlesztés, nyelvművelés, hanem igenis nyelvrontás. Azt is mondtam, s azt nem tagadja, nem tagadhatja senki, hogy nyelvünk nagyon is fejleszthető, ennél fogva a nyelvújítás még csak nem is szükséges, sőt mint nyelvrontás már a nélkül is egyenesen kárhozatos. De hát akkor hogyan lehet helyesen újítani? Vagy talán a nem újítás is módja az újításnak? Mert valamennyi közt csak is ez a helyes. De akkor meg mire való ez a szövesztegetés? Mind nagyon igaz, csak hogy nem én állítom, hogy a már magában helytelen újításnak a nem újításon kívül még más

helyes módja is lehet; hanem úgy látszik Imre Sándor állítja, mert pályamunkája címerén azt igéri, hogy „a magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata“ mellett „tekintettel“ lesz „az újítás helyes módjaira“ is. Tiszta sor, hogy akkor a szerző a mienken kívül még más helyes módokat is ismer; valamint természetes az is, hogy egy kicsit bánt a kíváncsiság megtudni, vajjon melyek s milyenek lehetnek e helyes módok. Ez okból sorra veszem, a mit a könyvben ilyesfélét találok, s kellően meghányva kifejtem belőle a tanulságot. Az credményt akár előre is ide irjam: a szerző maga sem tudja több helyes módját az újításnak annál az egy már ismételve említett ne újításfélénél. Ezt variálja szüntelen; s így habár lát-szatra több, valójában mégis csak egy móddal lesz dolgunk. Hogy a mit e részben mond, mind helyes, fölös bizonyítanom; mert az egyes pontoknál úgy is ki fog tűnni. Csak egy nagy tévedésre, következetlenségre, ellentmondásra akadunk, arra t. i., hogy a nyelvújítás csak korlátok közé szorítandó; mert a szerző lerombolhatatlan hite szerint szükséges, üdvös, jogos és csak túlhajtva kár-hozatos. Holott a dolog úgy áll, hogy már magában kár-hozatos és túlhajtva csak annál kárhózatosabb. De erről már a multkor is szóltam.

Most lássuk az egyes pontokat. A 23. l. azt mondja, hogy ha az újítók a nyelv sajátosságait szem elől tévesztik, a nyelv szellemét vagy mélyebben nem ismerik vagy megkímélni nem akarják, ha a nyelvet nem saját módjai szerint tulajdon erőiből és eszközeivel fejlesztik: „összeütkezésbe jönnek a nemzeti nyelvérzékkal, a fejlődés helyes irányával, szándéktalanul is rontanak s a nyelvnek nem csak elfajulását, de valóban bekövetkezhető halálát is előkészítik.“ Itt minden szóban arany igazság rejlik; csak az a kérdés, hogy újít-e az, a ki a nyelv sajátosságait szem előtt tartja, a nyelv természetét ismeri is kiméli is, a nyelvet saját módjai szerint tulajdon erőiből és eszközeivel fejleszti, szóval csak azt fejt ki, a mi a nyelvben habár elrejtve annélkül is megvan? Azt tartom, hogy nem. Facit: hacsak a nyelvet tönkre nem akarod tenni, ne újíts.

Az újítótól másutt is a nyelv ismeretét követeli. Így az 50. l. korholja szócsinálóinkat, hogy „kellő ismeret, a

nyelv egész anyagának ismerete nélkül, az analogiát kevés és sokszor hibás adatokból gyanítva s a törvényre nem is gondolva“ képezték ezer számra menő szavaikat, és hogy ugyanez okból „a nyelv bővítésére minden eszközt jónak, minden módot lehetségesnek, jogosnak tekintettek.“ S a 78. l. szerint „a tudomány vagy költészet embere, ha merész újításhoz fog, tartozik a nyelvésztől a nyelvelemzés alaptörvényeit eltanúlni, sőt a nyelv alapelemeit jól ismerni“, mert e „hiányt nyelvújítóban semmiképp sem menthetni ki.“ Ezzel is becsapja újítóink előtt az ajtót; mert tudvalevő dolog, kevés tudós, kevés költő mélyed annyira a nyelv tudományába, hogy a szerző követelésének eleget tegyen; a ki meg „jól ismeri a nyelv alapelemeit s a nyelvelemzés alaptörvényeit“ és e tudománya szerint jár el, az nem újít. A ki legjobban ismeri a nyelvet, az legkevesebbet, azaz semmit sem újít; különben hogy magyarázhatnak, a mit a szerző ugyancsak a 78. l. állít, hogy „nyelvújító nyelvész nem tudunk“? Hozzátehetem, hogy újításra nem is szorúl, a nélkül is el tud bánni a nyelvvel; hiszen a nyelv mindenkör készséges, legalázatosabb szolgája az embernek, csak ismerje s ügyetlen ne legyen hozzá. Valamint a természetben is csak úgy uralkodhatunk, ha jól ismerjük, törvényeit respektáljuk s helyesen alkalmazzuk, úgy a nyelven is. Másképp nem megyünk vele semmire. A ki tehát minden áron újítani akar, az vagy tudatlanságát vagy ügyetlenségét árulja el. Példát a nyelvújítás történetéből eleget lehetne idézni, a melyekből világosan kitűnnék, hogy legbuzgóbb újítóinknak a magyar nyelvről vagy akár általában a nyelv mivoltáról még halvány fogalmuk se volt és stílus tekintetében talán az egész világon a leggyarlóbb írók közé tartoznak. De hogy a szerző ajánlotta módhoz visszatérjek, itt is az az eredmény, hogy: ne újíts, hanem tanulj, az majd elveszi a kedved az újítástól is, mert a nyelv alapos ismerőjének ilyenre nincsen szüksége.

Az előbbiben szerzőnk csak azoknak engedi meg az újítást, a kik a nyelv minden csinját binját ismerik (s ezeknek, a mint láttuk, csakugyan meg is engedheti); a következőben a határt még szorosabbra szabja, a mennyiben csak „nagy elméknek“ tartja megbocsátandónak. „Külföldi művelt nemzeteknél“, mondja az 50. l., „egyes nagy elmék al-

kottak vagy vettek fel új szókat, s ezek is igen keveset, szerényen is, mindig szükségűtől kényszerítve. Nálunk közép-szerű elmetehetséggel, felületes és encyclopaedicus ismerettel bíró egyesek, testületek, közigazgatási bizottságok, szakszerűen és merész vállalkozással, százakat. Némelyek nagy ügyeskedéssel s bizonyos fitogtatással is. Csaknem minden magyar író egyszersmind szócsináló volt; mert ki nem tudott volna oly idegen szót, melyre magyar nyelvben, az ő nézete szerint, megfelelő kifejezés nem találtatott. Képeztek szókat gépiesen vagy gyárian, képeztek versenyezve, néha egy fogalomra többen, sőt egy ember is azon egy dologra több szót, választásra híván fel a nagy közönséget. Hát ha még meggondoljuk, hogy a mi „középszerű tehetségeink“ „semleges, szónem jellemével nem bíró gyököket tökké, igegyököket főnevekké tettek, töket csináltak idegen vagy magyar szóelemekből a hangzók cserélése s elváltoztatása által s oly képzőket alkalmaztak, melyeknek eredeti vagy szokásbeli értéke nem világos“, tehát a szó szoros és igazi értelmében újítottak, holott a „külföldi nagy elmék“ csak „elavult szókat, vagy rokon nyelvek s tájbeszédnek szavait vették a művelt nyelv használatába, szokott képzőkkel, szokott és érthető gyökből alkottak s meglevő tökből összetétel által képeztek“, tehát épen nem újítottak, s még a mellett is „szerényen, mindig szükségűtől kényszerítve“ jártak el: akkor megint csak az a tanútság, hogy ne újíts, különben az a megtisztelés ér, hogy gyöngéden mondván is „középszerű elmetehetséggel bíró“ embernek tartanak s nyelvrontónak nyilvánítanak. De még ha nem volnál is „középszerű tehetség“, az újítás azzá silányítana, mert írásaidra „a kifejezések mesterkéeltségével együtt tartalmatlanságot“ is erőszakol. Így a szerző szerint (179. l.) „Kisfaludy Károly balladáiból, Vörösmarty költői elbeszéléseiből s drámáiból, sőt Berzsenyi ódáiból is“ (pedig ezt az újítás viszketege nem igen bántotta) „néhány példáját hozhatnók fel a nyelvújítás hatására született jelentéstelen szólásnak, a nem valódi érzéstől táplált tartalmatlan szónoklatnak s phrasiscsinálási és gyűjtési iparnak, hangzatosan üres vagy csak sejtett értelmű beszédnek, a kis értékű nagy szavaknak, melyek nem annyira jelenteni, mint pompázni, díszíteni akarnak.“ Ez okból, mint a 180. l. folytatja, „Petőfinek, a nyelv-

újítás phraseológiájától szabad, mindig érthető, mindenütt együtt érezhető, egyszerűen magyaros és mégis elég magasan szálló költészete, valamint Arany és Tompa épen nyelvöknek a gondolatok arányában feltűnő igénytelenségével, a hatást gátló szópompa, szóczifrázat hiányával, a magyar geniust saját egyszerű mezében előtűntető költészetükkel kitörölték a jelen nemzedék lelkéből ama nyelvújítás okozta természetellenesen mesterkéltségek és élettelen költészet szerelmét, s még inkább mint méltó volna feledtetik a Berzsenyieket, Kölcseyeket, Kisfaludyakat és Vörösmartyakat, kik valódi költők s talán Petőfinél, Aranynál, Tompánál nagyobbak, s kik élvezetét és tanulási tárgyát örökre adhatnak.“ Tehát a nyelvújítás nem csak a nyelvnek, hanem az irodalomnak, sőt maguknak a költőknek is árt, ergo már csak a magad érdekében se újíts.

E lecke azonban a verselőkön kívül más íróknak is szól. Szerzőnk ugyancsak a 180. l. azt mutatja, hogy a nyelvújítás „a műpróza és tudományos nyelv stíljára“ se hatott valami nagyon kedvezően. „A classicai költészettől eltanult és gyakran a műfaj természete ellenére alkalmazott vagy újdonna csinált szók virágözöne borította el ezeket is. E mellett feszes, mesterkéltségek fordulatok, erőltetve rövidített szófüzés és mondatkötés. Beszéddel utólni nem birt gondolatok, vagy inkább nagy szavak, mindig ujjabb-ujabb alakban s viszonyokban, — tartalmi gyarapodás és ujjabb mozzanatok nélkül. Így találjuk ezt igen soknál. Ily gyarlóságtól nem mentek Fáy és Kúthy különben becses művei sem“, a melyeket, toldásképen legyen mondva, talán épen azért mai nap már csak ritka ember olvas. Figyelmezteti is jelenkori íróinkat, „hogy a beszéd értékét ne a szók ujdonságában s az ez által okozott feszeségben keressék, hogy a szók túlzott gondja ne ártson a beszéd tartalmasságának, és nemes egyszerűségének. Hogy például jog- vagy természettudásaink az idegenből vett vagy önkényesen alkotott szókkal, melyek már nem is beszédvirágok, hanem a tudományhoz nem illő czifraságok, ne igyekezzenek kitűnni, hanem a nemzet belső életével állandó kapcsolatban maradván, természetességgel s népszerűséggel érdekesítsék munkáikat“, más szóval ne újítsanak.

Tudjuk, hogy íróink legtöbbjét a külföldiek bárgyú

bámulása tette újítóvá. Hogy az ilyen vakon utánzó újítás mennyit árthat a tudománynak, azt a szerző a 40. l. a philosophián mutatja. Itt azt mondja, hogy a „régí római irodalom soha sem bírta latin nyelven elnevezni a görög bölcsészet eszméit, így Plato ideááját, Aristoteles entelecheiááját, a politeiát, rhetorikát s más számtalant. A francia és angol bölcsészet alig kísértette meg saját nyelvén mondani ki a német philosophia szólásait, noha nem mondhatni, hogy mindkét nemzetnek saját bölcsészeti s bölcsészete nem voltak, sőt azt sem, hogy Kantot és Hegelt nem tanulták volna. De az idegenek észjárását fő mozzanataiban érteni és ismerni igen, de minden ötletében, abstractiójában eltanulni, azonos szókban kifejezni nem tudták, nem is akarták. Mert nem is szükséges a saját rendszer felépítéséhez ugyanazon úton, ugyanazon lépcsőkön és eszközökkel jutni. Mit ártott a szorosán utánzó eljárás, tanúja a mi bölcsészeti képzettségünk. A tudományos és éppen bölcsészeti műszók egyenkénti és szorgoskodó visszaadása, megbilincselte a gondolkozni kezdőt. A német philosophia műszavainak fessessége, utánoztatván a magyarban, képtelen kifejezéseket hozott létre, melyek elijesztették a bölcselkedő lelkét“, mondhatnók a bölcselkedést, sőt a gondolkozást általában lehetlenné tették, mert a fogalmak értelmes élő szavakhoz vannak kötve, nem pedig spiritusba való idéetlen hangköttyvalékokhoz. „E miatt nekünk, saját bölcsészetünk, a legszerényebb értelemben is, nem csak nem fejlett ki, de fejleni alig is indult.“ Már most ily áldozat árán tessék utánozni, tessék újítani! Az utánzást másutt is kárhóztatja, így a 40. l. azt mondja, hogy „elfajulás és a szervek benső és lényeges megromlása nélkül nem szabad utánoznunk, s minden ponton“ nyelvünk törvényeit „kell a szóalkotásban, szófűzésben s általában új alakításainkban leggondosabban alkalmaznunk“. Megint csak ne újíts. Így a 46. l. a fordítókat is nagyon óvja az utánzástól. „A ki a külföld ujabbkori remekeit fordítja, győződjék meg, hogy azokat saját nyelvünk törvényes alakjaival, tulajdon eszközeivel szükséges utólnérni és visszaadni.“ E végből „a nyelv oeconomiáját, erőit, képességeit kell a fordítónak ismerni és alkalmazni. Meggyőződvn, hogy mások a különböző nyelvek előnyei,

más neműekben ez a nyelv dúsabb, másokban amazok, hogy itt a sokféle gondolat- és érzésárnyéklatot kifejező igékkel s nevekkal mondhatunk sokat, amott a rövid szókkal és mondatokkal: gazdálkodni kell, hogy a mit egyben vesz, másban kipótolja“. Ha azonban nem lehet, „inkább legyen fordítása körülíró, de jó magyar és nemesen népszerű, mintsem művészileg rövid, de magyartalan és nyelvrontó.“ Tehát itt is: ne majmolj, ne újíts.

Már az eddigiekből is meglátszik, hogy „a nyelvújítás jogosultsága“ s „az újítás helyes módjai“ szerzőnkél csak üres szavak, melyeket talán csak azért hangoztat, hogy a pályakérdést valahogy magára ne haragítsa. Értelmetlen voltukat még jobban kitüntetik a következők. A 48. l. az újítóknak csak azt engedi meg, a mi a nyelv természetével nem ellenkezik; de még ebből is kirekeszti a szükségtelent, sőt még a szükségesre nézve is nagy mérsékletet ajánl. Ebben minden józan ember igazat ad neki; de ha az olyast, „a mi a nyelv természete ellen lenne“ semmi szín alatt „ne merjük létre hozni“, ha a szükségtelen csak szükségtelen voltánál fogva is hibás, mert „a sok új, szándékosan csinált szó, még ha a nyelvtan hideg törvényeivel egyezne is, lassanként kiöli a nemzeti nyelvhez való természetes vonzalmat, melyet utóbb semmi sem pótolhat“, s ha végre „minden jó“ s a mellett szükséges „új szó csak azért is, mivel új, óvakodást kíván“, mert Pope vélekedése szerint „az új szó használatában sem elsőnek sem utolsónak lenni nem tanácsos“; akkor mi képzelhető módja marad az újításnak? Nem azért kérdezem, mintha az újítást valami nagyon óhajtánám, (akár mit inkább!), hanem csak azt akarom kifejezni, ne ámítsuk magunkat; nincs az újításnak semmi, de semmi helyes módja. Csak legyünk következetesek; vagy mondjuk, hogy az újítás jogos, akkor engedjük meg neki, hogy jogával éljen is; vagy ha azt látjuk, már pedig látjuk, hogy nyelvünknek s nemzetiségünknek árt, de még irodalmunknak sem használ, akkor ne kétszínüsködjünk, ne gördítsünk neki mindenfélét az útjába, hanem mondjuk ki határozottan, hogy nem jogos. Pedig szerzőnk, az ő szempontjából helytelenül, a mienkből helyesen, nagyon sokat gördít az útjába.

Lássuk legelőször is a „szóképzést“, jobban mondva a szószaporodást. A nyelvgazdagító eszközök közül tárgyalja

a szókölcsönzést, az „avult és tájszó használata vételét“, a „puszta gyök töül vevését“, az „új gyökök alkotását“, a szóképzést és szószerkesztést. A kölcsönzést elítéli, s csak a teljességgel elkerülhetetlenre szorítja; így a 70. l. csak „a tudomány legelvontabb kifejezéseire“ mondja, hogy „megtarthatjuk idegen nyelven is. Mert, mint nyelvünk egész állapota tanúsítja, ezek magyarítása nem kisebb“ (de bizvást mondhatjuk: nagyobb) „veszélylyel jár, mint idegenekül fentartása“. Különösen, ha a magyar kifejezés nem más, mint „az idegen szó szolgálai lefordítása. Tehát a szóhangok magyarítása, a jelentmény átvétele. Az anyag nemzeties lesz, a szellem idegen. Ily szokat nem is érthetni az idegen nézlet ismerése, idegen helyzetbe átmenés, idegen légkörbe költözés nélkül. Ilyek sokasága által a nyelv egy másikkal rabszolgájává lesz“. Az „avult és tájszókról“ a 71. s k. l. azt mondja, hogy „minden egykor használt szót felélesztetni, s csupa hazafiságból használatba venni, nem kívánatos, sőt képtelen dolog volna. A nyelv a nemzet történelme. Változik mint a nemzet szelleme“. Ez okozza, „hogy a nyelv különböző időkben különböző lesz szavaira nézve is. A középkor vallás-egyházi kifejezései alig ismeretesek. A jogtan egykori műnevezetei s csak a nem régi időkbelől valók is: nádor, korlátnok, időmester s ilyek, részint elavultak és a történelem s régiségek szaktanulóinak egyedül érdekesek, részint gyorsan mennek az enyészet felé, oly korban, mely sokat tanul és sokat felejt. A feudális állambeli élet mindig szabadabb demokracia felé fejlődvén, nem sokára feledésbe jutnak a paraszt és nemes, robot és dézma, bitófa és nyakvas, füstpénz, földes úr, jobbágy kifejezések. Igen sok műszóval nem kell ma bajlódunk, melyek kifejezésén Geleji, Apáczai és sok utódaik törték fejöket. Ilyképen évülnek el a köz beszéd némely szavai is. Olyakká lesznek mint a fák elszáradt s rothadásra jutó levelei. Verborum vetus interit aetas.“ De vannak oly elavult szavak is, melyek nem természetes halállal múltak ki. Így „a XVI. század és előbbi idők jó szavainak egész tömegét temette el a XVIII. század lelketlensége s a XVII. század végével eláradt, elhatalmazott idegen szellem.“ Hasonlóképen van sok tájszó, mely azért hogy tájszó, nem érdemli meg az irodalmi nyelv megvetését,

mert nagy hasznára lehet. Hanem hát az a baj, hogy nincsenek kellően összegyűjtve, rendezve, magyarázva, de meg ha volnának is, nagyon meg kellene válogatni, mert szükségtelent, „csupán a beszédnek egyéni szeszélyhez képest színezése végett“, nem szabad fölvennünk. Világos, hogy régi s vidéki jó szavak használatba vételével nem újítunk; s azért ajánlásával a szerző alig ha újításra akar buzdítani, sőt úgy látszik óv tőle.

Hogy szófaragóink a „puszta gyök tőül vevése által“ mily borzasztó barbárságokat követtek el, azt szerzőnk a 77. l. számos példán mutatja. Persze gyöknek itt azt az értelmetlen hangcsoportot kell tekintenünk, mely a valóságos vagy csak képzelt képzők elhagyása után még megmarad. Ilyenek: *éd* (ebből: édes), *telj* (teljes), *zöm* (zömök), *keser* (keserű), *bát* (bátor), *bag* (bagoly), *tak* (takony), *gég* (gége), *pir* (piros), *ék* (ékes), *dics* (dicső), *leb* (lebeg), *lob* (lobog), *szenw* (szenved), *táp* (táplál), *tan* (tanít), *emle* (emlékezik), *isme* (ismer), *ima* (imád), *incs* (incselkedik), *czég* (czégér, zeiger), *géb* (gébics). Ezek persze mind substantivumok; mintha bizony a képző elhagyása után más nem is maradhatna, aztán meg az eredeti alakot is olyan pompásan eltalálták, mintha próféta eprét ettek volna. A szerző, habár hibásan, az igető névtövé tételét is ide sorozza, pl. *csuk* (er schlieszt és pylorus); azután (78. l.) ezeket mondja: „A magyar köz beszédben is ige- és névtők gyakran ugyanazok (nyom, tér). De hogy minden, vagy tetszés szerint bármely ige névvé, s név igévé tétethetnék, annak nyelvérzékünk erősen ellene mond. Az ősi nyelvalkotó erőt maguknak venni, a kivételt szabálylyá tenni: egy nyelvben sem merték, még ha az egytagú szókból úgy volna is alkotva mint a sinai vagy némely merőben ragगतó nyelvek. Annyival inkább, mert kétségtelen, hogy sok oly szónk van, melynek eredeti magyarsága tagadhatatlan, s mégis képzője elvettétvén, gyökének jelentménye ki nem vehető“, és még több olyan, mely „képzőjével úgy összenőtt, jelentményét úgy megosztotta, hogy alig ítélhetni meg, meddig terjed a gyök és hol kezdődik a képző. Az ilyekből“ elhagyás, csonkítás által „alkotott szóknak természetes és valódi értelme nincsen, s hogy nyelvújítóink ily szókat szerettek alkotni s tudományos és közéleti kelendőségre juttatni, jele elromlott

nyelvérzékőknek s nyelvelemzési gyarlóságuknak.“ Itt tehát nincs mit újítani. De talán az „új gyökök alkotásánál“ szerencsésebben járunk. Az erről szóló §. egy kicsit nagyon homályos, azért csak az eredményt írom ide. A szerző (82. l.) azt mondja, hogy ezen az úton csak „értelmetlen hangcsoport állhat elő oly hangokból, melyek hazai szóban is, idegenben is meg vannak, melyek összeállítását, szóvá összeforrasztását nem a nemzet genius a cselekedte. Ily szókhöz és nyelvhez nem forrad erősen a nemzet szíve, ily szókból álló nyelv használata vagy mellőzése a divat szeszélyétől függ.“ No lám itt is pórul jártunk.

A szóképzést és szószerkesztést nagyon rövidre kell vonnom: Az elsőnek tárgyalását a szerző két egész ívre terjeszti. Nagyon helyesen mondja (92. l.), hogy „csak azon képzőket lehet ma is használat és jelentmény szempontjából biztos törvények szerint bírálni, melyek legközönségesebbek s legösszerűbb jelentésűek“. Ebből igen természetesen az következik, hogy másokat nem is lehet használni; mert hiszen homályos és érthetetlen képző a szót is homályossá, érthetlenné teszi; az olyan meg mire való? Az újítók itt is rettentő dolgokat követtek el; a szerző azért minden lépten nyomon figyelmeztet bennünket, csak ne induljunk a példájukon, hanem hallgassunk nyelvünkre s használjunk igazi, ne koholt, eleven, ne holt képzőket, mindenkor ügyelve a helyes analogiára s a képző funkciójára. Annyira sem tartja jónak az újítást, hogy a 202. l. nem elég neki „az új alkotásban gondos ovatosságot“ ajánlani, hanem „a még közzé nem lett rosz szók határozott mellőzését s az elterjedt roszak szorgalmas kikerülését“ is követeli.

A szószerkesztésről a 118. l. azt mondja, hogy „1) összetételnek ott van helye, hol a tulajdonképen való képző nem használtathatik; 2) összetételben nem élő és tőül nem vehető gyök nem alkalmazható; 3) két igetőből sem jelzői sem határozói összetett nem alakulhat; 4) a ragok a határozói összetételben nem mellőzhetők, sőt értelmök sem változtatható; végre 5) a melléknévi képzőt sem hagyhatni el jelzői összetételekben“. Ha e pontokat megtartjuk, már pedig meg kell, akkor az összetételek tizedrésze sem lesz összetétel vagyis szerkesztés, hanem külön vált két szó. Lássunk egy pár példát. A 2) pont szerint nem lehet *feszereő, indok*, ha-

nem feszítő erő, indító ok; a 3) szerint nem lehet *lát-lel*, *hányszékel*, hanem visum repertumot csinál, kolerája van vagy kolerás; a 4) szerint nem lehet *életképes*, *útkész*, *malasztteljes*, hanem életre képes, útra kész, malaszttal teljes; valamint nem lehet *képvisel*, *gondvisel*, hanem képét viseli valakinek, gondot visel valakire vagy gondját viseli valakinek; végre az 5) pont szerint nem lehet *borpohár*, *vízliliom*, *ülő hely*, hanem boros pohár, vízi liliom, ülő hely. Ha e pontok ellen vétünk, akkor szerzőnk szavai szerint (125. l.) „nyelvünk képzési hajlékonyságát veszélyeztetjük“. Tanulság itt is mint mindenütt: ne újíts. Hadd említsem meg ráadásul, hogy a szófűzésben nézete szerint (126. l.) „csak azokat az újításokat kell elutasítani, melyek 1) a nyelv természete ellen vannak, 2) szükségtelenek“. Épen elég arra, hogy ne újítsunk. Ne meg azt is, hogy stilst tanúlni (182. l.) régi íróinkhoz utasít. „Azonban nem ajánlanánk erőltetett régieskedést. Az író az idő szellemének hatalma alatt áll, melylyel daczolnia lehetetlen.“ Óvja is „a régiek merész utánzásától“, nehogy „régí divatú ékszereivel tisztelő csodálás helyett gúnyos nevetést idézzen elő. Tehát a régieket ismerni, szeretni, tőlök tanulni, de óvatosan alkalmazni, ez a feladat.“ A régi beszédmód akkor majd „mintegy öntudatlanul hat ránk, tartja eredetiességében, ősi színezetében előadásunkat; így a régibb és újabb nyelv kölcsönös hatásban maradnak nálunk s megerősödik és tevékenynyé lesz nyelvérzékünk, mely előadzza a szánkra, tollunkra kerülő magyartalan szót, s meg sugja vagy könnyedén szánkba adja a valóban jót és sajtóst“. Tehát inkább régieskedjél egy kicsit, csak ne újíts.

Már most a szerzővel együtt foglaljuk össze a mondottakat. „Ha megértettük mit nem kell tenni, s mit tettünk hibásan, nagyobb részt átláttuk, mit kell tennünk“ (189. l.). Az egyes pontokban aztán elmondja, hogy „a tudományok nem köz keletű szavainak magyarosítása“ nem szükséges, sőt mint az epigramma, elegia, dithyramb, óda stb. sikeretlen kifejezései mutatják, csak haszontalan erőlködés. De ha már magyarosítunk, ügyeljünk arra, hogy szavaink ne legyenek „mesterkéltén alkotottak s a nyelv szellemét ferdítőők“. Ez okból legjobb, ha a régi nyelvből vagy a tájszólásokból merítjük elnevezéseinket; de ha mégis képezünk, értsük át jól

a kifejezendő fogalmat, hogy „magyar szavunk ne a német vagy görög-latin, hanem a dolog mivoltához szabott saját felfogásunk szerint“ készüljön; aztán ilyenkor mindenkéül följött „tűrjük meg és alkalmazzuk a valóban magyar és értetetőbb képzőket.“ A fordító ne másoljon, ne legyen szolgálja az idegen nyelvnek, hanem minden hűség mellett is kimélje nyelvünk épségét, mert hiszen teendője csak az, hogy „honunk földén termett, saját színű és növésű virágokból épen oly szép koszorút kössön“. Végül „illő, hogy szükségtelen és sokszor ízetlen idegen szólásokat, tropusokat be ne fogadjunk“. A nyelvnek ezen romlása ellen óvó szerül „a sajátos magyar szólások megismerése, szem előtt tartása s a velük gyakran való foglalkozás által azonnal és ösztönyszerű feltalálása“ ajánlható. Ujításról e szerint hallani sem akar.

Ezzel befejezhetném, ha a könyv berekesztésében egy pár még ide tartozó, fölötté szép sort nem találnék. A mondottakból „kitetszik, hogy a nyelv rendszerének vagy szervezetének minden része, minden íze meg van támadva. A nyavalya nem elszigetelten egyes tagot bánt, hanem az alapokat rombolja s kezdi elerőtleníteni. Az a veszély fenyegeti nyelvünket, hogy az erélytelen és szenvedő köz megegyezés által az előbbivel alapiában nem azonos, jellemére nézve igen különböző, a nemzeti nyelvérzéktől elszakasztott irodalmi és műveltségi beszéd mód alakul, mely nemzeti elfajulásra szolgálhat eszközül vagy átmenetül. Ezt nemzetközi, sőt hazai viszonyaink is elélegíthetik.

Honosaink közül a legtevékenyebbek, legszereplőbbek nagyobb száma rosszul beszéli nyelvünket, ellenkezőre kötelezve sem érzi magát; s ily bizonytalan nyelvű chamaeleonaink száma naponként növekedik. S ez elkerülhetetlen csapásunk. Nem sokára oda jutunk, hogy nyelvünk a műveletlenség közlönye lesz. Született és valóban nemzetünkbeli férfiakról is hallunk, országos tanácskozásokban, tudományos testületek üléseiben oly beszédeket, melyek arról győznek meg, hogy a hazai nyelv iránti gond és kegyelet, sőt maga a kimélet sem tartoznak többé, kitűnő férfiaknál, a hazafiai kötelességek közé; hogy a tudomány és műveltség ellenkezésbe kezdenek jöni a nemzeti nyelv érdekeivel; ennek tisztaságát, épségét, jellemét néha akadálynak tekintik a műve-

lődés útjáu, másszor komoly figyelemre méltatlan dolognak“. Pedig „a magyar nyelvnek szintúgy megvan a maga jelesége, benső ereje, nagy gondolatokhoz, emelkedett érzésekhez, finom társalkodáshoz képessége. Csak ügyetlen beszélőnek, a nyelv egész kincsével, erejével ismeretlen és avatatlan ember tollának lehet ez hajlíthatatlan és merő. Legnagyobb embereink, kik egyszersmind a művelt Európában is kitűntek volna, kifejezték ezen legmagasztosabb eszméiket s legfensőbb érzéseiket“. A tudomány érdekeit csak a tudatlanság, „csak a pedánság képzeli a nyelvével elleneseknek. Mint a társadalmi műveltség, úgy a nyelv érdekei és törvényei is köteleznek különbség nélkül mindent. Így a tudomány sáfárait és tolmácsait a legfensőbb tanszékekben, tudományos testületekben, a nemzet előkelőit tanácskozásban és igazságszolgáltatásban. Melyik nyelvhez, nemzetiséghez csatlakozik valaki, tetszésétől függ. De, hogy a mely nemzethez számítja magát, annak nyelvét ne rontsa, azt megkivánhatni“.

Nem rontom a hatást azzal, hogy ebből is kifejtsem a száraz tanulságot; megtetszett már az az előbbiekből, hogy az újításnak nincs egyetlen egy helyes módja sem, nem hogy több volna, mint a hogy szerzőnk gyaníttatja, de csak is gyaníttatja. Hogy ezért érdemes volt-e annyit írni a dologról, nem tudom; de semmi esetre sem baj; így Imre Sándor könyvét egyelőre legalább jó oldaláról mutathattam be. Azzal meg, hogy egy nagy tévedését is kimutattam, már némiképp belenyúltam a következő számra maradó dolgozatomba, melyben leginkább csak fogatkozásait fogom tárgyalni.

VOLF GYÖRGY.

A NYELVÖRBELI NÉPNYELVI ADATOK.

1873.

III.

Különös használatú szók.

Apritt: apró léptekkel németre: elszaporodjanak (v. szalad 89. ö. származik 531) 466.

elág o z z a n a k németről

- belső rész: „fáj érte a besü.részem“ 179.
- borotvák o z o t t a z ü d ő : tisztult 85.
- bü d ő s : tilos, félős 39.
- bü t ü : vége vminek 426.
- cs a t a : sütet, rakás 422.
- cs i k ó s l é s z a l ó : megel-lik; csikós legin: lovász 91.
- cs i n á l m á n y : babonázás 182.
- cs i p e t : kis rész, csöpp 518.
- cs i r k e : a lekaszált rend-nek egy villára való része 380.
- cz i n k u s : vásári cikk? 426.
- d é v á n k o d n i : tünődni? 376.
- d u z z o g ó : patka a kē-
mencze mellett 188.
- e l h i s z i m a g á t : elbizza m. 475.
- e l ő t t e m e h. előlem 515.
- e l v i g é z é t t : tökéletes, be-
fejezett, perfekt 479.
- e r k ö l c s ö s : csökönyös,
izgága 423.
- é g y m i n t h a n g s ú l y t a l a n
névelő 144 alul.
- f a r k a s o k e. h. fene 89.
- f á j á s : fájdalom 131.
- f á s k o d i k : makacskodik 135.
- f i t y ö g ő : fülönfüggő 237.
- f ö l l á t : nagyra lát 44.
- g o r o m b a : jámbor 279.
- h a n g a t l a n : siket 184.
- h á z i n k : házi barátunk 183.
- h é g y é s 519, h ö g y ö s e n
237: hetyke, hetykén.
- h i r é s : rátartó 423.
- i r j a m a g á t : dicséri m.
274.
- j á r : érvényes, es gilt 368.
- j e l é s n a p : szent nap 520.
- f é l j o v a s o l : földicsér 183.
- k é g y e t l e n : sűrű csalit
520.
- k é r é s z t ü l é p i : át l. 89.
- k i á l l i t (n e m „beállit“):
megszüntet (v. ö. eláll) 513.
- k i e s z é l : kigondol 474.
- k i g y ü n n i : beérni 86.
- k i s í p o l : kicsal 136.
- k i t e r j e s z t ö t t e : nyilvá-
nította 131.
- k o n i c z a : szánka 477.
- k ö l t : szállít 327.
- k ü s z e g é t t a n y a k a : ki-
törött 133.
- l ö n n ö , l é n n é e h. volna
178.
- l ü k n y i : kását törni 44.
- m e r ö g e t ő : háló 137.
- m é g i d ő s z t é k : fogságra
itélték 278.
- m e g k ö t ö s z k ö d i k : na-
gyon jól lakik 326.
- m é g v e t i m a g á t a z i d ő :
megváltozik 324, 472.
- n a g y o b b : vénebb 471.
- n e s t , n y e s t : szalonka
373.
- n í z ő a s s z o n y ; t u d ó s , j a -
v a s a s s z o n y 420; v. ö. Arany,
Buda hal. I. é. „johait föl-

metszék, nézni a nézőknek
oltárra helyezték.⁴

ostoba: lusta 562.

öreg este: későn este 374.

östök: eresz 45.

pislogás: villámlás 88.

elpuskáz: elcsen 181.

reminkédik: rimánko-
dik 563.

ruktatok: vágatok 144.

sár és sárga jelentése
közt különbség mutatkozik
280 (külü szó a.)

sátor: ponyva 324.

sém ebédem, sé vacsorám
48.

sivó: merő, csupa 136.

százod: százalék 45.

szégin: gyáva 45.

széhid: nemes 45.

szérén: nagyon 45.

szesz: ürügy, szín 134.
találatok e h. találatok

ki 90.

természet (népd.) 527.

töszé magát: hetvenke-
dik 279.

utánna áll: mögéje 89.

ügyet sem vet 231.

vagy — vagy e h. akár—
akár 143.

vasaskocsi: vagon 86.

velik hozzanak e h. ma-
gukkal 133; a másikat nála
tartya e h. magánál 191.

vetet: öltözet 324.

vetni: okádni 377.

vigyáz, nagyra—: nagyra
lát 230.

világító 186.

vínak: lármáznak 473.

Beszédrészek különös használata.

Főnév mint melléknévi jelző: vármégye urak 91, legén-
fia 131, asszony vagyon 143, csizma patkó szög 178, csécs
korától 182, erő szérrel 183, csákány fürgeteg 188, kutya
köke 190, vilója szín ruhába 240, Rókalyuk patak 281, vég
uccza 430, szerelöm hideg 480.

Igenek: mennyenek kérőbe 42, kérőért jött, nagy
kérőm volna, rágd meg jól kérőbe 230, kérőt rág a tehén
464, mi járóba vagy 131, látogatóba mék 514.

Igék: Bánom kert, Kejföl heggy, Neszüj heggy 95, To-
jik Miska 139, Bujdos, Bánom, Tündös 142, tőröm fü 175,
Rádillik (gúnyn.) 179, Lébuj 186, jobb éggy adok, mint száz
kérék 431, mit jársz ére té csivirég-csavarog? 467.

Legjován van 189, köserven 324, kétszélleg 235, mérgít,
feltüzül stb. 278, hanyagba ténnyi 373; a hátúján 429, há-
tullya 187, benne 177, el felé 182, idánok odánok 371, odáig
vót 40, odának 86, ha óta, ha ótától fogva (Ar. Toldi est.
„ha ótától óta“ = már mi óta, rég óta) 325.

Ragos alakok használata.

A lovak elejbe 40, elejébe stb. 276, szeretőm nek szerettelek 48, lélok re dógozz 85, abbu van, abbu busúnyi 86, égy be (v. ö. écczéríbe) 181, hamargyába, firistibe 234, mikorjába 131, feleségül 275 (csak itt), mönt velággá 131, ê is vösz feleséggé 131, férfi gyérékké nyöt 91, de: hót ra szégyelli magát 130; legéső be 91, elsübe 175, v. ö. éső bb 40, 134 (Vörösm. Sal. kir. I. fv. első bb is hozzád van szavam; Vörösm. A bujd. II. fv. Itt láttam én legelső bb a napot.) — A szunyogok lábik 133, Gálék pulajok 420, kigyelmeték házokat 465.

Igealakok használata: 1) Szenvedő alak leszszel: csak al lögyön rá irva (= irassék rá) 240, (közölve is lesznek 288); a Dunán túl ez alakok mind jobban terjednek 513. — késüssen vót vetfé 324, vövödött 426, neveztetődik 475, elrejtetött 378, de: csérjök a Jézust 132 (v. ö. 163. l.) — 2) Elbeszélő alak: leszálánk, kápá 89, betekinték 144, hála 287, méghallánk 466, tanálék, tapodék 479, tarték 515. — 3) Beálló cselekvésű igenevet csak kettőt találtam: tisztelendü, béillendő 285. — 4) Fogok lenni e h. leszék 559; „addig nem lehet asztat mégnyuzni, mig ő fölsége vétesse vérit“ 274; „némej részét pedig Dorkó sodorgatott“ 515 (Vörösm. A bujd. V. fv. „Oh Kont, mikor lát párod at hazád!“ „e kéllettem ménnyü“ 369, v. ö. 562; célhatározó mondatban jelentő mód: „hogyezén szándikunkat tökiletessigre vihettyük“ 465.

Szóegyeztetés: Ezek akár mélyik bэфér 39. — Számnevek mellett többes szám: mindén dolgaiban 370, „két öreg madarak vagyunk má mink,“ „fiatalok mind“ 513.

Szórend: Mér oda akasztya aszt a rokkot? 512; e vetéskapu ha nyitva nem vót; Farkaslaka végihéz a hogy kiményén 88; szép Isten hírivel 230 talán e h. Isten szép hírivel.

Ikerszó, bokros kifejezések: út müt 92, erdőberdőbe 468, ut-fut 89, utó-futó 131, icziny-picziny 177, iczurka-piczurka 185, megözének-bözének 225; hetyke-petyke 93 (v. ö. pötyke 92), tára-vára 181, csotlának-botlának 224, herte-perte 474; pirég-pörög 93, viczék-vaczok 93, dürgis-dorgást 130, girbe-gorba 131, kipked-kapkod 134, czepe-czupa 135,

kipégétt-kopogott 177, körü-kara 184, rigi-rugi 184, szityol-szotyol 224, ripég-rupag 240, zirég-zörög 335, tesze-tusza 373, hercze-hurczálni 474, öt-kátt 560, üt-vét 93, csetlének-botlának 225, czicza-macza 375, cziczuka-maczuka 274, izog-mozog 468, csig-lóg 184, mingyös-mingyá 184 (mingyösten m. 278); tí-tú, főlebb-alább 176, kertész kert 177, lelkemtől lelkezett 232, piczi-pirindiczke 279, tűz-fokoz 327 szineslő színig 274.

Kicsinyítők: pipike, kakaska 87, apikámat 130, apikája és anyikája 131, óka 181, tóka 280, csontika, száka 279, ficzuka? 279, pérgyuka, pintyüke 280, báránykám, asszonykám 330, balka 522; krajczárocska 90, husocskára, borocskáro 133, legincskit 175, a nyulacska kicsike 429, messzecske, jobbacska 470, sokacska, rosszacska 471, nőbbcsább 279; tejcse 87, tácsa (tányér) 131; gyerkőcze 91, babicza 519.

Gyakorítók: evőögeték 42, möjögget, öögethetnek 133, mööget 179, tekingetek 176, möjögessünk 323, szántogatni 334, éégetém, sütögette 370, fővögette, sirogatta 421, haza vüögette, mögleségette, látogatta 422; éddégette, huzdogájja 88, járját 176, hajgálla 179, dugicskál 182, kerezsgit 233, lyugdál, mázgál 236, szopicskál 277, dinogál 325, mőndögil 370, botorkányi, lógicsányi 527; bébotrángol 182, kisullongol, lázingol 235, ocsmángol 236, pufángol 276, tojongol 277; kaparászni 88, hálát 131, gyötrel, gyurmol 183, kendőzü, fődőzü 280, hervadozzon 379, nyeritez 559; akarózik 181, elfászkodik 182, szuszakolódni, tengelődni 184, főzgörél 325, hajkurássza 369, mászkirál 468; szabinál, lóginál 277, sékonyál 45; löcsbötöl 233.

Alliteratio különösen dalokban és köz mondásokban: mindég montad, szeretőmnek szerettelek 48, busulok is, bánkódom is, Ferenc Jóska fehér kesztyűt adott, pej paripát, úgy ruktatok rúzsám udvarára 144, foga fáj, felnőtt fának, tinó táncot 174, többre tanít, kapun kívül 175, csérfa csattanik 177, ripeg-rupag, nekém nincsen, minden madárnak, szegény madár mind két szömit kisirta, gyertők lányok legé temetésire, három galamb húzza a hírharangot 240, Fehér László lovat lopott, Fehérvárba Fehér Anna, kellemetes két orcája, lovad lába megbotoljon, mozdó vized vérré váljon 286—288, elkötöttem a szép szüzeckékre 334, szölke szeretümet 383, szomorú szüvedbe 384, fekete

föld 469, vagyon varga ki bévarja 479, ki-ki ki-ki keményiti 479; — szalad a kakaska a kuthó, vizet viszöm pipikének, készét koszorút, tehén át tejsét, kapott kaszát, tötte a tehénke elé 87—88, fehér a főggye, fekete a magja 90, főmáasztam a földön futó szép huborka fára 177, furkó feje, fa ködmenye 178, átesétt mint Kardos kutyája a kertén 190, kódis kényér keserves, kódis kényeret könyvek keresittenek 431, titok tartójába, szüve szikrájába 231, mastan mégin mégnészte 234, fülére fekszik 239, kinyult kilenc kutya hosszára 367.

334. l. a 183. köz mondás:

„Megtalálta zsák a foltját,
Éczetes kanta dugóját“

élenken emlékeztet a Kalevala ritmusára és parallelizmusára.

STEINER ZSIGMOND.

A TÁRGYAS-TÁRGYATLAN RAGOZÁSHOZ. ✓

Ama tollharcz előtt és óta, melyet néhány esztendeje a Vörösmartyféle „Bort megíssa magyar ember“ támasztott vala s melyben a „tudva s akarva botlók“ győztek a „tisztesen ugrókon“, a tárgy-as-tárgyatlan ragozás tanának egyetlen egy pontja sem került tudtomra sehol tüzetesebb megvitatás alá. Mondattanaink (kisebb vád éri az idegen ajkúak számára készülteket) írnak, irdogálnak, de jórendin csak útféli plántákkal bibelődnek, a bokrok összeszött-font sűrűjében nem szeretnek kereskedni, azaz oly dolgoktól, melyeket más nyelvek grammatikájában is feltalálni, nem kimélik a szót míg a magyar nyelv törülmetszett sajátságairól, idiotismusairól majd hogy egészen meg nem feledkeznek. Miben van ennek az oka? Nem másban, mint hogy nyelvtaníróink a helyett, hogy a nép nyelvével ösmerkedvén s olyan íróinkat, kik magyarul és magyarosan is írnak, mélyebben tanulmányozván, a maguk lábán járnának, kényelmesebbnek tartják, ha már düledező grammatikák eladó fáját és kövét veszegetik össze olcsó pénzen s úgy rakosgatják fel a maguk alkotmányát, milyenből „hogy nem sok állandóság nézhet ki“, tudni való. Felvett tárgyunkhoz tartozókép csak azt az egyet említjük meg, hogy a fentirt sajátságos két ágú ragozásnak

is alig van szabálya, hol mondattanainkat vagy helyreigazítani vagy kiegészíteni ne lehetne. Ezuttal a tárgy-as-tárgyatlan ragozás használatának csupán csak egy-két félrebb eső zúgába igyekszünk bevilágítani, melyeket nyelvtanaink vagy sötétben vagy homályban hagynak.

Igy tanítanak a többi közt:

Ha az objectum, melyre a transitiv ige cselekvése kihat, személyragos, a tárgy-as ragozást kell alkalmazni.

Pl. Balgatag reménnyel várom ébredésteek. (Arany). Tovább azután a nagy rész szót se veszteget, mert ez törvény. Törvény, igaz, de van neki vele egy crejű záradéka is. Mielőtt azonban ezt a csonka szabályt kiegészítenők, hadd bocsássam előre a következőket annak bebizonyítására, hogy a magyar más nyelvek szokásától elütőleg is mily gyakorta él személyragokkal.

1. Tudja mindenki, hogy, ha két névszó egymáshoz birtokviszonyba kerül, ennek csak a birtokszón van meg a jele, a mennyiben mindenkor az egy birtokos egy birtok, vagy egy birtokos több birtok 3-dik személye ragjával van felruházva, a birtokos jelző semminemű ragot nem kap, csak kivételkép veszi kölcsön a tulajdonítóét.

Pl. Megnehezült az idők viharos járása fölötted, oh haza! (Vörösmarty.)

2. Neologusaink tán semmiben sem követtek annyi erőszakoskodást a nyelven, mint a szók összetétele dolgában, értjük főképp a compositum constructumokat. Nagy ideje volna itt is rendet tenni, igazságot szolgáltatni. Mi a magunk részéről az ilyeneknek: s e l y e m s z ö k e, k ö k é n y k é k stb. — bár a régibb nyelvben vagy a nép nyelvében atyjuk fiaira bajosan akadnál — megkegyelmeznénk a költői nyelv érdekében; ellenben az ilyeneket: t a k h á r t y a, s á p k ó r, melyektől leginkább az exact tudományok nyelve sebesedik, ense recidenda-nak tartjuk. De hogy dolgomra térjek, a magyar nyelv az oly összetételekben, hol birtokviszony van vagy volt, az egyes tagok közt lazábbnak hagyja a kapcsot, nem esküdteti őket annyira össze, hogy a tagok külön működése végkép megszűnnék; még összetapadt szavainkban is látni az eredeti birtokviszonyt a jelzett fél ragosságán, pl.

istennyila, vásárfia, tükörfia, ládafia, ablakfia, asztalfia, barátfüle, farkassötétje stb. A többi e fajta összetételek kétfélék: vagy már az alanyesetben is kitűnik a tágabb kapcsolat, mint: térdkalácsa, körömfeketéje — vagy csak akkor történik meg a különválás, ha az egész szó személyragot vesz föl, mint: házfödél, házafödéle (hibintás tehát: Csóri szemvilága (Arany) = szemvilága — nem szólt a szarka házfödélteken? (Petöfi) = házatok födelén.)

3. Nyelvünk egyik kiváló sajátága, hogy nem csak akkor kaphat valamely szó személyragot, mikor birtokos jelző társaságában jelenik meg, hanem akkor is, ha magában áll, s birtokost vagy úgy gondolnak hozzá, nem egyszer egészen határozatlan, vagy pedig a kifejezésből az egykori birtokviszony már ki sem is igen érezhető. A sok közül álljon itt egypár példa:

a) súly	kifejezésére:	latja, fontja, mázsája stb.
b) mérték	„	meszelye, itczéje, méreje, röfe, öle stb.
c) faj	„	épe, puhája, laposa, apraja, ocsuja, örege stb. <i>Te koron e kőhősi</i>
d) mennyiség	„	husza, száza, ezre stb.
e) idő	„	egy órája, három éve, ideje stb.
f) tag, alkatrész	„	eleje, lába, szárnya, vége, kövére, töltelékje, porczogója stb.

Ily terjedt alkalmazása levén nyelvünkben a személyragnak (a más nyelvekkel egyező eseteket kivéve is), az a kérdés áll elé már, vajjon, ha valamely személyragos szó transitív ige objectumává lesz a mondatban, mindig tárgyas ragozással kívánja-e az igét (a mint a grammatikák akatják)? Erre az a feleletünk: A személyragos szó általában s így az objectum is lehet épen úgy határozatlan, mint határozott, a személyrag maga nem teszi a szót határozottá, de épen is a névmutató p. a lovam = equus meus, lovam = unus equorum meorum. A névmutató kihagyása a személyragos szó elől, ha ez határozott, vétség.

Ezek után a fentebbi szabályt így lehetne kiegészíteni:

Ha az objectum, melyre a transitiv ige cselekvése kihat, személyragos és határozott, a tárgyragozást, — ha pedig határozatlan, a tárgyragozást kell alkalmazni.

Nincs egyéb hátra, mint a mondottak megvilágítására részint a nép nyelvéből részint írókból példákat idéznünk.

Az éjjel három sonkámot elloptak

Levelet küldött az öcsém, holnap iratok mását.

Hogy kél a dió? Drága, de mi vettünk százát tiz krajczáron is.

Ne fiam czombja! Nekem mellét adjon, édes apám.

Kell soványa? Én zsirosát kérek.

Hagyjatok már békemet!

Elvesztettem a fél függömet. Menj el az ötvöshöz, talán készít párját.

Mind megette a telhetetlen, csak egy kis bőrét se hagyott.

Csináltass már nyelét ennek a fejszénck, mit hentereg itt?

Szedjete ti magját, mi majd virágját szedünk.

Eredj a székre borjúhúsért. Mijét hozzak? Ha kapsz, hozz elejét.

Kiszedtétek a fészket? Ki ám, öt fiát találtunk benne.

Valahányszor hozzánk jöttél, mindig egy két barátodat hoztál magaddal.

Hogy üljek már erre a székre? mikor ragasztasz egyszer negyedik lábát?

Annyi fiát kötötték belé a seregélyek, hogy stb. (Vadrózs. 43o. l.)

No cigány! kondits párját! (Népk. Gy. I. 392. l.)

Akkor Jézus kiveszen egy kis hamuját a kemenczéből (Népk. Gy. I. 4oo. l.).

No gazdám, hoztam magamnak társát (Népk. Gy. I. 477. l.) („hoztam“ tárgyragozás). V. ö. fentebb a 116. l. idézett példákat. A szerk.

I r ó k b ó l:

Te nekem Istenek italát küldesz (Guzmics, lev. Kazinczy).

Ha egymással meg nem alkhattak, a házasság sem lett meg, kiki ismét más társát keresett magának (Mikes Tör. lev. I. 108. l.) .

Sok császármadarát öltek ott meg (Mikes. II. 51. l.).

Ott kifizetett neki husz itcze bor árát (Jókai „Csal. Péter“).

Adják neki: ebből holtig elverselhet,

S Boeotián Parnasz hegyeit emelhet (Csokonay: „Dorotya“ 4. é.)

Én párját nem tapasztalok,

Néki élek, néki halok (Csokonay: Lilla 27.).

Honnan barátság szózatit

Hallok a platánok berkébe? (Csok. „Tüdögyullad“.)

Boldog, a ki tündér románok helyében .

Utazók irásit forgat a kezében (Csok. „Népek“.)

No sohasem láttam (tárgyatl. r.) ily konyhának mását (Czuczor „Sok a hiba“.)

És a tenger gazdag folyamba vitt

Nem egy világrész drága kincseit (Vörösm. „Három regé“.)

Két Abrahám fiát várok estére (Vör. „Kiucskeresők“.)

Mért ad e sziv kétesen

Fájdalomnak és örömnök

Egybetévedt hangjait? (Vör. „Csongor és T.“)

Meszely bor árát sem hagyott benne (Petőfi „Szi-laj P.“)

Országgyűlését ö kemők itt tartanak (Petőfi „János V.“)

No mi az ebszemét keres kend? (Arany „Jóka ördöge“.)

A hidegnek én jó orvoságát tudok (Arany „Toldi estéje“.)

De minek kerítetek ilyen nagy fenckét (Arany „Dallás id.“)

Czéh, mely akárki fiát befogad (Arany „Vojt. lev.“).

Jó erős a hágcsó, ha megbirt engemet,

Mért ne birna meg egy csapat emberemet (Arany „Mur. ostr.“)

Kelyhedre tölts Samos borát (Arany „Az új görög dalnok.“)

Apró szelek, mikor röpülni tanulnak

Födeléből egy-egy léczközét lefűnek (Arany „Toldi est.“)

Eddig szilaj vad fértiak tanyáját

Félénk menyasszony látogat ma meg (Vörösm. Kincsk. 283. l.)

Ebben a példában „tanyáját“ „téged“ apposituma.

LEHR ALBERT.

A „BE“ IGEKÖTŐ SZEREPE.

Újabbán nálunk a társalgási s közéleti nyelvben, irodalomban számos, *be*-vel összekötött oly ige kezd feltűnedezni, mely igen kellemetlenül hat a magyaros nyelvérzékre. De pusztán a nyelvérzékünknek való nem tetszés alapján még nem ítélni el őket. A mennyiben a kezennél levő eszközök engedték, megkísértettem a vizsgálódás próbakövére helyezni s csak ez után ítélni el a netalán korcs szülötteket. A most már levésnek indult nyelvtörténeti szótár rendkívül jó szolgálatot tehetne ily vizsgálódásban. Az ebben, s a jelen nyelv kimerítő szótárában foglalt adatoknak összevetése megadná nagy részben a vizsgálódás anyagát. Jelenleg nem tehettem többet, mint hogy főleg a Molnár Albert (= M.) és Páriz Pápai (= P. P.) szótárát, meg az akadémiai Nagy szótárt (= Nsz.) s a Ballagi legújabb magyat-német szótárát (= B.) használtam fel vizsgálódásaimhoz, némely nyelvtörténeti és népnyelvi adatok hozzávételével.

Hogy a *be* igekötő szerepét meghatározhassuk, minde-nkelőtt etymológiájával s ebből folyó jelentésével kell tisztában lennünk. — A *be* igekötő alapszava, mint ezt a *bel*-ső, *bellyebb* képzések mutatják, a *bel* névi értékű szó, mely belső valamit jelent. Ebből lett a hova irányt jelölő *á, é* hozzátételével a *belé* viszony-szó (mint *el*-ből *elé*, *meg*-ből *megé* sat.); tehát a tárgy belseje felé való irányulást kell jelölnie. A *belé* mellett későbbben rövidebb alakok is jöttek divatba, mint a nyelvemlékekben *elé*-

forduló *bel*-vel összetett igék mutatják. („*B el dugják az se- nek helyit ruhával*“, Bódog sz. Ferenczről és társiról). Még rövidebb alak lett a *be* és *bé*, s ez utóbbiban az eredeti *belé* hosszú véghangzója érvényben maradt. (V. ö. Budenz Magyar-ugor szótár, és „*A magyar meg igekötőről*“ s „*A magyar el igekötőről*“, a Nyelvt. közl. 2. és 3. kötetében). A *bel* alak szokatlanná váltával megmaradt a közhasználatban egyrészt a *belé* másrészt a *be* = *bé*, bár alapjában azonos, de mégis némi árnyalati különbséget feltüntető használattal.

Ha már most a *be*-féle viszonzyszókat cselekvésszók (igék) elé teszszük, az ily összetett ige nem jelenthet egyebet, mint a tárgy belseje felé irányuló cselekvést. Ez a *be*-nek eredeti értékű használata. De a magyar nyelvben a *be*-nek, mint más igekötőinknek is, másod értékű jelentése is fejlődött ki, s így a *be*-vel összetett igéink között ezen most adott meghatározástól eltérő jelentésűek is lesznek, bár a belsőségnek némileg mégis meglevő árnyalatával. Állítuk össze a csoportokat.

A) Az eredeti értékű használat.

1. A *belé*, mint teljes alak, csupán eredeti értékében használatik. A vele összetett igék mindig hova? kérdésre felelnek, s a tárgy közepébe való hatást, helyezést nyomatékosan jelölik, s szükségkép *be* ragos tárgyszót vesznek magok mellé. Pl. *belénézek* (a könyvbe), *belémártom* (a tintába), *beléfejem* sat. (M.)

2. A *be* v. *bé* eredeti értéke szerint majdnem egyenlő szerepet visz az előbbivel. Csakhogy az ezzel összetett igék nem oly erőteljesen fejezik ki a behatást, s inkább csak befelé irányulást jeleznek. Természetesen ezeknek is hova? kérdésre kell felelniök, de a tárgyszót nem szükségképen *be* raggal vonzzák, hanem egyéb hova irányt jelölő raggal is. Ilyenek M.-nál: *be ar a t o m* (demeto, colligo) t. i. a csűrbe; *be á s o m* (infodio) pl. a földbe; *be a v a t o m* (introduco) pl. társaságba, titokba; *be fa l o m*; *be gy u j t o k* (incendo) kályhába, mintegy belézem oda a tüzet. A Nsz.-ből: *be c z i k k e l y e z*, *be é g*, *be ha l l i k*, *be ha l l* (behalani az útczai zajt), *be ha r a n g o z*, *be hi z e l e g* (einschmeicheln), *be k ö v e t k e z i k* (pl. a dolgok rendjébe), *be lá t* (pl.

jövendőbe, házba), bemegey valamibe, valakihez; beöltözködik barátnak (ered. barát ruhába), beszámít, betekint (valamibe, valakihez).

Ha összevetjük az ilyeneket: belékiált a hordóba és bekiált a szobába, vagy valakihez; bele dob a folyóba és bedob 3 ölnyre a folyóba, udvarba; belémegey a gödörbe, bemegey a házba sat., látni fogjuk a különbséget a *belé* és *be* között; hogy amaz erősebb hatást a tárgy belsejébe, emez ugyanoda való irányulást fejez ki.

2. a) Ugyanezen pont alá kell sorolnunk azon M.-nál még csekély, a Nsz.-ban már nagy számmal előforduló leginkább törvénykezési igéket, melyek ha legtöbbször nem vonzanak is hova irányt kifejező ragot, hanem csak szenvedő ragos nevet, s így látszólag nem is fejeznek ki valahová irányulást, de a befelé való irányulás mégis mindig hozzájuk képzelhető. Úgy hogy feltehetjük, hogy a 2. alatt elsorolt igék analogiája szerint állhattak elé. Ilyenek M.-nál: beadom = defero (nevét, hibáját, általában őt beadom a törvényszékhez, a bíróhoz, a tanítóhoz); beajánlom = offero, commendo; beárúlom = prodo, defero; befon = contexo (pl. haját, mintegy csomóba); beidéz = cito; bémondom = defero, indico, prodo; bémutatom = offero; bé sug = insusurro; bevádol = accuso; bévall = profiteor. Ha ezek, mint a magyartól elűtő latin praeñixumok mutatják, nem latinismusok, nem is germanismusok, mert a XVII. század előtt a német nem is hathatott oly erősen nyelvünkre: akkor ez összetételeket, melyek a helyviszony élénk szemléltetéséből eredtek, a magyar nyelv-szellem alakítmányainak kell tartanunk, s ez alapon igazolnunk a később divatba jött s a Nsz.-ban előforduló ilyen összetételeket is: becikkelyez, beesküszik = sich eidlich verbinden B., pl. papnak; befelel = abtrumpfen. „Csak szóljon, majd befelelek én neki“; begyakorol = einüben, valamibe, de mondják s mondható *be* ragvonzás nélkül is: valamit, (t. i. magába): jól begyakorolta a fegyverforgatást; betanúl = einstudiren (mintegy magába szed tanulás által), nem helyettesíthető megtanúl-val, mert ez tökéletes elsajátítást (mint Budenz mondja: perfectiót) fejez ki, amaz az ismereteknek inkább gépies beszédését, mint ezt a tanulókat nyelvében ösmeretes bemegey

is mutatja; *bepanaszol* = einklagen; *bepere*; *betud* = an- ein- dazurechnen; *bevált* = einwechseln, einlösen (mintegy a magáé közé vált, tehát hova?); *bevásárol* = einkaufen (mintegy a kamrába, szobába sat. a szükségeseket). – Imre Sándor az idetartozók közül a *bead*, *beárúl*, *bevall*, *beterjeszt*, *betanít*, *beállít* „vhova e h. nagyzással belép“ igéket idegenszerűeknek állítja; de szerintem jól beleillenek mind e csoportba. (V. ö. Idegen és hibás szók bírálata 123. és 151. ll.). Mindnyájánál a *be* élénken szemlélteti a befelé hatást; *beterjeszt* nem annyi mint *eléterjeszt*, például egy község *beterjeszt* valamit az országgyűléshez, s egy képviselő — ki maga is bennvan — *eléterjeszt* annak valamit; a *beállít*-ot a példabeszéd is igazolja: „Beállított, mint Bolond Istók Debreczenbe.“

Ide számítható még a N.sz.-ből kimaradt helyes összetételű *beoszt* = eintheilen (B.), t. i. csoportokba, mely épen olyan jó, mint *besoroz* a N.sz. szerint = vmit a többi hasonneműek rendébe iktat.

2. b) Ezen főpont alá kell soroznunk néhány oly igét, melyek előtt a *be* azon tárgyba való helyezést jelöli, melyre az ige szószármazásilag utal. Ilyenek: *besummál* = ich bringe in eine summe P. P.; *beágyaz* = a nyomtatandó gabnakévéket bizonyos rendben lerakja a szérűn, N.sz., tehát mintegy ágyba tesz; *bebékóz* (= békóba tesz); *behüt* (= hütöbe tesz, ném. einkühlen); *becsomóz* pl. dohányt; *befőz* (= főzőbe, forró vízbe tesz, pl. levest = a levesbe valót a forró vízbe teszi; vagy gyümölcsöt = azt üvegestül forró vízbe rakja) ném. einkochen, einsieden; *besavanyít* (= savanyítóba tesz); *besóz* (pl. sertéshúst = sós vízbe tesz, ha pedig sóval behintést jelent, akkor a 3. pont alá tartozik); *besüt* = a kenyeret a fütött kemenczébe berakja. „Már besütöttünk“. N.sz. Ezek közül csak az egy *besummál* található M-nál; német egyenértékűjeik leginkább *ein*-val kezdődnek; de azért nincs jogunk őket idegenszerűeknek bélyegeznünk, mert a *be* szerepe bennük észszerű, az előbbi csoportokban elésoroltakéval összeegyeztethető; nem is annyira irodalmi szók, mint inkább a nép használja őket. Imre Sándor a *behüt*-öt korcsnak mondja e. h. *meghüt* (lásd Idegen és hibás szók bírálata 151. l.); de szerintünk a jelen

csoportba jól beleillik, s mást is fejez ki, mint a meghűt, mely inkább a hűtés teljes voltát általában, a vmibe való betetésre vonatkozás nélkül jelöli.

KOMÁROMY LAJOS.

A FOSZTÓ KÉPZŐ.

Caveant consules, nehogy még törvényes gyakorlattá is váljék az a kétféle visszaélés, a mely a fosztó képző használatát illetőleg még eddig csak „új divat” képében jutott érvényre. E képzőt először is megcsonkítják; azután pedig olyan szókhöz tapasztják, a melyeknek semmi közük hozzá. De lássuk közelebbről.

E képző tudvalevőleg mellékneveket alkot nevekből és igékből. Az igékhez jobbadán *atlan*, *etlen*, a nevekhez inkább *atlan*, *telen* alakja ragad; de járul a névhez *atlan*, *etlen* is számos esetben. A N.-Szótár részletesen és szabatosan tárgyalja a kérdésnek ez oldalát. Ennek taglalásába nem bocsátkozom.

Helyes-e az összevont *atlan*, *etlen*? Helyes, igen is, bizonyos esetekben; jelesül ott, a hol az *atlan*, *etlen* alaknak kezdő hangzója egybeolvad a tőhangzójával; így például: Létlen, (le-etlén) tétlen, (te-etlén) vétlen, (ve-etlén) étlen, (e-etlén) itlan, (i-atlan) hitlen (hi-etlén); de nem így: lét-len, tét-len, vét-len stb. Anyátlan, szülétlen, szaporátlan is így képződnek: anya-atlan, szüle-etlén, szapora-atlan. Az önhangzós végű és egyúttal több tagú tő megszenvedi az *atlan*, *etlen* rövidítését. Búttlan, nőtlen, szóttlan stb. (bú-atlan, nő-etlén, szó-atlan) már meglehetősen erőltetett, újabb keltű összevonások; de hagyján.

Ha még ezen a határon is túllépünk és a fosztó képzőnek lényeges *t*-jét egybeolvasztjuk a tőnek is lényeges *t*-jével, így például: föltétlen (inconditionatus), korlátlan, busítlan, büntetlen, háborítlan stb., akkor ne csodáljuk, ha megint lábra talál kapni az a felfogás, hogy a *lan*, *len* magában véve is eléggé kifejezi a nemlegességet; például ilyenformán: partlan, kertlen, bántlan, felbontlan, megmentlen stb. „Hiszen megvan a *atlan*, *etlen*, nem hiányzik a lényeges *t*!” ezt hozhatják föl érvül

az illetők. A part, bont stb. *t*-jével, igaz, hogy nem törődnek; de kérdem, törődnek-e a föltét, korlát, büntet, háborít *t*-jével azok, a kik fölté-tlen, korlátlan, busi-tlan stb. szokat ejtenek és írnak? Nem is tudom, hogyan válaszszam el egymástól e szók tagjait, Korlát-lan, háborít-lan? Ekkor igazán csak *lan* a fosztó képző. Korlát-tlan, háborít-tlan? Ebben az utóbbi esetben pedig kettős fosztogatás bünébe esik e képző: elcsení az igenlő értelmet, és ráadásul még meg is nyomorítja testét a fosztogatása tárgyául szolgáló főnévnek vagy igének. Hasonló körülmények közt teremhetett az őszintelen is (nem őszinte). Vajjon: őszin-telen-e, vagy őszinte-len? Saját szememmel láttam e bámulatos alakot 1870-ben legelső lapjaink egyikében.

Szabatos képzés tehát, nézetem szerint, csak a következő lehet: Föltét-telen, (de helyesebb: föltétel-etlen,) korlát-talan, búsít-atlan, büntet-etlen, háborít-atlan. Hiszen még eddig, hála égnek, így beszélünk: gát-atlan, rét-etlen, számit-atlan, épít-etlen; nem pedig így: gát-lan, rét-len, számít-lan, épít-len.

Megjegyzem még, hogy föltétlen (fölte-etlen) szabatosan csak azt jelentheti: föl nem tett; pl. föltétlen kérdés. Az olyan lompos alakokról, mint: halhatlan, lehet-len, tehet-len, kimondhat-lan stb. ne is szóljunk ezúttal. Ennyit a fosztó képző testének csonkításáról.

Lássuk, mit mível a „divat“ e képzőnek belső lényegével? Minő szókhoz csatolja? Minő képzőkkel rakja együvé ugyanazon egy szóban?

E képző, midőn igéből alkot melléknevet, az ige-től höz ragad; pl. un-atlan, szün-etlen; ún-talan, szün-telen; függ-etlen, es-etlen. Az ilyen melléknevek, a szerint a milyen a tőül szolgáló ige, a jelen- vagy a múltidejű, a cselekvő vagy szenvedő értelmű részesülő jelentésének tagadását fejezik ki; pl. ill-etlen, függ-etlen a. m. nem illő, nem függő; lát-atlan, ver-etlen a. m. nem látott, nem vert; ért-etlen, mindkét értelemben használatos; pl. értetlen beszéd (nem értett); értetlen suhancz (semmit sem értő). Tud-atlan csak

annyi mint: semmit sem tudó. A kiható igékből képzett ilyen melléknevek egyébiránt rendesen szenvedő jelentésűek; pl. eladatlan, váratlan, kéretlen a. m. el nem adott, nem szedett, nem vágott stb.

A fosztó képzőnek kiváló sajátja az is, hogy a midőn a névből alkot melléknevet, leginkább csak főnévhez járul; és ekkor a német *los* képzőével azonos szerepet játszik; pl. szám-talan zahl-los, szív-telen herz-los, örömtelen freuden-los, erő-telen kraft-los. Ez a. m. szám, szív stb. nélkül való.

Melléknév, a melyhez ragadna, kevés van; és a csekély számú nevek is egypár *i* képzőjű melléknév kivételével nagyobbára eredeti, nem — származtatott melléknevek, pl. boldog, bátor, jámbor, tiszta, szapora, igaz, való, elég, hü. Ilyen az egy számnév is. Lesz tehát ezekből: boldog-talan, bátor-talan, jámbor-talan, tisztá-talan, szaporá-t(a)lan, egy-etlen, való-talan, elég-telen, igaz-talan, (Márton szótárában csak igazság-talan;) hü-telen (Kresznerics-ben csak hűség-telen.)

A fosztó képzőt fölvevő ilyen melléknevek értelme azonos a német melléknevekével, a melyekhez az *un* szócska elül szokott ragadni: un-glücklich, un-rein, un-treu stb. De a magyar fosztó képző nem követi a német *un*-t a melléknévhez járulásnak határtalan terére; sőt igen tartózkodónak mutatkozik a melléknevekkel szemben.

Még határozottabban kerüli az önálló szóból, és így akár névből, akár igéből származtatott olyan melléknevet (ide értve az igenevet is), a melynek képzőjében nyílt ellentétesére talál; pl. v a g y o n - o s, p é n z - e s; v i g y á z - ó, k e l l - ő; l á t - o t t, h a l l - o t t. Ezekből nem lesz: v a g y o n o s - t a l a n, p é n z e s - t e l e n, v i g y á z ó - t a l a n, k e l l ő - t e l e n, l á t o t t - t a l a n, h a l l o t t - t a l a n; hanem lesz a fosztó képzőnek a főnévhez, illetőleg igetövhöz közvetlen járulásával: v a g y o n - t a l a n, p é n z - t e l e n; v i g y á z - a t l a n, k e l l - e t l e n, l á t - a t l a n, h a l l - a t l a n.

Egyszerűbb alakulást képzelni is alig lehet. És mégis mit tapasztalunk? Azt, hogy újabban igenévhez, jelesül melléknévi értelmi részesülökhöz tapasztják e képzőt, így: k e d -

vező-tlen, egyenlő-tlen, hasonló-tlan. E szép alakokat még a Nszótár is jónak látta fölvenni, a nélkül hogy legalább helytelen voltukat jelezné, a mit különben nem szokott elmulasztani.

Tisztelt barátom Vadnay Lajos már évek előtt roszalotta e furcsa szóképzést (Pesti Napló 1867. évi 81. sz.). 1870-ben én is felszólaltam e pongyolaság ellen, „Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez“ című értekezésemben tüzetesen tárgyalva az ellentétes képzők összeférhetetlenségét. Igen világos ez a nyelvtörvény; de azért mégis országszerte ejtik és írják e csodafajt: kedvezőtlen, egyenlőtlen, felelőtlen (kormány); holott éppen csak annyi fáradságukba kerülne így képezni e szokat: kedvez-etlen, felel-etlen (a felelős-nek ellentéte), egyenl-etlen; vagy, ha az utóbbinak rosz hangzása viszatetszik, az egyen főnév után ragadó fosztó képzővel: egyen-etlen.

Mondjuk is: egyetlenlen számok, fegyverek stb. Ime így képződtek az ilyen szók a legrégibb időtől fogva egész a mai napig. Codexeinkben csak ilyen fosztóképzős melléknevek fordulnak elé: kell-etlen, megalhat-atlan (inextinguibilis); szön-etlen, mélt-atlan(kodik). Még az elavúlt *mélt* igének is eltűnik ő részesülője szemben a fosztó képzővel. A Corpus grammaticorum is ugyanerről tesz tanúságot. Molnár Albert: tud-atlan, ért-etlen, lát-atlan, hall-atlan, mos-atlan, kell-etlen. Kom. Csipkés Gy: Vár-atlan, lév-etlen, keres-etlen. (Lév-etlen itt a lévő-nek ellentéte, úgy hiszem.) Pereszlényi Pál: Tudós: tud-atlan, méltó: mélt-atlan.

Csak Geleji Katona István vét a szabály ellen, midőn a következő „compositum“-okat is javasolja: hasonló-tlan, egyenlő-tlen (rövid *o*-val, *ö*-vel.) De ezzel a megjegyzéssel mutatja be: „noha a község (közönség) nem él vélek“. Nem bizony! E nyelvészünk következetesen halad a hibás ösvényen; mert ő még kegyes-telen, és tellyes-telen szókkal is kínálkozik. Hiszen ezek sem rosszabbak a hasonló-tlan, egyenlő-tlen-féle alakoknál.

Szalay Leveles Tára: Tud-atlan, ún-talan,

szegőd-etlen, küld-etlen, pecsétl-etlen, gondvisel-etlen(ség) stb. nem pedig, a mai *kedvező-tlen* módjára: tudó-tlan, szegődő-tlen, gondviselő-tlen. Nem szükség mondanom, hogy a főnévi értelemben szereplő ilyes melléknév nem esik e szabály alá. Mondhatni például: Gondviselő-telen árvák, jegyző-telen ülés, nemes-telen aristocrazia (a. m. gondviselő, jegyző, nemesek nélkül való.)

A fosztó képző tehát nem fér össze nyílt ellentétesivel; mert emezek, a mikor a csatlakozásuk tárgyát tevő névben vagy ígében rejlő fogalmat átviszik az így képzett melléknévbe, akkor a fogalomnak, hogy úgy mondjam, meglevő ségét jelzik; a fosztó képző pedig nem léteztet fejezi ki az ilyen fogalomnak.

E képzőnek nyílt ellentétesei a következők: A nevekhez járuló *as, es, os, ös, s*; a szintén nevekhez ragadó *ú, ű*; továbbá az ígékhez járuló részesülő-képzők: *ó, ő; ánk, énk, ékonj, ékeny, atag, eteg*.

Valamint pl. ebből: *kedv-es* nem válhatik *kedves-telen*, szintűgy nem válhatik a *jókedv-ű* szóból *jókedvű-tlen*; hanem lesz belőle egyszerűen *kedv-etlen*. *Gyönyör-ű, szigor-ú, szomor-ú, savany-ú* szónak ellentéte nem lehet: *gyönyörű-tlen* (se *gyönyörű-etlen*), *szigorú-tlan, szomorú-tlan, savanyú-tlan*; hanem lesz: *gyönyör-telen, szigor-talan, savany-talan*; és ha *szomor* föléledne, lehet ebből *szomor-talan*.

Czélszerű-tlen, népszerű-tlen, valószínű-tlen, szabadelvű-tlen stb. szörnyű szók. Mi legyen hát ellentéte a már egyszer elfogadott *czélszerű, népszerű, valószínű* és hasonló szónak? ezt kérdezhetik tőlem. Felelet: *czél-talan, (adnormam: törvényszerű, szabályszerű; törvény-telen, szabály-talan)*. *Valószínű-nek* fokraga, többek nézete szerint, *valóbb-szerű*. Én is jobbnak tartom a *valószínű-ebb-nél*. Ha ez így van, akkor *valótlan-szerű* is megállhat. Mindenestre jobb a *valószínű-tlen-nél*.

Népszerű-ből nem lehet *népszerű-telen, népszerű-etlen*. *Népszerű* semmit se jelent. Ehhez tehát

ép oly kevésbé járulhat a fosztó képző, mint a népszerűhöz. Hogy mit tegyünk a népszerűtlen helyébe, azt meg kell gondolni. Értekezésem célja a fosztó képzővel hibásan alkotott szókra figyelmeztetni a közönséget. Új szók alakítása mindig nagy óvatosságot igényel. Ha lesz arravaló képzés, a melyet elfogadhatónak tartok, nem késem majd javaslatba tenni. Ha a szabadelv nevet (*liberum principium*) egy szóba vonjuk össze, akkor megállhat a szabadelv-etlen szemben a szabadelvv-vel.

Csak egy esetet tudok, a melyben a fosztóképző származtatott melléknévhez is ragad. Kevés szóra vonatkozik e megjegyzésem; de mégsem hallgathatom el. A nő-i-es, udvar-i-as, lovag-i-as-féle melléknévek ellentétesei: női-etlen, udvari-atlan, lovagi-atlan. Kresznicsben van: udvariás, és udvariátlan. A mely szó egyáltalában fölveszi az *as*, *es* képzőt, azt fölveheti ennek ellentétesét is, jelesül az *atlan*, *etlen* (nem *talan*, *telen*) alakot, a mely, csak közbevetőleg mondom, a régies *atos*, *etes* alaknak megfelelő ellentéte. Fölveheti, mondom. Az *i* képző nem egyenes ellentétese a fosztó képzőnek. E kettő tehát együtt állhat egy és ugyanazon szóban.

Áttérek az igékhez ragadó melléknévképzőkre.

Ha az élő, nyúló, nyúlós szóknak nincs élő-tlen, nyúló-tlan, nyúlós-talan ellentétük, akkor ezeknek: élénk, nyulánk, múlékony, törékeny, hervatag, csüggeteg sem lehet élénk-telen, nyulánk-talan, mulékony-talan, törékeny-telen, hervatag-talan, csüggetegtelen-féle ellentétük.

És mégis ott díszlenek újabb szótárainkban ezek: félénk-telen, fogékony-talan, sőt még Kresznicsben is: érzékeny-telen. A német nem torzíja el a nyelvét; de ha mégis cselekedné, akkor e három magyar szó példájára íme ilyen szókat kellene gyártania: *Furchtsamlos*, *empfanglichlos*, *empfindlichlos*.

A Ns z. mondja az érzékenytelen-ről, hogy „nem helyesen alakított szó, érzéketlen, vagy érzéstelen helyett.“ A félénk-telen szót azonban észrevétel nélkül iktatja be.

Szabatos képzés csak a következő lehet: élet-telen, termék-etlen, múlhat-atlan, törhet-etlen, her-

vad-atlan, hervadhat-atlan, csügged-etlen, fél-etlen, vagy félés-telen. Tev-ékeny-nek ellentéte tétlen, (te-etlen) vagy tev-ék-etlen. A két tagú *ék-eny* képzővel itt a három tagú *ék-et-len* áll szemben; mert ha csak *ellen-t* ragasztunk a tőhöz, akkor elvont tövel van dolgunk, mert ma már a tevék név nem él. De így is sokkal szabatosabb e szó a tevékeny-telen-féle képzésnél. Ennyit az ellentétes képzők összeférhetetlenségéről.

Vessük el tehát uraim mindenek előtt a kedvezőtlen, egyenlőtlen stb. korcs alakokat, és az ill-etlen, független, tud-atlan, ért-etlen, es-etlen, kellett-en, vigyáz-atlan, élhet-etlen révén alkossunk kedvez-etlen stb. szókat. A képviselőháznak egy kitünősónoka négy-öt kedvezőtlen között ejtett egy kedvez-etlent is; ezt tette öntudatlanul. Föl-fölébredő nyelvérzéke ösztönözte rá. A ki a nyelvösztön segítségével nem tud eligazodni az ilyen kérdésekben, az tartsa szem előtt a magyar nyelvnek egész múltjából, sőt jelen állásából is merített adatokat; és ekkor lehetetlen, hogy a részemről itt megrótt szóképzésnek helytelen voltáról meg ne győződjenk.

JOANNOVICS GYÖRGY.

ADATOK A NYELVÚJÍTÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

Kazinczy Ferencz munkái. Pesten, Trattner János Tamásnál 1815.
V. kötet. Clavigo.

<i>Ablakrostély</i> : gitter, 192.	<i>bizatlankodás</i> : bescheidenheit. 114.
<i>akadály</i> } schwierigkeit, 159,	<i>boríték</i> = tuch, 193. (Er wirft
<i>akadék</i> } 118,	das tuch ab = leveti a borítékot.)
<i>alányom</i> : herabsetzen, 162.	<i>borúlat</i> : zwischenraum? (mivel reményeink közzé komor borúlat érkezett? = weil ein düsterer zwischenraum sich unsern hoffnungen eingeschoben hatte?) 149.
<i>alázkodás</i> : demuth, 107.	<i>borzasztás</i> : schauer, 191.
<i>ágazat</i> : fach, 158.	<i>csinált-név</i> : ruhm, 97.
<i>álarcz</i> , 123. †	<i>czangár</i> : schwadronierend, 168.
<i>álltom</i> : mein zustand, 162.	
<i>bajnoktett</i> : heldenthat, 149.	
<i>bejelent</i> : melden, 111.	
<i>benyomás</i> : eindruck, 97.	
<i>békességes - tűrés</i> : geduld, 158.	
<i>bérelt társ</i> : helfershelfer, 173.	

- czím*, 121.
elevenség: lebhaftigkeit, 170.
elégtét: gerechtigkeit, satisfaction, 111, 135.
elégtétel: gerechtigkeit.
elfogadtatás: aufnahme, 171.
elhóhérol: beleidigen, 144.
elhittség: übermuth, 165. 121.
 (Kreszn. maga-el-hittség.)
ellenkező: feind, 113.
elméskedő: spötter, 194.
elnézés: nachsicht, 114. (M. A. perspectus, aspectus.)
előadás: erzählung, 111.
előre-vágyás: aufstreben 108.
eltökélés: entschlossenheit 143.
eszmélő: denker, 111.
éd: édes, 107.
érel: beteljesít, erfüllen, 189.
érzés: empfindung, 98.
fekv.: fall (a legbajosabb f c k v re láták magokat kivetve).
feltétel: vorschlag, 132.
felszökellel: wuchs, 162.
festés: gemälde, 127. †
fonalszál: zwirnfaden, 112.
fortély: list, 99. †
fűzet: blatt, 115.
gerjedelem: lebhaftigkeit, 142. †
gondolatlan: nicht klug, 130. †
habzás: unbestimmtheit, 143.
határozatlan: unentschlossen, 169. †
hetesírás: wochenschrift, 97.
hitetlenség: verrätherei, 191.
ifjonti: jugendlich, 98.
igazgatás: amtsweg, 154. †
író: autor, 97.
izlés: geschmack, 97.
javall: beifall geben, 98.
javallat: beifall, 98. †
játékos: leichtsinnig, 108.
játszodni: spielen, 113. †
jelenés: erscheinung, 165. †
jelentés: botschaft, 117. †
jó-ízlet: geschmack, 114.
képzelméletlen: erstaunend, 121.
képzelmény: einbildungskraft, 107.
kérelem, 115. †
kétértelműség, 135.
kifejtőzés: entwicklung, 122.
könnyebbedés: erquickung, 185.
külfény: schein, 163.
külszín: aussenseite, 112.
lekötelezés: ergebnheit, 122.
libernya: jäckchen, 171. *
lökődik: wirft sich, 144.
mátkaék: brautschmuck, 195.
megfogni: begreifen, 165. †
meghitel: zutrauen, 97.
megkérés: vorschlag, antrag, 157.
mérséklet: mässigung, 113.
 (M. A. mérséklés: dimensio.)
nyelvpritty: csacska, 161. *
nyiltlelkü: offen, 104.
nyomtató: druckerei, 103.
önn-érzés, 179.
összeveszövődés: attachment, 108.
örjögés: raserei, 101.
posztózat: mantel, 189.
próbatét: versuch, 117.
rény: virtus, 150.
részegültség: taumel, 149.
részre-hajlatlan, 111.
rettenthetetlenség: heldenmuth, 145.
románi: romantisch, 142.
segéllő: retter, 188.

- szagló*: szagos víz, 182.
szemlélő: zuschauer, 120. †
szeretkőzés: das feiern, 99.
széllyeszteni: ausbreiten,
 117. †.
színetlen: aufrichtig, 131.
szomor: einsam, traurig, 167,
 192.
szomorjáték: trauerspiel
 (czím l.)
szövetnek: fackel, 198 †
szülemény: szerelme szüle-
 ménye = kind seiner liebe, 108.
tartalék: verlegenheit, be-
 denklichkeit, 119, 114.
társalkodás: umgang, 171. †
tekintet: augenblik, 143.
tekintet: anliegen, geschäft
 117.
temelkező: leichenmann, 191.
tetszetős: ansehnlich, 121.
tudomány: kenntniss, 98. †
tünemény, 191.
tűzni: sticken, 154.
udvar: királyi udvar, 99. †
udvarnok: höfing, 108.
unadékos: langweilig, 142.
vesztegetés: verschwendung,
 153. (Kr. corruptio.)
végezés: entschluss. 98.
vérség: familie, 123. (Kr.
 consanguinitas.)
vérszomj, 185.
virágos: blühend, 97.
viszketeg: neugierde, 117.
üresülés: amt, 121.
üzés: dolgai üzésébe = zur
 ausführung seiner geschäfte,
 117. †
zeherjéskedni: zeherjéske-
 dett? = war er fein witzig? *
 FISCHER IGNÁ CZ.

IKER SZÖK. /

m é z e s - m á z o s, igen hízlekedő, sok szépet mondó. (Nsz.)
n y a k r a f ö r e, á. é. nagy hirtelenséggel kapkodva, mindent
 egyre-másra hányva, nagysietve (Nsz.) — Nagy hirtelenséggel,
 sietve, kapkodva. (B.)

n y a l i f a l i, mn. torkoskodó, minden ételneműt kóstolgotó,
 izlelgető. A *n y a l ó - f a l ó* igenévnék kicsinyített gúnyos módosulata.
 (Nsz.) — mn. és fn. nyalánk, nyalakodni szerető személy. (B.)

n y e l i f a l i, *n y e l i f e l i*, tájdivatosan am. nyelő-faló v.
 nyaló-faló, vmit nagy mértékben v. mohón evő v. élvező; továbbá:
 nyalánk. (Nsz.). — Torkoskodó, nyalánk. (B.)

n y i f n y a f v. *n y i f n y e f*, a vadszagaló ebek hangja. Így
 szokták a vadászok a kopók kiáltását eladni: Hát egyszercsak
 halljuk: *n y i f n y a f*, *n y i f n y a f*!

n y i f o g - n y a f o g, *n y i f e g - n y a f o g*, *n y e f e g - n y a f o g*,
 mondják kényes, síró gyermekről, midőn *n y e f n y a f*-féle hangon
 jelenti ki nem tetszését, fájdalmát, panaszát. Emberről szólva am.
 tisztátalan orrhangon beszél. (Nsz.)

n y i m - n y á m, jelenti oly ember szájának tátogatását, ki

lassan, immel-ámmal, kelletlenül eszik, s húzogatja a száját, mivel az étel nem kell, nem ízlik neki. (Nsz.)

nyimegnyámog, száját tunyán tátogatja, midőn beszél v. eszik. Nyámogva mondja ki a szót. Nyámogva eszik, mert nem tetszik neki az étel, v. nincsen étvágya. (Nsz.)

ottan-ottan, am. helylyel-közzel, itt-ott, néha-néha, Ottan-ottan jót is cselekszik. (Nsz. B.)

olykor-olykor, am. néha-néha. (B.)

összevissza, rendetlenül, összekeverve, fonákul egymásba fűzve, szöve, majd ezen, majd azon irányban. Összevissza háyni a szekrényben a könyveket, ruhákat. Összevissza beszélni, írni. (Nsz.) — Nem rendesen, rendetlenül összekeverve; összevissza van minden. (B.)

ötlik-botlik, am. csetlik-botlik v. csötlik-botlik. (Nsz.)

ötöl-hától, akadozva beszél, kivált mikor eszméit nem képes világosan előadni, v. hazudni akarván felsül, majd így, majd úgy beszél. Ebben a gyök nem a számnév öt, hat, hanem az akadozó nyelvnek ide-oda ütődő hangja, habozása; erre vonatkoznak a rokon értelmű hetel-hatol v. hetelkatol, hetelkotol, hetlekotla, hebe hurgya, hebe ghagog himczhámoz, hiblihubli összetett szók is. (Nsz.) — ált. akadozva beszél; kül. kérdőre vonatván, habozva beszél, vmit beszédében szépíteni törekszik. (B.)

pifeg-pufog, am. pifpaf hangokat ad vagyis hallat (Nsz.) — Pif-paf hangot ad; úgy megverték, hogy pifgett-puffogott a háta. (B.)

pifpaf, ikerhang, mely által az elsülő puskák egymás után folytonosan szólását utánozzuk. Jelenti az erős ütés verés által okozott hangot is; máskép pifpuf. (Nsz.) — Egymásután való lödözés hangja. (B.)

pifpaffoz, az egymás után elsülő puskák „pifpaf“ hangot adnak; lövöldöz. Az ellenhadak pifpafoznak egymásra. (Nsz.) — Több elsülő fegyver csattanó hangokat hallat; lövöldöz. (B.)

pifogás-pufogás, „pifpaf“ hangok adása. (Nsz.)

pittypotty, hitvány, a maga nemében kicsiny.

reczeficze, a székely nőknél csipkeidomú cziczoma. Kriza J. (Nsz.) — Csipkeféle női cziczoma. (B.)

retyemotya, gúnyos, ócsárló kifejezés, s am. holmi czókmók, czeleczula. Alapszó a motya, mely egy a motyó szóval, s a retye tulajdonkép letye, miszerint a retyemotya am. letye-motyó v. mely a hordozó hátán lityeg v. letyeg. Elvitte minden retyemotyáját. (Nsz.) — Czók-mók, mindenféle holmi. (B.)

retyerutyá, gúnyos, olcsárló szó, mint: rityroty, szityyszoty, tigytoty, pitypoty, kitykoty stb. Jelent kiabáló, haszontalan, béka módra rekegő beszédet, fecsegést. (Nsz.) — 1) (guny.) vmely személy, család minden hozzátartozókkal: minden retyerutyástul megérkezett; 2) haszontalan pletyka-beszéd. (B.)

retyerutyál, deredarál, tereferél, tereturál. (Nsz.) — Haszontalan dolgokat fecseg, pletykáz. (B.)

ringy-rongy, kisebb-nagyobb ruhaszakadék, ribancz. Mindenféle ringyet-rongyot ráakasztanak. Ringy-rongy ember, rongyos ruhában járó, korhely v. vásott erkölcsű ember. (Nsz.) — fn 1) elszagatott ruha s ruhadarab. 2) koptatott, elszagatott holmi; hóna alatt elhozta kevés ringy-rongyát. mn 1) am. rongyos ruhájú; 2) á. é. alávaló, hitvány jellemű; hitvány ember. (B.)

ripeg-ropog, mindkét része ragoztatik, pl. ripegett-ropogott. (Nsz.)

rityeg-rotyog, rity hangot adva szól, különösen midőn főzés közben bugyog, erősen pöfög vmi, pl. a forró káposzta, kása. A székelyeknél mondják ostorról is, midőn csattan, de ez helyesebben: ritytyeg.

rips-raps, isz, hirteleni ragadozás jelzése; (szój.) rips-raps! csak az én zsákom teljék, nem bánom, akármi történik mással, csak az én zsebem teljék. (B.)

hede bugyog, kímelen, szóra

IHÁSZ GÁBOR.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

A M. Nyelvőr utolsó számában Ferenczi János a „krach“ fogalmának magyar szót keresve „tönk“-öt ajánl. Argumentumai véleményem szerint, igen csekély meggyőző erővel bírnak. Mert ha meg is engednők, hogy „a tönkre tétel, tönkre jutás“ magában foglalná a nevezett fogalmat, hogyan következne abból, hogy a krach-ot tönkkel lehetne fordítani? Csakis ez alakban tönkre, sőt csakis menni és jutni-val együtt jelenti ugyanazt, a mit a német szó. E szólásokat pedig könnyű a tönk eredeti értelmére visszavinni. Mondjuk egyszer pl. hogy tönkre menni annyi, mint zu grunde gehn. És kezdjünk most már Ferenczi úr modjára okoskodni. Zu grunde gehen, zu grunde richten stb. ezt ép oly jól alkalmazhatjuk pénz vagy más vagyonszerű veszteségre, mint akár a magyar „tönkre ment, jutott“ stb-féle mondásokat. Ergo a krach fogalom pompásan ki lesz fejezve a „grund“ szóval! Egyben, meg kell vallanom, Ferenczi úr okoskodásának előnye van, t. i. idézhet példát rá Kossuth

Lajos egy mondatából. No de azért csak azt mondom, hogy egészen hamis analogiával vezette le a t. cikkirő a t ö n k szó értelmét. Ha ez a szó képes a k r a c h fogalmát bizonyos módon visszaadni, csak is úgy lehet, a mint már használják t. i. t ö n k r e alakban és megfelelő összeköttetésben. Máskülönb en avval riasztom meg a cikkirőt, hogy valaki bízva a M. Nyelvőr tekintélyében, majd ilyformán fordítja le a „tönkre ment“ szólásmódot, hogy „er ist auf den krach gekommen“.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

A M A G Y A R N Y E L V

a műegyetemen

Az újabb időben hazánkban is lábra kapott realizmus a helyes magyarságra nézve szerfölött káros hatásának mutatkozik. Mindinkább is inkább kezd a nemzeti érzület s vele a magyar nyelv iránt való érdeklődés is háttérbe szorúlni, s egyedül az önfentartás elve az, melynek a közönség s az ifjuság nagy része jelenben hódolni látszik.

A legutóbbi időben igaz ugyan, hogy vehető észre némi lendület s haladás a magyar nyelv helyes használatában; de még most is igen sok az irtani való. Joggal várhattuk volna, hogy legalább itt a főváros tanintézeteiben, s kivált főbb tanintézeteiben az eddigieknél több gondot fordítsanak a helyes magyarságra. De sajnálattal kell tapasztalnunk, hogy e várakozásunk, különösen a mi egyik fő tanintézetünk, a műegyetem magyarságát illeti, szomorú csalódásba ment által. A műegyetemi előadások nyelve ugyanis — tisztelet a csekély számú kivételnek! — oly türhetetlen pongyola, oly kificzamodott magyarságú, hogy a hallgatóságban szükségkép azon meggyőződést ébresztik, hogy ez a nyelv rá van erőszakolva az előadóra s csak azért beszélnek magyarul, mert kell, mert az a parancsolat.

Sok és nyomós okot hozhatnánk fel annak bebizonyítására, hogy a szakavatottság és tudomány, mely — ezt ha lelkiismeretesek akarunk lenni, el kell ismernünk — műegyetemi tanárainkban a kellő mértékben megvan, korántsem mentik fel az illetőt azon kötelesség teljesítésétől, hogy ama nyelvet, a melyen hivatva van a tudományt terjeszteni, ha nem fejleszti, nem viszi is előbbre, de legalább tisztelje és kímélje; csak azt az egyet említjük meg, hogy midőn ily kevés gondosságot, s majdnem semmi figyelmet sem tanúsítanak nyelvünk irányában, a reáliskolák száraz levegőjében növekedett hallgatókban is részben fölkeltik, részben megerősítik a részvégtlenséget, közönyösséget, s a nagy számnál már

a nélkül is gyökeret vert nem törődést, s ennek közvetlen kifolyását, a nyelvromlást s nyelvrontást.

Példákat ez alkalommal nem idézünk, mert nem szándékunk bírálni, hanem csak kérni. S kérjük, egész bizalommal kérjük a műgyetem tanárait, legyenek rajta, hogy jövőben valamint a tudományban, úgy e tekintetben is örömmel s büszkeséggel említhesse nevüket nem csak minden hallgatójuk, hanem minden. a nyelvére legféltékenyebb magyar is.

GONDA BÉLA.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Babonák.

Lucza széke.

Ha valaki Lucza napjától kezdve karácsonyig egy székét csinál és elmegy a templomba az éjféλι misére, arra ráül, a boszorkányokat mind megláttya, és a mit kíván aszt megaggyák neki.

Ha valaki éjféλι harangozáskor karácsony napján a templomot háromszor körülszalaggya és a harmacczori szaladás után benéz a templomba, a léendő feleségít megláttya.

Ha aszt akarjuk mégtunnyi, hogy a jövő esztendőbe minden hónapba millyen időjárás léssz, aszt úgy lehet mégtunnyi, ha karácsony estéjén egy vérés hagymábú léfcjtünk tizcnkét girizdet, abba mindégyikbe egy-egy késhégynyi só tészünk és így az ablakba tesszük. Az éjféλι beharangozás után még kell nézni, és a mellyik girizdben a só el lész olvadva, az nedves, a mellyikbe pegyig nem lész elolvadva, az száraz hónap.

Ifj. KÁPLÁNY JÓZSEF.

Népmesék.

A varancskos béka.

Écczér vót éty szakácsné. Lémént réggel a kerbe zöccségér. Oda mént hozzá egy nagy varancskos béka, osztán kergette onnét el a szakácsné, de ném akart onnét a béka sémmikép sém elmenni, mig aszt ném monta a szakácsné: „Ha mékszaporoccz, elmégyék komának. Akkor elmént onnét a béka. A kerbe még vót éty szárasz kut és ot lakott a béka, osztán vót ott egy léjáró. Osztán elgyütt az a nap, mikor a békának körösztötek, és hivaták a szakácsnét is és akkor bánta még a szakácsné, hogy mért ígérkezétt el a békának. De az asszonya bisztatta, hoty ha eligérkezétt, hát mennyen el, és mindént vitt magával a szakácsné. A mind oda ért a szárasz kuthó, ot vót egy léjárás. és ot lément a

szakácsné. Ott égy ajtó nyitódott ki, ott a konyha vót és ott igen fórott az étel. Oda mént a szakácsné, főleméte a földöt, hát látta, hogy ősz öreg emberek fórnak a fazékokba, és aszt monták: „Juj, eresz ki bennünket!“ A szakácsné rá tette a fazékra a földöt, már akkor igen megijett, és bemént a szobába, létette aszt, a mit vitt. Mikor mégvót a körösztlő, a szakácsné csak abbul évett, a mit ü vitt. A körösztlő után kisöpörte a béka konyháját és a küszöbön égy aranyat talát. Akkor a szemetet hamar a kötényibe kapta és mént föl. Mikor a legfölső grádicson mént, utána kiátott a béka: „Köszönt kutya, hoty fölménté.“ A szakácsné, mikor haza mént, elmonta a dógot és az asszonya monta, hogy „látod, azér nem jó békával fogadni.“

(Duna-Almás.)

HAMARY BÉLA.

T á j s z ó k.

S o m o g y i a k.

Á n : ám.	cs u h i : lapályban termő fű
á r o szerint vész: hitelben.	faja.
a r a n m á r i n g ó : sárga	cs á d é : faágak, krumpli, ku-
rigó.	koricza-szár stb.
b á n g y o r o g , b á n g y o r -	cs a j k a b a j k a : girbegörbe
g ó s : beteges.	fa.
b á k á n y : a sás vége.	c z e l ő k e : karó.
b e r é k : vizjárta rét.	c s e p i t é s : bokrokkal benőtt
b i n g a : hitvány (gyerek).	hely;
b i r k á s : juhász.	c s i p p é n y i c s u p p ó -
b i h á : bival.	ny i : apránkint vesz, ad; né
b o d o b á c s : llona-bogár.	csippelle, csuppólla, hanem
b ö c z ö k : a talaj kis emelke-	végye még ézczézre.
dése, domborulata.	C s i c s a , az Istvánt gyerek-
b ö l l e n k é n n y i : pörle-	korában Csicsának hijják.
kedni, czivakodni.	c z i n b o l o n d : czimbalom ;
b o z d a : bodza.	czinbolondos.
b ü d ö s b u g y b ó k a : banka.	c z i g á n b ó h a : az izzó vas
b u g y a : gubacs.	sziporkája.
b u g y l i : kis kés fajta.	c s í v e : cső.
b ü d ö s k e : poloska.	c s ö n t ö r ö g : lustaságból
b u b u t a : guba (tészta).	hentereg.
c s a p z i k : kihajt a fa.	c s ö g b o g : kicsiny (állat,
c s a p z á s : fattyuhajtás.	ember).
c s á n k : a barmok hátulsó	c s ö p ö r ö d i k : lassanként
lábainak hajlása.	nő.
c s a p : csappâ raktya a kö-	c s ö r m ö l y : üszög.
bőt, nem tetejessen.	c z ü j e k : czövek.

c s u r k a : hurka.
 d a r v a d o z i k : beteg; külö-
 nösen gyomorban.
 d ö n g : tönk, fatörzs.
 d o r o m b : gyerekek játék-
 szere, mit a szájban rezegtetnek.
 d o r o z m á s : érdes (p. liszt).
 d ö n g ö l e t : a földnek kis
 domborulata.
 d u c z : a fák kinövése.
 d u g : dugasz; üzd bele a
 duggyát a hordóba.
 e g y e b u g y a : idomtalan,
 darab fa.
 é g y k o r á s : egyenlő nagy-
 ságú (p. fa, deszka) és korú.
 e l ő z n y i : elébe áll, előtte
 megy; né előzz!
 e s e t : fogás; ennye de jó
 eseti van ennek a küjnek, us-
 tornak.
 é v á d ú n y i : elvállalni.
 é z u z i k : elzuzódik.
 e m é s z t ő a d ó : fogyasztási
 adó.
 e l e v e n ö z v é g y : ki hit-
 vestársától külön válva él.
 f á j d i t t a n y i : fájdittya a lá-
 bát; fájollom a nyakamat.
 f ő i p ö r ö d i k : betegségből
 fölépül.
 f ü t y ö l í k : nagy zsák mel-
 lett a kicsiny, mintegy pótlék,
 ráadás.
 g a t y a b á t t y o = vászon-
 nadrág.

g ö r c z : kis domb.
 g y e n t e t : sietve megy.
 g y o m b o r u : fagyöngy.
 g o r n y a d o z i k : beteg.
 g y u r g y i n a : georgina vi-
 rág.
 g u b i n c z o l ó n n y i : a fa-
 ágakba gubinczolódik a kötél;
 a tehén a kötélbe gubinczoló-
 dik.
 g ü z m ö l ö n n y i : kelletlenül
 enni; maj méggüzmölik eszt a
 szénát is a borgyuk.
 h a t á r : rakás, sokaság; de
 nagy határrá van ez a buza.
 h a n g y á l : hangya.
 h a l o m : hanem.
 h a b a r c z u l ó n n y i : lu-
 bicskolni a vizben.
 h a l ó n n y i : haldokolni.
 h e b e h u b á l : ing, a mérleg,
 a részeg a járásban.
 h é r t e l e n v ö g y : meredek.
 h é r k e l i k : széna, stb. pad-
 lás ajtaja a fedélen.
 h é c s é m p ö c s : szilvalé.
 h i m é s : tarka ló, tojás.
 h i b b a n y i k a f a , d ü l , s ú -
 lyánál fogva valamerre eresz-
 kedlk.
 h ó b o r k á s : hóbortos
 h u z a t : mēre van ennek a
 fánok a huzattya? súlya.

(Szöke-Dencs.)

VERES JÓZSEF.

Gyermek játékok.

1. Haja rigó.

Haja rigó rekéttyére,
 Déli óra, lobogóra,
 Ha én fényes madár vónék,
 Fényes kardot építenék.
 Kiki a maga bokréjára!

Körbe leülnek s minden alatt ülőnek háta megett egy leány áll, egyet pedig vezetőnek választanak, a ki egy befont kendővel — a vezető jelével — járkál közöttük. Most a dalt háromszor eléneklik s ha a vezető e kiáltására „kinek ragatt oda a feneke!” az ülők közül valaki legkésőbb áll fel: az lesz a vezető.

2. V e s z ő s j á t é k.

Egymás kezét megfognán körbe állanak, kettő pedig egy vesszőt, egyik a körön belül egyik végénél, másik a körön kívül másik végénél fogva magasra tart, úgy hogy a kör a vessző alatt foroghat. Így mennek háromszor körül s a kiknek ekkor a leeresztett vessző összefogott kezükre esik, azok ketten fogják feltartani a vesszőt s így tovább.

A játék közben következőket mondják:

„Kik paradicsom, lilium,
Léhajlott a szívem, jól tudom.
Ibren vagy mirégre tanálék,
Három szál vesszőre toppanték.
Happ ídésém, happ kedvesém
Tüled el kell válnom.“

3. K é k l i l i o m s z á l.

Összefogott kézzel kört alakítva forognak. Egy középre áll s a mi cselekvény a versben előjön, taghordozással utánozza; végül pedig kinek a kötőjéhez törülközik, az megy a középre s így tovább.

Kik lilium szál,
Ugorgy a Dunába (ekkor ugrik);
Támaszd még ódalad
Az arany virágba (támaszkodik);
Fűsülköggyél még té (fűsülködik);
Mosakoggyál még té (mosdik);
Törülköddzél még té (valakinek a kötőjébe törülközik)!

(Földes. Szabolcs m.)

BAKOSS LAJOS.

Helynevek.

R a v a k ö z s é g é b e n (Keresztúr - fiszékben, Udvarhelyszék egyik fuszékében).

D ü l l ö k (székelyesen d ü l l ö k). 1. B o r n y u k e r t. Részei: Szálas. Uj tilalmas. Omlás. Burutyános. Lőrinczié. Kerek mező. Malom gödre. Danka (a Danka családról, valamint Lőrinczié a Lőrinczi családról).

2. Orosz vögy. Részei: Gojvás kút. Temető felétt. Sebe árka mejjéke (a Sebe családról).

3. Somos patak. Részei: Hosszuláb (régii néven Széna-mező). Elő patak. Két patak köze. Meleg szoba. Harmat patak. Fhéző bükk (silány, terméketlen földjéről).

4. Buda bér cze. Részei: Botos vögy. észke. Kopacz. (Mind erdőrészek.)

5. Deményés vögy. Részei: Kozma kata ódala. Botos vögy. Meleg szoba.

6. Csapó út.

7. Jó bér cz ódala.

8. Jancsó né. Részei: Nemes asszony kabalája. (Szóhagyomány szerint azért nevezik így, mivel a tatár dulás idejében az erdőszentgyörgyi nemes asszonyok ide menekültek, mint akkori rengetek erdőbe, és itt magoknak fagallyakból kalibát alkotván, ebben tartózkodtak a tatárok elvonultáig.) István mezeje.

9. Elő patak cseréje. Részei: Kosok észke. Hégy cseréje.

10. Kabala gye pü. (A menekültek lovai ide voltak a tatárok elől bezárva.)

11. Kákás. Részei: Apró domb köze. Szédérjes bükk.

12. Torda. Részei: Hányás. Nyárastó. Két bükk köze. Komlós bükk. Nagy borozda felétt. Gye pü mejjék.

13. Szántokos nyilak. Részei: Meleg bükk. Sós kút.

14. Vágás. Részei: Szédérjesi tanárok. (? Szerk.) Oláh ösveny. Szöllő gödre. Sepsí gödre. Rava hát.

Jegyzés: 1) Buda bér cze szóhagyomány szerint B u d a hún vezérről vette nevét, valamint maga R a v a falva R u a vagy R o h a hún vezérről. 2) A ravai hegytetőkön sűrű erdők közt még maig is látszanak nyomai azon földbe ásott vermeknek, melyekbe a ravai székelyek futásos időben holmijokat s kivált gabonájokat elrejtették s magok is az ellenség elől elrejtkeztek.

KRIZA J.

Családnevek.

R i m a-S z o m b a t b a n, G ö m ö r m e g y é b e n.

Helynevek után. Abonyi, Bábonyi, Baksay, Bárti, Báthory, Bikki, Bodzási, Bolyki, Budai, Czeglédy, Decsi (ezen családból való volt Decsi Sámuel orvosdoctor, az „Ozmanographia“ szerzője), Endrédi, Ethey, Ferenczy, (Ferenczy István szobrász családja), Fogtövi, Görgei, Gyöngyösi, Győri, Gyulai, Hagymási, Halasi, Harmaczi, Hengei, Huszth, Kazai, Komjáthi, Korponai, Lányi, Lévai, Likér (ily nevű község van Gömör- és Kis-Hont

megyében) Lopocsi, Majomi, Mándi, Méhi (a család Méhi Máriával kihalt), Miskolczi, Patai, Perjési, Póczai, Polonkai, Ráski, Ratkó (Ratkó község van Gömör- és Kis-Hontban), Réti, Rimaszeri, Sallai (eredetileg talán Sarlai), Samarjay (itt Samariának ejtik), Saskeőy (itt a nép Sáskinak mondja), Serki, Szászi, Szatai, Szénási, Szendrei, Széplaki, Szepesi, Szepsi, Szikszay, Szöllösi, Szügyi, Tokaji, Tollasi, Tóthy, Töréki, Túri, Turóczi, Udvari, Újfalusi, Újvári, Úrházi, Újhelyi (írva és kimondva helyben Vjhelyi), Vozári, Zeheri, Zarkóczy vagy Zarkóczky (kihalt), Zsigrai.

Tulajdonság után. Aranyos-Kovács, Bábás, Bacso, Biró, Bornemissa, Borsos, Borza, Bujdosó, Csech, Csordás, Dobos, Fejes,* Gazdag, Horvát, Kaposztás, Lengyel, Nagy, Német, Perecz, Répás, Soós, Szász, Takaró, Tar, Telehaj (jövevény-elszármazott), Terhes, Tompa (Tompa Mihály költőnk családja) Torkos, Tóth, Török, Tuba, Új.

Állatnevek után. Czakó (itt nem hívják így a gólyát), Cszik (annyi mint czíz), Farkas, Fürj, Gelle (eredetileg alighanem Gerle), Kakas, Koós, Pozsár (itt nem hívják így a pontyot), Rigó, Sárkány, (gúnynév e helyett Albert).

Foglalkozás után. Asztalos, Borbély (itt barbénak mondják), Csapó, Gombkötő, Halász, Hegedűs (keresztyén család), Juhász, Karabélyos, Kovács, Lakatos, Molnár, Nyerges, Papp, Seres (Serfőző?), Sípos, Süttő (Pék?), Szabó, Szíjjártó, Szücs, Takács, Timár (a magyar timárt itt vargának hívják), Varga.

Keresztnevek után. Ádám, Balázs, Bernáth, Demeter, Dienes, Éva, Jánosdeák, Kálmán, Kozma (volt egy Kozmai is), László, Máté, Pongrácz, Simon, Simonka, Venczel.

FINDURA IMRE.

Népdalok.

Moldvai csángó dal.

Fudd el jó szél, fudd el
Búmat bánatomat,
Viz alá méntire,
Szélnek félfuttára.

Fudd bé édeszémnek,
Forró kebelibe,
Ugy szállisd szűvire,
Hogy haljon még vele.

Fudd el a hegyekén,
Nagy erdőken által,
A szélyés vizekén,
Keskény padlon által.

Még szé fudd szégénynek
Nagy keszerveire;
Haggy békit szégénynek.
Hogy éljen kedvire.

(Klészse.)

ROKONFÖLDI.

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

III. kötet.

1874. ÁPRILIS 15.

IV. füzet.

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ MAGYAR NYELVTUDOMÁNY NEVEZETÉHEZ.

Budenz József legújabban megjelent „Magyar-Ugor összehasonlító Szótár“-ának (a magyar tudományos akadémia kiadása I. füzet) ideiglenes előszavában elmondja, hogy a jelen munka az 1868-ban (a Nyelvtudományi Közlemények VI. VII. kötetében) kiadott „Magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések“-nek egészen új dolgozatja, s azért adott neki új címet is. Hogy igazán új, azt már eddigi terjedelme mutatja. A „Szóegyezések“ ugyanis 166 lapot töltenek be (a *k, h, j, gy, t, d, sz, s, cs, z, ny, p, b, f, v, m, n, l* kezdő betűk sora szerint); az új „Magyar-Ugor összehasonlító szótár“ pedig már is 260 lapnyi (a *k, h, j, gy, t, d* kezdő betűk szerint); pedig az egész munkának alig lehet harmada.

A könyvnek címe, úgy látom, a történelmi vagy összehasonlító magyar nyelvtudománynak egyik újabb felfogását fejezi ki; azért nem tartom itt helyén kívülinek, tudományunknak némi mozgásait eléhozni, a melyek talán haladást is jelentenek. Ámbár nem minden mozgás haladás.

Történelmi magyar nyelvtudományunk az ötvenes évek elején kezdte élni. Tájékozódást keresvén, azoknak vezetését fogadá el, a kik nyelveink terén valamit tettek volt, s mindenestre magasabb állásokról messzibbre is láthattak. Révai még a „Studium linguarum Orientalium et Septentrionalium, nostrae Hungariae cognatarum“-ot ajánlotta volt ugyan, (az 1803-ban megjelent „Elaboratio grammatica Hungarica“-ban); de legott helyesebben így nyilatkozik: „Iam de Fennicis gentibus tenes: e a s q u i d e m d e e a d e m,

qua nos esse stirpe prima, in Oriente sensim in plures propagines latius diffusa. Sed quarum plerasque migrationum vicissitudines, potentiorumque gentium imperia iam penitus oppresserunt.“ Már ha igaz, hogy a magyar nemzet a finn nemzetekkel egy fő törzsből való, egyszerbe világossá lesz, hogy a héber, arab, szóval a sémi nyelvek (mert Révai ezeket érti vala a „Linguae Orientales“ nevén) nem lehetnek közelebb tárgyai a történelmi magyar nyelvtudománynak, mint bár mely más nyelvfaj. S ezt a sémi nyelveknek lefelületesebb tudása is rögtön kénytelen belátni, oly annyira sajátságos és a magyartól különböző az idomultságuk.

Schott Vilmos a harminczas években a tatár nyelvfaj nevezete alá foglalta volt a finn, magyar, török, mongol stb. nyelveket; Castrén pedig 1849-ben arra a kérdésre: hol rengett a finn népeknek bölcsője? azt felelé, hogy az áltaji hegyeken; hogy tehát onnan származnak a finnek, magyarok, törökök stb. Ez a felfogás az áltaji, vagy ural-áltaji nyelvfaj nevezését költé. Alkalmasabb s az illető nyelvek csoportjait annyiban jól is jellemező ez az elnevezés, mert azok morphologiai vagy idomi tekintetben hasonlítanak egymáshoz, egy idombeli osztályba valók. E tekintetből Müller Miksa támaszkodván az árja népek hagyományára, számos és nagyon elterjedett munkáiban turán nyelveknek nevezgeti.

Azonban tudásunk öregbedésével az ural-áltaji vagy turán nyelvek csoportjai jobban-jobban kiemelkedének s élesebben válának el egymástól. Bár összetartoznak is idomi vagy morphologiai tekintetben a finn, magyar, vogul, osztják, török, szamojéd, mongol stb. nyelvek: mégis, ha szorosabban vizsgáljuk szótáraikat s grammatikáikat, lehetetlen állítanunk, hogy azok mind egy közös tőnek a hajtásai; lehetetlen tehát nem látnunk, hogy az ural-áltajiságban, vagy a turánságban több s egymástól különböző nyelvcsoport van. Ilyen a finn nyelvek csoportja (finn, eszt, karjalai, vat vagy vót, veps, liv nyelvek), a melyek a legszorosabb egységet teszik, úgy hogy egy anyanyelvnek leányai gyanánt, tehát testvérek gyanánt állanak előttünk; ilyen továbbá az ugor nyelvek csoportja (vogul, osztják, magyar, mordvin nyelvek), melyek azonban nem tesznek oly szoros egységet,

mint a finnek; mert már a szürjén, votják, permi nyelvek, melyek maguk közt még a finn nyelveknél is szorosabb egységet képeznek, közepett vannak a finn és az ugor nyelvek között, de számos tény az ugor csoporthoz veti őket. S a mint viszonylik az ugor csoporthoz a cseremis, úgy áll közelebb a finn csoporthoz a lapp nyelv. — A török nyelvek nagy csoportja hasonlóképp szorosabb egységet képeznek, valamint a szamojéd, a mongol és mandsu nyelvek. Azonban ebben a terjedelmes nyelvosztályban legnagyobb mind grammatikai, mind szótári egyezés csakugyan a finn és ugor csoportok között mutatkozik; áll tehát ma is az, mit Révai 1803-ban írt a finn nyelvekről: „*cas de eadem, qua nos, esse stirpa prima*“.

Midőn Reguly hozományaiból és Castrén osztják nyelv-tanából jobban-jobban megtanúltuk az északi Ural nyelveit (a vogul, osztják nyelveket), a melyekhez a régi ugor név ragadt, s a tárgyas igeragozásban, a melylyel a mordvin nyelv is kitűnik, azoknak legközelebb rokonságát ismertük föl a magyarral: a történelmi magyar nyelvtudomány feladata is jobban meghatározódott. A finn-ugor nyelvek lehetnek tehát csak a történelmi magyar nyelvtudománynak tárgyai, ha ez t. i. arra törekszik, hogy a magyar s avval együtt a finn és ugor nyelvek mivoltát és fejlődését világosságra hozza.

Budenz újabb művében elhagyja a finn szót s magyar-ugornak nevezi a két legszorosabban együvé tartozó csoportot. A nevezet nem sokat jelent ugyan, de helyes vagy helytelen volta mégis hat némileg a fogalomra, melyet megnevez. Nekem úgy látszik, hogy a magyar-ugor nevezet tautolog, ismétlés. Ugor is elég volna a vogul, osztják, mordvin, szóval mind azon nyelvek jelölésére, a melyek a tárgyas igeragozásnál fogva legeslegközelebb rokonai a magyarnak; maga a magyar pedig legtulajdonképiebb ugor, legalább a X. és XI. századbeli nyugoteurópai (latin) krónikák szerint; az orosz Nesztor is ugor-nak nevezi a magyart. De történelmi nyelvtudományunk nem mellőzheti a finn csoportot, nem a permit. Találóbbr volna tehát, véleményem szerint, a Finn-ugor összehasonlító szótár cím; a finn-ugorságba minden nyelv tartozik, a mely történelmi nyelvtudományunk tárgya. A magyar és finn-

ugor nevezetből elmaradna a magyar jelölés, mert az bennfoglaltatik az ugor-ban.

A finn és ugor összekapcsolt nevek kitétele azért is ajánlatos, mert avval egyszersmind az illető nyelvek külső és belső történeteinek különböző lefolyását jelentjük. A szorosan vett finn nyelvek, a lappot is hozzájuk tudva, legkorábban a germán népek hatása alá jutottak. Ennek a hunok föltünzte előtt kellett megtörténnie, tehát olyan időszakban, midőn germán (gót) népek választják vala el a finneket a szlávoktól. Azon időszak alatt az ugor népeket nem érte még a germán hatás, tehát a magyart sem; de viszontag érte a török nyelvek hatása, legalább a magyart, a melyen egy régibb török nyelvi hatást lehet egy későbbitől megkülömböztetni. A régibb török hatás, úgy látszik nekem, hasonlóképpen nem érte az éjszaki ugorokat; de a későbbi már őket is érte. Nagyban véve a két nyelvcsoporthat külső történeteit, azt látjuk, hogy a finn csoport a germán nyelvek hatásának, az ugor csoport pedig a török nyelvekének volt kitéve az előttünk tudva levő legrégebbi időben. — A mint azután a finn csoport a Balt-tenger körül ömlött el, azonképpen érte azt nyugaton a germánok új hatása s az éjszakeletre nyíló litva-szláv nyelvek más hatása. A magyarokra itt Pannoniában eleinte a szlovén nyelv hatott, utóbb csak a német. A kámai és volgai ugorok, a kik a bolgár képeződő vagy a kazarok enyésző birodalma alá tartoztak volt, el vannak borítva ezeknek nevezetei alatt; az éjszakiabb ugorokról, a régi bjarmokat kivéve, még kevesebbet tudunk abból az időből. A mongol hódítók azután a török nyelvű népeket öntik reájuk; a XV. század végétől fogva pedig az orosz hódítás kezd terjedni.

A hét nyelvcsoporthat belső története is a külsők által vannak meghatározva, legalább némi részben. Mert ha a szorosan vett finn csoport egységesebb idomulást mutat mint az ugor csoport, annak bizonyosan az az oka, hogy nyelvei hosszabb ideig maradtak közel egymáshoz; az egységes alakok tehát jobban megerősödhettek. Ellenben az ugor csoport népei hamarabb és messzibbre elszakadtak egymástól, mielőtt az idomulás befejeződött. Ezt mutatják már a számnevek, ha összevetjük a finn csoport számneveivel. Nincs hely itt az említett nyelvek külső és belső története-

nek eléadására; de ha mégis valamit felhoztam azokból, azt azért tettem, hogy vele a Finn-ugor nevezetet ajánljam és igazoljam.

Budenz művének ismertetését a jövő számra hagyom.

HUNFALVY PÁL.

BEFEJEZŐ MEGJEGYZÉSEK IMRE SÁNDOR PÁLYAMUNKÁJÁRA.

I.

A szóban forgó könyv érdemeinek kiemelésére már két dolgozatot fordítottam (l. A nyelvújítás nyelvrontás M. Nyelvőr III. köt. 2. füz. és „Az újítás helyes módjai“ u. o. 3. füz.), s így legalább túlságos szigorúságról senki se vádolhat, hogy ebben a cikkekcskémben kiválóan csak fogyatkozásait bonczolgotam. Valamint a jó tulajdonságok elősorolásában, úgy ezuttal is teljességre törekszem; csakhogy amott azt hiszem el is értem, míg itt kevés a reményem. Ennek az az oka, hogy a jóra csak rá kell mutatni, holott a hibásat helyre is kell igazítani. Egy 200 lapot meghaladó könyvbe meg sokkal több helytelenség fér, mintsem hogy azt egy könnyen ki lehetne meríteni. Ultra posse azonban nemo tenetur; a ki tehát az én kifogásaimat kevesli vagy fejtegetéseimet csekélyli, olvassa el Szarvas Gábor beható, de be nem fejezett bírálatát is (Ellenőr 55—59. és 61. sz.), a melyből egyet-mást szívesen átvennék, de az idézgetést terem nem igen engedí.

Könyvünket két szempontból kell vizsgálnunk, először mint pályamunkát, másodsor mint tudományos művet. Lássuk tehát, hogy első minőségében mennyiben felel meg a pályakérdés követeléseinek. E kérdést még egyszer ide iktatni fölös dolog. Mikor P. Thewrewk Emil dolgozatát ismertettem, egész terjedelmében közöltem (l. M. Nyelvőr II. köt. 11. füz.) s a megjegyzéseket se sajnáltam tőle. Célunkra elég megemlítenem, hogy azt kívánja, „fejtessenek ki azon elvek, melyek új szólásmódok alkotásánál szem előtt tartandók; s mutattassék ki számos példákban, mily káros befolyással volt és van ez elvek mellőzése miatt nyelvbéli előadásunkra az idegen nyelvek hanyag vagy szolgálai után-

zása a nyelvújítás diadala óta.“ Ez világosan két követelés s egy kikötés. Az első az, hogy a pályamunka feleljen arra, hogyan lehessen magyar szólásmódokat alkotni; a második az, hogy mutassa ki, mit ártottak „nyelvbeli előadásunknak“ az idegen szólásmódok; a kikötés meg az, hogy a nyelvújítást ne bolygassa. Annak idején azt mondtam, hogy „hamarjában nem tudni, grammatikával feleljen-e erre az ember vagy pedig retorikával.“ Imre Sándor valóságos grammatikával felelt rá. Azt is mondtam, hogy „a pályamunkának nem nyújt elegendő tárgyat, mit fejtegessen. Jó sokat kíván ugyan, de egy nagyon jelentéktelen pontig csupa lehetetlent. Hogy állítson fel valaki oly elveket, melyek új szólásmódok alkotásánál szem előtt tartandók, mikor szólásmódokat egyáltalán nem lehet alkotni; s aztán hogy mutassa ki az olyan elvek mellőzésének káros hatását, a melyeket meg sem állapíthat?“ A pályamunka tehát, ha szorosán a kérdéshez szabja magát, csak azt teheti, hogy variálja „azt az egy elvet: érd be a magyar szólásmódokkal, meg azt az egy ítéletet, hogy: az idegen szólásmódok nyelvünknek ártottak és ártanak. Ha ezt únja, de mégis könyv akar lenni, akkor írhat jó hosszú bevezetést sok mindenféle olyannal, a mi nem tartozik a dologra.“

E szavaimat valamint akkoriban fényesen igazolta Thewrewk pályamunkája, úgy most is teljesen igazolja Imre Sándoré. A 205 lapnyi textusból vagy 150 lap, tehát az egésznek közel $\frac{3}{4}$ része olyanra esik, a miről a kérdés tudni sem akar. Csak a bevezetés 52 lap; tehát nem kevesebbre terjed, mint maga a fő dolog. Ez a kérdés ellenére is tisztán a nyelvújításnak van szentelve. Következnek azután: 1. hangtani újítások, 2. szóragozás, 3. szóképzés, és csak ezek után nagy nehezen a dologra térve a 125. lapon 4. szófüzés és 5. a stil. E két részben is azonban sok a fölös; így hogy csak egyet említsek, a „nyelvtani nézetek a nyelvújítás jövőjére nézve“ című §-nak legfeljebb fele tartozik a kérdésre, és még a dologról szóló se mind akadémiai pályamunkába való, mert többnyire minden közönséges iskolai grammatikában is megvan. Érti azt a szerző maga is és nem egyszer ki is fejezi, hogy ez meg amaz elemi szabály ugyan, de csak mégis el kellett mondania. Látni való, hogy sokkal többet foglalkozik a nyelvújítással s a szavakkal, mint a

mivel tulajdonképpen kellene, a szólásmódokkal. Ha megfontolóra vesszük, hogy legcsinosabb részletei nem a fő dolog tárgyalásában, hanem éppen ama mellékes fejezetekben találkoznak, akkor könyvünket mint pályamunkát valami nagyon sikerültnek nem igen mondhatni. Meglátszik, hogy Imre Sándor se tudta mire magyarázni a kérdést, ő is csak úgy járt vele, mint Thewrewk s mint járt volna akárki más is. Hiába, a kérdés egy kicsit Pythia szagú volt. Nem az a baj, hogy könyvünk a kívántnál többet ad, hanem az, hogy míg e mellékes dolgokban nagyon is bőkezű, addig a fő dologról éppen csak hogy meg nem feledkeznek. De ha csak ez a hibája, akkor bizvást megadhatjuk neki az abszolútiót, mert nem maga, hanem a kérdés okozta; mért nem tűzött ki olyan tárgyat, melyről írni is lehessen. Az akadémiai bírálók nem is róják föl neki, sőt még meg is dicsérik érte, hogy „a kérdésnek minden oldalról való vizsgálása, részletekbe ható megvitatása, a botlásokat, visszaéléseket feltüntető példák nagy száma által szárnyalja jóval túl társát“. Én megvallom, azt sehogy sem tudtam fölfedezni. Látszatra rendszeresebb ugyan, de valójában zavartabb, a fő dologra nézve pedig csak valamivel terjedelmesebb, de nem több oldalú s itt példákban se gazdagabb mint a másik. Ha valahol, hát a nyelvújítás és a szóképzés tárgyalásában „szárnyalja túl társát“, de az tudva levő, hogy nem tartozik a kérdésre. Ebből tehát, ha mint pályamunkát tekintjük, nem lehet neki érdemet kovácsolni, mert csak mint tudományos munkának válik javára.

Már most lássuk, mennyiben felel meg a tudomány követelésének. Minthogy jó tulajdonságait, mint említettem, már két előbbi cikkemben kimutattam, ezuttal sorra veszem azon állításait, melyekben helytelenséget találok. Mindjárt a legelső mondatban szerzőnk olyas valamit mond, a miben vagy szószaporítás vagy pedig valóellenesség rejlik. Szerinte „a beszéd az ember érzéseit és gondolatait fejezi ki“. Ha itt az érzéseknek nem egyenes uton való nyilatkozását érti, akkor mintha csak azt mondaná: „a beszéd az ember gondolatait és gondolatait fejezi ki“; mert tudni való, hogy érzéseink a beszédben csakis gondolat alakjában jelennek meg. De nem úgy érti, mert ilyenformán magyarázza: „Az érzések és kisebb mértékben

a gondolatok, mint általában a tagokban mozgást, úgy különösen a beszédszervekben is hangnyilatkozatot idéznek elő. Érezni, gondolkozni és szólni, természettel kapcsolatos dolog.“ E szerint a beszéd főképen az érzéseket fejezi ki, s a gondolatokat csak második sorban. Nem vette észre a szerző, hogy azok a „hangnyilatkozatok“, a miket „az érzések előidéznek“, t. i. az indulatszavak, még nagyon távol vannak a beszéd-től, valamint megfélekedezett arról is, hogy az állatok is éreznek, sőt érzéseiket ki is fejezik, még se beszélnek s hogy tehát „érezni és szólni“ (helyesen mondva: beszélni) mégsem olyan nagyon „természettel kapcsolatos dolog.“ Azért az az állítása, hogy „a beszéd az ember érzéseit és gondolatait fejezi ki“, egyik részében ellenkezik a valósággal, mert érzéseink nem a beszédben, hanem az indulatszavakban nyilatkoznak, ezek meg, mint már mondtam, nem tesznek beszédet. Igaz, hogy a beszédben érzéseinket is ki tudjuk fejezni, de nem úgy, mint gondolatainkat, egyenesen, hanem csak kerülő uton, gondolat alakjában.

A 2. l. aztán ilyen módon akarja „a nyelvújítás jogosultságát“ kimutatni: „Az ember szabad akarata sokképen kitünteti hatalmát a nyelv irányában, már a történelem, tehát az emberi művelődés előtti időkben is. Már a Genesis példáját mutatja fel a nevezettek reflectálásnak, a nevek indokolásának, a nevekből monda alkotásának. Már Home-rusnál találni nevek, p. Odysseus, Astyanax eredetére eszmélést, névszarmaztatást és megkülönböztetést. A barbár népek önkénye szóalkotásban, névváltoztatásban igen feltűnő (Müller M. Lectures II.). Az ember mihelyt nagyobb erővel eszmél, kivált pedig fensőbb értelmi fejlődésnek indul, érezteti szabadságát, kényét a beszéd körében, a beszéd-elemek alkalmazásában.“ Ekkép a nyelvet Ádám apánk óta egész mostanáig minden időben s minden helyen deresen látjuk, a mint itt egy történelem előtti, ott egy barbár, emitt egy „nagyobb erővel eszmélő“, amott egy „fensőbb értelmi fejlődésnek induló“ ember kenegeti mogyorófahajjal. No de a dolog nem egészen úgy áll; megfordítva, ha az embert képzeljük magunknak a deresen, talán igazabb képet kapunk. Hány asszonyt vert meg a nyelve, hány ember lakolt egy kis nyelvbtlásért vagyónával, sőt életével! Itt minden egyes tételhez fér egy kis szó. Először is hogy a történelem előtti

időben „az ember szabad akarata tüntette-e ki hatalmát a nyelv irányában“ vagy sem, egyszerűen nem tudni; a Genesis és Homerus e részben nem bizonyítanak semmit, minthogy maguk is már történelmi emlékek. De még úgy se bizonyítanak; mert a mit a szerző említ belőlük, az nem azt mutatja, hogy az ember a nyelven, hanem inkább hogy a nyelv az emberen hatalmaskodik. Ha az ember meg akarja érteni a nevetet, a nyelv arra kényszeríti, hogy találgassa jelentésüket, eredetüket, és sokszor nem tud magán segíteni máskép, mint ha földéritésükre egész kis történetkéket, meséket, mondákat költ. Csakhogy még itt sem cselekszik ám függetlenül a nyelvtől, mert az ebben is nemcsak hogy vezeti, hanem igen igen gyakran még félre is vezeti. A szómagyarázatok s mondák legnagyobb része megbizonyíthatólag úgy támadt, hogy a nyelv egy kicsit megtréfálta az embert. A mi továbbá a barbár népek „igen feltűnő önkényét“ illeti, abban egy kicsit kételkednünk is szabad. A szerző Müller Miksára hivatkozik, az meg ismét másokra irányítja a felelősséget. Saját műveletleneinkről ítélve, a vadak épen nem önkénykedhetnek a nyelven; mert minél alantabb áll az ember, annál nagyobb rajta a nyelv hatalma. Hozzájárul, hogy a barbár népek nyelve még abban az állapotban van, mikor minden izecskéje él és mozog (l. 31. l.), tehát az önkény nyelv nagy erőt tud szembe állítani. A vadak gyöngébbek, a nyelv erősebb, már most melyik önkénykedhetik a másikon? Még ennél is szerencsétlenebb az az állítása, hogy „az ember mihelyt nagyobb erővel eszmél kivált pedig fensőbb értelmi fejlődésnek indul, érezteti szabadságát, kényét a beszéd körében“; mert az ember „szabadságát, kényét“ a nyelvvel máskép nem éreztetheti, mint ha tetszése szerint változtat rajta. Már pedig azt nem teszi; erősen ellene mond a történelem. Minden művelődni kezdő nép nem hogy változtatna a nyelvén, hanem még azon iparkodik, hogy annyira a mennyire megállapodásra bírja. Elég bajába kerül ez is; csak van esze, hogy nem változtat azon, a mi magától is annyira változik, hogy korlátozni kell. Inkább szabadon eresztí. Nézzük rendre az irodalmakat, nyelv dolgában mind conservatív; s az igen természetes is, mert műveinek értékét s hatását hosszabb időre csak is így biztosíthatja. Például Chaucer mintha nem is írt volna,

oly kevés angol ismeri; hát Rabelais-t hány francia ember olvassa, vagy a Niebelungenliedet hány német? És mért? mert az angol, francia, német irodalmi nyelv azóta kissé megváltozott. Azért a szerzőnk argumentumaival akármi mást, csak épen a nyelvújítás jogosultságát nem lehet bizonyítani.

Már első cikkemben említettem, hogy könyvünkben elejétől végig szakadatlan a sora az ellenmondásoknak. Csak egynéhányat mutatoul. Egyszer azt mondja (5. l.), hogy az újítók „nyelvünk rendszerét meghagyták“ úgy a hogy volt; másszor meg azt sejteti (8. l.), hogy de bizony megváltoztatták; különben hogy mondhatná, hogy a magyar nyelv az újítás előtt „bensőleg“, tehát rendszerében „értéktelen“ volt? Vagy az nem igaz, hogy „a nyelvrendszer meghagyott“, vagy nyelvünkre az újítás előtti időben se lehet „benső értéktelenséget“ rá fogni. — A 6. lapon megtagadja népüktől „az elvont fogalmak iránti fogékonyságot“ és már a 7. lapon úgy beszél, hogy „a magyar nép, Európába költözése után nem sokára“, tehát jóval műveletlenebb körében, „saját nézete szerint igen sok nevet alkotott nemcsak természeti dolgok, házi életbeli eszközök, hanem elvont fogalmak jelelésére is.“ — Egyszer a hosszú szókat „nyelvünk hiányai“ közt emlegeti (14. l.), másszor meg (43. l.) „plastikai alakjaiban, kifejezéseinek tartalmas hosszóságában“ épen erejét találja. Így egyszer „a rövidség ajánló tulajdon a költői nyelvben is, hol a szenvedély inkább szaggatottan tör ki, mint elmélkedve áradozik“ (14. l.), másszor meg „a gondolkodó, érző ember benső érzelmei, életmozzanatai, indokai a mi hosszabb ige- és igenévi alakjainkban nyomósabban fejeződnek ki“, értsd mint a „nyugoti nemzetek“ rövid szavaiban s az ő hite szerint „nyelvünket ezért bölcsészek és költők nem találják megvetendőnek“ (41. l.) — A 15. lapon nem tudja elég hízogó epithetonnal elhalmozni az „élv, pir, csába, lovar, kedület, jelv, nedély, mozzan, térme“ s több efféle szavakat; mind „lág, tetszetős, kedves, szép hangzatú“; pedig tudhatná, sőt tudja is, hogy egytől egyig a legbarbárabb módon vannak képezve. Hia azt vallja ő is Kazinczyval (13. l.), hogy „a szépség nem a helyesség“, hanem — a helytelenség. A szépségnek minden egyéb alárendelendő. Csakhogy így a 15. lapon gondolkozik: az 57. lapon már mást hangoztat; itt „a szépért a jót“ többé már

„nem szabad feláldozni.“ — A 29. lapon „a tensőbb tudományos és művészeti irodalom merhet többet, többfélét, fensőbbet és mesterkétebbet adni; de lényegében mást nem adhat, mint a nép nyelve. Szótára bővebb, választékosabb, szavai elvontabbak; de a népnyelv képzési szabályaitól el nem térhet és szóértelmezésével merő ellentétbe jutnia nem szabad.“ A 37. lapon meg már „más nyelv, más szóalkotási nézetek illenek a tudomány emberéhez“. — A 25. lapon a nyelvérzék „nem tévedhetetlen, nem mindenre nézve eligazító, nem mindenben biztos és azonos, mint akár mely más érzék sem“, a 40. lapon meg már épen a nyelvérzék „vezérlete alatt szedhetni össze biztosan a nyelv szabályait, szerkeszthetni annak tudományát“. Ime vak vezet a világtalant. Nagyon ingó alapon áll az a tudomány. — A 42. lap szerint „érezni, bár homályosan, az idegen nyelv jeles és talán nálunk nem levő tulajdonait s meg nem szeretni, vagy megszeretve nem utánozni, csaknem lehetetlen, — csaknem, mondhatni, lelki tehetetlenséget tenne fel“. No ennek a szép dicsőretnek ugyan örülhetnek „a XVI. XVII. század nagy műveltségű írói, főemberek, főpapok, hittudósok, hadi férfiak“. Szegények „bejárták Európa művelt nemzeteit, megismerték a fejlettebb nyelveket és irodalmakat, ismerték kivált a classicai latinságot“, de mi haszna, ha olyan „lelki tehetetlenek“ voltak, hogy „nyelvök mégis magyaros volt; ha szebb, rövidebb kifejezéseket magyartalanul visszaadni nem erőködtek“. Kijutott abban „Pázmánynak és Molnárnak“ is, mert ők is „magas műveltségök daczár a magyartalanság nélkül irtak“, de meg „a XVIII. század költői és prózairói is“ megjárták vele. „A költészet ókori remekei s ama hasonlíthatlan latin prózák, valamint az újabb kor művei sem vonták annyira“, oh! a barbárok, „hogy miattok a nemzeti nyelv szellemétől eltérjenek. Az a fényes francia retorika, vagy szép társalkodási nyelv sem tette embereinket vak utánzókká“. Elég az hozzá, hogy ezek mind bárgyu tuskók voltak, és hogy az idegen sajátást nem utánozni, valóságos lelki szegénység. És szerzőnk mégis azt kívánja, hogy íróink ilyen lelki szegények legyenek, mert a 43. lapon erősen megrójjá azért, hogy „idegenektől eltanult szók, szólások, beszédfordulatok, terjedtségéhez szeretik a szókat idomítgatni, metélgetni, s a külföldi remek hang-

zatát a magyarban visszaadni“. Már most mit tegyenek a szerencsétlenek? — A 45. lapon kárhóztatja, hogy újítóink „erőszakkal életre hozták az oly gyököféle szóelemeket, melyeknek eredetét nem tudhatni, melyek azon időben, melybe a nyelvvizsgáló átlátni képes, étellel nem bírtak soha, melyek csak végtagok nélküli csonka és nyomorék valók“. A 64. lapon meg már „vannak rövid és egytagú gyökeink, melyek vagy maig is élnek, vagy természetesen életre hozhatók“. — A 49. lapon azt mondja, hogy „a sok új, szándékosan csinált szó, még ha a nyelvtan hideg törvényeivel egyezne is, lassankint kiöli a nemzeti nyelvhez való természetes vonzalmat“. A 37. lapon meg a veszedelem még nem volt olyan nagy, mert ott még „a szabad akaratnak, a tudósok kényének többet enged mint Grimm, ki szótárából és így a jó szók közösségéből kirekeszti a csak lehető szókat és azt mondja, hogy még a szokott képzésmód szerint alkotottak ellen is fellázad a nyelv szokás, ha ok nélkül és avatatlan kéztől származtak“. Tehát szerzőnktől az előbbi passus szerint épen nem, az utóbbi szerint azonban ok nélkül is, avatatlan kézzel is szabad szókat gyártani. — No még egyet. Az 52. lapon „felteszi, hogy már van megállapodott s lényegére nézve általában elfogadott nyelvtanunk, — és így vannak nyelvtörvényeink is“. E szerint, ha nem volna „nyelvtanunk“, nem volnának nyelvtörvényeink sem. Egészen hasonló, mint ha azt mondanám: van physikánk, és így vannak természettörvényeink is; mert hiszen a physika parancsolja meg a természetnek, hogy tessen a tárgyakat ne fölfelé, hanem lefelé potyogtassa; physika nélkül a természet bizonyosan másképp cselekednék. Ergo valamint a physika szabályozza a természetet, úgy szabályozza a grammatika a nyelvet. Ez egészen világos volna, ha a szerző ugyanazon a lapon megint azt nem „tenné fel, hogy a nyelvtan szabályozója a tiszta magyarsággal beszélő nép gyakorlatát“ vagyis a népnyelvet „ismerik el olvasói“. Minthogy azonban a népnyelv is valamilyes nyelv, úgy mondhatjuk, hogy a nyelv szabályozza a grammatikát. Ez az előbbinek épen megfordítottja.

VOLF GYÖRGY.

A „BE“ MÁSODÉRTÉKŰ HASZNÁLATA.

Itt már a *be* nem a tárgyba való behatást jelöl, hanem azt, hogy a tárgyra irányzott hatás által bizonyos belsőség áll elé, úgy hogy itt a *be* inkább a hatás eredményére vonatkozik. Az ide tartozó igék sohasem vonzhatnak *be* ragos nevet, hanem legközvetlenebbül csak szenvedő ragost, bár némelyikhez (5. csoport) a *hova* irány odagondolható.

3) E csoportba azon igéket sorozzuk, melyek a cselekvés által valaminek belsővé tételét fejezik ki, pl. beföd = a fődés által belsővé tesz; begátol = gáttal körülvész s az által belsővé tesz; bepecsétel = a pecsételés által belsővé tesz. Ilyenek M.-nál: beárnyékoz = inumbro, beborít, befed, befejez, befest, behajaz = tego; behuny, bekapcsol, bekerít, bekerül = circumeo; bekertel, beköt, beleped, bemázol, beövedz, beszegez. A Nsz.-ban: beáll, pl. a Duna, midőn az állás által belsőség jő létre; mást jelentene: a Duna megáll, t. i. sem alúl sem felül nem foly tovább; beér, pl. a ruha éri a testet annyira, hogy belsőség állhat elé; innen átvitt ért. beéri a pénzével, t. i. a szükségét; behorgol = einhäkeln; bekaróz, bekorlátol, besóz = sóval beföd; sat.

4) Az ide tartozó igék bizonyos üres térnek vagy néha csak fölületnek valamivel teli tételét, betöltését jelezik; úgy hogy ez által az illető határok közt belsőség áll elé. Csak hogy a 3. és 4. csoport igéi sokszor alig különíthetők el élesen, s némelyikük mind a két csoportba beillik. A 4. csoportba tartoznak M.-nál: bédug vmit vmivel = obstruo = a dugás által üreget betölt; beestveledik = inverperascit, mintegy: a láthatár estvével telik meg; befüt = calefacere, pl. szobát = a fűtés eredményével, meleggel teli tesz; behomályosít, bejár = mindenütt összejár, tehát mintegy betölti a tért járásával; betölt = impleo, pl. a levegőt lármájával. Nsz: beborsol (3 is); bebolyong; beborúl az ég; bebüdösít; becsinál, hézagot, üreget; bedug, rést; beegyenget, pl. az elhagyott temető sírhalmait, tehát mintegy betölti a völgyeket, — vagy a dombot a völgybe huzza, s akkor 2.; befehérít (3 is); befelhősödik, bafen (3 is); befirkál; befog, pl. befogja a félszobát szoknyájával, de: befogja az orrát 3. cso-

port; befüstöl szobát, falat; behavaz vmít; beheged (3 is); beillatoz, bekóborol, beködösödik, benépesít, benő a feje lágya (keménynyel telik be a lágy hely), beszürkül, betelik, betrágyáz, beültet fával; bevilágosít, szobát.

5) Megkülönböztethetünk végre *be*-vel összetett oly igéket, melyek a cselekvésnek (leginkább iparosi vagy földművesi munkának) bevégzését fejezik ki, úgy hogy ez által időbeli bevégzettség, belsőség jő létre, de némelyiküknél oda gondolható a hova irány is, s ez által térbeli belsőség is áll elé. Ezek sem vonzhatnak *be* ragos nevet. Ilyenek: *be* arat = demeto, colligo M., a Nsz. szerint = „minden aratni valót bevégez, az aratásnak véget vet“, mintegy az által, hogy minden gabonát *be*hord a csűrbe; *be* bordáz = a vászonnak való fonalszalakat a borda hosszában felhúzza (Nsz.); *be* dagaszt = a dagasztást bevédzi; *be* gyalul = bizonyos testek gyalulását bevédzi; *be* szánt = a szántást bevédzi. „Még nem szántottunk *be*“; *be* szür = bevédzi a szüretet, mintegy a pinczébe betakarítja a bort; *be* végez, bár eredetileg a 3. csoportba tehető, térbeli szemlézés alapján; *be* csinál, szántóföldet „azaz megszántani, bevetni s beboronálni“ (Tájszótár).

Ime ezen öt csoportba oszthatók be a *be* igekötővel összetett igék; s a melyek e csoportba be nem illenek, azokat, ha ugyan osztályozásunk nem hibás, helytelen összetételeknek kell bélyegeznünk. Némelyiküket mégis be lehet valahogy ékelni egyik-másik osztályba; de nagyobb részük határozottan rossz.

*be*rekedek = irrancesco (M.) — ich werde heiser. Csak úgy van értelme a *be*-nek, ha a torkot rekedéssel betöltve gondoljuk, s ekkor a 4. p. alá jönne; *be*szentel (M.) pl. házat = inauguro = einweihen. Ha a falakat, a koporsót sat. szentelt vízzel behinteni képzeljük, megállhat a *be*, s az ige a 3. v. 4. csoporthoz számítható; *be*lát, pl. egy magas pontról a vidéket, vagy valaminek igazságát, (Nsz), e h. van mondva: *be*lát a vidékbe; szénvedőragos vonzata a *be*jár vmely területet analogiája szerint állhatott elé, s akkor 4-cs; a *be*lát példája szerint jöhetett divatba; a *be*tekint valamit új használatú (a Nsz. csak *be* vonzattal ismeri, s így helyes és a 2. csoporthoz tartozik); de mint-

hogy a használat még nem tette megszokottá, határozottan visszatetszik, s így visszahatólag a belát-ot is elkárhoztatja. Nem visszatetsző-e pl. a betekint következő használata: „Hol mindennemű lapok megkaphatók és betekinthetőek lesznek“ (Ellenőr V. 95), tehát = a lapokat be lehet tekinteni. Egy ügyvédi nyomtatványban olvastam: „a tervek nálam betekinthetőek“. Világos, hogy ez már elfajzása a *be* használatának. — *be* ér, *be*éri az előtte menőt (Nsz.). Nem ugyanaz, mint a 3. alatti *be* ér, s csak nehezen erőltethető az 5. alá, mintha t. i. az érés bevégezését akarná kifejezni. Valószínűbb, hogy az *einholen* szerint jött divatba, e h. elér, utolér.

be bizonyít, régibb használatú, de csak bajosan tehető a 4. csoportba, mintha bizonyossággal való *betöltést* akarna kifejezni, s még akkor sincs ott a tér, holott azon csoportbeli igék mindig térbeli viszonyra vonatkoznak. Ez adhatott okot néhány határozottan rossz összetétel előállítására, milyenek: *beigazol* (e h. igazol), *beismer* (nem lehet hova? hanem hol?) a *megismer* helyett; *begyöz* valamit; *beelégszik* valamivel. „Hogy van beelégedve a fiam tanulásával?“ E 4 utóbbi közül csak a *beismer* van meg a Nszótárban; ott is a következő megjegyzéssel: „Német kaptára ütött, de már lábra kapott újabbkori szülemény.“

bealkuszik = különféle árukra alkut köt (Nsz.), a német *einhandeln* után; bár *bealkuszik* vmibe = *betud*, *alkunál* egyik pénzerőt a másikba tudja, helyes; *beállít*, *beszüntet* = *einstellen* (l. Nyelvőr I. 246); *beároz* v. *beárúsít* = *beruház*, birtokot fölszerelés által jövedelmezővé tesz (Nsz.); mind három a latin *investire* magyarul fordítása; *beavat* v. *beereszt* pl. posztót (nem lehet *mi*be?), németül *eingehen lassen*. *M.* csak a helyes *introduco*, *incorporo* értelemben ismeri; de egészen más a posztót *beavat*-féle s a Nsz.-ban is fölemlített használat; *becsinál* ételt (Nsz.) = *einmachen*; *bemázsál* = *holmit* mázsán megmér, mielőtt a raktárba tenné (Nsz.), a német *einwägen* rossz fordítása; nem képzelhető benne a *be*-nek semmi szerepe; *besokszoroz*, a *besummáz* (2 b.) helytelen analogiája szerint, mert itt nem lehet szó valamibe tételről, mint ott; az 5. csoportba sem tehető; *betilt*, (Nsz.)

bár németül verbieten, mégsem igazolható; betart, e. h. megtart, újabb használatú ném. einhalten, pl. a szabályt betartani (l. Nyelvőr II., 128), ügyvédi iratokban szélrtire használják. Használják még a betart-ot dauern értelemben is, pl. az épület elkészítése betart 3 évig is (Nsz.); mondják ezt is: a kenyér betart még holnapig; a *be* itt sem igazolható, s hihetőleg a beéri vele helytelen analogiája szerint állt elé.

Használat által a roszat is előbb-utóbb megszokjuk; a roszak ismét roszak eléállítására adnak példát; távolítsuk el azért a konkolyt gondosan a tisztabúza közül.

KOMÁROMY LAJOS.

A NYELVÚJÍTÁS AZ ÖSSZEHASO NLÍTÓ NYELVTUDOMÁNYBAN.

Donnernek „Vergleichendes wörterbuch der finnisch-ugrischen sprachen“ cz. legújabb munkájáról más helyen teszünk említést. Itt csak egy pontra akarom irányozni a szerzőnek és egyéb olvasóimnak figyelmét.

Hogy a nyelvújítás milyen káros hatással volt nyelvünk fejlődésére, ezt most már mindenki elismeri; de az összehasonlító nyelvtudományban is kezdenek kísérteni a nyelvújítás vigyorgó teremtései. Donner megjárta az új, a mondva csinált magyar szókkal. Ő a magyar nyelvre nézve forrásul az akadémia által kiadott nagy szótárt és Ballagi magyar-német szótárát használta — Kresznerics szótárát, mint előszavában mondja, nem szerezhette meg magának, — s így a tudós kutató természetesen rossz kalauzra bizta magát; mert hisz a Magyar Nyelv Szótára egészen kritika nélkül járt el az új, csinált szavak tekintetében, ő neki *szerény, festész, irnok* épen olyan jó szavak, mint akár *cserény, kertész, irás*. Donner ezen szótár adatait természetesen jó hiszemmel vette és bizvást használta, sőt sokszor megörült nekik, mint többnyire könnyen elemezhető, átlátszó képzéseknek (pl. 546: „Das magyarische *tömér* ist der bedeutung nach klar“.). Kijegyzem tehát itt mind azokat a Donner által hasonlított új szavakat, melyek sem Kresznerics szótárában (Kr.) sem a Tájszótárban (Tsz.) nincsenek meg, melyek tehát az összehasonlító nyomozásoknál teljesen hasznavehetetlenek. Lesznek esetek, a hol egy-egy egész czikk halomra dől

azért, mert épen az oda állított magyar szó törlendő. A melyekről nem bizonyos, hogy csinált szók, azok elé kérdő jelet tesztek. A számok Donnernek czikkeit jelölik.

3. *kögölő* helyes képzésű szó, de a hasonlításnál érték-telen, mert olyan tovább-képzése az u. o. fölhozott *kög*-nek, mint *rajzoló*, *nyomozó* a *rajz*-nak, *nyom*-nak. — ? *kukorék* „*ruga*, *plica*“ megvan Krnél, de csak Sándor István után (S. I.), tehát gyanús. — *kükör* ellipse = *körkör*.

15. *kanyar* Kr. csak S. I. után. — *kanyaru* Tsz. csak „*himlő*“ jelentéssel. — *kunkor*.

26. *kejge*: ilyen szó nincs a magyarban (a M. Ny. Szótárában sem). Azonban v. ö. Ny. Közl. V. 254. Ott Hunfalvy a *kégy* szót egy *kéj* gyökből való *g* képzős alakra viszi vissza. Blomstedt (Halotti b. 200.) Hunfalvy szóbeli közlése után hozza föl; minden esetre félreértésen alapszik.

25. *kaj-szin*: ilyen szó sincs a magyarban, hanem *kaj-szi*, csak hogy ezt „némelyek hibásan kajszinnek mondják“ MNySzót. Különb. Ballaginál föl van hozva.

80. *ked* rossz szó, helytelen elvonás a *kedv*-ből; csak Garaynál fordul elé egy helyen (idézve MNySzót).

95. *kajsz* is úgy látszik, csak a 25. szám alatt említett *kajsz*i melléknévből van elvonva, pedig ez idegen (török) szó.

114. *heveny* Kr. csak S. I. után.

120. *hök* csak indulatszó, melylyel a marhát megálítják, a nyelvhasználatnál tehát alig lehet hasznát venni; *hök hurut* az orvosok csinálmanya.

134. *korha* nem bizonyult hitelesnek; l. Nyr. I. 149, 151.

151. *hars* (Kr. forrás nélkül adja „*sonus fragosus*“) a MNySz. szerint is „*elvont gyök*“ a *harsog* szóból.

153. *hírnök* rossz új szó a szláv *-nok* képzővel; különös, hogy D. így elemzi: *hír-nö-k*.

160. *kurk* „*kehle in der ältesten sprache*“ megint olyféle félreértésnek köszönheti létét, a milyennek a 26. a. említett *kejge*. Hunfalvy Pál (Ny. Közl. V. 258. és VI. 342.) egy régi okiratban a *Churchu-few* szót *kurk-fő*-nek olvassa és az Utazás a Balttenger vid. I. k. 333. lapján olyan formán említi („*Igy ise annyi volt hajdan, mint atya, kurk (churchu) annyi mint torok*“), mint ha ez az olvasás egészen biztos volna; pedig bizon ezt alig lehet állítani, sőt (Szilády szerint) sokkal valószínűbb, hogy ott *csürgő fő*-t kell olvasni.

160. *hörög* félreértésen alapszik: Ahlquist, ki először hozza föl e szót Suomi II, 1, 8. a Ballaginál talált *hörögök* „die luftröhrenäste“ (azaz egyszerűen „die röchelnden“) szót *hörögök*-nek olvasta s csinált belőle az egyes számban *hörög*-öt.

200. *hallam* új szó; D. szerint = f. *kuulema* „hir, hal-lomás.“

211. *hulla* új szó, Szemere csinálta; l. Thewrewk, A helyes magy. elvei 60. l.

223. *hom* „vorderkopf“ (Ball.) a homlok-ból van elvonva; a nyelvész elvonhat és kombinálhat, de az ilyen szót nem szabad úgy föltüntetnie, mint valóban meglévőt.

227. *kellem* csak a *kellemetes*, *kellemes*-ből van elvonva; Kr. csak S. I. után.

243. *konok*: úgy látszik, Pariz Pápai vonta el ebből a kifejezésből: *megkonokolja magát*.

270. *csopor* „*csoport*“ értelemben nincs, csak mint *csupor* mellék alakja.

309. *gömböcs* új szó.

312. *kem* jelentése nem „schränk“, hanem „schränke“.

314. *homár*: bizonyára új szó; más szótár nem ismeri, csak Ballagi.

325. *komoly*: „ezen újabb kori szó a *komor* után képez-tetett“ MNySz

329. *kámpolni* sajtóhiba e h. *kámpolni*.

345. *hon* Kr. S. I. után. *Hon* csak a *honn* (*otthonn*) határozónak főnévvé lett alakja, tehát ép olyan önállóvá lett ragos alak, mint *a reggel*, *az éjjel*, mert *honn* a *ház*-nak ragos alakja; l. Bud. M.-ugor szótár 95. l.

358. *gyűhely*.

365. *gyök* elvonva *gyökér*-ből.

385. *imola*, *imaház*, *imanap* (és mért nem *ima*?) hely-telen képzések az *imád* igéből. A nép nyelvében csak az *imola* él, de ez is csak mint valami fűnek a neve.

402. *dag* rosz szó ebből: *dagad*.

424. *tan* dettó ebből: *tanúl*, *tanít*.

470. *torla*, *torlasz* rosz, csinált szók.

474. *törme* épen olyan.

478. *terep*, *terü* hasonlóképen.

479. *tel, telj* csak az irodalomban járatos, az élő nyelvben csak *teli, tele* van meg mint határozó.

494. *talaj, tally* és

496. *talap, taladék, telep* csak elvont és tovább képzett szók a *talp* és *telepedik* szókból.

517. *tántor* elvont szó ebből: *tántorog*.

522. *taps* Kr. csak S. I. után; helytelenül elvonva a *tap-s-ol-ni* frequ. igéből.

526. *táp* elvont szó a *táplál* igéből. Mért nincs fölhozva ez az ige?

527. *tapni* Kr. csak S. I. után; Budenz sem említi M.-ugor szót. 181. l.

530. *tap* „takt“ csinált szó; de van *topp* „tritt“ (l. pl. Bud. M.-ugor szót. 180. l.).

532. *töpör* Kr. csak S. I. után; úgy látszik, a *töpörödik* igéből van elvonva.

538. *tév* Kr. csak S. I. után; Bud. sem tesz róla említést M.-ugor szót. 217. l.

546. *tömör* Kr. csak S. I. után; *tömörít, tömeg, tömér* új szók, az előbbieket a *töm* igéből vannak rosszul képezve, *tómér* pedig *tómérdek*-ből elvonva. Donner pedig azt mondja: „Das magy. *töm-ér* ist der bedeutung nach ganz klar“!

547. *szakaszavar* sajtóhiba e h. *szakasavar*. De mért tagolja így: *szak-a-savar*, és mért nem hozza föl magát a *szaka* szót? Hisz *szaka-savar* összetett szó és *szaka* külön is megvan mint növénynév.

596. *csúp* gyanus szó; úgy látszik, a MNySz. is csak elvont gyöknek veszi.

609. *suholy* talán szintén csinált természetrajzi műszó; a MNySzót.-ban sincs.

672. *sorv* rosz új szó.

678. *szörny* Kr. csak S. I. u. — *szörnyeg* rosz, csonka szó.

STEINER ZSIGMOND.

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK.

Egy néhai székely iskolamester írott rigmusos v. verses könyvében talált szók. (1817—1840.)

Bajol: bajlódik t. i. valamivel Ugyan evvel a szóejtéssel a háromszéki a természeti baj végzését érteti. „Ne bajolj oda, hol megérik! Menj félre bajodra!” Bajoló hely, v. bajhely; buđa néven is nevezik. Nagy baját, kis baját végzi.

Békontyol: kontyual megilleszt t. i. fejét.

Beteli az ürességet.

Csiri csupor: kicsi csupor.

Csiszinka: csiszonka, csicsonka, irongá, iszánka.

Csürös: Háromszéken ha udvaron van is: csürkert.

Czinczos: czinczogós t. i. egér.

Elsuhint: elcsen sullintva.

Félvégen: vége táján, p. o. a táncz mulatságba félvégen érkezett.

Feszedéz: feszeng, pöffedez, t. i. a kevély.

Gálántul: galánt módon.

Guruzsbanya: guruzsát üző vénbanyó.

Héjja z: héjáz, hiun felleng, fellengez.

Helytülés: vesztegmaradás, hiába ülés.

Higeszü: éretlen eszű, könnyelmű.

Ijjeget: ijeszget.

Jókoránni: korántvaló, jókori.

Kicsóválni a száját pipával.

Közlebb! közelb, közelebb, közelébb, (a közlebb háromszor fordul elő.)

Lics-fics: locska-föcske, lötyönfity.

Maga hagyott: hanyag, rendetlen, takarítatlan életet viselő.

Magavető: magát hánytorgatva dicsérgető, pöffeszkedő.

Megruház: ruházattal megajándékoz: (más a felruház.)

Mucskos: mocskos (mindannyiszor *u*).

Nyugtos: megnyugott kedélyű, p. o. mindaddig nyugtos nem lehetek, míg.

Nyulánkol: lustán dolgozik, nyulánkozik.

Pinnyég: pimpüm hangon rittyeg, p. o. korbács pinnyeg hátadon.

Poska: poshadtszerű lé, kotyvalék, ízetlen főzelék.

Reátérni: beleegyezőleg ráállani, t. i. más tanácsára.

Reménkedik: rimánkodik, reménség között fohászkozik és sovárg.

Reménkerék: mezőhatár neve.

Sorsvetés: sorshatározás, vakeset.

Suhongat: suhod, vereget vesszővel.

Suprál: suprikál, seprüvesszővel ver.

Szaka sz-szalma: külön szakaszban levő szalmacsomó.

Szipa: szipákoló, orrában szippogó.

Szegik: szöghajlással törik, p. o. nyaka szegik.

Szóhajtó: szóhajtí.

Tiptapog: tipeg-tapog.

Tuszol: boszuállólag faggat — valakit, toszonkol.

Tuszhordozó: más becsülete ellen temondát indító, mást világ előtt böcsmérlő.

Unos: untató, unalmas, p. o. unos a te beszéded.

Ültöget: öltöget, t. i. nyelvét.

Zsemb: zsimb, zsémb. — Valamig = valamедdig.

Vesseget: hesseget — libát. (Vess ludüző szó.)

Virgva: egymás ellen agyargva, mérgesen, villongósan perlekedve. Innen: virgás jobban virrgás, a virrog, virrongtól, (de nem vesszővirgás).

Szólásmódok ugyanazon verses könyvben.

A jóván lenni: érdekesebb részére érkeve mulatni a dolgon.

Nyakba szelni: nyaklevet adni neki.

Egy hát szalma: háttehernyiszalma. (Itt eszembe jut a székelly Villatenyérnyi.)

Magát megvetni: mintegy lábafeszítve ellene állni az erőnek.

Nincs annak a világon mássa.

Mellesleg legyen mondva: közbe legyen mondva.

Belékezd fogni: belékezd kötni v. kötelőzni v. csak belékezd.

Szövés-fonásnak: szövésnek, fonásnak.

Visszás indulatu: nemtelen érzelmű.

Uri háztáj: uri családi kör.

Letenni köntösérő: felhagyni ruhaviseletével, (a ruha székellyeknél: köntöss).

Kondibajár: leányos házhoz vizitbe jár.

Hijába teszitek magatokat tölte: hasztalan tetteitek magatokat attól vagy aziránt, nincs miért vonakodnotok szinből.

Nótát rángatni — rossz muzsikaszerszámmal.

Dolgot markolni: serényen dolgozni.

Eszre adni: figyelmeztetni.

Irmagnak sem maradt.

Ezen több ívre terjedő s jó vaskos könyvbe foglalt verses gyűjtemény egy Hollósi (Gergely) néven ismert kapniki család birtokába került emlék fejében egy katolikus paptól, ki azt mint egyetlen példányt Udvarhelyszékről hozta volt ki 1862-ben.

LÖRINCZ KÁROLY.

ADATOK A NYELVÚJÍTÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

Kazinczy Ferencz eredeti munkái. A m. t. t. megbizásából össze-szedték Bajza és Schedel. II. kötet. U t a z á s o k.

Aranygyapj: das goldene vliesz, 88.

büsztek, büszte: die büste, 39, 40.

csatázat: vitatkozás, disputatio, 18.

deli: szép, nyulánk (deli asszonyság). 52.

ecsetel: fest, 90.

előülő: elnök, präsidant, 99.

előülés: a mai elnöklet, vorszitz, 99.

epemirigy: cholera morbus. 109.

építő: architekt, 75.

fanyarság: kedvetlenség, 53.

faragvány: szobor, 41.

felpiperezni, 37.

festéklés: mahlerei, 41.

fonadék: guirlande (borostyán fonadékok ékesítik az altánat) 14.

fölözet: az oszlopok fölözete. 14.

gyűjtemény, 71.

háromszög: dreieck, 77.

honni: vaterländisch, heimisch 29.

intézet: institut, 83.

ittas: betrunken, 34.

iz: izlés, 13.

izetlenség: izléstelenség, 18.

jéték? (talán sajtóhiba jéték helyett?): a hajfürtök szép jétéka, 40.

képelő: festő (képelő akadémia), 64.

képezetü: von bildung (igen nemes képezetü: er ist von edler v. feiner bildung), 35.

kilát: erblicken, 32.

kinézés: aussicht.

kiugrás: erkély, balkon, vorsprung (az ebédlő kiugrása mellett) 60.

körülnézés: umsicht, hehutsamkeit, 8.

különzött: különbözött, 99. lak, 81.

lapály: ebene. 54.

látvány, 56.

lebel: szellő, zefir (tavaszi leblek) 61.

leplezet: verhüllung, verschleierung, 78.

lerakó: waarenlager, 103.

mázolat, 81.

mellkép, 39.

mennyezet: plafond (a bibliotheka mennyezete), 27.

mulattató: ma udvarló, 48.

munkály: munkálat, munka, 78.

művészség: művészet, 81.

nevendék: zögling, 68.

névirás: unterschrift, 44.

nőiség: sok nőiség: sok nejuség, 101.

nyomtatvány, 43.

olajfestés: öhlgemälde, 43.

oszlopozat : säulengang, 73.

parkételt : parkettirt, 49.

rajzolat, 74.

regényes, 79.

rekesz, 49.

rézmetzés : kupferstich, 72.

szinlelés : szinezés, 43.

szurdék : viskó, kunyhó, 75 *

talpazat : fuszboden, 49.

tarsalkodás, 37.

tekintet : tekintély, 104.

tulajdon : eigenthümlich (magának tulajdon tréfát indított) 9.

udvarolás : hofirung, aufwartung, 24.

vesszőzet : a hajón (a vesszőzet és egyéb czifra rajta zöld), 49.

vetés : ráncz : falte, 78.

zindelyezet : schindelwerk.

FISCHER IGNÁCZ.

IKER SZÓK.

sebbel-lobbal, igen gyorsan. (Nsz.) (B.)

serteperte, Tisza vidékén divatozó tájszó, s am. mindenfelé sürgőforgó, járókelő, nevezetesen némi szeleskedéssel forgolódo; túl a Dunán egyszerűen: serde v. setre, honnan a setrepila és hetrepila összetételek. Alakra nézve olyan, mint a beszélőre vonatkozó hetlektla, herdehurda, hebehurgia, tereferere, teretura, deredara, és nyelvünkben divatozó igen számos ikerszók. Az első rész lehet szerte is, honnan az összetétel így állana: szerte-perte szintén ikerített szó. (Nsz.)

sertepértél, iregve forogva jár-kele, szelesen sürgölődik, majd itt, majd ott van Ily képzésűek a nyelvmozgást illető tereferél, tereturál, deredarál. (Nsz.)

sesesusa, pletykaféle susogás, suttogás. Ez vagy on áruoló sesesusa szókból, örizd magadat te a fülbesugóktól. Arany I. (Nsz.) — mn. Áruzkodás czéljából besugott (szó, beszéd): ez vagy on áruoló sesesusa szóktól. Ar. (B.)

sesesusal, pletykál, azaz mindenféle híreket, melyekben, ha van is vmi való, de nagy részben torzítottak, v. épen alaptalanok, mintegy suttogva szétterjeszt. (Nsz.) — Más becsületén csorbát ejtő hírt terjeszt titkon. (B.)

setesuta, félszeg, ügyetlen; összeszedi a bolond setesuta képét. Ar. (B.)

sírí, mindkét alkatrésze ragoztatik, pl. sivokrivok, síniríni. Mondjuk emberről, midőn milyen fájlaló, v. szomorgó, v. akármily keserves indulatból, folytonosan sívít, egyszersmind könnyezik, fünekfának panaszkodik, sopánkodik. Éjjel nappal sírí, hogy kedves férje meghalt. Sínakrínak a gyermek ek. Mondják az élesen sívító malaczokról is. (Nsz.) — sír-rí;

folytonosan v. gyakran sír; csak azt sirja-ríja, hogy az ő asszonya, nagyon híres dáma. (B.)

sollik-follik; a székeleyknél am. akárhogy v. rosszul forr össze pl. törött csont, v. letört oltovány. (Nsz.)

súgbúg, két vagy több személy bizonyos tárgy vagy egyén fölött titkon összebeszél; mindig súgnak-búgnak együtt. (B.)

surranfurran, a székeleyknél am. sebesen eltűnik, illan-villan. (Nsz.) — sebesen iramlík, eltűnik. (B.)

surranásfurranás, sebes eltűnés. (Nsz.)

suspus, am. szégyen. (Nsz. B.)

sürgefürge, aki frisen, sebesen forgolódik, különösen hogy vmit véghez vigyen. (Nsz.)

sürög-forog, bizonyos tevékenységet gyakorolva, vagy vmiről gondoskodva frisen ide-oda jár-kelel, mozog, forog. A dolgos leány sürög-forog; (Nsz.) — Valaminek véghezvitelénél nagy tevékenységet fejt ki, gyorsan forgolódva működik. (B.)

sür-forr, am. sürög-forog; sür-forr körüle a ház többi népe, Szel. L. (B.)

szán-bán, önmaga által elkövetett bűn miatt sajnálkodik. Három napi dinomdánom, holtig való szánombánom. (Nsz.) — Fájjalja, sajnálja, hogy vétkezett, szánombánom vétkeimet. (B.)

szarakhora, csavargó, bolygó. Alapfogalomban és gyökre nézve egyezik szarándok v. zarándok szóval. (Nsz.) — Csavargó, bolygó. (B.)

szanaszét, am. a hason természetű szerzetesét, t. i. ide s tova, azaz rendetlenül elszórva, különféle irányban; néhutt: szerin-szerte. (Szabó D.) A nyáj szanaszét bolyog az erdőn. Könyvei, irományai szanaszét hevernek az asztalon. (Nsz.)

IHÁSZ GÁBOR.

A MAGYAR NYELV

a hírlapokban.

Egy-két lap a Nyelvőr utolsó füzetének megjelenésekor panaszkodott, hogy a Nyelvőr egy idő óta nem foglalkozik a lapok magyarságával. Hogy ilyen panaszra ismételve ne legyen okuk, ezennel újra közlünk egy kis böngészetet.

A Hon egyike azon lapoknak, melyeknek írói, a mennyiben ez a divattá vált nyelvrontás e korszakában lehetséges, elég magyarsággal írnak, s ezenfelül olvasni és követni látszanak

az e helyen adott útmutatásokat. De azért hibák találkoznak benne, pl. 1873. 223. sz. Jókai az állam bukását vagy bankrótját *államtönk*-nek nevezi; ez épen nem ajánlandó kifejezés a Nyr. III. 137. lapján kifejtett okok miatt. — 1873. 251. sz. Törs K. azt mondja: „*Ez egyszer végre* emberül van mondva“; csak hogy ez meg németül van mondva; v. ö. das ist endlich einmal männlich gesagt. Magyarúl így mondjuk: ez aztán valahára emberül van mondva; ez aztán ember a talpán stb. — 1874. 69. sz. a Különfélékben: *víz tartány* (wasserreservoir); mint ha víztartó nem fejezné ki tökéletesen és sokkal érthetőbben ugyanazt. — *Javaslatoda terjed, hogy* . . . e h. javaslatoda abban áll, v. azt javasolja, hogy — A kisdedvélő egyeslet *egy telket kért magának a fővárostól átengedtetni*: tökéletes accusat. c. infinitivo. Ha az illető úgy szokott volna magyarúl írni, a hogyan beszél, bizonyára így irt volna: A k. egyeslet kért e fővárost, engedjen át neki egy telket. — S mihelyt e czéltől *elidegenítetteti fog*; jobb szórenddel: mihelyt . . . elfogidegenítetteti; magyarosan: mihelyt . . . elfogják idegeníteni. — 70. sz. „*Renz lovarkört* (cirkus) szándékozik föllállítani“. A ki ezt írta, látjuk, előre tudta, hogy a magyar ember nem igen fogja érteni, mi az a *lovarkör*, azért tette oda zárjelbe a circust; elég volna és jobb volna maga a cirkusz, legalább minden ember érti és nem korcs szó, mint amaz.

A Budapesti Közölny nyelve — kivéve néha egy-egy tárczát vagy színbirálatot — egészben véve elég gyarló; „Külföld“ rovatának magyarsága meg annyira izetlen, hogy minden számban sok volna a gáncsolni való. Úgy látszik, az illető rovat vezetője, kinek minden dolga talán a németből fordítás, sem a németet nem érti, sem magyarúl nem tud. Csak néhány példával akarom ezt bizonyítani. 1873. 249. sz. „Mivel a curiának *mindent kívánnia kell*, az soha sem adható meg neki, *a mit ő mindent követel*“ (a Nrdd. Allg. Ztgéből). — 1874. 68. sz. „A Párizs környékéni *erődítési munkálatok*“; magyarúl: P. környékén az erősítő munkálatok, vagy: az erősítések P. körül. — „*E fölött titkos ülésben történjék a tárgyalás*“; magyarúl: ez ügyben . . .; vagy: ezt titkos ülésben tárgyalják. — „Azon tilalom *megszüntettetik*“; egyszerűbben és jobban: azon tilalom megszűnik, vagy: azt a tilalmat megszüntetik. — „Az áprilisban *esedékes szelvény*“! értsd: föllig, azaz magyarúl: lejáró v. lejárt. — „A *Bécsbeni telekárak*“ (= die hausstellenpreise in Wien): így irnak a *Pestbeni* fordítók, a helyett, hogy bécsi telekárakat írának. — „*Fel lön tartóztatva*“: föltartóztatták. — „A császár *születés-*

napja: születése napja. — „Wedl a kultuszminiszteriumnak a közoktatásügyitől való *elválasztását kívánta kimondatni*“ épen olyan accus. cum infin. a milyent fönt a Honban találtunk. Helyesen: Wedl azt kívánta, mondja ki (vagy inkább: határozza el) a háza k. miniszteriumnak... elválasztását. — Nevezetes, hogy u. o. a fortschritts-partei magyarosan haladó pártnak van nevezve, holott még ennek a kifejezésnek is ki lehetett volna tekerni a nyakát ilyen formán: *haladási párt*. — Más rovatokban: 1873. a 299. számban a Turzóféle „*okmányok kiadmányozása*“ ügyében *írományoz* a közoktatásügy minisztere, a helyett, hogy oklevelek v. ökiratok *kiadásáról* írta. — 1874. a 68. számban Tiszáról az van mondva, hogy „a szerint fog irányukban *engesztelékenyebben* vagy élesebben föllépni“; a szó jó, de rövidebb és elég kifejező ez is: *engedékenyebben*, vagy még jobban és rövidebben: föllépése irányukban a szerint lesz *engedékenyebb* vagy élesebb.

Az Ellenőr és a Pesti Napló irodalmi rovatai is többszörte az újdonságok elég jól vannak írva magyarul. A P. Napló vasárnapi tárczája megüti a mértéket; de vezér cikkeiben rendesen rossz a magyarság. De *igazolási bizottmányok, dunaszabályozási munkálatok* helyett kezdenek *igazoló bizottságokat, dunaszabályozó munkálatokat* emlegetni, aszfaltírozás helyett *aszfaltozást* stb. Hibák: Ellenőr 1873. 198. sz. „Az augusztus 31. tartandó mezőturi országos vásár *betiltatván* — az *meg nem tartathatik*; mi ezennel közhirré *tétetik*.“ Vajjon nem jobb-e így írni: Ezennel közhirré tesszük, vagy: a közönségnek tudtára adjuk, hogy az aug. 31. tartandó mezőturi orsz. vásár el van tiltva, tehát nem lehet (vagy akár nem szabad) megtartani. — 1874. 82. sz. a Hírek rovatában: „*levelileg* jelentkezett“ e h. levélben. — „Megjelent Bittó, Kandó által *üdvözöltetve*“ egészen helytelen szerkezet e helyett: midőn megjelent Bittó, K. *üdvözölte*. — „Megígérte, hogy igazságos *fönökük leend*“ e h. lesz.

Pesti Napló 1873. 200. sz. „Nem ügyelünk föl, hogy“; a *föl* egészen fölösleges. — 214. sz. *Uszályok*: schleppschiffe; ez előtt a szófaragók csak a nők *sleppjét* hitták *uszály*-nak, most már a vontató hajókat is így akarják nevezni. — 218. tárcza: „itt nem képesek *minket* biztosan kalauzolni“; jobban: itt nem kalauzolnak *bennünket* biztosan (l. Nyr. II. 444. l.). — U. o. *ugri család, zürjének, csuvaszok* e h. ugor család, *zürjének, csuvasok*. — 1874. 70. sz. a Különfélék rovatában: „az új *működési körbe* lép“; helyesebben: új *működése* kö-

r é b e lép. — „A g. n. e. egyház kérdése oly baj, melynek *mellőzése* szíven fekszik a kormánynak“; bizony nem hiszem, hogy a kormány az ország bajait *mellőzni* (azaz *ignorálni*, semmibe se venni) akarná, s az író is bizonyára azt akarta kifejezni, hogy a bajoknak eltávolítása, elhárítása fekszik szíven a kormánynak, csak hogy a német *beseitigung* lebeggett szeme előtt s ezért írta oda a mellőzést. — U. o. a vezér cikkben „*osztjuk reményeit*“; magyarul: *osztozunk reményeiben*.

A Reformban a legépebb magyarsággal írt cikkeket néha nagyon is visszatetszők váltják fel. A dicséret leginkább vezérczikkeinek egy részét illeti, a gáncs pedig leginkább tárczáit s a napi hírek rovatát. — 1874. 82. sz. „*Minekutána* gyakran előfordúl“ e h. *minthogy*. 84. sz. a Különfélék rovatában: „A jövedelem most az *őzsebüket üthetné*“ magyarosan van mondva, de helyesebb és szokásos kifejezés ez: *markukat üthetné*. „Kellemessé teszik főnökeiknek nehéz *állását*“; helyesebben: *állásukat*. — „*Középitési bizottmány*.“ Hogy az első szó képzése nem magyaros, erről l. Nyr. II. 114. l. A második meg azért rossz szó, mert a *-mány* képző csak igetökhöz szokott járulni, tehát csak ilyenek helyesek: *bizomány*, *iroomány*, *tanulmány*. Az egész kifejezés jól magyarul így volna: a középítés bizottsága, v. építkezések bizottsága. — „A földadó rendezése *földről* törvényjavaslat“; magyarul: a f. rendezéséről szóló törvj. — „A kormánykérdés *földről* következőképen nyilatkozott“; magyarul: a kormánykérdésről v. a kérdésről nézve. — „E rendszer már kezdetben hiányos alapokra *fektettetett*“ magyarosan: volt fektetve. — A jászberényi levélben: „A művelet *be is szüntettetett*“; magyarosan: a műveletet meg is szüntették, v. abban is hagyták az egész dolgot. — U. o. „A dolgok *készülendett* új rendje“; az ilyen csenevész igenévi alak csak olyan embernek kerülhet a tolla alá, a ki elveszt minden nyelvérzéket, mihelyt tollat vesz a kezébe. Magyarul: a dolgoknak készülő új rendje; v. a készülő félben levő dolgok új rendje; v. a dolgok új rendje, mely beállott volna stb.

Ilyen otromba igealakot találunk a Középpárt 69. számának vezércikkében is: „fölslegessé *vándott volna*“ (e h. *vált volna*). Kiváncsi vagyok, Dr. Oláh úrnak akkor is ilyen-e a magyarsága, a mikor beszél? Vagy tán azt hiszi, hogy más grammatika szerint kell írunk, mint a milyen szerint beszélünk?

Látjuk tehát, hogy még elég az irtani való gaz, sok a

fattyú hajtás; de látjuk egyszersmind a buzgó törekvést és sok helyt már némi eredményt is; és ez remélteti velünk, hogy mindig nagyobb elismeréssel szólhatunk majd e tekintetben lapjainkról.

STEINER ZSIGMOND.

NYELVTUDOMÁNYI IRODALOM.

1. Magyar-ugor összehasonlító szótár. Irta Budenz József A magyar tudományos akadémia kiadása. I. füzet (1—16. ív). Budapest, 1872-73. Ára 1 frt 60 kr. 2+262 l. — Ez a füzet az egész munkának körülbelül harmad részét teszi; a *k, g, h, j, gy, t, d* hangokon kezdődő magyar s a rokon ugor nyelvekbeli szavakat (összesen 268 cikket) tartalmazza, és minden egyes cikk beható fejtegetésekkel van megokolva.

2. Vergleichendes wörterbuch der finnisch-ugrischen sprachen von Dr. O. Donner, docent des sanskrit u. der vergl. sprachwissenschaft an der universität Helsingfors. I. 1874. Frenckell & Sons. Leipzig, F. A. Brockhaus. 8rét. VIII+192 l. — Budenz szótárával majdnem egy időben, csak egy pár héttel később jelent meg Donnertől, ki 1872-ben itt járt, ezen hasonló című munkának első fele, mely rendszeren a finn szavakat állítja a cikkek élére, de tartalmaz olyan cikkeket is, melyekben nincs megfelelő finn szó. Mind össze 681 számban állít össze *k, j, t, l, s, h* elejű finn szavakat a megfelelő ugor nyelvekbeliekkel. Donner finn-ugor nyelvek alatt érti mind azon nyelveket, melyeket különben egyszerűen ugor nyelveknek nevezünk (magyar, finn, lapp, cseremis, mordvin, zürjén-votják, vogul-osztják). A mi a munkának szerkezetét illeti, nagy részt Budenz szótárának első kidolgozása („A magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések“ Pest 1868.) képezi az alapot, melyen ő tovább épít, mert mikor Budenznek új szótárát megkapta, munkájának ezen I. füzete már ki volt nyomva. Ő rendszeren fölállítja a közös gyököt s aztán az egyezőbb képzésű és jelentésű szavakat külön-külön cikkekbe csoportosítja, úgy hogy pl. a 2—13. sz. egy „*kak, kok; kuk; kek, kik*“, a 25—33. sz. „*kai, koi*“, a 38—44. sz. „*kat, kant*“ gyök alá sorakozik s így tovább. Csak néhány oly pontot akarok még kiemelni, melyben ez a szótár Budenzétől különbözik: 1) A cikkek sokkal rövidebb kommentárral vannak ellátva s ez nem igen foglalja a szóképzéssel. E tekintetben azonban annyit megtesz, hogy a fölhozott szavak rendszeren elemeikre vannak bontva, pl. *gögö-s, guggo-l-ni, kuko-ro-d-ni*. Azonban a magyar szavak tagolásában van sok olyan hiba, mely első tekintetre szembe tűnik: pl. 3.

kükö-r (csak a *körkör* elrontása); 15. *konyí-t-ni*, *konyú-l-ni* e h. *kony-ít-ni*, *kony-úl-ni*, v. inkább *kony-i-t-ni*, *kony-ú-l-ni*; 25. *kaj-dá-sz-ni* e h. *kaj-d-ász-ni*; *kend-ö* e h. *ken-d-ö*, mert van *kend* ige (*felkendett* Nyr. II. 355.), mely a *ken* frequ. alakja; 56. *gondo-lat* e h. *gondo-la-t* stb. Különben az előszóban igéri, hogy a műnek végén fogja adni a képzők átnézetét. 2) Kevesebb tekintettel van a hangrendi egyezésre. 3) A nála föllállított gyökök egytaguak (rendesen két mássalhangzóból s egy köztük álló hangzóból állanak), holott Budenznél többnyire kéttaguak és hangzón végződnek. 4) Fölvesz a gyökökben hangzófokozást; pl. „Nr. 2—13. Wurzel *kak*, *kok*, *kuk*; *kek*, *kik* gebogen krumm. Mit vokalsteigerung: *kauk*, *kouk*, *kuok*; *keik*, *kiek*, *kîk*, *kiuk*“. 5) Fölvesz bővült gyököket, pl. „Nr. 25—33. Wurzel *kai koi* dumpf tönen, leuchten. Wurzelerweiterung *kaik*. Mit vokalsteigerung *kuoi*.“ Az utóbbi háromponban az árja nyelvészet példája után indult. 6) A finn és magyar szavakat is átírja a közös abécével, pl. *gögöš* = *gögös*, *hed'* = *hég*y.

3. Nyelvtudományi Közlemények. Szerk. Hunfalvy Pál. X. kötet, 3. füzet 1873. 8rét. 325—468. l. Ára 1 frt. — Tartalma: 1) Észrevételek a Magyar Tájszótárban megjelent több székely szóra. Kriza János. 2) Miklosich, die slavischen elemente im neugriechischen. Edelspacher Antal. 3) A dravida nyelvek, különösen a tamil. Hunfalvy P. 4) A magyar rythmus rendezése. Thewrewk Emil. 5) Kinczásó babonák a XVII. századból. Közli Imre Sándor. 6) Az európai ősműveltség képe. Worsaae után Hunfalvy P. 7) Könyvismer tetés. Hunfalvy P.

4. Müller Miksa fölolvasásai a nyelvtudományról. A m. t. akadémia megbízásából a 6. angol kiadás után fordította Steiner Zsigmond. I. kötet, 1. és 2. füzet. Budapest, 1874. Ráth Mór. Az I. kötetnek még hátralevő része a napokban kerül ki a sajtó alól. Egy-egy füzet ára 1 frt, iskolák számára 70 kr.; mert e fordítás az akadémia könyvkiadó vállalat megbízására készült fordítások közé tartozik, melyeket a közokt. miniszterium középiskolai segéd könyvekkül ajánlott.

5. A Magyar Állam idei 29., 30. és 32. számának tárczájában Irsik Ferencz („Az összetett mássalhangzók egyszerűsítése“) újra ajánlja az ő betűit és bizonyítgatja, mennyivel czélszerűbbek az egyebek által ajánlottaknál; de bizonyítása nem elég meggyőző s azt hisszük, a Nyelvőr ajánlotta betűk sokkal könnyebben átmehetnek a köz használatba, mint az övéi. Különben megemlítjük, hogy a Nyelvőr II. k. 243. lapján *gy*, *sz*, *ty* és *zs*-re ajánlott jegyek Kovách Albertéi s a 244.

lapon közlött megfelelő jegyek Irsikéi; az elcserélés tévedésből történt.

6. A Magyar Tanügy idei 2. 3. és 4. száma ismerteti Riedl értekezéseit az ikes igékről, Thewrewk Emil és Imre Sándor pályamunkáit és Budenz összehasonlító szótárát.

STEINER ZSIGMOND.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Föladási vevény helyett az új föladó lapokra ezt nyomatta a póstaigazgatóság: *föladó-vevény*. Minden esetre haladás. Csak hogy még a *föladó-vevény* sem kifogástalan ám! Először is nem látjuk át, mire való itt az a kötő jel; vagy föladó nem melléknév ép úgy mint volt „föladási“? s ez a föladó nem lehet épen úgy jelző, mint akár melyik más melléknév? Hisz akkor eladó lány, kiadó ház helyett is azt kellene írni: *eladó-lány, kiadó-ház*. — De ha már annyi jó akarata van a póstának, hogy „föladási“ helyett föladó-t írt, egy lépéssel tovább is mehetett volna s a *vevény* szót is kiiktathatta volna műszavai közül. A „föladó vevény“-nél még százszor jobb volna „föladó receptisz“. Egyikre sincs szükség; mert nagyon egyszerű és mindenkinek első hallásra is nagyon érthető kifejezés: a föladó lap.

Ítélet hozatik. Hon 1872. 297. sz. — „midőn ez ítéletet hozta róla.“ Figy. III. 385. l. — Én azt hiszem, a magyarok csak „mondanak ítéletet, kimondják az ítéletet“.

Emlékszerűség. Új szó (Figyelő 1873. 415. l.) s annyit akar jelenteni, mint „monumentális stílus“. Nem rossz szó, de az utóbbit mindenki jobban megérti. — Különb u. o. két sor így hangzik: „hogy új *építészetünk* úgy nevezett *emlékszerűsége műkertészetünket* háttérbe ne szorítsa.“ Nemde magyaros!

STEINER ZSIGMOND.

Koszorulány. Már majdnem minden lapban olvastam ezt a szót, midőn egy-egy úri menyegzőről van szó, meg némely művelt körökben, a hol konyítanak valamit a német nyelvhez, szinte kezd már jelentkezni; de a néptől soha se hallottam még egyébként mint: *nyoszoló leány*. Természetes: *kranzeljungfrau = koszoru leány!* De hát így miért nem tiszteljük meg már csak következetesség kedvéért is a többi jelenlevő tisztességes vendégeket is az illendő nevezettel? Miért nem írjuk a *vőfélyt menyasszony vezetőnek* (brautführer); a

nyoszoló asszonyt *menyasszony anyjának* (brautmutter); az ipat *sógor papának*, a napat *sógor mamának*, a vőőt *sógor fiúnak*, a menyét *sógor leánynak*, hiszen schwiegermutter, schwiegersohn stb. Milyen szép atyafiság kerülne ki!

TURCSÁNYI ANDOR.

Hol vette magát? Bejelentek egy feje lágyára esett nagy úri mondást, melyet bizonyos társaságban hallottam: *hol vette magát?* E germán illatú kérdést akkor teszik, ha valaki váratlanul jelenik meg valamely társaságban. Az alföldi ember azonban ezt így mondja: *hunnét kerűt ide, hunnét gyűtt v. vetődött ide?* Hason értelmű mondás: Péter bevetődött Istvánékhöz = váratlanul jelent meg náluk.

FERENCZI JÁNOS.

Iroma. A Magyar Állam ha néha-néha kedve kerekedik, ugyancsak isten igazában elműveltmagyar nyelvez. Benne olvastuk a következő helyet is: „Szabó István írja lapunk Martialishoz méltó *iromáit*“. (1874. febr. 10.) A „Martialis“ név vezetett rá bennünket, hogy ez az *iroma* „epigramma“ akar lenni. Készítője bizonyosan így okoskodott. „Gramma“ γράμμα-ból van képezve; ez pedig a sárospataki szótár szerint annyi mint: *irok*. No ha már *lak*-ból lehetett *lakoma*, akkor világos, hogy az *ír*-ből is lehet *iroma*. Csak hogy kissé elszámította magát az atyafi; *lakoma* ugyanis történetesen nem magyar szó; s így az *oma* képző is „eloszlik mint a buborék“. De még ha magyar szó volna is, egy fecske nem tesz nyarat; egy analogiára soha sem szabad építeni. Azért sokkal okosabban cselekszik a M. Á., ha megmarad az „epigramma“ mellett; ez legalább érthető s vele nem korcsoítja meg a nyelvet, mint az *iromával*.

Tartány. A mult hónapban sorba járta e szó a hirlapokat, midőn a budai *reservoir* áthelyezéséről volt a szó. Egy tollvonással segíthettek volna ezen a sületlenségen, de egynek kivételével röstelték ezt a csekély fáradságot is. Vagy talán tetszik nekik, helyeslik? Hát a *tinta tartó* helyett nem volna kedvük elfogadni a *tintatartányt*? s mellé a *sótartányt*, *gyertyatartányt*? (sr.)

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.

9. „Nem tudván meghatározni a *gyanánt* és *helyett* közötti különbséget, felvilágosítást kérünk“.

E két viszonzyszónak mindegyike valamely szóban levő tárgy helyébe egy másikat állít. A *gyanánt* azt akarja jelenteni,

hogy a helyettesítőt tartsuk a tárgynak, tehát csalódásra alapít (= „mintha volna“); a *helyett* is más tárgyat állít elének, de nem épít csalódásra. Azért az előbbinél a két tárgy közt akár belső, akár külső hasonlatosságnak kell lennie, míg az utóbbinál erre nincs szükség. Példák: a vendéglősök gyakorta marhahúst tálalnak *fel őz gyanánt* (mintha őz hús volna). Arany *gyanánt* rézpénzt adott. Gróf *gyanánt* lépett fel mindenütt (mintha gróf volna). Ellenben: A vadászok nem löttek semmit; azért ma *őz helyett* marhahúst eszünk. Arany *helyett* (mert nem tehetett szert rá) csupa rézpénzt adott, stb.

10. „Több órai vitát idézett elő a *fog lenni* és *lesz*. Szükséges-e, vagy türi-e a magyar nyelv sajátsága *fog lenni*-t, vagy teljesen elég a *lesz*?“

A *fog lenni* ép oly jogosult alak mint a *lesz*, csak hogy más jelentésben. Ha a *lesz* annyi mint *fio*, akkor jövő ideje *fog lenni*; pl. Fiam a tavaszra katonává *fog lenni* (v. *lesz*): miles fiet. Ha ellenben a *lesz* a *vagyok* ige hiányzó jövőjét pótolja, akkor csak ez a helyes s a *fog lenni* mint egészen fölösleges mellőzendő; pl. Egy hét múlva otthon *leszünk*. Holnap aligha eső nem *lesz* — nem pedig *fog lenni*.

11. „Sziveskedjék a t. szerkesztőség bennünket felvilágosítani van-e különbség, s miben áll az, az *írnok* és *tollnok* szavak közt?“

Azok közt épen semmi különbség sincs; egyik olyan rossz, mint a másik; a *nok*, *nök* képzősek kivétel nélkül korcs szók. De ha azt kérdezik melyik rosszabb, minden esetre az *írnok*; mert a *nok* régi, nagyobbára kölcsönvett szavaink szerint is csak főnevekből alkot újabb főneveket. Egyébiránt a nép itt-ott a *tollvivő*-t szokta helyettük használni.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Nagykunságik.

Elmehet olvasva a cigányok közt: barna bőrű.

A többi deákul van.

A *D*-nek nagy hasa van: bökkenője van a dolognak.

Kicsi hibával a duda is jól szól.

Mindenbe jó, mint a dísznó hús. (Színes-mázos, hizelkedő emberről mondják.)

Este van rád: véged van.

Eljár a keze: minden csekélységért üt.

Két ház ebe.

Egyik: ha vóna, másik: jó vóna.

Abbul ugyan nem eszel, ha csak meg nem betegszel.

Elment földetlen földdé: messzire, nem tudni, hová.

Ugy félek én apáttul, mint a süttö lapáttul. (Gyermek mondóka.)

Nem gyilkosa a testinek: szeret jól táplálkozni.

Nem lát több gólyát: nem éri meg a tavaszt.

Gyerekebe se jó a kiséi.

Nagy fel horgya a vizet: magas termetű.

Harangszóra ültetni: fennyeden, nem mélyen.

Egy hang drágája sincs.

Halomra földet nem kell hordani: nem kell annak adni, a kinek sok van.

Nem kell rajta inas esztendő tőteni: könnyen meg lehet tanulni.

Oda tette a nem jót.

Kivetette minden reminsigit: már nem reménylett.

Kiverte a buzgóság: szokása ellenére jót tett valakivel.

SZABÓ IMRE.

S. Sz.-Lőrincz (Tolna).

K e n ő meleg van: izzasztó, rekkenő.

Összezuzorgatni: zuzogatni.

Hâgatkozik: hallgatózik (hadd kapjanak rajta a hexameterkedvelők.)

Megcsöndesédett: megállott (lovakkal).

Ás-vés (l. Arany „Tájkép“: „Azt is emberi kéz ásta-véste, látszik“).

B o t r o m á s z embér: botor, hülye (v. ö. Tsz. és Nsz. botlékony).

V a t t o g a t i k (ha kiköltötte csibéit).

Az o n e s z m é k é d i k, hogy csâhasson: törí fejét.

A s e b m a g a s z é r i n t kifakatt: magától.

Z s i m b ö l ö g, a betegség megzsimbölögtette: sinlödik.

Mindénbe b e l e v a s z a k ú': rondítva belenyúl.

Kiáhatós: meglehető.

Szabitál: szabogat.

Hallároz: pöröl.

Ez az óma egészen ê v á s ú t a a fogamat: vásította.

Világhó termétt: világra, életre való.

Ó h i t t: óhajt.

M i n d é n n a p o s a k össze: mindennap összejárnak.

Ez a fiu mindenre ojan élet: eleven természetü.
 Urahagyott asszon.
 Még van gubajodva: meg van bódulva.
 Haggyuk azt âra, a ki a napot hordozza; én âra
 támasztok mindént (istenre).
 Dühös, mint a kiütött farkas.
 Zsörtös, mint a csöpögő ház.
 Zuborog a gyomrom: korog.
 Sok csigabigán méntem én má' körösztü': bajon, vi-
 szontagságon.
 Vas vót a feje (arról mondják, a ki a maga kárára valami
 bolondságot követ el).

LEHR ALBERT.

Farkasfai párbeszéd.*)

- Gyaó napot aggyon Êsten!
 — Aggyon Êsten Gyaó zsi bácsi! Ul láccik ez üdöü éség
 min ha gyaobra fordóna.
 — Oj sz émmá csak anná ez Êsten; igaz maóta ez főöszé
 fujicská gyaó mégfaokodott az ut. Tennáp hof fát hoztam az
 erdőörü, émmá könnyebben gyöttem a toukaimakke (tulkaim-
 mal); maótku (multkor) még a Vöögýárokná aúm mégsülettem
 (úgy megsülyedtem) houn másnap kellét a fámit (fámért) mên-
 ném; peig aukkorákat emejtem a szekerem háutollán, hogy êh
 hétig sajgoódott bele a vállam; a feleseégem dörgöögette fog-
 hajmás eczette.
 — Meét nöm hit kê e (kend el) vountatnyi, eê is boz-
 gattattam vaona êk kicsint a szekerit?
 — Naó maj máskaó mékkeresém kêdet. Ném tuggya kê,
 hogy e gabona áro?
 — A szen godhár di (Szent Gotthárd) vásáron heét forinton
 feöllü két a buza mênap. Ugy-é gyaó vaona mast elannyi va-
 lami száz meéröt, ha uv vaona.
 — Csak véinnyi né köllön, véinnyi. Na maj talá léjjebb
 száll ez áro, ha majd a mezöök neki zöödönek.
 — Hej tuggya Gyaó zsi bátyám, mikor a gabona áro êccér
 if (így) fên csimbáukul, üdöü köll aho, míg az alább szálin-
 koózik.
 — Na bész igaz, hon nehezen gyön alább êhhama (egy-

*) Farkasfa Örséggel határos. Az örségi ember nehéz és csunya
 beszédünek tartja a diphthongizáló farkasfait. A párbeszédben eléfor-
 duló ao, aó, au, aú, ee, eé, éi, eö, ou, oó, öü, öü, üü diphthongusok.

hamar). De Ésten velé; menném ké; e kuácshau (kovácshoz) van ék kis gyáuraóm.

— Éstennek agyállom.

KÖNNYE NÁNDOR.

Örségi párbeszéd.

— Hát té hun jársz illen korán réggê? iszén a tikok még az ülün vannak.

— Hát csak a kételenség hajtogat, azét gyöttem, ha még éccér êmenne Ferku bátyó lián-kérnyi.

— De hát öcsém most há akarsz künnyi?

— Én magam sé tudom, ollan sokan kisznek, (szereznek, ajánlanak) hogy melyiket kéressesem még; kéccér „zsuppot“ (= innen származik „széna-e vagy szalma“?) kaptam, ném akarom, hogy éség küvessenek, (elutasítani, kiadni rajta) annak a kalamár Böskinek akarok most mēkkünnyi (= megkéretni) ad dērik „pöczköt“ lián = (tűzről pattant, eleven).

— Hohó gyerek! de an nagyobb fáro néz án, meghánnyo (megválogatja) án az a leginyéket, ott mégin küvetnek.

— Ördög vügye! ha ê nem gyön maragyon az anyánok borsos éskátulánok; nem törüdöm sokat velé ha gyön vaj sé hozzám, akkor nem ké vendígsígét (lakodalom) tartanyi az idén, a boros hordum ussé „Ádán“, peig ugyan fészökött a bor áro, drágán kiēne vénnyi.

— Na akkor öcsém, ha nem házascz, hát az én fijam sé lehet vőféred, sé a leányom naszalu lián, akkor abba marad az egész.

(Szalafő.)

SÍPOS ESZTI.

Népmesék.

Mese egy cigán legényről.

Vót éccér éty cigán asszon, annak vót égygyetlen szép fia; aszt mongya éccér az annyának: „Édēs anyám, mennyén e a kiráho és kérgye még tőle a lányát a számomra.“ Aszt monta az annya, hogy ő bizon nem mögy, méet hogyan anná a kirá a lányát éty cigán legényho. De a legéni ném marathatott, e möögetett a kiráho maga és mökkérté a lányát. Aszt mongya a kirá: „Takaroty kü innen, té csunya cigán; hogyan annám én a lányomat öty cigánho?“ De a legén addig kérte, mig éccér csak aszt mongya a kirá: „Nó jó van, nekéd adom, ha réggēre három ollan fát hozu az udvaromba, hogy az égygyiken arany fűge csüggyön, a másikon aran óma lögyön, és a harmadikon aran körte légyén.“ E mént erre a cigán a templomba, és e lopott mindent. Mán mikor mönnyi akar, akko láttyo, hogy még ögy rozsdás

lakatot hagyott hátra, gonduta mogábo: Ezt is e vüszöm, mög-
 löögethet, hogy még ennek lektöp hasznát vészem. És kapta
 magát, levégette a lakatot; hármot fordéntott rajta és kügyött
 belölle három szép lány és ekiálták magokat: „Királungk, mit pa-
 rancsós?” Mökparancsóta nekik, hogy a kirá udvarára három
 fát álliccsanak réggère, és aszt is, hogy millent, és e tünt mind
 a három. Hát régge a mint kü néz a kirá az udvarra, látto, hogy
 ott van három ollan fa, a méllenyeket parancsót, akkor a kiránok
 nem vót mit tényyi, neki atta a lányát a cigánnok, és adott
 nekik öty csunya disznu ollat lakásnok, naon busut a cigánné,
 hogy most millen csunya házuk van, de az ura csak bátorította,
 monta neki: „Né busu semmit, majd másképp lööget mindén.”
 Akkor elü vöögötte a lakatot és megént kü ugrott belölle három
 lány, és a cigán mekparancsóta neki, hogy réggère a kirá házo
 eleibe nekik is öty kastét épiccsenek, és létt is egy naon szép
 kasté, és oda méntek laknya. Éccer e mönt a cigán onnan
 hazul, és oda mönt a feleségého egy zsidu, ki minden szépségé-
 ket árut, és vöögötött is töle a cigánné éty pár naon szép ci-
 püt, kérdi a zsidutu, hogy aggya. Mongya zsidu: „Másit nem
 adom, haném ait a rozsdás lakatit, ha ki a szögön lógg.” No oda
 atta neki az asszon. Hát a mint háromszér forgattya a zsidu a
 lakatot, megént csak kü ugrott belölle három lány, és kérdik
 tölö: „Zsidu majstér, mit parancsós?” És parancsóta nekik,
 hogy a cigán feleségije a hetedik tengörön tul lögyenek, és tul
 is löttek. Hát haza ér a cigán, keresi a feleségit, de nöm ta-
 lálhatta suhun sé; kérdi mindenkitu hoha ném látogatta-é a fe-
 leségét, égy embör monta neki, hogy ö látto ögy zsiduje a tengör
 hetedik részére ménnyi. Kapta magát a czigán, három éjje, há-
 rom nap mönt, még éccer csak a tengér hetedik részére ért és
 ott möktalálto a feleségét, és naon mögörüt. Mingyá monta a
 cigán: „Feleségém, dopt kü aszt a lakatot, akkor mingyá othon
 löögetünk”. Mongya a cigán asszony a zsidunak: „Zsidu majsté-
 ter, alugy e öty kicsit.” És e alutt a zsidu és az asszony küdopta
 a lakatot és mökparancsóta a cigán annak a három lánnok,
 hogy éccere othon lögyenek, és haza is értek, és mingyá a ci-
 gánbu kirá lött, és monta, hogy „Most enyém a kirá lány”, és
 étek boldogul; ha meg nem hatak most is ének.

(Göcsej.)

PFEIFFER JULIA.

T á j s z ó k.

Földes (Szabolcs megye).

Csicsér él: más testét játékból (tettetett haraggal) meg-
 markolássza.

Félvész: észre vesz, meglát. „A tűt csak látom a hégyibe, de a tormot sé hogy sé tom félvenni“.

Fityincsd: mutasd.

Fityog: sir. „Ne fityogj“: ne sirj (Vicsog: nevet).

Gebesz kédik: kapaszkodik.

Gyöszti csak: gyere csak.

Kajszol: száraz malomban ör.

Kézén közül: kézről kézre.

Locsogó: olyan víz, melynek fenekéről fű verődik fel.

Madár húsú: a mely ló, akár mint tartják, nem hízik meg.

Mérés merevül: egészen.

Mégmuritott: meghalt.

Potyész: has. „Megverte a potyeszt“: jól lakott.

Pustol: füstöl. „Csak úgy pustol az eső“.

Sütyőt: füttyöl. (Sütyöt a gőzös.)

Szamuklál: lassan dolgozik.

Tápiszkodik: lomhán kél fel.

Testus: per te. „Még testusnak szóllít.“

Tísis: te is.

Vasgaras: fösvény.

Zákányos: törött színű. Tsz.

BAKOSS LAJOS.

Somogyiak.

Hóborkás: hóbortos.

huzat: mēre van ennek a fánok a huzattya? sulya.

káttonyi: kiált; káccs neki!

katakunyi: zakatol a gép.

kantáros: kész, alkalmas; a lán kantáros létt vóna hozzá menni; mindénre kantáros ez a gyerek!

kamuti: kétes; alamuszi; kamuti ember, idő.

kápány: letört ágak.

katroc: ketrecz.

kíréghöcs madár; merasz káttyo, hogy höcs höcs!

kévés: csintalan gyerek.

kerimbózsányi: kering, forog.

kelekólán yi: kujtorog.

keczmecz, kódistetű, macskaméz: mézga.

keszte: kesztyű.

kert: kerítés; kertölés: kerítés.

kiső: külső.

kieje: kié? Űeje: övé.

kotyúnyi: kotlik.

kottyatt: lotyhadt.

kopoznyi: madarat, kukoriczát, krumpli héjat foszt, koppaszt; stb.

kosztatnyi: a lábát a földön húzva megy.

küllő madár.

kutyúsz: kis kutya.

kupicza: kis pohár.

kurkál: kotor.
 küllű: kívülről.
 lap: lapály; disznók laptya.
 latyhatt: szorossaban
 közsdaszt a zsákot, néollan
 latyhattan.

lende: rokon ivadék; hun-
 czut az egész lendéje; ez a tinó
 Bokros-lende.

lérökkannyi: le talál az
 idő rokkannyi: hirtelen beáll a
 tél.

letérbetyüni: letérdel.
 litya: egy játék neve.
 ludvércz: lidércz.

maszatúnyi: apró mun-
 kát végez; bepiszkoz.

májog: nyávog a macska.
 mékszottyan: megfogy
 az ember a betegségben.

mégténni: műszó: ráolva-
 sással stb. eszközölni valamit.

mékhorkanyodik:
 mégaggódik: összeesik a
 szőlő a kosárban.

merékle:
 merevén: egészen; eszt
 a vágót merevén főkökapányi
 vaj pedig ájni.

mégcsökik: megáll a nö-
 véshen az állat, kicsiny marad.

mégczérkannyi: hőség-
 től eltikkad, ellustúl.

mesz: mész.

mégribányi: megtép.

mégintennég: megint.

méggöbörönni: kicsit
 megfagy a föld.

móczikányi: lábujjhegyen
 ugrál.

mukucs: mókus.

(Szöke-Dencs.)

VERES JÓZSEF.

Ormányságia k.

Alacsin: alacsony.
 akna: kémény.
 azüte: az óta.
 aligkeczéhet: alig jé-
 het-méhet.
 aszondi: azt mondja.
 bárádag: bárgyu.
 bangula: banga, tudatlan.
 bóba: bába.
 Bander: András.
 czicza: hajfonadék, czopf.
 czikó: kuczkó.
 csöngé: labda.
 csúcsosfazék: köcsög.
 csórag: pózna.
 csipőle: csipője.
 deszik: de hiszen.
 égyöm: azt mondják (néha:
 izé).

eöntelen: számtalar.
 esóruha: kötény (l. Nyr.
 1873. 184. l.)
 egykopántás: egy falat.
 firfi: férfi.
 fil: fül.
 fóros: fuvaros (fuhros).
 gangócz: kampó.
 gurgula: henger.
 gujú: golyó.
 Hê?: tessék? mi?
 hókács: forgács.
 hargas: horgas
 izéhontelen: izé azután.
 idd: itt.
 iska: lajtorja (v. ö. Ny.
 1873. 184. l.)
 küher: kövér.
 karázli: üveg pohár.

kú dus: koldus.
 koh ács: kovács.
 kur igja: szénvonó.
 kor csí ma: korcsma.
 ka pinya: kaponya.

ko bo ré: nagy sár.
 ko fó: kopó kutya.
 ko pí cz: kolláncs.
 kü dök: köldök.

MALMOSI KÁROLY.

Szentgáliak (Veszprém m.).

Hall ad: halad.
 Hal pillang ó: pikkely.
 Halsz árny: uszony.
 Hé ány: hiány.
 Hó fuját: hófuvát.
 Ho tyta gos: részeg.
 Igen yéssen: egyenesen.
 In gyér: ingyen.
 Ippen st: épen.
 Isk átu la: skatula.
 Ist érá ng: strang; ódd fő
 a ló ist érá ngiát.
 Isz térg ye: eresz; csöpög
 az isz térg ye.
 Já gé r: vadász.
 Jel be van: föl van írva,
 jegyezve.
 Já szol: gyászol vkit.
 Ka ta g: keresgél; mit ka-
 taksz ott?
 ke hű nyi: köhögni.
 ké nálni: kínálni.
 Kész akart va: kész
 akarva.
 Ki fun dá ni: kitalálni, föl-
 találni.
 Ki kecz me ré g (a bajbol)
 kívánszorog.
 Ki ne vel: ausbilden.
 Kir ándít ta ni: kificza-
 mítani.
 Kis zu p érá ni: katonakö-
 telesről mondják, mikor nincs
 szükség rája; kiszuperáták ott!
 Kon tó z ni: adósságot csi-
 nálni.
 Köt ré tes: kugelhopf.

Kl é ta: kréta.
 Koc zo l: koczog.
 Köz ép rend: középszerű
 közép rendes termett az idén.
 Li fé rá nyi: szállítani; lie-
 fern.
 Ma to lá z ni: tetőzni mérés
 közben pl. a mérczét; mér nem
 matolázza jobban?
 Má ré g: már.
 Ma za g: madzag.
 Még bu gy a no dik: akkor
 b. meg a tej, mikor megsava-
 nyodik.
 Me: mi? mit akarsz, me?
 Még osz ta ni- a tárgy kü-
 lön megemlítése nélkül nemi
 egyesülést jelent.
 Mék sz é ré z ni: ráadást
 adni; szerezze meg, nó. Tsz.
 Mesz té la bo s: meztlábos.
 Mon tli sz t: tiszta liszt,
 mund mehl.
 Most a né g, mo st é g:
 most.
 Ne mely ko r: multkor, va-
 lamikor.
 Ne kü n: nélkül, hijján; még-
 volt mind égy nekün.
 Ne pes ti g: napestig.
 Ném to m, né t to m: nem
 tudom.
 Ne ve ksz ik, be le: bele
 szokik.
 Ny ug li: tésztaféle étel, no-
 ckerl.

Omlós: mürbe, tünetmény-
ről mondják.

Örebb: nagyobb, solyokról
is.

Összepakomjatók: összeverték, embert.

Üveg v. üeg: üveg.

Pulitéroz: poliren; puli-
téros ómáriom, asztal.

Puczek: bugyor; de nagy
puczekja van!

Puzsér: bugyor, évesztette
a puzsérját. Tsz.

Röviggyebb: rövidebb.

Sarzsí: charge; katonai
rang.

Sillenczió alatt: sub
silentio; s. a. megteszi az!

Sörte: a háztető két felé-
nek találkozó részére, helyezett
zsup.

Strapáczió: sok s.-bakerült!

Sukk: láb; hét sukkos ab-
rincs.

Sutyogatni: pattogatni
az ostort.

Szakajtani: szakítani.

Szalvéta: serviette.

Szamárkehü: keuchhus-
ten.

Szaporítani: több kell
belőle; az a cukor sz.

Szegy: szügy.

Sziverősítő: pálinka.

Szivalicza: sliwowitz.

Szufla: lélegzet.

Cziha: vánkos-, dunyhaczi-
ha: überzug.

Bélménős: kinek hasa fáj.

Méksanyarni: megsanyar-
gatni; a nap megsanyarta a
szöllőt.

Tagasztál: tagosítás; tag-
osztály.

Táblás papiros: irka.

Takszál: többre tartani;
én nem takszálom.

Té föll: tej fel.

Tejes gyertya: Milly
gyertya.

Terhány; ronda.

Ugat a lélek: csuklik; de
sokat ugat a lölköm.

Vádóni: vállalni: nem vá-
dóta el a munkát. Tsz. elvá-
dolni.

Vásál: vásárol.

Vakkantani: kibőssenti;
vakkancst ki már azt a pár
szót.

Vélék hozzá: ugy hiszen;
vélek hozzá, hoty hasonlitt az
annyáhó.

Veszejteni: veszíteni.

Zsöllér: köcsög; zsiros
zsöllér. WEISZ JÓZSEF.

Krasznahorka-váraljaiak, Gömörben.

Ásfa: motóla.

Bohaj: hosszú szür.

Bába: pecsenyesütőben sült
kalács.

Bugár: bogár.

Czibak: meztelen.

Csév: cső.

Csirigulya: a földbe vert

s csappal ellátott karó közepére
fektetett rúd, melynek két végé-
ről kötelek lógnak le, rá ülnek s
forgatják.

Duszilt grulya: péppé
összetört burgonya.

Foraszték: aludt tejből
készült étel.

Godona: köszméte.
 Hájháju: ölyvmadár, tyu-
 kász.
 Hornyú: hernyó.
 Horót: köhög (ragozva ho-
 rutok, horotol, stb.)
 Inas: növendékfiú.
 Kizéterek: a pálinka
 ereje.
 Konyhatáncz: a lakodal-
 mat megelőző esti mulatság.
 Kopincz: kalapács.
 Kunkurik: gömbölyű fo-
 nott kalács.
 Lepiczke: lepke.
 Lev: lé.

Matring: szalmacsomó,
 melylyel a házat fődik be.
 Morvány: hosszú fonott
 kalács.
 Pantel: szallag, pántlika.
 Posat: megsavanyodott étel,
 p. tej.
 Puhar: pohár.
 Pusztrik: keresztelő.
 Rendes: tréfás.
 Süvit: füttyöl.
 Szátyfa: szövöszék.
 Torom: torony.
 Vakarócska: pogácsa.
 Zuzák: guba, karácsonesti
 mákos étel.

KÁROLY Gy. H.

Kaszárnyai szók.

Áristom: arrest.
 agyutans: adjutant
 aszentálás; sorozás.
 bagnet: bajonet.
 bájfusz: lábhoz, bei fusz
 csapisztraj: zapfen-
 streich.
 degretáni: dekretiren.
 felibung: feldübung.
 frajbiligos: freiwilliger.
 halszpinli: halsbindel,
 nyakravaló.
 horniszta: trombitás, hor-
 nist.
 holtverdó: halt wer da.
 ispotáj: kórház.
 kantén: kaszárnya-korcsma.
 kopószter: fejjaly, kopf-
 polster.
 kóbi: (kolben) fegyver alsó
 része.
 kranfóter: krankenwär-
 ter.
 kverózz: gwehr aus.
 sódert: schultert.

sálka: schale.
 silbok: schildwach, őr.
 stróf: straf, büntetés.
 vakczimri: wachzimmer,
 őrszoba.
 vakparádé: wachtparade.
 várta: ör.
 lájbi: mellény.
 lajdinánt: lieutenant, had-
 nagy.
 linksó: links schau!
 lótsatok: ladstok, töltő
 vessző.
 minázsi: menage.
 manéber: manoeuvre,
 fegyvergyakorlatok.
 maródi: marode, beteg.
 óslóg: aufschlag.
 ordénáncz: ordonnanz,
 napos.
 pizmóker: büchsenma-
 cher, puskaműves.
 pinstáj: bimmstein.
 patrontás: patrontasche.
 privótíner: pivatdiener.

r é g r u t a : rekruta.
 r e k s ó : rechts schau.
 r i k t á j : richt euch.

A lénungot obczugolták.
 A stázsamester avandsérozott.
 Ma porófontot faszolunk.

Sz ó l á s m ó d o k.
 A frajtert degredáták.

LINTNER LAJOS.

Találós mesék.

S z e n t g á l o n (Veszprém m.)

Tompa zsidó égbe néz — mi az? Kémény.
 Tonaludatus — mi az? Tón a lúd átus.
 Hun hát (hált) a tál? — Szegen.
 Kánya röpül át a Dunán,
 Hót embér fekszik a hátán,
 Boros hordó az oldalán, — mi az? Hát az: hogy a kánya
 röpül át a Dunán, meg a tót ember mindig a hátán fekszik stb
 Hány óra mula? — Mit kérded buta.

WEISZ JÓZSEF.

Mondóka.

H u s v é t i ö n t ö z é s k o r.

Szép jánka, tisztelem becses szeméjidet;
 Ne vess meg engemet, udvarló hívedet.
 A zsebbéli kendőm elibéd kitészem,
 Majd ajándékomat szivesen elvészem.
 És minthogy örvengyek a festett tojásnak,
 Majd elkomendállak magannak vagy másnak.

(Kis-Léta. Szabolcs m.)

SOMLYAI JÓZSEF.

Lakadalmi mondókák *).

(Zajzon. Hétfalu.)

Erre elő áll a szószóló és így szól:
 Én vagyok az, jó barátok! Mi a bajok? Aggyák elő, (És
 most a vőfély kezdi a leány kikérését ilyen szókkal).

L e á n y k i k é r é s.

Mivel hogy adott Isten ő felsége falunkban lakó (megnevezi) uramnak egy szép fiat, csemetét (megnevezi), a kit is félnevelt az Isten félelmében több ember gyermekei között. Ezén ifju gondolkozván a szent házasságról és Isten törvénye szérint jól mégfontolván, hogy magányosan nem élhetne, hanem keresne magának társat, a kivel Istennek dicsőítésére és a maga lelkének

*) L. Nyelvör. II. 558.

idvességére élhetne. Hallotta ugyan is ezen jelénlvő ifju N. N. falunkban lakó N. N, uramnak házát, házában félnevelt hajadon leányát (megnevezi), a kit a mi atyánkfia N. megtekintvén, megszerete és embérségés embérek által még is kérete és kigyelme-ték ígéletet is tettek vala. Méghatározának ő kégyelmök akkor egy bizonyos napot, azon a napon egy bizonyos órát, a melyen ezen ifjak az egymás között kötöt szövetségöket mégerősíténék, a mely is a mai nap és a mostani szent óra. A mi atyánkfia N. N. számot is tartott e mai naphoz, félkészülvén szép násszal ide el is jöve és minket előre bocsátván most is kéreti és követteni általunk kigyelme-téket szépen, hogy a megígért személyt ténnek megadóvá, hogy azzal is a mi kicsiny sergünk többülne és disze-sülne. Méltóztatnák azért az Istenek házába, a szent óltár eleibe, a hol megmutassák egymáshoz való szeretetöket és hűségöket és összeköttessenek a hitnek kötelékével mint szép arany lánccsal, a mely légyen Isten előtt kedves és embérek előtt kelleme-tés. E vala az én szóm és ez a mi kívánságunk édes szószóló uram.

(Erre a házi szószóló el kezd kötekedni, több kifogást teszen és aztán így felel vissza a vőféjnek).

Én es hálákat adok az Isten ő felségének, hogy adott N. N. uram ő kégyelmének egy fiat, a kit is félnevelt ő kégyelme is az Istennek félelmében több embérségés ember gyermekei között; ki is gondolkozván Isten törvénye szerint a szent házasságról és csakugyan hallván hallotta itten falunkban lakó N. N. uram ő kégyelmének házát, házában félnevelt leányát (megnevezi.) A kit megtekintvén megszerete és embérségés embérek által még is kérete és számot tartván e mai napra most is ilyen szép kérelém szókkal jelentek még; tehát ehéz való örömnünkben bé is fogjuk a kigyelme-ték kérelmököt tellyesíteni, és el is fogjuk méltóztatni az Istennek házába az óltár eleibe, az esküvő helyre, a hol ők az ő szeretetöket bémutassák és a hitnek kötelékével mint szép aranylánccsal össze köttessenek. A melyre segítse a szent Isten öket, szivemből kívánom.

PAPP GYÖRGY.

Gyermek szavak.

P o p a : kényér.

t ü t ü : víz.

c s u c s u : hús.

k á c s i : kalács.

t e j k ó : tej.

p á p i : ennivaló.

p i k k a : puliszka.

k o k ó : tojás.

p i t y i : pityóka.

p á p á : egyél.

t ü t ü : igyál.

b e l b e l : aluggyál (aludjál).

c s ü c s ü : ülj.

p a c z i : tetű.

c s é k a : sertés.
 m e m e : borju.
 k a c s i : kéz.
 b á b ó : láb.
 b a b a : szép.
 c z o c z ó : ló.

b i b i : seb.
 b i s z t i : éget.
 p i s z i : macska.
 g a n g a : templom.
 (Bácsfalu.)

BORCSA MIHÁLY.

Gyermek-versikék.

8.

A szabadban a leányok körbe fonódva és körbe forogva éneklük:

Hunnan gyüttél
 Örzsébet asszonykám?
 — Innen gyüttem allúrú,
 Fehérvának aljárú,
 A kend lányát kéretem.
 — Melyiket?
 — Szebbiket, jobbikat,

Karcsú magasabbikat.
 A kend lánya
 Ijjen hegyes,
 Ijjen hegyes;
 Kezem alá ne kerüjön,
 Kórintósba, bórintosba,
 Czoki, édes Mári lányom.

Igy folytatják tovább, míg valamennyinek a nevét föl nem említik a dal utolsó versében.

9.

Ketten összefogózva körbe forognak s az utolsó versnél egyszerre leguggolnak:

Kocsit, kocsit, komám asszony;
 Lovat, lovat, sógor asszony;
 Szél fújja pántlikámat,
 Harmat hajtja a szoknyámat.
 Kap szoknyát!

(Duna-Vecsen.)

10.

A gyermekek sorba állnak; az egyik halk ütemmel a következő versecskének egyikét mondja és minden második szótagnál egy-egyre rámutat, s kire az utolsó két szótag esik, az kiáll a sorból. Ezt mindaddig folytatják, míg az utolsó kettő közül is is egyikre az erősebben hangoztatott örvendetes szótagok nem esnek; akkor az is megszabadul. A ki szerencsétlenségére így meg nem szabadult, az fogja megkeresni az elrejtözött gyermekeket s ezt „hónó“-nak mondjad.

Gyűnnek mennek a legények	Eczem peczem peczmellőre,
Arany sarkantyúba,	Szól a rígó a mezőre,
Után-után a leányok	Czérnára, czinegére.
Arany koszorúba.	Hücs ki disznó a mezőre.
Eb köszön nektek,	
Mer kevésék vattok ;	Ecz, pecz, kimehecz,
Fülemüle kis madár	Hónap dére begyühecz,
Nem szál minden ágra,	Krumplí-kását is ehecz,
Én se fekszem mindennap	Ecz, pecz, tüzi malaz e c z.
A paplanos ágyba.	
	Jászó, jászó,
Lepe totya,	Dadaricskó,
Billeg c s o m ó.	A ki malaz e c z.

(Duna-Vecsc.)

GYULAI BÉLA.

Mester műszók.

L o v a s k o c s i r é s z e i .

K o c s i - n e m e k : Hintó. Cséza, kis kurta kocsi; gunyosan lötyögtetőnek is hívják. Bricska, nyitott kis kocsi; Zemplén megyében Nájdicáska, így nevezve a híres kocsigyártó Neu-Titschein morva városról. Batár, üveges hintó. Faszekér, másképp oláj- vagy tótszekér; nyikorog mint az olájszekér (közm.). A faszekér hosszú lovas kocsi, egyébként e vidéken a magában használt szekér szó alatt csakis lovas kocsit értenek. Vágott ódalú kocsi, Egyenes ódalú közönséges kocsi. Ezek közt vannak födeles (másutt ernyős), továbbá vasas, féderes vagy tollas kocsik.

K e r é k . Kerék. Kerékagy. Küllő. Keréktalp, melyen vasráf, másképp vasabroncs vagy vasabrincs van. Csap, a keréktalpat összetartó faszeg. Karikák, a kerékagyon. Vastengelyű kocsi kerékagyába ugynevezett vaspuska vagy puska van vetve, melylyel a kerékagy mintegy ki van béllelve; fatengelyű kocsinak ezt a részét perselynek hívják. Fúrú, melylyel a kerékagyat kilyukasztják. Lyuk: a kerékagyon furott lyuk. Kerékszég, a keréktengely végibe dugják, hogy a kerék ki ne essék.

F e l s ő r é s z e : Rúd. Rúd-óra, rúd eleje. Rúdkarika, a melybe a ló nyaklójának lánczát akasztják. Rúdszárnya, a rúdnak kétfelé ágazó vége. Rúdszég, a rúdszárnyakat a tengelyhez erősítő vasszeg. Ziha, a rúdszárnyát alul fentartó fa. Bak. Ülész és kapocs. Kocsiderék. Ódal, melynek hátsó részét a rakonczatartó tartja. Első és hátulsó főrhécz, a min a hámfák csüggnek, melyet a főrhéczhez a hámtükarika tart. Nyútó.

Első és hátulsó tengőly vagy tengely. Vánkus. A tengőlyt és

vánkust alul a foglaló köti össze. Ütköző, a tengely tövin belül. Marokvas a tengely alján. Karikás marokvas a tengely tetején. A csatlás köti össze a tengelyt a főrhécczcel, melyhez erősítve, a tengelyhez pedig kapcsolva van; egyenes ódalú kocsin csatlás helyett felvágó van. A derékszég tartja össze a nyútónál fogva a koci előrészét a hátuljával. (Ha asszony hajta a lovakat tréfásan alkalmazzák a mondást: „lelkém! kiesett a derékszég!“ mire a szabad szájú asszony visszavágja: „itt a lovam-, vagy ott a kutya tédd belé!“) — Saraglya, elül-hátul a felső részen saraglyaláncz tartja az ódalhoz. Saraglyatartó, görbe vas, mely a saraglyát a koci alsó részéhez kapcsolja.

Mellék részek: Emelő rúd. Felkötő pánt, akkor használnák, ha baja esik a kocsinak. Vaspánt. Vasvilla. Lóggó, a fa, melynél fogva a lóggós ló húz.

(Czegléd.)

BALLAGI ALADÁR.

Gúnynevek.

(Tésen. Veszprém m.)

Bogyesz Borbás. Hatlovas Borbás. Katona Borbás. Lószar Borbás.

Hegyes-zab: Egy gömbölü arczu, nem valami nagy eszü, hetyke forma legény, a ki kalapját félre csapva szokta viselni.

Hürke. Pityi. Pityok. Szuttyók. Tunkos.

Háromszinü ur: Egy magát urnak tartó paraszt, kinek a bajusza, haja, szakállá más más színü, meg a jellemére is ráillik a háromszinü elnevezés.

Mákvirág: Egy nem rokonszenves leány. Utóbb, hogy vénülni kezdett, Mákgubának hívták.

Kuka Zsuzsi: néma leány.

Kutya Peti: Egy nem épen tébolodott, de nem is egészen helyes eszü juhász bojtár, kit mindenki bolonddá tartott; nyomorultan élt mint a kutya.

Küszikla. Maszlag. Pisti Ferkó.

Püspök: Egy personiás, tekintélyes arczu, jó tanuló fiu.

Szebb szebb Örze: „Az ín leányom mindig szebb szebb lesz.“

Tápasné. Buczkó Ferencz. Krumpi Miska. Szellő. Hajnal.

Ragya Varga: Varga nevü himlő helyes ember.

Rábaközben, Sopron m.

Liszlang: Hosszu langaléta legény.

Babgya: Bableves evés közbe panaszkodott hogy: „sé kényeré sé babgya“.

Huppancs, -Tüdő: kövér kék arczu ember.

Högyész, Vas m.

Hunigyunk. Tikzsir. Szepre szingyom.

Ripp rop János: menés közben ropogni szokott hátul.

Sörke tipró, igen alacsony, rövid lábu orvos, ha egy kicsit izgatottabb állapotban volt, sokat tipródott.

TURCSÁNYI A.

Helynevek.

Beret (Abauj.)

Szántóföldek. Káza. (Igy is: Kázák.) Kázá-tető. Kázá-ally. Kázá-vögy. Gubá-ally. Görbék. Bika-ódal. Topolyka. Káká. Zsód. Zsód-tető. Zsód-ally. Bábár-tető. Bábár-ally. (Régebben volt Bábár-gáz is.) Putnoki vögy. (Kelet-nyugati irányban vonuló keskeny völgy. Éjszaki lejtője: mélég ódal, déli lejtője: hidég ódal.) Pinczék allya. Hégymég. (Azon szántóföldek közös neve az, melyek a falutól keletre eső, meredek domb megett feküsznek. — Hol vótál? — A hégy mégétt! — Hová mégy? — A hégy mégé.) Mégyés-allyai földék. Kerték allya.

Szölők. Bábár.*Kopláló. Mégyés.

Kaszálók. Felső rét. Régi káposztás kerték. Alsó rét.

Tagosítás előtt legelők voltak: Kis-pást. Nagy-pást.

Kis-Cséré (vagy: Kis-Csérék). Nagy-Cséré (vagy: Nagy-Csérék). Cserjével sűrűn benőtt partos helyek.

Patakók. Kázá-páta. Vásonczá.

ZSOLDOS BENŐ.

Népdalok.

I.

Rozzant csárda két ódala fakó,
Oda vákttat paripáján Patkó,
Csárdásnének így agygya fő a szót:
Látott-e már él lovon hét patkót?

Ha nem látott, no hát mostan láthat:
Nígyet visé egy gyönyörű állot,
Az ötödik magam vagyok, némde?
Kettő még a csizmámro van verve,

VERES JÓZSEF.

Mindén sir előttem
Mire szemém vetém,
Én is bánkodhatom,
Vagyon élég okom.

Bágyatt gyéngé testém,
Nyugtatója nincsen;
Keserű a lelkém,
Hogy kell így elveszném?

Szomorú a szívem,
Egy örömem sincsen,
Szennyes az én ingem,
Ki mégmossa nincsen.

Borzas az én fejem,
Ki sajnáljon nincsen;
Még sém veszek tám el,
Biztat a jó Isten.

(Klészse, Moldva.)

ROKONFÖLDI.

ÜZENETEINK.

Szulik Józsefnek. A beküldött mutatóvány szerint bátran lehet tovább folytatni. Levélben többet.

Kőrész Kelemennek. Tekintsük ezt a vitát befejezettnek. Szívesen vennők az egyházi beszédek figyelemmel kísérését s egynek-másnak koronként való megrostálását.

Horváth Sándornak. Ajánlközását szívesen fogadjuk. Útban van.

Findura Imrénnek. A legnagyobb készséggel. Szóval mindent elintézhethünk.

Könnye Nándornak. Kívánata teljesülve lesz. A népnyelvi adatok mind beválnak; de némi sort mégis kell tartanunk. A könyvet köszönettel vesszük.

Váró Ferencznek. Kivonatosan tárgyalni fogjuk.

Turcsányi Andornak. Kérdésére a jelen füzet világos feleletet ad.

Kr. J.-nak. A helyreigazítást a Helynevek legközelebbi közlésekor tesszük meg. A folytatást, természetes, hogy szívesen vesszük.

Bajkára. A mint szerét ejthetjük, lesz rá gondunk, hogy az ohajtás teljesüljön.

Farkas Géának. Mind a két kérdésre megtalálja a választ a Nyelvörben. Az elsőre I. 196. l. „névnapja“, a másodikra I. 477. l. „Íráshibák a Magyar Nyelvörben“ rovat alatt.

Nagy Lajosnak. A házi állatok szólígtatása is népnyelvi adat; minden esetre helyet talál.

Zibrinyi Gyulának. Kérjük a folytatást.

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVŐR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. k-r. Fő-utca.
57/58. sz.

III. kötet.

1874. MÁJUS 15.

V. füzet.

JUT ÉS ROKONAI.

Ez alkalommal olyan szócsaládot akarunk fejtegetni Budenz J. összehasonlító szótára nyomán, melynek ugor alapszava egészen hasonló a minap fejtegetett „*hajt*“ család alapszavához. Valamint a *hajt*, *hull*, *halad* stb. magyar szók egyéb nyelvekbeli rokonaikkal egy ugor *k_sg_s*-(*kogo*-) gyökre mutatnak vissza, úgy mutat vissza a *jut* rokonsága egy ugor *j_sg_s*-(*jogo*-) alapszóra. Legérdekesebb azonban az, hogy e *jogo*- igének jelentése is majdnem azonos a *kogo*-éval, mert eredeti jelentése „akadálytalan s meglát-szó örökifejtés nélkül haladó mozgás.“

Ez az ugor alak legtisztábban megvan a cseremiszen: *jog*- „folyni, kifolyni, kihullani“. Továbbá nagyon egyszerűen és világosan kifejlik az eredeti alak a finn *johta*- igéből. Valamint a *teke*-, *näke*-igékből a mai finn nyelv *tegettä*-, *nägettä*- helyett *tehtä*-, *nähtä*- alakokat képez, úgy a *johta*-eredetibb alakjának *jogotta*-t kell föltennünk; ez pedig nem egyéb, mint az eredeti *jogo*- „akadálytalanul haladni, folyni“ igének míveltető tovább képzése. Ez által jól magyarázódik a *johta*-nak jelentése is: „leiten, führen, begleiten, herleiten“; mert a „vezetni“ fogalmat sokszor fejezi ki a nyelv egy „menetni, keletni“ igével; ilyen észjárást mutat pl. a magyar *követni* azaz **köletni*, továbbá a finn *saatta*- „vhová kaptatni, juttatni.“ Nem volt fölösleges ezt itt megemlítenünk, mert látni fogjuk, hogy a magyarban is fejlődött egy hasonló jelentésű ige a *jogo*- gyökekből.

E gyökekből származtathatók a következő magyar szók: *jó* „folyó“, *jut*, *joxtat*, *ixtat*, *iktat*, *illa*, *illan*, *illant*, *illan-gat*, *illog*, *illaszt*, *illat*, *iszamodik*, *iszánkodik*, *évad*. Mind

ezen alakok magyarázásában, minthogy a tudományos kutatásnak eredményét adjuk, talán szabad ez egyszer a tudományos kutatás eljárását megfordítanunk: a helyett, hogy az elsorolt szókat nyomról nyomra vissza vezetnők a forrásig t. i. az eredeti gyökérig, deduktív módon azt fogjuk megmutatni, az eredeti egyszerű gyökérből hogyan fejlődtek lassanként a fönt elsorolt magyar szóalakok.

Előbb azonban összeállítjuk azon magyar hangtörvényeket, melyekre fejtegetésünkben hivatkoznunk kell.

α) Két önhangzó közt álló eredeti *g* a magyarban részint *v*-vé, részint *j*-vé fejlődött (l. a „Hajt és rokonai“ cikket). De megtörtént, hogy

β) az utána következett hangzó elvesztével a *g t* elé került. Ilyenkor legegyszerűbb hangváltozás természetesen az volt, hogy *g k*-vá keményült, mert nincs nyelv, melyben a kemény mássalhangzó a szónak egységes ejtésében megtúrne maga előtt lágy mássalhangzót: a római *tegtum* helyett azt mondta *tectum*, mi is *fogtam* helyett azt mondjuk *foktam*. De ezen kívül az eredeti *g*-nek még háromféle változata található *t* előtt: 1) *χ*, tehát ugyanaz, a melyet a finn *johta*-, *tehtä*- mutat (l. fönt); 2) semmi, azaz a *g* elgyöngült és egészen eltűnt, pl. l. a *kutat* szót a „Hajt és rokonai“ cikkben; 3) *j*, pl. a *kajtat* szóban u. o.; csak hogy nem képzelhető, hogy közvetlen a *t* előtt állott volna be a *g:j* változás, hanem a fejlődés fokait ilyen rendben kell képzelnünk: **kogotat*, **kajotat*, *kajtat*.

γ) Szókezdő *ja*, *jo*, *ju*, *je*, *jö* a magyarban sokszor összeolvad egyszerű *i*-vé, mely többnyire még el is rövidült *i*-vé, pl. HB. *jorgossun*, ma *irgalmazzon*; *jonh*: *inh*, *joh*: *ih* Nyelv. Közl. IV. 200.; *juh*: *ih*, *juhász*: *ihász*, pl. Toldy, A debr. legend. könyv 11.169. és Kriza, Vadrózsák; *jonkább*: *inkább*; *jödő*, *jede*: *idő*; *jöge*: *ige* stb. Mátyás F. Magyar Nyelvtud. 55. 56. l. Ugyanezt a hangváltozást látjuk még Budenz összehas. szótárában 149. és 155. l. Más nyelvekben is találunk rá példát: a votjákban *ijä* jég e. h. **jäjä*; a finnben *imantehe*-, *imara*, *itä*- e. h. **jumantehe*-, **jumara*, **jetä*-; a lappban *jubmel* és *ibmel* isten, *itte*- és *jitte*- e. h. **jette*- v. **jätte*- (l. u. o. a 170. 173. és 176. számokat).

δ) A hol *gl* hangcsoportot várnánk, rendszeren *ll*-et találunk (ez kétféleképp támadhatott: vagy *gl*-ből vagy *vl*-ből, de akkor a *v* már a két hangzó között állott *g*-ből fejlődött), pl. *hull*, *hallad* stb. a „Hajt . . .“ cikkben.

Lássuk most, a *jogo*-gyökérből hogyan lettek az illető magyar szók.

Először is valószínű, hogy *jogo*-már az ugor nyelvek közös korában nem csak ige volt, hanem névszónak is használták „folyó“ jelentéssel. Ez a névszó ilyen alakokban van meg ma: finn *joki*, (nom., igazi töalak: *joge*), észt *jogi*, lp. *jokka*, *jok*, oszt. *jeaga*, *jogan*, vog. *jā*, *ja*, *jä*, zürj. *ju*. A magyarban *jogo*-ból α) szerint lett **jovo* és ebből *jó* (v. ö. *hattyú*: **hattyovo*). Ez a *jó* csak néhány folyó nevében maradt fenn: *Sajó* = *sav-jó* „Salzfluss, Salzach“; *Héjő*, *Héjő* = *hév-jó*, v. ö. *Hévíz*; *Berettyó* = *berek-jó*.

A *jogo*-ige egyszerűséget jelölő (momentán) *t* képzővel van meg néhány nyelvben, pl. vog. *joxt*-kommen, ankommen, gelangen; oszt. *jōxt* kommen, eingehen; oszt. B *jogot* pervenire, jutni. A berezovi osztják nyelvjárás legjobban megőrizte az eredeti alakot. A magyarban *jogot*-ból lett **jogt*-, ez az alak aztán β) 1. és β) 2. szerint így fejlődött tovább: *joxt*-, *jut*. Itt a *t* képzőnek perfectiv értéke még eléggé érezhető, mert *jut* leginkább a célzott mozgást jelent, s ezzel egyezik a megfelelő vogul és osztják igék jelentése is.

A *joxt*-elé nem tettünk csillagot, mert ezt az alakot valóban megtaláljuk, legalább műveltető tovább képzéssel: *joxtatni* (a Halotti Beszédben *iochtotnia*), mint *mondatni*, *hordatni*; jelentésre nézve a. m. a mai *iktatni*, tehát hasonló képzés a fent említett finn *johta*-hoz, csak hogy ez közvetlen az alapigéből képzett műveltető.

Joxtat γ) szerint ezzé lett: *ixtat* (*ih* *at* Mátyás, Magy. Nyelvtud. II. f. 55. l.) De β) szerint az újabb időben egyedül használatos alak *iktat*.

Gyakorító *l* képzővel δ) szerint a *jogo*-igéből *jollo*-és további hangbeli fogyatkozással γ) szerint *illo*-alaknak kellett keletkeznie a magyarban. Ezen *illa*-, *ill*-igének igenevét látjuk ebben a kifejezésben: „*illára* vette a dolgot“, azaz *illóra* (v. ö. *szüle* a. m. *szüle*, *kósa* a. m. **kószó*). Nem

lehetetlen, hogy az *illani* ige maradt meg ebben is: „*illa* berek, nád a kert“.

A gyakorító mellékjelentésnek elhomályosultával ezen ige fölvette azt a momentán értékű *n* képzőt, mely a *toppan*, *köszön* stb. szókban van meg (l. Budenz Szót. 46. l.) és lett belőle *illan*, *elillan*, *elszökik*.

Ebből ismét új momentán képzővel lett *illant*, mint *toppantani*, *köszönteni*; és gyakorító képzéssel *illangat* (alsó Nyitra völgyében a. m. csúszni a jégen, csuszkálni), mint *köszönet*.

Egészen olyan alak, mint *kogo*-ból *kullogni*, — még a jelentésnek is ugyanazon árnyalatával, — *jogo*-ból *illogni* „bujkálva bolyogni“.

Gyakorító *s*z és míveltető *t* képzővel van *illaszt* a. m. vminek utána szalaszt.

Végre van még az *ill*- igéből egy főnév: *illat*, úgy hogy ez mintegy a levegőnek ömlését, áramlását jelenti. Elég szerencsésen járt el tehát az, a ki a szagos olajokat magyar műszóval *illó* olajoknak nevezte el, mert a szagos részek elillannak belőle, az olaj mintegy elillasztja őket; ámbár az *illatos* olajt jobban megéri mindenki.

Az ugor *sk* frequ. képzővel, melyből a magyarban többnyire *s*z lett, a *jogo*-többl. képződött α) szerint *jovosz-* vagy *jovsz-* és γ) szerint *ivsz-*. Ebből ép úgy fejlődött *issz-*, *isz-*, mint *lëvsz*, *tëvsz* helyett mondjuk *lëssz* v. *lësz* és *tësz* (l. Nyelvör III. 20. l.). Ez az egyszerű **isz-* ige nincs már meg s csak mom. és frequ. képzőkkel folytatva él ezekben a tájszókban: *iszamodni* (futamodni), *iszánkodni* (**iszám-kodni*; csuszkálni).

Végre még *d* frequ. képzővel lett a *jogo*- igéből α) szerint *jorad-* és tovább γ) szerint *ivad-*. Ez a származék azonban csak mint képzővesztett névszó él még (v. ö. a *hajt* cikkben *híd*, és *gond* a M.-ug. Szótárban): *ivad*, *évad*. Ez egyszerűen az idő folyását, folyamát, der zeiten *lauf, verlauf*, jelenti. A szónak alakját és jelentését fejtegette Thewrewk E. Nyr. II. 399. l.

STEINER ZSIGMOND.

MAGYAR-UGOR SZÓTÁR.

Budenz címbebeli művében a nyelvrokonságot nyelv- anyagi oldaláról ismertetvén meg, egyszersmind a finn-ugor csoportok alapnyelvének tőszó-kincsét igyekszik eléállítani; tehát, a mint Révai mondja, a „prima stirps“-nek nyelvét iparkodik felmutatni. E nagyszerű feladat megoldására köz- tünk Budenznél képeőbb ember nincs. Ha befejezendi a munkát, azután lesz mit vitatkozás alá vetni, lesz mit igazítani, pótolni, s valószínű, hogy el is vetni, ha majd az egyes tények magukban és másokhoz való viszonyaikban világosabbak lesznek. De ilyen alapmunka mindenek előtt szükséges.

A hangok elváltozásainak törvényeit csak a nyelvtények mutatják meg; ezeket a tényeket Budenz a legnagyobb szorgalommal a legszélesebbre ható nyomozással hordja együvé. Maguk a tények ott vannak, mindenkitől láthatók, s függetlenek az emberi felfogástól. Hogy pl. a vogul és osztják nyelvek az állat fogalmát két szóval: *uj-kul*, azaz vad és hal, vagyis szárazon vadászható és vízben fogható vaddal fejezik ki, az tény; továbbá tény az is, hogy a vad szó *uj*, *voj*, a hal szó *kul*, *chul*, *hul*, *kala*, *kuele*, *kvele*, *gvol* alakban jelennek meg; de már annak mintegy magyarázata, az állat fogalom amott miért *uj-kul*, s e két szó miért jelenik meg bizonyos hangváltozatokkal; továbbá van-e s milyen hasonlagosság a hangok változásaiban, ez az egyes ember felfogása alá jut, s a milyen különböző lehet az, olyan különböző lehet a magyarázat is. Szerencsére a tények legeslegnagyobb része oly világos, oly szembe szökő, hogy szinte lehetetlen nem látni azokat; s mert világosak, a felfogás sem különbözőzhetik nagyon.

Húsz évinél több, hogy első kísérlet gyanánt kiadtam: *Finn és Magyar szók egybe hasonlítása*. Nehezen lesz egy tized része az ott felhozott szóknak olyan, a mit ma öregbedett tudományunk mellett is mint egybe nem hasonlíthatót el kellene vetni; de minden bizonynyal több lesz az, a mit hozzá lehetne tenni, ha teljesebb finn és magyar hasonlítást akarnánk eléállítani.

A szókezdő *k* a mi rokon nyelveinkben vagy megmarad, vagy *ch*, *h*, *g*-vé változik; kivételes hangugrást is találunk, mint

a köpni mellett a székely tőpni (ilyen hanggrásból magyarázható az, hogy a finn nyelvcsoportban kivétel nélkül, az ugor nyelvekben is legtöbbszörre *t* a többes szám jelelője, a magyarban azonban *k*, a lappban *k, h, t*). Ez világos tény volt elejétől fogva. Budenz közelebről megvizsgálván e tényt, azt vevé észre, hogy a felhangú szók kezdő *k*-ja a magyarban is rendszeren *k*, pl. finn *käte*, magyar *kéz*; ellenben az alhangú szók kezdő *k*-ja nálunk sokszor *h*, az osztjákban *ch (h)* pl. a finn *kala* nálunk *hal*, az osztjákban *chul, hul*. Kivételek vannak ide is oda is; de a szabály ellenében a kivétel mindig szoros vizsgálatra ösztönöz, ha vajjon igazán ide tartozik-e. Budenz *ka*-val kezdő szót csak 11-et, *ko*-val kezdőt ugyan annyit, *ku*-val kezdőt vagy 3-at hoz fel; a többi mind (a 19 közül) felhangú szó. S ezekhez úgy hiszem, hozzá kell tenni többi közt a *kese* és *keshed* (a vászon *kikeshed*) szókat, finnül *kesuime*: vestis trita, vestis tenuis, a finn *u (v)* a *kesuime* szóban megfelelően a magyar *h*-nak a *keshed* szóban, v. ö. finn „*pilvi*“ magyar „*felhő*“. — A *kezes*, mansvetus, finn *kesu* is ide tartozik. Budenz ugyan ezt a *kezes*-t=szelídet, a másik *kezes*-sel (= a kinek keze van, vagy a ki nagy kezű) egynek tartja; de ez ellen erősen tanúskodik a finn nyelv, mely a *kesu*-t = mansvetus jól megkülömbözteti a *kät* = kéz-től; tanúskodik talán a magyar nyelv felfogása is. *Lábas* marha, csikó, borjú stb. az, melynek hosszú lába van, mely magas, nagy; a *l á b a s j ó s z á g* szarvas marha, mint nagy marha, a sertés, juhok irányában, melyek alacsonyak. *K e z e s j ó s z á g* tehát az volna, melynek nagy keze van. De a nyelv a *kezes* = szelíd szón általában olyan marhát, állatot ért, a melylyel könnyű bánni. Azt ugyan kezelhetőnek is mondhatjuk, s nagyon ajánlkozik a *kéz*-től származó *kezes* szó; de mégis inkább csak homophoniát mintsem homonymiát látok a *k e z e s* (mansvetus) és *k e z e s* (manibus praeditus) között.

Általában, úgy látszik nekem, hogy Budenz az alapjelentéseket keresvén hajlandó a különbségek mellőzésére mind a szók hangjaira, mind értelmükre nézve. Ezt azonban nem merném helyeselni. A lehető éles különböztetés egyelőre szükségesebb, mint az általánosítás. B. tehát a *kelni* igét *kölni*-nek is írja, s a *kel*, *kél* szerinte *köl* is. Ez, úgy tartom, nem áll; jóllehet okot szolgáltat e felfogásra a ma-

gyar nyelv, a mely az *a*, *e*-t ha utána *lt* következik, *o*, *ö*-vé változtatja, pl. *hal-ni*, *hala*, *hal-ott*, de *holt*; *vala*, de *volt*; így *kel-ni* (*käl-ni*), *kél*, *kelt* és *költ* surrexit; *kelteni* és *költeni* surgere facere. — Ugyanezt látjuk a *telni*, *telik* és *teli* (a trágya bételi a *földet*), meg a *tölteni* igén is. *Tölt* helyes, de *telik* (*tälik*) helyett *tölik*-et venni fel, nem szabad, úgy látszik nekem. — Már most *költ* a tyúk, *költ* a versíró, *költ* a pénzkiadó is; egy-e az mind, s etymon szerint egy-e a tyúk *költése*, a versíró *költése*, a házi asszony *költése*? Budenz egynek tartja; de a rokon nyelvek különbséget mutatnak közöttük. Tehát itt is a homophonia nem homonymia egyszersmind. Így a vogul *koles* liszt nem lesz azonos a *koles* = halandó-val, jöllehet tökéletes homophon. De az éjszaki vogul még különbséget teszen a *kal-ungve*: halni, és *kol-ungve*: kopni közt; amabból lesz *kales* halandó, ebből *koles* liszt, mintegy lehántott gabona. De már ebben az éjszaki vogulban is az ember vagy halandó *koles*, a liszt is *koles*. A finn meg tudja különböztetni a *kuul* (hall, audit) *kuol* (hal, moritur), *kul* (fogy), *käy* *kél*, tehát a *kuulut* hallat, hirdet, *kuolet* (halat) öl, *kulut* költ, fogyaszt, *käy-t* kelet, *kelt* vagy *költ* stb. származékot is; a magyar a két elsőt csak a kettős *ll* és egyes *l* (*hall* audit, *hal* moritur) által különbözteti meg; a másik kettőt az igezőre nézve nem bírja megkülönböztetni; mert a finn *kul* = fogy tőnek megfelelője nincs meg már, a finn *käy*-nek megfelelője megvan így: *kel* v. *kél*. Azonképen különbözik a magyar a finntől ezen igék első származékaira nézve is; mert az elsőnek megvan a *hallat*-ja, a másodiknak nincs meg, azt az *öl* szó pótolja, a harmadik pedig csak eme származékban (*költ* azaz fogyaszt) él, a negyediké *kelt*, vagy *költ* surgere facit. A vogul és osztják nyelvek azt a négy igét, a melyet a finn jól megkülönböztet, csak két alakkal fejezi ki: *kal*, *chal* és *kual*, *kil* szóval. — Én azért a magyar *kall*, *kallik* szóval nem egyeztetném a finn *kulu*, lapp *gola* osztják-vogul *chol* szókat; annál kevesebbé vethetném egybe a magyar *kel*, *kél*-nek *kelt*, *költ* származékát a *követ* igével.

S gondolom, csak is azért, mert B. a *telik*, *teli* szókat *tölik*, *töli*-nek is írja, lehet a több szót ebből származtatnia, hogy *tölebb* volna. *Telibb*, *teljebb* van,

de tölebb nincs; a több-nek tehát más tövet kell keresni. Hát ha töv-b, mint jov-b, szepb?

A *kigyót*, *kégyót* B. az előtt a finn *kyy*, lapp *kuovte* szóval egyeztette, most elveti, és a finn *kaljame* (glatt, schlüpfrig) szóval egyezteteti, mert Molnár Albertnél *kilgyó* van *kigyó* helyett. Az *l* a *kilgyó*-ban nem zavar meg engem, tudván, hogy hosszú önhangzó után szereti a magyar nyelv beszöktetni, a hol az etymon nem követeli, pl. *óv*-ni-ből lett *óltalom*, *bov-dog*-ból lett *boldog*; tehát *kilgyó* is lehet egyszerűen kígyó. A *kyy* és *kigyó* egyeztetése ellen szólhatna, 1) hogy a finn felhangú, a magyar alhangú szó; 2) hogy a *kyy* legfeljebb = *kyg*, vagy magyarosan *kügy* volna, nem pedig *kigyó*. Ámde az első ellenvetés nem nyom sokat, mert a fel- és alhangúság egy azon szóban is változik; B. maga felhozza a *karingani* = *keringeni* szót stb. A másik sem döntő, mert a finn *kyy* az eszben *kükne*, a mi már hangilag is szinte azonos volna *kügyó*-val (v. ö. *kehtnö* = *kettő*, tehát *kükne* = *kügyó*). Én tehát azért még ma is inkább azt tartom, hogy *kyy*, *kükne* = *kigyó*, mintsem: *kaljame* = *kigyó*.

B. az előtt a *kíván* szót a finn *kiivaa* = *kiivaha* szóval egyeztette; most a *kaipaa*, *kaipaja* szóval egyezteteti. Én az elsőt tartanám jobbnak a szók jelentésénél fogva. De már ezt: „Ugy hiszem nem csak véletlen találkozás, hogy a *kív*-nak alaki hasonmása a *hív* (hívó), vocare ige, mint-hogy a magyarban szókezdő *h* rendesen gutturalis eredetű, s nem egyszer még *k*-val váltakozva fordul elő“, nem írnám alá; mert én a *hív*-ni szót másképen egyeztetném, nem a finn *kaipaa* val; meglehet, hogy Budenz barátomnak ez ellen még erősebb kifogása lesz. — Szerintem a *hív* = vocat a vogul *vov*, *vou*, osztják *voh*, *vag* igével egyeztethető. A magyar szókezdő *h* nem csak gutturalisból és dentalisból származik, hanem *v*-vel is egy eredetű. Innen van, hogy a Temetési beszédben olvassuk: *kigelme-hel* kegyelmével helyett, *zumtuc-hel* szömtök-vel helyett; innen van, hogy „fehér“ és „fejér“ egyaránt jó; innen van, hogy a finn „pilvi“-nek magyarban „felhő“, a finn „teh-dä“-nek magyarban „tev“-ni, a vogul „tarv-it“-nak magyarban „terh, terek“ felel meg stb. Ha a szó közepén váltakozhatik a *h* és *v*, váltakozhatik a szó elején is; tehát állhatna: *hív* = *vov*,

vou, vog, roh. S ennek több példáját is felhozhatom. A Teme-
tési beszédben olvassuk: *he on tiluto a* = csak tiltá;
num he on mугanec = nem csak magának. Itt tehát
heon annyi, mint csak. Ezt a *heon*-t már Révai a finn *vaan*
szóval egyeztette, s véleményem szerint nagyon helyesen.
A finn *vajaa* megfelel a magy. *hégj, hij*-nak (*defectus*), a
melynek egyik ragosa: *vailla* épen úgy szerepel, mint a
magyar *hiján, hijával*; másik ragosa *vaan* (*vajaan* helyett)
conjunctio adversativá-vá lett, mint a legrégibb magyar
hejon szó. A régi biblia fordításbeli Ruth első fejezetében
is ott találjuk: *hejan hozott meg engemet ur, azaz*
üresen, mindennek *hiján* vagy *hijával*.

S valamint a finn *vajaa* a magyar *hégj- hij*-nak, úgy
megfelel a finn *vaja* a magyar *hiú*-nak (*scheuer, schoppen*)
is. Budenz a *hijat* és *hiút* egynek veszi, s a finn *sia, sija*-
val azonosítja. De a *hij, hé, heon, hejan, hiján* stb. jobban
megegyez a *vaan, vaja, vailla* stb. szóval.

Még egy *h* kezdő szót, a *hi, hív, hinni* szót soroznám
ide, a melyet B. a mordvin *keme, käme*: *hinni, bízni* szóval
egyeztet. Hogy *hív, hű* megfelelhetne hangilag a *kem, käm*
szónak, az kétségtelen, de nem olyan bizonyos, hogy minden
más egyezést kirekeszthetne. Azoknak az igen rendhagyó
igéknek: *enni, inni, hinni, lenni, tenni, venni, vinni*, a me-
lyeknek töji: *ev, iv, hív, lev, tev, vev, viv*, a rokon nyelvek-
ben is nagyon hasonló igetők felelnek meg. Van olyan is,
mind a magyar *néz, úsz-ik*, a melyek csupasz töje: *ne, u* a
magyar nyelvben már szokatlan, de a rokon nyelvekben
még szokott. Úgy látszik nekem, hogy legfontosabb a rokon
nyelvek hasonlagossága ezen igékre nézve; s én a *hinni*
szónak is a megfelelőjét a vogul *äü*, osztják *evi*, továbbá
vogul *äut*, kondai vogul *agt*, osztják *evil* alakokban talá-
lom meg.

Tanulságos lesz talán ezeket az igéket sorban kitenni,
s melléjük a finn, osztják és vogul töket is kirakni:

magyar	finn	osztják	vogul
<i>ev, e'</i>	<i>syö,</i>	<i>li, le,</i>	<i>te</i>
<i>iv, i'</i>	<i>juo,</i>	<i>ja</i>	<i>aj, äj</i>
<i>u (úsz-ik),</i>	<i>uj</i>	<i>ü</i>	<i>uj</i>
<i>hív, hi'</i>	—	<i>ev</i>	<i>au, äü</i>

<i>lev, le'</i>	<i>lie</i>	<i>ji</i>	<i>jem-t</i>
<i>tev, te'</i>	<i>teh</i>	—	—
<i>vev, ve'</i>	} <i>vie</i>	<i>vi, vej</i>	<i>vi</i>
<i>viv, vi'</i>			
<i>ne (néz)</i>	<i>näh</i>	<i>ni</i>	—

Ezek közt is vannak homophonok, pl. az osztják *ji*, mely *lenni*, és *jönni* jelentésű. A *lenni* és *jönni* igék rokon jelentésűek lehetnek; még sem azonosítjuk; így a vogul *jemt*, mely azonos jelentésű a magyar *lev*-vel (*jem* = *lev*, de a *jem*-hez még *t* járult, mint számos más példában történik), rokon jelentésű a *ji* = *jö* szóval, de a kettő szintén nem azonosítható. Inkább azt kell tehát mondani, hogy az osztjákban a két rokon jelentésű szó egy homonymmá, *ji*-vé vált.

Hasonlót találnak a finn *jout* és *joht* között is, amaból lesz *joudat* = *jutat*, ebből a régi *johtat*, a mai *iktat*. Budenz ezeket is azonosítja; én már azért nem azonosíthatom, mert *jutat* és *iktat* nem egészen homonymok, annál kevésbé homophonok.

Néha, úgy látszik nekem most, B. a hangok szabályos hasonlatosságára épít kellőnél többet, néha az általános fogalomból fejt ki többet, mint talán a valóság megengedné. A *hó* (*nix*) szó szabályos hanghasonlatosság szerint megfelelhetne a finn *suve* szónak, mely *nyarat* jelent; mégis némi kétség fér ahhoz, ha vajjon igazán egy alapnézet teremtette-e nálunk azt a szót, a mely a télnek ruháját jelenti t. i. a *havat*, s a finneknél viszonylag azt, mely a meleg évszakot jelenti. Én csak kötve hihetném azt. Azután a *hó* (*nix*) szó miért ne volna egyeztethető a *hó* (*luna*), a *haj-nal* s más szókkal, a melyek világosságot jelentenek? Viszontag a finn *suve* (*nyár*) szó nem áll-e közelebb viszonyban a vogul *tuj*, az osztják *tung* és *lung* szókkal, a melyek *nyarat* jelentenek? Más felől az is áll, hogy a vogulban *tuj* a *nyár* és *tujt* a *hó*, de *tujt* a *szán* is; már az északi osztjákban a két vogul *tujt* úgy különbözik, hogy a *szán* *tujt* ugyan, de a *hó* *lońz*.

Általános fogalom alá lehet gyűjteni az *esést* jelentő szókat; de azért a magyar *dől*, *dönt* szókat mégsem bátorodnám olyanokkal egyeztetni, a melyek *szülést* jelentenek. Tehát az osztják *tiv*, *tıl*, *tılt*, a vogul *tıl*, *tılt* szókat sem

egyeztethetem a magyar *dől, dönt* szókkal, kivált mivel látom, hogy *šamne patuho* és *sema pidta* jelentenek ugyan: születni, de maguk a *patuho, pidta* = *esni* nem jelentik azt. A „junge werfen“ kifejezést a német nyelv is talán csak a kutyáról, disznóról használja, tehát olyan állatokról, a melyek sokat fiadzanak egyszerre.

A *homlok* szóról, vagy inkább megfelelőiről már a Vogul Márk evangéliomában tettem észrevételt. B. a szót így taglalja: *hom-lok*, s a *lok*-ot az osztják *loh, loch*-val azonosítja, mely csontot jelent. Igen tetszetős megfejtés, annál is inkább, mert a *lû, loch* (csont) szó szinte mindenütt ott van az egész finn-ugorságban; s ennél fogva csudálatosnak látszik, hogy nálunk nincs meg; szívesen felismernők tehát a *hom-lok*-ban. Mégsem bízhatunk a felfedezésben. Mert a *h, ch, (k)* végű osztják-vogul szók nálunk nem mutatják ki a gutturalist; ez a hosszú *ó*-ba olvadt bele; így *kumlah* nálunk *kumló, taplah* nálunk *tapló, kulah, chulach* nálunk *holló*; ezek szerint az osztják *loch*-ot is inkább a *ló, lav* alakban kellene nálunk keresni. Azért hajlandóbb volnék *homl* tőt tenni föl, a melyhez *k* járult, mint sok más esetben (*tor-ok, lél-ek, fész-ek; ok* helyett *ék* is, mint *marad-ék, játék*). Ez a *homl* azután tökéletesebben is illenék az eszt *kulm*, lapp *kulme*, osztják *chulim, chulm* szókhoz, a melyekkel B. egyezteteti. Ekkor, igaz, összedől (tehát nem születik) a vogul *chom*-féle magyarázatom, a melylyel a *homlok*-ot értelmeztem. Ez a vogl.-osztj. *chom, chomit* alkalmasint a *hany-att* szóval egyeztethető, s az osztják *chomda mukirlim* szószerint „hanyatt esve, hanyattá görbülve“ jelent.

B. a *gond* szót így taglalja: *gono-d*, s felteszi, hogy *gon*, vagy *gono* a tő, a melyhez a frequentatív jelentésű *d* képző járult; ennél fogva eleinte *gonodni, gonodo* ige és névszó, utóbb pedig új frequentatív képzővel *gondolni* támadt. A föltett *gon*-t pedig a finn *kone*: ügyesség, mesterség, fortély, névszóval s a képzett eszt *konele* = beszél, igével azonosítja. Nagyon tejszós! De a *d* frequentatív jelentését más *d* képző pi. a „gördül, gördít, fordúl, fordít“ kérd“ stb. szókban (a görög, forog, kérdez mellett), nem látszik igazolni.

A *ház, haza, hazul* szókat helyesen egyeztetvén a meg-

felelő finn és ugor szókkal, így folytatja B.: „Eddigi általános vélemény a magyar *ház* szót egynek vette a német *haus* szóval, vagyis a németből került kölcsönnek.“ Ebben el van véve a történelem, a mennyire nyelvtudományunknak is történelme van. Ha így szólok mint Budenz, azt értetem másokkal, hogy a mit mondok, egész addig, hogy én kezdtem írni, volt így, hogy tehát eddigelé a történelmi egybehasonlító nyelvtudomány is a magyar *ház* szót egynek tartotta a német *haus* szóval. Pedig Budenz nem akarja azt mondani, tudván, hogy már 1852-ben a Finn-magyar szók egybehasonlításában „visszahódítottam“ a szót s azután valahol (hamarjában meg nem mondhatom, hol?) részletesebben is szóltam róla.

Ezekre is talán még többekre is vannak észrevételén (lehet pedig, hogy azok néha kevésbé alaposak, mint B. állításai); de azokból félre értsen az olvasó. Mert vannak ám a munkában cikkek, a melyek megleptek nem csak újdonságaik, de helyességeik által is; a leges legnagyobb rész pedig, bár nem lep meg, mert nem egészen új előttem, de véleményem szerint olyan, hogy kétség alig férhet hozzá. Ha mind a meglepő mind a különben is helyeselhető cikkeket meg akarnám említeni, kilenczed-tíz részénél többet kellene a 268 cikknek kiírni. Azonban nagyon lehet, hogy a mit ma én és Budenz is helyeselünk, azt később talán másképen fogjuk tekinteni; ez a dolog természetével jár. De örülünk azon, hogy B. belefogott ebbe a munkába, a melyre köztünk nincs képebb ember; örülünk pedig annál inkább, mert hiszszük, hogy be is fejezi azt.

HUNFALVY PÁL.

BEFEJEZŐ MEGJEGYZÉSEK IMRE SÁNDOR PÁLYAMUNKÁJÁRA.

II.

Ebből a fajtából elég ennyi is. A kinek van ítélő tehetsége, annak úgy se kell több, másnak még az se nyitja ki a szemét, ha mind ide iktatom is. Csak a bevezetésből, tehát az egész munkának még csak egy negyed részéből szedtem, felét el is hullattam, mégis mily jókora ellenmondásbokréta került ki. Ha már most meggondoljuk, hogy

még három akkora rész van hátra s hogy abban is csak olyan sűrűn van elhintve, akkor valóban borzadnunk kell. Hát még az a sok magában véve is hibás állítás. Mutatóul abból is egy párt. A 8. lapon azt hirdeti, hogy „a ma már gazdag magyar nyelv többé nem a hazafias kis szám“, t. i. a nyelvújítók „tulajdona, hanem egy nemzeté“. Mintha bizony a magyar nemzetnek az előtt nem volt volna nyelve s csak az újabb időben egy „hazafias kis számtól“ kapta volna ajándékba. Hogy az a „hazafias kis szám“ nyelvünket nem tekintette a nemzet, hanem a maga „tulajdonának“, az igaz, csak hogy az a kérdés, mily joggal? Az is igaz, hogy ez a „hazafias kis szám“ iparkodott a néppel elfogadtatni az újítást, de már az még se „kétségtelen dolog“, mint a hogy szerzőnk a 9. lapon állítja, hogy a nép „az újítást elvében és lényegében el is fogadta“. Tán egy kis plebiscitumot rendezett, hogy olyan határozottan tudja. A nép először is, ha valami dolognak nevet kell adnia, nem az újítók eljárását követi, másodsor mintsem hogy az újítók szavait elfogadja, inkább maga alkot; harmadszor, ha elfogadja is, megváltoztatja; negyedszer a mégis változatlanul elfogadottakra nem épít analógiát. Hol van itt „a nyelvújítás elve és lényege“? A 11. lapon nagyon megvetően nyilatkozik a „népies szókról“, szerinte a tudományos nyelv kárára vannak, mert megfosztják választékosságától, alá vonják fenségéből, s méltatlanná teszik „a kellő szabatoságot megszokott avatottakhoz“. Például többek közt a karikát és küllőt említi, mint a melyekkel a kör és sugár „inkább gúnyoltatnak, mint neveztetnek“. No már hogy a tudomány a nép nyelvéből ne merítsen elnevezéseket, az furcsa követelés; ha alkalmas, már csak inkább népies szót, mint idegent vagy pláne korcsot. Azért meg nem foghatom, hogy a kör mért ne lehessen karika s a sugár mért ne lehessen küllő. Talán hogy nagyon materiális kifejezések? Ha a latinban nevezhették circulusnak, azaz kis circusnak, lófuttató pályának és radiusnak, azaz küllőnek nem pedig sugárnak, mint a hogy helytelenül fordították; akkor a magyarban mért ne mondhatnók karikának és küllőnek? Ezek a latin elnevezéseknél egy cseppel se materiálisabbak, s csak úgy illenek a dologra, sőt a karika még jobban is mint amazok. A ki tudja, hogy mi az a kör, s mi az a sugár, az tudja azt is,

hogy a világon legjobban hasonlít amarra a karika, erre a küllő. Vagy az a baj, hogy mást is jelentenek? Akkor hamar csináljunk az aritmetika számára a hétre is új kifejezést, mert az nem csak a hetes számot, hanem hét napra terjedő időszakot is jelent. A 15. lapon nagyon sokat bibelődik a szavak „lágy, tetszetős, kedves, szép“ hangzásával, így „lágy“ neki borong, csábul, csába, andas több efféle, tudja isten pedig dorong, fábul, bába, sanda csak egy hang különbség még se „lágy“ hangzatú. Jól mondja Szarvas: „Egy egy szónak a szépsége vagy rútsága — e szólást köznapi értelemben véve — nem alakjában avagy hangzatában áll, hanem a hozzá csatolt fogalom hatásában. Okadás rútszó előttünk, de okadás-ban semmi visszatetszöt nem találunk. Nekünk a gané förtelmes, de a görögnek ragyogó; a római örömét találta a laus-ban, a német irtózik tőle.“ A 31. lapon egy angol írónak elhiszi azt a furcsaságot, hogy az angol nyelvet „a szók etymológiájának tudata nélkül egy ember se használhatja jól“. Pedig azért, hogy Shakespeare, Milton, Swift, Byron, Shelley, Dickens nem voltak etymologusok, úgy a hogy mégis tudtak angolul írni. Hihetőleg az újabb költők közt is akad egykettő. A 41. lapon még nagyobb furcsasággal találkozunk. „A nyugoti új nyelvekben a rövidülési ösztön mutatkozik, mely irányzat és az azt tényező hangsúly uralkodása nálunk épen nem tapasztalható.“ Tehát mikor a régi timnucebelevl, falubalol alakokból tömlöczből, faluból lett, az nem rövidülés és a magyarban hangsúly sincs. Hát mi isten csudája lehet az, hogy a szó első tagját mindig kiemeljük? Külömben azt a hangsúlytalanságot sokat emlegeti s az 52—55. lapon egy egész §-t szentel neki. Elmélete újnak csak anynyiban mondható, hogy ő az első nyelvész, a ki ép hallásáról ily rosz bizonyítványt ad. Eddig csak egy pár költő tette. De erről szólni fülorvosra tartozik, nekünk csak az értelmi tévedésekkel van dolgunk. Szerzőnk a hangsúlyt nem tudja megkülönböztetni a hosszúságtól, legalább az 54. lapon azért tagadja a magyar hangsúly létét, mert „egyszerű hangfelemelésből és nem megnyújtásból áll“; oda lyukad ki az is, a mit az 53. lapon mond, hogy „a székely és részben az erdélyi népnél“ a hangsúly „a végső szótagra esik“, mert a mennyire én ismerem, a székely az utolsó szótagot

csak megnyújtja; végre az utóbbi lapon „a végszótagok, például ragok rövidítéséből (bol, rol, tol, felöl) gyanítja, hogy a Dunántúl az első tagra hajlandó nehézkedni“, s ebből vagy azt kell következtetnünk, hogy a hangsúly a szabad végszótagokban nálunk is rövidülést okoz, de azt a szerző az 54. lapon és másutt is többször határozottan tagadja, vagy azt, hogy rövid szótagon nem lehet hangsúly. Igazi véleménye csak ez utóbbi lehet. Hogy ez helytelen, hogy lehet valamely szótag hosszú, mégis hangsúlytalan, rövid, mégis hangsúlyos, szóval hogy a hangsúly a hosszúságtól vagy rövidségtől független, azt a magyarból hiába bizonyítanám; a ki nem hallja, nem hallja. Egyetlenegy görög szó kisegít a bajból, λέγω-ban például λέ- rövid, mégis hangsúlyos, -γω hosszú, mégis hangsúlytalan. Azután meg nem tudja megkülönböztetni a grammatikai hangsúlyt a logikaitól és retorikaitól. Így az 54. lapon, a hol azt mondja, hogy a magyarban „szótagi“ (grammatikai) „hangsúly csak akkor jelentkezik, ha a mondat természete“ (logikai) „s a különböző szó és szótag kiemelésének szüksége kívánja“ (retorikai). Lássuk a különbséget. Ha egyszerűen kijelentve azt mondom, hogy: a gyermek fázik, mindenki észreveheti, hogy a gyer jobban ki van emelve mint a -mek, s a fá jobban mint a -zik. Ez; a grammatikai hangsúly, mely a magyarban mindig a szó első tagjára esik. De azt is észreveheti, hogy az egész fázik is jobban ki van emelve, mint a gyermek. Ez meg logikai hangsúly, mely az egyszerű pusztán mondatban, mint a milyen a példánk, minden nyelv eszejárása szerint az állítmányra esik. Látni való, hogy mindkettőnek meg van a maga helye, a retorikai hangsúly azonban se bizonyos szótaghoz, se bizonyos mondatrészhöz nincsen kötve, hanem a beszélő céljához képest állhat akárhol, a második szótagon úgy mint az elsőn, az alanyon úgy mint az állítmányon. Teszem valaki németesen mondja: a gyermek fázik, kijavítva kiemelem a -mek szótagot, vagy úgy mondja, hogy: a gyermek fáz, az elhagyottak szükséges voltát éreztetve az -ik szótagot; ha azt akarom értetni, hogy nem más, hanem a gyermek fázik, akkor az alanyt, ha meg azt, hogy nem akármelyik más gyermek, hanem csak az a bizonyos fázik, akkor a névelőt. Még azt az egyet kell megjegyezni, hogy leggyengébb e három közül a grammatikai, legerősebb a retorikai hangsúly. Azért

a logikai néha magához ragadja a grammatikait s a retorikai néha megszünteti mind a kettőt. A grammatikai azonban a mondatnak csak egyetlen egy szavában veszhet el, a többiben legfeljebb gyengülhet. Hogy az ismertetett három hangsúly nem mindig s nem szükségkép ellenkezik egymással, azt nem kell hosszan bizonyítanom. Például: a gyermek (nem más) fázik, elenyészett a logikai, a másik kettő barátságosan kezet fog; a gyermek fázik (nem fáz), megszünt a grammatikai, a másik kettő megint egyesült; a gyermek fázik (nem éhez), mind a három egybe olvadt. A szerző mindezekről megfélekedett. Először is abban tévedt, hogy a hangsúlyt a hosszúságtól tette függővé. Annak az volt a természetes következése, hogy nem tudta meghatározni, hogy voltaképen hová is esik, mert némelyik szavunk elől hosszú, pl. béka, másikonk hátul, pl. szabó, hát még a melyik elül is hátul is, pl. áldomás, vagy csak a közepén, pl. csicsóka, vagy pláne sehol se, pl. fekete. Így okoskodva aztán persze, hogy „állandó helyzetű, ugyanazon szótagon fekvő nyomatékot nem sejt“ nem sejthet nyelvünkben s hiába keresett olyan hangsúlyt, „mint a latinban és francziában, hogy helyzete a szótest hosszától függve, hátrább vagy előbb mozdulhasson“. Hozzá járult, hogy a grammatikai hangsúlyt, mely mint leggyengébb s mint változatlan helyzetű se valami nagyon föltűnő, nem vette észre s így figyelmét egészen csak a logikai és retorikai hangsúly foglalta el. Akkor aztán hamar megvolt az az ítélet, hogy a magyarban olyan hangsúly, mely minden szónak valamely tagját kiemelné, egyáltalán nincs, mert nálunk hangsúly „csak a mondat tartalmához képest kiemelendő szónak egy bizonyos szótagán van, ha egy szó emeltetik ki; ha több elemből (rag, igekötő) áll a szó, annak a mondat czéljához képest fontosabb tagján.“

De már ebből is elég lesz, a többit csak nagyjából. A 65. lapon szerzőnknek azon hirhedt állításával találkozunk, mely a nyelvújítás garázdaságait elítélő minden nyilatkozatát tönkre veri. Szerinte „alig van mássalhangzónk, mely képzőül ne alkalmaztatnék“. De még az nem mind, hozzá kell vennünk „a) a tisztán magánhangzói képzőket, b) ezeknek a mássalhangzókkal párosodását, c) a mássalhangzók egymással és a magánhangzókkal vegyüléseit, s még d) a

lágylhatók változásait. Az akadémiai bírálók kiszámították, hogy ez „körülbelül ezer képző“, de a fölcseréléseket is hozzávéve jóval több. De ez még nem a legnagyobb hiba, hanem az, hogy mind eleveneknek, használhatóknak tünteti föl, mert azt mondja, hogy „ezekben van nyelvünk gazdagsága, ezek miatt mondhatjuk azt nagyon képezhetőnek“. Nem szentesíti-e ez a szókotyvasztó nyelvújítás egész eljárását, minden alkotását? Hogy tehet kifogást Imre Sándor a *nok nők, ancz encz, cza cze, ár ér, na ne, nya nye, lya lye* s több efféle képzők ellen? Hisz mind ott van az ő képzői közt. Nagy bátorság kell hozzá, hogy a ki olyat tanít, csak egy szót is merjen szólni a nyelvújítás ellen. Hozzá járul még az is, hogy szerzőnk egy perczig se tud, de meg nem is akar ellenni az annyira leszólt nyelvújítás korcsai nélkül, mert éppen azokat a szavakat, azokat a szólásokat, melyeket legélesebben ró meg, használja leggyakrabban, azáltal azt a gondolatot ébresztve az olvasóban: talán bizony csak szájjal mondja, hogy ez meg amaz rossz, ez meg amaz kerülendő, nem meggyöződésből? Ezt a gondolatot még táplálja, hogy a szerző többnyire a legvilágosabb dologról se mondja: ez így meg így van, hanem csaknem ilyenformán fejezi ki magát: úgy vélhetni, hogy némelyeknek azon sejtelve, mely valószínűnek tartja, hogy ez így meg így sem egészen lehetetlen, némi alappal bir.

Így nem szól a meggyöződés, de meg úgy sem ám, hogy mást mondjon, mint a mit igazság szerint kellene. Például merészebb eljárást, megbocsáthatatlanabb önkénykedést, a mely túlhág minden törvényes korláton, alig mutathat fel a nyelvújítás annál, a melyet a szerző a 81. lapon Kazinczyról említ, hogy t. i. a csinál- vagy cselekszik-ből elvont *cs*, s az erő-ből elvont *r*-ből képezte a *csány* és *rény* szokat. De azért azt hiszi az olvasó, hogy csak egy árva hanggal is rosszalja? Még arról magasztálja, hogy „csak Kazinczynak művészi, érzelmes lelke ismerte fel és érezte mélyen át a valódi nyelv szépséget“. A kít azonban nem Kazinczynak hínak, az csekélyebb vétéséért is lakol. Tehet-e ilyet erős, rendületlen meggyöződés? Itt látjuk a forrását annak a sok tévedésnek, habozó vagy jobbra balra kaczerkódó nézetnek és ellenmondásnak, valamint ebből kell származtatnunk az előadásnak azon sokszor

egészen az érthetlenségig fokozott homályosságát is, mely e könyv figyelmes elolvasását szinte lehetetlenné teszi. Avagy ki érti az ilyet: „Minden elkülönzött nemzetiségnek megfelelő nyelv, mely saját alkattal bír, saját jellegű nemzeti életnek egészen saját szabású szónemekkel, hajlítás- és szófüzés-móddal kinyomata, minden ily nyelv más alakításmódot használ“ (23. l.)? Hasonlót minden lapon találni. Ilyen stílust más írónak se lehet megbocsátani, annál kevésbbé nyelvészeknek, a ki a nyelv titkait legjobban tartozik ismerni s így legjobban tudni, miképp lehet s miképp kell érthetően írni.

De siessünk a végire. Még nagyon sok mondani valóm volna ugyan, de megvallva az igazat, már nem győzöm. Azt az egy megjegyzésemet azonban még sem hallgathatom el, hogy kár volt egy tisztán magyar kérdésben annyi külföldi nagy auctoritást fárasztani, annál is inkább, mivelhogy olyan doigról, a milyen a mi nyelvújításunk, nekik még csak akkora fogalmuk sincs, hogy legalább lehetségesnek tartanak. Meggyőzhette volna erről a szerzőt Müller Miksának a 39. lapon idézett ezen nyilatkozata is: „mint nem gondolhatunk vérünk keringése törvényeinek megváltoztatására, vagy arra, hogy csak egy ujjnyit is adjunk magasságunkhoz, úgy nem arra, hogy a beszéd törvényeit megváltoztassuk, vagy tetszésünk szerint új szókat találhassunk fel.“ De még az nem volna baj, csak aztán a szerző épen a fő forrásról, a kérdést pro és contra meghányó, főképp nyelvújítás korabeli saját irodalmunkról ne feledkeznie meg. Ez már megbocsáthatatlan. Két hazai munkánál többnek nem hiszem, hogy valaki nyomára akadna e könyvben. Teleki és Lovász, ez az egész. De e kevésnek aztán igaz hogy sok, s Telekinek talán épen nagyon is sok hasznát veszi. Érdekes volna az utóbbival egy kicsit összehasonlítani, már csak azért is, hogy az ember látná, melyik jobb, a gróf Teleki József „A magyar nyelvnek tökéletesíté se új szavak és új szólás-módok által“ című már 1816-ban írt, de csak 1821-ben megjelent munkája-e, vagy az Imre Sándoré, mely több mint félszázaddal később látott napvilágot. De más okból is érdekes volna, így pl. Kazinczynak az a két mondása, hogy „a nyelven az író uralkodik, nem a szó-kás“ meg hogy „a szépség nem a helyesség“ (13. l.) mintha Telekiből került volna Imrébe; valamint arra emlékeztet az

a gondolat is, hogy „önkényesen gyököt nem csinálhatunk, mert azzal az emberiség gyermeki korába erőltetnők vissza nyelvérzékünket, mi képtelenség“ (64. l.); sőt úgy rémlik, ott olvastam Kalmár Györgynek azt az állítását is, hogy „egy igétől ezer szóalak, és az egész nyelvben egy milliónál több található“ (66. l.). Ez legyen az utolsó megjegyzés.

Már most összefoglalva mindent, úgy látjuk, hogy Imre Sándor munkájában sok jót találni ugyan (l. előbbi két cikkemet), de aztán csak annál több helytelen is, úgy hogy a nagy közönségnek, melynek tulajdonkép szánva van, csak alig lehet ajánlani, minthogy a tájékoztatlant nem hogy útba igazítaná, hanem csak megzavarja; nyelvész azonban, a ki minden egyes állítását tudja mibe venni, a becses adatokban igen gazdag könyvből sok hasznos tanulságot méríthet.

VOLF GYÖRGY.

A TÁRGYAS-TÁRGYATLAN RAGOZÁSHOZ.

II.

Némely grammatika erről a ragozásról szólóban csodának vagy minek hoz föl két igét (kétleni, beérni vele), mint a melyek transitív létükre csupán csak tárgyias ragozással állhatnak; s a mi több, az utóbbival nincs is vele soha a transitív igék vonzotta *t*-ragos objectum. Kelléténél több is kevesebb is van evvel mondva. Több, mert hogy a *kétleni* igét, ha nem is oly sűrűen, tárgyatlan ragozással is használja a nyelv, ez az elsőben, a mit én épen nem kétlek. Sőt eléfordul absolute is pl.: Mig kétle a bölcs, hátrált a tevékeny stb. (Arany: „Széchenyi eml.“) De kevesebb is van mondva, mert a másik ige *beérni* vele sem nem oly különös sem nem oly árva, mint a milyennek még a NSz. is hirdeti. Minden nyelvvel köz, hogy az igék jelentésükben többé-kevésbbé szerte ágaznak: az egyik az eredeti, saját értelem, a másik vagy a többi az átvitt, nem saját. Ennek a kulcsa részint a nyelv szegénységében, részint pedig az embernek ama hajlandóságában van, mely szerint az abstract fogalmakat concret ruhába szereti öltöztetni. Az ily elágazásokban azután az oly ige, mely valójában transitív, sokszor formát is jelentést is intransitívot vesz föl.

Nézzük ezt a metamorphosist ezen az igén: *kap*, mely eredetileg transitív (ajándékot kaptam); de van ez is: *kap rajta* (kaptak a beszéden a szilaj legények), ez is: *rákap* (úgy látszik, egészen rákaptatok az almámra). Tehát az első transitív, az utolsó intransitív, a középső szintén az ugyan, de még érzik rajta a néhai objectum illata. Az utóbbi fajtából való a „beérni vele“ is azzal a különbséggel, hogy alakra megmaradt transitívumnak (mint a ki megvette már a házat, de még nincs a nevére írva). Eljön az idő s régi gunyját is lehányja magáról. Mikor így ír Szalay (M. T. 2. l. k. 4. köt. 138 l.): „Ibrahim ennyit is eléglett, mert saját hiúsága és Szolimán gögje *beért vele*“, fejet csóválok az éktelen soloecismusra, pedig úgy fordul, unokáink majd szépségesen beérik vagy beérnek vele. Mi már az ily kifejezésnek: „Földi ember kevésse beéri“ a genesise? *Beérni* eredetileg helyi viszonyt fejez ki, pl. A köpeny nem éri be termete teljét (Arany), vagy eszközhatározóval: Ekkorát bakaraszsza is be tudok érni. Utóbb alkalmazza a nyelv oly abstract fogalmakra is, melyek időt, tartósságot jelentenek; időjáráttal a *t*-ragos objectum lefoszolván az igéről, ez intransitívá lesz s mintegy kárpótlásul az előbbi eszközhatározót avatta maga mellé kiegészítőnek, úgy hogy ebben: „beéri vele“ a „vele“ épen úgy kiegészítő már, mint ebben „megelégszik vele“ („kap rajta“ itt is kiegészítő a „rajta“, pedig helyhatározó volt.) A NSz. úgy vélekedik, hogy az elpazarlódott objectum ez lehetett: beéri vele = szükségét. Én ragaszkodom fentebbi állításomhoz, melynek szerencsés támogatására szolgál Gyöngyösi következő helye, hol még ott van az objectum:

— — — — fel annyit vészen (t. i. pénzt),

A kivel utjokat beérik egészen (Chariclia 13. rész). E mintára mondhatnám ezt is: a telet beérem két öl fával stb.

Még csak annak bebizonyításával tartozom, hogy „beéri vele“ „nem áll magán csak, mint egy bitófa a létösvenyen, hanem vannak szerelmes rokoni.“ Ugyanis van egy sereg ige olyan, melyek bizonyos értelemben és kapcsolatban közelebbi objectum nélkül állanak, de azért tárgyias ragozásuk megmarad, tehát a szóban levő igéhez húznak. Azonban csak kisebb nagyobb mértékben. Az egyik egészen egyezik

vele, a másik objectum nélkül is előfordúl, a harmadikat a személytelen kifejezések közé lehet sorozni; némelyiknek hiányzó objectumát könnyű odagondolni, másikat nehezebb stb. Természetes, hogy itt oly esetekről, midőn az objectumot valahonnan ki kell egészíteni (Hallod-e a pacsirtát? hallom) vagy midőn mondat az objectum (Tudom is én, mit csinállok?), nincs, nem is lehet szó.

Ime a lajstrom, melyet az olvasó egy kis gondolkodással nagyobbra is szaporíthat:

Adja-e még a csap? Adná, csakhogy el van dugulva. — Nem tom, mi ütött ehhez a tehénhez, akárhogy erőlködöm, nem adja le. — No hisz te megadtad neki! — Jól adja (germanismus?) — De sem a képirót süker nem biztatja, sem az idő és hely mostan ki nem adja (Arany Daliás i. III. é.) — Majd alább adod ám te is, megállj! — Tennap megegyesültünk mindenben, ma már nem állja kend? — Nem mentek széllyel? ez is csak állja, mint a tehén. — Hogy meg nem állhatod szó nélkül! — Már a kard nem állta (Tomba: „Özvegy és fiai.“) — És már alig állja és már haza menne (Arany: „Jóka ördöge.“) — De ma fejed bánja, csikorogsz utána (Arany: Buda h. II. é.) — Inkább két háromszáz forintunk megbánja (Tomba: „Pali tört.“) — Megbánta mindenik kapásnak dohánya (Tomba: „Szuhai M.“) — Szembe állva aprózza Pannika (Czuczor: „Czifra Laczi.“) — O se bírja ám már úgy, mint ezelőtt húszesztendővel! — Három ily fog! aranyt érő, és még bírta volna nemde? (Arany: „Pázmány lovag.“) — Az ember kevésse megéri, (v. ö. beéri) Mihelyt kivánságát szükségéhez méri (Csokonay: Diet. M.) — Én bizony fogtam, elmentem a királyhoz. — Akkor fogja Toldi, jót kanyarít véle (Arany: „Toldi.“) — Az a kérdés, kifutja-e? — Meleg borogatásokkal győztük, úgy aztán elmúltak a görcsök. — De a cigány győzte szóval („Arany: „Bajusz.“) — Huzd rá cigány! megittad az árát (Vörösm.: „Vén cigány.“) — És a cigány huzza, áldja meg az isten (Arany: „Koldusének.“) — Nem szépen énekelnek, nagyon elhuzzák. — Reggelig kihuzztuk étlen szomjan. — Arra határozták, hogy csak ott meghálnak (Arany: „Toldi.“) — Utojjára is ára határozták, hogy stb. (Népk. Gy. I. 419. l.) — Megjárta vele sze-

gény! — Ég a szemed párja, de már ez nem járja (Dal.) — Olyan szépen eljárták ketten, hogy stb. — Eb fujja, kutya járja (közm.) — Az én lábam úgy kijárja, mint a Fodor kabolája. (Krizsa: Vadrózs.) — Járta már a kancsó Isten igazába' (Petőfi: „János vitéz.“) — Font kijárja bőven. (Arany.) — Vége járta már az alkonyatnak (Petőfi: „Szilaj P.“) — — — a szám majd hibázik, nem bizony, kerek szám lett, kijárta százig (Arany: „Toldi.“) — Nosza hát inditja, hadizenés nélkül felel a császárnak mostoha vendégül (Arany: „Buda h.“) — Most kapja, hirtelen egy iramodással a pitvarba terem (Arany: „Családi kör.“) [így is: kapja magát, tele merte: (Petőfy)] — Öreg embernek is a melle kívánja (Arany: „Buda h.“) — — néha megkívánja A vihar, a felhők orgonája (Arany: „A lantos.“) — Ni! hogy kínálgatja! (sánta emberről) — Maga Toldi is már ühmgetésre kezdi (Arany: Toldi.) — Ugyancsak rákezdte az eső! — Muzsika szól, rákezdik a cigányok. (Tolnai: Lengyel I.) — Rárántá azonban Juhgége s a banda. (Arany: Nagyid. cz.) — A mint atyák fujják, fiak úgy ropják, Gondolom, hogy itt is reá ropják. (Mikes II. 118. l.) [így is: a két becsületes személy elropnék az asszonyokért is. (Mikes I. 45. l.) Aranyról: tánczot ropnak, úgy mulatnak.] — Ugyancsak megrakja kanászmódra. (Czuczor: „Czifra L.) — Hogy esik! csak úgy önti! — A fűzfa szereti a víz mellett (provincialismus.) — Mit varrjak ezen a gombon? hiszen még tartja. — Ez egygyel tartotta, amaz máshoz fogott. (Gyöngyösi.) — megszerez, kardom, a mire szükségem leszen, avval tartom. (Arany: „Toldi.“) — Nem hozzávaló már, hogy megszaporázza. (Arany: „Nagyidai cz.“) — Az még nem teszi ki, hallod! — Megteszi egy szál rózsa is, minek czifrálkodnál? — Jól is van így, tedd el! — Ugyancsak megteszi! Jancsi hol vehetted Lobogó gatyádat, lobogó ingedet? (Petőfi.) — Se tette, se vette. — Úgy teszek, a mint kedvem tartja. — Nem hiszem, hogy az idő így sokáig kitartsa. Még csak a szemünket se hunytuk be, dejszen majd rátudjuk ma. — Minek az? feleli, apám is úgy szokta. (Czuczor.) — Tessék betétálni, odabenn már ütik javában. — Húsz forintig rám verték. — Verte reá naptól kesely üstökével. (Arany: „Buda h.“) — Ha most

is így viszi ki a tél, mi lesz belőlünk? — Nem soká viszi már szegény. Elviheti biz még. — Viszi, míg viheti, végre pedétiglen felakasztják. (Petőfi.) — E már aztán ráviszi. Rávitte az igazság. — Nem viszed el szárazon stb. stb.

LEHR ALBERT.

ADATOK A NYELVÚJÍTÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

Kazinczy Ferencz munkái. Pesten. Trattner János Tamásnál. 1815.
V. kötet. A testvérek.

<i>Borulatos</i> : unhold, 219.	<i>kötés</i> : knoten, 226. †
<i>cselekedet</i> , 209. †	<i>lábtok</i> : strumpf, 216.
<i>csinosgat</i> , 211.	<i>megfoghatatlan</i> : wunderbar,
<i>duzmadt</i> : duzmadt ábráz: 214.	<i>összvelánczolóadás</i> : band, 220.
finster gesicht. 210.	<i>postalegény</i> : brieftträger
<i>elakadás</i> : verlegenheit. 221.	(czím l.)
<i>elakaszt</i> : hindern, 233.	<i>posz pász</i> : nachtsch, 204.
<i>elmerülés</i> : die vertiefung in	<i>sajtkuffantyó</i> : käsefrau,
gedanken, 226.	222. *
<i>enyelgés</i> : tändelei, 211.	<i>satulya</i> : schatulle 202.
<i>gondolatlanság</i> : thorheit,	<i>szorongás</i> : verdrossenheit,
230.	208.
<i>hihetlenkedés</i> : unglaupe, 203.	<i>tartalék</i> : geheimnisz, 222.
<i>igérkezés</i> : jawort (ugy vevé	<i>telj</i> : umfang (öröme teljé-
mint igérkezést: er nahm das	ben: im umfange seiner
als jawort. 231.	freuden) 232.
<i>kedvetlenség</i> : laune, 218.	<i>titkolódó</i> : zurückhaltend,
<i>kölcsönöző</i> : gläubiger, 202.	233.
<i>kinézés</i> : aussicht, 229.	

Erdélyi levelek.

<i>Alkotmány</i> : werk. Kr.	<i>busa</i> : nagy, kövér, nagy fejű,
<i>alvó</i> : schlafzimmer, 322.	351. *
<i>asztalnok</i> : a fejedelmeknél	<i>csataj</i> : czivakodás, pörleke-
az asztalra fölügyelő, asztal-	dés, 359.
mester: grosztruchsesz, 404.	<i>csatapiacz</i> , 398. Sz. D.
<i>bizonyosságlevél</i> : bizonyít-	<i>csillagnéző</i> : cs. hely: stern-
vány, 388. †	warte, 319.
<i>biztosság</i> : bizottság: aus-	<i>csillám</i> : csillámlás, 309. S. J.
schusz, 413. †	<i>csimpoly</i> : börduda, 261. *
<i>bolyas</i> : boglyas (bolyas töl-	Tsz. csimpolya.
gyek), 432. *	<i>csodatét</i> : wunderthat. 225.

dereyle kalap (mint a dere-lye = barátfüle, tréfásan)? : háromszögletes k. 236.

dihóc: d. szekér: lastwagen 286. *

elborulás: elkomorodás, 313.

egyesület: vereín, 385.

elfoglalt: elfogult, 242.

elgégé: eldalol, 248 * tréfásan.

elhabuczkol: eloson, elmegy * 346.

elkéslel: verspäten lassen, most késleltet.

előrekészület: praeparatio, 359.

előszoba: vorzimmer, 204.

eper: eperfa, 266.

erkély: balkon, 294.

erősség: festung, 294.

éh: éhes, 259.

énekész: énekes: sänger, 365.

épitmény } gebäude, 176, 414.

épület }

értekezés: dissertatio, 298.

faragó: sculptor, 317.

fejezet: a mi a fejhez tartozik, 232.

fejezet: caput, 322.

felekezet: secta, 185 †

felkölt: insurgens, 287.

fellegesség: komorság (kedélyre nézve), 245.

fellegzet: das gewölk, 172.

feltét: bedingnisz, 163.

felvesz: entnehmen (a szem fel nem veheti magasságát), 169.

fenyíték, 357.

félsziget, 145.

fodoritás: frisierung, 179.

fogat: batar, 291.

folyamat: folyás (a Tisza folyamata), 215.

fortély: list. 211. †

főlemelkedett: erhaben (f. lelki), 201.

fölvezet: bemutat: aufführen (náluk magamat föl vezettem), 189.

füvelget: legelget, 198.

görbedezés: verbeugung, 223.

gyepszőnyeg. 260.

hánytott?: hogy a fej Rákóczyé, bizonyítja Kupeczkinek egy más darabja, *hánytott* munkában, 254.

hárantsip: fuvola, 209.

hév: hőség, 266.

hornyolt?: canelirt (hornyolt oszlop), 174.

hiedékeny: hiszékeny, 132.

inhideg: hideg v. forró láz? 165.

ispatály: spital, 182. †

izlet: izlés, 187. S. J.

játékszin: színház, 412.

jegyzés: bemerkung, 249.

jegyzőkönyv, 350.

jósolat: oraculum; weissagung, 259.

kegy: gratia, 289. †

kenőcs: salbe, 188. †

képgyűjtemény: bildergallerie v. sammlung, 250.

képtelenség: absurditas, 281.

kihasasodik: kidomborodik, * 294.

kikövelni: pflastern, 167.

kinyomozás: ausspürung, 406.

kotyavetyél: elárverez, 266. *

könyöklő: stütze, lehneplatz, 202.

környüdlállás: circumstantia, 378. †

körülírás: umschreibung, 187.

következtetés: folgerung, 218. †

FISCHER IGNÁCZ.

IKER SZÓK.

szédéttvédétt, mn. ami innenonnan öszvehordott, s együvé nem illő, más-más nemű v. tulajdonságu gyűrészkekből áll. Olcsárló, fitymáló értelemben használtatik. Szédéttvédétt háibái könyvek, ruhák, bútorok. Szédéttvédétt jöttmentemberekből összeállított testület, hadsereg (Nsz.) — mn. Innen-onnan összekaparított, együvé nem illő részekből álló. (B.)

szedte-vedte, a valódi káromkodásnak mintegy pótlék-szava, és szelidebb módosítása, mely csak tettett haragra mutat, mint a kutya macska, veszett egye meg! ilyenamolyan, kakas csipje meg! stb. (Nsz.) — szelidebb nemű káromkodás. (B.)

szegrőlvégről, ih. vmely tárgynak azon részeit véve, melyek annak közepétől, belsejétől, derekától, lényegétől legkülsőbbeknek. Szegrőlvégről szemügyre venni vmit. Szegrőlvégről tudakozódni vmi iránt. Innen: szegrőlvégről atyafi, am. a nemzetségi törzsöktől távolról. A hasonlat onnan vétetett, mert a testek szegletei és végei legkülsőbbeknek. (Nsz.) — Csak amúgy felületesen, távolról; sz. atyafi (B.)

szeszemusza, tetteiben lassú, szuszma, szuszogó, muszogó. Szeszemusza totya ember (Nsz.) — mn. ki pizmog, motyog, szuszogva cselekszik. (B.)

szégszug, szígszég, szígszug, összeszűkülő szoros tér, melyet két külön iránytól jövő vonal érinkezése belülről képez, vagyis: azon szoros szűk hely, mely a szegyet képező vonalakon belül esik. (Nsz.) — Kisebb-nagyobb szegleteket képző vonal. (B.)

szity-szoty, gúnyos kifejezés, mint a titytoty, lityloty, pitypoty és némely hasonlók. 1. Természeti hangutánzás; szityegszotyog a rázásban ösztörördő gyümölcs. 2. Hitvány vmi. Néhutt másképp: szittyenszotty. Kinek nem tetszik a szittyenszotty, fogadja el a kippenkoppot (szójáték), azaz: kinek nem tetszik a hol van vmicske (szitty-szotty), fogadja el a hol nincs semmi (kippenkop). 3. Vén asszony járását, mozgását gúnyoló népies kifejezés. 4. Tréfásan szólva am. tojás, pete. (Nsz.) — 1. Természeti hangutánzás (a pötyögő bő ruhánál), 2. hitvány vmi; (szój.) Kinek nem tetszik szittyen-szotty, fogadja el a kippenkoppot, a ki kevéssel be nem éri, elégedjék meg a semmivel; 3. gunyoros jelzése a vén asszony járásának: 4. (tréf.) am. tojás. (B.)

szityeg-szotyog, am. lityeg-lotyog, tityeg-totyog (Nsz.) — Tötyög, szity-szoty hangot ad (mint a bő ruha v. a rázásban összetörődő gyümölcs). (B.)

szityi-fityi, törpe hitványság, aprólék ember. Kemesali szó. Szityi-fityi úr, ki szeretne nagyot játszani, de módja nincsen. Olyan alkatú mint inczi-pinczi, csiri-biri Nsz. — Törpe, többsincs ember. (B.)

szérülszérte, ih. bizonyos tért mindenféle irányban v. oldalról véve; szertesét. Ikerszó, milyenek a szintén térre vonatkozó köröskörül, tétova, szanaszét, ittott, ideoda (Nsz.) — am. szerte szét (B.)

szotyogmotyog, am. lasacskán mozogva, bibelődve tesz vmit. Mondják kivált öregek és tehetetlenekről. (Nsz.) — A tehetetlen öreg ember szuszog, pizmog. (B.)

szuszasusza v. szuszi, mn. am. alamuszi, v. munkájával lassan szuszogó pizmogó, bibelődő. Olyan szuszasusza, tityitotyí ember. (Nsz.) — Szuszmogó, pizmogó, alamuszta. Innen: szuszimusziság. (B.)

IHÁSZ GÁBOR.

A MAGYAR NYELV

Az egyházi szószéken.

Kath. Lelkipásztor. Szerkeszti Zádori Ev. János Negyedik évi folyam. Esztergom. Horák Egyednél. 1874.

Mivel ez a folyam három beszédet foglal magában „Pázmány után“, különösen ezeket vesszük szemügyre. E három beszéd Pázmány két beszédjének átdolgozása. Nyelve eléggé megközelíti az eredetit s nyelvtani szempontból is kevés kifogást tehetni ellene; azonban meglátszanak rajta mégis a mai irodalom gyarlóságai. Így az új év napjára való beszédben (15. l.) eléfordul e szó: a könyvek *összevege*. Pázmánnál: rövideden, és summa szerint; csak hogy ez nem számtani összeséget, hanem rövid tartalmat, foglalatot jelent. — (Újabb szokásnak hódol az átíró, midőn az *aki, amely, ami* szókat egybeírja. Elég szer s kétségtelen bizonyítékokkal ki volt mutatva (Torkos S. Hunfalvy P. Nyelvt. Közl. IV. 106. 124. l. Budenz J. u. o. V. 19. l.), hogy az *aki*-beli *a* nem egyéb mint a névmutató, eredetileg pedig a mutató *az* névmás. A meddig tehát egybe nem írjuk az efféléket: a ház, az ajtó, mindaddig, ha következetesek akarunk maradni, külön választva kell írunk ezeket is: a ki, a mely sat. — Épe megrovás éri a 14. l. álló

Szentháromság szót is; egybeírását még a szabadabb szokással sem igazolhatni; mert akkor SzentPál-t is *Szentspál*-nak kellene írunk. — A 75. l. álló *orvosolhatlanság* a hatvanad napi beszédben szintén többször megrótt visszásság. Pázmánynál orvosolhatatlanság-ot találunk. Hanem a szokással nehéz föl-hagyni. (81. l.) *Testrészt*, helyesebb: testének részét, úgy mint Pázmánynál is vagy on. — *Nagytürelmű* (72. l.) és *zárdai rekesz*. Amaz nem rossz szó, de jobb lett volna a Pázmán-féle nagytűrhető-t megtartani, mint jó féle régi magyar szót. Vagy a nagyehető-vel nem akarta egy rangba helyezni? Ez nem elég ok. Az utóbbi így van Pázmánynál: szerzetes szerrekesz. Ez a claustrum fordítása; tehát *zárdai rekesz* tautologia. (82. l.) *A nő villanásai*. Hagyjuk ezen szót a regény-íróknak, érjük be Pázmánynak hétköznapi kifejezésével: Az asszony tekintheti. Elmaradhatott volna a *kéjencz*, *roham* és minden új szó; mert a népszerű nyelvel sehogy sem egyeztetetők össze; pedig e beszédek gyűjteményének szerkesztője különös ezt követeli munkatársaitól.

Még egy-két szót. E füzetek szerkesztője és egy fehér egyházmegyei ember (Burger), mindenik külön, készültek Pázmány beszédjeit kiadni mai helyesírással, s úgy alkalmazva, hogy használni lehessen. Ha már Pázmány beszédjeit ki akarják adni, adják ki a régít, az irodalom is köszönettel fogadja; de semmit se változtassanak rajta; különben kontár munkát készítenek. A mai helyes írás, és még valami alkalmazás csak csökkentené becsét. A mely szónok a régít nem tudja használni, ne nyúljon hozzá; van elég neki való újabb egyházi beszéd. Ki kell adni Pázmányt úgy a mint van, még azon a mienktől elűtő helyes írást is meg kell tartani; tanulságosabb ez minden mostani nyelvrontásnál. Még a legszembetűnőbb latinismust (pl. h a v a k [nives]) s a szokatlanabb kifejezéseket közzé fagylalta, ki gyökerez, ki vakít, jegyzi (jelenti) sem kell a mai magyarsággal felváltani, mert egyik így, másik úgy fogja föl a dolgot; s a mai magyar nyelv, a mint azt közönségesen az írók kezelik, oly elidomított, hogy a régieknek oly kiadása csak kárára válnék az igaz magyarságnak. Vannak ellenben benne valódi magyar kifejezések, meg számtalan olyan szó, melyek most csak a nép nyelvén vagy tájszókúl élnek; ezeknek kihagyása pedig nem hogy emelné az új kiadás becsét, hanem csak csökkentené.

KÖRÉS Z KELEMEN.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

Hol vette magát?

A Nyelvőr III. k. 175. lapján Ferenczi a „Hol vette magát?” kifejezés helyességét kétségbe vonja. Lehet, hogy e szólás így magában szokatlanul hangzik; hanem aztán így: „Hol veszi itt magát? Ugyan hol veszed itt magad? Hol veszitek itt magotokat? Ugyan hol veszik itt magukat?” vagy mikor a hamisan mentegetőzővel szemben valami corpus delictire utalunk, pl. „Hát a fejsze, v. hát a kalap hol vette ott magát?!” ezek nem hogy fejük lágýára esett nagyúri mondások volnának, de sőt annyira elterjedt, népies szólásformák, hogy még a legelszigeteltébb palócz zugban is széltiben élnek azokkal. Nem kell attól a „magát“-tól oly nagyon irtózni, ha mindjárt itt vagy ott a német „sich“-re látszanék is ütni. Nagyon sok és szép esetben nagyon is sajátos, termék-magyaros szint ad az a „mondásnak“. Egyáltalán pedig nem lehet józan hivatása a „purismus“-nak a bevett jó vagy csak nem kirivó szólásformákat is irtogatva kifejezési alakokban szegényíteni nyelvünket. Bár minden „gondolatra“ tíz „eb vagy kutya“-féle kifejezési alakkal rendelkezhetnénk! Mit csináljon a költő, s még a „változatost“ szem előtt tartó prozaikus is, ha oly idegessé teszszük, hogy még a jóféle magyarságon is „germán szagot“ legyen kénytelen érezni. . . .

— A Ferenczi úr által — bár nem expresse ajánlott — „honnét került ide? honnét vetődött ide? honnét jött?” részint nem oly finom, részint nem is az, a mi a „honnét veszi itt magát?”

SZVORÉNYI JÓZSEF.

Szép Isten hírivel.

A Nyelvőr ez évi márcziusi füzetében a 116. lapon a „szép Isten hírivel“ kétségbe van vonva, mintha nem ily szórenddel volna használatban. Pedig így hallottam igen sokszor a széke-lyeknél; ebben az „Isten hírét“ alkalmasint egy szónak veszik. Egyébiránt lehet, hogy nem általános használatú, hanem csak úgy kapta fel valaki e kifejezést s hozta részletes gyakorlatba.

KRIZA J.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.

12. „Egy körben vita támadt, hogy melyik van jobban mondva: „katholika nő“ vagy pedig „katholikus nő“?

Kétségtelenül a „katolikus nő“ a helyes; minthogy a magyar a nemnek olyszerű jelölését, mint az indogermán nyelvek, nem ismeri. Nekünk tehát: „Julius nemzetség, Licinius

(féle) törvény, katolikus vallás“, nem pedig: *Julia, Licinia, katolika*“, noha mindegyikük nő nemű névre (gens, lex, religio) vonatkozik.

13. „Hogy mondjuk jobban: *kezemet* ölembe téve, vagy pedig: *kezemet* ölembe téve; értve alatta mind a két kezet?“

Hogy a magyar észjárás szerint a páros testrészek egységnek vannak véve, bizonyítják a fél kezű, fél szemű, fél lábú sat. kitételek. E szerint a: „*kezemet* ölembe téve“ minden esetre korrektebb magyarsággal van mondva.

14. „Melyik szabályosabb e kettő közül: *tanuló* vagy *tanonc*? Vagy jó mind a kettő?“

A kettő közül csak a *tanuló* jó, a *tanonc* szabálytalan; mert *ancz, encz, oncz* képzőt nyelvünk nem ismer. A szók, melyeket az újítók mintáknak tekintettek: *suhancz, virgoncz, fűrgencz*, nem fogadhatók el mintáknak, minthogy az első (eredetileg *suhanczár*) idegen szó, az utóbbiak pedig nem elemezhetők biztosan.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Gyűjtsünk természetrajzi neveket.

Hogy a tudományos tartalmú magyar munkákat született magyar meg nem érti, azon nincs mit csodálkozni, ha azon isten nélkül való műszavakat tekintjük, melyektől azok hemzsegnek. Egyéb tudományokban aligha háríthatjuk el a bajt másképp, mint ha a tudósok megtartják a minden művelt nemzet által általánosan használt műszavakat, és bevárják, míg azok forgalomba jönnek, a mikor aztán a nép vagy megmagyarosítja a neveket, vagy új magyar nevet ad a fogalomnak. Hanem egy tudományban jóformán segíthetnénk a dolgon, t. i. a természetrajzban. Itt háromféle nevek fordulnak elő: *a*) olyan tárgyaké, melyeket népünk soha nem lát; tehát nem is nevez; idegen éghajlat termékei, melyekre felesleges holmi *nyakorján, utáncs, csutkakup, jáczany*-féle neveket csinálni, mert ezek csak nehezítik a megértést és tanulást; nevezzük őket úgy, a mint hazájukban nevezik. *b*) Olyanok, melyek más éghajlat termékei ugyan, de azért közönségesen ismertek, s nagy részben kereskedés által köz használatban levők. Ezeknek adott a nép magyar neveket, melyeket az illető kereskedőknél legkönnyebben megtudhatunk. *Pl. bors, szegfűbors, fahéj, börsöny, gyömbér* stb. — Végre olyanok *c*) melyek hazánkban is megvannak. Lehetetlen, hogy azon fűvek-, virágok-, bogarak-, madarak-, földnemek-, köveknek, miket esz-

tendőként lát, neveket ne adott volna a nép. Gyűjtsük össze ezeket a népnyelvhagyományokkal együtt; talán kiszoríthatjuk általuk a mondva csinált műszavakat; hasznos szolgálatot teszünk a nyelvnek és az illető tudományak*).

Ime néhány kezdetnek.

Istentehene (geotrupes) *turony* helyett. Cserebogár (melolontha) *cserebűly*. Szarvasbogár (lucanus) *agan-csár* h. Körisbogár (cantharis) *izgoncz* h. Szitakötő (libellula) *acsa* h. Tiszavirág (ephemera) *szaporcsa* h. Ebtéj (euphorbia) *fűtej* h. Papsajt (althea) *máva* h. Ibolya (viola odorata): tavaszi viola. Árva viola (viola tricolor): háromszínű viola. Léánsóm (berberis): borbolya. Szélencze, tengéri bodza (syringa vulg.) *lilafa* h. Kucsvirág (primula) *kankalin*. Farkas cseresnye (belladonna) *redőszírom* h. Giliczetűske (ononis spinosa) *tövises iglicz* h.

TURCSÁNYI ANDOR.

Szólásmódok.

Örségiek.

Hallotta hírit, mint a cigány lölkő a ményországnak; vagy: mint a cigány a hiszékégynek.

Van benn móggya, mint a kódisnak az Ilonába.

Katakul, mint az egérszégi ménkü.

Mégesétt mint a szatai legén.

Ez mindig házasodik, mint a küllű, még sincs felesége.

Ez mingyá főhorkanyik, mint a cigányok istennye.

Égy tehén-vesztétt ember széme sē akad még benne.

Izzuba (izzadásban) van, mint a köszörős lova (v. kutyája).

Foly, mint kerekés tóba a víz.

Olyan, mint a tót ember nadrágja (= egyik szára főnek át, a másik bének).

Kicsinyés ménkü sē árt neki.

GAÁL FERENCZ.

Más-más vidékiek.

Rideg bétyár = nőtlen, (Kecskemét.)

Eltört a mécsé. (V. ö. Erdélyi 1386.)

Ha ebéd előtt nem ment, minek menne ebéd után? = ha idején férjhez nem ment, minek menne vén korában? (Vén leányra mondják Czegléden.)

*) Épen most szólítja fel a „Természettudományi Közlöny“ is olvasóit, hogy tudassák vele egy bizonyos bogár nevét. T. A.

Ez előtt nem lehet az egér farkát elvágni = ez előtt nem lehet bátran beszélni. (Békés.)

Ősz varkocsot fon = agg leány. (Abaúj.)

Áll, mint a kivont kard. (Zemplén.)

Só a lyukamba! (Tekéző gyermekek kiáltják, midőn rövid időre eltávoznak teke-lyukjoktól.)

Balkörmű = zshivány. (Abaúj.)

KIRÁLY PÁL.

H ó d m e z ő v á s á r h e l y i e k .

Jó tehenet fej. (Mondják oly nőre, ki gazdag szeretőt tart.)

Kő templomot is látott. (Az erdőhátiak vmi ügyben szószólójukul kérték fel egyik társukat; midőn az vonakodott, egy suhancz így biztatta: Vállalja el, Estók bácsi, hisz kê már kő templomot is látott.)

Templomban volt. (Mondják, ha vkit. tömlöczbe zárnak. „Mért tették be N. N.-t?” — Bizonyosan templomba volt“.)

Nem ussza át a veres tengert (a ki a mulatságban elázik s így előre látható, hogy annak végeztéig nem bírja ki talpon).

Nevet mint ha tepsziért külték volna.

Csak térdig ér neki (pl. jó lábu fiatal embernek egy-két mértföldnyire eső hely csak térdig ér).

Tojást visz. (A lassan menő kocsira mondják).

Összehördja Tolnát, Baranyát. (Minden sor és rend nélkül összebeszél mindent).

Megfőzték a t o r k á s á j á t . A halotti tornál a meghívottakat leginkább kásával s borral vendégelik meg.)

Tapogatja mint tót a hajnalt. — Elvesztette mint tót a miatyánkot.

Elülhet tőle.

Úgy bánik vele, mint török a rabjával. — Többet ér egy török ütésnél.

Tréfa darab fa.

Tüskön van. (Nincs maradása.)

Tüszköl rá. (Haragszik rá.)

Öt tüvel kötött. (Fél eszű.)

Sok tarka tyukja van. (Hazug).

Ujság vagy nálunk.

Ha él az urának, ha vész a kutyának.

Ünnep van a háznál (azaz: ne beszéljünk arról, mert más is van körülöttünk).

Vadja van. (Szeretőt tart.)

Sürög forog, mint varga a nyárson.

Látott már ólon varjút.
 Elejtette a vaskót.
 Szent életű vas fazék, csak a füle kormos.
 Zsivány mint a veréb.
 Elvitte a vízre, szomjan hozta vissza.
 Dől mint a zab kéve.
 Befogta a kenyeres zsák száját.
 Van mint a zsidónak szegett szalonnája. V. ö. Erdélyi
 Közm. K. 8546.

TÖRÖK KÁROLY.

HÉTFALUSIAK.

Hol jártál? — A falnagynit is, a papnit is.
 Hová méssz? — A templomba ménék.
 Honnan jössz? — A papnul.
 Ez a ló alig tud csingázni (állani) a lábán.
 A veszekedők a falnagyni kerekétek.
 Megszokotáltunk: számoltunk együtt.
 Béretettünk egy fazik ételt.
 Én nem kófitáltam = nem ügyeltem.
 Jere Sári, huzzuk még a vásznat, hogy tégyük trimbába =
 tekerjük fel.
 Mányi, van-e firkorácza = a len csiptüéből készült vastag
 durva vászon.
 Ugy pipogsz mint mápód. Ez alatt csuf pipázást értenek.
 Istán! jere, tekerőfázd még a fát a szekéren = csatold meg.
 Mien jó büze van ennek a virágnak.
 Nagy zokota (lárma) van a házban.
 Ennek az embernek sok a cseléggye = sok a gyermeke.
 Kétránnal még akart ingém étetni = mérgezni.
 Ugy berzedek tőle = borzadok.
 Nekém egy falka dolgom van.
 A tehén mégbogárodzott vagy futosott.
 A kanczám megsárhátott.
 A gölye mégröhetett vagy mégbukott.

(Zajzon).

PAPP GYÖRGY.

FÖLDESIEK.

Ez (a dolog) is mégvan, csak még né tuggyák.
 Tüdeje mája rossz, még sincs egíssige.
 Arra az út, a merre a kerék vágás.
 Elhül bele: csodálkozik rajta.
 Járra a táncz ugyancsak: ugyancsak tánczolnak.
 Né olyan hetyhoty hánd: olyan restül.

Ném íri fél ököllet: nem érti.
 Kushaggy more, mégüt az istennyila.
 Úgy siettem, hogy kezem lábom maj mégéttem.
 Dérík embér, még pedig nő is.
 Sok a dolog mind szorgos, sok a gyermek mind rongyos.
 Ott hatta a hun tanálta.
 Úgy pofon vágta, hogy zöd karikát hánt a széme.
 Úgy jár a széme, mint a vasvilla.
 Ném léssz abbúl duda: nem léssz abból semmi.
 Hogy vagy lelkém zöd!?
 Iccsíg még íccsíg: így még így.
 Csak a fél fogamra valót aggyál: csak egy keveset adjál.
 Ném tud a hozzá annyit sé, mint a körmöm feketíje.
 Ha harakszik, tégyén rúlla, tégyén bíkót a lábára.
 Olyan, mint a kürtödugó: pizskos.
 Úgy dícsíri, maj lé mégy a könyökírül a бүr.
 A torkomra szalatt a víz, mikor a légző csöbe megy.
 Kípet vet. (A gyermekek télen a hóba arczczal lefeküsznek
 s az ott maradt nyomukra mondják hogy: „kípet vetettek“.
 Félvágta a bába a nyelvít: szájas, nyelvés.

(Szabolcs m.)

BAKOSS LAJOS.

Mondókák.

A csizmadia czéh ládája kinyitásakor.

Dicsértessék, áldassék a mi urunk Jézus Krisztus szent teste és vére erőttünk, hogy megtartván, tartotta magukat szerelmes jó barátim, atya- és két bejáró mestör urainkkal égygyütt.

Először. Jól tudva vagyon maguknál szerelmes jó barátim minémü szép szokások és helös rendtartások tartatnak mindön királi, kulcsos, és bánya városokban. Ezön szép szokásokat mi is Lugos városunkban nem akarván elrontani, söt inkább erősíteni annyibul a mennyiböl lehet.

Másoccor. Szokott az jámbor ifijúság mindön két hétben égy kis bejárásokat tartani, s égy-két pénzöket lépótolni, kit a mostani szükségünkre, kit a jövendőbeli hasznunkra fordítván.

Harmaccor. Szokott az jámbor ifijúság mindön esztendőben égy vagy két dékányt választani, kinek is a tisztye mi légyen, a dékány legény ára végre választatik, minek előtte bejárást akar tartani, atya- és két bejáromestör urainkkal öggyet ércsön; én is nem különben öggyet értöttem és maji nap dél után három órára kezemtöl a jámbor ifijúság ládája kulcsát kibocsájtottam.

Negyecçer. A kimönetel és bejövétel tisztösséges kéz adással lögyön.

Ötöccör. Az ifju-legény az öregebbet mögböcsülje, és az öreg az illendő tisztöletöt ismét neki visszaaggya, hogy mind a két rész tisztán maraggyon.

Hatoccor. Mindön műves barátom addig tögye méltó panaszáat, még az jámbor ifijúság ládája nyittal tartódik, mert a ki bezárás után töszí, mind a ki töszí, mind a kire töszí, mind a két rész kemény büntetését vöszí.

B e c s u k á s k o r.

A mit itt láttak és hallottak, sém uton, sém útfélön, sém borbély méhelyekben, sém bor-ital mellett, sém kedves szerető-jöknél ki né merészéljék beszélleni égy hónapi bérök büntetése mellett. Ugy csukóggyon a szivükbe a szándék, mint ennek a ládának csukkanását hallották.

(Lugos.)

TAPODY GERŐ.

Babonák.

1. Viszked a zórom: boszszúság ér.
2. Viszked a zórom ajja: bajszos vendég gyün.
3. Viszked a bal markom: pészt kapok; a jobb markom: pészt kötök.
4. Viszked a balszömöm: örömöm lösz; a jobb szömöm: rívást jelönt.
5. Viszked a talpam: tánczot éroz.
6. Viszked a szám széle: csókot éroz.
7. Csöng a bal fülem: jó hírt hallok; a jobb fülem: roszt hírt.
8. Csuklok: emlögetnek valahün.
9. Ég (tüzel) a képem: szólnak, gyaláznak.
10. Száraz a tenyerem: esső lösz.
11. Ha a gyertya béle csomós hamvára ég, kalapos vendég gyün.
12. Éccörre szótunk: váratlan vendég gyün a házhon.
13. Mönés közbe kéccö tanákosztunk a zuccán: nem halunk mög ebbe a zesztendöbe.
14. Vonyít a kutya, osztán főnéz: tűz lösz; ha léfelé néz, möghal valaki.
15. Mozsdik a macska, a kire előszö ránéz a házba, mögverik.
16. Ha a tyúk bekukurikul a küszöbön, akkó veszödelöm éri a házat; vágd ê a tyúk nyakát a küszöbön, osztán hajícsd át a ház tetejin, a veszödelöm êtávódzik.
17. Ha kilís (kelés) támatt rajtad, kericsd mög êk krajczárrâ, osztán vezsd ki a zútra, a ki fővöszí, âra ráragad.

18. Ha fehér gója száll a házra: tűz lösz.

19. Ha árpa nyött a szömödön, ész szöm árpává kericsd mög háromszó, osztán kerüdd mög vele háromszó a kútat, vezsd bele: az árpa émúlik a szömödrü.

20. A halottra né nézz a zablakon körösztü, mé sárgaságba eső.

21. A fogatlan gyerököt né nézesd a tükörbe, mé akkó nehezen gyün ki a foga.

(Szeged vidéke.)

FERENCZI JÁNOS.

Népmesék.

A szegény ember és a kígyó királyfi.

A hogy mentem méndégétem, elméntem Pélégre, ott látam jászolyho kötözve a sok meséket, abbú választottam eszt a legszébbit. Hol vót, hol nem vót, még az ópirinczipián is túnan vót, az üveg hégyen innen vót, kidöt-bedöt kemencének écs csép ódala sé vót, teli vót kalácscsal, écs csip sé vót benné. Hát hol vót, hol nem vót, vót ézczér egy juhász. A hogy ő a juhait őrzötte az erdőbe, meglátott messzirü egy tüzet, abban ott rítt egy réttentő nagy kígyó.

— Segijé té ki szegény ember, jótét helyett jót vársz; mert az én édes apám kígyók királya és megjutalmazza a té hüségédet.

Hát kapta a juhász, levágott éty karót és avval kivette a kígyót a tűzbü. A kígyó elmászott egy darabon; félemeltek én nagy követ, a kö alatt egy lyuk vót, azon lé mentek a föld alá a kígyók királylyáho. Hát kérdészté a kígyók királylya: Mit kívánsz té szegény ember, a mié a fiam életit megmentéted a haláltú? Ő aszt monta, aszt kívánnya, hogy az állatok nyelvit ércse. A kígyók királylya megatta azon féltétel alatt, hogy aszt sénkine sé merje megmondanyi, mert akkor azonnal méghal. Hát avval vissza gyütt az ember a földre.

Hogy haza felé útagott, meglátott egy odvas fát; azon vót két szarka. Aszt monta égygyik a másiknak: Hej ha tudnák az embérék, hogy mennyi píz van ebbe az odvas fába, milyen boldogok lennének belüllé? A juhász eszt mékhallotta, mégjegyzste a fát, és elmént haza. Később elgyütt szekérrel a pizé, azután haza vitté és nagy gazda lét belüllé.

Évette a számadó lyányát. Ez mindég kérdészte, hogy honnan van nekik ennyi pizük. A juhász aszt monta: Né kérdezd, asztat az isten atta. Oda haza a szobába a kemencze nyakon ült két macska. Asz mongya az öreg macska a kis macskának: hogy mivel ő kissebb s könnyen befér a komrába, lopjon neki

szalonnát. Erre a juhász elnevette magát. Kérdészte a felesége, hogy mit nevet? Elmonta, hogy az öreg macska mit mondott a kis macskának. Kérdészte a felesége, hogy honnan értyi asztat?

— Ha té asztat tunnád! De nekém aszt nem szabad mégmondanyi; mert én akkor méghalok.

Aszt monta a felesége: Mindégy, csak mongya ki. De a juhász asz monta: Aszt nem lehet sémmit esetre kimondanyi.

Azután félkészültek a vásárra. Az asszony ült kancza lóra, az embér pegyig csödörre. Hát az asszony émaratt éty kicsit; a csödör ekkor rá nyerítétt a kanczára, hogy mé nem gyün hamarább. Em még aszt monta: Könnyü nekéd, mikor té magad vagy; de én magam is nagy hasú vagyok, még a kit hordozok, az is nagy hasú.

A juhász eszt mind értette és énevette magát. A felesége kérdészte, hogy mit nevet. Hát elmondotta, hogy mit mondott a csödör a kanczának. Hát az asszony aszt monta, hogy mongya még neki, honnan tudgya ő az állatok nyelvit mégértteni. De ő aszt monta, nem szabad, mert mingyá méghal, ha mégmongya. Haza méntek. Oda haza a farkasok éméntek báránt kérnnyi a kutyáktú; de a kutyák aszt monták, hogy nem lehet. A kutyák azután még is négyet ígírtek; de az öreg Bodri kutya aszt monta: Szémtelenék, hogy meríték a gazdánkknak a juhait odaadni? A gazda eszt mind értette, a kutyákat mind szét kergette, csupán a Bodrinak adott égy nagy karaj kényeret.

Hát az asszony ismét kérdészte, honnan tuggya ő mégérttenyi a nyelvüket. A juhász aszt monta, ő meghal, ha még mongya. Az asszony aszt mondotta, mindégy, ha meghal is, csak mongya még. Erre a juhász koporsót csinátatott és bele fekütt. Hát aszt monta, hogy még ézczzer hagy aggyon a Bodrinak égy darab kényeret. De a Bodrinak nem kéllétt a kényér, mert nagy szomorú vót, sajnáta a gazdáját.

Haném ekkó bemént égy hétyke kakas s nagy kényésen étte a kényér darabot. Aszt monta a Bodri neki: Ó ugyan té átkozott gonosz álat, hogy esik jó a kényér olyan kényelmesen, mikor a drága jó gazdánk most haldoklik? De a kakas aszt monta: Vín bolond! té is olyan vín bolond vagy mint a kazdád; nem tud égy asszonynak parancsónyi. Ládd, én nekém húsz feleségém van; még is tudok mindéggyiknek parancsónyi égyrű égyre.

Erre a juhász félugrott a koporsóbú, jó mégverte a feleségit, hogy többet nem kérdészte, hogy honnan tuggya az állatok nyelvit.

T á j s z ó k.

Turkeveiek. Nagy-Kunság.

Ácser neki: végre neki!

bakó: szőrtarisznya.

berdő: hagyma szára.

csikar: karczol.

• lából rakott oszlop; de használják így is: köczuláp: tég-
eskola: iskola.

Están: István.

esteráng: istráng.

ett, itt: evett, ivott, pl. annyit ett, itt, mint egy lú.

feki: fene; pl. feki düccse el.

gaz, gazza: használják a lábon levő gabonanemüekről;
pl. a buzának nagy gazza van.

hébér: lopótök.

hérész: a lakodalmas háztól a menyasszonynak
azon attyafiai, kik a menyasszony elvitele után csekély
idővel a menyasszony után mennek; tehát nem kárlátó.

igás: jó munkás.

inoricza: gomborka.

kacczintani: gyengén kaczagni, a mosolygásnál erősebb
valami, rövid kaczagás.

korczevesső: füzfa guzs, — a nádtető leszorítása kötö-
zetéhez.

lého: töldöklő.

mosdik a kerék; pl. nincs nehéz út, mert mosdik a ke-
rék, t. i. viz van a kerékvágásban.

nünügélget: magában dudolgat.

parasztja. E szót használják mindenütt, a hol megka-
pátlan földet akarnak vele jelezni; pl. maradt még egy darab
parasztja, de már nem kapálhattuk meg.

recze: lércz kerítés.

rudas: petrencze.

nem számos: valaminek a feleslege. Használják minden-
kor és mindenre; pl. van neki nyóc ökre, meg luva; — de ez
nem számos (itt tehát azt jelenti, hogy sem mit sem ér). Va-
lamivel szaporább ez a buza köbölnél, de hisz a nem számos,
t. i. nem számítja. Azt mondod, nincs cseléded, hát Están? —
Hisz az nem számos!

szaporább: több; pl. szaporább egy mértföldnél.

szilánk: forgács (a mit a faragás okoz), szálka.

szodé: falánk, sokatevő.
 tanyázní: beszélgetve az időt tölteni; pl. tanyázzik még nállunk: azaz maradjon még.
 a földet megvasalni: vasfogasolni.
 vértelék: a háztető vége.
 vénül: használják a sárra, t. i. keményedik a sár.
 Különös szokás itt a *nál, nél s hoz, hez* ragoknak teljes kihagyása, s a csudálkozás vagy meglepetésnek oly sajtáságos kifejezése, melyben némi komikum is rejlik. Példák:
 Hol voltál? Hová mégy? — Tóték voltam; megyek Kisék, mert nagyasszonyom aligha tiszteltesék nincs.
 Jöjjön nállunk = jöjjön hozzánk.
 Hallod-e, meghót ninéd asszony! — Nem tán? S ezen kifejezést mindig használják!

PAPP ANTAL.

Ormányságok.

Né kurgáj: ne kiabálj.	sató: borsajtó.
lűődér: löfegyverhez való töltény) patron.	suárog: sovárog.
locscsáncs: locscsints.	szájadzó: hordó akonája. Tsz.
löttő: lejtő. Tsz. löjtő.	sápodik: sopánkodik.
lohak, loak loakok: lovak.	szülíkém: öreganyám.
mantrika: parányi.	sóró (sorú): sarló.
mózsika: hegedű.	sáré: sárgul (Tsz. sárett talán sajtóhiba e h. sárett).
melöncze: medencze. Tsz. melencze.	szuárgyán: szivárvány.
müte: mióta.	szölegy: szelid.
mörgös: mérges.	szotyé: a Drávába esett sok hó. Tsz.
mihénk (tíhének csak néha): mienk.	szinteg: szintén.
nyist: nyüst, spagét.	tóró: tarló.
nyuszká (mindig így mondják): nyul. Tsz.	tegét: imént. Tsz.
osztánaton: azután.	took: tudok.
ókuszik: alkuszik.	taszliny: fodor, a női ing ujján.
ókonyodik: alkonyodik.	tápsztki: támaszd ki.
pecsinye: szalonna. Tsz.	üstellést: tüstént.
picsök: prücsök, tücsök.	vérág: virág.
piláli: ápolja. Tsz.	vidör: védér.
púzsú: csiga. Tsz.	

MALMOSI KÁROLY.

Somogyiak.

- Nyetres: visító, lármás. szijókányi: szijó késsel
 nyikácsol: ordít a szá- faragni.
 már. szivárkodik: a bor a hor-
 nyukta t: lassan megy az dóból.
 állat a futás után. sumák: titokszerű, sötét
 ófrálónnyi: czéltalanul tekintetű ember; sumakónyi.
 járni. Tsz.
 összehörkenyi: hirte- szutyá: harkályfaj.
 len megharagudni egymásra. szufla: szusz, lélegzet;
 ottannég, ittennég: „nincs annyi szuffájjo, hol lé-
 ott, itt. fujja onnan“.
 papfejü czinége: bú- szuszu: lassu dolgú em-
 bos c. ber.
 pénzés: kis pohár. szuszi muszi: lassu dol-
 pillett: kimerült, fáradt. gú ember.
 Tsz. terhes: „kurumpilit vitt ét
 pöttön: kis (gyerek stb.) terhessé“: egy vászondarabban,
 porzsábás, porzsás: egy zacskóval.
 darás, öreg szemü (liszt stb.) tetes: lassu ember.
 Tsz. teppentyés: hosszadal-
 putyora: tyuk. mas, (beszéd).
 Riba: rossz szellem. Tsz. tempós: tréfás ember;
 riba hálló: ritka, szunyog- tempóznyi.
 háló. V. ö. Tsz. riba. tergyelík: rokonság.
 rizsott: rézsut; rizsot- tetes: magas; „biz ü tetés-
 tyabb. sebb én nálom“.
 rénya: ríni; réás: rivás. tő, től: tölgyfa; tőfa, tőles.
 rög: állatok betegsége; tutika: az a cső, a melyen
 rögzik: rögben döglük a birka. a sőt stb. a barmok szájába
 röpintye: pelyhesedő, kis eresztik.
 madár. üeg, üjeg, öveg: üveg.
 rücskös: himlőhelyes, ra- vérgányo gomba: vargá-
 gyás. nya.
 rühényi: utálni; „rühelli viszónnyi: vesződni.
 a dúgot“. vonyódott: nedves (p.
 szédibabáznyi: össze- búza).
 fogózva fogogni. zahiny: tömött (föld), vas-
 szérés: az a cseléd, kin a kos (ember).
 vigyázás sora van. zanót: bozót. Tsz.
 szijó kés: bognárok szer- záp: foga a kocsni oldalnak
 száma. stb. Tsz.

zsimbölgnyi: rosszul, zökönnyi: megráz; zöködd még aszt a zsákot.

(Szöke-Dencs.)

VERES JÓZSEF.

Bihariak.

Cseléd: család. pl. Sok cselédem van: Nagy családom van.

csigír: löre.

esztike: eke tisztító.

fuka: a véka nyolczada.

felhajtani: vhová rendelni. Pl. A falu házához hajtottam egy esküdt embert.

fíreg: kártékony állat pl. görényről: elvitte a fíreg a tyúkomat.

galád: tisztátlan.

garágya: sövény (oláh gard).

heptikás: száraz betegségben szenvedő ember.

istirinflí: harisnya.

iszkelni: himezni.

istánczia: folyamodvány.

iszonkodni: a jegen csuszkálni.

ispárga: spárga.

kancelária: író szoba.

kutricza: disznó ól („kotra“ oláhül.)

kinczélni: feloldani pl. guzsalyt, pamutot.

küpalajbász: pala vesző.

keréta: kréta.

kalákábainni: a munkások ingyen végzik a fonást, s akkor a gazda mulatságot rendez. Tsz.

köpércze: a véka nyolczad része.

ligír: likör.

lajbri: mellény, lajbli.

lihú: nagy fatölcsér. Tsz. lihó, livó.

móda: tehetetlen, gyáva ember.

módis: divatos.

pitar: konyha. Tsz.

puszli: női ruha ujj nélkül.

pátka: tüzhely.

rengő: fából való pad karal és háttal.

szilaj: gyors, szilajon: gyorsan!

szekurálni: biztosítani.

szurgye: szalmazsák.

szeredás: tarisznya. A szerdai heti vásárra viszi magával a paraszt.

segboszantó: hátul függő másli.

tökéletlen: haszontalan, jellemtelen. pl. A mi zsidónk tökéletlen. Miér? Rosz ligíre van.

takarós: szép. pl. takarós fehér cseléd: szép nő.

tülem álló: die joppe.

vaczkolni: ágyat vetni.

verécze: kis léczes ajtó. Tsz. veröcze.

székgazda: mészáros.

(Fugyi-Vásárhely)

LINTNER LAJOS.

Nagykunságiak.

Arczaljászol: melynek mind a két oldalára lehet lovat állítani. Ellentéte: félszerjászol.

Balszemez: félre néz, sandal.

Bonczo s: a hajról mondják, melyet nehezen jár a bontófüsű.

Bötörész, bötyörész: lassacskán jár, mint az elgyengült öreg, vagy a jární kezdő gyerek.

Bürge: himlőseb a beoltás után.

Búzi: gyermek nyelven = fött tengeri.

Csincseriz: a gyermekek egyesével szédülésig keringenek, mi közben ezt a nótát mondják: csincseri borsó vad lencese sat.

Csomolykós: csomóba összeállott. A nedvesen eltett gabona csomolykóssá lesz; a nyirkos helyen tartott liszt is össze csomolykózik.

Csupándokon: csak, csupán, egyedül.

Csihé-puhé: verést jelölő szó; p. o. Nem sokat lármáz a cselédre, hanem mingyán csihé-puhé.

Csalos: biztos nyereséget nem ígérő, p. o. csalos vétel.

Megcsapón(ik): megsoványodik.

Dutyi: börtön, tömlőcz.

Dugig: egészen tele, zsufolásig.

Egyes: 1) egy személy számára készült börtön; 2) mint melléknév: egyező, békés.

Elárvahodott: nyomorúlt, szánandó helyzetben lévő.

Émink: sokat evő, torkos. Olyan émink, mint a farkas.

Fuka: a malomban azon edény, melylyel a gabonából vámot vesznek.

Gallyas: nagy szarvu (ökör, tehen).

Gunczi: gúnár lúd.

Géva: nyakon lévő daganat. Innen: gévás.

Hajdinánomba: régen.

Hötyögő: lakzi, vendégség.

Halomás: meghalás.

Ital: csak szeszes italt, bort, pálinkát értenek alatta.

Hével-lével: sietve, lelkenedezve.

SZABÓ IMRE.

Tafalós mesék.

1. Télén puha, nyáron kemény. Mi az? — Bücske.
2. Este tőröm, takarom; röggé nízöm: bársony. — Hamu
3. Két karó, azon föllü égy akó; azon föllü hörcsög-

börcsög, csillag-billag; azon föllü égy sűrű erdő, abba laknak siska disznók. — Embér.

4. Fön fán fitakos, alú vári szörös. — Makk.

5. Ut fut, mindén házba bele fut. — Nap.

6. Sír-rí a réczike, Mér sír a réczike? Mer nincs vér az oldalába, víz nincs válújába. — Hegedű.

7. Szöröském, bangyoskám, nem azért vöttelek, hogy a szögön tarcsalak, hanem hogy húst dugjak beléd. — Bunda. (V. ö. II. 467. I.)

8. Formás asszony elvesztötte szörössét, Likasnéra fokta, Likasné tagadja, Hoty ha ű látta Formás asszony szörössét, az isten soha se aggyon a likjának szöröncsét. — Macska, eger, lyuk.

9. Kinek van hat lába, mégis csak négyön jár? — A ki lovagol.

10. Kerti kukucsi, vizi bubucsi, mezei tacska. — Nyúl.

11. Ág ül ágon,
Ág iszik ágból,
Ág ad ágnak világosságot.

(Egy királnénak vot két gyeröke, és a királné űket elásta a ganyéba; mikö êrohattak, akkö kivétette űket és lábszáraikbú csinátatott széköt és karjaikbú gyértyatartöt, koponyájukbú pedig poharat. Akkö átatták a királnak és rá ütették a székre s a gyértyatartókba töttek gyémántot, a mely világított, a pohárba pedig bort öntöttek s akkö bemönt hozzá a pohárnok és akkö monta esztet.)

12. Kövön álok, kövön által látok; éty holdba hat elevent látok. (Egy malomkövön üt az embör, elötte égy malomkü át, s annak a likján köröszttü látott egy fölakasztott embört s annak a fejébe hat kányafiút.)

13. Ittyös, fittyös, fittyöllérös, fényés farku nagy törvényös, Likba bujik, de nem kígyó. — Kard.

14. Áll a fa tüvibe,
De nem maga gyöpibe;
Egy kis madár csipödi,
De nem maga bögyibe. — Rokka.

15. Úton mén, nem porol; vizön mén, nem locsol. — Nap.

(Sellye, Somogy m.)

GYULAI BÉLA.

Vót éccér él léán, a ki az aptyájê még az anyájê észütt vacsorázott; évis közbe a léan a mint az ablakra tekintett, látto, hogy a kedvessé ott künn áll az ablakná, akkor êk könvét vett a léán a kezibe, mintha abbú olvasná, fönsszóje igy beszét,

hogy a kedvesse künn halla még: „Várgy virág, várgy! még a világ fénáll, kés-vellának fészédisiig, két akk-fánok ledőlisiig, oda mény, hun a döglött az elevenyet tartya“ (ugy is mondják: „a szárqz a nyerset tartya“). M a g y a r á z a t: „Várj, rózsám, várj! míg a mécs vagy gyertya ki nem oltatik, míg vacsora végeztével az evőeszözkök fel nem szedetnek, míg a két öreg szülő nyugalomra nem megy; oda menj az ágyra, hol a döglött (a párnában levő ludtoll) az elevenet = két öreget — tartja; vagy: a száraz a nyerset = a faág az élötetet, az embert.“

(Szalafő.)

SIPÓS ESZTI.

Gyermek játékok.

1. H a j a r i g ó.

Haja rigó rekettyére,
Déli óra, lobogóra,
Ha én fínyés madár vónék,
Fínyés kardot ípítenék.
Kiki a maga bokréjára!

Körbe leülnek s minden alatt ülőnek háta megett egy leány áll, egyet pedig vezetőnek választanak, a ki egy befont kendővel — a vezető jelével — járkál közöttük. Most a dalt háromszor el-éneklük s ha a vezető e kiáltására „kinek ragatt oda feneke!“ az ülők közül valaki legkésőbb áll fel: az lesz a vezető.

2. V e s s z ő s j á t é k.

Egymás kezét megfogván körbe állanak, kettő pedig egy vesszőt, egyik a körön belül egyik végénél, másik a körön kívül másik végénél fogva, magasra tart, úgy hogy a kör a vessző alatt foroghat. Így mennek háromszor körül s a kiknek ekkor a leeresztett vessző összefogott kezükre esik: azok ketten fogják feltartani a vesszőt s így tovább.

A játék közben következőket mondják:

„Kík paradicsom, lilium
Léhajlott a szívem, jól tudom,
Ibrén vagy mírëgre tanálék,
Három szál vesszőre toppanték.
Happ ídésëm, happ kedvesëm
Tülled el kell válnom“.

3. K é k l i l i o m s z á l.

Összefogott kézzel kört alakítva forognak. Egy középre áll s a mi cselekvény a versben előjön, taghordozással utánozza végül pedig kinek a kötőjéhez törlüközik, az megy a középre s így tovább.

Kék liliom szál,
 Ugorgy a Dunába (ekkor ugrik)
 Támazd még ódalad
 Az arany virágba (támaszkodik);
 Fűsülköggyél még té (füüslködik);
 Mosakoggyál még té (mosadik);
 Törülködzzél még té (valakinek a kötőjébe törül-
 közik)

(Földes, Szabolcs m.)

BAKOSS LAJOS.

Gyermek-versikék.

Ha valamely gyermek szemébe valami esik, azt mondja:

Szemem szemem pillája,
 Három ördög van benne.
 Vezsd ki angyal belőle!

(Kunság.)

Van egy fű, mivel az orrukat szurkálják s ekkor azt mondják:

Orom víre gyere ki,
 Muzsikálnak ide ki.

(Debreczen.)

A csigának ezt mondják:

Csiga biga, nyúcsd ki nyelved,
 Jönnék a tatárok,
 Sós kútba löknek,
 Onnen (onnan) is kivesznek,
 Malom alá tesznek,
 Ott is összetörnek.

(Debreczen.)

A következőt csak egy helyt hallottam a gyermekektől, kiket atyjok tanított meg arra; ez meg azt mondá, még gyermek korában széltében danolták.

Fecske fürödik
 Fekete tóba,
 Kíszül az anyáho
 Lengyel országba.
 Hozd elő Isten
 János díjátot,
 Hadd vegyik nékem
 Két pár piros csizmát.
 Egyiket adom
 Béboronának,

Másikat adom
 Úri magamnak.
 Réz píz csendül,
 A bogjába pendül,
 A nemesek mekhajják,
 Mind a tűzbe takarják.
 A vín aszszon háza
 Füstös gerendája,
 Abba lakik gyöngyös papné,
 Híjjátok a tánczra.

Kállóba fújják,
 Debreczembe járnak,
 A vîn aszszon pinczéjibe
 Dandároson járnak.
 Vízet hajcsunk az úrnak,

Szöllöt az aszszonnak,
 Arany pácát a fijának,
 Gyöngy koszorút a jányának,
 Tyúkszart a szógállójának.

(Debreczen.)

VOZÁRI GYULA.

Bakter kiáltások.

10 ó r a k o r.

Imádkozzál, tiz az aura, *)
 Kíszűjj az nyugodalomrá;
 Nehíz álom mén né nyomjon,
 Alnok ördög mén né csàjjon;
 Őrízz angyal, nyugozz Márja,
 Bôdogságos szíp szüz anya.
 Imádkozzál, tiz az aura,
 Dícsírhešsünk ménynek ura.

11 ó r a k o r.

Halla mindén hâznak ura,
 Tizénéggyet vêt az aura;
 Gazda jól vijázz házôdrâ,
 Hogy tüz né léjén károdrâ,
 Tizénéggyet vêt az aura,
 Dícsírhešsünk ménynek ura.

1 ó r a k o r.

Ifél után ütött éggyet,
 Már éggy nappal írtünk többet;
 Várja isten térísünket.
 Hogy jobbiccsuk íletünket.
 Őrízz angyal, nyugozz Márja.
 Bôdogságos szíp szüz anya.
 Ifél után éggy az aura,
 Dícsírhešsünk egek ura.

2 ó r a k o r.

Ifél után aura kettő,
 Dícsírhešsük az teremtöt;
 Mit hasznáj az helsígörzö,
 Ha az isten ném segítönk?

*) Az *au*, *ai* diphthongusok.

Ifél után aura kettő.
Dícsírtessik a Jézuskrisztus.

3 ó r a k o r.

Ifél után aura három,
Az istent főszóval áadom.
Ifél után aura három,
Dícsírtessik a Jézuskrisztus!

(Röjtök, Sopron m.)

TÓTH JÓZSEF.

Mester műszók.

Tiszai vizimalom részei:

Záváros vagy külső tombác. Középső tombác (vagy pedig ha hajóra készült, e kettő helyett: malom hajó). Tár-tombác (vagy tár-hajó). Feneklés, első és hátulsó. Malomház. Kőpad. Kőpad gerenda. Ágas. Kengyelláb. Vas híd. Kis- és nagy-korong. Nagy- és kis-kerék. Fogak. Csivek. Alsó kő, ennek koszorúja: felső kő; ebben a kereszt-vas: korong-vas. Kéreg. Garat. Garat-tartó 4 ágas, ezen 4 kis gerenda. Csillegő. Csörgő. Csiga. Vas rúd. Csákány. Kőemelő rúd. Nyaktöke. Görgő. Sípóka. Liszt láda. Liszt lapát. Szállító ék. Kereszt ág. Serpenyő, ebben forog a korong-vas. Lajszna. Czirkalom. Fölöntő. Ficsór. Véka, mérő. Hombár. Pallózat. Kőporos. Tüzelő hely. Oldal ablak. Koszorú. Szénahányó. Szelemen. Gerenda első, közép és hátulsó. Gerenda szögek. Gerenda foglalók vagy pántok. Kíssig vagy vízi kíssig = vízi kerék. Nagy tengely. Küllök — kis és nagy. Hajtokvány. Kíssig deszkák. Kíssig kaparó. Küllő szögek. Kis gerendák. Csik-ojtó. Tiltó. Láncc. Vas macska. Kötél. Dereglye. Ladik. Csónik. Evedző. Csákja. Zsák hordó fa. Zsák temő. Zsák hordó kis kocsi. Karók. Dob. Dob szár. Dobhajtó rúd. Fejsze. Szekercze. Küllöző fúró. Kissebb fúrók. Harapó fogó. Véső. Virgulya. Vízi mérték. Iszkába. Moha vagy moho. Foglaló. Fótszeg. Czinvestző. Mo-hozó fa.

KOVÁCH ALBERT.

Állatok nevei.

Ökrök: Kőrmös, Kőkény, Villám, Boros, Bicskás, Vezér, Villás, Gyilkos, Csákó, Lombár, Hegyes, Pirók, Kormos, Szőke, Csellán, Bodros, Gyömbér, Zsombó, Bodor, Szilaj, Puskás, Kardos, Kávé, Gombos, Gatyás, Szegfű, Táblás, Galamb, Rendes, Sudár, Sodró, Buzsák, Göndör, Szattyán, Dallos, Szúnyog, Virág, Hattyú, Czirkos. — Bikák: Pista, Simon, Miska.

Lovak: Kesely, Csinos, Tündér, Mondér, Hódos, Holló, Büszke, Püszke, Héja, Rózsa, Csillag, Sárga, Fináncz, Róka, Villám, Ilka, Német, Ráró, Luczi, Szikra, Morzsa, Szajkó, Czifra, Csárdás, Rigó, Szellő, Vidám.

(Békás.)

ZSILINSZKY E.

Helység nevek.

Ábrahámfalú, Ábrány, Ádámföldre, Arany-Pataka, Alsó-Seb es. Bábafalu, Balázsvágás, Bérczallja, Budamér. Csalfalu, Csipkés. Darócz, Décső, Dobó. Erdőcske, Eperjes. Fekete-kút, Felső-Sebes. Gergelylaka, Gombosfalú. Héthárs, Hosszúrét. Istvánvágás. Jakabfalú, Jakabvágás. Kajatha, Kakasfalú, Kálnás, Karácsony-mező, Kellemes, Kisfalú, Kis-Sáros, Kis-Vitéz, Komlós, Komlós-Keresztes, Körösfő, Kőszeg. Lemess, Lófalú, Miklósvágás. Nádfő, Nagy-Sáros, Nagy-vitéz, Nyársardó. Ófalú, Orsócz. Pálvágás. Pétermező, Pétervágás, Pósfalu, Pusztamező. Sárpataka, Somos-Újfalu, Sóóvár, Sós-Újfalu, Szedikert, Sz. Imre, Sz. István, Sz. Kereszt, Sz. Mihály, Sz. Péter. Tarkeő, Tihany, Töltészék. Úsz-Falu, Úsz-Salgó. Váradka, Várallja, Vaspataka, Vörösalma, Vörösvágás. Zsebfalu.

(Sáros m.)

VIDA ALADÁR.

Közmondások.

Benne vagyunk, mint Füttyülős a kútban. (Kútat ásott több társával s midőn a kút elkészült, társai az ő segítségével kimászták, őtet pedig benne hagyták.)

Kérésztül ment, mint Hajdú Gábor a gomolyán. (Hármo-joknak tettek egy gomolyát, de ő nem nézte azt, hanem hamar megette előlök.)

Neki nyúlt, mint a kis Karacs. (Rest ember volt; most már arra mondják, a ki dologtalanul hever.)

Méghajította, mint Csípő Mihály az annyát a sapkával. (A sapkában a musta is benne volt; de azért kérdőre vonáskor azt mondta, hogy csak a sapkával hajította meg.)

Nehezen szabadúl, mint a katona a kisasszontúl.

Kása nem étel, tót nem ember, czoki paszúj.

Tánczol, mint a borsodi asszon. (Munkások mentek a hegyre dolgozni s Borsodon — hol épen vásár volt — megpihentek. Ott az említett asszony pálinkától átszellemülten a munkások danolására tánczra kerekedett a vásárlók előtt, s hasát kiki düllesztvén ökleivel tapsolt.)

Okos, mint a tordai kos, seggel megyén a vályura, mégis füvel esik bele.

Né mosolyogj mint az edínyés.

Hóna alá fokta mint Karacs Márton a dudát.

Né mutasd a rovást, nem vagy nekém adós = ne ne vess.

Níz, mint a bírka az új kapura.

Edd még a halat, a mék a szekér után szalad.

Kürtőre kormos; kívül tágasabb, belől nyájasabb. (Ha ismeretes ember kopogtat az ajtón, tréfásan használják ezeket.)

(Földes. Szabolcs m.)

BAKOSS LAJOS.

Népballada.

Máté-Szalka gyászba van,
Mert egy legény halva van.
Még vasárnap estére
Vigan ment a csapszékbe.

Utánna ment az anyja.
„Jancsi fiam, gyer haza.“
„Nem megyek én még haza,
Vérbe fürdök én még ma.“

Haza fele mentében
Páros kés a mellében,
Rézfokos a fejében.
„Édes anyám, sirhatsz mán,
Sirom szélén állhatsz mán!“

(Szatmár m.)

(A mi vidékünkön a kiejtés nem igen tér el az irodalom nyelvétől, s ha van is eltérés, ez leginkább a hosszú é betűnél történik, pl. levél-t levél-nek mondják; így: szekér = szekér, kerék = kerek; a tárgyest a levélnél nem levelet, hanem levelt, a többenél rendes. Sajátságos, hogy az ik-telen ígét mennyire szeretik ik-essé tenni, ha tiszteletteljesen akarnak beszélni, pl. egy juhász számadó az ürüshöz (ki alatta áll ugyan, de még is egy nyáj van keze alatt) mindig így szól: hozzá, jöjjön, mennyen stb.; de a gulyás számadónak, hozzák, jöjjék, mennyék stb.; s ez által hiszi kifejezhetni a tiszteletet. Nagyon divatos még a fele szó használata s ez meg van a népdalban is. A szatmári megyei ember kifelé megy a mezőre, lefelé megy arra, befelé jön a boglyáról, felfelé megy a házba.)

NAGY LÁSZLÓ.

Csángó népdal.

Érted vagyok szüvem beteg,
Ráz a mindennapi hideg.

Fehér kendő van fejemen,
Feteke gyász ül szüvemén.

Érted szüvem nem is csuda,
Mert szép vagy mind gyéngé rúzsa.

Fáj a szüvem kühül belől,
Szorijja bánat két felől.

Teli vagyok búbánatval,
Mind a fű-szál viz-harmatval.

Fáj a szüvem aszt mégvallom,
De kiért fáj, nem mondhatom.

Méghírvatt bennem a jó szű,
Mind mezőbe lékászált fű.

Csak az én Istenem tuggya,
Kiért estem bubánatba.

(Klészse.)

ROKONFÖLDI.

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR
NYELVÖR.
SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

III. kötet.

1874. JUNIUS 15.

VI. füzet.

TÁMAD ÉS ROKONAI.

Budenz nyomozásai szerint (Magyar ugor Szótár 198.) volt az egységes ugor alapnyelvben egy *t_sb_s*- ige „tiporni, treten“ jelentéssel. Ezt legegyszerűbb alakjában a votják *tub-* „hinaufsteigen“ örizte meg, s vele az északi osztják *tupa* vagy *tuba* „huf“, mely amaz igének participiuma e. h. *tubaje*.

A magyar nyelvben ezen *t_sb_s*-igének olyan családja van, melynek tagjai egymástól nagyon is elütőknek látszanak és első tekintetre mind össze csak egy közös családi vonást mutatnak. A családtagok ezek: *topp*, *tapod*, *tipod*, *tapos*, *tipor*, — *támad*, *támolog*, *tántorog*. A mondandóknak könnyebb megértése kedvéért előre bocsátom, hogy:

1) A két magánhangzó közt állott eredeti media azaz lágy *g*, *d*, *b* a magyarban rendszeren spiranssá azaz a *g* *j*, a *d* *z*, a *b* *v*-vé gyengült, pl. *k_sg_s*-: *hajt*, erd. cseremisiz *kid*: kéz, észt *kebja*: *kevés*. (Eléfordul a *g*:*v* és *d*:*l* változás is többször, pl. észt *tege-*, osztják *tag-* = *tév-*, *ténni*; osztják *ōdam* = *áalom*.) A finnben ilyenkor a media rendszeren tenuisszá keményül, azaz *g*:*k*, *d*:*t*, *b*:*p*, pl. *käte-* kéz, *kepiä* v. *keviä* *kevés*, tulajdk. könnyű. Épen ily irányban fejleszti a lapp nyelv is a mediát, sőt (nyílt szótagban) rendszeren kettős tenuisszá, úgy hogy itt a „kéz“ *käta*, *gietta*, a „kevés“ pedig *keppes*, *gäppas*. Vannak a magyarban is esetek, melyekben önhangzóközi eredeti media (a rendes gyengült alak mellett) tenuisszá is keményült; ilyen pl. *hólag* azaz **hovolyag* mellett *hupolyag* 133. 339.

2) A magyar *d* igeképző tartós vagy ismétlődő cselek-

vést jelöl s megfelel az eredeti ugor *nd* frequ. képzőnek (l. Nyelvőr II. 393.).

3) Az *s* képző az előbbivel egy értékű s az ugor *sk*-nak felel meg, pl. *futos*, *folyos* (u. o. 392.).

4) Frequ. képző az a magy. *l* is, melyet valamennyi ugor nyelvben *l* alakban találunk, pl. *hatol*, *sujtol* (u. o. 393.).

5) Van egy *g* frequ. képzőnk is, pl. *vonag* = *vonaglik* Tsz., *csatlog* v. ö. *csattan* stb. De ez a *g* rendesen más képzővel kapcsolatban mint *gat*, *gál*, *log* stb. szokott megjeleni, pl. *ütöget*, *hajigál*, *ámolyog* (Krizánál *ámmog*).

6) Van a magyarban egy ritkább *r* képző, pl. *mászkirál* = *mászkal*, *főzögörél* Nyr. II. 325. *bódorog* u. o. 310. stb. Úgy látszik, csak a 4) alatt említett *l* képzőnek változata (v. ö. *kótorog* és *kótolog*, *szontyolodik* Tsz. és *elszontyorodik* Nyr. II. 43), ámbár példája más ugor nyelvben is található. M.-ug. szót. 43.

7) Az *m* igeképző a cselekvésnek egyszerűségét, rögtön-ségét jelöli, pl. *folyamik* Nyr. II. 118. a. m. egyszerre foly; *lohamik* Nyr. II. 328. a. m. egyszerre lelohad. Többnyire frequ. *l* vagy *d* képzővel párosul. Hogy momentán és frequ. képzőt sokszor találunk együtt, l. a „*Hajt*“ cikkben a 100. lapon. Különb. az olyan inchoatív igékben, minők *futamodni*, *háramlani*, nagyon jól megfér egymással a mom. és a frequ. képző; az utóbbi a cselekvésnek próbálgatását, a törkedést, akaródzást fejezi ki, ez előbbi pedig a cselekvésnek beállása mozzanatát.

Nézzük most röviden az elsorolt szokat.

A *t_sb_s*-igéből az 1) alatt említett ritkább hangerősüléssel a magyarban *topo-* lett. Ebből csak egy igenévi alak maradt fenn a *hattyú*-ban is (98. l.) meglevő *-v_s* igenévképzővel: **topovo-*, **topvo-*, *toppo-*: *egy toppot sem*.

Tapod, *tipod*, *tapos*, *tipor* ugyanazon igéből a 2) 3) és 6) alatt említett frequ. képzőkkel alakultak.

De valószínű, hogy az alapigében megvolt *media* az 1) alatt tárgyalt rendes hangváltozás útján *v*-vé is gyengült, úgy hogy egy másik alak állott elő: *tava-* vagy *tovo-*. Legalább jól megmagyarázódik ebből a *támad* ige, azaz **tavamad* v. *tovamad-*, mint *folyamod-*, *félemed-*; lehetett régebben mélyebb hangú *tómad* alakja is, v. ö. *háborodni* és

hóbotos Szót. 154. A jelentésre nézve: *támad* a. m. föllép, fölkél, surgit, oritur; v. ö. *rá támad* aggreditur, er tritt an ihn heran.

Támolog vagy *támolyog* (azaz bizonytalanul ide-oda lépeget) a **támo-* mom. igéből az 5) alatt említett frequ. képzéssel lett ép úgy, mint *támad* a frequ. *-d* képzővel.

Tántorog egy mom. *t-*vel tovább *tánt-*, azaz *tánt-*igét föltételez, mint *köszön: köszönt*. A további frequ. képzés olyan, mint ebben: *kujto-rog* vagy *kóto-rog*.

A M.-ugor szót. nem említi a *támad* igének megfelelő rendes míveltöt: *támaszt* (pl. szelet t.). Pedig megfontolást érdemel, vajjon nem azonos-e vele ez az ige: *támaszt* vmit vmihez, pl. létrát a falhoz; legalább nem lehetetlen, hogy itt az „oda léptet: hozzá közelít, közel visz“ fogalomból indúlt ki a nyelv*). *Támogat* ezen *támaszt* igéből úgy alakult, mint *tisztogat* ebből: *tisztojt*.

STEINER ZSIGMOND.

SZÓEGYEZTETÉS.

E czikkben a szóegyeztetésnek csupán csak a szá m né v r e és a szá m n é v m á s r a vonatkozó szabályait fejtegetem. Ezek ellen vét sok beszélő és író. Mutatványúl vagy inkább visszariasztó például ide iktatok három tételt. Nagy hirdapjaink egyikéből vontam ki. Egyébiránt nem csak sietve dolgozó napi lapjaink, hanem irodalmunk más nemű termékei is szolgálnak hasonló mondatokat. Lássuk a három tételt: „Ma reggel nyolcz órakor a Regattaegyletből *három egyén* a vígadóval szemben a Duna folyam közepén *lélekvesztőjükkel* az egyszerre bekövetkezett szél által a folyamba *fordítottak*.“ (*egyén* és *fordítottak!*) — „Egy helybeli bálbizottság *két tagja*, *kik* egy szállodában a a belépti jegyek árulásával voltak megbízva, *póruljártak* a napokban.“ (*két tagja* és *póruljártak!*) — „Erre a liquidatio-

*) Ha a kétféle *támaszt* ige homonymiája nem tenné kérdéssé a különböző eredetet, akkor talán inkább a *tom-* igének is (M.-ug. szót 235.) alapul szolgált *tol* igétől lehetne származtatnunk a másodikat, úgy hogy a *tám-* alaprészre ilyen fejlődés jutna: *tolom-*, *tovom-* (mint *kilül: kívül*), *tóm-*: *tám-*.

nalis számadás *első három cikke, melyek* a hadügyminis-
terium hitelére *vonatkoznak, elfogadtatik.*“ (melyek vonatkoz-
nak és elfogadtatik!)

Különös magyarság egyáltalában és furcsa szóegyezte-
tés különösen tekintve!

A szóegyeztető törvény fővonásaiban a következő.
(Szvorényi nyelvtana, 264. l.)

A) Az állítmány megegyezik alanyával szem-
élyben és számban. Pl. *Én voltam nála. Kevés bajod*
lehet te neked. Az én órámon kilencz van — Ti nem dol-
goztok. A napok most rövidek. Csak a rosszak dicsérik őt.
Lassan gyűlnek a milliók a pénztárba.

A cikkem elején idézett hibás mondatok elsejét és
másodikát e szerint így igazítom ki: „A Regatta-egyletből
való *három egyén* — — a hullámok alá *fordúlt*, vagy *me-*
rült“ (nem: *fordítottak*.) „Egy báli bizottságnak *két tagja*
— — *pórujárt*“ (nem: *pórujártak*.) A harmadik mondat
ez oldalról hibátlan. Annak más baja van; de erről később.

Az e szabálytól való eltérések eseteit hadd magyarázza
meg egypár példa. „*Ész és erő* becses tulajdonok. *Pál és*
Vilmos nem képviselők. *Száz forint* itt, *száz* ott, meg ismét
egy pár száz forint amott, különvéve csekély *összegek*; de
stb. „*Te is, húgod* is könnyelműek vagytok.“

B) A jelző a jelzett név előtt változatlan
marad. Pl. *Száz szónak* is egy a vége. *Minden embert*
bántasz. Fűrge munkások kellenek ide.

De ha a jelző a jelzettnek utána áll, akkor
egyezik vele személyben, számban és rágban.
Pl. Újabb *regényt* keveset olvastam eddig. Idegennel csak
hárommal találkoztam ott. Aratót *hányat* hoztál? Régi
könyvei vannak olcsók is jók is; csakhogy stb.

C) A főnevek egyezéséről itt csak a követ-
kezőket jegyzem meg:

A tárgyat magyarázó értelmezvény, (appo-
sitio) hasonlat, vagy egész mondatszak a ma-
gyarázott tárggyal majd teljesen, majd csak
részben egyezik meg. Pl. Teljes egyezéssel:
Bátyámat, a *képviselőt*, nagy baj érte. Az a *kettő* ott, a
szőke, igen csinos. Ez *urakra*, mint *tanúkra*, legkisebb szük-

ség sincs. Személyben és ragban való egyezéssel: *Rájuk*, mint törvényes bizonyoságra, bátran hivatkozhatunk. Csak ragbeli egyezéssel: *Ti₂nektek*, tisztí karom színének, más jutalmat szántam.

A birtokszónak kétféle szerepe van: Birtokosával csak személyre nézve egyezik. Pl. *Az én házam* vagy *házaim*. *A te hibád* vagy *hibáid*. *A mi kertünk* vagy *kertjeink*; stb. *Az ember hibája*, vagy *hibái*. *A szomszédok baja*, vagy *bajai*.

Ugyanez áll akkor is, ha a birtokos maga is személyragos név vagy is birtokszó. Pl. *Szívem vére*. *Ered lüktetési*. *Atyánkfainak szeszélye* vagy *szeszélyei*.

Olyan szóval azonban, a mely a birtokszónak nem birtokosa, nem genitivusa, de a melylyel a birtokszó mégis közvetett birtokviszonyba kerül, nem csak személyben, hanem számban is egyezik. A számban egyezést úgy értem, hogy fölveszi a birtokos egységre vagy birtokos többségre mutató ragot. (Nyelvőr, 1873. V. füzet, 215. lap) Pl. *Nem igazolhatod eljárásodat*. *Bátyámnak* nagyon tetszenek az ő rendjelei. *Ez állomásra sokaknak fáj a foguk*. *Némely embernek* furcsa az esze járása. *Magunkat* is meglepett ez a váratlan győzelmünk. *Ezer harczos* lelte ott a sírját. *Ellenfeleink* ragaszkodnak követelésükhöz. *Ez emberek* megölnék engem alaptalan aggodalmaikkal.

A cikkem elején idézett hibás mondatok elsejét most már mellékrészére nézve is kiigazíthatom: „*Három egyén* — — lélekvesztőjével — — a hullámok alá temetkezett.”

A szóegyeztető törvénynek e rövid taglalásából és az elsorolt példákból, a melyeknek némelyikében számnév és számnévmás is szerepel, kitetszik az, hogy ez a két beszédrész híven követi a törvénynek általános rendeleteit, és hogy e részben a melléknévhez hasonló szerepet játszik. Pedig különbözik e részben is a melléknévtől. Lássuk, miben különbözik tőle.

Míg a melléknév-jelezte szó majd egyes majd többes számban áll, addig a számnév és

a számnév más jelzettje, kevés kivétellel egyes számban marad. Pl. Jelzett alanyokkal: Három *ember* sem bir vele. Sok tanítványom van. Részvényem kevés volt; de annál több volt a záloglevelem. A két öcsém a gyámoltalan, megbukott a vizsgálaton. Elég *bajunk* van vele.

Jelzett mellékrészekkel: A mi négy hölgyünket nem látom a páholyában. Némely *embernek* furcsa szokásai vannak. A mennyi jó könyvet találsz nálam, mind elviszed. Valamennyi jelesebb orvosunkhoz folyamodtam.

Azt mondtam: kevés kivétellel, hogy kelleténél többet ne mondjak. A mely szónak a szabálytól eltérésére nézve biztos támaszpontom nincs, arról jobb hallgatnom.

A minden eltér a szabálytól egypár szólásban; pl. e mellett: Minden *körülmény* között, mondják ezt is: minden *körülmények* között. E mellett: Adjon isten minden jót, a régi szabású közbeszédben divatos ez is: Minden *jókat* kívánok. De ebből, nézetem szerint, még nem következik, hogy most már a *minden* szónak bármely jelzettje is többesben állhasson; és még kevésbé következik az, hogy az ilyen kivétel a többi hasonló jelzőre is kiterjedjen; hogy így is beszélhessünk például: Ez ellen több kifogásai voltak, Itt volt néhány emberekkél; stb.

Pedig ennek is vannak szószólói. Több nyelvtan az erősebb nyomaték szempontjából tartja megengedhetőnek; pl. Ezer *bajokkal* küzködünk. Sok intéseim nyom nélkül hangzottak el. Tömérdék áldozatainknak füstbe kellett menni. Minden szenvedéseimet örömet felejttem. (Szvo-rényi nyt.)

E kérdés már magában véve is külön tárgyalást igényelne. Itt csak annyit jegyzek meg, hogy ha valaki az így jelzett szónak más fogalommal való egybefüggésére és így a beszédnek szabatosságára alapítná és egyúttal ki is mutatná a kivétel szükségességét, ez ellen természetesen nem lenne kifogásom. De hogy az így kifejezett többes számban több erő és nyomaték legyen, mint az egyesben (Ezer *bajjal* küzködünk. Sok intésem nyom nélkül hangzott el. Tömérdék áldozatunk füstbe ment. Megszűnt már minden szenvedésem.) azt nem értem; nem is tehetem magámévá.

Ezekben: két-élű fegyverek, három-emeletes házak, száz mértföldnyi utak stb. a számnév nem a jelzett tárgyra vonatkozik. Itt a számnév csak a vele kapcsolatos szóval együttvéve tekinthető jelzőnek, (kétélű, háromemeletes stb.); s e szerint a melléknévi jelző természetét ölti fel, s mint ilyen természetesen többesben álló szót is jelezhet.

JOANNOVICVS GYÖRGY.

AZ „ÉRT“ NÉVRAG.

Általánosan ismeretes a majdnem korlátlan szabadság, mely nyelvünk használatában uralkodik. Csaknem minden író egy külön grammatika szabályait követi; helyesírás, szó- és mondatkötés, igeidők, módok, ragok és viszonzszók, ezeknek mindegyikére nézve kinek-kinek meg van a maga külön meggyőződése, a mely szerint ír és beszél, s a melynek helyességét, ha gyakran ellenkezik is a nyelv törvényeivel, megdönthetetlennek tartja. Egyes útba-igazítások pedig a mint tudjuk, vajmi ritkán használnak; mert senki sem akarja saját nézetét a másikénak alárendelni. S ha igazságosak akarunk lenni, e vonakodás némileg igazolható. Tudva van ugyanis, hogy találkoznak kritikusok, a kik egy vagy más kérdésben csupán saját (subjectiv) nézetüket tartva helyesnek, azt kötelezővé akarják tenni mindenkire nézve; noha utóbb rájuk bizonyítják, hogy ama nézetüket a romlatlan nyelvélet meghazudtolja.

Hibák javításában, szabályok felállításában tehát, mint már e lapokon többször hangsúlyozva volt, a subjectiv nézet, ha még oly elmés is, egymaga soha sem lehet irányadó, döntő; csakis az ép, a nyelvszellem alkotta használat fogadható el kalauznak szabályaink felállításában.

Az *ért* névrag használatát illetőleg tehát megállapításunkat nem ötlet szerint teszszük, hanem az életre alapítjuk, s nem is egy kor, hanem különböző korok hiteles képviselőinek nyilatkozatára építjük. E korok és képviselők: régi kor: Jordánszky codex (J.); közép kor: Pázmány Kalauz (P.); új kor: Faludi (F.); legújabb kor: Szabó D. Magyarország virági (Sz.); Arany (A.); Erdélyi közmondások (E.); Népköltési gyűjtemény (Ngy.); Nyelvőr (Nyr.).

Ha a kérdésünkre vonatkozó példákat egybeállítjuk, azt találjuk, hogy az *ért* nyelvünkben a következő három fő funkciót végezi: 1) helyettesít, 2) okadatol, 3) végokot, czélt fejez ki.

A) Helyettesítés.

Az *éret* v. *érett* (v. ö. *helyt* v. *helyett*) eredeti „hely” jelentéséhez képest (l. Nyelvt. Közl. VII. 33. l. A Nagy Szótár az *ér* ige származékának tartja) kezdetben a helyébe állás, más tárgy helyére lépés viszonyát fejezte ki, s e szerint az újabbi *helyett* viszonzszóval teljesen egyértékű. Ezt az eredeti funkcióját ma is teljes háborítatlanul végzi, pl. Egy mérő buzáért (= helyett) husz itcze bort kapott. Jó tettért jót ne várj = jó tett helyébe jót ne várj.

Mínthogy a csere, megváltás, megtérítés, kárpótlás szintén a helyettesítésen alapszanak, e szerint az *ért* kifejezhet árt (árán, áraban), dijt (diján, dijában), jutalmat (fejében), büntetést.

Példák: Az hw tellyességhebol vettwnk my myndnyayan malaztot malazteert (helyett). J. 624. Csak két koszos forintért (dijában) is akármit meg cselekesznek. P. 321. Mennyi országokat nem adna N. Sándor egy idvesseges órácskáért (helyett). F. 140. Jóért jót ne várj (helyébe.) F. 100. Oda adja cserébe örök idvességét a parányi földi gyönyörüségért (helyett). F. 76. Öt ezer forintért nem szenvedné el. F. 765. Pénzért, gazdagságért hej dehogy cserélne. A. Told. Szégyenért a halált soha nem cserélem. A. Los. Nyert a királytól vétkeért kegyelmet. A. Told. Az étel szagáért pénzhanggal fizetnek. E. 123. l. Nyári szállásért (árán, fejében) meg nem telet veled a fecske. E. 134. A kárt semmiért oda lehet adni. E. 221. Kecskét is kitolná krajczárért a sárból. E. 223. Hitvány lazsnakért el ne hagyj ágyadat. E. 257. Kérik a szűrömet budájér. Ngy. II. 383. Adj ezért a furulyáért nekem egy borjút. Ngy. 399. Voltért a zsidó nem ad semmit. Nyr. II. 334. Elaludnám egy garasér. Ny. 557.

Magától érthető, hogy ez esetben az *ért* felcserélhető a vele egyértékű *helyett*, *árán*, *dijában*, *fejében* határozókkal, a mint a nyelv egyiket a másik helyett néha ugyan-

azon egy mondásban alkalmazza is, pl. Jó ért jót ne várj. F. 100. Jótét helyébe jót ne várj. E. 212. Füst árán szelet akar venni. E. 153. Nem jó falu fejében (tsekélységért) fegyvert húzni. Sz. 143. Jótétemény fejében még meg-büntetődni. Sz. 144.

B) Okadatok.

Ismert dolog, hogy az idő, ok, sat. viszonyok a térbeli viszonyon alapszanak; az eredetileg „hely“ jelentésű *ért* tehát igen alkalmas volt az eredetű, származtató ok kifejezésére is. Ide sorozandó azon eset is, midőn valaki v. valami iránt való tekintetből történik valami. Ez esetben az *ért* egyértékesei: *miatt*, *-nál fogva*; *-ra nézve*, *-ra nézt tekintetében*, *-ra való tekintettel*.

Példák. Yghen csodalkozyk vala rayta az hw h y t e t l e n s e g e k h e r t (miatt). J. 471. Leztek ty gywlőfeghben myndeneknel az en newemert (miatt). J. 500. Nem emlekőzyk megh az nyomorwfagrol az eremeerth (miatt.) J. 685. De maga a fogadaserz (fogadására tekintettel) nem akara hwtet megh haboroytany. J. 473. Pápát mardossák az mise mondásért (miatt). P. 152. Nem a mi cselekedetinkért, hanem csak az ő nagy irgalmasságáért (irgalmasságánál fogva) igazít meg minket az Vr Isten. P. 320. Vallyuk az Istennek tanubizonyságáért és megjelentéseért (miatt) P. 41. Minden aprólékos sérelemért olly szörnyű veszedelembé keveri. F. 32. Lelkét kirepentit testéből akármely hívságos okokért. F. 222. Nem is méltó, veszedelmes is egyért sokakba kapni. F. 72. A király azonban nem neheztelt érte. A. Toldi. Egy kis daganatért nem kell vágni kezét. E. 82. A jó ebet nem ütik agyon egy turóért (miatt). E. 99. Az ebet is megbecsülik uráért (urára való tekintettel). E. 97. Árnyékaért becsüljük a vén fát. E. 126. Megharagszik valamiér. Ngy. II. 414. Emlikezet okáj jér ajándikba adta. Nyr. II. 467.

E pont alá tartozik a kérdéses ragnak különösen Pázmánynál előforduló azon használata is, hogy, természetesen az oknak feltűnő árnyalatával, következményt fejez ki. Pl. Ezekért az magok agyaskodásiból gondolt goromba okoskodásokért (alapján) bátran mondgyák, hogy — 230. Efféle dolgokért (alapján, következtében) mondgyák.

386. Tudhattuk . . . a világon el terjedtet Keresztény-Anyaszent-egyháznak egyenlő meg rögzöt bizonyosságáért (bizonyosága alapján, következtében). 94.

C. Végok, czél.

Ide sorozandó azon használata is, midőn valakinek vagy valaminek érdekében, javáért, kedvéért történik a cselekvés. (A megfelelő viszonzó *végelt* vagy *érdekében, kedréért*.)

Példák. El hagyangya hw hazat az ewangelio mert J. 490. Ennemagokat meg zoroyttottaak menyeknek orzagaert. J. 413. Jezus meghalandó vala az egheez nepeerth. J. 668. Ez az en verem, ky sokakert kywe enthetyk. J. 505. Lelkeet veffe ky hw baratyaaert. J. 681. Az Concordia ez dolognak magyarázattyáért Luthernek magyarázására igazít. P. 211. El akarják az kevesb gonoszt nyegni nagyobb veszedelemnek el távoztatásáért. P. 276. Csak versengésért indított zürzavart. P. 320. Az Isteni tudományért bajt állunk. P. (Előbeszéd.) Az Halottakért imádkozni. P. 147. Istennek dűchűfegeért hazudnak. P. 226. Theologusokért küldé. F. 78. Trója felé hajózott Páris szerelméért. F. 151. Igaz uráért, szerelmes hazájáért' kitámadni. F. 222. Kész vért ontani a szabadságért. F. 62. Egy idegen vőért elszakaszták tőle régi szeretőjét. A. Rózsa és Ib. Mentek is a lányért szép uras nász néppel. A. Rózsa és Ib. A legyilkolt atyafinak vére boszuért kiált fel az egek egére. A. Toldi. Barátodért se tagadd az igazat. E. 198. Szál fáért erdőt el nem hagyok. E. 112. Elmentek az apjáért, anyjáért. Ngy. II. 455. Bément a török fejszjít. Nyr. II. 178. Elmegek hozzád a kilencz tyukért. Ngy. I. 472.

SONNENFELD MÓR.

DUGONICS S AZ AL-TISZAI NYELVJÁRÁS.

Van Dugonicsnak egy oly munkája, melynek még ma is irodalmi becse van, a melyért oly szigorú megítélője is, mint Toldy Ferencz, tisztán irodalmi szempontból az elismerés koszorúját nyújtja neki. Ez a „Magyar példabeszédek és jeles mondások gyűjteménye“, melyet egy vaskos kötetben mint

Dugonics legbecsesebb hagyományát egy szerzetes társa adott ki.

Dugonics önálló és mélyre ható elméjét semmi sem igazolja fényesebben, mint az, hogy ő volt az első, ki a magyar népelet rejtett kincseit fölismerte, s miként a tengeri halász, kutató szellemével leszállt a tenger fenekére, hogy fölszínre hozza ama drága gyöngyszemeket, melyek egy keretbe gyűjtve mint valami fényes tükörben tüntetik föl a magyar nép erkölcsi érzületét, gondolkozása módját, szóval egész fajjellegét.

A mi D. műveinek külalakját, nyelvét illeti, annak fő jellege a romlatlan eredetiség, a népiesség a maga egyszerűségében s a tősgyökeres magyarosság, melyek együttvéve a közmondások gyakori alkalmazásában is nyilvánulnak. Hogy kifejezései olykor igenis nyersen s a mai símább modorhoz szokott olvasóra nem kellemesen hatnak, az természetes következménye az általa kezdett népies írásmódnak, mely akkor még nem ismerhette a símább külformákat. Írásmódjának speciális jellege az alsó tiszai nyelvjárás alkalmazása, mely legpraegnansabban a szegedi népnyelvben nyilatkozik.

Kétségtelen, hogy oly öntudatos szellem, mint Dugonics, a szójárást nem csupán patriotizmusból, még kevésbbé szeszélyből használta, hanem azon erős meggyőződésből, hogy a magyar szójárássok közt ez a legszebb hangzású, s így ez van hivatva arra, hogy kellő csiszolással irodalmi nyelvvé legyen. Hogy ez így volt, bizonyítja az, hogy D. mindvégig következetesen ragaszkodott szülővárosa nyelvéhez annak daczára is, hogy ellene már akkor többen kifogásokat tettek maga előtt Dugonics előtt is; ezt bizonyítja egyik kortársa is (Példabeszédekének kiadója), ki azt mondja róla, hogy mikor vitatás alá került írásmódja, mosolyogva ezt szokta mondani: „Bár megtehetném, hogy holtom után se változnék írásom.”

Dugonics azonban e törekvésében művei roppant elterjedésének ellenére sem érte el célját; mert, mint tudjuk, irodalmi nyelvünkben a nyílt e jutott, fájdalom, csaknem korlátlan uralomra. S ez egyik oka annak, hogy Dugonics a más ízlésűvé nevelt későbbi olvasó közönség kegyében je-

lentékenyen vesztett; hogy irodalmunk történetének egynémely írója hibául rójja föl neki stilusát; s hogy egyik ismeretetője míg egyrésről irálya magyarosságát föltétlenül dicséri s kimondja, hogy ő Révaynak e tekintetben Virágon kívül egyetlen méltó kartársa volt a prózában, addig más részről gúnyosan jegyzi meg „szögedies ő betűvel rakott szavaira“, hogy „ha egyik műve mellé adott arczképeére tekintünk, mintha száját is korcra huzták volna“.

Kár, nagyon kár pedig Dugonics nyelvét hibásnak tüntetni fel, még inkább őt azért gúnyolni. Mert részemről bár igen kicsiny pont, bátor vagyok azt állítani, hogy Dugonicsnak sokkal helyesebb érzéke volt a magyar nyelv szép hangzása tekintetében, mint azoknak, kik a mai irodalmi „rettegetes keservesen recsegő nyelvet megteremtették“.

Erre természetesen azt fogják szánakozva mondani a mai kiejtés pártolói, „szögedi elfogultság“. Lehet, hogy úgy van; de az is bizonyos, hogy művelt külföldiek az euphoniát illetőleg, határozottan Dugonics nyelvének adják az elsőséget. Példát hozok föl rá.

A szomorú emlékü Josefstadtban történt, szabadságharcunk lezajlása után. Az ottani magyar politikai foglyok közt volt egy ünnepezt földink is, meg néhány igen művelt olasz.

Egyszer a magyar foglyok a magyar nyelv és annak tájszólásai fölött vitáztak s a vita különösen a széphanzás körül folyt. Végre a debreczeni és szegedi szójárás harczolt egymás ellen. A mi „elfogult“ földink természetesen azt állította, hogy az ő-vel vegyített szegedi szójárás szebb hangzású, mint az e-vel bővelkedő debreczeni. Persze hogy a mi debreczeni és felföldi magyarjaink kinevették és kigúnyolták Dugonicsot és védőjét. Végre aztán abban egyeztek meg, hogy az olaszokat hívják föl bírának, mint a kik a magyar nyelvet nem értik s így tisztán hallás után részrehajlatlanul ítéhetnek ez ügyben. Kiválasztottak tehát egy alkalmas mondatot, s azt az egyik contra szegedi szépen elszavalta debreczeni vagyis, ami körülbelül egyre megy, irodalmi nyelven; utána földink elmondta ugyanazt a maga nyelvén. Az olaszok figyelemmel hallgatták mind a kettőt, de a szögedi dialektussal földink még végére sem

ért a mondatnak, midőn az olaszok tapsban törve ki élénken kikiálták a nem föllebbezhető ítéletet: „Ez a szebb, ez sokkal szebb; mint amaz!”

Ime, Dugonics nyelve győzött az elfogulatlan, a tisztán aesthetikai érzékük után ítélő idegenek bírószéke előtt; s nem mondunk nagyot, midőn azt állítjuk, hogy száz hasonló esetben százszor győzne; mert csak erős elfogultság mondhatja azt, hogy az *e*-vel tömött szavak szebb vagy csak oly szép hangzásúak, oly dallamosak lehetnek, mint az *ö*-vel vegyítettek.

NAGY SÁNDOR.

EGY ÚJ MAGYAR GRAMMATIKA S VALAMI AZ ANYANYELV TANÍTÁSÁRÓL.

„Rövid magyar nyelvtan, középiskolai alsóbb osztályok számára. Irta Imre Sándor, kolozsvári kir. tud. egyetemi tanár s a magyar tud. akadémia I. tagja.“

Könnyebb bírálni mint csinálni! Ezt tudva, nehezen állok elé az idézett könyvecske megbirálására; de mégis csak elé állok, mert nekem úgy látszik, Imre Sándor tanár képes olyan nyelvtan készítésére, melyet én is ohajtanék — a középiskolai alsóbb osztályok számára — s a melyet én magam, bár saját ohajtásomhoz képest, nem tudnék úgy készíteni, mint ő. Legyen tehát birálatom inkább tanakodó, felvilágosítást adó és elfogadó szóváltás, mintsem döntő ítézés.

Imre Sándor az Előszóban fejezte ki ohajtását, hogy miképen s mi célra kelljen a magyar nyelvtant tanítani azon középiskolai alsóbb osztályokban, a melyeknek növendékei magyar születésűek. En azt magamévá teszem, de kihagynám belőle a nyelv fejlesztését, mert arra semmiféle tudományos grammatika nem mehet; mert az csak azt mutathatja meg, hogy mi hogy van jól, s hogy nincs jól; de nem képes arra, hogy újat, jobbat hozzon elé — ebben állana a fejlesztés —; azt az írókra, az életre kell bíznia. A grammatika azután az e fajta fejlesztést meg fogja ítélni, s vagy helyeselni fogja vagy nem. Ez a grammatika nyilatkozzék azonban mindenütt, különösen az irodalom kritikájában.

Imre Sándor úr egy úttal arra is meg akarja tanítani az alsó osztálybeli növendékeket, „mikép lehet a művelt beszédben mind inkább elterjedő magyartalan szólásokat“ szépekkel, magyarosokkal pótolni. En azt többnek nézem, mint a mennyit el lehet

itt érni; s azt hiszem, annyit akarni sem kell. A mi elérhető, s a mi kívánatos is, az, hogy a középiskolai alsóbb osztályok növendékei az iskolában, az olvasmányokban ne halljanak, ne találjanak magyartalan szólást, a tárgyoknak helytelen és magyartalan elnevezéseit. Ez úton fogna bennük tisztúlni és erősödni a nyelvérzék; a többit azután bízvást a felsőbb oktatásra lehet hagyni. A helytelenségek közzé azonban nagyon óvakodnám a tájnyelvbeli sajtáságokat is odavetni; akár a hangok kiejtésében álljanak azok, akár egyes szókban, a melyeket az irodalom és a szótárak nem ismernek, akár szólásokban. A magyar születésű fiúk visznek talán ilyeneket magukkal az osztályokba; legjobb anyag a tájszók, tájszólások és tájnyelvjárások feltüntetetésére. A hangok változásait, rokonságait, kölcsönös ellenkezéseit azokon, mint élő példák, lehet megmutatni. Sem nevetségessé nem kell tenni, sem hajhászni nem szükséges; de az önként mutatkozókat meg lehet kapni és meg kell fejteni; az egyes szókat és szólásokat még feljegyezni is jó lesz.

A „Rövid nyelvtan“ a 3. §-ban elészámlálja a nyelvtan részeit, úgymint: a mondatant, a szótant és a hangtant vagy betűtant, s hozzáteszi: „E részeket megfordított sorban szokták előadni, menván a legegyszerűbb és értelmetlenebb elemről az összetettekre és érthetőbbekre — a hangoktól a szókra és mondatokra.“ S csakugyan e megfordított sorban adja elé azokat a könyv. Helyes methodus-e az?

Az anyanyelvet, úgy hiszem, nem szabad így tanítani. A hangtannal a legjobb gyermekeket el lehet vadítani, kínzássá lehet vele tenni a magyar nyelvtanulást. A helyes methodus az érthetőről megyen az értelmetlenre. Tehát a mondatant (ha így akarjuk az olvasó darabokat nevezni), legyen a könyvnek vagy tanításnak elején. Olvasó darabokat említék, nem egyes mondatokat, legyenek azok írókból szedve vagy csinálva, s legyenek bár még oly helyesek is. A mondatos nyelvtanok iszonyú kárt okoztak már a latin, szóval az idegen nyelvek tanításában; az anyanyelv tanításában simpliciter eltiltandók. Imre Sándor az Előszóban nagyon helyesen figyelmezteti a tanítókat, hogy az anyanyelv tényeit a tanulóval kell megtaláltatni, rendeztetni (szabályoztatni alig lehet, de igen is a szabályt megéreztetni); ámde „erre a hasznos, elme-élesítő foglalkozásra“ az egyes mondatok nem valók, arra egész olvasó darabok kellene. Ezek kiszemelésében tanári tapasztalás és ügyesség, meg kis jó ízlés is kívántatik; s e tulajdonságokkal Imre Sándor igen is bír.

Én a régi irodalomból, pl. Pesti Gábor meséiből, Heltai

krónikájából, sőt még a régi biblia fordításból is, teszem Ruthnak könyvéből („Egy bírónak napiban, midőn a bírák fejedelmeknek vala, lőn éhség a földön“ stb.) kihagyván az archaismusokat, s a teljesen elavult szókat újabb, szokásos szókkal pótolván, szedetném az olvasó darabokat. Kazinczy Ferencz bibliai történeteiben is nagyon jeles szakaszokat lehetne találni.

Az első, legkönnyebb darabok olvasása és olvasgatása által (mert olyan kificzamadott eszű tanítót nem is képzelek, a ki könyv nélküli tanulásra gondolna) ki kellene találatni először a *n o m e n* és *v e r b u m* különbségeit. Ha e két fő kategoria tökéletesen világos a tanítvány előtt, mindjárt a mondatra kell figyelmeztetni őt, mert a mondat az érthető. Az első olvasó darabokban egyszerűek legyenek a mondatok, s az összetettek, szövevényesebbek később következzenek. A kiszemelt darabokat tehát némileg alkalmaztatni kell az elemi tanításra; azért csak tapasztalt, ügyes és jó izlésű tanár szerkeszthet vagy írhat ilyen könyvet. A második lépés tehát a nyelvtanításban a *m o n d a t i s m e r t e t é s*. Csak most következzenek lassankint a *n o m e n*-nek fajtái: fő-név, mellék-név, névmás, viszony-név, számnév; még az adverbium és conjunctio is ide, tartoznak; az adverbium úgy is többnyire ragos adjectivum. Ezekkel egy időben, tehát mintegy a másik oldalon egyenlő lépéssel haladva az igének fajtait kell meg-megemlíteni, pl. *o. t u d, t u d h a t, t u d a t, t u d a t h a t* stb. a mint a darabokban előfordúlnak. De a melyek elé nem fordulnak, azokért ne búsuljunk, majd megtaláljuk valamely utóbbi darabban.

A szók csoportjaival vagy kategoriáival tisztában levén — (mint nem magyarosan mondjuk, *d a c z á r a a n n a k* [ez a „trotz dessen“ már országos báróságot nyert jövevény talán csak 1848 után született] hogy a magyar szólásokat sürgetjük) — az *ö s s z e t e t t s z ó k r a* kell figyelmeztetni a tanítványokat, azaz velük kitalálatni, még pedig valamennyi kategoriabeli összetettek, az igék összetettjéire is, mint *f e l m e n n i, k i m e n n i* stb. Ide való tehát az, a mi rövid grammatikánk 19., 84., 85., 86. lapjain van eléadva. Az összetételékhez kell az *é*-féléket is csatolni, mint a *Pálé, a Páléna* stb. Sőt az *én, te, ő* pronomenek az *é*-vel tételnek össze így: *e n - é* (enyé), *t e - é, ö v - é*, a melyekhez azután a birtokos ragok járulnak: *e n y é - m, t e é - d (tiéd), ö v é* (hajdan egészen *öv é - je*). Az összetettek külső ismeretöje, hogy azokban a hangvonzat nem mutatkozik. A kivételeket (*ü n n e p* stb.) a szóképzésnél lehet felhozni.

Most következzenek a *s z ó k é p z é s e k*. Minthogy a szókategoriákat ismerjük, a szóképzést azok szerint kell osztályozni,

tehát felmutatni, illetőleg kitaláltatni, hogy pl. az igékből milyen képzők alkotnak főneveket, s viszontag a főnevekből, melléknevekből milyen képzők alkotnak igéket; továbbá miféle képzők alkotnak főnevekből mellékneveket, s viszontag mifélek melléknevekből főneveket stb. A szóképzésnek külső ismertetője a hangzónvonalat. Itt van tehát helye, hogy a hangzók különbségeiről beszéljünk. Ha így adjuk elé a szóképzést, azaz így találtatjuk ki, a növendékben fölébresztjük azt a nyelvérzéket, a mely különbséget tud tenni a képzők között, s hogy mit miből lehet képezni. Természet szerint az ilyen eljárás mellett korom, köröm, terem, verem, ajak, árok, marok, torok, lélek, falu, fiú, atya, anya stb. képző nélküli szók, habár a rokon nyelvek világossága képzősöknek mutatná is. De erről a középiskolai alsó osztályok nem tudnak semmit. Az ilyen eljárás mellett nem találok homályosokat, a melyekből többet hoz fel Imre S. úr a 9. §-ban. Minthogy az egész nyelvnek szóképzése a kategoriák szerint tárgyalandó, ezen kategoriák épen a szóképzés által lesznek világosakká, s a növendék elméjében ugyancsak jó csomó nyelvlogikát ébresztünk föl. Itt fogja megérezni pl., hogy mely névszók s miért adjectivumok, s azért fölvehetik a *bb* képzőt. Az igék képződései pedig mint *tud-a*, *tud-ok*, *tud-and* az időkre, *tud-j*, *tud-na* a módokra figyelmeztetik; s mert olvasó darabban, tehát úgy szólva élő beszédben találja meg, az elméje a legkellemesebb foglalatosságban lesz. Kivált ha észreveszi, hogy az igék két irányban képeződnek, pl. borúl, borúl-hat, borít, borít-hat, borong, boronghat stb. Itt sem szabad erőszakolni a dolgot s mesterségesen felmutatni, hogy mire képes a nyelv. A ki az olvasó darabokat kiszemelte, az úgy is tekintettel volt arra; de ha józan volt a szemelése, a fehér hollókat bizonyosan nem vadászta.

A névszók képzésénél alkalom nyílik annak felmutatására is, hogy a képzők a töszónak vég *a*-ját, *e*-jét megnyújtják, csupán a *ság*, *ség*, meg az *i* nem teszik meg azt; továbbá, hogy az *i* és *u* megnyújtása nem változtatván meg a hangot, azért könnyű a megnyújtást el is hagyni, a mi az *a*- és *e*-nél nem történhetik meg.

A szóképzés után természetesen a szóragozás következik, s így általhaladván a nyelven, most lenne helye a hangtannak, a mely összefoglalná, a mit a hosszú úton erre nézve megtaláltunk.

Ilyen nyelvtanítás mellett az olvasó könyv és grammatika egy könyv lehet csak; a grammatikai tények a szakaszok közt kerülnek elé, talán még kisebb betűvel is nyomtatva.

Azt hiszem, így kell az anyanyelvet tanítani. De ha így tanítjuk majd, alkalmasint felette kevés jut a könyv nélküli tanulásra; mert gondolkodva olvasni, s olvasva gondolkodni kell, nem könyv nélkül tanútatni és tanulni — ezt pedig vajmi sokan nem szeretik.

Imre S. úr a 13. lapon a nyelvnek összes szómennyiségét anyagszókra és alakszókra osztja fel, s azok mind vagy viszonyíthatók vagy viszonyíthatatlanok, ezekhez tartoznának a határozók. Ez homályos lesz a magyar tanítónak, a ki nem találja tudni, mi a stoffwort, formwort, bestimmungswort a németeknél, s azért alig sejtheti, hogy a határozó = alakszó. A következő lapon a főnevek felosztásában megint anyagnevek kerülnek elé. Hát ezek miért és miben különböznek az anyagszóktól? — A műszók megválasztása nehéz dolog, nehezebb akkor, ha nem egészen illenek reá a magyar nyelvre. E bajban mindannyian kínlódunk; tehát nem is szemrehányás végett hoztam fel azokat.

Mi eredeti főnév a magyar nyelvben? A képzőtlen. S mi származott? A képzős. Így tenném én fel a kérdést és adnám reá a feleletet. Imre Sándor úr egyszerűnek nevezvén az eredetit, azt úgy értelmezi, hogy abban a tőt vagy gyökeret, melyből származik és a képzőt, melyből formálódott, külön választani nem lehet. Ilyen szó pedig vagy egy tagú (fő, szem stb.) vagy két tagú (ember, tavasz stb.) Azt hiszem, egyszerűbb, világosabb és talán helyesebb is az én javaslatom. A minék tőjét a magyar nyelv terén nem bírom külön választani, azé nincs is meg, tehát: g y o p á r, s u g á r, k e n y é r csak oly eredetiek azaz képzőtlenek, mint e m b e r, t a v a s z. S e r a k á s r a kell hányni valamennyi szláv s idegen szót: p a t a k, k u l c s á r, s á f á r, m o l n á r, k á d á r, b o g n á r, k o l l á r stb., mert ezek a magyar nyelv terén képzőtlenek. Erre kell hányni mind azokat is, a melyeket homályosok-nak nevez Imre S. Mert mi a képző? Világos szórész, mely a töszóhoz járulván ennek jelentését megváltoztatja, Van-e jelentésbeli különbség az *aty* és *atya* között? Nincs. Tehát *aty* és *atya* azonosak; az utóhangú *a* nem képző, akárminek nevezzük is azt. K a c z a j, m o r a j, z ö r e j képzősök, mert van k a c z a g, m o r o g, z ö r ö g; viszontag a r a n y, s z á r n y, á r n y képzőtlenek. A mit az összehasonlító nyelvészet megtalált és meg fog találni, az nem a középiskolai alsó osztályoknak való. De annak a tüneménynek a magyarázata, hogy l ó, t ó, f ü, f ő, s ó stb. *lov*, *tov*, *füv*, *föv*, *sav*-ból lettek, azaz hogy a hangzóvá vált *v* (*lou*, mit a tájkiejtés is mutat) elenyészvén, hosszúvá tette az előző hangzót; azért

valahányszor a rag előtt ismét visszakerül, röviddé is lesz eme hangzó, mint: *lov-at, tav-at* stb. ennek magyarázata már ide való. Ez azután megfejtí a 27. lapon levő *tő- töve, hó- hava* stb. féléket is, s nem kell mondani, hogy ezekben *j* helyén *v* áll. S ha a 29. lapon levő *újja sa, titkosa, hitvесе, vadásza* stb. szókban a köz kiejtés kettőzteti az *s, sz* hangot, „mert összetett, kettőből vegyült hangoknak érzi“, a miben a szerzőnek tökéletes igaza van, akkor nem ezt kell utána vetni: „de a kettőztetés szükségtelen“; hanem inkább azt, hogy szükséges volna a kettőztetés, de az újabb irodalmi szokás elmulasztja.

A 31., 32. lapon helyesen mutatja a Péteré-féle szónak tüneményeit. De az *é-t*, úgy hiszem, nem kell ragnak nevezni; mert a ragot újra nem ragozzuk (bár néha ismételjük, mint *ötet, aztat*), mint a pluralis *k-t* is jobb volna képzőnek neveznünk. Az az *é* pedig a képzőnél is több, az valóságos összetételt alkot; s legegyszerűbb magyarázata = *-hoz tartozó*, így: a Péteré = a Péterhez tartozó. A hány ragos viszonyba juthatna a *tartozó* szó, ugyanannyiba jut az *é* is. Az „enyém“ is = *én hozzám tartozó*.

A viszonyragok közt a 36. lapon *astul, estül, anként, enként* is állanak. Nem volna-e helyesebb így tanítani, hogy a *tul túl* csak oly *s* képzős szókhoz járúl, a melyeken az *s* birtokot jelent, pl. földes a kinek földje van, házas a kinek háza van, gyermekes, a kinek gyermeke van; a mi a következő példából is világos: így is szoktuk mondani: *ő feleségestül gyermekestül, házastul, szóval mindenestül elpusztult*. A tanítványt jókor kell arra figyelmeztetni, hogy egy képző néha nagyon különbözőt jelent, pl. *s* jelent tulajdonságot, mikor gyermekes embernek azt nevezem, a ki úgy teszen, úgy viseli magát, mint a gyermek — az nem változtat semmit, hogy ilyenkor *gyerekes*-nek mondjuk inkább az embert —; *s* jelent birtokot, mert gyermekes, feleséges stb. ember az. a kinek gyermeke, felesége van; *s* jelent kicsinyítést is, de csak mellékneveknél, p. o. *édes-ből* lesz *édeses* stb.

A *ként* viszontag *n* képzős szókhoz járúl, ahhoz az *n*-hez tudniillik, mely a latin *singuli, bini, terni* stb. jelentését fejezi ki, pl. egyen, ketten, hárman, négyen stb. S itt azt a sajátságot látjuk, hogy ezen *n* többes számot jelent. Hányan vannak? Sokan, kevesen, többen, ketten, hárman stb. A *ként* tehát ezen alakokhoz járúl, sőt lehetségessé teszi, hogy ez *n*-es alak egyes szám gyanánt is álljon, mint: *egyenként, darabonként, óránként* stb.

A *túl* viszonyító megint *n* ragos szókhoz járúl; ez az *n*

pedig rajta - valóságot jelent, s nagyon különbözik az előbbi *n* képzőtől, pl. a *z o n - t ú l*, e *z e n - t ú l*, a *f ö l d ö n - t ú l* stb.

Az 50. lapon a melléknevek fok-ragozásáról értekezik. Szokás a *bb* (*b*)-t ragnak nevezni, jobb lesz azt is képzőnek tartani.

A számneveket alakszóknak nevezi, a viszonszókat ellenben nem. Valóban nem tudom, miért legyen a számnév az? Én az alakszók sorába 1. a képzőket és ragokat, 2. a viszonszókat és névmásokat tenném; egyebeket nem.

Az *n*-es képzővel alakult számneveket, a melyekről imént a *ként* raggal együtt beszéllettünk, az 54. lapon igehatározóknak nevezi a szerző. Hogy nem azok, kitetszik, ha igazán igehatározók mellé állítjuk. Kérdehetem: hogyan vagy? hogyan vagyunk? a *hogyan* adverbium lévén, csak a verbum cselekvését, létét határozza meg, nem annak számát, mert ez nem függ az adverbiumtól, hanem a subjectumtól. Nem kérdehetem: hányan vagy? de igen is: hányan vagytok? s e kérdéssel nem kívánom a *hogyléte*t tudni, mi az adverbium dolga, hanem a subjectum számát.

Az előadottakból bizonyosan meggyőződik Imre S. úr, hogy a 67. lapon az *enyém*, *tiéd* szókat nem lehet így világosítani, hogy *en-é-m* vagy *en-em*, *te-é-d* vagy *te-ed*. A másod alakok lehetetlenségek, mert *enyém* igazán = *en-é-m* stb. Az *é-t* a *Péteré*-ben láttuk.

Az igék alkotásáról beszélvén azt mondja a 79. lapon, hogy a képzettek leginkább a következő végzettek által lesznek; a világosság kedvéért úgy mondanám, hogy képzők által lesznek. Csudálkozom, hogy az *ik-et* a 80. lapon (8.) képzőnek nevezi, s []-ben oly csúdálatost mond róla.

Az ige időit valóban csak olvasó darabokból, nem egyes mondatokból lehet szemléletessé tenni. S erre a Kazinczy korából és az újabb időből nem is találni alkalmas olvasmányt. A magyar nyelvnek időbeli gazdagsága és határozottsága „ein überwundener standpunkt“. Minthogy azt német regényekből, német újságokból, szóval a német irodalomból nem lehet megtanulni; tehát nincs is meg! Minap egy öreg erdélyi úr szomorú képpel mondja nekem: „Meghala N. N.“ Ez most már archaismus előttünk; majd elhagyják az erdélyiek is.

A 125. lapon az *s*z végzetű tőkéről beszél. Nem helyeselhetem az előadást, hogy ezek kétfélek vagy olyanok, melyekhez az *s*z a töhöz szorosan tartozik és minden alakban megmarad; vagy olyanok, melyekben az *s*z tö nem állandó, kiesik vagy változik. Én az igazi *s*z töket számba se venném vagy ott

sorolnám elé, a hol az ige-tökről beszélnek, még pedig csoportokban. E csoportok volnának: *mász*, *csús*, *úsz-ik*, a melyekben az *s*z többeli — *hallat-sz-ik*, *lát-sz-ik*, *tet-sz-ik*, a melyekben az *s*z képző stb.; a többit pedig mind *rendhagyó* ige-knek tekintném, a melyeknek rendhagyása leginkább a jelen időben mutatkozik: *enni*, *inni*, *tenni*, *lenni*, *venni*, *vinni*, *hinni* stb.; mert a többi alakokban a tö utóhangja csak assimilálódik. Nem is tudom, mi helyesség lappang az *eendem*, *iandom*-ban, *éjendem*, *íjandom* helyett?

A 146. lapon a *da*, *de* ragokról beszél. Valaha én is úgy vettem azokat; de bizonyos, hogy csak *a*, *e* a rag, a *d* pedig a tőhöz tartozik, így: *oda*, *ide*; *ez* a *d* a *nan*, *nen* előtt assimilálódik, s *odnan*, *idnen*-ből *onnan*, *innen* lesz.

Imre Sándor csaknem köteles volna a tanítók számára egy kis utasítást készíteni, hogy mint bánjanak a „Rövid grammatikával”. Meg vagyok győződve, hogy a református iskolákban szívesen fogják használni. Azonban még szükségesebb lenne olyan grammatika a középiskolák alsóbb osztályai számára, melyet az ismertetés elején röviden, bár tökéletlenül, leírtam. s ennek készítésére Imre Sándor tanárt kérném fel, ha eléggé hathatós volna kérésem!

HUNFALVY PÁL.

NYELVTUDOMÁNYI IRODALOM.

1. Az udvarhelyszéki nyelvjárás ismertetése.

• A székely-udvarhelyi fő reál tanoda 1873-ik évi értesítőjében Fazekas Elek, az intézet igazgatója az udvarhelyszéki nyelvjárás sajátságait ismerteti. Igen helyesen! Bár csak minden tanintézetnél találkozni valaki, — ez különösen a magyar nyelv tanítóinak volna hivatásuk és kötelességük — a ki saját vidéke nyelvét tanulmánya tárgyává tenné s szerzett tapasztalatait időről-időre akár az intézet értesítőjében, akár másutt is közzé tenné! Evvel, legyenek meggyőződve, hasonlíthatatlanul nagyobb szolgálatot végeznek, mint ha idegen téren böngészgetve jól-roszúl összetákolt compilatiókkal tömik tele értesítőjüket. Ezt a munkát elvégzik mások is helyettünk s nincs szándékunkban megsérteni utánzóikat, mikor azt mondjuk, hogy nálunknál minden bizonynyal becsületesebben; a miénk azonban, ezt mindenki jól tudja, csak a mi vállunkra nehezedik, s ha mi nem fekszünk neki, akár örök időre, bizony végezetlenül marad az.

Fazekas egy pár grammatikai adat fölemlítése után körülbelül három lapnyi tájszót sorol fel. Közleni tehát egyáltalában

nem sokat közöl; s még e kevésből is a nagy rész már Krizából eléggé ismeretes; de ha még csekélyebb számra szállának is le új adatai, közleménye még akkor is becses maradna nem csak ama pár felvilágosító adatánál fogva, hanem azért is, mert az addig közzé tett nyelvjárási jelenségek hitelességét megerősíti s kétségen kívül helyezi.

Említésre méltóbb adatai. 1) A helyviszony jelölő *ni nul nit*, mely a palóctság és barkóságban, azon kívül a hétfalusi csángóknál honos, mint: „Kihez mentek? A p a p ni. — Kitől jöttök? A p a p n u l. p a p n i t”. (V. ö. Nyr. III. 224.). 2) A számhatározó *szér* még illeszkedés nélkül járja, mint: h a t s z é r, h u s z s z é r, s z á z s z é r. 3) A *bira* (biró) szó kétszeres többes raggal használatos, így: b i r á k o k (a helység összes elüljárósága). 4) Megjegyzésre méltó szók és szóalakok: k ö n y ü: könyv, k ö n y v k ö n y v e z: könnyű könnyez, s z i j j u: szűj, j ó g: jog (v. ö. Nyr. I. 253.), t e r ü: teher; b á b a f e r g e t e g: márcziusi hózi-vatar, c s ü g é s z: tarlóz böngész, d e g e n y e g: kerékkenő, s e n y e d e g: varrűh, e s ő t a r t ó: esernyő, f e l s ő: felöltő, é d e s e g y: atyafi, g o r z s a: cserebogár, k o c z o g á n y: flanel ujjas, k ö r e l e p c s e n c s: meleg köre öntve készített palacsinta, k e c s k e o l l ó: gida, m e g e s e t t s z e m é l y: menyecske, p i r k á l: firka, p i s l e n: csirke, r e z: erdőirtás, s z á l k a: gyufa, s z u v a t: polyva, sat.

Felhasználjuk itt e helyen az alkalmat, hogy néhány szót szóljunk egy nálunk majdnem általánosan elterjedt bal vélemény tisztázására. Lelki pásztorok, tanárok, de különösen a néptanítók körében nagyon is erős gyökeret vert s tántoríthatatlan lábon áll ama meggyőződés, hogy az egyes tájbeszédek sajátságai, melyek elütnek az irodalom nyelvétől, csupa fonákságok, hibák, melyeket tüzzel-vassal pusztítanunk kell. Nem egyszer olvastunk, sőt többszörte magunk is kaptunk cikkeket, melyek hevesen kikeltek valamely tájbeszéd sajátságai ellen s nagy hangon kiírtásukat követelték; beszélünk a népnek több pásztorával s tanítóival, a kik szinte neki keseredve panaszkodtak, mily rúttól, mily hibásan beszél ez vagy az a táj; mennyi buzgóságot, fáradságot pazarolnak arra a vastag fejű népre, hogy e fonákságokról leszoktassák őt. A vigasztaló még az volt e panaszkodásokban, hogy majdnem mindegyikük azzal végezte: De mind hiába! Nem fog rajtuk a jó szó! A grammatikusok s az irodalmi férfiak egy része pedig csak gyámolítja még őket, hogy e nézetük helyességét teljesen kifogástalannak tartsák. Egyik regény- s színműíróknál olvastuk a minap: „A hajó ott áll a másik parton! mondá az ismeretlenő tiszta, művelt (magyar) kiejtés e l.

A hajó ott áll a másik parton! Hogy miként hangzik ez a mondat művelt kiejtéssel, azt csak a jó isten, meg a mi furfangos regényírónk mondhatná meg; hanem hogy nem egy olvasójának agyában fonák nézetnek vetette el s talán fakasztotta is ki vele magvát, az több mint valószínű.

Ily helytelen nézet nyomásának engedve írta meg Farkas Elek is főntebb röviden ismertetett értékezését. Célja, úgymond a bevezető sorokban, az udvarhelyszéki tájbeszéd sajátosságainak ismertetésével, „melybe a legtöbb olvasott ember is fülsértő kiejtése daczára is annyira szerelmes, hogy jobbnak, szebbnek tartja azt bármely magyarországi művelt ember helyes szójárásával szemben“, segéd kezét nyújtani azon törekvésben, hogy „az egyes vidékek hibás tájnyelvének neveltségessé tételével a nyelvtisztítást előmozdítsuk“; továbbá hogy a tájbeszédben „uralkodó hibák és fogyatkozások megszüntetésével“ a tájnyelv idővel „irodalmi nyelvé lehessen“. S e végre nyelvtisztító egyletek alkotását javasolja. Végül pedig az udvarhelyszéki nyelv sajátosságainak felsorolását e szavakkal nyitja meg: „Ezeknek előre bocsátásával áttérek a nyelvtan elleni hibák kimutatására.“

Három mesterség van, a melyhez másutt is, de különösen nálunk, kivált kettejéhez, mindenki akar érteni: a gyógyítás, politika és a nyelvészet. Másutt azonban mind ez, kivált pedig az utóbbi inkább csak privát multság, zárt ajtók közti passzió tárgya; s a ki egyszer ott künn ki készül lépni a nyilvános térre, van benne annyi ambitio, hogy kedvező ítéletet akar kelteni magáról olvasóiban, s ha nincs kellő tájékozottsága, előbb kutató, fürkész, tanul; nálunk azonban a kutatás, tanulás a nagy résznél még mindig olyan mint a halál: utolsó gond. Rég megállapított tételek, újra meg újra elmondott s magyar nyelven is többször ismételt igazságok mind üres szóként hangzanak el a pusztában; nincs vagy csak nagyon kevés van, a ki figyelne rájuk. Hányszor el nem volt már mondva, hogy a grammatika nem egyéb, mint azon szabályok foglalata, melyek valamely nyelv összes jelenségeinek megfigyeléséből vannak egybe állítva, leszarmaztatva; hogy tehát a nyelv szabályozza a grammatikát, az utóbbi tartozik amattól tanulni, nem pedig megfordítva; el volt mondva, hogy a dialektusok egy közös törzsöknek különféle befolyások alatt módosuló természetes hajtásai, s mint ilyenek egymással szemben teljesen egyenlő jogúak; el volt mondva, hogy az irodalmi nyelv sem egyéb, mint az egyik vagy a másik nyelvjárás, vagy pedig több nyelvjárásnak egygyé olvasása. Mind ebből pedig nem az következik, hogy a mi nincs

meg vagy pedig másképp van meg a grammatikában, mint valamely tájnyelvben, hogy az helytelen, rossz vagy rút; arról a nyelv nem tehet, hogy a grammatika hiányos vagy ferde képben tünteti fel őt; hanem következik az, hogy a nyelvtan iparkodjék a benne levő hiányokat és fogyatkozásokat pótolni s ne egyes jelenségekből, hanem azoknak összeségéből származtassa le szabályait. Egy van tehát, a mit az illetőknek szívére kötünk, a mit nem lehet eléggé ismételnünk; csak pár szóból áll, könnyen megjegyezhetik: A mi megvan a nyelvben s nem erőszakolt úton van meg, az helyes, jó, s annál fogva szép is.

2. Művelt-magyar szófejtegetés.

Az „Alföld“ ez idei 74. 75. s 81. számaiban Paskutiú Dénes „Nyelvészeti s irályi tévedések“ czímmel néhány helytelen szó használatát iparkodik kimutatni nyelvünkben. A szándék dicséretes, de az eredménynyel sehogysz sem lehetünk megelégedve; mi több határozottan kárhoztatnunk kell ama minden áron való professzorkodhatnámságot, mely a kellő képzettség hiányának tudatában s még a főbb nyelvtudományi elveknek ismerete nélkül is nagy merészen oda áll a síkra s a hozzá értők unalmára, de az avatatlanoknak félrevezetésére nagy hangú szavakba öltöztetett olcsó ötleteit nyelvtudomány gyanánt árulgatja.

A mit először is erősen meg kell rónunk az, nem hogy Paskutiú nem tud jól magyarul, hanem hogy noha nem tud, még is tanít, s hogy olyasmít nem tud, a mi százszorta volt már ismételve, hogy tehát nyelvművelő létére sem ismeri az eddigi fejtegetéseket s megállapításokat s hogy a magyar nyelvtudományi irodalomban nincs kellőleg tájékozva. Ő még mindig „osztja a nézetet“; neki ez a korszak még mindig „a minden iránybani haladás korszaka“; ő szerinte „az asszonyok ujjakon vezénylik a csepüből az orsóra a fonalat“; s midőn így ír: „e fonák újítás most kezd lábrakapni, mi ha régebben történegett, a nyelvbúvárok okvetlenül onnan vélegették eredettnek ezen szót, hogy —“ azon meggyőződést kelti bennünk, hogy az ő hite szerint a magyar nyelv még mindig Csáki szalmája.

De térjünk át a „nyelvészeti s irályi tévedésekre“.

Az első, a mi ellen kifogása van, a *bennünket, benneteket* alakok. „Azt állítom, úgymond, hogy ez nagyon rossz két magyar szó ily alakban.“ Aztán a francia *même*, olasz *medesimo*, spanyol *mismo*, német *selbst*, latin *met* nyomosítókra hivatkozva, hozzá teszi: „ezeknek a magyarban *ön önnön, ten v. tennen* felelnek meg, pl. Je me console moi même = Önnön vagy

t e n n e n m a g a m a t v i g a s z t a l o m . E z e n c s e k é l y p é l d á b ó l v i l á g o s , f o l y t a t j a t o v á b b , h o g y a s z ó n y o m o z á s t t a r t v á n v e z é r f o n a l u l r e á j ö v ü n k , h o g y a k é r d é s e l t s z ó k e z d e t b e n í g y h a n g z o t t : *t e n n ü n k e t , t e n n e t e k e t* ; m e l y e k n e k k e z d ő b e t ü j é t a h u z a m o s s z o k á s a k k o r o n i d o m í t o t t *b - v é* , n y e l v t a n i r o k o n s á g u k n á l f o g v a , a m i d ő n a h a n g z a t o n k i v ü l e g y é b r e t e b i n t e t n e m v o l t , a n n á l k e v é s b b é a k ö v e t k e z e t e s s é g r e . “ A m e n n y i s z ó , m a j d n e m a n n y i h e l y t e l e n s é g , v a l ó t l a n s á g . C s a k a z e r ő s e b b j é t e m e l j ü k k i . „ J e m e c o n s o l e m o i m ê m e “ a m a g y a r b a n s o h a s e m l e h e t „ ö n n ö n v . t e n n e n m a g a m a t “ , h a n e m c s a k i s „ e n n e n m a g a m a t v i g a s z t a l o m “ . E „ c s e k é l y p é l d á b ó l “ t e h á t é p e n s e m m i s e m v i l á g o s , k ü l ö n ö s e n p e d i g a z n e m , h o g y „ *b e n n ü n k e t* “ k e z d e t b e n *t e n n ü n k e t* - n e k h a n g z o t t “ . A z ö t l e t s z e r ű s z ó f e j t ő t t a n u l s á g o s a n j e l l e m z ő á l l í t á s a z i s , a m i d ő n a *b* é s *t* n y e l v t a n i r o k o n s á g á r ó l m i n t v a l a m i m i n d e n n a p i d o l o g r ó l b e s z é l a m a g y a r b a n , d e a b i z o n y í t ó a d a t o k a t a k a l a m á r i s b a n f e l e j t i ; v a g y m i k o r o l y k ö n n y e d é n o d a v e t i , h o g y a n y e l v e n k e z d e t b e n c s a k a h a n g z a t (e u p h o n i a) u r a l k o d i k , a k ö v e t k e z e t e s s é g n e m . T é t e l é n e k e l s ő r é s z e (e u p h o n i a) v a l ó t l a n s á g , m á s o d i k a é r t h e t e t l e n s é g .

Második kifogása a *fonál* szót illeti, s minden szónyomozási kedvtöltése mellett — saját szavai — megáil az esze, hogy miért nevezik azt *fonál*-nak, mikor eddig a *fonal*-at mindig *fonal*-nak nevezték. „Fonó asszonyokba, rokkába s csepübe“ takart legfőbb argumentumának az látszik lenni, hogy nem mondjuk *fonálak*, *fonálat*, hanem *fonalak*; tehát nem *fonál*, hanem *fonal*. E bizonyításnak annyira szembe ötlő a bágyadt-sága, hogy komolyabb czáfolgatásra egyáltalában nem szorúl.

Helyreigazításainak további folyamában a *mészáros* szót veszi tárgyalás alá. „Ezelőtt mintegy két évvel, így kezdí, a magyar tudós társaság egyik ülésében egy nyelvtudós igyekezett bebizonyítani, hogy ezen szó *mészáros* helytelenül tulajdonítatik azon mesternek, miután az épen *meszet* nem árul.“ S e nézetet megjavítva ekként magyarázza meg a szót. „A *mészáros* nem compositum a *mész* és *áros*-ból mert akkor *mészáros*-nak kellene hangzania (v. ö. *búsáros*, *vasáros*); hanem a *mészáros* igéből van képezve, mely magában véve jóllehet származott, de gyökszónak annyiban vehető, a mennyiben nem taglalható. Tiszteli tehát az illető úr nézetét, de e tekintetben nem oszthatja.“ Az ember nem is hinné, milyen könnyü kenyér az a nyelvtudomány, ha így színről színre bebizonyítva nem látná. A *mészáros* ebből származik, hogy *mészárol*; a bizonyíték az egészen fölös dolog. Elég hogy valaki, pl. Paskutiu mondja. Aztán az a *mészárol* nem is annyira tagolhatatlan mint gondolja. Ha

utána nézett volna, a Nszótár is adhatott volna neki némi újmutatást, midőn azt mondja, hogy a *mészáros* „némelyek szerint ezen tót szóból lett volna: *meszar*“.

Következik a *szinte* és *szintén* meg nem különböztetésének kárhoztatása. Utasítjuk olvasóinkat a Nyelvőr II. 273. lapján mondottakra.

Megrovás éri még a következő szókat és kifejezéseket: *elég, mindég; fő elemi tanoda, első független felelős magyar minisztérium; felséges és fenséges; állkapcza; eben gubát cserél.*

„*Elég, mindég* azért nem jó, mert zavart okoznak a nyelvben; csak a szöveg deríti fel gyakran, hogy nem *ég-e* valami, vagy *mind ég*. Helyesen *elig, mindig*, épen úgy mint *térd - ig, nyak - ig.*“ Alig van szó, a melynek annyi gáncsolója, roszalója akadt volna, mint az *elég és mindég*-nek; még egyik felsőbb tanintézetünkben is untilig csépelik, verik szegényeket. Sehogy sem akarnak még saját fülüknek sem hinni. Noha a nép, tán csekély kivétellel, határozottan *mindég*-et s kivétel nélkül *elég*-et mond; noha a gáncsolók maguk is „*elegendő bizonyítékok*“-ról beszélnek, „a hibákkal *elégedetlenek, eleget* is szólnak ellenük, néha annyit, hogy a közönség már meg is *elégli*“, azért még sem jó, mert a grammatika szerint a rag nem *ég*, hanem *ig*. Pedig ha kissé körültekintenének, azt tapasztalhatnák, hogy az az *ig* hajdanában nem is volt *ig*, hanem *ég*, pl. „*mend a ddeg, a ddegla n, mend e st eg*“ (Bécsi cod. Ruth. II.), hogy a Nszótár szerint Somogyban, Vasban ma is hallható az *adzeg*; tudhatnák, hogy az *e, é* gyakran lesz nyelvünkben, kivált a végtagban *é-vé*, pl. *nehéz(-et) nehéz, keves(-et) kevés, ésmég, ésmég, ésmét, ismét*, sat.; megtalálhatnák a mai *ig*-nak ezen *ég* alakját a régi *kedég* (pedig) szóban, melyet például a Jordánszky codex következetesen *kedeeg*-nek ír, s megtalálhatnák a kárhoztatott *ég = ig* ragot a manap is használt s a székelységben és ormánságban divatozó *addég* szóban. (L. Kriza Vadrózsák és Nyelvőr. II. 87.)

„*Első független felelős magyar minisztérium*, oktat bennünket Paskutiú, nem jó, mert nem a függetlenség és felelősség első, hanem a minisztérium; következésképp „szerintei“ helyes szókötéssel így írná: független felelős első magyar minisztérium.“ Szép. E szerint tehát „két faragatlan házsártoskodó fajankó“ sem jó, mert nem a faragatlanság s házsártoskodás kettő, hanem a „fajankó“; sőt még erre is ráillenek a *ceterum censeo*; mert nem a „fa“ kettő, hanem a

„Jankó“. Lenne tehát helyesen: faragatlan, házársítoskodó két Jankó, a ki fa.

Érdekes a mit a *felséges* és *fenséges* szókról beszél. Minden magyarázat nélkül adjuk; úgy is nagyon talpraesett. „*Felség*-nek nevezik az uralkodót, *fenség*-nek az uralkodó rokonait. Pessime. Megfordítva kellene állnia. Mert a *fel-ség* csak azután megy fel (= csak lesz majd — az is talán — uralkodó), míg a *fenn-ség* már fent van (= uralkodik).“ Nem áll ugyan így, e szavakkal; hanem szóról-szóra az az értelme.

Hogy az *állkapcsa*, ha benne a *kapcsát* rongy-nak veszi. helytelen, abban igazságot adunk neki. De ha az idegen szókat is a magyarból akarja kifejteni, akkor a *kalapács*, *takács*, *komorna* szók is helytelenek; mert az elsőnek semmi köze a *kalap*-hoz, a másodiknak a *tak*-hoz (v. ö. takhártya) s a harmadiknak a *komor*-hoz. A *borbél* is megköszönné, ha valaki *bor-bél*-nek magyarázná őt.

S hogy végül „meggondolatlanság kifolyása az, hogy a magyar nép „eben gubát cserél“-t mond „eben kutyát“ helyett, noha eb és guba nem mindegy, mert van nagy értékű guba, míg ellenben nagy értékű eb nincsen“, inkább elismerjük, hogy igaza van, nagyobb igaza, mint a „*lucus a non lucendo*“-ra való hivatkozással, csak azt az egyet engedje meg, hogy mi, bár meggondolatlanul, ezután is mondhassuk: eben gubát cserél.

3. „Iskolai irodalmunk érdekében.“

A Magyar Tanügy ez évi V. füzetében Király Pál a fentebbi cím alatt buzdító szókat intéz a magyar tanárokhoz, különösen a tankönyvek készítőihez a helyes magyarság alkalmazása s terjesztése érdekében. Elmondja, mennyire silányak főleg az irály és magyarosság tekintetében a mi tankönyveink; „nagy részük nem csak hogy könyvet sajtolt ki a törekvőbb gyermekek szeméből, hanem a mellett, hogy a nyelv- és szépérzékét megvesztegetik, a tanulás kedvét is nagy mértékben csökkentik vagy épen elölik. Meg kellene gondolniok az illetőknek, hogy a nyelv jogai épen oly sérthetetlenek, mint a tudományé. Azt indítványozza tehát, hogy a mennyire lehet, szórjunk ki iskoláinkból már a jövő tanévben minden roncsolt nyelvű tankönyvet, s csak az oly műveket karoljuk fel, a melyekben a tartalom helyes volta mellett az alaki helyesség is megvan.“

Derekas, helyén és idején való szavak. Tankönyveinknek nem sok dicsérni való jut ki belőlük, s még sem élesek; sőt inkább kímélettel vannak elmondva. Mert olyan garázdálkodást — szándékosan használjuk s hangsúlyozva mondjuk ki e szót —

mint a minőt a mi tankönyveink tesznek a mi nyelvünkön, olyat nem tettek a világ valamennyi nyelvét összevéve egyen sem.) Helyeseljük tehát az indítványt, s foganatba vételét melegen ajánljuk. Magunk részéről pedig ígérjük, hogy a jövőben megjelenő e fajta művek ellenében a legszigorúbb mértéket alkalmazzuk; mert valóban itt az ideje már, hogy a kétségbe ejtő multtal szakítsunk, s a mint a cikkíró helyesen mondja, itt az ideje, hogy a magyar tudomány valóban és igazán magyarrá legyen.

4. Egy magyar nyelvtudományi munka a külföld itélőszéke előtt.

A „Magazin für die literatur des auslandes“ ez évi május 23-ki számában Sch. (Schott Vilmos, a berlini egyetem tanára) Thewrewk pályadíj-nyert „A helyes magyarság“ című művét kivonatolva ismertetve e szavakkal zárja be sorait. „Az elsorolt tételeket igazoló s felvilágosító példák nagy számát, melyek a szerző buzgalmának s helyes ítélő tehetségének nagy tiszteletére válnak, olvasóink kedvéért, mert úgy sem értenék, mellőznünk kell.“ Aztán megjegyzi: „És ily józan kutatással szemben gúnyolódik még hazánkfia L ö h e r, a pesti nyelvfaragók fölött, a kik valószínűleg csak az ő agyában élnek.“

SZARVAS GÁBOR.

ADATOK A NYELVÚJÍTÁS TÖRTENETÉHEZ.

Kazinczy Ferencz munkái. Pesten. Trattner János Tamásnál. 1815.

Erdélyi levelek.

lábazat: a mi a lábhoz tartozik, 332.

lánczolat, 161.

leplezés: verhüllung, ver-schleierung, 252.

lovag: lovas, 302. †

maradvány, 141.

mart: part, partvidék, 197. †*

másolat: copirung, copie, 252.

megfutamlás: megszökés, 157.

menedék: asylum, 161. †: e-fugium.

mesterez: meistern, 204.

mészárlás: gemetzeln, 147. †

mutatvány, 412.

nagyanya, 127. †

nagyatya, 127. †

nemző: szülő, 383.

nősző: házassulni szándékozó. 262. †

nyár: nyárfa, több. sz. nyarak, 160.

nyomás: unterdrückung, 142.

óbéogat: jajgatva kiáltozni. 243. *

olvasás: olvasmány, 195.

omladvány: trümmer; der schutt, 303.

országoló-szék: (az országoló-szék I. Leopold által Gyula-Fehérvárra vala rendezve) 178.

öntevény: gusz, 114.

őr: custos, 206.

örök: erbtheil, 288. †

örizet: várbeli örizet, 146.

paradicsom: karzat.

paróka: perrücke, 179.

páhó: granarium, 315. *

párkányzat, 232.

példány: exemplar, 306.

polcsozat, 203.

poltolék: pótlék, 225.

ragasztek: anhängsel, 319.

rajzasztal: 160.

rész: *részmetset*: kupferstich, 193.

sarjadzat: sprosse, 411.

semlyékes: mocsáros (semlyékes kaszálók), 161. †

sétáló: promenade, 247.

sík: síkság, 231.

sipak: sapka, 236. *

sokác: Kazinczy magyarázata szerint így nevezik magok magokat, a kik csak nyelvükben oláhok, vallásukban nem. 271.

spallér: spalier, 170.

szabdálkodás: vívás, 182.

szablya: kard.

szakmány: tagewerk, 322.

szállásol: szálláson lenni, 182.

szenvedelem: leidenschaft, 206.

szikrázás: villámlás, 346.

szíl: szilfa (szíl erdő), 260.

szin: szinpad, 414.

szinjátszó-társaság, 412.

szomszéd: *szomszédság*: nachbarschaft, 196.

szökevény: flüchtling, 359.

szülemény, 292. /

találmány, 281. †

talpfal: fundamentum, 176.

talpkő: grundstein, 247.

tanácslás: das anrathen, 422.

tanácsnok: rathsherr, 142.

tarsoly, 287. †

tábla: festmény, tableau, 201.

táplálat, 191.

tárnok: tavernik.

tászlis: mit manchetten (ingek bővek és tászlisak). 275.

titoknok, *titoknoki*: secretärial, 251.

ültetés: ültetvény, 255.

vacsoráló: *v. hely*: restauratio? 247.

vápa: lacuna, (utam... sőp-pedékes vápákon... méne), 172. †*

védlys: védés, 302.

védülő: védő, 344.

vendéglő: gastgeber, 200.

vizomlás: wasserfall, 308.

zavarodás: verwirrung, 180.

zsebul: zollstock, 300.

Ide sorolhatjuk még azon tájszókat is, melyeket Kazinczy „Erdélyi levelei“-ben, mint a székelyek különös szavait tünteti föl. Ezek:

borostyán: orgonafa.

czibikél: csoszogni.

katárga: góré, kukoricza kas.

kimenült, *kimarjult*: kificza-modott.

kisdég: kisdéd.

langymatag: langy, félmeleg.

megnyivasztani: fojtogatva ölteni.

nagy garral = nagy göggel.

nékelézteti magát = pipe-rézi m.

pózsár: ponty, potyka.

reg, *esk*: reggel, este.

pászmaš eső, csapatonkint
jövő eső: spaziergang (ezt egy
 csupán magyarul beszélő grófné
 szájából hallotta).

szederjes: sötétkék.
vizegenyes: vizenyős.
zábé: kapufélfa.

Az etymológiára nézve is akart „Erdélyi levelei“-ben ki-
 sérletet tenni.

Bitó, francia: bitton.
bojtár, görög: bóter.
csödör, német: zelter.
czáfol, német: bezweifeln.
elme, olasz: álma (lélek).
fekély, német: fleckel.
furfang, ol.: forfante.
gyér, fr.: guère.
hebehurgya, fr.: hurlu-
 berlu.
höröcsök, tótul: hrcsek.
kaczagán, fr.: casaquin.
kapez, (meredek tető) tótul:
 kopec.

léha, tót.: licha.
pely, fr.: couleur de bai.
pohos, (hasas) német: bauch.
sugár, (az ostor végén) tót.:
 smigar.
tengely, német: stängel.
tézsla, német: deichsel, (a
 svábok először tejszl, azután
 tézsl-nek ejtették és innen
 került a magyar tézsla).
zufa-fakó, fr.: couleur de
 soupe (hozzá teszi: a fakó
 elébb falbko volt a német
 falb után).

FISCHER IGNÁ CZ.

IKER SZÓK.

tatarbatar mn. rossz, rongyos, hitvány (szerszám, esz-
 köz, ruha, viselet). Tatar ember, hitvány, rongyos, kinek se
 esze se külseje, se jó öltözete nincs; székeliesen szólva: tikom-
 bakom, torongy, tatarbatar ember, néhutt: koczipos,
 rongyember. Jelent még mindenből összetüzött-füzöttet, tol-
 dott foldottat. (Nsz.) — Toldott-foldott (B.)

tarkabarka, mn. különféle színezetű. Tarkabarka,
 mint a szarka farka. (km.) (Nsz.) — Nagyontarka, izléste-
 len tarka színekből összetett; t. ruha. (B.)

tébláb, ügyetlenül, másoknak alkalmatlankodva, dolog
 nélkül ideoda jár, v. mindenfelé hányódik, vetődik. Szabó Dávid-
 nál: tébni-lábni, mozogni, de semmit v. igen keveset tenni.
 (Nsz.) — Ideoda botorkál, tántorogva jár, czammog. (B.)

téltúl, ih. ittott, imitt-amott, erre-arra, idestova, tétova.
 Csereken bokron téltúl csatangol. Néhutt am. imígy-
 amúgy. (Nsz.) — Imígy-amúgy; a gyűlés téltúl elégült
 újságvágygyal eloszlott (Ar.) (B.)

tárvári, tájdivatosan mondják házról, udvarról, kertről,

mely mindenünnen tárva nyitva áll. (Nsz.) — Tárva nyitva álló. (B.)

t a r i t a r k a, mn. igen tarka, nagyon czifra (Nsz.) — am. tarka-barka. (B.)

t a r i t u p p o s, mn. Marczal mellékén am. púpos hátú. Szabó Dávidnál t a r i t u p p o s, és szerinte am. fardagályos, párna módra púpos. (Nsz.) am. púpos hátú. (B.)

t e l l e t u l l a, haszontalan beszéd, fecsegés, licslocs, terefere, teretura. (Nsz.)

t e n g - l e n g, mondjuk állatokról, különösen emberről, mi-dön nyomoruan, szegényül, szűken él, alig képes életét fön-tartani. C s a k a l i g t e n g a s z e g é n y. T e n g - l e n g. (Nsz.) — Szűk körülmények közt, nyomoruságosan él; c s a k u g y t e n g - l e n g. (B.)

t e p e t u p a, ügyetlenül, s alkalmatlanul tépő-lábó, tipegő-tapogó, semmivető. Erdélyben mondják rosz gebéről is, mely csak tipegve tapogva lép. Másképp tipitapi. (Nsz.) — fn. 1) semmirevaló legény, 2) rosz gebe. — mn. ügyetlen járású. (B.)

t e r e f e r e, fn. licsilocsi beszéd, teretura, deredara, dere-ducsa, terécs. Néhatt: t e r e p e r e. (Nsz.) — Hiabavaló licslocs beszéd, locsogás, fecsegés. (B.)

t e r e f e r é l, terécsel, deredarál, dereducsál, tereturál, licseg-locsog, pletykáz stb. A székeleknél t e r e p e r é l; Pápa vidékén: t e r e f e r é z; a palóczoknál egyszerűen: t e r é l. (Nsz.) — Locsog, fecseg. (B.)

teretura fn. és tereturál, am. terefere és tereferél. (Nsz.) — fn. hiabavaló locsogás, fecsegés; — fecseg, locsog, ér-telem nélkül mindentélét összebeszél. (B.)

t e t e p u t a, mn. élhetetlen, ügyetlen, kit semmiben megbízni nem lehet, tetyetotyá. (Nsz.) — Élhetetlen, ügyetlen. (B.)

t é t o v a, ih. rendetlen s ideoda hajtó irányban: erre-arra. Használják főnév gyanánt is, a határozatlan s ingadozó kedélyállapot kifejezésére. (Nsz.) — Ide és oda, erre-arra; s z e - m e i t é t o v a j á r n a k. fn. határozatlan, ingadozó lelki álla-pot. (B.)

t é t o v á z, tulajd. ért. Különböző irányban, ideoda mozog, ingadoz. Átv. és szokottabb jelentéssel am. akarata határozatlan állapotban van, nem tudja, többek közül mit tegyen; véleményé-ben, gondolkodásban haboz, ingadoz. (Nsz.) — ide-oda mozog; á. é. határozatlan, ingadozó lélek állapotban van. (B.)

t é r ü l f é r ü l, a székeleknél am. térül fordul. Kriza. (Nsz.) — am. térül-fordul; egyet fordul és visszatér; ott hagyja először, térül egyet, fordul. A r. (B.)

teszetosza, bangó, hülye, kit ideoda tenni, tuszkolni. lehet. (Nsz. B.)

teszi-veszi, teszi-vesziháló, fn. kézi háló, melyet majd lemerítenek, majd felhuznak (B.) — Ideoda, egy helyről másra rakja, helyezi; teszi-veszi háló, v. tapogató kosár, melyet folytonosan majd lemerítenek, majd felhuznak: se teszi se veszi: nem nyúl hozzá, nem gondol vele. (Nsz.)

IHÁSZ GÁBOR.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

A s s z o n y. M é n y.

A Nagy Szótárban figyelemmel átolvastam az „a s s z o n y” szót tárgyazó cikket, de nem találtam benne följegyezve, hogy kit nevez és szólít a magyar menyecske „a s s z o n y o m”-nak. Több, más vidéki literátus embertől is kérdeztem, de egyik sem tudott az „asszonyom” szó oly értelemben való használatáról, mint az nálunk Kölesden (Tolna) szokásos. Nevezetesen: két házas fitestvér közül az ifjabbnak neje „örebbik urának” feleségét „asszonyom”-nak nevezi s szólítja, még pedig megbecsülve azaz „megkeedezve”. Az ifjabbik menyecskét meg az ő „asszonya” „ményének” nevezi. Így nevezi őt a napa is (az „anyám asszony”). A főtebbiek szerint tehát lehet valakinek menyé, a nélkül hogy házas fia vagy általában gyermeke is volna. V. ö. Arany „Buda halála” V.: Gyöngyvér Ildának a s s z o n y a; Ilda Gyöngyvérnek m e n y e.

LÁGLER SÁNDOR.

R e t e s z f e j.

A napokban egyházi foglalatosságban Homok Bödögén (Veszprém megye, Pápa mellett) voltam. Ennek végeztével két czivakodó házas fél jött hozzám; s midőn már sok mindenről vádolták egymást, a nő a többi közt azt hozta fel férje ellen: „ha mégjön valahonnét, csak dul ful, rám sé néz; még a s é m o n g y a r e t e s z f e j”.

Egyértelmű ez a Zala megye több vidékén használt: a s s é m o n g y a p a c s m a g szójárassal, azaz midőn valakit készakarva figyelembe sem veszünk, hogy boszinthassuk.

Szűts MÓRICZ.

S z e n t h á r o m s á g.

A M. Nyelvőr ez évi májusi füzetének „Magyar nyelv az egyházi szószéken” című cikke megrója a S z e n t h á r o m s á g szót: „egybeírását még a szabadabb szokással sem igazolhatni; mert akkor Szent Pál-t is Szentpálnak kellene írunk”. — Sok-

szor elfogad az ember valamit érv nélkül is, ha a maga véleményét támogatni nem bírja. Abból, hogy szent (nem pedig Szent) Pál-t helyesen egybe nem írhatjuk, semmikép sem következik, hogy a szent háromság v. Háromság illetén egybeírása: Szent-háromság, szintén helytelen volna.

a) Ebben ugyanis Szent Pál az utóbbi szó (t. i. Pál) tulajdonnév, és ennek melléknévvel való egybeírására csakugyan nincs példa nyelvünkben; ellenkezőleg a „szent háromság vagy Háromság“-ban a *háromság* szó nem tulajdon, hanem csak olyan egyszerű elvont főnév (nom. abstr.), mint *egység*. Ha pedig nem tulajdonnév, akkor ép úgy egybeírható, mint: Szentföld, szentírás, balsors, vakeset sat. következőkép egybeírása helyes lévén igazolt is, szabad is. Ugyanez áll a Szentlélek szó kiírását illetőleg.

b) De nemcsak lehet, vagy szabad az említett szókat egybeírunk így: Szentháromság és Szentlélek, hanem a megkülönböztetés kedvéért meg is kell tennünk. Ha: Szentföld, szent könyv, helyes írás sat. nem az, ami: Szentföld, szentkönyv, helyesírás: akkor szent háromság v. Háromság és szent lélek is különbözik *Szentháromság* és *Szentlélektől*. Az előbbieken a *szent*, *helyes* jelzőként szerepel, mely egyszerűen a tárgy minőségét mutatja s a jelzettől különvált fogalom; az utóbbiakban pedig ugyanazon szók az összetét előtagjai, s az utótaggal (háromság v. lélek) csak egyetlen fogalmat jelentenek, a mire nekünk épen szükségünk van. A kérdéses szók tárgyairól ugyanis nem azt akarjuk tudni: *mi ly e ne k?* (szépek-e, jók-e, szentek-e?), hanem: *mik, micsodák?* (a három isteni személy; a harmadik isteni személy), vagyis egyetlen egy fogalmat. Ezeknél fogva egybeírásuk nem csak szabad, hanem szükséges is.

P. JÁNOS.

E magyarázatokra nézve kettőt ajánlunk a helyreigazító figyelmébe. Az első a mit a szók össze vagy össze nem írására nézve a Nyelvőr III. 29. lapján mondtunk, hogy t. i. egységes elven alapuló szabályt itt alig lehet felállítani, s hogy ez mindig a *conventio dolga* marad. A második hogy az a) alatt föl- említett *balsors, vakeset sat.* egybeírása semmivel sem igazolhatóbb, mint volna a következőké: *pirostojárás, fehér-cukor, nagyharang sat.*, hogy tehát kérdésünkben semmit sem bizonyítanak. A b) alatt említett „megkülönböztetés kedvéért“-féle argumentum is csak látszólag nyom valamit; csak az olvasó kényelmére van feltalálva. Mert akárhogy csűrjük csavarjuk a dolgot, a *szent* csak olyan jelzője a lélek-nek, mint a *piros* a *tojás*-nak. Hogy aztán a „szent lélek“ alatt *kat exochen* a

harmadik isteni személyt értjük, az igaz; de hogy e kiválóság-
nak szükségkép alaki kifejezést is kellene adnunk, ez az, a miről
okok alapján nem szerezhettünk magunknak meggyőződést. Ez
elvnek elfogadásával s minden esetre való kiterjesztésével csak
még nagyobb tért nyitnánk az aprólékos szörszálhasogatások-
nak. Jótevő fő pap, így okoskodhatnék valaki, egybeírandó,
mert N. N. urat, a kiválóan jótékony fő papot értjük alatta s így
meg kell különböztetnünk a többi jótevő fő pap-tól. Kis pap
(növendék pap) egybeírása szintén szükséges, hogy megkülön-
böztesstük a többi kis (apró termetű) pap-tól. És azt a végte-
lenségig lehetne folytatni. A kívánt megkülönböztetést elég jól
megadja mindenkor részint a szak, a melynek az illető szó műsza-
vát képezi, részint pedig a szöveg. Mikor a grammatika idő k-
ről beszél, nem hiszszük, hogy valakinek eszébe jutna az idő-já-
rásra gondolni; s viszont ha a meteorológiában vagy a chronolo-
giában emlegetjük az időt, bizonyára senki sem fogja összeté-
veszteni a grammatikai idő kkel. Ha a tanár görög-oroszról
beszél, s tanítványától a szent háború okait kérdezi, ez aligha
fog beszélni a zarándokok sanyargatásáról, s nem fogja összeté-
veszteni sem a keresztes, sem semmiféle más szent háború-
val, akár egybe legyen írva a szentháború, akár pedig külön.

A SZERK.

Számlik.

Legközelebb Tornallya (Gömör megye) vidékén jártomban
ezt a kifejezést hallottam: „Most nagyon jól számlik a föld“
(= jól hagyja magát szántani). A számlik e szerint belszenvető
társa a causativ *t* képzős *szánt* (= szánt-t) igének s azon
osztályába tartozik az igéknek, melyet a *bomt* (bont) *boml*-ik,
romt roml-ik, *ömt öml*-ik, *omt oml*-ik, *hámt háml*-ik képeznek*)
Azóta értesültem róla, hogy Szatmár vidékén is járatos. Érdekes
volna tudni, hogy van-e még egyebütt is s mily vidékeken hasz-
nálatban.

SZABÓ IGNÁCZ.

KERDÉSEK ÉS FELELETEK.

15. „A Nyelvőr ez idei III. füzetének 170. lapján az *ok-
mány*-ról az mondatik, hogy rossz szó. Ha *okmány* nem jó,
kormány és *zsákmány* mért jók? Hiszen *kor* és *zsák* olyan
főnevek, mint *ok*.“

*) Ide tartozik még *himt himl*-ik: spargitur (Kreszn.). V. ö. Nyelvűt.
Közl. IV. 172 l. a hol a *számlik* is fel van sorolva. Megvan a Tájsszó-
tárban is mely székely szónak mondja.

A SZERK.

Az *okmány* helyessége mellett a *kormány* és *zsákmány* ép oly kevésbé bizonyít, mint a *hordár*-é mellett a *tatár* vagy a *járda* mellett a *labda*. Először is tudnivaló, hogy a *mány*, *mény* deverbális képző, csak is igéből alkot főneveket; minthogy pedik *kor* és *zsák* igéket nem ismerünk, ennél fogva a *kor+mány*, *zsák+mány*, ha mindjárt mivoltukat nem tudnók is, lehetetlenségeknek bizonyulnának be. Már pedig lehetetlenségre vagy akár csak ismeretlenre is a tudomány nem építhet soha. De az *okmány*-nak e két mintaszavát jól ismerjük; mind a kettő, úgy a mint van, kölcsönvétel. *Kormány* nem egyéb, mint a szláv *krūma*: gubernaculum, *koroman*, *koromañ*: temo (l. Mikl. Lex. palaeosl.); a *zsákmány* pedig német szó: *sackmann*, *schächman*: räuber (l. Schmeller. Baier. wörterbuch, V. ö. *scáh*: praeda, latrocinium. Graf. Althochd. sprachschatz.) Hogy a cselekvést véghez vivő eszköz (itt *sackmann*: rabló) magát a véghez vitt cselekvést is (rablás) jelölheti, annak egyebeken kívül két román nyelv szolgáltatja világos bizonyítékát, melyeknek egyikében (az olaszban) a szóban levő *s* szintén a némettől kölcsönzött *saccommanno* annyi mint *packnecht*, míg a másikában (a spanyolban) *sacomano*: *plünderung*, tehát ugyanaz, a mi a magyar *zsákmány* (l. Diez. Etym. wörterbuch *sacco* alatt).

16. „Kérdés alá kerülven, melyik jobb — illetőleg helyesebb: *fel*-ment vagy *föl*-ment, miután az egyik rész mindakettőt jónak, értjük: tetszés szerint felcserélhetőnek lenni mondá, ennek ellenében a másik különbséget állít a kettő között, hivatkozván a *felé* és *fölé* közti eltérésekre — kérjük a t. szerkesztőséget nekünk ez ügyben felvilágosítást adni!“

A *fel* vagy helyesen *fél* és *föl* közt csak is kiejtésbeli a különbség, származásra és jelentésre nézve teljesen egyenlők. A zárt *é* helyett a mint tudva van, némely vidék *ö*-t hangoztat, pl. *nekém neköm, vészék vöszök, veszték vesztök, vettem vöttem*, sat.; némely szóban az irodalmi nyelv is felváltva majd *é*-t, majd meg *ö*-t használ, mint: *pérpör, vérés vörös, jelél, jelöl, félföl*, sat. A *felé, felől*-ben ellenben az *e* nyílt hang, azért nem is cserélhető *fel* soha az *ö*-vel; *s* nem is hallani széles *e* hazában senkitől: Szolnoktól egyenest Pest *főlé* tartott, sem pedig: Fiam *fölöl* rossz hírek szárnyalnak. A *felé fölé* egy részről s a *felé* más részről teljesen különböznek egymástól. Amaz *fél*-nek származéka, a mely a *te*-*fél* *te*-*föl* szóban még önállóan megvan, s valamely tárgynak tetejét, felső részét jelenti; ellentéte: *al*, pl. *hón*-al (v. ö. *félszég alszég, fél-föld alföld*, sat.) A nyílt *e*-s *felé felől* ellenben a *fél* (fele-) sarjadéka, mely a *fele-ség fele-barát* szóban is megvan, s

dimidium, pars, latus jelentésben él, pl. vylagnak kewlewmb kewlewmb fele (partes [= regiones] orbis variae.) Fer. leg. 129. latiatuk fele y m. Hal. B. Keresztény feleim. Bal felét megütötte a szél, sat. Az ilynemű kérdésekkel mindenki tisztába lehetne, ha az irodalmi nyelv az e tekintetben elfajult; tisztai tájnyelvre nem támaszkodnék, hanem elfogadná a nagy magyarság kiejtését s a lényeges é hangot nem csak írásába, hanem beszédebe is fölvenné.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Somogyiak.

Csikót, borgyut tőtibe kő eválosztanyi, ném fottán vagy ujján; a fát még fottán vággyuk lé, akkor ném léssz szuvas; zsuppónyi is sokká jobb fottán, mer tovább tart.

Rög szökyön még, foggyon é!

Hogy a ros seb évett vóna még! A rosszak vegyék el az egésségedet!

Ollan jábo áll itt, mind a száfa.

Né nézégelöggyeték, mind a vín kanászné.

Víge van, mind a nyóttónak (nyujtónak).

Nem ollan könnyen áll benne a szusz: erős.

Öreg bajjá léssz belülle valami.

De nagy körték léssznek gyü (jövö) esztendöre, (ha valaki lehelletével melengeti a körmét).

Maj nevet most az ördög! (ha valaki hasztalanul örölködik.

Akkora tűz vót, hogy ide is látnyi vót; (látnyi lesz = meglátszik).

Jaj isteném! — Bizon nekém sé sógorom! — tempóz a másik.

Háncor szokták Dencsénn a beharankszót ténnyi. — Nem égyarántossan.

Karikós, mind a rítes.

Ném ismerék itt vagy ott égy böcsületes embert sé. Ném ám, mer senkics csé ismer ott.

Gyejde tē, dom még eszt a kutyát ék karróvá!

Naty határrá van ez a buza; máma né raktyátok ám naobbra (vagy nagyobbra is).

(Szöke-Dencs.)

VERES JÓZSEF.

Barsiak.

Hová, hová té bégység? — Mestérnyi (mesterhez), té füle-
bágó (füles bagoly).

Hol vótá öregszülém (nagyanya)? — Ispánnott (az ispánnál),
gyerekém.

De vetégetyi á mód — Mód teszi ászt. Arra mondják, a
ki nagyon szórja a pénzt.

Ez á pentő (pendely, ing) csak úgy lödörög rájtám (lő-
dörög: bö).

De riszâjá á fârât = hetykén jár.

Hogy á nehisség gyűjjön rád!

Upré pupos, úr hívát.

KÜRTHY EML.

Szatmármegyeiek.

Nem kóser ember: olyan egyén, a kiben nem lehet
bízni ugyan, azonban még semmi rossz nem sült rá. (Igenleges
alakban: kóser ember nincs oly nagy használatban.)

Uraleszek: megveszem; pl. Ennek a tehénnek 50 ftért
ura leszek.

Maknyi: kis ember; használatban mindig összekötve a
kis-sel, pl. maknyi kis ember, vagy megfordítva: kis, maknyi
ember.

Bal a fél fülére: nem jól hall.

Összerugták a patkót: összevesztek, rendszeren a
szerelmesek duzzogásaira használják. NAGY LÁSZLÓ.

Vőfény mondóka

a táncz megkezdésekor.

Kérem násznagy uramat,
Ményasszony aszonyomat,
Vélök mulactságomat
Most kezdem s játékomat.

Kérem násznagy uramat,
Nyoszolyó aszonyomat,
Vélök mulactságomat
Most kezdem s játékomat.

Kérem násznagy uramat.
Nyoszolyó aszonyomat,
Kericsén czirkallyomat,
Kericsén czirkallyomat.

Dolgom folyon hasznossan,
Lábom rakjam módossan,
Kérem alázatossan,
Ményasszonyt hadd hordozzam.

(Dunántúl.)

BÉLER JENŐ.

Szójátékos mondóka.

Hipipapnak hipipapípipaja, csikós paripája, a csatnaki csitnaki csikós czimbalmos kükút körül, — ott hún tarka kutya, tarka macska, suta tyuk, kocza pujka körüllegelgetnek.

Ez a hír hallacczott, Dunán át rántatott; Míjen, micsodás ember vót? Piros pozsgás, Mint Povik András, A csizmadia. Ismerted? Tökhaj a kalapja, Dinnyehaj a bocskora, Szalonnabür nadrágja, Egérbür a lajbija, Szúnyogbür a gérokkja. A ki esztet így elmongya, Két garas a díjja.

Ezt egymásután egyszerre mondják el, s gyermekektől, de azoktól is már csak ritkán hallható. Ilyenféle meseszerű mondóka többféle változatban még most is dívik a Debreczenhez közel eső Sámson nevű helységben.

VOZÁRI GYULA.

Babonák.

22. Ha rontásba vagy (sebes a tested), főzzé össze egy fazékba lencsét, paszúrt, kását; mozd mög a levivê a seböt, osztán öncsd ki a zegészet a köröszt útra, a ki előszö bele hág, ára ragad a nyavaja.

23. Ha balhát fogsz a tenyerödön: pézös levelet kapsz.

24. Ha a kakas bekukurikul a pitarajtón: vencégöt várhaccz.

25. Övés után ha valakinek mögöszöd a maradék kinyerit: rád marad a zárvája.

26. Ha orvosságot kapsz valakitű, né köszönd mög, mé akkó nem használ.

27. Az êkoppantott gyértyát ha a zaszszony lángra birja fúnni: pap fia lössz.

28. Összenyött gyümöcsöt né ögyön a zaszszony, mé kettös gyeröke születik.

29. Ha a mögkörösztölt lánygyerököt a zapja vöszí el a bábaszszony kezibű előszö: a küvetköző szülött fiú lösz.

30. Verezsd mög a kis gyerök talpát kúdúsbottá: hamar êjár.

31. Más vélágon számolni kö a körmödrű, azé ha lévágod, erezd körösztű a züngödön belű, akkó haláloed után ér rakáson mimmög tanáloed.

32. Ha elősző halod a kakuk szót tavaszszá, a hánt ver, anynyi üdeig (esztendeig) élsz.

33. Naplémönte után né agygy ki sömmit a házbú, mé szopósodnak évesz a zálma.

34. Éjelre né tögyé nadrágot a fejed alá, mé gonosz álmod lösz.

35. Szilveszter estéjin hozz be ény nyaláb szőlövesszöt a pitarba, olvasd föl; ha páros lösz, a gyüvő farsangon férhön mégy.

36. Ha kis fekete pók ereszködik rád, a szöröncsét hoz.

37. Ödd mög a tanát (talált) kinyeret, eláll a hideglelésöd.

38. Ha elindúsz hazúrú, osztán valamié viszsa mégy a házba, nem lösz szöröncséd.

39. Ha ebédné valaki földüti a tött poharat, anná nem sokára körösztlés lösz.

40. Luczanapján abroncs közé szórj a tyúkoknak ojan kását, aki a disznóölésbü kimaratt: gyüvőre sokat tojnak. (Ugyan e nap a paraszt házából nem adnak ki semmit kölcsön, mert így kivinnék a házból a szerencsét. Továbbá e napon nem szabad egy öltést se varrni, mert a tyúkok nem tojnanak.)

41. Ha a jószág főfújódik, csapkodd mög „ustormönyfával“ (vörös gyürücze): émúlik puffadása.

42. Karácsony écczakáján mézes csikmákot tögyé a szentöltvitztartóba: nagyon sok kéröd lösz.

(Szeged vidéke.)

FERENCZI JÁNOS.

Népmesék.

1. A boszorkány.

Éccer vót két diák, azok nagyon szerettek kártyázni. Má utóbb nem tutták mics csinájának, beméntek a templomba, gyërtyát gyujtottak és ott kártyáztak. Mikor a templomménéshez ideje vót, bemént a harangos és látta, hogy ott gyërtya égött. A két diák még már mégehült, aszonta az égyik a másiknak, hogy haza mégy, mert annya babot főz.

Az alatt a harangos oda futott a paphol, monta, hogy mennyén el a templomba, mer ott boszorkányok vannak. A pap aszonta: „Hogyan mennyek el, mikor beteg vagyok?“ A harangos erre aszonta: „Maj elviszém a hátamon.“ — A mind oda értek a templom ajtóba, aszt kérdi a diák: „Mit hozol?“ Mongya a harangos: „Papot.“ Am még ugy értette, hogy babot. Aszt mongya hát vissza: „Hozd hamar, égyük még!“ — Mégijedt a harangos, édopta a papot. Még most is ott fekszik, ha é nem vitték.

2. Csali mese.

Éccér vót égy ember, emént ásni. Ásott, ásott, ásott, mindig ásott, míg égy egérfarkot talát. Hotyha az az egérfark hoszszabb létt vóna, az én mesém is tovább tartott vóna.

(Szent-Gál, Veszprém m.)

WEISZ JÓZSEF.

3. Mese a Héléjárul.

Écczér vót éty királnak két léánya, asztán ê kütte iket virágér, osztán a mind méntek, irtek égy ojan tót, a mélynek sé szíle, sé víge ném vót. Asztán écczér gyütt égy boszorkány, a páczájával mégvákta a tót, asztán éty kis hid létt rajta. Azon átmént a boszorkány a lányokkal. Asztán ot vót éty kis ház, az a boszorkánynak a háza vót. Asztán vót annak a boszorkánynak hat fia, azok zsványok vótak, még égy léányo. Mégéttik a vacsorát, asztán léfeküttek. A boszorkány aszt monta, hogy a mélliknek a feje alatt ném lész szakajtó kosár, annak vágja lé a fejit. De a királ lányok eszt mint hallották, asztán elvétték a zsványok feje alú a kosarat, asztán a zsványok fejüket vákto lé. A Héléna még ê szökött, osztán ê lopta a boszorkánnak a páczáját, még a papucsát. Akkor a boszorkány ki mént a tópartra, asztán kajdászott át, hoty „Héléna, Héléna, átkozott Héléna, mékfosztottá páczácskámtu, papucskámtu, hat szép fiamtu. Héléna, Héléna, átkozott Héléna, én ide átó, te oda átó, gyere átó!“ A Héléna pedig aszt monta, hogy „gyere átó té!“ Asztán a boszorkány aszt monta, hogy „ném aluszunk el, mékfogjuk a Hélénat“. Osztán ezén az éjel ném is aluttak el, mékfokták a Hélénat. Akkor a boszorkány mékparancsóta a léányának, hogy „most én elmégyék a komám asszonyhó, és té eszt a kutya Hélénat gyugd a kájhába és süzsd még vacsorára, mire mink haza gyüvünk a komám asszonnyal“. Eszt a Héléna mint halgatta a zsákbul. Akkor a boszorkán léány neki támaszkodott a kájhának, asztán ê gondózkodot, hoty hugyan tuggyon ü annyi dógot ê végezni. De a Héléna mékszólát a zsákbul, aszt monta neki, hogy eresz ki a zsákbul, majd én el segítettém vígezni a dógot, asztán ugy gyukj be a kájhába“. A boszorkán léján igen méksodákozott, a mind a Héléna a zsákbul mékszólát, mer aszt gondóta, hogy mékhât. Osztán akkor ki eresztette itet, osztán akkor elvígesztik ketten a dógot, osztán akkor a boszorkán léján aszt monta a Héléának, hogy „űj rá ère a süttö lapátra, majd be tólak rajta. A Héléna aszt monta, hogy „űj rá először té, mutazsd még, hoty hugyan űjek rá“. Rá üt a boszorkány léján a lapátra, akkor a Héléna be tóta itet a kájhába, osztán a boszorkány léján süttö még a Héléna helétt. Osztán a Héléna az

ágyba egy naty tuskót tett, osztán akkor el szökött. A boszorkány haza ment a komája asszonyával, ki vette a léjányát a kájhábul, asztán ettek. Mikor megéttik, hát a komája asszonya elment, asztán a boszorkány méktutta, hogy a maga léjányát éttik még. Akkor ki ment a tó partra, meglátta a Helénát, asztán átment a tón, el mén a Helénával, még most is ínek, ha még nem hátak.

(Duna-Almás.)

HAMARY DÁNIEL.

Bolond mese.

Befogom a derest, Kifogom a verest, Rá ülök a fakóra. Elindúlok, megyek, Mengyek, mendegélek, Kert alatt lesz hálásom. Oda írve kipányvázom a nyeret, Fejem alá gyűrtem a lovat, Lefeküttem. Reggel midőn felbredtem, mán dílre (dél) járt a nap, Nízem a lovat, megörte az egér; Nízem a nyeret, megette a farkas. Nagy búsan bánatoson beugrok a kerbe; Eszem a dijt, Töröm a mogyorót, Jól laktam császárkörtível.

Ecczerre rám kiát egy ember: Minek eszed a retket, Hisz nem neked ültették a rípát? Azzal felkapott egy tököt, Úgy hozzám vákta a kalarábét, Hogy maj agyon vert a jég. Megrímulve haza futok. Beruktam („berugom“ is) az ajtót, Lerogyott a kímín; Beülök a sutba, Eszem a kását, Töröm a puliczkát, Jól laktam gulyásos hússal.

(Debreczen.)

VOZÁRI GYULA.

T á j s z ó k.

R á b a k ö z i e k. (Soprony megyében.)

A g g l e g é n y: száraz, sült tészta; pite. Tsz.

b a g ó c s: böngöly.

b o g á r: légy.

c s o s z o g ó: olyan, többnyire vén asszonyt szoktak így nevezni, a kit a végből küldenek a leányos házhoz, hogy tapogassa ki, vajjon hajlandók-e leányukat a kijelelt legényhez nőül adni. Kedvező eredmény esetére következik az ünnepélyes leánykérés.

c s u n y á u l: rosszul. P. o. csunyául néz ki: rosszul néz ki.

e s z t e r u: gát az árviz ellen.

é t e t ő: méreg.

f é r e g: patkány, görény, apró ragadozó. Tsz.

g r é b e n e s: a levélen levő középső, legvastagabb ideg.

j á r k é: jár-kei.

k a c z a: női dolmány.

k a l i n k ó: kúcsos, kalács. Tsz.

- k a t a k ö n y ö k e : sült tészta.
 k e m e n : kémény.
 k i u g r o t t : kificzamodott, pl. a láb.
 l a d i k : hajó, csónak.
 l é e m é s z t é t t é k : leették, lelopták, letorkoskodták a gyümölcsöt a fáról.
 l é f o l y t : lehullott, pl. a gyümölcs a fáról.
 l é s z a b t a : letépte, leszaggatta.
 m e c s e t : mécs.
 m é g k e r ü l t e : bejárta.
 m e r ő n : merő, csupa. Pl. merőn korom., csupa liszt.
 m é g o l v a s t a m : elolvastam p. o. a könyvet, vagy az újságot.
 m a j k ó : női kabát.
 n e h e s z t e l l é t t : rossz néven vett valamit.
 p o s s a d t : rohadt.
 p a s z a t o s : piszkos, szutykos.
 r i k í t : sikolt.
 r á r u h á z z u k : hozzá tudjuk, adjuk, toldjuk.
 r i c z e : repcze.
 s z é p e n i n d u l : neki veszi magát.
 s o n t y o r o d o t t : sovány, apró.
 s z i n t i g : szintűgy.
 t i k h á z : tyúkól.
 v a l l o t t a : szenvedte, türte a fájdalmat.
 v e r e s é g : verekedés.
 z a g y v á l t a : zavarta, keverte.

NÉMETH LAJOS.

Nagykunságiak.

- k a p ó : apró kavicsok, melyekkel lány gyermekek játszanak, kapóznak.
 k o p p ó d z i k : a lovakról mondják, midőn két ló összeálls egymás nyakát vagy marját csipkedi, rágja.
 l e v e l : levet ereszt, pl. a seb, a hordó.
 l e d o b : lehajlik, négykézláb áll.
 m í n á r : him-nő, hermaphrodita. Olyan állatokról mondják, melyek nem szaporítanak.
 m e g f o g : visszatartóztat. Megfogta magát az italtól.
 m e g f i n c z o l t a t : zaklat.
 m í r s e k é l : sokszor, vagy sok ideig mér; méreget.
 m e g s o k á l : időt soknak tart; pl. siess, maj megsoká gazdád!
 m o n y ó k o s (föld) : agyag és szik vegyületű föld, mely a vizet nem veszi magába.

morcsó: apró szemű, sűrű eső. **Morcsós idő;** morcsózik az idő.

nyertézik: nyerősdit játszik, pl. a gyermekek babbal, pitykével.

öt főt: varrogat.

ös-mos: gyakran mos.

papatyi: kis liba. Hangutánzó szó.

rezzel: tétlenül tölti az időt.

tojtat: kényeztetésig jár a gyermek után.

zsizsa: (gyermek ny.) gyertya, világ.

vírbedzik: a lóról mondják, midőn vér serkedezik a hátából*).

szabó Imre.

Középaranyaiak.

Békarokka: zsurló; békarokkás széna.

bekeffentétt, bere-szét: részeg.

bocskás: csobolyó.

bocskorszir: megromlott zsiradék.

Bözse, Böske: Örzse.

buborka: ugorka.

czikó: kuczgó.

czolt (zoll): hüvelyk; három czoltos.

csörge: fánk.

duhaj: hetyke.

duczi: dolmány.

dudfa: eperfa (maulbeere).

écczéribe: azonnal.

elkudal: eloson.

elmángóni: megverni.

elnáspángól: elver.

ezömben: épen most.

elpusztul: eltávozik.

elszontyorodik, elkeseredik: sirásra fakad.

févvó: ruhatekeres, melyet, ha terhet visznek fejükön, a teher alá helyeznek.

fíke: vakablak.

fölső ország: így nevezi a középaranyai a mecsekháti vidéket.

fóros: fuvaros.

gezemücze: iszalag, szemét.

gyöpü: élő sövény.

hásszé (ház-héj): padlás.

hécskó: kötény.

héricsz: patkány.

ijesztőfa: sodrófa.

iszlimuszli: aprólékos.

kajátoz: kiált; né kajátozz!

kalázli, kiristáj: pohár.

karafina: pálinka mérték, kupicza.

kisebbik uram: így szólítja az asszony férjének öcsét.

kódorog: kujtorog.

küet: vendégshivó.

küméhes: kömives.

lafatyul: mohón eszik, fal.

lapiczka: tüzlapát.

nincs jó módja: beteg; visszakütték a gyermekét az iskolába, mert nem vót jó módja.

auguszt Gerő.

*) Sajtóhibák. II-ik évfolyam 136. l. *okumláb*, olv: ó k u m l á l : kémlélödvé nézeget. — 274. lap: eltette a *rizsát*; olv. r i s z á t. Sz. I.

Örségiek

Ádomás-ital: így nevezik a házassági eljegyzés vagy kézfogás alkalmával történni szokott mulatságot. Rendesen a menyasszony szülei házánál szokott végbe menni.

bérázna féreg: földi giliszta.

besü, küsü: belső, külső.

csajtorás: csámpás, görbe lábú (ember v. állat).

cseléd, cselid: nem csak a szolga, hanem a családtag is. „Nincsek itthon a cselidimek“ mondja az örségi gazda, ha egyedül van otthon.

embérek bátyya: így nevezik azt a kék parget felső ruhát vagy jánklit, melyet faluhelyen a ház körül szoktak viselni a cselédek, szolgák.

hárikálni: himelni, hámolni, habozni a beszédben, nem egyenesen felelni.

homokul (észik a marha): mohón.

kács: görbe, nem egyenes.

kászla, kázla: a szekér-oldal fogai, ízei; alkalmazzák innen más tárgyra is, pl. a füstölt disznóhus oldalasra. „Ereggy a pallásra és mess abbol az oldalasbol égy darabot s főzd még ebédre“ mondja a gazdasszony a szolgálónak. „Hány kászlát messek lé?“ kérdi emez, azaz: hány ízt, hány oldalcsontot. „Három kászlát“ feleli a gazdasszony.

keh, kehe: hurut, köhögés.

kolozma, korozma (Tsz. rosszul korosnia): az a ruhanemű ajándék, melyet a kereszt szülék vagy komák a keresztelés után, rendesen paszita alkalmával kis kereszt gyermeküknek vinni szoktak.

kukorálni: szükségét végezni.

lakoma (ember v. állat): torkos, falánk.

lükött: köles kása.

metitt buborka: ugorka saláta; metitt tészta: tészta metélt.

mégéstápollak: megverlek.

mondáskint: szokták mondani.

pérántyas pizsüle: pöröntyös csirke, csibe.

pihatás, porzsávás: egészségtelen, görhös (ember).

sikálni: meszeln; sikáló: meszelő.

sókodni: sírni, ordítani (gyermekről, malaczról).

szögdös: rugdalózik, szökell a marha. De mondják a meglepett és kapkodó, habozó emberről is: „akkorán szögdösött“, hogy megtudta ezt v. azt a meglepő hirt.

Lud tikmony, récze tikmony: lud tojás, récze tojás.

R. HORVÁTH JÁNOS.

Esztergomi sajtóságok.

A M. Nyelvőr 1874. I. esztergomi tájszók vannak közölve. Toldalékul hadd álljanak itt még a következők: P o c z é t a: pa-zita. K ö s ö n k ö d i k: kötekedik, felesel, veszekedik. Gy u g: dug. K i p a j k o l: kicsufol. K ü r t ő s ö p r ő: kéménysöprő. Esztergom noha dunántúli város, de nyelve inkább dunáninnen. Honttól és Barstól kölcsönözte a *d, n, t* lágyítását. pl. b o j t y i, s z e r e t y i, p e g y i g, h a r m a g y i k, a d n y i, v é n n y i; hanem a hosszú *á*-t, mely az említett megyékben körülbelül úgy hangzik mint *oa*, nem vette át, hanem nyiltan ejti. Nem mondja l o a t, v o a r, hanem l á t, v á r. Azután nem csinál az *l*-ből *u*-t, mint a félpalóczok, h a l k a h. nem mondja h a u k a. Azonban beszél így: c s o l k o l, s z ö l k e, s z o l n o k o l. Az igék második személyét szereti *l*-el képezni: a d o l, m o n d o l, v é s z ö l, a g g y á l, v é g y é l; vagy nyujtva: a d ó, m o n d ó, v é s z ő. A h o z, h é z, h ő z helyett h o l, h ő l vagy h ó, h ő alakot használ. A h h o l v. a h h ó, e h h ő l v. e h h ő. Egyébiránt többnyire az országnak nagyobb részében szokásos kiejtést követi.

KÖRÉSZ KELEMEN.

Gyermek játékok.

Adogató választás.

Éccér éggy erdőben
Szarkák veszekétek;
Szarka papné meghallotta,
Szúnyog lábát kirántotta,
Bagót kütte doktoré;
Még a bagó ballagott,
Addig szúnyog megdöglött.
Tí, tú,
Nagy kancsú,
Léesétt a torombú,
Így mút ki a világbú.

(E verset akkor mondják, mikor valami társas játékot akarnak játszani a fiúk, pl. labdát, és szükségök van egy adogatóra. Ilyenkor egy fiú elkezdi a mondókát és minden hangsúlyos, s illetőleg minden páratlan szótaggal egy gyermeket számít, a kire a világbú utolsó szótaga esett, az marad adogatónak.)

(Baja)

ZSILINSZKY E.

Lengyel László.

Két fiu vagy leány ki áll s összerogott kezeiket feltartják kapunak; egyik közülök egyszersmind kapus is. A többiek pedig egymás kezeit megfogván, sort szerveznek, hogy később majd a kapun átbujhassanak. Ezután ott helyben állván következő párbeszéd keletkezik:

Kapus. Lengyel László mi királyunk,
Van is nekünk ellenségünk.

Búvók. Mire (máshol: miről) való ellenségték?

Kapus. E mai nap feljövéték,
Hídunk lábát létöréték.
Fél sé csináltátok!

Búvók. Fél csinájjuk sóskábúl, lapúbúl,
Ácsok vagyunk, gácsirozunk,
Fenyű fábúl fát faragunk,
Ingyén aranyozunk.

Kapus. Hol vettitek ingyén aranyotokat?

Búvók. Fél, fél mentünk bódog asszonyho,
Kírvén kirtük, adván atta
Kis, kis tekénőjivel.

Kapus. Hazuttok, mer loptátok!

Búvók. Sé nem kirtük, sé nem loptuk,
Maga jó szántábúl atta.

Kapus. Mi a kapusok válcsága?

Búvók. Egy pár arany vessző!

Ekkor bújnak keresztül s a sor két utólsóját elfogja híd váltságba s így ismételik tovább a játékot.

(Földes. Szabolcs m.)

BAROSS LAJOS.

Lakodalmi meghívó.

A meghívás tisztét két ifju legény végezi. Mind a ketten ünnepiesen vannak öltözve, virágokkal és üveg gyöngyből kötött ékességeikkel fel gyöngyölve. Kezökben hosszú vékony som pálcza. Kalapjokat a pálcza tetejére helyezve s szorosán szemök előtt tartva egyikök így kezd szólni.

„Isten gyónapot kegyemetéknek! Az ő kegyemék személye felől a' kegyemeték személye felé.

Kegyemetéket kéri követi öröm apánk, öröm anyánk: Bészán Péter társával, nyirely s nyírásza (vőlegény és öröm lány) erre napra vásárrnapra el jövendők s el fárandók légyenek ő kegyemik öröme napjára; met ha Isten felsége őket méghagyja ök es mégfördítyák kegyemetéknek fáracsságát. Ennyi tisztességés

bécsületét tudunk mondani az ő kegymik személye felül kégy-
meték személye felé.*

Ezután tisztességesen köszönve megfordulnak és tovább
állnak a rájuk bizott dolgot folytatandók. Szemöket csak akkor
fedezik le, mikor a meghívás szövegét a hívogató bevégzi.

(Klészse. Moldva.)

ROKONFÖLDI.

Mysterium töredék.

Gyermek koromban egyik jó kedvű, öreg bátyámtól sok
tréfás dolgot hallottam. Maig is emlékezetemben maradt a követ-
kező pár sor, melyet én valamely érdekes mysterium töredéké-
nek gyanítok, mely a kanonai menyegző szent vendégeivel ját-
szik. Ime így hangzik.

Hopp szent asszony isten lánya,
Hadd röpjöljön a szoknyája.

Evvel a biztatással ugratják tánczba a szüz anyát. Erre
Péter öregesen, lötyögösen kezd lejteni, Máriát pedig figyel-
mezteti :

Jól megszorítsd ám a tököm,
Hogy a vajam ne föcsögjön

Az apostolok t. i. — így magyarázták előttem — lopótök-
ben hordozták hátukon a vaját, hogy a hol aztán megtelepednek,
jó izű isterczet főzhessenek.

Most kérdezősködtem a régi jó öreg bocskoros ivadékainál
T é t h e n, G y ö r m e g y é b e n tudnának-e többet is e nótából ;
de ök még ennyit sem tudnak. Ha valaki az egésznek nyomára
jöhetne, jó szolgálatot tenne vele népies irodalmunknak.

BABICS KÁLMÁN.

Vegyesek.

Le á n y k é r é s. Megfarólna-é a kjentök lánya ; met a mü fiúnk
már bikhátnék ?

C s u f o n d á r o s k o d á s. Csepeliek pupákok (= ostobák)

Czérnán járik a tánczot ;

Köszönnék a bikának :

Jó estét az atyának.

(A bikát papjoknak nézték.)

K é n y e z t e t ő m e g s z ó l í t á s o k. Én tulipántom ; én kögyös
gyöngyvéragom ; én cséllagom ; kedves rajom.

(Ormánság.)

FELMÉRI LAJOS.

Mester műszók.

H a l á s z a t i e s z k ö z ö k.

Dereglye. Csónak. Evedző. Kecze (háló). Villik (éjjeli nagy
háló). Emelik vagy tesziveszi-háló. Varsa (kis háló). Pírity (kis

háló). Vég-horog. Vas bóné (vas vagy ólom nehezék). Szigony. Tapogató. Pícze (kis horog). Giliszta (csalétek). Csipedett (szinte csalétek, árpalisztból készült kis gombócok).

Ház és háztető részek.

Szarufa. Szelemen. Kis gerenda. Mester gerenda. Olló talpak. Olló ág. Lécz. Ház vég deszka. Serte vas. Ajtó fél. Ajtó. Heveder. Fa- vagy vas-kilincs. Ajtó küszöb. Szemődök fa Durczok, vagy koszorú fa. Ablakfél. Ablak. Ablak ráma. Sarokvas. Kallantyú vagy rigli. Mortibán gerenda (a kémény alatt). Felső padozat. Alsó padozat. Rács ajtó.

(Csépa. Heves m.)

KOVÁCH ALBERT.

Lakatos mesterség.

Uló. Fájklógni. Zeng. Fúvó. Nóglájzni. Kalapács. Francia kulcs. Pallérstrógli. Klupni. Pléolló. Tréjázni. Lotring. Loksájmi. Dórni. Sotú. Stámászli. Harapó fogó. Bonkfár. Csípő fogó. Czirkalom. Reszelő. Vágó. Jukasztó. Kilner. Fúrúmasina. Snájdájzni. Muterczíger. Kvindájzni. Boszlájer. Spiczájzni Zenkolmi. Sráfniczíger. Rórrájzni. Falczájzni. Kurbli. Czolstok. Nitniczíger. Kapli-maker. Ófajor. Rájneritter. Srógmájszli. Sekmájszli. Spáring. Rézsteft. Spamplé. Sír hógni. Lespicz. Koh, kohó. Kováju. Szákja vas. Pirametli csavaró. Smithamer. Forslakhamer. Reifklógni. Eszterga Stekhocz. Vinklimóz. Rájbor. Horni. Krájszmájszli. Snicczer.

Helynevek.

Pusztá Darócz. Szatmár.

Szántó földek. Idomány. Nagy és kis Bákány kert. Haraszt. Csigéri. Garandpart.

Rétek. Kis és nagy ördögös. Tisztás. Haraszt. Csigéri. Miklóstava. (Itt még ember emlékezetre nagy és mély tó volt.)

Erek. Íger. Csigéri. Garand.

Erdő. Nagy erdő. Gróf gazza. (B. Barkóczyé volt.)

Családok. Kihaltak: Bégányi. Ecsedi. Cseneki. Élők: Arvay. Asztalos. Bokros. Boros. Egressy. Fekete. Hajdu. Kani-zsay. Nagy. Pap. Tankóczy. Tyukodi.

NAGY LÁSZLÓ.

Ruha nevek.

Férfi ruha: Újas lajbi, kis lajbi, nadrág, gatyá, ing, nyakraváló, kalap, sipka (bárány bőrös), szür, bunda, mente, bőr-bekes, posztó-bekes, kukuricza nadrág vagy zsáknadrág, szürkankó, csizma, bocskor (csak tallóba használják aratáskor), fejebocskor, juhász bocskor, bakkancs, kapcza, sarkantyú, kesztyű, zsebkendő.

Női ruha: Ingvál, pendel, szoknya, kötő, rekli, bajka, szakácska, leves (schlafrock), túlled álló (paletó), kanalas (testhez álló gombos felöltő), bakkancs, cipő, topán, kamásli, papucs, csizma, strimfi, fékető, főre való kendő, nyakkendő, fésű, hajtó, gombos tő, csat vagy pintli (öv), fodor (nyakon), pántlika, hajfonó (pertli).
(Csépa. Heves-megye.) KOVÁCH ALBERT.

Gúnyversek.

Ifjasszonyokról.¹⁾

Már Gyöngyösön sok az ifjasszony,
Idros-bodros féketője vagyon;
Az urának vászony a nadrágja,
Tódott-fódott fejellés csizmája.

Vargákról.

Tizenketten valának a vargák,
Húsz kényeret megétek a czandrák;²⁾
Leányokat tánczra fásasztották,
Dögbőrüket velök fásasztatták.

(Gyöngyös.)

Ifj. KÁPLÁNY JÓZSEF.

Népdalok.

Révfülöpi csárda előtt van egy tó,
Abba fürdik három fekete rigó;
Kiszakasztom a rigónak a tollát.
Elszeretém csaplárosné szép lányát.

Kis pej lovam patkó szége de fényes,
Révfülöpi csárdás lánya de kényes;
Bodor haját illeszgeti vállára,
Száz talléros kendőt tész a nyakára.

Piros az ostorom nyele, nem sárga,
Szeretömnek Révfülöpön nincs párja;
Éjjel-nappal pej lovamon járok én,
Ha elkésém, a rózsámhoz szállok én.

El kell menni Köveskállra vásárra,
Smizlit venni szép szeretöm nyakára;
Kész a smizli, ki is vagyon slingélve,
Podor haja réa vagyon fésülve.

KISFALUDI NÁNDOR.

¹⁾ Így hívja a gyöngyösi kapás a mesterembérnéket.

²⁾ Gúny név: csunya, piszkos, ronda, rendetlen.

Megjelenik
minden hónap
15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

III. kötet.

1874. JULIUS 15.

VII. füzet.

JUTALOMTÉTELEK.

Joannovics György és Szilády Áron tizenöt-tizenöt aranyat ajánlottak fel két, a Magyar Nyelvör szerkesztőségével közösen meghatározandó magyar nyelvtudományi kérdés megoldására. Midőn ez alkalommal a két kérdést közzé tesszük, kötelességünkkel járónak tartjuk a kettős adományért hálás köszönetünket kijelenteni.

I.

A népnyelvnek eddig összegyűjtött hiteles adataiból (Arany-Gyulai „Népköltési gyűjtemény“, Arany L. „Népmesék“, Kriza „Vad rózsák“, Magyar Nyelvör „Népnyelvhagyományok“, Erdélyi „Népdalok“ — a mondák ki vannak zárva —, Erdélyi „Közmondások“, Ballagi „Példabeszédek“), a nép ajkáról közvetlenül ellesett nyelvtényekből, s a magyarosabb írókból (főképen Pázmány, Mikes Kelemen, Faludi, Dugonics, Csokonai, Vörösmarty, Tompa, Petőfi, Arany, Gyulai) kifejtendők s tüzetesen egybeállítandók azon szabályok; melyek szerint a magyar tárgyas s tárgyatlan igeragozás használandó.

Különös gond fordítandó a birtokos raggal ellátott, s kivált még mennyiségzőkkel is meghatározott nevekkel járó tárgyas vagy tárgyatlan ragozás kimutatására. Tüzetesen meghatározandó tehát, hogy helyesek-e például a következő s hasonló szerkezetek: A gyaloglásban *kereshetsz* páromat. Melyikünket *szeretsz* jobban! Hányadikunkat *tisztelsz* meg bizalmaddal? Mindegyikünket vagy csak némelyikünket *jelölnek* ki? Néhány forintomat *elvitte*.

Négy cselédemet *megvesztegettetek*. Ezzel csak szemétjét *veszék*. A kóját húsz forinton *kináltak*, sat.

Jutalma, Joannovics György adományából, tizenöt arany.

A beküldés határnapja 1874. december 31.

Birálók: *Arany János, Joannovics György, Szász Károly*.

II.

A föntebb elsorolt forrásokból merített adatok alapján meghatározandó: vannak-e nyelvünkben igazi szószerszermények (összetett szók); ha vannak, mily nemű szókból alkotható szoros összetétel; mily viszonyban áll ez esetben a jelző szó a jelzethez; birtokviszony esetében az összetett szó melyik tagja veszi föla birtokos ragot. Ezzel kapcsolatban kifejtendő, minő shányféle eszközt alkalmaz nyelvünk ott, hol a német nyelv összetett szókkal él, s minő viszonynak képviselője ily esetben a jelző szó; s záradékúl: helyesek-e az ilyszerű összetételek és kapcsolatok: *oktatásügy, hazugságeset, tudományegyetem; tanári kar, vesztegetési szándék, uszási ügyesség; gyógyítási jártasság, tolvajlási bünhödés; eperajk, kökényszem; hófehér, égkék; vérszegény, kenetteljes, szellemdús, vízbő; horderő, rakpart, látszer*, sat.

Jutalma, Szilády Áron adományából, tizenöt arany.

A beküldés határnapja 1874. december 31.

Birálók: *Budenz József, Fogarasi János, P. Thewrewk Emil*.

III.

A Magyar Nyelvőr szerkesztőségének jutalomtétele.

A népnyelvi használat irányadása szerint meghatározandó a magyar igemódok mivolta és alkalmazása.

Jutalma tizenöt arany.

A beküldés határnapja 1874. december 31.

Birálók: *Hunfalvy Pál, Imre Sándor, Szarvas Gábor*.

Tudnivalók.

1. A dolgozatok idegen kézzel írva, lapszámozva s beköteve a Magyar Nyelvőr szerkesztőségéhez küldendők be.

2. A szerző nevét, polgári állását s lakó helyét magában rejtő pecsétetes levélen ugyanaz a jelige álljon, a mely a pályairat homlokán.

3. Mind a három jutalom 1875. febr. hó 1-én, de csak absolut becsü dolgozatnak adatik ki.

4. A jutalmat nyert dolgozatok a jövő 1875. év folytán a szokásos tiszteletdíj mellett a Magyar Nyelvőrben fognak megjelenni.

A SZERKESZTŐSÉG.

VALAL (VALÁL).

Sárosmegyei tót nyelven a „falu“-nak ez a szava: *valal*. Először a Skultety és Dobšinsky által kiadott tót mesék közt (Slovenské povesti, Rozsnyó 1858) egy Sárosból közölt mesében (279—282 l.) találtam e szót, mely a többi tótságban, legalább „falu“ értelemben jóformán ismeretlen; s tót szótárainkban (Jancsovcis, Loos, Bernolák) sincs meg; tudakolásomra azután a sárosi tót nyelvjárás egyik ismerője, Lintner L. úrtól értesültem, hogy a *valal* csakugyan rendes divatú szó Sárosban „falu“ értelemmel. (Cherven Flóris értesítése szerint ugyan csak „falu“ jelentésben járatos még a Szepesség keleti, Zemplén és Ung északi részeiben is. A szerk.) De úgy látszik, hogy a *valal*-nak még másutt is van nyoma; annyit legalább még megtudtam róla, hogy a zólyomi tótok *salaš* (magy. *szállás*)-on kívül *valal*-nak is nevezik a hegyi „juhász-tanyát“. Innen megtetszik egyszersmind, hogy a *valaski* „pásztor, juhász-“ (Jancsovcis, Loos) melléknév tkp. *valalski* helyett való (v. ö. sárosi *valalski* „falusi“), s nincs köze a *valach* szóhoz, noha ez „oláh“ meg „pásztor, juhász“ értelemben használtatik.

De mi köze a Magyar Nyelvőrnek ehhez vagy ahhoz a tót szóhoz? kérdi talán már a t. olvasó. Ez egyszer pedig van, még pedig annál fogva, hogy a mai nap tót nyelven élő *valal* teljességgel nem szláv szó, hanem jó magyar szó, melyet azonban maga a magyarság már régen elfeledett. Legrégibb valamennyire terjedelmes magyar szótárunk

(Molnár A.) már nem ismeri, s csak is a legrégebbi codex-irodalomban akadunk rá egy párszor: Münchener codex: „mert valának sok *valali*“ (possessiones); Bécsi codex: „hagyott vala sok kazdagságokat és szolgálakat és *valalokat*“; Carthausi Névtelen (Magyar Szentek legendái, ed. Toldy, 15. l.): „Sz. István . . . sok szentegyházakat és kalastromokat . . . kilemb-kilemb városokkal, *valalokkal* . . . megerössöjtén“; lásd a M. Nyelv. Szótárát, mely még megjegyzi, hogy *Volál* nevű helységek vannak Erdélyben. Ez utóbbi adat szerint a régi magyar *valal*-t bátran *valál*-nak olvashatjuk, még annál fogva is, hogy megismerszik benne a szintén elavult *val*-(*vall*-) „habere“ igének szintolyan származéka, a milyen *hal*-„mori“-tól *halál*. A *valal* (*valál*) tehát etymon szerint is „possessio, birtok“, s a magyarországi tótságnak egy része e magyar szót „falu“ értelemmel vevén át, vele a „falu“-ját nyilván mint valamely úrnak (még pedig magyar úrnak) birtokát nevezte el. Igen érdekes erre nézve még tudomásul vennünk, hogy a különben (Sároson kívül) legközönségesebben használt tót „falu“ szónak, bár jó szláv eredetű, a *valal*-éhoz szorosan hasonló etymonja van: *dedina* (*dědina*) „falu“ (*dědinski* „falusi, falusias“), tkp. „örökség, hereditas“ = ószláv дѣдина (*dědina*): „hereditas“, ettől *děd* (дѣдь) „nagyatya ős, avus“, úgy mint *otec* (ószl. отць) „pater“-tól *otčina* „patrimonium, patria“ (oroszban *otčina* „erbgut, stammgut“, a tótban „haza, patria“); v. ö. még a *děd* „avus“-nak e származékait a tótban: *dědič* „örökös“, *dědictvo* „örökség“ és *dědit'* „örökölni“. Míg tehát a *valal* egyszerűen „birtok“-nak mondja a „falu“-t, a *dedina* „falu“ a valamivel szorosb „ős-birtok (ösről szállt birtok)“ első értelemről indul ki.

BUDENZ JÓZSEF.

SZÓEGYEZTETÉS.

II.

Értekezésem fonalának megszakításával egy kis hézagot töltök be.

Hogy mi a határozott számnév, (egy, kettő, három stb.) nem szükség magyarázni. De jó lesz elésorolnom a határozatlan számneveket, és az egyes, vagy többes szám tekintetében kérdés alá eső számnévmásokat.

Határozatlan számnevek gyanánt a következő melléknevek szerepelnek nyelvünkben: *sok, számos, számtalan; több, legtöbb, még több, kevés, kevesebb* stb.; *tömerdek, töméntelen; elég, ritka, egypár, egy-kettő*.

Számnév mások (a kérdés körébe tartozók t. i.): *minden, mindnyája; annyi, ennyi, mennyi, hány*, és az utóbbiak összetettjei, u. m. *mindannyi, valamennyi, akárhány* stb.; *némi, némely, egynémely*. A mennyiség-jelentő szókhoz sorolom még ezeket: *csupa, merő, összes*.

Az itt elszámolt szókat rövidség kedvéért ezentúl a számnevek vagy mennyiség-jelentő szók általános címe alá foglalom. És most folytatom az 1. pont tárgyalását.*) Az 1. pont szerint: A számnévjelezte szó, kevés kivétellel, egyes számban marad; pl. Száz kérdéssel ostromolnak engem. Elég bajom van veled. Mennyi ember! Csupa koholmány. Merő rágalom.

Megérintettem ott a szabálytól való eltérések kérdését is. Visszatérve e kérdésre, eléadom röviden, mit mondanak régibb nyelvészeink a mennyiség-jelentő szók és jelzettjeik egyes és többes számáról.

Erdősi János. (1536.) „Quodsi his juxta latini sermonis proprietatem uti voles orationibus: *unus homo, duo homines, tres homines, egy ember, két emberek, három emberek* etc. in patrii sermonis peccas proprietatem stb.“ Példái: *Két ember* megyen vala fel az templumba. Uram, tíz talentot adál énnekem. *Sok* az hivatalos, *kevés* az választott; avagy: *Sokan* vadnak az hivatalosok, *kevesen* vadnak az választottak. Nec dicimus: *Sokak* az hivatalosok, *kevesek* az választottak.

Molnár Albert. (1610.) Szerinte mind a két szám járja; pl. *Senki* nem szolgálhat két úrnak. *Két emberek* mennek vala fel az templomba.

Geleji Katona István. (1645.) A többest pártolja. De az egyes mellett legjobban bizonyít Katonának az a saját kijelentése, hogy a közönség (akkor még: község) egyes számmal él; pl. *Három része* vagyon az igéknek: pro, *három részeik* vagynak stb.

*) Az 1. a multkor véletlenül kimaradt. L. júniusi füzet, 245. l. legalúl.

Pereszlényi Pál. (1682.) Szerinte az *Adjectivum collectivum* pl. *sok*, és „numeralia supra unitatem omnia — — communiter tantum in Singulari declinantur, quamvis absolute etiam in Plurali flecti possint, ut: *Sok katona; tíz ember.*“ Több példája is egyesben áll, ki véve a következőt: „Az úrnak minden beszédit, mellyeket stb. Ebben a *beszédit* szót maga is „antecedens plurale“-nak nevezi.

Kövesdi Pál. (1686.) „Adjectivis numeralibus nunc Singularia, (et quidem usitatus) nunc vero Pluralia subjiciuntur Nomina Substantiva, ut: Senki sem szolgálhat két *Úrnak* (pro Uraknak). Két embernek mennek vala fel a templomba. Többi példája egyesben áll: *Három forinton — — négy pénzen, két ökrön.* De az előszóban találkozunk ezzel is: „ez edgy-néhány *Czikkelyekből* vagy *regulákból* álló könyvecskémet stb.“

Szőnyi Nagy István. (1695.) Ez *Katona István* szabálya szerint beszél. „Magyar Oskolája“ tele van többes számokkal; pl. öt *vocalisokkal* consonáló öt *syllabákkal.* — tizenkét *betűkkel*, stb. A két *Vocalis a á* között hány *Consonánsok*? Egyszer mégis kérdi: *Hány Consonáns követi hátúl?*

Látni ezekből, hogy a számnévjelezte szónak egyesben maradása már régebben is általános gyakorlat volt; a többes használata pedig csak kivételképen dívott többé-kevesbbé.

Adjuk hozzá, a mit Révai mond a számnevekről: „*Cardinalibus — — nomina numerata subiiciuntur, usu promiscuo, modo singularia, modo pluralia: ex. gr. két ember, két emberek.* Révai mind a kettőt egyaránt helyesnek tartja. Azt mondja ugyanis, hogy a magyar nyelv fiatal korában beérte azzal, hogy az amúgy is többes jelentésű számnévnek egyesben maradjon a jelzettje. (*Sok hal, sok gém: piscis multus, ardea multa; három hal: trias piscis; öt gém: pentas ardea.*)

De később az előbbrehaladó, a világos és nyomatékos beszédre törekvő nyelv, Révai szerint, elfogadta a másik formát is, a többes számot; pl. *három halak, trias piscis-multitudo; öt gémelek, pentas ardea-multitudo.*

Kitünő nyelvészünknek e fejtegetésénél erősebb volt az élet, a köz megállapodás, és az ennek következtében ma

fennálló gyakorlat. A határozott számnév-jelzete szó csaknem kivétel nélkül, a többi mennyiség-jelentő név jelzettje pedig, megengedem, hogy több kivétellel, de rend szerint szintén egyes számban áll.

Az előbbi csoportozatban előforduló kivételek nézetem szerint arra a ritka esetre szorítkoznak, a melyben a jelző és a jelzett oly szorosban egybefűződnek, hogy úgy szólva egy szónak vehetők; pl. Legalább száz forintot adj még. Nem loptam én a százforintokat, hogy te rád vesztegessenem. A tízforintok sem teremnek úgy mint a gomba, hogy stb.

A többi számnévről azt jegyzem meg, hogy ezek: *némi, ritka, összes* többes számú jelzettet is fogadnak; pl.: Van némi alapja; és: Lesznek némi észrevételeim. Ritka búza konkoly nélkül; és: Ezek vajmi ritka erények. Az összes könyvtár; és: az összes iratok. — Más ilyen számnévnek is akad többes számú jelzettje, pl. Minden szentek napja; (népiesen.) A szépmesterségek minden műveire. (Csokonai.) Némely komák. Némely kisebb munkákat is körvonaloztam. A többi pályamunkák. Markoltömérdek csösz-garasokat. (Mind a négy többes Arany-nak különböző dolgozataiban.)

Én ugyan a *minden, némely, a többi és tömérdek* szók jelzettjeit is mindig egyes számba teszem; de azért eszem ágában sincs a magyartalanság bélyegét sütni az itt idézett mondatokra. Már egészen más szemmel nézem a különben szintén zamatos magyarságú Faludinak im e mondatait: „sok sebeket ejtenek — elég dolgokat forgattam elmém-ben“; — mert *sok, több, kevés, kevesebb, elég*, továbbá: *annyi, mennyi, hány*, és ezeknek összetettjei a mai gyakorlat szerint egyes számú jelzettel állanak.

A határozatlan számnévek melyike szenved meg inkább a jelzett szó többesét, melyike szereti kevesebbé, és egyáltalában mikor van leginkább helye az ilyen többesnek? Ezt most ne vizsgáljuk; hanem vegyük tudomásul a magyar nyelvnek azt a kiváló sajátságát, mely szerint a mennyiség-jelentő szó jelzettje rend szerint egyesben áll. Nyelvünknek az a sajátsága, melynél fogva a többség fogalmát egyes számmal fejezi ki, számnév nélkül is nyilvánul nem egy esetben. Mondjuk például: Van közte keserű is; (p. a mandola közt.) Találsz itt szép nőt is, a mennyi csak kell. Van

közte *nagy* is, *kicsiny* is. Lesz ott *ügyvéd*, *képviselő*, *pap*, *katona*, egy szóval, mindenféle *vendég* (e h. *késérűek* — *nőket* — *ügyvédek* stb.)

Az 1. ponthoz a szóegyeztetés törvényéből kifolyólag még a következő részletek fűződnek.

a) Ha a számnév-jelezte szó akár alanya, akár állítmányi nevezője (nominativusa) a mondatnak, az állítmánynak rá viszonyuló többi részével együtt az ige is egyezik vele számban; sőt ha az ilyen állítmányi nevezőnek szükségképpen egyes számban kell állnia, ez visszahat magára az alanyra is. Példák.

Csak alanyi nevezővel: *Harmincz xsák hiányzik*. Ez a szegény két *fiú* póruljárt a tanítójával. Furcsán érzi magát ilyenkor minden *ember*.

Alanyi és állítmányi nevezővel: *Az a hatos mindössze is csak három forint lehetett*. *Csupa koholmány lesz az ő különféle bizonyítéka*.

Számneves alanynyal és állítmánynyal: *Száz forint sok pénz volt* akkor. *Ötvenezer vitéz harczos tömérdek ellenség* (lappangó *van* igével).

Jelzőjétől elválasztott jelzettel: *Dolog van* most elég. *Alapos beszéd* ma csak kettő *volt*. Több itt a *baj*. *Három a táncz*. *Kevés lesz* benne a talpraesett *gondolat*.

b) Ha a számnév-jelezte szó nem nevezője, hanem más nemű része az állítmánynak, akkor ennek csak többi, ráviszonyuló része egyezik vele; az ige pedig az alanyhoz simúl személyre és számra nézve.

Pl. *E két emberre, mint tanúra, én semmit sem adok*. *Azt a négy embert, az idegent, nem láttad a páholyában?* *Minden embernek, még a legszilárdabbnak is, kifürkészik ők gyenge oldalát v. gyengeségeit*. (Utóbbiban több birtok, de szintén csak egy birtokos.) *Valódi tudóst csak kettőt ismerek*. *Országot keveset láttál még*.

c) Különös figyelmet érdemel az a körülmény, hogy ha az összesorozott mondatok elsejében valamely szó többesben áll is, legott egyesbe kerül a rákövetkező mondatban az esetre, ha egyező viszonyban áll olyan számnévvel, a mely csak egyes számú jelzettel szenved meg, vagy a mely magában véve csak egyes számú ragot vesz föl. Példák.

Csak vannak pártfogóim! A te pártfogód mindössze is csak néhány alsó rangú tisztviselő.

Ugyan kik a pájtásai? Az ő pájtása minden csavargó. Pajtása valamennyi kártyás van a világon.

A vendégek mifélek? A vendég ma csupa-idegen; van közte (v. köztük) hivatlan is egy-kettő.

Láttál-e ott olaszokat, spanyolokat? Olaszot láttam igen sokat; spanyolt alig háromat, négyet.

Érd be e részvényekkel. Oly kevésnek tartom e részvényt, hogy stb.

Kétséget sem szenved, hogy az 1. pontban mondtak a többes szám eseteire is alkalmazhatók; mert (é helyett, például: Némely embernek furcsa az esze járása, ezt mondom: Némely embereknek furcsa az eszük járása; vagy e helyett: A többi tanuló jól viselte magát, — ezt: A többi tanulók jól viselték magukat. Művészekkel számosakkal találkoztam utamban. Orvosok csak ketten vagyunk a képviselőházban. — De én itt az első pontban a rend szerint érvényes egyes szám különböző mozzanatait kívántam feltüntetni; mert ez az egyes szám, mint mondtam, különben is nagy szerepet játszik nyelvünkben.

A számnévnek egyébiránt megszűnik ez a merevsége, mihelyt ő vagy a jelzett névtől különválasztva, vagy jelzett nélkül főnév helyett állva egyáltalában ragozhatóvá válik. De ekkor is szűkebb korlátok közt mozog, mint a melléknév. Ez a most következő pontból eléggé ki fog tetszeni.

JOANNOVICS GYÖRGY.

A TANÁRKÉPEZDÉRŐL.

Azaz nem csak a tanárképezdéről ohajtok szólani egy-két szót, hanem általában minden képezdéről, meg nevelde-ről, uszodáról meg lövödéről, irodáról meg távirdáról, fonodáról meg öntödéről, dolgozdaról meg észleldéről, járdáról meg főzdéről, szállodáról meg zenedéről, vigardáról meg üdöleldéről, vagyis valamennyi rossz-dáról meg-déről. Ezeket a Nyelvőr, úgy emlékezem, főlemlegette már, ha nem is mind, de mégis azzal a dicséretes szándékkal, hogy mind kiírta; minthogy azonban e korcsok kiírása eddigelé, fáj-

dalom, nemsikerült, nem sikerült pedig tán egyrészt azért, mert a közönség hamarjában nem tudta miféle jó szókkal pótolja minden egyes esetben ama roszakat: lássuk hát a még meg nem vesztegetett gyakorlat egyes példáiban, hogyan szokott a magyar nyelv eljárni, midőn a fentebbiekhez hasonló fogalmakat kell kifejeznie.

A falusi lányok és legények télen fonóba járnak, nem fonodába; a kocsis az úsztatóba viszi lovait, s eszé ágában sincs az uszoda vagy épen úsztatóda; az utasnak az a hely, a hol meghál, éjjeli szállója, de nem szállodája; a fiskális úrnak dolgozó- vagy író szobája van, de nem dolgozdája vagy irodája; s a mély szülők lelkében még élnek az ép nyelv tradíciói, azok nevelőbe küldik gyermekeiket, nem pedig neveldebe.

Hasonlóképen, ha inni szeretne a magyar ember, azt mondja: gyerünk az ivóba; ökreit, ha hizlalni akarja, a hizlalóba köti; csángó atyánkfiai aratóba mennek, midőn az aratás kezdődik; s a kinek valami meggondolni valója van, gondolkozóba esik.

Fonó, úsztató, szálló, dolgozó, író, nevelő, ivó, hizlaló, arató, gondolkozó mind csupa részesülő, mindegyik kettős jelentéssel. Jelenti ugyanis mindenk előtt azt a személyt, a ki az illető igében foglalt cselekedetet megteszi; fonó: a ki fon; úsztató: a ki úsztat; szálló: a ki megszáll; dolgozó: a ki dolgozik; író: a ki ír; nevelő: a ki nevel; ivó: a ki iszik; hizlaló: a ki hizlal; arató: a ki arat; gondolkozó: a ki gondolkozik. De jelenti — mint az idézett példák bizonyítják — azt a helyet is, a hol az illető cselekvés végbe megy, mintha így mondanók (mint a hogy mondjuk is): fonó hely, úsztató hely, szálló hely, dolgozó szoba, író szoba, nevelő intézet, ivó ház, hizlaló ól vagy istálló, arató munka, gondolkozó állapot.

Számos így képezett szó, ha magában áll, azaz ha nincs mellette megnevezve a cselekvő személy, személyes jelentését egészen elveszti s csak épen a helyet jelöli, a hol a dolog történik, például: fürdő, a hol fürdenek; kuglizó, a hol kugliznak; nyaraló, a hol nyaralnak; messzszelátó, kilátó, a honnan messze, kilátni; ebédülő, a hol ebédelnek (analog vele a francia restaurant, a hol

restaurálnak); vendégfogadó, vagy egyszerűen fogadó, a hol vendéget fogadnak; kutyaszorító, a hol kutyát szorítanak; kutya kaparó, a hol a kutya kapar; farkasordító, a hol a farkas ordít; kakasülő, a hol a kakas ül.

Gyakran maga a hely is meg van nevezve, a hol valami történik, s ekkor minden félreértés lehetetlen, pl. íróasztal, hálószoba, tanácskozó terem, átjáró udvar, serfőzőház, szövőszék, rakodószekér, sütőkemencze, szárító padlás, kerülőút, akasztófa; néha egész általánosságban, csak az elvont „hely” van utána vetve, mint álló hely, ülő hely, játszó hely.

De nem csak a történet színhelyét jelölik ezek a részesülők; jelölik az eszközt is, melylyel a cselekedet végbe megy, és jelölik magát a tárgyat, melyre kihat.

Eszközjelölők: ásó (a mivel ásnak), fogó (a mivel fognak), köpülő (a mivel köpülnek), véső (a mivel vésnek, s a miből lett vésű), csöngető (a mivel csöngetnek, s a miből lett csöngetyű), pattantó (a mivel pattantanak, s a miből lett pattantyú), emelő rúd (a mivel emelnek), ivópohár (a melyből isznak), evőkanál, főzőkanál (a melylyel esznek, főznek), kötőfék (a melylyel kötnek), hordozószék (a melyben hordoznak), terítő, takaró (a mivel terítnek, takarnak), fedő (a mivel fednek), szemfedő (a mivel a szemet befedik), stb.

Tárgyjelölők: szántó föld (a melyet szántanak), vetőmag (a melyet elvetnek), járóföld (a melyet bejárnak, járni való), hajtókerék (a melyet hajtanak), hajítófa (a melyet hajítanak), kiadó pénz (a melyet kiadnak, kiadni való), öltőruha (a melyet felölttenek, felöltetni való), mosóruha (mosni való), viselőruha (viselni való), betevőfalat (betenni való, enni való), eladó leány (eladni való), átalvető (a mit átalvetnek), kivető (a mit kivetnek, kivetni való), kecskerágó (a mit a kecske rág), kapó (kapni való), kapórajö (úgyjö, hogy éppen megkapni való), stb.

Az *andó*, *endő* részesülő ugyanilyen kettős jelentésű; például: látandó, jelenti azt, a ki látni fog valamit (mit vagyok látandó?), és jelenti a látni való tárgyat; a vádlott

elítélendő, de Krisztus is itélendő holtak és eleve-
nek fölött.

Sőt nem is kell részesülőnek lennie, az egyszerű tulaj-
donságszó is fölveheti ezt a kettős értelmet. Mit jelent
például vak? Azt a ki nem lát. De beszélünk vak éjsza-
káról, vak homályról is, és ekkor a „vak“ jelenti azt, a mi
nem látható, tehát a láthatatlant. Mit jelent a siket? Azt,
a ki nem hall. De beszélünk siket hangról is, azaz olyas-
miről, a mit nem hallani.

Szóval az adjectivum akár magában, akár substanti-
vummá önállósulva, lehet mind az activ, mind a passiv cse-
lekvés kifejezője.) S erre más nyelvekben is találunk némi
analogiákat. A francia restaurant szót feljebb már idéztem.
Idézhetem még a németből a bedienter szót, mely képzése
szerint olyan embert jelent, a kit szolgálnak, valósággal pe-
dig épen az ellenkezőt jelenti.

Alkalmazva ezt az elvet, könnyű szerrel megjavíthatjuk
a cikk elején megrótt, hibásan képzett *da*, *de*-féle szókat.
Képezde helyébe teendő helyesen képző (t. i. intézet), *ta-
nárképezde* helyébe tehát tanárképző; *nevelde* helyébe
nevelő; *uszoda* helyébe uszó; *lövőde* helyébe lövő;
iroda helyébe író (v. író szoba, író terem); *távirda* helyébe
távíró (jobban messzeíró); *fonoda* helyébe fonó; *öntöde*
helyébe öntő; *dolgozda* helyébe dolgozó; *észlelde* he-
lyébe észlelő (jobban figyelő); *járda* helyébe járó;
főzde helyébe főző; *szálloda* helyébe szálló (vagy fo-
gadó); *zenede* helyébe zenélő; *üdvlelde* helyébe üdv-
lelő; *vigarda* helyébe vígadó (a hol t. i. vígadnak). A
vigarda szónak még az *ar* szörnyeteg képzőben is halálos
betegsége van; annál inkább el kell temetni, hogy a helye-
sen képzett vígadóban ismét föltámadhasson. Kérve
kérjük a minden nemzeti ügyben dicséretesen elüljáró Türr
tábornokot, törültesse ki azt az ocsmány *vigarda* szót a
legújabban elkészült díszes propeller orráról s tétesse he-
lyébe a vígadót.

Az etymologusokra hagyom ama kérdés tisztázását, el-
foglalhatja-e, s mikor és miképen foglalhatja el a *d* helynév-
képző a *da*, *de* helyét (melyről efféle neveink tanúskodnak:
Aszó d, Fűred, Igmánd, Kövesd, Mogyoród); az
én igénytelen soraimnak egyéb föladatát nem tűztem, mint

annak a kimutatását, hogy a magyar tulajdonságszó azon egy formájában mind az activ, mind a passiv cselekvést kifejezi, s ez a kettős jelentés megmarad benne akkor is, ha névszóvá lesz. Bizonyítják ezt az igéből közvetlenül származó névszók is; melyeket ennél fogva hiba vagy legalább is fölösleges a *tat*, *tet* közbeszúrásával meghosszabbítani, nehézkesebbé tenni. A kit meglepnek, meg van lepve (nem *lepetve*), tehát meglepésben részesül; minek a *meglepetés*? A ki másokkal össze van kötve (nem *köttetve*), annak összekötései vannak; ne mondjuk hát, hogy *összeköttetései*. A kit megöltek, vagy megválasztottak, vagy kineveztek, annak beszéljünk a megöléséről, vagy megválasztásáról, vagy kinevezéséről; de minek a *megöletés*, *megválasztatás*, *kineveztetés*?

Kettős jelentés van egyéb *ás*, és képzőjű névszókban is, a mennyiben jelentik magát az illető cselekvést, de jelentik a cselekvésnek az eredményét is; például mindjárt maga a jelentés szó, meg: hirdetés, fogadás, rakás, kerítés, járás (szolgabírói járás), mosás (vízmosás), hajlás (Tisza-hajlás), stb. Ezeket azonban mint távolabb eső analogiákat a feljebb kimutatott activ és passiv jelentésű szók mellett csak épen érintem, de tárgyalni, legalább ezúttal, nem akarom.

GREGUSS ÁGOST.

A TÁRGYAS-TÁRGYATLAN RAGOZÁSHOZ.

Lehr A. a 118—123. lapokon helyesen kifejtette a külömbiséget a személyragos névszóknak névelős és névelőtlen használata közt. Ideje már, hogy az irodalmi nyelv szabaduljon az olyan helytelen nyelvtani szabályoktól, minő az, hogy a személyragos névszó előtt nem teszszük ki a névelőt. Pedig az ilyen névszó csak annyiszor megköveteli azt a névelőt, mint a ragtalan névszó. Hasonlítsuk csak össze ezeket a mondatokat:

Van itt sok könyv. Itt van *a* sok könyv.

Van könyvem. Megvan, *a* könyvem.

A második mondatpár ép úgy viszonylik egymáshoz, mint az első (v. ö. a görögben δουλός σου = szolgád, és ő

δούλος σου = a szolgád); és ha azt mondaná valaki: „Mégvan könyvem“, bizony sértené a magyar nyelvérzékét. Innen természetesen következik, hogy a birtokos-ragos tárgyhoz ép úgy viszonylik az állítmány, mint a birtokos rag nélkülihez, azaz: ha határozott, tárgyias ragozással jár, ha pedig határozatlan, tárgyatlanul.) Az utóbbi esetre fölhozott példákhoz (121. l.) járuljanak még ezek:

Némj részét pedig Dorkó sodorgatott. Nyr. II. 515.

Oh Kont, mikor lát párod at hazád? Vörösm. Bujd. V. fv.

.... A ki egy magzatját megölt.... Tompa II. 325.

Legtöbbször és, úgy látszik, tudatosan s szándékosan ír így Toldy Ferencz. A következőket csak két munkájából szedtem (A magy. irod. kézi könyve: Kk. — és A magy. költészet története: K.):

A lapok folyvást hoznak lyrai és elbeszélő költeményeit. Kk. II. 811. — A nyelvújítás eszméje, mely neki valódi irodalmi nyelv teremtését jelentett. Kk. II. 19. — A főpap fővezér választását ajánl. Kk. II. 214. — Z. egy passiói mysterium töredékét közlött. K. 100. — Rímes krónika néven csak történeti események verses előadását értettek. K. 105. — Egy kiadását ismerem. L. 118. — Csak két kiadását ismerünk. K. 169. — Bármennyi-szép termékeit e század lyrájának hozott napfényre a jelenkor. K. 302. — Egy magy. akadémia eszméjét Bessenyei pendített meg. K. 330. — Első kísérletei 1777. láttak világot; nagyobb csomójakat csak 1789. adott Révai. K. 346. — Baróti is vetett munkája elibe egy magyar prosodia elemeit. K. 364. — Vessék önök össze az akkori irodalmat Himfyvel s ennek nyelvezetével: s egy óriás lépését fognak látni. K. 437.

STEINER ZSIGMOND.

VÖRÖSMARTY CSONGOR ÉS TÜNDEJEBŐL.

I.

Nyelvésznak bizonyára nem vehetni rossz néven, ha a jó irodalmi termékek közül azokat tartja legjobbaknak, me-

lyeknek a nyelvük is jó, zamatos, magyaros. Ez különösen költői műveknek válik nyereségükre (Nyr. I. 20.), mert a költő legjobb hasznát veheti az élénk színekkel festő és érzékeltető népies kifejezésmódnak. Ez a tulajdonság emeli annyira Arany, Petőfi, Tompa költeményeinek becsét, s ez teszi egyik legszebb oldalát Vörösmarty Csongor és Tündéjének.

„Csongor és Tünde“ nyelvi tekintetben Vörösmarty-nak bizonyára legjelesebb műve. Népies, magyaros nyelv-sajátságot egy művében sem találunk annyit, mint ebben. De különben is az e műben föltünő új szólásokban, sőt új szókban is többnyire oly magyaros nyelvérzék vezette, hogy alig tudjuk benne megkülömböztetni azt, a mit a népies nyelvből vett át, attól, mit a benne is önkénytelen működő nyelvszellem teremtett. S azon fölül olyan zengzetes, bájos egész dictionja, hogy nem tarthatjuk túlzottaknak Gyulai szavait (Vör. életr. CLVIII.): „Mintegy varázs ütésre épül föl e mű, . . . s a nyelvnek oly bűbájos zenéje ringatja lelkünket, mintha Vörösmarty meg akarta volna mutatni, hogy mire képes a lenézett s a nagy urak palotájából száműzött magyar nyelv.“ (A mű 1830-ban jelent meg. Különösnek tetszhetik a Magyar Nyelv Szótárának pontossága, ha meggondoljuk, hogy még ebben a műben is sok szólást és szót találunk, melyet a Szót.-ban hiába keresnénk, pl. szószatyor 300.*), pípesen 302., pinczeszáj 322. díszesedjék 351. elszalajt 291. együtt 330. stb.)

Vannak azonban olyan jelenségek is, melyek nem a nyelvszellemnek önkénytelen szüleményei, hanem önkényes nyelvcsinálás mesterkéltségek termékei: sok új szó, köztük sok helytelen, és itt-ott egy-egy idegenszerű kifejezés és szerkezet is. Lássunk előbb egyetmást abból a sok magyaros sajátságból, melyek oly zamatosá teszik a Cs. és T. nyelvét.

Népies szók. Itt először is szembe tűnnek a gyakran alkalmazott népies fölkiáltó szócskák; ilyenek: deh te szürke, deh te ráró! ucczu; ej ha; vaj! mi volt ez; így la; hej! hej dinomdánom! ej! kár; szörnyűség; úgy-e; hallod; no bizony; hóha, hőhe; hé az ördögökbe! szedte vettét! Úgy de bezzeg,

*) A lapszámok Ráth 6 köt. Csal. Könyvt. kiadására vonatkoznak.

Balga bátyó 297. — Mások: latorkodol 285. sivány föld 285. sivány por 310. sivány homok 343. csapásom 287. nyeg (?) e h. nyög 288. hibázni e h. hiányzani 289. libucz 290. elszalajt 291. tök kolop 293. kis kolop 317. varacskos szekerke 297. nyargalóztál 299. legkivált, ösztövé, szószatyor, térdelve 300. rövidke 301. ne lépj oly pípesen (begyesen, kaczkian, geziert?) 302. jaj tomporom 304. csalfa, ennyi aggság, és miért? egy asszonyért 313. tréfa ság, nyavalygott 317. meg ne csosszánj 318. tollu 320. szólogat, pinczeszáj 322. szerdék 326. szinte mérgelődtem 314. tányérbélvirág 338. bélétt 344. sáporogás 345. köllene 348. kényeskedik 349. kacsingat 352. dühül 356. hűselni 357. felmagasztalunk, ne búsulj (fölkasztunk) 359. szín ezüst 263. idább 279, errébb 291. legelsőbb 301. véghetetlen 339.

Népies szólásmódok. Elkapott levél, kit süvöltve hord a szél 261. Vén penész, ne tétovázz 262. Térj dologra, vagy biz Isten itt felejtlek a fatőben 262. (v. ö. „De kár hogy férhe' nem menté. Mentem volna, de nem vettek, Engem itthon felejtettek.“ Pap, Pal. Népdk. 26.) Csevegni jobb' szeret, mint enni inni. Szemmeresztve lovagol 263. Menj el, merre lábad visz, s z e m e d lát. Légy szerencsés, mint az ördög papsüvegben 265. Olyan Isten-verte had nincs talán a félvilágon 267. Beh megjárnam vele 269. Értem sors bitangja lennél 272. Hadd lássam, mi csodást. Tarka-barka, szép tojás. Mászva mász. Hármashárom éjszakán 275. Nem születél, úgy tetteél rózsafán 277. Asszonyom, te szép virágszál 278. Állj elébe 280. Ágról szakadt 285. Tátosróka 286. Mint az ájtatos közönség a faképnél a papot, itt felejtett, itt hagyott. Ilyen-adtát kurjogat 286. Úgy megalszik, szinte nyeg 288. Jaj, megégtem 321. Vagy ne élj meg 296. Itt pihenj meg 319. Ej ha, szinte megmeredtem! 297. Ha úgy mehetnék, mint a gondolat 282. E biz alszik 297. Éhen el ne veszz 281. E varacskos vén követ felnyalábolom. Jaj neked, te csalfa szolga, meg lesz ágyad vetve nálam 297. Átkozom rossz bocskora. Hol jár itt az Isten adta 298. A mennydörgő

mennykü . . . ahhoz képest czimbalom. T e m é r d e k s e m m i
 299. M o n d h a t o m , g y ö n g y k é t s z e m é l y . A z n e k e m m á r
 cifra ének! Ne tátogass itt 300. Nincs-e tiltva kérdést
 tenni szűz magánál 300. (v. ö. jó magam; édes ma-
 gunk; „Egy öreg karszékbe úr-magát vetette“ Ar. Toldi
 III.) Ily rendelést nem találni hét megyében 301. Már
 azt meg nem állhatom 302. Már nem állhatom to-
 vább 304. Hagyd el! Itt egy ember tátogat, s milyen
 harcsa szája van. Én egy toppot sem megyek.
 Gyenge, mint a csibemáj. Mennykő, egyik sem fülel rám
 302. Megcsípem, hogy vére csordul. Itt veszünk 303.
 Most itt rekedtünk 304. Irgalmatlan rossz kova 305.
 Minden porczikám megindult. Nem tudom, hová legyek
 306. Minden uton megterem 307. A ki most ezen jár
 308. No kedves kis madárkám, csillapodjál. Szakált
 ereszt 309. Tudja Isten, vagy mi. Hát hová, s hová
 ne mennék? Erre is, meg arra is 310. Ágyon a fehér leány
 mint elöntött téjhab alszik 311. Csak úgy tesz, mint
 ha alunnék. Istenem! hát merre menjünk? Én tán elmegyek
 haza 312. Hát te lomha dög. Oh te medveczímér
 312. Még ez ám a ferde had! Már csak feltápázkodom!
 313. (Ez a szamár) csillagot nem rúg, de mondják:
 Jobb szamáron, mint gyalog. Meg ne moccanj. Csillagom
 szülötte! hát még itt is megterem ketek? Mondok, egy
 kis papramorgót nem parancsol jó uram? 314. Nos mi
 kell? Mondok, merre lesz menésünk? Oly erős, hogy!
 314. Annyi, mint az! Majd leszálok. — Semmi szállás!
 csak maradjunk 315. A hideg már majd megvette 317.
 Isten hozzád, kapufa 318. Hirhozónak vissza nem
 térsz 319. Löcsnek épült 320. Oh a lelkem gilicze! 325.
 Kincsem adta kis csalója 326. Asszo'nyám 336. Búsuljon
 a szamár, elég nagy feje van 326. Tán megtetszett neki;
 attól tartok, elszereti 332. Már ez mégis szörnyü-
 ség 333. Legalább is 338. Szörmentében bánj ve-
 lők most 343. Ez van ám csehül 347. Földhöz ragadt
 fiu, kit még az ág is húz. Nyargal föl alá 348. Míg vi-
 lág lesz a világ 355. Mit ihatnál 352.

Népies, vagy bár nem egyenesen a nép nyelvéből vett, de
 egészen a népies szólások formájára termett s a színezést
 nagyon élénkítő iker szókat, kettőztetéseket, jel-

z ö k e t is sűrűn találunk: Isznak, esznek, alkudoznak 264. Raboknak rabja 282. Nincs mit inni, nincs mit enni, étlen szomjan kell heverni 276. Össze-vissza s átölelni 300. Merre törjek, merre térjek? 336. Oh örömmek fájdalomnak kínos édes érzeménye! 302. Árván, búsan, elhagyottan, fejcsügsesztve jár utánuk 333. Búban, kínban, szenvedésben 338. Járnak, mennek a ligetben 333. Járdogálnak, lépdegélnek 305. Menj, ne késsél, menj sietve 300. Elmegy, itt hágy 305. Várva várja 335. És alattam és fölöttem és köröttem 298. Szólj, te ferde rosz kerék, szólj 295. Szólj, te tőke, szólj, te szikla, szólj, te békasó 305. Csempe szád és vitorla két füled; görbe lábad löcsnek épült csontozatja 320. Hó ruhája 332. Fúdd ki már lúdmérgedet, dévaj, álnok, csapdi szer te 309.

Egyéb sajtáságos kifejezések: Kireppent a madár, az ész s a fészek pusztá, szellők sípja lett 282. Mint sugár, mely egyik égből, egy világi messze végből más világba szökve hat 298. A világok mindene u. o. Nem legböjtibb gondolat 300. És te messze, messze vagy még, mint a végtelen világ vég 301. Ott Csongornak hírt hagyunk 302. Útját úgy eltérdelik 304. (v. ö. Szük utunkat mind elállta 302.) Én biz itt leülök addig, gyámolítom a falat 313. A közép dél fényekor 308. Félig alkonyult teremben 311. Érte a halálból vissza tudnék lelkesedni 319. Évek éve mulhatik 330. És vadúljon messze tőled minden, a mi boldog és jó 334. Csodaszülte szűz alak 336. Lény-nem-lakta éj 339. 340. Az emlék tükörével a mosolygó multba visszaboldogít 363. Szólj, vagy e láncz megkettőzik csontodon ma 263. Báj szellő kel éj felében, melytől a szemek lehúnyanak 264. Rabságra fűzöm (e h. rabszíjra) 282.

Igék vonzatai: Rajta menjünk 355. — Lelkem vágy szárnyára kél 261. — Térj dologra 262. E házba térek 312. — A bocskorra felkapott 318. — Mily utálatos zavart szól 262. — Fogfájásra ébredek 331. — Hát ha még majd rád ijeszték 307. — Mint ha társát koncevő eb megmorogja 321. Harmat gyöngye hullja meg 351. — Csókért csókkal adakozni 301. — Ezt úgy cseréltem egy juhásztól bikabőrön 313. — És e torkot csak bolond dártartogassam 343. — Ez a kebel volt mű-

hely ezrekért, ... szüntelen a hír s dicsőség tette in koholt 346. — Te messze bírsz, s nagy birodalmad nem tud éjszakát 282.

Ragok, viszonyzó k használata: *-n*: Őrző gondomon nagy nemzetekké serdült a világ 346. Úgy cseréltem ezt bikabőrön 313. Üsd fülön 279. Pofon csapott 289. Nyakon kötötted 286. — *-úl*: Vágd pofúl 280. — *-be*: Hasba rúglak 291. — *-ben*: Ebben agg apádnak haszna nincsen 264.

STEINER ZSIGMOND.

A NÉVMAGYARÍTÁSOKRÓL.

A helynevek, meg a családnevek, vagy magyarul: vezeték nevek a legépebben fentmaradt nyelvemlékek; olyanok mint a geologusra nézve a kövületek, mint az archaeologusra nézve a félre rakott régi pénzek, melyek nyomásukat megtartották; míg a köz forgalomban levők részint elkoptak, részint idő közben újakkal cseréltettek be. A jövő kor nyelvésze azonban ezeket sem fogja használhatni azon szerencsétlen névmagyarítások miatt, melyek újabb időben divatoznak. Naponként hallunk vagy olvasunk furcsánál furcsább magyar neveket, melyeken most ugyan még messziről megérezik az új szag, mint az ujonnan mázolt butoron; de a jövő nemzedék füle, félő, hogy majd hozzá törődik s jónak veszi a hamis pénzt.

Hogy ezen újdonsült nevek közül melyek roszak és miért roszak, arról már szóltak mások; hanem, hogy hát tulajdonképen hogyan kellene a neveket magyarosítani, arra nézve még nem olvastam utasítást.

Én részemről azt tartom, hogy e tekintetben is legjobb útmutató maga a népnyelv. A nép, mint ezt a vezeték nevek története tanítja, vagy az apáról nevezi a fiút: Jánosfi, Pálfi, Péterfi; vagy foglalkozásáról: Kovács, Szakács, Molnár; vagy nemzetiségéről: Tót, Német, Török, Horvát; vagy lakó helyéről: Borsodi, Györi, Komáromi; vagy legtöbb esetben a személy egyik kiváló tulajdonságáról: Veres, Szőke, Kövér, Nagy, Kurta, Kis, Telehaj, Göndör, Fejes stb. stb.

A másik módja a tulajdon-név adásnak abban áll, hogy a nép magyaros hangzást ad az idegen vezeték neveknek, de

lefordítani soha sem fordítja le. A nép nem csinál Serényi, Szerényi, Erényi, Reményi-féle neveket; Blochból nem Ballagi-t, hanem Balog-ot, Hirschler-ből nem Szarvasi-t, hanem Hársi-t vagy Hársost vagy Hárs-t, Buchberger-ből nem Könyvhegy-i-t, hanem Bükkberek-et, Ankerschmidt-ből nem Vasmacskakovácsi-t, hanem Akkorsincset.

Igaz, hogy a népalkotta nevek közül kivált ez utóbbiak gyakran gúnyneveknek is beillenek, de ezen segíthet az, a ki maga választja új magyar nevét; sőt éppen ez által megelőzheti azt, hogy a nép őt kimondhatatlan idegen neve helyett valami nem éppen hizelgő névvel meg ne tisztelje.

Mutatványúl íme itt közlök néhány, a nép magyarosította vezetéket nevet.

Schallkammer: Sarkament. Pechhacker: Pihóker. Dick: Tik. Ameis: Ómász. Tizetter: Tizökör. Kohn: Kanzsídó, Kan Mária, vagy Kónyi. Sauer: Szájer. Vaczlav: Maszlag. Toperczer: Perczel. Krautsack: Karczag, Karcák. Ebenspanger: Pangér. Armbruster: Puzdor. Hapézeder: Abéczedé. Dr. Lauffer: Lábfej doktor. Andriseck: Andris, Andor. Mücke: Mike. Lücke: Löké. Hansjörgel: Hanzsér.

TURCSÁNYI ANDOR.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

A Nyelvőr feladatát teljesíti, midőn a nyelvismereti forgalmat gyorsítva eszközli. Ha ugyanis a szótár foglалó-helye, akkor a folyóirat kelendősítő eszköze a nyelv alkotó anyagi s alaki részeinek. Ennélfogva ne várjuk, míg akár az akadémia szótárába, akár a készülöben levő történeti szótárba begyűlnek nyelvünk ismert s ismeretlen anyagrészei, mint valami vesztetőba a környék esővizei, hanem időt s módot használva, termékenyítőleg csatornáztassuk szét a mi tanulságos, a mi gyakorlathias a nyelvben.

Épen azért én is — míg a Nagy Szótár pótlékfüzetei s a Nyelvtörténeti szótár megjelennek, sietek a „Nyelvőr“ útján néhány itt s más közlönyökben még meg nem jelent szókat, nyelvemlékekből szemeltekét közölni, s divatjukat ajánlani.

A járó mű úgy hajt hasznót, ha egyes részeit nem rejtegetjük, hanem vesztég- és különlétükből kiemelve, egybeegészítve, haszonhajtó forgalomnak indítjuk; mert az axioma: q u i

non proficit, deficit (ki nem halad, marad) a nyelvművelésre épen talál; mert bizonyára nem kevés hiány, nem egy beavúlt hiba nyelvünk alkotmányában, számos deríthetlenség az analogiában, etymológiában, a kül hasonlításban róható fel eddigi mulasztásunknak s késedelmezésünknek.

Ezt előre elmondva, következtetem betűsoroslag a szók jegyzékét*).

Abál, a Nszótárban hibásan áll mint erdélyi szó. (Dugonics)

alácsaponik. (Gelei Kat.)
V. ö. csökönik hason képzésű tájszó.

alkhat (Kat.), alkhatatlan (Faludi). V. ö. alkuhatik (székelyes).

alkó és illendő (Kat.) A Nyelvőrben a „történeti vers“ közlésében is megvan az alko fokraggal: honnét alkob Szabácsot lövetni. V. ö. alkalmas = szabad (Pesti, Mátyás MNyelvtudomány cikkében.)

alkut: békéltet (Erd. egyh. történelmi adatok). V. ö. reálalkuszik, megalkuszik véle (Faludi magyarsága).

altában (tájszó). Pázmánynál: aluttában.

arányuság: viszony-tárgyak közti. (Bielek L.)

asszonytárs: feleség (Erdi cod.)

általevez, áthatólag is: kezdi a hajót általevezni (Tih. cod.).

átkul, igeképen: átokká lesz (Loskai).

általél, áthatólag: az ő anyjának halálát általélhetné. (Molnár Alb.)

árvakék-szajkó. (B. Szabó D.)

bécslel; „magunkat becslelni és megítélni“. (Tanod. lap.)

becsülevél (Kis-Enyedi oklevél).

beenyészik: betünik, beavul, beleenyészik. (Legend. Könyv.)

beeskés: beesküvés (Révai). Innen közvetlen a beesket = beesküdtet.

behirdet — népet, felhirdet — hadat (okirat.)

behonosít (Imre Sánd.).

beigazol (hirlap).

bekacsáz: biczegve behalad (Jósika Miklós).

bekötődzik (Káldi bib.)

bemetélék: recisamentum (Páriz Páp.).

bérigazítás: bérrendezés (Erd. egyh. történelmi adatok).

V. ö. perigazítás.

besérlik (Tájszót. l. series).

beszivató-ég (Kat.).

betácsol: betöm (Vadrózs.).

*) A Gelei-féle szók Felsőbányán lakó Lugosi József, akad. tag velem szívesen közlött jegyzeményeiből valók.

betűnik, l. beenyészik (Orbán Bal.).

bevehető s (Kat.).

birik; „jószágai a templomhoz birtak“. (Erd. egyh. tört. ad.), pogánykézre birtak. B. Szabó D.) E bennható ige a székeleyknél is divatos). Innen: birató kül-szenvedőleg = a mi biratik, bennhatólag = a mi odabirik. Biratott, pl. a templomhoz biratott föld = föld, mely a templomhoz van elbirva, vagyis birtokul foglalva. Erd. egyh. tört. ad.); egyébiránt lehet birótt is a bennható birik igeosztól. V. ö. elbir tőle szóejtést is.

birtokkapzsi (Haynald Laj.).

bitangvetett (Vadrózs.).

bocsánik, a szótárban iktelen (Debr. Leg. k.).

borköles: panicum (Páriz Páp.).

boska: maszcura (Orbán Bal.).

bosszuállatlan (Legend. Könyv).

boszubeszéd (Debr. leg.k.)

bothál: botorkál (Orbán B.).

bujal: faggat szemrehányással (a tájszótári értelmező sorok közt).

burhó (?) (Kat.).

buzgó hőség (Szent László leg.).

bükreng: bikkrengeteg (?)

cseplesháj (Páriz Páp. l. o mentum).

csetnek: városszolga (Tájszót. l. pandur).

csillogványos: csillogó ékezetű (Orbán Bal.).

csipedettel tele paprikás-hus (Kath. Néplap).

csodalátás (Petki. J.)

csompó, sócsompó (Orbán Bal.).

csonttörmély (Orbán Bal.).

csór; „vess az ebnek, megcsórja farkát“.

csorvasz: pimasz (?)

csökönik (Páriz Páp. l. vacuum.) V. ö. csökönyös,

csöppögetett rojtos végű velum (Erd. egyházi tört. adatok).

csügged a gonoszra (Moln. Alb.).

LŐRINCZ KÁROLY.

IKER SZÓK.

tiktak, fn. a székeleyknél am. hitvány, hánytvetett ember. (Nsz. B.).

tinó-binó, jelent több tinót együtt. A székeleyknél am. apró marha. (Nsz.) — Apró marha. (B.)

teliden teli, telides teli, am. igen nagyon, csordulig, kiömlésig stb. töltve. Másképen: teledes v. teljedes teli, teles v. telis teli, teljen teli. (Nsz.)

tetye-totyá; mn. idomtalan, ügyetlen, lassú járású, ki tipegve-topogva lép. Máskép: tityi-totyí.

tipegtopog, egy helyben maradva, v. lassú léptekkel haladva s aprózva tapossa a földet; tipegtopog, mint a tojó galamb. (Nsz.) — Igen apró, gyors, oldalgó léptekkel ide-oda mozog; t. a ki fázik. (B.)

tipestapos, a földet talpával majd gyöngébben majd erősebben nyomdosva mozog, lépeget. (Nsz.) — Lábaival taposva ide-oda mozog. (B.)

tipitapi, tipegőtopogó, v. minden cél nélkül ide s tova járó kelő; máskép: tepetopa. (Nsz.)

tiri-piri; a székeleyknél közmondattal nemű kifejezés, melyet oly emberre alkalmaznak, ki vmivel sikertelenül foglalkozik, s tulajdon értelmé: abból sem mi sem lesz. (Nsz.)

tirtyeg-tortyog; a székeleyknél használt szó, pl. tirtyeg-tortyog mint a vén ember. (Kriza.) Különben am. tortyog, folytonos v. gyakori torty hangot ad; tortyog a lábbeli, mikor abba víz megy. (Nsz.)

tityeg-totyog; lábait ügyetlenül, idomtalanul, lassan, lustán rakosgatva lép, jár, mint az elhízott récze, lúd v. elyengült lábú vén ember (Nsz.) — lassan, czammogva megy, mint vmi vén ember. (B.)

toronyaboronya, fn. Tolna-Baranya. Bejárta toronyát boronyát, azaz: sokat járt-kelt, tapasztalt. Erdélyben ezen értelmé is van: mindenféle, összevissza. Toronyát boronyát felhord, nagy teketoriával beszél. Csalóközben: tónyaboronya. (Nsz.)

torzas-borzas; mn. minek szálai fölmeredtek; torzaserte, bajusz, haj, tollak. (Nsz.)

torzonborz v. torzomborz; jelent a maga nemében igen borzast, bozontost; torzomborz bajusz, szakál. Képezetetésre hasonló a fánt on fánt, kótyonfitty, inczenpincz, gézengúz stb, ikerszókhöz. (Nsz.) — mn. boglyas, fésületlen hajú és szakállú; t. ember. (B.)

totyompotty; ikerített mn. málészajú, bamba, süsü, ügyetlen. (Nsz.)

töre-mara; hulladék, törmelék, csörmelék. (Galgóczi G. Nyelvtan.)

töri-marja; kézzel-lábbal ügyekszik, rendkívüli erőfeszítéssel ügyekszik; töri marja magát (B.)

tüz-füz; mindenképen csinosít, czifráz. (B.)

tyutyu; iker-szó, melylyel a tyukokat hívogatni szokták; máskép: pipi. (Nsz.)

ugri-futi; oly emberről mondják, ki fürgén, izegve-mo-

zogva szökdéssel. (Nsz.) — mn. gyors a futásban; — fn. nyúl-szívű ember, a ki mindjárt megszalad. (B.)

út-mút; igen kedvetlenül, pizmogva tesz vmi munkát. Ne úts-múts, hanem inkább hagyd abba. (tájszó, Nyelvőr II.)

utu-futu; lőtófutó, ideoda futkározó, szaladozó; u. gyerek. (B.)

ülle-fülle v. üllő-füllő; mn. vhonnan ide került sehonnai; csak olyan ülle-fülle ember; a megveretett seregből sok üllő-füllő szaladt el (Káldi) [B.] — hitvány, alávaló, gyülevész nép. (Kreszn.)

ürög-forog; am. sűrög-forog. (B.)

üti-veti; dolgát roszul teszi. (Nyelvőr II.)

ütött-kopott; mn. félig elrongyollott, kopott; ütött-kopott ruha; ütött-kopott vézna ember. (B.)

üz-füz; átv. é. beszédet, dolgot elferdít, elcsavar; addig üzte-füzte a dolgot, míg végre kimutatta, hogy neki van igazsága. (B.)

IHÁSZ GÁBOR.

A MAGYAR NYELV

A regényirodalomban.

„Mégis mozog a föld.“ Irta Jókai Mór.

A „Nyelvőr“ 1873. évi 8-ik számában K. L. úr Jókainak idézett regényét is érintette. Hogy egy regénynek nyelvét, ha az 6 kötetes, nem lehet néhány sorban kellő módon ismertetni, az nagyon természetes.

E sorok írójának az a meggyőződése, hogy a „Nyelvőr“ egyik első rendű céljául tűzte ki azt, hogy az irodalmi termékek nyelvének szépségeit és hibáit úgy állítsuk az olvasók szeméi elé, hogy a jót utánozni s a megrovottat kerülni tudják is, bírják is. Továbbá igaz az, hogy minél ismertebb az író, műve is annál mélyebben és maradandóbban vésődik az olvasó emlékező tehetségébe, bevésődik pedig jó és rosz tulajdonságaival egyiránt. Hogy Jókai legolvasottabb regény-írónk, erre nézve ne kívánjon tőlem senki se bizonyítgatást.

Mínthogy tehát Jókainak „Mégis mozog a föld“ regénye a 8-ik számban csak érintve volt, s így azon bemutatásnak semmi haszna sem lehetett, pedig okulás és oktatás a cél; mínthogy Jókai, épen azért mert Jókai, kiváló figyelemre méltatandó, e sorok írója a „Nyelvőr“ t. olvasóinak figyelmébe ajánlja azon

hibákat, melyeket a már említett regényben szép számmal kiböngészett.

Mint hogy a hibáknak legnagyobb része annyira szembetűnő, hogy a magyarul beszélni és írni tudó olvasók a helyes kifejezést azonnal oda gondolhatják, a javított szöveget nem tartottam mindenütt szükségesnek oda iktatni.

I. Hibás szók és orthographia.

Az idegen szók írása nem képezi szerzünknek erős oldalát; a hol egy pár görög szó fordul elé, az nagyobbára rosszul van írva; kifogás alá esik a latin szók egy jó része is. Példák. *αγγελος* (I. 27.) Egy szóban három hiba; helyesen *ἄγγελος*. — *phoenomenon*. (I. 46.) Így írva csak is gyilkosságra gondolhatunk; helyesen: *phaenomenon*. — *pantomia* (I. 48.) Annyit tenne, ha volna értelme: össze-egy nő; helyesen: *pantomimia* v. *pantomimika*. — *satyra satyrikus* (I. 126. 26.) *stylus* (II. 153.), *inclytus* (I. 44.) A latin csak a görögből vett szókban tartja meg az *γ*-t; de ezek itt eredeti latin szók; s valameddig *satur, stimulus, cliens* helyett nem írhatjuk *satyr, stymulus, clyens*, addig *satira, stilus, inclitus* helyett sem szabad *satyrát, stylust, inclytust* írunk. — *depraecor* (I. 44.), *charissimi* (I. 49.) hibásan írvák e helyett: *deprecor, carissimi*.

A fattyú szóktól csak úgy hemzseg e munka. Mintha csak azt akarná használatukkal az olvasó szeme elé tárni, hogy ha még kétségben volna az iránt, Jókai melyik iskolának a híve, íme ezekből világosan megláthatja, hogy ő java vérű neologus. Pedig ha tudná, mennyire zavarják az ép érzékű olvasót s mennyire megcsökkentik a hatást ezek a szónyomorékok, bizonyára jobban irtóznék tőlük, mint a nyújtott *í*-től. Nem vagyunk oly rossz hitben róla, hogy föltennök, hogy föl ne lázadna érzéke az ilyen szók hallattára: *ujály* (új hely), *torkály* (torkosság), *odály* (odvasság), *nyárály* (nyári időszak); s ha e hitünk alapos, akkor valóban nem értjük, miként írhatja le e tökéletes hasonmásukat: *szentély* (I. 13.), *szivély* (I. 46.), *kedély* (II. 149.), *estély* (II. 158.), *ünnepély* (I. 42.). Mert azt csak megengedi, hogy ha *szent hely* helyett mondhatjuk *szentély*, *szives ség* helyett *szivély*, akkor isten és ember előtt új hely helyett is jó *ujály*, *torkosság* helyett *torkály*, sat. Vagy mivel különbek például a *küldöncz* (I. 27.), *teknöncz* (II. 146.), *védencz* (II. 144.), *börönd* (III. 9.), *csomag* (I. 125.), *csillár* (IV. 15), mint emezek volnának: *üldöncz* (fogdmeg), *furkoncz* (furkós bot) *vádoncz* (vádlott) *szalmánd* (szalmakosár), *karag* (karó-ból: pallisade), *hallár* (halló cső) stb.?

Minden rossz szót, a mely e műben előfordúl, fel nem sorolhatunk; azért csak mutatványnak még néhányat megemlítünk, s minthogy annyira kedvét leli az új szókban, mind egyike mellé mi is ajánlunk neki egyet! *delnő* (I. 142.): delfi (úrfi helyett); *törzs* (I. 22.), *szemöld* (I. 137.): köld, s a r (köldök, sarok helyett); *ábra* (I. 42.): k á p r a (káprázat); *távlat* (II. 137.): ellet (előtünk fekvő tér); *támlány* (III. 12.): aklány (akasztó fa); *eszmény* (III. 42.): meszmény (kalklicht); *előny* (II, 165.): utóny (nachtheil).

Ilyenek még: *irnok* (I. 125.), *személynök* (III. 32.), *gyakornok* (I. 148.), *gondnok* (IV. 6.); *iroda* (II. 155.), *zárda* (III. 55.); *menház* (I. 31.), *lőtávolság* (I. 41.), *ülhely* (III. 57.); *szavalási tehetség* (I. 28.), *messzelátási tehetség* (III. 29.), *visszavonulási út* (II. 24.) stb. De használja az ósdi szókat is, mint: *jegyző* (IV. 6.) (*könyvvivő* (II. 168.)), *dolgozó szoba* (I. 125.), *játszó társ* (I. 157.), *íróasztal* (I. 127.) stb. valószínűleg tévedésből e modern szebbek helyett: *jegyezőnök*, *könyvnök*, *dolgozda*, *játszótárs*, *írászi asztal*.

II. Idegen szólások.

Az elemozsyna minden, a mi *megenni ajánlja magát*. (I. 10.) A „patens“ *egy* olyan levél, a mit ha valakinak megmutatnak, *arra annak* fizetni kell. (I. 10.) A „macskanadrág pedig egy étel neme, *melybe ha* egy macska bele talál lépni, oly tökéletes nadrágot huz fel belőle a *lábára*, hogy viseli, *míg el nem kopik*. (Ez homályos is, mert nem lehet tudni, mi kopik el, a nadrág-e, a macska-e, vagy a macska lába, meg szószaporítás is, mert nadrágot bizonyosan csak lábára húzhat. (I. 10.) — szemei, *szemöldei* ábrándozó *jellemet adnak tekintetének*. (I. 14.) A többség határoz *fölötte*, hogy érdemes-e az a *krónikába fölvetetésre?* (I. 24.) *ismét jutottam költeményekhez*. (I. 25.) Szabad *legyen-e e költeményről másolatot venni*. (I. 32.) Itt a két, illetőleg négy e összetorlódása olyan hangot hallat, mely a kis gyermekek és dajkák *szótárába való?* *Magas udvar* (I. 44.), *magas uraság* = hohe herrschaft (III. 57.) Magyarúl: felséges udvar; nagy vagy fő uraság. Van-e kendteknek adott szava *egymást el nem árulni?* (I. 59.) *Indokaink vannak a legszélső szigort alkalmazni*. (I. 70.) — csapjunk *egy* víg lakomát *egymással* utoljára. (I. 80.) Egy perczig *ugy jött* (es kam ihm so vor) *Kálmánnak*, hogy talán illendő is volna megcsókolni, stb. (I. 147.) *Szép idő került bele*, helyesen: szép idő telt el bele. (I. 162.) — *letette magát az ágyba*. (II. 26.) (Ez a kifejezés eszembe juttatja azt a kis fiút, a ki a magas székre nem bírván felülni, két kézzel bele ragadt

nadrágjába s úgy akarta maga magát nagy erőlködéssel föltenni. Azután leült a *pamlagra s elcsendesíté magát.* (II. 56. Hasonlít ehhez: Három évig tanítá magát a trombitálásban, még sem tud.) | *Előszőr is ő volt legelső felkelni a háznál.* (II. 61.) | Nappal prókátor? este poeta? Ez nem *megy.* (I. 68. Helyesen: ez nem járja. A németnek *megy.*) | *Az egész ebéd fölött.* (II. 89. jól: ebéd alatt, ebéd közben.) | *Nem szép Öntől, hogy nem látogatott meg azóta.* (II. 119. Megengedem, hogy sokan használják így, de nem hiszem, hogy helyesen használnák. Németes. A magyar ilyenkor ezt mondja: Jól tetted — hogy, — dicsérlek, hogy — stb.) | *Kálmán pedig nem akarta magát engedni, hogy a szórazottságot kiderítsék felőle.* (II. 151.) | *Ejh! hisz az egész csak jogászi stylusgyakorlat volt tőlem, semmi egyéb.* II. 153 | — *látták a pénz lefizetését a kötelezvényben megirt magasságig.* (II. 165.) | *Pompás díszkiadások, miknek ára ezrekbe megy.* (III. 37. Helyesen: melyeknek ára ezrekre rúg.) | *Kérem tisztelettel beszélni róla: ő nekem férjem.* (III. 68.) | *Körülnézi magát.* (III. 88. Jól: körütekint, körülnéz.) | *Ahol az a pompás mulatság volt a vendégeknek fentartva.* (III. 83.) | *Azokkal nem fog ám az ur olyan könnyen elkészülni, mint én velem.* (III. 104. Magyarúl: végezni, elbánni.) | *Ah mily elragadtatás volna e látvány — egy vágyódó természetbuvárnak.* (III. 120.) | *Te jössz velünk.* (IV. 28. Németes.) | *A főur családja még mind aludt lefüggönyözött ablakok mellett.* (IV. 91.) Az előbbinek édes huga. Ha a magyar ember, de magyar ám, olvasná, azt hinné, hogy azok a nagy urak befüggönyözött ablakok mellett lévő ágyakban aludtak.) | *Hát a reproductio hogyan lesz.* (IV. 112.) | *Ne légy magadtul fősvény!* (V. 63.) Magától fősvény az, a ki mástól nyert oktatás nélkül fősvény. Magyarosan: ne vond el ezt vagy azt, ne tagadd meg magadtól. | *Az öreg úr pedig kaczagott féktelenül és a könnyei hullottak mellette* (V. 63. Mellette? Hol? Fölösleges szó. Egészen mást jelent. Itt: az alatt, e közben.) | *Akkor merem önnek ajánlani, hogy szerezzze meg az ösmeretségét az én hajdani gazdám fiának, a kinél Genovában legénykedtem.* (V. 90. *Szerezzze meg az ösmeretségét* rossz; helyesen: ismerkedjék meg vele. Az egész homályos, mert az ember csak feje törésével érti meg azt, hogy a beszélő becsületes csizmadia mester, a kinél ő legény volt, de nem: legénykedett; azt se tudni: a gazdánál-e vagy pedig a gazda fiánál?) | *És Kálmánnak választása volt a kettő között.* (V. 112.) | *No uram, jól megnézte ön már magának azt a czimert ott a kapu fölött?* (V. 120.) | *No hát az én indítványom oda megy ki, hogy* (V. 145. Magyarúl így mondjuk: az én indítványom az,

hogy; vagy: azt indítványozom.) |Milyen állapotok közt vannak. (V. 148.) |*Nálam az utóbbi eset van* = nálam az utóbbi eset áll, vagy: velem az utóbbi esett meg. (V. 153.) |*Jössz velem oda, ugy-e? Jössz hozzám Kálmán, ott fogunk reggelizni együtt ugy-e bár?* = Eljössz velem, eljössz hozzám. (V. 153.) |*Nem hagyunk magunknak pihenni egy napot sem.* (V. 159. Magyar ember így nem beszél.) |*Fogsz segédem lenni az ezután történendőkben?* (VI. 25.) |*Dorothea járatta magának* mind a két lapot. (VI. 106.) |*Aszályi nem volt idegen a jó bortól* = nem idegenkedett. (VI. 128.) |*Bálvándy aztán sietteté, hogy ne tartsa magát itten fel tovább.* (VI. 132. Törül metszett germanismus = sich aufhalten: feltartani magát.) |)

Ide járulnak még a táblabírás világ floskulusai, a majd minden lapon található „*megbizatik, indítványoztatik; üldöztetés, száműzetés*; lámpásokkal kísérte, *mely lámpások —, a mit ha meglát; kinek mikor kezébe nyomta volna*, stb. Végre megemléltendő még az új nyelv egyik legszebb virága, az „es wurde ihm geholfen: *segítve lön neki*“-féle teutonismus, a melyekből szintén bőven kijut az olvasónak e hat kötetben.

A többit a következő füzetre hagyjuk.

MELCZER KÁLMÁN.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

J u h s z é l .

Nem igen ismeretes szó. Eléfordúl először is Erdősínél, ki azt mondja: „*Austrum audio a quibusdam vocari Juh szél*“ (Corp. gramm. 19. l.). Találkozik továbbá a népdalban:

Hej juh sz él re juhász,
Hej két oldalra gulyás!
Ez az én galambom
Zsiros inges, gatyás. (Erdélyi. Népd. I. 228. l.)

Megvan egy szegedi példabeszédben: „*Kiültek a juh sz él re.* Azokról mondják, a kik az ajtó elé ülnek s elfogják az utat. (Nyelvőr II. 40. l.)

Vége Arany is használja a Nagy-idaí cigányokban (Össz. költ. III. 238. l.):

Zsidó kiált: tolvaj! puffan a kit vernek.
Orgonál erősen férfi, asszony, gyermek,
S mind ez a juh sz é len, egy lebu j csárdába'
Olvad fülrepszto nyers harmoniába.

Utánöz.

A mai „nachmachen, nachahmen“ értelmében új szó. Döb-renteitől való. Hogy az Erdélyi-féle gyűjtemény népmeséjében is előfordúl, annak csak is Erdélyi az oka. (III, 209. l. „írását épenségesen utánözva.“) Úgy de van még egy más „utánzás“ is, mely a nép nyelvén él, s mely annyit jelent, mint utána küldeni. „Azt mindjárt megküldöm, a többit is, a mint lehet, utánözöm“. Ezt írja egy egyszerű kolozsvári asszony cseléd ismerősének.

Elválaszt.

A Nyelvőr I. 146. 150. 200. 296. lapján szóba jött ez az igé; de a hány csak szólt róla, mind népietlennek, mind korcsnak bélyegezte. Pedig nem az. Jó magyar népies kitétel. Ime a bizonyíték rá.

„Azt választod-e el, hogy én megő'jelek,
Vaj azt választod el, hogy fejedet végyem,
Vaj azt választod el, hónap álló délbe
Hét asztal-vendégnek vígon gyertyát tartasz.
Uram, édes uram, kéncsöm, jámbor uram!
Három halál közül én azt választom el: sat.
Három halál közül ezt választottad el!“

Népk. gy. I. 152. l.

Igy anyám-asszonyos képpel

Sohsem választá a nép el;

Szavazott rá tíz vagy húsz. Arany. I. 345. l.

P. THEWREWK EMIL.

Megkörmedett. Cséphadaró. Harangnyelv.
Szalmatérd.

A fentebbi szavak Jászberényből valók; mind a négyet a nép ajkáról hallottam a következő kifejezésekben. „Kis zsiradékot kérek, mert nagyon megkörmedett a sár“ = erősen megfagyott. A Nszótár azt mondja róla: „Kevéssé ismért szó; Sándor Istvánnál fordul elé. A székelyknél: megkörmődzik.“ — A második szót eddig a közmondásból ismertük, hogy: Jár a nyelve mint a cséphadaró. Én ebben a kifejezésben hallottam: „Már egészen elkopik a cséphadarója = a csép ütője.“ — A több helyt divatos „harang ütője, harang szive“ helyett a jászberényi nép a harangnyelve kitéltet használja. — A negyedik szót egy szótárunk sem ismeri. Én Kövér István, kiszolgált huszártól hallottam e mondásban: „De bion nem erős a szél, mert a gyöngeszalmatérdet se tudja meghajlítani.“

Jegyzőkönyvemben följegyezve hallgatott a még eddig soha nem hallott s így furcsának látszó kitétel, midőn egyszerre Pázmány Kalauzában (III. kiad. 18. l.) rábukkanok régiségére: „a zab-szalmának térd cskéi.“ Ezekből világos, hogy „szalmatérd“-en a szalmaszálon levő csomócskát kell értenünk.

KISS REZSŐ.

Keresztnév és vezetéknev.

A nagy Duna bal partján fekszik a szintén nagy homoki uradalom. Ebben az uradalomban egy Jenei nevű, tős-gyökeres magyar, öreg cseléd áll a nagy számú cselédség élén mint béres gazda. Honnan vette, mi okból teszi, nem tudom; elég az hozzá, hogy a különben nagyon értelmes, derék polgártárs, midőn béreseinek rendelkezik, soha sem szólítja őket úgy nevükön, a hogy a magyar ember szokta, hanem mintha épen Csaszlauból szakadt volna. „István Káposztás, te mész ide; Gyura Hájos, te meg oda; Bandi Kerekes te meg amoda stb“. Van-e eset hasonló újításra hazánk más vidékeken is?

NAGY LAJOS.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Somogyiak.

Né nyektezd má no aszt a gyerekét, vidd inejd, haném jó mékfogd, mer óronn esik.

Hideggyebb vagy meleggyebb vizet aggy! Ád án az ányom = nem adok.

Há mín kê? (hova megy kend?) Ára léfelé.

Kieje léssz a cigán gyerek? (Ha téglát stb. adogatnak, a ki az utolsót adja, azé lesz.)

Keskényebb né légyen az alla, mind a föle, (felső része).

Lektúfelűre erigy!

Mezénm ményünk átu (átal)? (merre, melyik uton?)

Mindén égyönk másmás utonn, haném a kükeresztfán túl mégmég összegyűjünk (megint).

Csak ehajsd (vagy êhajsd) azokat a disznókat tâ oda, ta be az ugarra. Ott a tüje neki tâ la!

A topor még tâ van az istállóná.

Tékinted = te szerinted.

Ménná tovább szoptya a bor az annyát, anná jobb; (men-nél tovább marad a söprűjén).

Pizse be pipikém, pispispis! Így hajtják be a tikot.
 Haj de Karcsu, haj! ha Karcsu! — az ökörnek.
 Hüccs 'tán (utánna) te! hüccs be tē! — a disznónak
 mondják.

Mégeréd évinnyi, akkora a fejed.

(Szőke-Dencs.)

VERES JÓZSEF.

H e t é s i e k.

Mén kü a töllesbe, szegy é kis gezdérnyit, hogy és-apádnak
 é kis káposztát korfínyáhassak. Hán ki-án, iszé izej tuggya mán
 kje, hon-nincs bocskorom, mesztilláb nēm méeték kü. Na hó van,
 fuj-án a szé! Más embörök a kutyát és od-ben tartya.

Eburut, hab-burullon e, uk-kő nekijjē, illen gyelés nap
 mét möjöget terijje.

Mas hát poru, bizé naon poru, könyigés a szantunak; gyó
 esik a muka a szantu embörnek.

A kjetök Andérgyik huá mént immá móa még hajnalra? —
 naon korán kjet. De déher ész-szógáik van Gyulinka kis ángyi
 kjeteknek. — E, hogy a döhös kő vággyon a zédös annyábo,
 bizé sokat kötögettem, még fő tudot kászulonnya.

A mi Gyóskánk csindesz gyerök, csak ak-kár, hogy a gyó
 huzásse béváll katonánok, méppen bizé csak sudár él-legin! Saj-
 nállok, de nēm téhetünk rólujja.

De lapissokat pislogat kje, bizé ámos kje, talán biza (b iz é
 helyett mondják így is: b iz a = bizony) valahun mullatott. Én
 és uo-vaok án, ollan ámotlan vaok, majném eburulok a lábomru;
 vendiségbe vótam, osztán föllü rá még pejg vigyori és; a mény-
 asszont még a nászasszont um-még tánczutattam, hom-még; uk-kü
 melegütem, hom-mindén ruhám megvidesüt.

(Dobronak.)

FATÉR JÓZSEF.

F ö l d e s i e k.

Pihen, mint a ki léesétt a fárúl. (A ki dolog közben leül,
 ilyen megjegyzést kap.)

Né hálálkoggy, mint a pap tehene a jégén.

Csupa kastos a ruhád: egészen sáros.

A lába száránn csapja a legyet: korhelkedik. =

Sok hazuccság van benne: poros.

Né nízze úgy, mint a kinek dinnye föld nēm jutott.

Ilt a gyanú pérrel: sejtette.

Jajj dérékam, káplár uram!

Van píz, mint péva: sok pénzem van.

Tele van üressel: üres.

Jól oda somott neki: oda vágott.
 Dészka kapu, nagy kutya, ott lakik a jó gazda.
 Hogy löttyen a fittyen?: hogy vagy?
 Újhelybe kütte: újat vett helyette.
 Kérésztül mént a csürhe a kípinn: ragyás.
 Nagy kanállal észik: vendég valahol.
 Ki szúrták a szemít vele: valami kevéssel kielégítették.
 Lába kél: ellopják; „majd lába kél, ha ott hagyod“.
 Nincs hozzá kis kése: nincs hozzá elég esze, bátorsága.
 Keserég az idő: megmeg áll az eső s megint megindul.
 Szégíny embér, kendér hám, fakó szekér, rossz szérszám.
 Débréczeni szemü: a ki valakit, kit különben igen jól ös-
 mer, nem akar meglátni.

(Szabolcs m.)

BAKOSS LAJOS.

Örségi ek.

Gyerék esett hozzá (teherbe esett).
 Ugyan szélészen fekütt, nyilván berugott (arról mondják, a ki ittasan megy haza felé, elesik az útfélen s haza jutva kezét lábát széjjel veti).

„Ollan disznut ötünk, hogy a hája is csupa zsir vót“, mondja az örségi asszony tréfásan ismerősének. — „Ollan disznut ötünk, hogy három hája vót, ugymint: c s e m p e s z hája, monya hája, még az igaz hája“, mondja még tréfásabban az örségi ember.

R. HORVÁTH JÁNOS.

Beszéd töredék.

Jóska fiam, hájdé be, hájdé! Hozz (hoz) be a ziskáját, ergye fél a házszinre (ház-szin), hozz lé égy kakasit, s peperr be (peperd be) a párba!

I r o d a l m i n y e l v e n : Jóska fiam, jöjj be, jöjj! Hozd be a lajtorját, menj fel a padlásra, hozz le egy tojást s takard be a parázsba!

Néhány tájszót is ide jegyzek. E r u h a : kötény; s á m i : nyakkendő; k i s c s u h a : mellény; n a g y c s u h a : felső öltöny.

(Sumony. Baranya.)

ZSOLNAY GYÖRGY.

Babonák.

43. Arrú álmoccz, a mirű akarsz, ha Szilveszter écczakáján a lábod nagy újat éc cernávâ a zágy lábáhon kötöd.

44. Bütöld mög Andrásnapját, mögálmodod, ki vösz é fele-ségnek.

45. Ha az olló lécsik, osztán a földbe mered, vendég érközik.

46. Né agygy bicskát a jegyösödnek ajándékba, mē az szöröncsétlenséget hoz rátok ; a házasetöt kétfelé vági a bicska.

47. Ha mögszóltak, (rágalmaztak) pattanás támad a nyelve-dön ; szurkáld mög tüvel a kötöd madzagát, akkó a pattanás ē múlik, a mögszólódl nyelvín pejig kinyöl.

48. Kérj a kúdustú éd darab kinyeret, étesd mög a kis gye-rökkē: hamar kezd beszéni.

49. Szengyörnapja előtt fogj egy büregeret, aztán esti harangozások söpörj öszsze egy marék port a templom előtt, az egeret a porrá tödd éz zacskóba s akazd a nyakadba: nagyon szöröncsés löszö; (leginkább kocsmárosok és kofák gyakorol-ják ezt.)

50. Lopj éd darabot a kocsmáros ajtófélfájábú, osztán ásd el aszt at ē küszöböd alá, mind tē hozzád járnak amattú a vendégök.

51. Szentgyörgynap előtt nē vigyé a házba zöd levelet vagy virágot, mē a csirkéd mimbelé fullad a tojásba.

52. Ha vadász embört láccz, köss a gatyamadzagon écs cso-mót, de úgy, hogy mög nē lásson sönki: a vadász nem lühet egy vadat sē.

53. A hamis szömmü embör mögveri szömmē a gyerököt; mérj egy bögrébe három kalány vizet, asztán mérd vissza egy másik edénybe, ha a víz több lösz három kalányná, akkó bizo-nyosan mög van verve; a kire veccz, mozdazsd mög vele a gye-rököt, törütesd mög az ünge ajjává, a vizet osztán öncsd a zajtó sarkába: a gyerök így möggyógyul.

54. Ha rácz pappâ tanákozol a zúton, köpj elötte égygyet: pészta tanász. (Sok suhancz hátát megtapogatta már e babonáért a rácz pap, de azért folytonosan cselekszik.)

55. Ha nyúl szalad át elötted a zúton: szöröncsétlenség ér.

56. A parasztlány, ha esküvöre mégy, ezüst pénzt tősz a czipőjébe, hogy szöröncsés élete lögyön.

57. Fogj egy gyikot szengyörnap előtt, húzogasd mög háromszor a torkát: abba a zesztendöbe nem fáj a torkod.

58. Ha szengyörnap előtt fehér pillét foghaccz, tödd a nyakra valódba, kösd föl: egész esztendöbe szöröncsés löszö.

59. Ha elöszö mendörög a zég tavaszszá, hempörögj a földön, abba a zesztendöbe nem fáj a dérékad.

60. Ha a legénnek v. lánnek a sarkába hágsz: mögéröd a házasságát; ha pejig a legénnek v. lánnek mögsöpröd a lábát, abba a zesztendöbe nem lépnek házasságra.

61. Karácsony estéjin szödd öszsze az asztalrú a morzsát, fürdesd mög a levibe a gyerököt: bizonyosan möggyógyul.

62. Ha akarod, hogy méhedet ê né lopják, így cselekögygy; karácsony éjjel csinájj három kötésbű és söprűt, mikor éféli misére elsőt harangoznak, söpörj vele port a zótár előtt; mikor a méhedet kirakod, csinájj szentölt vizzê sarat a porbú; a söprűnek jó gongyát visejded, mê avvâ szabadítod mög kasodat a zembörtű.

(Szeged vidéke.)

FERENCZI JÁNOS.

Népmesék.

Mese a páva haju léányrul.

Éccér vót éty kiráj, annak vót három fia. Éccér a lek kisebbik kimént a kertész kerbe alunni. Am mint ott fekűt, hát oda mént hozzá éty páva haju léány; az vót neki a szeretője, osztán el mént hozzá valami három éjel. Éccér a kiráj méglesette égy öreg asszony által. Osztán a mint az öreg asszony még látta, hogy a kiráj fi avval a szép páva haju lánnyal ott fekszik az ágyon, osztán még am mint még látta neki aszt a szép haját, hát igen mégörűt neki, osztán égy marokkal elvágott belőle. Mikor a páva haju lány fölébrett, monta a király finak, hogy most az ő apja miatt az ő szép hajából levágott. Mos má én többet nem jövök té hozzád. S avval el tűnt. A kiráj fi osztán nagyon sirt s fél mént a kerdből. Monta az apjának, hogy ő el mégy a páva haju léányhó, osztán az apja adott mellé éty komornát. Osztán elméntek.

Am mint méntek, hát értek éty fekete országba. Ott vót éty kocsmá, osztán az a kocsmáros adott a komornának éty sipot, hogy aszt fúja még, majd akkor a kiráj fi el aluszik, osztán nem beszíhet a páva haju léánnyal. Ugy is tett a komorna, rá fujt a sippal a kiráj fira. A kiráj fi el alutt; és akkor a páva haju léány oda mént és látta, kogy a kiráj fi aluszik. Oda mént hozzá közelebb és kêtette itet fő, de nem kêt fő, mer igen el alutt, a mint a komorna rá fujt. Kérdészte, mér aluszik ojan nagyon, és a komorna aszt monta, hogy ő nem tuggya. Akkor aszt monta a páva haju léány: „Ha hónap díbe tizén két órakkor én ide gyűvök és akkor is aluszik, hát akkor többet nem gyűvök el. És akkor a komorna más nap mégin rá fujt a kirájfira és akkor az mégin ojan nagyon el alutt. A páva haju léány akkor má méktutta, hogy a komorna az oka annak, hogy a kiráj fi ugy el alutt, és akkor a kiráj fi agyon lűtte a komornát. Osztán akkor aszt monta, hogy „mos má elbujdosom, mer a páva haju léánnyal nem beszílhettek“, és akkor elmént.

A mint mén, hát talát éty tót. Ott a szuronyát a földbe szégeszte, hogy el őlje magát. S a mint ot gondózkodot, hát ot

termét előtte egy öreg asszony s kérdészte tőle, hogy mér akarja el önyi magát. S monta neki az öreg asszony, hogy né öje é magát, oda viszi, a hova akar mennyi. És akkor el vitte itet éty hászho, ott három ördög gyerek égy bakancson czivakottak. Monta nekük a kiráj fi, hogy „ménnyetek el száz lépésnyire, majd én addig el osztom eszt a bakancsot három felé.” Azok el méntek s a kiráj fi aszt monta: „Hip, hop, ott légyek, a hun én akarom!” S ot lét mingyá a pávahaju léányná és akkor a kiráj fi fő nyalábóta itet, osztán vitte. Éccér osztán haza értek má; akkor a kiráj finak a két testvérei is mék házasottak. De égyiknek sé vót olyan szép felesége, mint azé a lek kissebbiké.

(Györfy Jolán, duna-almási 14 éves lányka írta.)

HAMARY DÁNIEL.

Párbeszédék.

- Idés apám l
- No, mi kő?
- Mára dil uta még ném ettem éf falatocs csé: ujan ehés vagyok, aggyon é kis kényéret.
- Kapsz méndérgös ménküt. Tik bizó (franczia orrhang féle) mindig zabánátok, télén asztán a zeget nízhetnék, mikor énni kőne.
- De mikor ehés vagyok.
- No hát ott a tába ép pár kurumpi, édd még. —
- Ném látta kê a bugylimat?
- Dehon ném ijen-amujan kőjke! Mindent é hattok. Oda tettem a póczra. Más mégböcsüli, a mi jószága va, nálatok még mindén étílalódik (elpazarlódik). A mándlidot még a puruszlikodat vezs lé,né hozz ki veled a fődekre. Asztá é né felejdzsd ám magadat valahú.
- Üstint ott lészék. —
- Ném tuggya kê, hun a birákok? (a falu tisztviselői).
- Ott vannak a falu házáná.
- Hát a jedző velük van é?
- Velük. Asztá, mit akar tülük?
- Mózsés gazdának a luczérgyábo kerütek a csikajim. Fene vigye a rosz páraját, mint ha a ríten ném talána ölig legényi valót. Mos oda akarok mennyi a biróhó, hob böcsüttesse még, mekkora kárt tettek. A zijjé égy órakkor hajtották be úket, azúta még ném ettek sémmiccsé. De fene a randa fajzattyát, uk kő neki!

(Csetény. Veszprém m.)

FISCHER IGNÁCZ.

T á j s z ó k.

H á r o m s z é k i e k.

Á n y c s o r o g — a ki dolga után immel-ámmal lát vagy sürgető s küldetésben is csigamódon jár, meg-megáll és a szembejövő ismerősökkel szóba ered.

a r á n t vagy é r á n t: iránt.

a r á n n y á b a vagy é r á n n y á b a: irányába.

b ü t ü: levágott szálfá vágott vége; k é v e b ü t ü: gabna-kéve aratott vége; így seprű bütüje.

c s ó r é: meztelen (utóbbi székelyesen: mezíttelen; mezíttel láb); csóré veréb: tollatlan, még csak pelyhes verébfű; Dunán túl tökö s veréb; csóré szájú, kinek nincs bajusza.

D a r é k: dérék, mint tulajdonságnév: darék ember! darék léány!

d i á k i r o m f l a s t r o m: lett a latinos-görög diachylumból.

e l e v e n s z é n: — nem paraszat értenek alatta, hanem még élő, tüzes széndarabot; ellentéte a hőcczén: holt szén, a mely már nem él, kialudott.

e r d ő l: erdőre megy szekérrel, levág egy szálfát s haza viszi a szekeren. „Honn-é gazduram?“ „Nincs biz a! már jó hajnalban elmétek erdőlni!“

é v e g: üveg.

f é r é g: egér. Féreg alatt csakis az egeret értik; s a mi másutt férges alma vagy kukaczos sajt, ez a háromszéki embernek nyüves alma vagy nyüves sajt.

g u j i: tyukról mondják, ha csak rövid, hátrafelé aláhajló farktollai vannak.

h e n g é r, h e n g é r k é d i k: a vászoncseléddel vastagon dévajkodó.

h è z z á m, -á d, -á, -á n k, -á t o k stb.: hozzám, -ád, stb.

k a s z á t v e t: két birkozó közül („kARBól birkozni“ „dÉrÉkből birkózni“: egymást karon fogva vagy derékba ölelve birkózni) azt a ki társának — a mint sebesen fordítja — hirtelen lábai elé veti egyik lábát, s ez államcsiny által földre terítenie sikerül. Persze az ilyen vereségre a megejtett fél azt szokta mondani, hogy „nem jár (es gilt nicht), mert ellenfele kaszát vetett.“

k a s m a t o l: ott jár és keresgél, a hol nem volna mit keresnie.

l e c s p e r d i: szájas, mindent kifecsegő, bőbeszédű.

l á b i t t ó: 4 vagy 6 darab léczforma fa együttesen — a szövszék (osztováta) aljában, melyek a nyüstökkel állanak

kapcsolatban s szövés alatt a szövő lábaival váltogatva „nyomkodja“.

lipinkázik: hengeres gerendára keresztbe fektetett deszkának két végére két gyermek ül, s egymást kölcsönösen segíti a felemelkedésben és alászállásban. Gyalog hintázás.

NAGY LAJOS.

Háromszékiek.

Megkél: megtetszik; pl. „a leány személye megkellett neki s feleségül vette.“

megsugorogat: megsugorít, megkuperít.

megsüllögtet: szénen süledeztet — edényben puliszkát, kását.

megszusszan: 1) megpihen; pl. „álljunk a szekérrel, hogy szusszanjanak a lovak; s szusszantasd meg a fáradt lovakot“. 2) Szusz hangot fakaszt magából; pl. „olyan döfést kapott, hogy amugy megszusszant belé.“

menti: mentén fekvő hely; legkivált folyók nevével összevéve pl. Oltmenti.

mihentes-mihent v. mijentes-mijent: mihelyt.

nagy-kabola, nem nagy-kabota, mint ez hibásan van a MNyszetben (VI) s ennek révén a Vadrózsákban.

nekem-tetszve: a mint nekem látszik; pl. „nekem tetszve nagy lesz a kéd lábára ez az uj csimma“.

nyughass, nyughassék v. hagyj, hagyjon békét; légy békével, ülj szépen, férhess.

összekarolkozik: karon összefogódzik; más az összeölelkezik.

piszonyodik szint, fényt vesz, pizok színüvé leszen (nem: pizkosodik), nem csak viseltes szövet, hanem ércz nemű is, ha fénye meghalványul. Származék v. inkább törzse a pizsonyu melléknév, mely szintén megvan, de ritkábban hallatszó. A pizsonyu úgy különbözik a pizkostól, mint vörhenyő vöröstől.

pókszállingó: a réten mezőn terjengő pókszálak.

sanasér: ellenző bőrleppentyű sapkán; tán a sonnen-schirm elmagyarítása.

sokkalta: sokszor véve, nagyobb mértékben, sokkal, sokszorta; fokragos melléknév határozóul szokott ejtetni; p. o. sokkalta nagyobb, — inkább, — jobban, többször. A sokkalta és sokszorta különbsége az, mely a sokkal (határozóul véve) és a sokszor között megvan.

szémérke, nem szemerike sem szemreke, mint hibásan áll MNyszet VI. s utána s Vadrózsákban.

szémlél: félig ismerve, szemügyre vesz; én azt a közeledő urat mint ha szemlélném; megszemlélték egymást s holtig egymásé lettek. Innen kiszémlél: szemügyre véve kiismer; elszémlél: szemléléssel elvét, rosszul nézve meg nem ismer; szémlélkézlik: nézleléssel megismerni ügyekszik.

reászémlél: hozzá hasonlónak látszik (Nagybánya).

szentgyörgysaláta: salátának való tavaszi réti nővény.

szerketél: szerkeszt apránként.

szusszantat: megállítva pihentet — fáradt lovat; „álljunk, hogy szusszanjanak v. szusszanják ki magokat a lovak“. Szusszantatáskor a paraszt lovak cigány abrakot is kapnak, vagy üstökrándítást.

teheny, tehény, kicsinyítve tehenke 3. szemraggal tehenye v. tehényje.

tetés: magas növésű ember; pl. „az écsém tetés ebb mint én; rakd azt a bugjacskat egy kicsit tetésében“. Innen: tetéz véka: tetézett véka. Néhol tetejes.

tótrák: a béka.

LŐRINCZ KÁROLY.

Hétfalusiak.

Ajczu szilva: aszalt szilva.

bakócz: sütni való apró faág.

bodócs: rügy.

baráncsik: selyem fátyolkendő.

burján: gyom.

boricza: egy régi csángó táncz.

cselénye: a levágott fiatal fenyő fa.

csipor: csupor.

cselér: hasáb fa.

dajnálni: danolni.

doczka: deszka.

éveg: üveg.

elig: alig.

észtováta: szövszék.

évegbor: pálinka.

ejtel: kupa: két iccze.

fokán: fából készült víztartó.

fortály, fértály: megszely.

féreg: egér.

faralya: a ház oldalánál elnyuló kis emelvény.

faszolyka: paszuly. Hoszszúfaluban meg: fuszolya.

fazik: fazék.

falnagy: biró.

gottmány: a német gottesmann szóból = egyházi.

gyortya: gyertya.

ganzi: gunár.

hitvány: sovány.

harisnya: a férfiak egész nadrága.

himésing: kivarrott ing.

indzelér: mérnök.

iszák: átalvető.

iperkédni: valami után felfelé nyulni.

istrang: kötél.

ipirkodni: iparkodni.	szült hétfalusi sajt.
kompona: mérleg.	kecske olló: kecske, gödölye.
karospad: szék.	kétrán: gyufa.
kovrics: perez.	(Zajzon.)
kaskavál: a havason ké-	PAPP GYÖRGY.

Középbarnyiaiak.

Orgovány: szelenczevirág.	sönyó: savanyú.
paczó: böndő, gyomor.	száiszó (szájzó): akona,
pampula: száj; né járgyon	hordódugasz.
a pampulád! ne csacsogj.	szentégyház: templom.
pécse nye: szalona.	szölég: szelid.
péreczkó: főkötő.	szüle: anyóka.
pilál: ápol.	tartomány: része, tája a
porbáni (próbálni): meg-	helységnek vagy városnak.
kisérteni.	tekerce: rétes.
prézsmítál: sokat beszél.	terő: teher.
prosenczio: egyházi kör-	tikmony: tyuktojás.
menet, (processio).	tombác: kapuszár.
pucok: vakand.	tüled: balra; hozzád:
roszâkodik: csintalanko-	jobbra; az uttól tüledre esik.
dik.	üstöllést: azonnal.
sáfó: fejőke.	üszszé (őszszel): őszkor.
séfűséfa: (növ.) lycium,	üzelmez: kutat.
fanzár.	valamellest jobb: vala-
sibár: füzvesszőkből font	mivel jobb.
korbács.	vengécs: venyege.
sinkafa: akácza; agáczi-	véllantó, masina: gyufa.
fának is mondják.	vicsor: nyilás, repedés.
sió: vízreszkesz a malomár-	zsiba, riba: liba.
kon.	AUGUSZT GERŐ.

Kaszárnyai szók.

Ánfakistó: einfacher	batalión: bataillon.
stoss (a dobolásnál).	beóférolni: aufführen.
ánfakistrák: einfacher	brifung: prüfung.
streich (a dobolásnál).	czakompakk: sack und
ármilajbi: ärmelleibel.	pack.
babilon kaszárnya:	csapisztrák: zapfen-
pavillon kaserne.	streich.
bagnétsajt: bajonett-	egreczérozni: exerciren.
scheide.	defellérozni: defiliren.

dopetesrájk: doppelter streich.	oficér: officier.
dopetestó: doppelter stoss.	obsit: abschied.
faczért: passirt!	pallérozni: pariren; így is: parérozni.
fatambur: qua tambour.	patró: patroll.
felmarsal: feldmarschall.	pank v. pang: bank.
fergátérung: vergatterung.	partupé v. portupé: portepée (a kard bojtja).
futra: futter.	pestung: betstunde.
füreport: frührapport.	pikszimaker: büchsenmacher.
lanczoskefe (glanzos).	prófusz: profoss.
lénung: löhnung.	réguta v. rékruta: rekrut.
halberdó: halt wer da?	rèknunkszfírer: rechnungsführer.
kánfuter, és kránfuter: krankenfutter.	rékszpallért: rechts parirt!
kopaszter: kopfpolster.	risztung: rüstung.
kovárti: quartier.	sajba: schein.
kvérós z: gewehr aus.	simléder: schirmleder.
lostok: ladstock.	sirbak v. silbak: schildwache.
manikulás: manipulans.	strózsák: strohsack.
miczi ap: mütze ab.	tagraver t: tagrebelle.
minázsi: menage.	verczkomendó: werbscommando.
mustok: mundstück (szópóka a trombitánál).	
óbeslájdinán: oberstlieutenant.	
óbestér: oberst.	

VOZÁRI GYULA.

Találós mesék.

Czeglédiek.

Elöl mén fényéske.

Utánna mén fehérke.

Fő van a farka kötve, mi a? — Tű, czérna, csomó.

Rétes, de nem édés,

Bélés, de nem mézés.

vagy:

Kerek, de nem alma,

Piros, de nem rózsa,

Rétes, de nem bélés,

Kóstoltam, nem édés. — Vöröshajma.

Két krajczár ára,

Még sé fér a házba. — Gyertyavilág.

Tiszta fényes születésém.

Lucskos sáros temetésém. — Hó.

Paraszt ember édobja,

A király még égyugja, mi a? — Takony.

Tátogóban szuszogó, szuszogóba pillantó, pillantóba sík
mező, sík mezőben cserbukor, cserbukorba kurta csikó. —
Száj, ór, szem, homlok, haja fejen, a benne termő
állatkákkal.

Úton még, nem poroz, vízén még, nem loboz. — A nap,
a hód, még a csillagok.

Fa fazék, bür fedő; ha kitalálok, nekéd adom, a mi benne
fő. — Hajzli.

Én piczike álat

Feketébe járok,

Nincsen ojan szüz jány,

Kibű részt nem várok.

Nincsen ojan kövár,

A kit még nem hágok. — Bolha.

Nékém ojan kis jányom vót,

Akar hova vitték,

Mindenütt poton verték. — Szita.

Kajáttya a négy lábú: Gyere ki te két lábú, mer mégész
a négy lábú. — Káposzta, gazdája és a kecske.

Van egy virág jó ismerém, szuros tövis között terem, haj-
nalpiros a levele, Mon még hát, hogy mi a neve? — Rózsa.

Fehér mezőben fekete barázda; ember hajtogattya, rúddal
szántogattya, por essövé szárogattya. — Írás.

Úton mégyén, úton halad, hol lassan mén, hol még szalad;
füle négy, széme négy, körme pedig huszonnégy. — Lóhátas
ember.

Árva bornyú anyátlan, puszta pajta fëdetlen, három veréb-
nek hat széme, szenes csutka fekete. — Abbiza!

Nékém ojan kis jányom vót, hogy a föld alá járt tojni. —
Krumpli.

Mér varják a subára a gallért? Hogy lenne szakaggyon.

Nékém ojan kis hordóm vót, a kit ha a házon átvetttem,
nincsen ojan száz ács, a ki mégdrótozta. — Tojás.

BALLAGI ALADÁR.

Gyermek játékok.

„Haj szénája.“

(Fiúk és lányok kört csinálnak; egy fiú a körbe áll. A kör
éneklí):

Haj szénája, szénája,
Széna gyöngyörkéje,
Benne vagyunk, kerékasszony,
Kerík kis menyecske.

(A bennálló egyet tánczra hí; a többiek folytatják):

Ölelj, a kit szerecc.

(A középső egyedül):

Eszt ölélem*), eszt csolkóloom*).

Mind:

Évám gombját,	Gombóczot észték,
Gombolyagját,	Ha meglézték,
Lassu lassu	Szarkucskát észték.
Kását, kását,	Hatvan dinnye
Tehénborssal mégborsózzuk,	Hatvan sorban,
Tehénvajjal mégvajazzuk.	Csiride feneke.
Ha ném szopod, roppod.	Oláh tiknek a fija,
Borsódban vótam,	Kánya mind elhorta,
Szép legényt láttam,	Csiride csorba
Ha azt nékem annák,	Az ölembe' megkölkezétt,
Még lé sé fekünném.	Észték-é benne?
Hoppái Panna,	Szénát viszék a vásárra,
Fóralom Zsuzska,	Vézték-é belüle?
Szérelem*) anyja,	Csiride csorba
Gyöngye Zsuzsána.	Hucs ki városommba*)
Majd hónap pönték	(Ujra kezdik).

(Szent Gál. Veszprém m.)

WEISZ JÓZSEF.

Gyermek-versikék.

F i ú k é.

1. B i k a b o s s z a n t á s.

Bú bika,	V a g y :
Csere bika,	Bú bika,
Ném adok színát,	Cserebika,
Csak a kaparíkját.	Itt a fiad víre.

V a g y : Bú bika,
Csere bika,
Ném adok réz gombot.

2.

Débréczeni vérés torom,
Elejtettem az ostorom,
Aggya fél ken komám asszon,

*) A dallam miatt nyújtják.

Mégszógálom még valaha,
Vagy kaszállok, vagy kapálok,
Vagy éggy íjjel véle hállok.

3.

Gingangó,
Szent ajtó,
Főzz kását,
Ha nincs só,
Kírj mástú,
Ha nem ád,
Pofon vágd.
Kírtem tülle, de nem ád,
Még aszongya, pofon vág;
Pofon biz a kis kutyát.

4.

Égyedém,
Bégyedém,
Cziczirik,
Áfrik,
Báfrik,
Inder,
Nóder,
Éttem,
Béttem,
Fott.

(Földes, Szabolcs m.)

BAKOS LAJOS.

Gólyadal.

Gója, gója gilicza,
Mit visző a szádba?
Törkét, törkét.
Minek az a törke?
Szitát kötögetni.
Minek az a szita?
Korpát szitálgatni.
Minek az a korpa?
Disznót hizlalgatni.
Minek az a disznó?
Kocsit kenegetni.
Minek az a kocsi?
Vájut hordogatni.
Minek az a váju?
Házat csinálgatni.
Minek az a házacská?
Legényeket, lányokat belecslalogatni.

LEDERER GYULA.

Gúnyversek.

Szabólegényekről.

Gyöngyösön sok szabólegénynek
Kitört a fé keze szégénynek.
Hej firczellni, firczellni,
Tunná-é még szürkankót ¹⁾ firczellni?

¹⁾ A csapó emberek ködmön helyett használják; némelyik cziz-
mát is varr belőle.

C s i z m a d i á k r ó l.

Csizmadiák bált tartottak,¹⁾
 Mekegő bornyút is szúrtak;
 A fészémit kiszúrták,
 Oda szalattak dratvával,
 Be is varták nagy lármával.

U g y a n c s a k a c s i z m a d i á k r ó l.

Csizmadia mokhérok²⁾
 Tizenyolczan sétátok;
 A kocsmába becsaptak.
 „Mi tetczik az uraknak?”
 „Fé messzê bor nyócunknak!
 Abbú is csak negyed rész,
 Arrâ sé telik a pénz.”
 Csizmadia titulus
 Így mutattya a virtust.

(Gyöngyös.)

Ifj. KÁPLÁNY JÓZSEF.

M e s t e r m ű s z ó k.

A s u s z t e r s z e r s z á m o k.

Varró gép. Kapta fa. Sám fa. Ványoló deszka. Buma.
 Klema. Fa reszelő. Stifnyi reszelő. Glecstekli. Halcz folnerom.
 Dubla vas folnerom. Patent folnerom. Ámpász. Kontuzeczer.
 Gnájp. Gnájp reszelő. Első reszelő. Kerek reszelő. Stógli. Kede-
 rádli. Falczvang. Bájczvang. Kalapács. Kapta huzó. Alczni. Ring-
 lizó masina. Apszész baurer. Obcziger. Ár. Lábszój. Virstli snáj-
 der. Czirkli. Lachájzni. Smit reszelő. Rájbandli. Fenkü. Czvek.
 Ványoló vas.

H e l y n e v e k.

S z e n t g y ö r g y v ö l g y e. (Zala m.)

E helység 9 utcát vagy fordulatot foglal magában
 ugyan annyi elnevezéssel. Ezek:

Szentgyörgyszég; hol az 1202-ben alapított egyház
 állott, s a hol ma is van. Kisszég; az itt kihalt Kiss család-
 ról az 1564. évben kiadott donatio értelmé szerint. Domián-

¹⁾ A csizmadiák közt szokás, hogy ha jó vásáruk volt, összeáll-
 nak négyen öten s megvesznek egy borjút, melyből egy jó estét csap-
 nak maguknak.

²⁾ A zsidókat csúfolják vele, annyi mint: majom képű, csúnya,
 otromba, idéetlen. K. J.

szé g; a Domián családnak 1573-ban adott donatio szerint; előbbi neve Szent Bodószé g volt. Tiborszé g; a hajdanokban itt lakott Tibor családtól nyerte nevét. Asszonyfa; elnevezése ismeretlen előttem. Cseblak; az itt lakó Cseke családtól az 1636. évben kiadott új donatio szerint. Farkasi; Farkassy Márton 1596-ban mint szentgyörgyvölgyi praedicator aláírással szerepel egy végrendeletnél; s tán innen az elnevezés. Alsó és Felső Kolgyár; az itteni Császár családnak, — melyből a kölső is született — hajdani, oklevelekkel is bebizonyított neve. Ezt a részt Albert királytól nyert újabb donatio nyomán nagyobbára ma is a Császár család bírja.

Szöllők. Lángos hegý. Kis hegý. Asszonyfai hegý. Binóczi hegý; ez jelenleg már szántó föld.

Erdők. Kisgyakor. Kösü kis gyakori. Haranglábi. Gergói. Parragos gyakori fenyüs. Kösü vögyi fenyüs. Borossányosi fenyüs. Cséplaki, Farkasi, Domiánszegi, Bakacsi töllös; az itt kihalt Bakacs családtól nyerte nevét.

Rétek és dülők. Besütelek. Telekalla. Körtvéls. Karakó. Pusztá. Avas. Alsó mező. Gergói. Parrag. Nagyrét. Pappmegyei. Füsü mezei. Vizibuza. Parragos gyakori. Belső mező. Csér. Tiporszegi dülő. Hegyuti föld. Nagyarok. Ráczné rítása. Tamkó mezzeje. Külső völgy. Erdő széle. Nagysári. Kishegyi. Rákosszéri. Hosszúúti vagy Feneki. Hosszú megyei. Borossányosi. Hégyhát. Töröktemetés; állítólag hajdan e helyre törököket temettek. Palántszél. Középső mezzü. Petes és Árokszér. Asszonyfai rét. Pusztá és Vargaszéri. Telekvég. Asúmezzü. Halastó. Vöröscséri pusztá. Fösümezzü. Ucczavígi. Binóczi és Nyárosi. Domb és Mámosai. Szobajkó. Csipány. Sári. Szélrét; az itt kihalt Széll családtól. Körtvélesi. Tulsó Teleki. Iszopi. Egresd. Halomi. Kondorai rét; a kihalt Kondorai családtól. Harasztí. Gyöppi. Tüskevégi. Nádas. Kolgyári rét. Telekláb. Nyírés. Töllös. Nagyarokköz. Farkaslik. Balazsér.

Malomok. Cséplaki alsó és felső. Farkasi. Pappmalom.
GÓZON IMRE.

Közmondások.

Érmellékiek.

Ha csordúl Vincze, megtelik a pincze. (V. ö. Erd. 8435.)

Kój a világ közepe, Csobaj a végezte.

Kójon, Kágyán nincsen kenyér, Diószegre jár a szegény.
(Kójnak és Kágyának igen kicsiny határa van, s ezt is egy pár birtokos bírja.)

Tudod szóval, mint Kókes a furkóval.

Orczája van mint az Ari lovának.
 Válogat, mint Bertók a csikba. V. ö. Erd. 700.
 Elnyelte, mint Borók az egy szem meggyet
 Haladja, mint a cigány a menyországot. V. ö. Erd. 1635.
 Kecske sem menne a vásárra, de ütik a hátulját. V. ö.
 Erd. 4244.
 Ordít, mint a fába szorúlt féreg.
 Egyenes mint az ess (S).
 Olyan erős mint az oláh eczet, három iccze belölle egy főzet.
 Nyikorog mint az oláh szekér.
 Mosolyog, mint a nyúl a vad almára.
 Úgy búsul, mint a kinek dinnyeföld nem jutott.
 Kővér mint a Bónis agara.
 Elment világra, mint a Húrányi kutyája.
 Ki mit eszik, iszik rá.
 A vak is lelt egy patkót, örüt neki hogy vas vót.
 Úgy meg belé, mint Lódánba a menkü.
 Néha a disznóláb is elsül.
 Betekint mint Bakó Gyulára.

BÓNÉ JÓZSEF.

Csángó románcz.

(V. ö. Arany-Gyulai, Népkölt. gyűjt. „Molnár Anna“.)

Eme nyuguvó mezőbe
 Aratgat égy szép ményecske.
 Éggy idegen oda ére,
 Uti társnak híni keszte.
 „Nem ménék én jó idegén,
 Nekém is van házam tüzem;
 Házam tüzem, kicsi fijam,
 Éggy igénigén jó társam.“
 „Sémmi sém a szép ményecske,
 Jere velem réngetegbe!“
 Aggyig hívá, míg elcsalá,
 Szép esziből ki forgatá.
 Ők ugy ménnek, méndégélnek;
 Zöld erdőbe míg el érnek.
 Szovát szollá szép ményecske:
 „Üljünk lé e réngetegbe!
 Én erőssen elfárattam,
 Igén-igén elbágyattam.“
 „Né nyugoggyunk, szép ményecske,
 Ményünk bellyebb az erdőbe.
 Zöld erdőbe, burkos fához,
 Emez igén magos fához.

Ülj lé ide, szép ményécske,
 Nézz kevesdég e fejembe.
 Fél né tekincs erre fára,
 Erre igén burkos fára.
 Met ennek kalász zöld ága
 Két szemédnek ártására.“
 Nézni kezdte a fejibe,
 Elaluvék az ölibe.
 Féltekinte arra fára,
 Arra igén burkos fára,
 Hat szép lyány ott félakasztva,
 Szüve mingyárt el szakada.
 „Én Isteném, hova lészék.
 Hetedik immár én lészék “
 Ő azomba sirni kezdte,
 Egy csépp künyü lé cséppene
 Ez idegén arczájára ;
 Félélbrede s így riasztá :
 „Mit sirsz, mit sirsz, szép ményecske,
 Zöld erdőnek kedvessége ?
 Tám félnézél erre fára ?
 Erre igén burkos fára ?“
 „Nem nesztem én, jó idegén !“
 Így felele nagy hirtelen.
 „Csak házamra gondolkosztam,
 Siró fijam messze hagytam.“
 „Sémmi sém a szép ményécske,
 Ha el jöttél velem ide,
 Hágj fél csak e magos fára,
 Erre igén burkos fára !“
 „Nem szoktam én fára mászni ;
 Mutazsd mét té, hogy kell hágni.“
 Mikor hágni kezdte fára,
 Tüstint ragada kargyára.
 Gyéngé nyakát úgy elcsapá,
 Hogy aszt ugyan messze hajtá.
 Félölté bongos szoknyáját,
 Mégszorítá paripáját,
 Elnyargala hazájába,
 Jámbor társa udvarába.
 „Accz-é szállást éczakára ?“
 Szállást kére hamarjába.
 „Adnék biz én, útonjáró,
 Szállásom nem neked való.
 Kicsi gyermek van a háznál,
 Éjjel nappal mind sirdogál.“
 Sémmi sém a, jámbor gazda,
 Nyizsd ki ajtodot a szavamra.

Mük es csak ullyanak voltunk,
 Étt *) kicsi gyermekék voltunk.
 Hallod-é té jámbor gazda,
 Tuccz-é bort itt e faluba ?
 „Tudok biz én kedves szállóm,
 Ha pénzémet mégtalálom.“
 „Nem bánom, méenny akarhova,
 Csak bort hozzhass éczakára.
 Hallod-é té jó lányoska,
 Gyüss forgácsot éczakára !“
 Féoldá bongos szoknyáját,
 Mégszoptatá siró fiját.
 Mégszoptatá, elalítá,
 Könyüüivel mosogató.
 Haza méne jámbor gazda,
 Mingyát e szóra fakada :
 „Mi dolog, ullyan jól nyukszik,
 E gyermek most is aloszik ?
 Talán bizony ez is tuggya,
 Hogy idegén van házamba ?“
 „Hallod-é té jámbor gazda,
 Haza jöne fijad annya,
 Mégszidnád-é, vaj mégvernéd
 Vaj arczájára félvetnéd ?“
 „Még sé szidnám, még sé verném,
 Arczájára fél sé vetném.“
 „E gyermek annya vagyok én,
 Kit el csalt volt égygy idegén.
 Ereggyj, méenny bé csak aklyodba,
 Lásd még, mit hoztam én oda !“
 Bétekénte ez aklyába;
 Ott nyergelve égy paripa.
 Visza méne, mégölelé,
 Kedves társát mégismeré,
 Örömébe majt méghala,
 Jó istennek hálát ada.

(Klészse. Moldva.)

ROKONFÖLDI.

Népdalok.

Mindénkinek van babája,	Ha az Isten égygyet ána,
Csak én nekém nincsen ;	Jaj de mégböcsüném ;
Némélliknek kettő három,	Kezit lábát összekötném,
De nekém écs sincsen.	Úgy a füstre ténném !

(Marczali, Somogy.)

MORGENSTERN HENRIK.

*) *mikor* helyett használja ma is minden öreg és ifju.

R.

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

III. kötet.

1874. AUGUSZTUS 15.

VIII. füzet.

A TULAJDON NEVEKRŐL.

A tudomány mindeddig elmulasztotta oly eszközökről gondoskodni, a melyek a tulajdon nevek változatlan fennmaradását biztosítani képesek volnának.

Nem kívánok azon vélemény fejtegetésébe bocsátkozni, hogy a tulajdonnevek változatlan fennmaradása valósággal a tudomány érdekében áll. A Nyelvör olvasó közönsége bizonyynyal osztozik benne velem, és így arra sincsen szükség, hogy a kérdés chaoticus rendezetlenségét és annak kárait ecseteljem.

E rendezetlenségnek elég megbotránkoztató példája ötlük szemünkbe keresetlenül is, és a tudomány nem egy ága érzi annak nyomasztó voltát, és érzik a köz élet, a társalgás, a szalonok és a tanács-termek. Mert kétségtelen az, hogy a nevek változatlan fennmaradása és azoknak igaz minőségükben való átszármaztathatósága között okozati összefüggés van, a mely egymást föltételezi, és míg amaz inkább a tudományt illeti, ez a köz élet érdekében álló.

A tulajdon nevek változatlan fennmaradása tehát csak akkor lesz biztosítható, ha azoknak változatlan minőségükben való átszármaztatása lehetővé lesz téve.

A baj oka abban áll, hogy a tulajdon nevek, mind a mellett hogy mint szavak egy bizonyos nyelv-törzsök sarjadékai, a gyakorlatban a nyelvhatárokon áthatva nemzetközi forgalom tárgyává lesznek, és így a nemzetközi sajátágok következtében elkorcsosodnak az idegen talajban, a melybe átszármaztak. Tehát némely esetleges okon felül a nyelvnek különböző természete az, a mely meg nem tűri saját körében az idegenszerűt, a nélkül hogy át ne alakítaná;

másodszer pedig a nemzeti írásmódok különbözősége, a melyek csupán egy nyelv sajátos szükségéhez levén szabva, annak határain kívül részben vagy egészben használhatatlanokká válnak és nem képesek híven átszármasztani a nevet, a melynek letéteményesei voltak, sem visszaadni annak hangzatát, a melyet egy mástól átvenni kívánnak.

Ezen okok következményei különféle jelenetekben tárnak elénk.

Némely esetben az idegen nevet átvevő nyelv kiejtésbeli sajátosságai játszzák a ferdítő szerepét. Például a kuruczok *B a d e n t B o d o n* ynak nevezték és írták.

Némely más esetben az írás mondja fel a szolgálatot, minthogy némely idegen hangnak megfelelő betűk híjjával van, oly hangoknak, a melyek gyakran lényeges részei az átveendő névnek.

A divatos szokás némelykor megtartja az oly nyelvhez tartozó nevek eredeti írásmódját, a melynek ábéczéje a mienkhez hasonló. Más esetben ismét nem. Külömben is az írásmódok közötti hasonlatosságnak oly különböző fokai vannak, hogy ezt lehetetlen szabályúl felállítani, és a legtöbb esetben hasznát sem vehetnők, mert a név igazi lényegét, azaz annak hangzatát nem volnánk képesek kifejtetni a betűből a helyesírási szabályok oly nagy mértékben való különbözőése miatt.

A hol a kiejtés és az írás egyaránt nagyon különbözik, ott azután szabad a vásár és mindenki úgy tesz, a hogy akar vagy tud.

Ha már most felgondoljuk, hogy hány olyan névre van szükségünk, a melyet csak más nyelvek közvetítése útján szerezhethünk meg, elképzeltetjük, hogy a hű valóság ily esetekben mily rövidséget kénytelen szenvedni.

Vannak oly esetek, a hol személyek, városok, vidékek, folyamok stb. új névre kereszteltetnek el, olyanra, a mely eredeti nevüktől egészen különbözik, pl. *B é c s*, *Ó f e n* stb. Az ily hamisítás némileg megbocsátható ott, a hol ez bizonyos naivitással történik és a mennyiben túl nem terjeszkedik azon nyelv határain, a mely a második keresztelést eszközölte. De az megbocsáthatatlan, ha az új név tovább terjesztetik; ha p.o. *S z e g e d e t*, *E s z t e r g o m o t* Európá

csak mint Szegedint és Grant ismeri a német elnevezés után.

Még nagyobb oktalanság, ha idegen neveket szándékosan változtatnak el minden szükség nélkül; ha Breslau helyett Boroszlót, Leipzig helyett Lipcsét használnak; ha Friedrich Wilhelm helyett Frigyes Vilmost mondunk; ha a Julius nevű pápák között Gyulákat keresünk, de Julius Caesart azért még sem hívjuk Caesar Gyulának, bár ezt megtehetnők a francziák példája után, a kik a Juliusból Jules-t csináltak és még inkább az olaszok nyomán, a kik mind a két nevet átalakítva, ezt Giulio Cesare-nak mondják.

De minek hordanék fel több példát. Czéлом nem az, hogy e kérdés rendezetlenségének kóros tüneteit mulattató csoportokba szedjem, hanem csak hogy felhívjam a figyelmet a javítás és rendezés szükségére.

Óhajtanám, hogy a tudományos tekintélyek felgondolnák, hogy a közönség látja a hiányt és megvárja tőlük, hogy gondoskodjanak érdekeiről. Óhajtanám, hogy a javítás lehető módjai megvitattassanak, de komolyan, behatóan, értelmesen, nem néhány oda vetett szóval, felületesen, s csak annyit mondva, a mennyi épen elég arra, hogy a zavart, a homályt ha nem nagyítja is, de ne is csökkentse. Mintsem úgy tenénk, akkor inkább ismerjük be hallgatagságunkkal, hogy nincs erőnk, akaratunk és lelkesedésünk annak megjavítására a mi hibás és tökéletlen.

Ismétlem: a tudománynak és a közönségnek egyaránt érdekében áll, hogy a tulajdonneveket a maguk eredeti igaz minőségében bírja, és rendelkezék oly eszközökkel, a melyek a neveknek a nyelv határokön való hű átszármaztatását lehetővé tegyék.

Ez az eszköz véleményem szerint nem lehet egyéb, mint egy oly írásmód, a mely nem egyes nyelv szüksége szerint volna alkotva, hanem mint egészen a hang utánzásának elvére alapított minden nyelvben alkalmazható volna. Egy ily írásmód, ha általános tekintélyvel bírna, nem csak hogy lehetővé tenné a nevek hű átszármaztatását ott, a hol a nyelvek írása és kiejtése nagyon különbözö, hanem azon felül a tudomány egyéb ágainak is nagy szolgálatokat tehetne.

KRAJNIK GYULA.

SZÓEGYEZTETÉS.

III.

2. Míg a jelzett szótól különválasztott, vagy jelzett nélkül főnév helyett álló melléknév kivétel nélkül fölveszi a többes ragot, addig az így külön álló számnév e téren is kisebb-nagyobb korlátok közt mozog; pl. Zsebórákat igen *szépeket* találtam ott; de a te izlésed szerint valót vajmi *keveset*. A *pirosak szebbek* a *zöldeknél*; az a kettő ott különös figyelemre méltó. A legfontosabbakból följegyztem egynéhányat.

Legyen szabad Jászay Pálnak a Münchener Codexbe iktatott „Észrevételei“-ből a következő tételt idéznem: „Sarkszámaink, miként már Révai is vélekedett, a rendes többest is fölveszik. Bizonyítják ezt ezen kifejezések: hogy légyenek *egyek* = ut sint *unum*; és egyebek ő tanítványi közül *kettők* = et alii ex discipulis ejus *duo*; hogy ezek nem a latin szerkezet utánzásai, mutatják annak épen itt felhozott szavai. Így a *sok* már magában is többest jelent, még is találjuk: a leváltaknak *sokit* = multitudinem Pharisaeorum; találjuk továbbá: az *egyebi* kedeg ő szolgáit megfogák; és találjuk ezt is: és ménd az *egyebiknek* = et ceteris omnibus.“

Ez egypár adat a régi nyelvből már magában véve is elég érdekes; de ezenfölül némi tájékozást is ad egy-két mennyiségjelentő szó használatának módosulására nézve. Hogy sarkszámaink csak kivételesen veszik föl a rendes többest, t. i. a többes névragot, kitetszik Révainak íme kevés szavából: „Habent vero cardinalia nostra numerum pluralem etiam regularem, separatim sumta, praesertim, decades, centenarii, et millenarii; qua forma iidem hi numeri multiplicati intelliguntur; ex. gr. annyi a pénze, hogy nem tsak *százakat*, de *ezreket* is olvashat, stb.“ — *Kettők, hármak, huszak*-féle többest nem talállok Révainak a sarkszámokra vonatkozó fejtegetései közt.

Azzal a különös jelenséggel találkozunk, hogy a magában álló számnév különböző szabályokat követ a szerint, a mint személyre vagy dologra vonatkozik. A személyre vonat-

kozónak minden esetben, a dologra vonatkozóan pedig csak bizonyos korlátokon belül van többes száma.

A többes névrag fölvételében legtartózkodóbb a számnévi alany. Nem mondjuk: *Hányak* pártolják ezt? *Sokak*, *kevesek*, *hármak*, *tizek* pártolják. Szintúgy nem mondjuk: E részvényekből *hányak* vagy *mennyiek*? *Sokak*, *többek*, *elegek*, *kettők*, *harminczak* állnak rendelkezésedre; hanem mondjuk személyre értve: *Hányan*, *sokan*, *tizen* stb; dologra értve pedig: E részvényekből *mennyi*? *Sok*, *kevés*, *három*, *negyven* stb. áll rendelkezésedre.

A mely számnév fölveszi alanyi minőségében a többes névragot, az fogadja mint állitmányi nevező is; annak többese fogadja a viszonyragokat, és megfér a birtokszóval és a névutókkal is épen úgy, mint a közönséges melléknév. Ugyanaz áll az állitmányi nevezőre nézve is lefelé, vagyis szemben a viszonyulásnak többi esetével; pl. Alany: *Némelyek* így vélekednek. Állitm. nevező: *Azok* nem „*némelyek*“, mint te állítod, hanem igen *számosak*. Birtokos: *Némelyek állítása* szerint ez könnyű dolog. Ragoz számnév: Ez rosszul hatott *egynémelyekre*. Névutóval: *Némelyek szerint*, *némelyek előtt* stb.

Nevezői példák lefelé: *Hivei számosak*. *Számosak tévedése* abban áll, hogy stb. *Számosakhoz* fordúlt. Mondtam ezt *számosak előtt*.

De már fölfelé hasztalan igyekeznék a *számos*, vagyis nem lehet személyi alany többes névraggal így: *Számosak* követik őt; hanem föl kell vennie az *an* határozóképzőt: *Számosan* követik őt.

a) Alanyi minőségben csak a következők veszik föl a többes névragot:

1. A tőszámok közül *egy*, ha többnek azonosságát fejezi ki; pl. A mindenben *egyek* ebben sem térhetnek el egymástól. Állitm. nevező: A kik veled *eggyek*. (Kazinczy F. lev. LXXXI.)

Mondjuk ezt is: A *velencei tizek*. A *tizek* tanácsa. Itt a *tizek* címjelentő főnév.

2. Gyűjtő névi minőségben: *száz*, *ezer*, *százezer*, *millió*; pl. Füstbe mentek az *ezyek*, a *százegyrek*; kifutják-e majd a pusztá *százak*? Birtokszó: Az aranyok *ezyei*; a vitézek *százegyrei*. Ragozva: Majd elköltöd te az apád *millióit*. S

az ember *millióinak* szemében gyászköny ül. (Vörösm. Szóz.)

A N. Sz.-ban „Száz“ alatt ez a személy-jelző példa is áll: *százak, ezerek* hulltak el az utolsó háborúban (több száz, több ezer). Szokatlanak látszik ugyan előttem az alanynak ez a többese; de azért mégsem merném hibásnak mondani; mert kétségtelen, hogy: *százan, ezren* nem jelent *több* százat, *több* ezret; ezek pedig: *százanként, ezrenként, ezer számra, százával, ezrével*, ha megközelítik is többé-kevésbé a *százak, ezrek* értelmét, nem tükrözik egészen vissza. Névelővel, vagy mutató névmással még szokatlansága is elenyészik az ilyen többesnek; pl. Hát az *ezrek*, és *százezrek*, a kik vérüket ontották! stb.

3. A különböző számnevek fölveszik egyáltalában a többes ragot; teljesen melléknévi természetűek. Jelzettjük többesben áll: *egyes emberek, négyes fogatok, tízszeres árak*. Külön állva: *egyesek, hármások*; a kilenczesek (pl. a kilenczes bizottság tagjai). Az *egyfélék, egyrendűek, többértűek*. Állítmányi nevező: Terveid *százfélék*. Ragozott többes: *Tízfélekről* egyszerre akarsz gondoskodni.

A sorszámok (*második, harmadik* stb.) nem vesznek föl többesragot. E helyett: *Másodikak, harmadikak, (secundi, tertii)* stb. mondjuk: *másod, harmadrendűek* stb.: Ne is kívánjunk olyan többest, mint: *Negyedikek — ikeknek, hatodikak, — kaknak*. Más ez: *Elsők, utolsók*.

4. A számnévmások és határozatlan számnevek közül: *minden, némely, egyéb, a többi, számtalan, töméntelen*; pl. Buzdúlnak a házban *mindenek*, és dagadó bajnok mellekbe stb. (Csok. „Látás.“) *Mindenek* múlandóságra vannak alkotva. E jegyzetekből *némelyek* felhasználhatók. Még *egyebek* is számba veendőek. A *többiek* eltávoztak. Ez osztályból *számtalanok, töméntelenek* buknak. — Névtutókkal kapcsolatban: *Mindenek előtt, egyebek között*.

Ezekon kívül még: *számos, tömérdek, ritka* a midőn névelővel, mutató névmással, vagy mint értelmezvény állnak a mondatban. Végre *számos, tömérdek*, dologra érve, megszorítás nélkül veszik föl a többes névragot; pl. Hát azok a *számosak, tömérdekek, a kik* stb. E bűntények közül *számosabbak* egészen más tekintet alá esnek. A *ritkák* nem mindig a *legjobbak*. — Értelmezvény: *Mi, számosabbak*

vagy: legszámosabbak a testületben, csak többet igényelhetünk stb.

Egyéb régebben többfélét jelentett. *Egyéb*, ki vet, és *egyéb*, ki arat (más.) És azok mondának: *Egyebek* János baptistának, *egyebek* kedeg Illyésnek (némelyek). Az *egyebi* (egyebei) kedeg ő szolgálait megfogák (reliqui). Az *egyebik*, (alii) kik stb. (Tatr. Más.)

Ma már nem jelent annyifélét. *Egyebi*, *egyebik* alakjai sem használatosak már. De mondjuk ma is: Nem csupa szolgáló, *egyréb* is van itt; *egyebek* is vannak itt. „Ő nevek emberi, — s *egyebek*, tudná a manó lesorolni.“ (Arany. Az elv. alkotm.) Vannak *egyebeim* is: nem csak erdőcsőszeim.

E régies alak: a leváltaknak *sokit* (sokjait) ma is él egy-két számnévi birtokszóban; pl. A honfiak *többjei*, *legtöbbjei*, *számosabbjai*, *kevesebbjei*. Hasonló hozzá ez: A polgárok *jelesbjei*, *legjobbjai* stb. „S elhultanak *legjobbjaink* a hosszú harcz alatt.“ (Vör. Szózat.) — Csakhogy az ilyécskkel „cum grano salis“ kell élni.

b) Állitmányi nevező minőségében — mindig ide értve a viszonyulásnak többi esetét is az alanyénak kivételével — a következő határozatlan számnevek vesznek föl többes névragot: *számos*, *tömrdek*, *ritka*. (Ide nem értve azt az esetet, ha e három szó az alanyi többeshöz a) 4. alatt kötött föltételeknek meg találnak felelelni.) pl. Híveid *számosak* most is. Számosabbak a gyarlóságai, mint hinnéd. Panaszai *tömrdekek* voltak. *Tömrdekek* az ügy nevezett jó barátjai. Valódi hívei *ritkák*. — De már nem mondjuk, személyre értve: *Számosak*, *tömrdekek* folyamodnak hozzám; hanem mondjuk: *Számosan*, *tömrdeken*. Szintügy nem helyes ez: könyveiből *ritkák* kerülnek az én kezembe. (*Ritka* mint alany csak névelővel szokott többesben állni: A *ritkák* annál becsesebbek.)

c) A többi számnévmás és határozatlan számnév a viszonyulásnak többi eseteiben veszi föl csak a többes névragot. Mondja már Erdősi János: „Nec dicimus: *Sokak* az hivatalosak, *kevesek* az választottak.“ Így se beszélünk: A *zsákok* csak *ennyiek*; hanem mondjuk: A *zsák* csak *ennyi*. De már használatosak ezek: *Sokaké*, *tömbeknek*, *kevesebbekre*, *néhányakkal*, *egyebeket*, stb; pl. Személyre értve: Ez a telek *tömbké*. Az *sokaknak* tetszik. — Vagy

a számnévre viszonyuló birtokszóval: Ez többek, anynyiak óhajtása. Néhányak sürgetése keveset nyom. — Vagy a számnévre viszonyuló névutóval: Sokak előtt mondta. Ott volt többek közt Pál is. Néhányak ellen súlyos vádatat emeltél.

Dologra vonatkozólag: Azt mondta többek közt. Minő adatok ezek! Számosakkal úgy van az ember, hogy stb. Észrevételeim közül csak néhányra felelt. Mondd meg mindenek előtt, hogy mit akarsz?

Annyi kétségtelen, hogy a ragos, a birtokkal vagy névutóval kapcsolt számnév sokkal gyakrabban áll többesben, midőn személyre vonatkozik, mint a midőn dologra viszonyúl.

d) Személyre viszonyuló számneveknél a nevező többesének névragját *an en* határozóképző pótolja. E képzőt csak azok nem veszik föl, a melyeknek többes nevezője névraggal alakúl; jelesül számtalan, töméntelen, minden, némely, ritka, egyéb, a többi. Adjuk hozzá még a változatlan alakú némi szót. Megjegyzem, hogy: ritkán, csupán, merően, összesen közönséges igehatározók, a melyek semmi viszonyban sem állnak az alany egyes vagy többes számával (*Ritkán jössz te, ritkán jönnek ők stb.*); míg sokan, elegen, tizen, huszan stb. kizárólag személyi alanyra és ennek kizárólag többesére mutatnak; pl. sokan, tizen, harminczan vagyunk mi, vagytok ti, vannak ők.

Figyelmet érdemlő kérdés az, ha vajjon az *an en* fölvétele igehatározóvá teszi-e a számnevet? Tisztelt barátom Hunfalvy Pál, habár csak rövid érintéssel is, határozottan tagadja az *n*-es képzővel alakúlt számnevek igehatározói voltát. (Nyr. jun. f. 259. l.) „Hogy nem azok — mondja — kitetszik, ha igazán igehatározók mellé állítjuk. Kérdhetem: *hogyan vagy? hogyan vagyunk?* a *hogyan*, adverbium lévén, csak a verbum cselekvését, létét határozza meg, nem annak számát, mert ez nem függ az adverbiumtól, hanem a subjectumtól. Nem kérhetem: *hányan vagy?* de igen is *hányan vagytok?* s e kérdéssel nem kívánom a hogyanlétet tudni, mi az adverbium dolga, hanem a subjectum számát.“ Így Hunfalvy.

Az *an*-os *en*-es számnevet az eddig fennálló nyelvtani elmélet az adverbiumok közé sorolja. Igehatározói voltának régi nyelvemlékeinkben is van nyoma, a midőn az ilyen *n*-es számnév nemcsak az alanyra, hanem más nemű

beszédrészre vonatkozólag is szerepelt; pl. „eresztette azokat ketten és ketten“; misit illos binos. (Tatr. Más. 150 l.)

Révai (nyt. 276. l.) így magyarázza: *Hányan* jöttetek hozzám? *hármán, heten, tízen: In quotitate venistis ad me? in triade, in heptade, in decade* stb. Ez a tan, mint mondom, ma is el van fogadva; pedig van benne vizásság. E mondatban például: „*Némelyek* szeretik“ a *némelyek* névszó, még pedig alany; de már ebben: „*Néhányan* szeretik“ a *néhányan* igehatározó. Már itt az alanyt oda kell gondolnunk ilyenformán: Az *emberek néhányan* = *nem nagy számmal*, szeretik. Ebben: „*Többen* vagyunk“ valanivel könnyebben rátalálni a lappangó alanyra (*mi*); de már ebben: „*Többen* kívánják“ megint csak oda kell teremtenünk az alanyt így: Az *emberek*, vagy: az *illetők* *többen* = *töb-
bekre rúgó számmal* kívánják.

Ez baj. De hagyján; mert az elhallgatott alanynak oda gondolása ilyen *n*-es számnév nélkül is nem egyszer szerepel nyelvünkben. Nagyobb baj az, hogy nyelvérzékünk a nominativusra vonatkozó általános szabály természetes nyomásának engedve, mit sem törődik ez adverbialis alakkal, hanem mindig csak nominativusi értelmet tulajdonít neki. Midőn például ezt hallom vagy olvasom: *sokan*, ez a közvetetlen hatásnál fogva, a melyet én rám gyakorol, előttem nem annyi, mint: *multitudine*, hanem a. m. *multi*; mintha azt hallanám vagy olvasnám: *sokak*. Mindnyájan ott voltak. Itt a *mindnyájan* az én nyelvérzékemnek csak olyan névszó, mint a *mindnyájuk* ebben: *Mindnyájuk* ott volt.

Szem előtt tartva értekezésem célját, az itt fölvetett kérdésnek további fejtegetésébe nem bocsátkozom. Volna pedig még több érvem is annak a kimutatására, hogy a szóban forgó elmélet, úgy a mint „tüskén bokron“ áthurczolva ma fennáll, nem felel meg a célnak. A kérdésnek tüzetes tárgyalását és tisztába-hozatalát szükségesnek tartom; addig is úgy kezelem az *n*-es számnévek dolgát, hogy a mindnyájunktól megszokott igehatározói elmélettel is lehető összhangban álljon.

Az *an*-os *en*-es számnév személyre vagy személyesített dologra vonatkozik, alanyt vagy állítmányi nevezőt pótolva; pl. alanyt pótlólag: *Ma tízen* buktak. Állítm. nev.

pótl: *Elegen* vagytok (*ti*). Személyesített dologra, például állatra értve: Már hogy férnének, szegények, tizenketten ebbe a kis istállóba? (A kocsis, mint tudjuk, sohase beszél másképen, midőn lovairól van szó. Megesik ez a nyelvészen is, midőn gondolkozása kedves tárgyairól: a nyelvtani alakokról beszél; pl. „de vannak valami *kevesen* három változatúak is a mássalhangzón kezdődő *Ragok* közül.“ Kresznerics szótára XXV. l.)

Rend szerint tehát csak személyre értjük; és így hibás ez a mondat: „Minghetti tizenkét *törvénylavaslatot* terjesztett a kamra elé, *melyek mindnyájan* stb.“ *Mindnyája* még *an* nélkül is mindig csak személyre értendő; ez egy szóban tehát két hiba van. Hibás ez is: „a fővárosi magán *tanintézeteket*, *melyek* számszerint *ötvenen* vannak. Németül is furcsán hangzanék: „anstalten, die — — *ihrer* fünfzig sind.“

e) *Mind*. Változatlan alakú. A régiek *minden* helyett is használták: *ces ménd* paradicsomban való gyümölcsöktől monda neki eelnie — *ménd* Angyelkot — *ménd* szentöktől (Hal. beszéd.) Szabolcsban, Biharban ragozza a nép: *mindnek*, *mindet* stb. Sőt a költő nyelve is: „Meddig szeme látta, be se látta *mindet*.“ (Ar. Buda halála). Rend szerint ragózatlan és megszenvedti maga mellett az egyest is, a többest is; pl. *Mind ott volt a jó madár. Mind* eljöttek. *M u t a t ó* névmással egybekapcsolva: *Igaz-e mind ez? Minda zok*, a kik stb. Más viszonyulás: *Ravas z az mind. Mind* kedvesek. *Mind olyan* ember vagy emberek stb.

f) A mit értekezésem II. cikkében (296. l.) az 1. pont a) és b) alatti kiegészítéséül a számnév jelzettjének egyező viszonyáról mondtam, az a jelzett szótól különválasztott vagy egészen magában álló számnévre is alkalmazható; mert a) szerint: Az ige egyezik a számnév-jelezte alanyval, — vagy másnemű alany révén a számnév-jelezte állítmányi nevezővel is — személyben és számban; egyezik tehát például nem csak ebben: *Két fiam van*; hanem ebben is: *Fiam kettő van*; vagy egyszerűen: *kettő van*. Rendszerben *van minden dolog*; és: *Buzdúlnak a házban mindenek. A bankjegy csak harmincz volt*; és: *Kifogásai számosak voltak*.

Ama b) szerint: Ha a számnév-jelezte szó nem nevezője, hanem más nemű része az állítmánynak, az ige természetesen az alany számához alkalmazkodik; pl. *Némely*

embernek nem értem én az eszejárását; és így: Némelyeknek nem értem én a magukviseletét. *Sok embernek* jó kedve *szóttyan* ilyenkor; és így: Sokaknak jó kedvük *támad* ilyenkor.

An-os *en*-es példák, a névszói elmélet szerint, vagyis *a*) alá foglalva: *Sokan* (multi), *százan* (*centum*) *buktak*. *Kevesen* (pauci), *hárman* (tres) *jöttünk* (mi).

Ugyanilyen példák, az igehatározói elmélet szerint, vagyis *b*) alá foglalva:

A képviselők most *számosan* (magno numero), *tizen* (in decade) *szólnak* egy-egy szakaszhoz. *Elegen*, (sufficientes numero), *heten* (in heptade) *vagyunk* (mi).

A *b*) alatti példákban, mint látjuk, az ige száma egybevág a mindig többest kifejező *n*-es számhatározókéval. De az ige itt is nem a *számosan*, *tizen* stb. szókból kifejezett, hanem azt a többest teszi magáévá, melyben az ilyenkor vagy nyilván kitett vagy lappangva szereplő alanyok (*képviselők*, *mi*) állnak.

Ez a III. cikk eléggé mutatja, hogy a számnév nem csak mint jelző, hanem mint egészen magában álló szó is az egyes vagy többes szám tekintetében kényes teremtés.

JOANNOVICS GYÖRGY.

AZ IKES RAGOZÁS KÉRDÉSE.

A jelentő módú jelen idő egyes harmadik személyét tekintve az igék két fő osztályra oszlanak. Egyikük a nagyobb rész, exponens nélkül, a másika pedig exponenssel áll a harmadik személyben. Az exponenses igék újra két részre szakadnak; egyik részük *on én*, másik részük pedig *ik* kifejezővel jelentkezik a kérdéses személyben.

Riedl egészen helyes nyomot követett, midőn a következő kérdést állította fel: „Mi tulajdonképpen ez az *ik*, képző e vagy rag?” (45. l). Keressük tehát a feleletet e kérdésre, de módosítsuk meg azt a következőképpen: Képző vagy rag funkcióját végezi-e a harmadik személyben mutatózó *on én* egy részről s más részről az *ik*?

Tudva levő, hogy a ragok a szó jelentésére semmi befolyást sem gyakorolnak s csak a különböző viszonyok jelölésére szolgálnak; a személyragok tehát a cselekvést

egyik vagy másik személylyel hozzák kapcsolatba, de az ige jelentését érintetlenül hagyják. A képzők ellenben a szók jelentésén módosítást eszközölnek s minden egyes képző a szó értelmét megváltoztatja. Ha tehát az *on én* és *ik* az egyes harmadik személy kifejezői, akkor következtetésszerűen csak is az egyes harmadik személyben jelentkezhetnek, s ismét következtetésszerűen valószínűleg jelentkeznek is nem csak a jelentő módban s a jelen időben, hanem más módok és idők egyes harmadik személyében is. Ha ellenben képzők, akkor nem csak az egyes harmadik személyben, hanem nagy részt az egész ragozáson át, egy részt pedig legalább bizonyos idők minden személyében kell szerepelniök; azon kívül a velük felruházott igeik jelentése is módosulást szenved.

Ezt szem előtt tartva, a két exponens közül nézzük először is az *on én*-t.

A jelentő mód jelen idejében csak néhány ige az, mely *on én*-nel jelenik meg, még pedig csak is az egyes harmadik személyben; ezen igeik a következők: *lész én, tész-én, vész-én, hisz-én, visz-én, megy-en, vagy-on, jöv-ön* (jön). Ide tartoznak a régi nyelvelmélekekbeli *feksz-én* (Bécsi, Münch. cod.), *alosz-on* (u. o.), *ész-én* (Káld. Ján. VI. 58.); továbbá a táj-szólásbeli *fú-n* (fuv-on), *fő-n* (föv-ön), *ré-n* (rév-én), *bé-n* (*bév-én), *dőn* (küdön = kidül. Nyr. II. 271.).

A történeti multban a most felsorolt igeik néhány szintén feltünteti az *én* exponenst: *lé-n* v. *lő-n* (lév-én), *té-n* v. *lő-n* (tév-én), *vé-n* v. *vő-n* (vév-én), *hi-n*, *hő-n* v. *hű-n* (hiv-én — Pesti, Sylvest. Münch. cod.), *vi-n* v. *vű-n* (viv-én — régi irod.).

A kötő mód folyó cselekvésében a harmadik személy kifejezője igéink tetemesen nagy részénél hasonlóképen az *on én*: *ír-j-on, néz-z-én, has-s-on, légy-én*, sat. sat.

Azon idők, a melyekben az *on én*-t hiányozni látjuk, egyáltalában kifejező nélkül állanak. Ezek a végzett jelen: *ír-t*, az ohajtó folyó cselekvése: *ír-na*, a végzett jövő: *ír-and*; s a legtöbb igénél az indicativus jelene: *ír*, s a tört. mult: *ír a*.

Mínthogy tehát az *on én* csak az egyes harmadik személyben szerepel, de külön három időalakban egyforma functiót végez; mínthogy továbbá az ige jelentését láthatólag teljesen érintetlenül hagyja, világos, hogy a

képzők osztályával a legcsekélyebb viszonyban sem áll, hanem szorosán a rag szerepét tölti be.

Az *ik* (eredetibb *ék*: *ész-ék*: manducat Münch. cod.) az előbbihez hasonlóan szintén csak az egyes harmadik személyben s a következő öt időben fordul elő: jelen: *lak-ik*, tört. mult: *lak-ék* (a nyújtás az időexponens hatása következtében támadt), végz. jövő: *lak-and-ik*, a conjunctivus folyó cselekvése: *lak-j-ék*, az optativus folyó cselekvése: *lak-n-ék* (lak-naj-ék, v. ö. a göcseji történ-nej-ék). A végz. jelen, szintén mint az *on ên*-nél, exponens nélkül áll: *lak-ott*.

E szerint tehát az *ik* is, épen úgy mint az *on ên*, a személyragok osztályába sorozandó.

Nézzük immár, megvan-e neki az az ereje, hogy a cselekvésszók jelentését képes módosítani.

Ha az ikes igék hosszú során végig tekintünk, azt látjuk, hogy az *ik* nagyobb részt bizonyos meghatározott képzőkhöz csatlakozva jelenik meg; képzőtelen igetökhöz való járulása csak néhány esetre szorítkozik.

Kezdjük ez utóbbiakkal.

Első osztály. Oly képzőtelen vagy többé nem érzett (megmervült) képzős igetők, melyek csak *ik*-kel használatosak *): *av-ik* (avúl. Pz.), *áz-ik*, *bak-ik* (bakzik, bagzik, subat. Kr.), *berg-ik* (párizk [a juh]. Nsz. Ih.), *bik-ik* (Nyr. III. 286.), *bágyg-ik* (languet Kr.), *buv-ik*, *buk-ik*, *csök-ik* (törpén marad. Vd.) *div-ik* (Nsz. Ih.), *ell-ik*, *ém-ik* (vigilat. Kr.), *esd-ik* (parumper cadit. Kr.), *em-ik* (szopik. Kr.), *es-ik*, *év-ik* (elérik. Kr.), *fáz-ik*, *fing-ik*, *fos-ik*, *húgy-ik* v. *hudd-ik* (mingit. Kr.), *ill-ik*, *iz-ik* (oscitat. Kr.), *izg-ik*, *kend-ik* (manus lotas abstergit. Kr.), *kés-ik*, *kön-ik* (elérik. Vd.), *kop-ik*, *lak-ik*, *ökl-ik* (porumpit in erassitie pugni. Kr.), *ok-ik* (okosúl. Ih. Nsz.), *sav-ik*, *saj-ik* (savanyodik. Nsz. Ih.) *sér-ik* (Nyr. III. 4), *síny-ik* (megvonúl. Kr.), *szar-ik*, *szők-ik*, *tet-ik* (tetszik. M.), *toj-ik*, *víg-ik* (Nsz. Ih.). Látnivaló, hogy ezek jelentésükre nézve mindannyian intransitív igék, s egynémelyikében az *ik* világosan a valamivé levés exponenseként áll; s egy pár

*) Bécsi cod. = B., Münchener cod. M., Ihász nyelvtana = Ih., Kresznerics = Kr., Nagy szótár = Nsz., Nyelvör = Nyr., Pázmány = Pz., Szabó D. Magy. vir. = Sz., Kriza Vadrózsák = Vd., Molnár Alb. = Ml.

ige szemmel láthatólag fel is tűnteti egy más, szintén használatos alakjában a képzőt, a melyet az *ik* helyettesít: névszerint: *av-ik av-úl*, *bak-ik bag-ŕ-*, *bágygy-ik bágygy-ad*, *év-ik év-ed-*, *huggy-ik huggy-oŕ-*, *izz-ik izz-ad*, *ok-ik ok-úl*, *sav-ik sav-ód-* (Nsz.), *sér-ik sér sŕ-*, *víg-ik víg-ad*.

Második osztály. Az iktelen igető transitív, az ikes medialis jelentésű: *ágaŕ* (frondat) *ágaŕ-ik* (frondet. Kr.), *meg-bíz* vlkit *meg-bíz-ik* vlkiben, *bir* (possidet) *bir-ik* (in possessionem venit. Vd.), *ér ér-ik*, *érŕ* (érez) *érŕ-ik*, *hall hall-ik*, *nyő*, *nyű* (conterit. Kr.) *nyöv-ik* (Nsz. lh.), *nyúl* (apprehendit) *nyúl-ik* (extenditur. Kr.), *nyúz* *nyúz-ik* (Nyr. III. 4.), *old* (solvit) *old-ik* (solvitur. Vd.), *oldoŕ* *ódŕ-ik* (Kr.), *szeg* (secat) *szeg-ik* („felfogott dolga kezibe szegik.“ Sz.), *tör tör-ik*, *zúz zúz-ik* („ha itt hagyjuk [a gabonát], egészen fölzúzik.“ Göcsej). — Ez igékben az *ik*, hasonlóképen mint az előbbi osztálybelieknél, képzőként működik, nevezetesen pedig a reflexív jelentés kifejezőjeként áll: *hall audit: hallik* *auditor*, *tör frangit: tör-ik* *frangitur*, *zúz conterit: zúzik* *conteritur*.

Harmadik osztály. Az igető az egyes harmadik személyben majd *ik*-kel, majd *ik* nélkül egyként használatos, a nélkül hogy az *ik* kitevése vagy elhagyása a jelentésen valamiit módosítana. 1) A régi, vagy némely tájnyelvben csak *ik*-kel, ma, vagy nagyobb részt csak *ik* nélkül járatosak: *bán-ik* (Kr.): *bán* (aegre fert), *düll-ik* („ott, a hun a papunk főde düllik.“ Ormánság.): *düll*, *dül*, *forr-ik* (Nyr. III. 4.): *forr*, *kezd-ik* (Vd.): *kezd*, *jelen-ik*: *jelen*, *küzd-ik* (Kr.) *küzd-ik* (Nyr. III. 4.): *küzd*, *lép-ik* (Nyr. II. 39.) *vép-ik* (B. M.): *lép*, *kún-ik* (Kr.): *hún* (l. Budenz Ugor szótár. 122.), *pök-ik* (Kr.): *pök*, *term-ik* (Nyr. III. 4.): *term*. 2) A régi és némely tájnyelvben *ik* nélkül, ma, általában *ik*-kel járnak: *álmod* (Kr.): *álmod-ik*, *asŕ* (Kr.): *asŕ-ik*, *csusŕ* (Kr.): *csusŕ-ik*, *foly* (Kr.): *foly-ik*, *hazud*: *hazud-ik*, *másŕ*: *másŕ-ik*, *úsŕ* (Ml.): *úsŕ-ik*, *bomol* (Ml.): *boml-ik*, *omol* (N.): *oml-ik*, *romol* (Ml.): *roml-ik*. Szóval van egy sereg igénk, a melyeknek *ik*-kel vagy a nélkül való használatában a régi irodalom a maival, a tájnyelv a közbeszéddel ellenkezésben áll; sőt divatos mind az ikes mind az iktelen alak még pedig különbség nélkül egy pár igénél mind egymagában a régi, mind az új, mint valamely tájnyelvben; pl.

fekszen fekszen-ik, alosz-on alosz-ik (Ml.) *ész-en észik* (Káld.); *gyohon gyón-ik* (Nyr. II. 476.), *dün düll-ik* (l. fentebb), ilyenek még *szűn szűn-ik, vágy vágy-ik, vál vál-ik, pattan pattan-ik, pipáz pipáz-ik*, stb. Ez utolsó osztálybeli igéknél tehát az *ik* a jelentésre semmi befolyással sincs; mert különben, ha érezhető képző érzékével bírna, a jelentés rövidülése nélkül egyáltalában nem maradhatna el. Ha ezekhez hozzáveszszük még a tájnyelvi, különösen a palóctságban járatos következő harmadik személyeket: *gyék* (gyűjjék. Nyr. II. 85. 515.), *lássék* hozzá (u. o.), *üjjék* le (u. o. 514.), *maraggyék* (u. o.), *fordújjék* be (u. o. 463.), *dobogják* az ucca (u. o. 478.) sat., újabb bizonyítékát látjuk annak, hogy igéink nagy részében az *ik* ragként, nem képzőként szerepel.

Ha tehát az *ik* mivoltának meghatározására összeállított eddigi példák nyomán akarjuk e kifejező természetét megállapítani, akkor azt a csirafélék osztályába kell soroznunk, olyasminek kell tartanunk, a mire a népies szólás azt mondja, hogy két ház ebe; mert, a mint a rendelkezésünkre álló példák tanúskodnak, egy részt rag, más részt pedig képző szerepében működik.

Hogy eredetileg mind a két, különböző természetű és körü működés végzésére egymaga elégtelen volt, azt, mint a nyelvtudománynak egyik megállapított tételét, bizonyosnak kell tartanunk. Hogy a két funkció közül melyikkel bízta meg előbb a nyelv, s a képző-e vagy a rag az, a melynek szerepét csak később vállalta el, annak kimutatását a jövő füzetre hagyjuk.

SZARVAS GÁBOR.

VÖRÖSMARTY CSONGOR ÉS TUNDÉJEBŐL.

II.

Az új képzett szók és összetételek ebben a munkában nagy részt annyira törvényszerűek, a nyelv szellemével egyezők, hogy egy részük alig tűnik föl ujnak. Helyesek tehát: hullat fn. ámbár hullás is megtette volna 294; hímtelen nép: férfi nélküli fehér nép 299; mulón jár: gyorsan, mulékonyan 300: a kivel felb od o g u l n é k (a kitől fölélednék és boldog lennék vele), nincsen itt jelen 300; ké-

ret: kérés 305; mondd, hová vesz nézeted (hová vész tekinteted, nézésed)? 333; szívemésztő üldözet: üldözés, üldet HB. 364; sohajtat: sohajtás 263; mécs pillogása 311; borzadoz 328; csontozat 320; ékesülj fel 316; nála vannak rejtve mélyen a jövődök titkai, kérni fogjuk, hogy felföldjék ajkai (v. ö. kizár, fölzár Nyr. II. 273. fölszáll u. o. 272. és felföldöz) 339; rejtékeny álom, csalfa jóslatok (a rossz „rejtélyes“ és „talányos“ szókat könnyű volna elhagyni, mert van erre három-négy jó szónk: rejtékeny, rejtelmes, titokszerű, titkos) 343; gyámbot: szükségtelen a mankó helyett 344; a sors szegődi kénye 344; ki köntösít fel: ki öltöztet föl 344; éhez et: éhezés, éhség 345; díszesedjék 351; hűtöget 351; rá rivaszték 354; rejtekezve 358; szünetetlen 559; fellógasztanak: fölakasztanak 359; varázsos 360; csókadás 365; aranyló hajazatja (mint fehérülő stb.) 269. — Különösebb már részint az alak, részint a nekik tulajdonított jelentés ezeknél: (dib-dáb-ból) dáb pemét 329; tündök (szeme t. mint az est, melyben csillag fénye reng) 336; az elhanyagolt szívnapi alkonyán 343; pótolék, ruhátalan 344; kéme kedve 359; gazdálgni: gazdálkodni 345; elmúlt szerelm és meghiült remény 349, 360; ujlág: ujra, ujolag 350; egy kis óra tartománya (minden esetre jobb, mint „tartama“, de amannál is jobb: egy óra lefolyása, ideje) 301; együl: egyesül, összeesik 330; a Mind (das All): mindenség 339, 340.

Rosz szó, mert részint önkényes csonkítás, részint holt, a nyelvérzékre nézve nem élő képzők hozzátevése, részint helytelen összetétel által alakultak, ezek: karcz 290; tömkeleg: labirint v. keringő (l. Nyr. II. 316) 296. 363; mennyi zaj, mily kurja volt: kurjongatás 299; édelegni 318; lebve lógó 320; hálabuszgon 332; telmértékű 333; kárhozott a szellem is, mely pokolnak büntövéből a világra fölhozott 334; veszteségem séreit (sérkezem = fáj) 342; enyh, enyh hely 344, 350; ajánd: ajándék 344; szóvilály 362; hangadoz (ámbar van vígadoz) 265; oldalattam e h. mellettem 298. Menj elő h. elül 336, 331.

Helytelen kifejezések: Hamis pénz e h. rosz pénz 262. — Latinos acc. c. inf. Itt reméltem vágyaimnak

álma it telj esedni 271. és: Mellyen éltem sugarát fölke-
resnem illm am on dta 280. Jóslatot m on d o t t v e h e t n e m
335. — Nézd itt lábnyomom e h. lábam nyomát 289.
Böske lábnyomát: lába nyomát 289. Lábnyomának
másolatja: lába nyoma másolatja 289. Mind a két szem-
héjadat: szemed héját 314. (Ellenben magyarosan: Lá-
bad ujját 313. Oh szemem világa te 320. Ott kemény
lesz térded alja 325. Így öleld atyád fiát 326.) — Ke-
zeiben, szemeiben e h. kezében, szemében 328. Oly
szemekkel: olyan szemmel 334. — Van szenvedő ige
meglehetős számmal s ennek hatása ilyen költeményben
néha nagyon kellemetlen: Senkitől nem láttatik 292. Ká-
rod megtérítették 309. Nem ő sziveltetik 325. Ha
jósna k hivatol 336. Ki a tudás határát érni láttatott
(e h. látszott), most mint szenvedő sajka hányatik 349.
Ének hallatik (hallatszik v. hallik) 367. — Ah, ha még
te is kegyetlen, millyek úgy a szirt s fagyok e h. milyenek
akkor . . . — Latinos attributum praedicativum: A ki téged
benn szorultat másod étellel megáldott 310. Ellenben
jól magyarosan: Hirhozónak vissza nem térsz 319. — Az
igedők természetesen sokszor vannak hibásan használva, pl.
nevében szó l a l a n d o k (mint jövő idő s folyó cselekvés)
303. A föltételes mód is alig áll helyén ebben a mondatban:
Tán csak rólad álma do zni szúnyadott el, míg le j ö n é l 319.
— A rokon ért. szavak, úgy látszik, helytelenül vannak föl-
cserélve ebben: Roppant termetével égi boltot üt: az ég-
boltot veri v. éri v. égig ér 347. — Ez a szórend is alig
állhat meg: S kősz a szellemnek szele száll, mint holló
szárnya, le 263. — Vár kívül, 302. 308. 305 (a szózat-
ban is „A nagy világon e kívül“ . . . mint mondjuk: két-
ség kívül) régies, s bár használata ellen kifogás nem le-
het, mégis inkább ajánlatos a ragos constructio: váron kívül,
azon kívül. — Nem tudom, helyes-e gyanításom, ha bár
szokatlannak, de helytelennek még sem tartom az öltöz
igének átható értelemben való következő használatát: Lá-
nyom arczát rókabőrbe öltözém át 277. (A cikkíró gyaní-
tása helyes; az öltöz öltözte t értelemben valóban hasz-
nálatos, mint a 378. lapbeli példa bizonyítja: „Vigasság-ko-
szorút öltözzön magára.“ A Szerk.)

STEINER ZSIGMOND.

BALÁSFÍ TAMÁS MAGYARSÁGA.

„Tsepregi iskola.“

A XVII. század vitázó irodalmának nem utolsó terméke a „Tsepregi iskola“. Akár az ügyes dialektikát, akár a stilus zamatos, eleven s teljes-erős voltát, akár végre a tősgyökeres, ritkán hibító magyarosságot tekintsük e műben: mindenképen méltónak fogjuk azt találni arra, hogy vele foglalkozzunk, s a benne levő eredetiségeket, részben kincseket, köz kézre bocsássuk a „M. Nyelvőr“ hasábjain.

A könyv rövid jellemzéseül legyen elég annyit mondanunk, hogy ez a csepregi ev. predikátornak Pázmány P. „Kallauz“-a ellen intézett támadó irata („Tsepregi Mesterség“) alkalmából jött létre. A szerző, Balásfi Tamás, előbb pozsonyi prépost, majd boszniai püspök, korához képest erős theologusnak és filozofusnak látszik. Előadása általában előkelő műveltségről és eléggé jó izlésről tanúskodik; de higgadtságát nem képes mindenütt megtartani. Neki-nekihevül, s akkor aztán nyelve nemcsak eleven, hanem aljas szóktól s kifejezésektől sem riad vissza.

A „Tsepregi iskola“ a szerző vallomása szerint (IX. rész) 1616-ban készült, s még ugyanazon évben meg is jelent Pozsonyban. Ért több kiadást is, de e sorok írója még csak az egri (1775.) kiadást ismeri, mely, úgy látszik, teljesen változatlan s csupán egy rövid s a kiadást nem is indokoló latin előszóval, meg egy szintén latin nyelvű filozofiai értekezéssel (6 lap) van megtoldva.

Úgy tetszik, legcélszerűbb lesz, ha a mű anyagát itt következőleg csoportosítjuk:

1. Figyelemre méltó szók és szóalakok;
2. nyelvtani sajátságok;
3. érdekesebb jelzős viszonyok, és
4. szólásmódok és közmondások.

1. Figyelemre méltó szók és szóalakok.

ahá, mondám. 440. l.

akol, Isten aklát alkalmazzák. Előszó (Esz.)

akartva: akarva. 154. l.

akadozik: akadékoskodik. 39. l.

akadék: akadály. 281. l. akadék történhetik.

által ható (emelkedés) 108. l.

állat: állít. 186. l. — *állat*: lényeg, mivolta, 280. l.

alkalmason: kellőleg, eléggé. 213. Tudom én immár alkal-

által ért: megért, belát. 107. l. ha elmélkedel felőlök, által érted . . .

alatta való: alattvaló. 386. l. nem hasonló egygyik-is a Római Pápához, hanem annak alatta valói.

apródos: sok (apró) gyermekű. 8. l. evvel ellenkező dolgot tanulhattál volna a Törökök-felől, ha az Apródos Gazda-Aszszonytól hozzá érkeztél volna.

álm-látó: álmodó. 439. l.

ár: sekély kiöntés. 224. l. akármilyen tudománynak csak árjában-is mindgyárt fulladoztok.

áros: drága. 31. l.

burogat: borongat, 2. l.

barátos: rokon, hasonló. 5. l. Luther tudománya igen barátságos Alkoránnal.

berdó (wer da?) pártos berdót kiáltván. 133. l.

békötődik, bekötelőzni magát: bebonyolódik. 172. és 405. l.

botlékony: botlás. 4. l. *begy*: gög. 129. l. nagy begygyel mered mondani.

böjtölt: jejunus. 319.

butat: bújtat. 105. l. *bizgat*, 32. l.

búdokló: alattomos. 165. l. nyilván vagyon búdokló hamissága.

butyko: bunkó. 238. l.

bömbölődik: bömböl, morog. 104. l. mint a Medve bömbölődik.

czimborál: társul vesz, fogad. Esz. társot czimborálván magokhoz.

csomó: hurok. 172. l. jobban bé-kötődgyél a csomóba.

dölnkező: döledező. Esz. *dölnkeny*. 164. l.

döglet: fertőztet. 19. l. Blandrata Erdélyt döglette . . .

lelki *dobbanás*: megdöbbenés, lelki furdalás. 76. l.

dagály: gög. 147. l.

derekas: nagy, jelentékeny. 229. l.

deáktalan: tanulatlan. 164. l.

durbanczás, 147. l. mikor immár az ő (Luther) durbanczás rebelliója forrott.

dördületlen, 313. dördületlen mennykő.

elhitel: hívés. 26. l. *elevenek*: élők. 212. l. *elig*: alig, 313. l.

esküttet: esket, 32. l. — *eleink*: őseink. Esz.

elreszelkedik vmit, 61. l. ne reméllye, hogy a mit itt elreszelkedik . . .

egyelít, elégít: vegyít. 78. 165.-l.

egész: minden, valamennyi, 237. l.

esztergár (szl. *struhar*) 123. l. hamis esztergárban faragta
... nyilát.

egygyütt: egy helyütt 144. l.

elrekeszt: külön választ, elkülönöz. 11. l.

elmuldogál, 156. l. a ... lelki eledelektől nagy távúl mul-
dogalsz-el.

fardagal: fardagály, kávas szoknya (Ppapai és Ballagi), 30. l.

féle: fajta. 33. l. ti félétek.

felbástol? 316. l. bár részenként felbástollyátok is (a böj-
töt) ... elméteknek bárdgyaival.

fen: fennyen. 85. l.

ki-fesettet: kibont, kitár. 145. l.

fekemlő: fék. 156. l. bár rövidebben fognád a fekemlőjét
botlékony lovadnak.

fonyolog: fanyalog. 122. l.

forró: meleg. 35. l. lészen forród az igazságtúl.

fúvatag, 34. l. az Apostolok ellen való gonoszsz széllel
indúlt fúvatag.

futamékony, 105. l. a ti világosságtól félfő, és futamékony
vakságtok.

gazos: ronda. 461. l.

girintzes: ránczos. 140. l. girintzes ortzájú Confessié.

gyermekség: gyermekesség. 390 l.

gyámolgat, Esz. hazugságokkal gyámolgotott tévelygés.

gyűlész: gyűlevész. 136. l.

holdító: hódító. Esz.

hurútás: hurrogatás. Esz.

Hogya: török pap. 6. l.

Hogyraság: török papság, papi rend v. osztály. 17. l.

haladék, 31. l. munkátok haladékja.

halhatatlan: hallatlan, 78. l.

hamissol: hamisnak, tévesnek mond. 147. l.

hívság: haszontalanság. 402. l.

hinyáros: hínáros. 378. l. *hintež*: hint. 118. l.

hon: hol. 18. l.

hozzđerkežik: ráér. 8. l.

hölgy, 30. l. Aszszony Hölgyeteknek ... öltözeteket csi-
náltattok.

ill: ül, ünnepel. 93. 330. l. emberek halálok napját illyük-
meg.

irkálódik: firkál. 378. l.

irkálgatás: firkálás. 296. l.

ihon: ím, itt. 79. l. — *ideg*, 123. szakadékony idegü nyil ...

igyenes: egyenes. 175. l.

igaz okosság: józan okosság. 285

jovall: javal 114. l. *jóságos* (virtuosus), 85. l.

kábálkodik, 451. l. *kábaul*: kábán 239. l.

kabolgya, *kabolgyia*: kábaság. 169. l. Luther kabolgyája. 256. l.

kellemés, 165. l. *kellemes*, 209. l. *kelemes*, 238. l.: szükség, szükséges. Egy kis kellemés, és zsákjokhoz illendő foltokkal toldozott és tatarozott protestátziót írának. . . Hiszen kellemes consequentzia (így!) ez, a melynek egy tsepp fundamentoma sincs az Antecedensben. . . Kelemes, és bár hogy a Lutheránus Praedikátorok bot butykójához hasonló hegyes elméjckhez szabott consequentia ez.

kajtár: rút, szégyenletes. Esz. kajtár szitkokat találnak fel.

kákogó (varjú) 123. l. *karicsáló*, 123. l.

karéj: környék, szél. 100. 395. l. a *regula* . . . karéján jár-tál . . . a könyved karéjára . . . jegyzetted-fel.

kapcsolkodik: kapcsolódik, fűződik. 109.

kattsont: rikkant. 193. l.

kákombák, 457. l.

kapdos: kap, kapkod vmin. 215. De én ezen nem kapdosok

kép-író: festő. 357. l.

keresztényül: k. módon. 243. l.

kénszerítő (írás): sürgető. 239. l.

kétlem, 240. l.

körmécselő (ellenvetés). 256. l.

kantár: kontár. 140. l.

ki-fakaszt: kiderít. 426. l. néha ugyan akaratosok ellenére is kifakasztjátok vallástok szégyenére az igazságot.

kusitska, valami női ruhadarab. 30. l.

lengeteg: ingatag, léha (tudomány) 105. l.

lapocskál: lubiczkol. 118. l.

le-penderít: leterít vkit. 140. l.

locsalkodik: pocsol. 180. l.

maga: de, azonban. 336. l. s egyébütt is gyakran. De maga sehol; hanem igenis így: *De* im még itt-is bővebben-is tanítgatlak, *maga*, hiszen megérnék a Szent Hieronymus szavaira, az ő maga azon helyen-való magyarázattyával. 216. l.

marha: ékszer, drágaság. 334. l.

marczong: marczongol. 410. l.

majmoskodik: majmol (vmit). 397. l.

magaviselés: magaviselet. 457. l.

mondó: mondani való. 235. l.

már-már: most-majd. 231. l.

mulat: tölt (időt) 429. l. Ezen azért nem mulatok. Sok időt mulattat el veled. Nem szükség, hogy ezen sokat mulassak. 109. l.

megválaszt: megkülönböztet. 175. l.

megbír: meggyőz. 12. l.

megönt: meghat, ihlet. 24. l. senki az emberek közül, hanem ha ki a sz. Lélektől megöntetett, hiszi az üdvösséget. Csak az hiszi el, a kit a sz. Lélek megöntött. Ő benne nincsen a sz. Léleknek öntése. . .

megkoppad, 35. l. ha megkoppadsz-is, jódra léssen ez a meleg.

meghamisít: l. hamissol.

megoldoz: felold. 45. l.

megbocsánat: megbocsátás. 56. l.

megnyilatkoztat: kinyilatkoztat. 64. l.

meg ér: utólér, meggyőz, czáfol, 119. 216. l. de hogy több dolgaiban is megérjelek. L. fentebb: De-maga

megsüllyedés: sülyedés. 141. l. igen nagy megsüllyedése a Confessiónak.

megmutat: kimutat. 180. l.

megmagyarázza magát: kimagyaráz. 211. l.

megjátsszodtatni: kijátszani vkit. 244., l.

megsüllyeszt: lever, legyőz. 302. l.

megtapasztal, 22. l., *megtapasztaltat*, 441. l.

nád-méz: czukor. Esz.

nám: lám! 181., 185., 187. l. és sok más helyen. Nám ugyan szátokba rágta a Kalauz. Nám ugyan éneketekben-is megvallyátok ezt . . . Nám a Krisztus is egy mustár magotskához hasonlította a Mennyszágot.

nevendékesség: növekedés. 214. l. nevendékenségre-való éltető nedvesség.

orožba: orozva. Esz. (Ma is: *orožba kött csirke*. Abaúj.)

ökleldez: küzd, támad. 403. l. az argumentomnak erőssülésével ökleldeztél . . . bak módgyára ökleldezed.

purga, ? 137. Az ilyen tétovázástok ugyan jó formában öntött golyóbis volna, töltést jádszhatnátok velle, de purgát nem . . .

poronyón: kényesen, fennyen. 178. l. igen poronyón pököd a markodat. (Párizp. poronyón beszélni = „lascivos sermones miscere.”)

peterke, ? 193. l. (ti) meztelen peterkék (gúnyos szó).

pártos (tudomány), 218. l.

poklúl: roszul. 237. l. akar jól, akar poklúl essék a dolog.

puhán: erőtelen, gyengén 307. l.

poshad: erjed, savanyodik. 27. l.

rivogatás: riasztgatás. Esz.

ró: ír, 33. l. ezt is ujjodra róhatod. V. ö. orrodra írhatod.

resteż: restnek mond. 429.

szapora (köntös 28. l., szám 30. l., imádság 31. l., majorság 35. l., szavú 362. l. — *szaporán*: apróra, részletesen (mond). 213. l.

szofia (szavú), 31. l. — *seprő*: salak. 228. l. — *szabados*: ment vmitől. 228. l.

szós: beszédes (jó értelemben) 83. l. — *szova*: szava. 409. l.

szűk: kevés, 111. l. *szűkös*: szegény. 83. l.

sohul (110., 214. l.), *sohon* (218. l.): sehol.

szurdék: zug, búvó hely, 233. l.

segítőség, 241. l., *szégyenség*, 5. l.

sennyedék: senyv. 267. l. bújja sennyedékkal viszketeges beszéd.

szakaszkodik: elszéled. 319. l. Etlén nem akarom őket el bocsátani, hogy talán el-ne szakaszkodgyanak az úton.

szakadékony, 242. l. szakadékony gúzs módra.

szikráló: szikrázó, 563. — *szurkálgatás*, 307. l.

A *-sza*, *-sze* ragaszték igen gyakori. Pl. halhadsza, 289. l. hallyadsza. 199. l. lúsdhatsza. 18. l. eregysze. 312. l.

tisztesség: dicsőség. Esz.

társaság: érintkezés. 8. l. azóta vagyon legnagyobb társasága a szegény Magyarországnak a Törökkel.

tandcs: végzés, ok, megfontolás. 41. l. 391. l.

társolthatni: társsá tenni, összekötetésbe hozni, 267. l.

tanuság: tanulás. 300. l. kezd elől tanuságodat.

támadás: keletkezés 412. l.

tátosság: mágusság. 237. l. *támaszt*: idéz, 94. l. Epifániust- is támasztod ellenünk.

tettetesen: látszólag. 378. l. tsak tettetesen sem hímezheted bé . . . hazugságidat.

tündéreskedik: szemfényvesztést üz. 235. l.

terh, 334. l. terh viselő állat.

tyukmony: tojás. 9. l.

tompaság: butaság. 387. l.

tunyáz: tunyának mond. 429. l.

tréfás: nevetséges. 422. l.

tsavargás: csürés-csavarás. 247. l.

tsélsapó: csélsap. 461. l. — *tseléd*: család, főleg a gyermekek összesége. 228.

temérdek: roppant, roppant nagy. 43. l.

tsomosít: 39. l. szidod a második . . . mondást, . . . mert

fejedbe ütközött, melyet úgy meg-is tsomósított, hogy . . . meg-nem gyógyítod.

tsinálmány: teremtmény, 298. l.

üdött: idcájében, korában. 48. l. az Apostolok idött

üllés: ünneplés. 104. l.

ükrödni: ökrendeneni. 313. l.

egy unomban: egy húzomban. 145. l.

utóllya: vége. 193. l. az adósság fizetésnek nincsen utóllya.

verdődés: vergődés. 1. l.

vadászás: vadászat: 26. l.

váll (rokolya váll): mellény. 30. l. (Ma is: váll v. ingváll).

valamely: a mely 53. l. — *valamihelt*: mihelyt 66. l.

valahon, 365. l.

vonyíték, hurok, 195. l. ellenvetésetskéidnek-is vonyítékot megoldom. (Páriz-pápainál *vonyás* = tractatio).

valóság: mivolta, 273. l. a Purgatorium valósága.

véggel való: véges. 243. l. *vég*: czél. 327, 330. l.

vonszon: von, húz. 335. l.

viszszát von: vizsgálódik. 413. l.

vall, 270. l. magok között- is sokakat vallanak férgeseknek.

Ha azt mondod, hogy vallod, hogy segítségül híhattyuk az embereket.

zengés, 17. l. a szó zengése.

zsibogás, gúnyosan zsinat (gyülés) helyett. 334. l.

I k e r s z ó k: *tsonka-bonka*, *egygyül-egygyig*, *dirib-darab*, *horgas-borgas* (mondás), *himes-hámos*, *kendőző-fendőző*, *locse-pocse*, *tipitsz-tapotsz*, *ütve-vetve*, *zür-zavar* (ige), *vagy-vagy* (= akár-akár), *firig-forog*.

KIRÁLY PÁL.

NYELVEMLEKBELI SZÓK.

Darabcsánként. (Kat.)	döcörgeti természet.
delivörös. (Jókai.)	(Jókai.)
dijánmarad. (Erd. egyh. t. ad.)	dölevény: ingatag, bukó-szerben levő. (Kat.)
diózik: 1) diót terem, 2) dióval játszik, 3) dióval étkezik, 4) dióként dagad; a szemekidiózott. (Jókai.)	dugadült (Tájszót. l. r c n y h ó).
doblás, rádoblás: rákésztés. (Pázm. V. ö. dcben-dál a Vadrózsákban).	egyházfeles: két egyház közti osztályrészes.
	egyházkívülvaló: profanus. (Páriz P.)
	egykedvű: mindegyes,

gleichgiltig, pl. az egykedvű dolog. (Haynald L. Néhai Szabó János Apát a közönyös szót mindegyes-nek írogatta.)

egymás-szeretet. (Mikes Ben.)

egyoly: ugyan-oly. (Kat.)

egyonomban: egyhuzomban.

elbir tőle; egy lábnyomnyisincs, mit el nem birt volna tőle. (Moln. Alb. és Páriz Páp. I. pes.)

elébbeli. (Erd. tört. tár. V. ö. elebeli Debr. Leg. könyv.)

elégvét (Erd. tört. tár.).

elered: tájékozza magát, pl. nem tud eleredni dolgában. (Páriz Páp.)

elfajít; elfajultat, elidegenít. (Kat.)

elfeszül: ágyán elfeszülve fckszik. (Tihanyi Cod.)

elfoszt: elrabol. (Molnár Alb.)

elhódlott: hódoltatva elpusztult.

eligazul, a dolog köztök. (Erd. egyh. t. a.)

elkészít tőle. (Páriz P. I. disvasor.)

elled, a szőlőben elledést tenni. (B. Szabó Dáv.)

elment: elmenekedett, megment. (Erd. egyh. t. a.)

elmérsékel: mérsékre oszt (B. Szabó D.).

elmessze (B. Szabó D.).

elődedin, karácson elődedin, karácson előnapjain (Erd. tört. t.)

elővet, mulandót jövővendőt elővetvén hányván. (Páriz Páp.)

elserít: ellop. (Tájszót. I. serít.)

elszellig. (Tájszótár I. eloldall.)

elszóllalja magát. (Szentek Leg.)

eltelik rajta: megtörténik vele (Erd. t. tára.)

elteljesít: elvégez. (Moln. Alb.)

éltetlen állapot?

eltinnyezett-tábor. (Görög szótár.)

elvé: megvall. (Kat.)

ember-öltő: ember éltényi? Ilyszürü az ültő-helyén (Kun-Szmárton.)

emeállat. (Páriz Páp.)

enyeg v. enyége, pl. így szabadabb életre való enyegget kereshetnének. (Kat.)

enyhődés: refocillatio? (Moln. Alb.)

erdőnöttte: silviger. (Páriz Páp.)

ered, azt eredé bizonyítani (Kat). Tán a lat. adorsus magyarsága. V. ö. elered dolgában, kiered = kiindul).

erejént: creje szerint.

eresztetlen-kő, (Páriz Páp. I. Cadmus).

esséz, Isten bűnösökre köteleket esséz. (Debrecz. Cod.)

estül: estédik. (Döbrentei Cod.)

ezerlő: ezredparancsnok. (Bécsi. Cod.)

ezermennyi: ezrig való kettőt-mennyit, hatot-
számmal, mintegy ezer. (Zalai hányat, a regélőben az ezer-
regélő. — Ha számnév után mennyit áll az ezeret-
mennyi, hány áll, mindkét mennyit helyett. V. ö. mi
mennysiségnév ragozandó, pl. cikket)

LÖRINCZ KÁROLY.

IKER SZÓK.

viczek-vaczok; tájszó, am. lim-lom. (Nyelvőr II)

zeg-zug, fn. 1) több együvé tartozó szeglet együvé véve;
2) á. é. apró szobákból, fülkékéből álló lakás; ez nem becsül-
letes lakás, ez zeg-zug. (B.)

zeke-zuka; fn. 1) czókmók, podgyász; 2) á. é. (gúny.)
az egész család minden gyermekével együtt; minden zeke-
zukájával megérkezett. (B.)

zelle-felle: poros, szeles idő, mely többnyire az esőt
szokta megelőzni; a hózivatarra is alkalmazták (tájszó. Nyr. I.)

zenebona; fn. veszekedés, perpatvar; zenebonát
indítani, perpatvarkodni. (B.)

zenezuna; fn. (gúny.) szózaj, csacska beszéd, pletyka.
B.) — hasztalan fecsegés (Galgóczi.)

zenge-zunga; 1) am. zenezuna; 2) sok fáradsággal, pe-
pecseléssel járó munka; zengezugástul, minden portékás-
tul. (B.) — zenés multság, víg tor. (Nyr. I.)

zér-zur; fn. 1) lármával vegyes zöreij; nagy zérzur-
ral nyitotta ki az ajtót; 2) am. per-patvar, dér-dur; min-
den reggel zír-zúrral kel föl; 3) am. zivatar. (B.)

zig-zug, fn. sok hányódó portéka, szakszina. (B.)

zsong-bong; k. iker szó, am. zsong, rezeg, „zson-
zson“ hangot ad; mindenfelé zsongott-bongott a
munkás nép. (B.)

zúr-zavar; cs. 1) am. zürzavar; minden munkája
zürzavar; nem kellezeket össze zürnünk zavar-
nunk; 2) am. zivatar. Innen: zürzaros mn. (B.)

zürzavar; cs. zavarból alakított ikerszó, am. nagyon
zavar; — fn. 1) rendetlen állapot, nagy zavar; 2) am zivatar.
Innen: zürzavaros mn. (B.)

IHÁSZ GÁBOR

NÉPETYMOLOGIA.

Liszteszsák.

Egy dunántúli magyar városban járván, megállottam az
utczaújk ebbeli kiáltozására: jönnek a liszteszsákok. Még

gyermekéveimből tudom, hogy így szokták volt csufaságból hívni a német katonaságot, mivel egész öltözete fehér volt. A most szóban levő csapat azonban, melyet e nevezettel illettek, kék zubbonyt, s vörös nadrágot, s ilyszínű siphát viselt, s így a lisztes zsáknak legkisebb jele sem volt rajta; jele, hogy a „lisztes zsák“ névvel a nép a német katonaságot gúnyolja.

Csirkét eszik a Jézus Krisztus.

Ismét egy dunáninneni magyar-tót városban megfordulván, láttam két legényt az utcán összejönni, s egyik a másiknak azt mondja: Csirkét evett a Jézus Krisztus. Helyesebbnek tartom ezt a párját: Csirkét eszik a Jézus Krisztus. Bizonyos vallásfelekezet hívei ugyanis így köszönnek egymásnak: Dicsértessék a Jézus Krisztus. A másik felekezetbeliek pedig ezt pajkosan elferdítvén gúnyból mondják: Csirkét eszik a Jézus Krisztus. Ez némi hangutánzással hasonlít az előbbihez; de ha az ígét multba teszik, mint ama köszöntő, elvész a hasonlóság.

Karácsonfa.

Vidékről jöttek egy városba kis diákok, és mindjárt az első napokban bevetődtek az urasági díszes várkertbe. Egyszer csak megszólamlik az egyik: Nini gyermekek, mennyi karácsonfa van itt; ez alatt pedig a felkiáltó semmi egyebet nem értett, mint egy csoport fenyűfát, mely ama kertnek szépségét nagyban emeli.

Huszár.

Azt hihetné valaki, hogy ezt magyar embernek nem is kell magyarázni, micsoda; s még is a csendőrség világában, midőn alig lehetett már egy-két megyei hajdut magyar dokányban látni, annyira elmosódott a huszár névnek jelentése, hogy a köz nép ajkáról a lovas csendőr láttára e kifejezés hangzott: Jön a huszár.

Pitykés, hólyagos gomb.

A magyar viselet korában a szabók különbnél különb magyar köntöst iparkodtak előteremtteni. A többi közt volt egy neme a rövid dolmányoknak, melyet sürűen rakott apró gömbölyű gombok díszítettek. Ezt az akkori fiatalság pitykés dolmány neve alatt ismerte. Pedig helytelenül; mert az ilyen gömbölyű gombocskák igazi neve hólyagos gombok. A pityke azonban nem gömbölyű, hanem lapos gomb. Épen úgy lapos a pitykő is.

S z a l m a k u c s m a.

Ugyancsak a magyar viselet korában járta a s z a l m a k u c s m a nevezet is. Ez épen oly helytelen, mint párja, a p í t y k é s d o l m á n y. Ugyanis nem az alak teszi a kucsmaát, hanem az anyag, a melyből készült; a kucsma fogalmával mindig együtt jár annak szörös anyaga is. Annak csak s z a l m a k a l a p lehet a helyes neve.

KÖRÉSZ KELEMEN.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

J u h s z é l.

J u h s z é l n e k (l. III. 316.) mondják a községek s városok házainak azon szélső sorát, melynek szemben álló másik ház-sor nem felel meg, tehát nem utca, hanem a község utcái abba futnak ki. Ily értelemben használják e szót az alföldön, pl. Kösösön, Kecskeméten. — Hol lakik kigyelmed? — A juhszálen lakom; mondja a kecskeméti ember. A szó eredete az, hogy mint a libalegelő a falu egyik végén, úgy a juh- s birkanyájak összerelésére alkalmas tér is a helység szélén van. A s z é l tehát nem v e n t u s értelemben szerepel ez összetételben.

SZÁSZ KÁROLY.

J u h - s z é l.

Ha történetesen nem marad meg Erdősinek becses megjegyzése (l. a 316. lapon), hogy „A u s t r u m a u d i o a q u i b u s d a m v o c a r i j u h - s z é l , a l i g h a m e g n e m t r é f á l b e n n ü n k e t e m á r a v u l ó - f é l b e n l e v ő s z ó , m e l y e g é s z e n v i l á g o s é r t e l m ű m a g y a r s z ó k b ó l s z e r k e s z t e t t n e k l á t s z i k , ú . m . j u h „ o v i s “ é s s z é l „ m a r g o “ v a g y a k á r s z é l „ v e n t u s “ . A M N y e l v S z ó t á r a c s a k u g y a n s z é l „ m a r g o “ - v a l í g y é r t e l m e z i : „ j u h n y á j n a k a s z é l e “ . D e m o s t m á r a z E r d ő s i - f é l e a d a t b ó l , m e l y s z e r i n t j u h s z é l „ a u s t e r “ a z a z „ s ü d - w i n d “ , e l ő s z ö r i s a z t l á t j u k , h o g y i t t s z é l „ v e n t u s “ f o r o g f e n n , m á s o d - s z o r m e g a z t , h o g y a „ d é l s z a k (s ü d) “ é r t e l e m a s z é l - n e k j e l z ő - j é b e n , a j u h - b a n r e j l i k , m e l y e s z e r i n t e g é s z e n m á s s z ó m i n t a j u h „ o v i s “ . T e k i n t v e h o g y a m a g y a r n y e l v k ü l ö n b e n a „ p l a g a m e r i d i o n a l i s (s ü d) “ - e t „ m e r i d i e s “ - f é l e s z ó v a l f e j z e k i (d é l : d é l - s z a k) , m e l y h o z z á i s i l l i k a z e l l e n t é t e s t á j a t j e l e n t ő é j - s z a k - h o z , ú g y l á t s z i k , h o g y a j u h s z é l - b e l i j u h n e m i s m a g y a r s z ó , h a n e m u g y a n e g y a s z l á v j u g - v a l , m e l y a z e g é s z s z l á v s á g b a n c s a k i s „ a u s t e r , p l a g a m e r i d i o n a l i s “ - t (n e m e g y s z e r s m i n d „ m e r i d i e s “ - t) j e l e n t : ó s z l á v j u g ű , o r o s z ю р т , t ó t j u h . N é m i l e g f ö l t e h e t ő u g y a n , h o g y a m a g y a r j u h - s z é l - b e n a s z l á v j u g - n a k é p e n a g h e l y e t t h - v a l v á l ó t ó t j u h a l a k j a m e r ű l f ő l , h o l o t t a m a g y a r e g y é b á t v e t t

szláv szókban ilyen *g*-t rendszeren megtartott (v. ö. *dolog*, *drága*, *zálog*). De nem is kell hinnünk, hogy a *juh*-szél közvetlenül a tótból került; a fölvehető régiebb *jug-szél* változott *juh-szél*-vé főleg annál fogva, hogy a magyar nép a nem értett idegen *jug*-ot önkénytelenül a majdnem azonos hangzású magyar *juh*- „*ovis*“ szóval cserélte föl, vagyis a *jug-szél*-en a „népetymológia“-nak nevezett műveletet hajtotta végre.

BUDENZ JÓZSEF.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

S z e g e d - v i d é k i e k .

Vármögyézik a legént: több megyében keresik mint szökevényt.

Belelehölt: valamiből nagy részt vett magának; pl. belelehölt a pézös zacskóba.

Éverte a zéhit: annyit evett, hogy éhesnek nem mondhatja magát.

Kevés ételű: kevés eledellel beéri. Nagy ételű: nagy evő.

Szömmê tartya a jószágot. Tréfás mondás, t. i. (kukoricza) szem helyett csak rájok néz.

Pistáná nem ügön feslik: keveset várhatsz tőle.

Sebbê lobbâ jár: sebesen, gyorsan.

Rövid pórázra fogták: határt szabtak kicsapongásainak.

Roszszú áll a katufrékja: szorult helyzetben van.

Létötte a kanalat: meghalt.

Tisztára vagyok a dógomma: elvégeztem minden dolgomat.

Szentelegyibe fujják: mindnyájan énekelnek.

Nincs hozzá sömmi kötelességöm: semmi közöm.

Fövvött, fölkapott embör: kedvelt ember, becsülésben van.

Nem nézi mi mászik, ha' mi repül: magasan hordozza az orrát, kevély.

Kiállította a házat: a veszekedésre kijött az egész ház népe.

Kiállította az utczát, u. a.

A kutya mög a zúr nem csuki be a zajtót.

Attunk neki é darab kinyeret: adtunk neki hivatalt.

Kitögyük a kinyeribü: kiteszszük a hivatalából.

Evvê a 25 fotintâ is begyugok él lukat: egyik hitelezőmet kifizetem.

Te üst-ódal, a bogjast még sé löhetett mögkaristolni: te piszkos, még se fészülködtél meg?

Izibe mönny, mē mingyá a hátodhon támasztom eszt a vendégkésérőt: tüstént menj, mert a hátadra verek e bottal.

Hosszú az asztal, kesköny a zabrosz, rövid a vacsora: gúnynépdal a rosz gazdára.

Ha möghal, a száját utójjára kő agyon verni: nyelveskedőre mondják:

FERENCZI JÁNOS.

M á s - m á s v i d é k i e k .

Olyant még a pék sé süt. (Pest m.)

Égy kezibe bot, más kezibe kálács. (Arra mondják, a ki gyermekét üti, de utánna csakhamar dédelgeti.) Nógrád m.

Puha kényêr, meleg âgy. Nógrád m. (Örökséget jelent.)

Kégyês ficzkó e. (Olyan legényre mondják, a ki nagyon feszesen még az ucczán.) Nagy-Kuns.

Ê méheccz Iprityomba jeget aszajnyi, vagy: Igriczibe paprikájér. (Nógrád megye, Dunán túl: Ê méheccz Kukutyimba zabot hegyéznyi.)

Acs csak bagóság! Pest m.

Há a szeméd ugy kopog mind a fogád, még sé kápsz sémmit. Nógrád m. és Nagy-K.

Ugy érzi magát mind a kutya a krédóba v. kótërbe. Nógrád megye.

Soponyára mēnt emberséget tanúni. (Arra mondják, kinek rosz magaviselete van.) Fehér m.

Mégcsáltuk a zsidót. (Akkor mondják, mikor ketten gyujtanak rá egy szál gyufánál.) Pest m.

Hódba aprítottak mind a zölejjek. (Egyszer egy zöleji paraszt ember éjjel haza jött és midőn a szobájába ért, az asztalon valami fehérést vett észre. Tejfelnék gondolta és csakhamar kenyeret vett és aprítani kezdett belé. Akkor látta csak, hogy ez nem egyéb mint a holdvilág, mely épen arra a helyre sütött.)

Nincsen sémmi baja, csak a nyaka véres. Nógrád m.

Tartoztam a zördögnek égy uttyával. (Mikor valaki hiába tesz valami utat.) Nagy-K.

Maj még gyün még az a mód is (lesz még jobb sorom is). Nagy-K.

Babot is főznek valahun, ném csak lencsét (ugyauazt jeltenti, mint az előbbi közmondás). Nógrád m.

Kis fáluba ujság esett, kejt kis kokas összeveszett. (Mikor valaki kérdi, mi az ujság). Nógrád m.

A hun a kötőfék, ott a ló is. Nagy-K.

Ezt is hallottam egy nógrádi lánytól: Inkább sós vízbe feküggjék le a za leány (= inkább akármilyen roszat tegyen magának a za leány) ki ő hozzá jön szolgálni.

Nyakába vetette má Peti a körtvét. (Arra mondják, a ki munka közben lomha.) V. ö. M. Nyelvőr I. 157. és Arany Jánosnál: Fölült Laczkó béresek nyakába: Toldy.

FISCHER IGNÁCZ.

Nagykunságik.

- Olyan, mint kártya közt a hatszem: semmi érő.
 Katonának ment: elveszett. (Elvitte a beszállsolt katona.)
 Káratonának gödfny a pajtása: rosز roszzsal társalog.
 Idegen kutyának lába közt a farka.
 Lílekre való: lelkiismeret.
 Eleresztette, mint isten a legyet. (Az apa a fiát elbocsátotta magától, hogy éljen a hogy tud.)
 Nem ebbe a melegbe lesz az: nem mostanában, soha.
 Madár mennyetnyi föld: messze lévő vidék.
 Mesziről jöttek szabad mit mondani.
 Orozva kött: zabi gyerek, fattyú.
 Megvetett a tél: lágyra fordult az idő.
 Itt tartsd az órrod!: jelen légy.
 Piros, mint a cseppentett vér.
 Nem mind pap, ki a seggibe kap. (A pap a zsebkendőt hátul tartja.)
 Uras a piczi, de nem tud szógálni. (Akkor mondják, midőn a szegény sorsú az előkelőket öltözetben s magaviseletben esetenül utánozza.)
 Pallag Péter meg Paré Pál dógozza a fölgyét: míveletlenül hever.
 Ráíjlesztették a kenyírrre: sokat elfogyasztottak belőle.
 Sűrű rosta, ritka szita. (Takarékosságot jelent).
 A kit a soha tesz: soha sem.
 Sok szakál megmozdul még azon: sokan hozzá szólanak.
 A két szemed ez!: vigyázz rá.
 Siketségre vélni: hallatlanná tenni.
 Hideg a hüvös, fázik a szürös.
 Eltart addig, míg a szél megáll: kevés ideig.
 Neki is seggig ér a keze: ő sem alábbvaló ember másnál.
 Azt is tudja, melyik ódalán fekszik a király: hírhordó.
 Nem ér egy ütlet taplót: keveset.
 Nem termett még meg előttem: nem ösmerem, nem láttam.
 Űzi a pap a mestert. (Annak mondják, ki forró ételt vévén szájába, siet a benyelésével.)
 Nagy vízre botra: kényszerítve.
 Jó szerint: bizonyosan, körülményesen.
 Nem áll ki a törésbül: szándékáról nem lehet lebeszélni.

Lehet hallani ilyen kifejezéseket is: szép fonásu szalmaszék, jó fogásu ostornyél; olyan vasalásu szekeret nem minden gazdánál találsz; apró vágásu dohány sat. (L. Nyelvőr I. 149 lap).

SZABÓ IMRE.

Babonák.

63. Ereszsz akármicsoda fonalat három sorjává össze, köss anynyi csomót rajta, a hákas méhed vagyon, mikó a csomó mög van, értezd a kashon, a sarkadon pejig fordulj mög háromszó, úgy a méhedet é nem lophatik.

64. Hogy a rajod a méhesbü é né mönnyön, mess éd darbkát a kasbú, gyugd lé a kas előtt a földbe; ájj a jobbik sarkaddá rá, fordújj mög rajta napkelet felü háromszó, osztán mongyad buzgó szivvé: Ur isten, az té sz. eröddé és sz. hatalmaddá és sz. parancsolatoddá az té sz. fiadnak dücsöségivé, sz. anyádnak érdemivé és sz. lélöknék esedözesivé mondom, hogy valamincségösen ez kasbú kimecczöt darabocska innét é nem möhet, úgy a zén méheimnek rajja is é né möhessön.

65. Fom mög a fecskefiat, ázsd é a köröszótba akárhun; tized nap mulva ázsd fő, osztán tanász hejjötte ék köröszöt, hordozd aszt magadná: soha mög nem lühetnek fegyverré.

66. Végy egy piros almát, ird a szeretödnek, mög magadnak a nevit rá ezökkal a szókkal: cius fa gyit fa; add neki, hogy ögye mög: nagyon szeret.

67. A kényó mögáll, csak mondd eszt háromszó: hunnat gyüssz, hová mégy, ki iskolájába tanútá.

68. Ha futtatni a tarsz, csavarj borostyánlevélbe vakundoklát, tödd aszt a paripád fülibe: soha é nem érnek.

69. Mezsd mög a talpadat és a véröddé ird papirosra ezöket a szókat: x. x. anigx. anogx. velmex; tödd a lakat lukába: azonná mögnyilik a lakat.

70. Ird ezöket a szókat czédulára: Emanuelx, Emanuelx, közsd az újadra, így a kártyajátékba nagyon sokat nyersz.

71. Mikó a hód mögtelik, keress egy kényót, hasicsd kétfelé a fejit, oszt tanász benne ék küvet, a ki fehér lössz, evvé kiszabadithatod magad a fogságbú, csak tarcsd magadná; hogy pejig mög né lássanak, bagoj szivit mög nyelvit hordozd a csizmád szárába: mög nem láthatnak.

72. A nal lánt pisáltazsd zöd csalánra, ha a csalán é szárad, akkó a lán nem szüz.

(Szeged vidéke.)

FRENCZI JÁNOS.

Népmesék.

A hamis menyecske.

Hun vót, hun nem vót, még az óperenciás tengeren is tull vót, egyg tetülépéssel, egyg balhaugrással, egyg kemenczenyögéssel, egyg tyukköhögéssel még azon is tull vót egyg kilenczvenkilencz esztendös vén banya, a kinek a ruhája kilenczvenkilencz ránczbul állott, abba a ránczba lakott egyg balha, a kinek a bélébe egyg nagy város vót. Ebbe a nagy városba lakott a többek közt egyg csizmadija is, meg a felesége. A csizmadijáné olyan kikapó féle vót, mint a nagy városi asszonyok szoktak lenni. Más külömben egygetértett az urával, hanem csak azért vót kikapó, hogy magát fügazdagságra hozza.

Ecczer ez a csizmadijáné elment a vására, gyalog. Megláttya ott a városbeli pápista pap.

— Aggyon isten jó napot, édes ifiasszon! oda köszön neki.

— Aggyon isten tisztelendő urnak is.

— No, hát estére nem lennénk egyg kicsént szerencsésen asszonyság?

— Jó van tisztelendő ur, én megtisztelem otthon.

Avval ahun a pápista pap adott vót neki előre háromszáz foréntot.

Alig ment el a pápista pap, meg meg az orosz pap jött utánna.

— Aggyon isten ifiasszony!

— Fogaggy isten tisztelendő ur!

— Már régen akartam szerencsésen lenni, monta a pap.

— Jöjjön el estére, tisztelendő ur, eszünk, iszunk.

Avval ez a pap is adott neki háromszáz pengőt, hogy vegyen enni, inni valót. Na jó, már vót hatszáz foréntya az asszonnak.

Most megéntelen a magyar pap jött oda, osztán köszöntek egymásnak.

— Hát ma este má elmegyek magához; ezeket a magyar pap monta az asszonnak.

— Jól lesz biz az, mongya a csizmadijáné, eszünk, iszunk, mulatunk kettecskén.

Ez is adott neki háromszáz foréntot előre, avval elment.

Az asszony mind a hárem papot megbiztatta, hogy csak ne féjjenek, mer az ura elmegyen messze, atyafi látogatni.

Mos má az asszony a kilenczszáz foréntbul vett jó egy négy ökröt, vasas szekeret, meg egyg cselédet is fogadott hozzá, oszt uggy megyen hazafelé nagy vigan.

Otthun a kaput kinyittyta neki az ura. Hát ahun a mint a négy ökröt megláttya, maj hanyott esett.

— Te asszony, te neked nincs jó dógod, nem jó uton jársz te

— Hm, az isten atta ezt nekem, várj csak, maj meg mondom ott benn, a házba.

Mikor bementek, az asszony elbeszélte mindent az urának, oszt ketten azt határozták, a mi itt mingyá kisé.

A két egy pár a pitvarba, a kuczikba egy mé gödröt vájt padmajosan (felül keskeny, alul széles). Avval mikor má pitymallani kezdett, a csizmadijáné gyertyát gyújtott, kettőt, mint sábeskor a zsidók. A csizmadija megéntelen a szekérszénbe húzódott meg.

Avval nem sokára jött a pápista pap. Kopoktatott az ajtón, oszt ug bement.

— Isten hozta az én szegény házamba édes fü tisztelendő ur! mongya az asszony.

Avval leültette, de alig készték egy kicsént jó lenni, hát ahun né! kopoktat a gazda.

— Te asszony, te, nem töttél sót a tarisznyába.

— Jaj mennyen be fü tisztelendő ur a pitvarba, oszt huzza meg magát ott a szegletbe!

Avval betuszkolta a pitvarba, de az mingyá beleesett a padmalyos gödörbe.

Azután mingyá jött az orosz pap.

— Örülök, hogy nem kerüt el, mongya az asszony.

Avval oszt vigadni keztek. De akkor mingyá zörget a gazda, oszt nagy haragosan kijáttya:

— Te asszony, te, nincs hagyma a szütyőbe, hát hogy mennyek én hagyma nélkül rokon látogatni?

— Jajajaj! bujjon el hamar tisztelendő ur a pitvar kuczékába! mongya az asszony megijjedve.

A pap kiment; avval aló! beléésik.

Ott terem a magyar pap is. Azt is fogaggya az asszony.

— Isten hozta a házunkhoz!

Alig kezdenek jól lenni, hajják, hogy kijáttya a gazda:

— Te asszony, hát hiszen te nem töttél a tarisznyába tiszta ruhát.

— Jaj az uram! Szalaggyon hamar a kuczikba, a pitvarba, mer mingyá felnégyez bennünket az uram, ha együtt lát itt la.

A pap bément a pitvarba; apre! beléésik az is. Má három pap van a gödörbe. Eddig a kettő nem szóllott egymáshoz, hanem hallgatott, mint a huyó disztó. Ecczer a magyar pap meg-löki a másik kettőt.

— Szójj, hé! ha élő állat vagy.

Ère feleltek :

— Èn pap vagyok. Èn is, én is, mongya mindegyik.

Akkor a papok ott törték a fejöket, hogy hogy tudnának kitámpászkodni, de sehogy sem tuttak, a gödör padmályátul.

Nem sokkára egy huszár kérezkedett be, hogy aggyanak neki az écczakára szállást.

— Ó, nem adhatunk mi, szabadkozott a csizmadija, mert a mi házunkba késértetek járnak, pap képébe.

— Attul én nem félek, mongya a huszár; ha eljönnek, maj kiviszem én, oszt a nagy vízbe belélököm.

Ugy osztán megmaratt a szálláson. Az asszony jó vacsorát adott neki, bort is, a mennyi kellett, oszt úgy nem sokkára lefeküttek.

Mikor a huszár lefekütt, a gazda egy rétoját toszétott le a gödörbe, a hunnan egy pap felmászott rajta. Akkor a csizmadija felkötötte a huszárt, hogy itt a késértet. Aló! annak se ké több, megfogja a papot, isten igazába elnáspigájja, avvá béköti egy zsákba, oszt úgy viszi a víz felé. A mint a nagy koledijóm mellett viszi, a fű pap éppen ott könyökölt az ablakon kifelé, oszt kérdi:

— Mit viszel?

— Papot.

— Mit csinált?

— Gyakott.

— Hová viszed?

— A pokolba.

Akkor, mikor a vízhez vitte, ucczu bélökte a kellö közepébe.

Mikoréra hazaért a katona, a másik pap is kibujt vót a gödörbű. A csizmadja az ucczára megyen a katona elibe s mongya neki:

— Sijjessen vitéz ur, mer az a disztó késértet már vissza-jött, itthun van ujra.

A huszár bemegyen a pitvarba, jó megdöngeti, avvá viszi a víz felé. A koledijám mellett ujfen kérdi a fűpap:

— Mit viszel?

— Papot.

— Mit csinát?

— Gyakott.

— Hová viszed?

— A pokolba.

Eszt is bélökte a vízbe. Itt a parton jó sokkájig nézte, mig a pap ott eviczkél, kápászokodott a vízbe, mig ecczer a víz fel nem bugyborékol. Akkor elindult haza egész megnyugodtal, hogy mos má csakugyan belefojtotta a vízbe a késértetet.

De nem a, mire hazaért, má megént ott vót a rétoja tetején a késértet, mert má akkorára a harmadik pap is fémászott vót a gödőrbű. Eszt is béköti a zsákba, oszt viszi a koledijám mellett. Megént csak kérdi a fű pap:

- Mit viszel?
- Papot.
- Mit csinát?
- Gyakott.
- Hová viszed?
- A pokolba.

Eszt is bézudétotta a közepébe, hogy csak ugy nyekkent, mikor bélódétotta a vízbe.

A fű pap az alatt nagyon vágyott megnézni aszt a hejjet, a hová a katona aszt a sok papot vitte. Fokta magát, felült a lúra, oszt ment azon az uton, a méken a katona halatt. — A huszár éppen visszafelé ment má aludni, mikor megláttya, hogy lovan megyen elibe fele az a késértet, a méket má háromszor bélökött vót a vízbe.

— Öhöm, tudom má, mér érsz elébb haza, mint én; mongya a katona; hát te lovan jársz! Avval fogja magát, kihuszta a kargyát, osztán levágta a fejét, oszt ugy bélökte eszt is a vízbe. A lovát meg magának vötte vót el, oszt ugy ment haza felé nagy örömmel.

Bezzeg! ezután lött csak gazdag város az a város, mer nem vót má benne egy pap se, mind kiölte a katona, oszt így nem kellett a sok papbért fizetni, nem vót, a ki nyuzza a sok szegény embert. A katona meg elvötte a csizmadija jányát, osztán a három kontegnacziós koledijámba mentek vót lakni. Még most is élnek, ha meg nem hóttak.

(Gödényháza. Ugoesamegye.)

SZÉKELY SÁNDOR.

Párbeszédek.

— Ní, hugyan bugyburíkul a víz! im még soa sé tett. Vap pör léssz a házná, vat tuggya ménkü mi. Hallotta kē, mekkora fűrmeteg (zivatar) vót Czáfáron? (Szapár nevű falu, melyet azonban a nép Czáfá-r-nak ejt ki.)

— Asz hallottam, hogy öcczör ütött be a zisteny nyila a papék házába, még a zuraságnak aszt a nak kazáját is főgyujtotta.

— Uo vā. Nojszé, vót ott né mulass! —

— Hun ész a fene annyi idejig? Écczeribe mész át a záréndáshó pálinkájér.

— Jus sé (= azért sé).

— No várj köjök, ha én mékfoglak, tudom ur röpüsz, mint ha puskabú lütek vóna.

(Csetény Veszprém m.)

FISCHER IGNÁ CZ

T á j s z ó k.

H é t f a l u s i a k.

Konicza: egy kis gyalog szán.	örömapa, örömanya: így nevezik nálunk az esketés előtti három napon a házasulandók szülőit.
kölömp: a fatörzsből kivert fadarab; nevezik: ramaznak is.	peneti: sütő kemence seprő.
kölönte: kis, lapos fejű hal.	perém: prém.
keringeni: kaszálni.	pól: Napoleondor.
kozók: báránybőrből készült, hosszú felső öltöny.	pózsicsa: a subán levő börszegés.
kuczora: apa vagy anyatárs.	pajta: istálló.
kéntérnálni: csuful énekelni.	rogoszina: gyékén.
lik: lyuk.	rajtaja: lajtorja: létra
metéltés: laska.	rezes: a pálinka ereje, melyet a tisztálás elején próbául elvesznek.
merende: eleség.	ruzsa: rózsa.
merendélni: az erdőre vagy mezőre menőnek ételmet pakolni.	sajinka: selyem kendő.
merendésruha: a mibe az ételmet pakolják.	suba: a rövidebb felső öltöny.
matuf: meszelő.	sitár: sajtár.
mápo: nagyapó.	sing: rőf.
mányi: nagyanyó — Krizbán meg így nevezik a nagyszülőket: máskapóm, máskanyóm.	szípní: szijni.
mivesnap: hétköznep.	szórika: guba.
	tikmon: tojás.
	tinó: tulok.
	uruság: orvosság.
	verejték: izzadság.

(Zajzon.)

PAPP GYÖRGY.

H á r o m s z é k i e k.

Méghitel: házassági esküt tesz, egybckel.
 mejjék: szótt kelméknél a vég hosszában nyuló fanalak közé ezekkel keresztbe vert szálak.
 nyomint: valamit kis nyomással illet.
 nyomkod: nyom—gyakorító, és az erőt illetőleg kicsinyítő értelemben.

ontok: szőtt kelmék hosszan nyuló fonalszájai.

orgonáz — az orgonamester a templomban.

orgonál — a farkas.

pérkát: lett a francia percailleből.

pipáz (dohányozik) — az ember.

pipál — a ló, midőn nyári hőségben fejét felsle hajtogatja.

pinczegádor: lejárát a pinczébe, pincze torka; Dunán túl: pinczesíp.

piringó: parányi.

papusa: száraz és simított dohánylevelek összekötött csomója.

papusál: dohányleveleket papusákba szed; továbbá: valamit összefog, összehajt.

serít: sodor, pödör; átv. ért. üz, hajt, kerget.

taknyalódik: pizsmog valamivel.

tabajdok: ügyetlen, félkegyelmű ember.

ták: lány, energia nélküli, gyáva ember, a ki másokkal szemben minden dolgában rövidséget szenved.

torzsika: káposzta torzsája.

vásárfia: gyerekeknek vásárból vitt apró ajándékok.

vaksi — a ki figyelmetlenül keres valamit és nem találja.

vesditfut: versenyt fut.

virics. Tavasszal, midőn a fák nedvei áramlani kezdenek, a gyerekek megfürják a hárs- és nyírfák héjját és a kitóduló nedvet egész élvezettel szűrölik. Ez a nedv a virics; maga az eljárás pedig virics-eresztés. Ha jól emlékszem, viricsnek nevezik még — pálinkafőzésnél a hűtő rézcsöveiből eleinte hulló cseppeket is.

NAGY LAJOS.

Háromszékiek.

Törökbuzabontás, törökbuzaszedés: mástut kukoriczaféjtés, v. málcfosztás, málétörés stb. eff.

törökbuzalapi: málépamuta.

törökbuzacsutika: szemétől fosztott cső, kukoriczacsuta.

turka: farsangi bohóka váz.

uddeg: ugyde, igende.

üzül: büzöl szagolva. Seüzec, sebüzec. Jóüzüség.

vijja magát: igazságával hánykolódik.

világodik: világosodik.

viratt: viradat. Innen: viratta (viradotta) = viradtakor. virattkor, virattájt, pl. „viratta kezdett villámlani.“

vitézvirág: virágnövény neve (rittersporn?)

zobogó, nem robogó mint az a háromszéki nyelvjárás czimű közleményben (MNyszct) hibásan van nyomtatva, s utána a Vadrózsákban szintén, s innen a Nszótárban is behárult a hiba. A viz nem robbanám, hanem zubbán. zuzol: borzolva zilál. El-, szerte zuzol zsup szalmát.

Hogyan kedvez egészsége? Dunán túl: Hogyan szolgál egészsége?

Egyetlenben egy: egyetlen egy.

A -*dzik* gyakorító igeképző sokszor fordul elő.

Igealakok: *csinálónk* (csinálánk), *tevőnk* v. *ténk* (tevénk), *adónk*, *szedőnk*. De már kivesző félben van ez alak; *volnánk*, *valánk*, ezeket itt sem hallhatni máskép.

Háromszékben néhány felső oltmenti falu s Torja tájékának hangejtésében egy *á* és *e* hangzókból összeolvadt középhangzó is létezik, még pedig a szók előtagján a nyílt *e* helyett, p. o. *näm käre k*, *ämber*, *älm ent*, *tämplom* (gyermekek szájában: *tämpolom*). Ily hangárnyalati jelenség más vidéken is lehet, s érdekes a szófejtésre nézve is, mennyiben például a *täm ént älä n* is az ily hangejtés szüleményeül tekinthető, ugy a *täh át* is. Még az ikerhangzók u. m. *eé*, *ei*, *ao*, *au* használatáról is meg kell emlékezni, mely halaványan bár megvan a felső-fchérvármegyei hatósághoz tartozó egy-két faluban u. m. Peselneken s közelében levőkben; p. o. *eén beizon taudom*, *hogy neem vaotam aott*.

A *fingel*-en kívül még három eltorzítottan nyomtatott szót találtam az 1838-ki Tájzsótárban, u. m. *düfrü* a *düs zü h*, *homgi* a *homp h*, *csing* a *csiny* helyett.

Az egyes 2. személybeli *l* és *sʒ* rag háromszékiek, mondhatni székelyes kettőssége (magánhangzó után) nemcsak a kérdő *e* előtt, (mint NyKözl. III. az Adalékokban van mondva), hanem minden önhangzó előtt kiérzik, sőt magánálló igeszóban is; holott a 3. személyt tevő igetörzsökben csak egyes *l* és *sʒ* hallik, ha az nem maga a kettős *ll* képző; p. o. *bizoll-e?* *bizáll* eszedben, *biztáll* erőssen, *biználl* ígéretemben; de *ül-e*, *kapál* egyedül, *tanul* órásságot; és *állasz* egyenesen, de *halász* az Olton.

Már ritkábban fordul elő ez az összevont alak: ha *tehedd* (teheted); ezt *megehedd*; *elhihedd*; *elmondhadd*.

A N. Szótárban e két helységnév: *Martonos* és *Oltsem* (népies kiejtéssel *Ótszem*), hibásan áll *Mártonos* és *Oltsem e*. Illyefalva pedig a nép nyelvén *Ilyefalva* (maga *Ilyéssem* kettős *ly-ü*). *Killyén* is csak hagyományosan két *ll-ü*, valóban pedig *Kijén*, s legszokottabban *Kén*.

LŐRINCZ KÁROLY

Találós mesék.

Nógrád megyei ek.

Fót hátán fót,
 Soha tő benne nem vót — K á p o s z t a.
 Száll a madár szárnya nékő,
 A fára ül lába nékő,
 Gyün egy kirá napkeletrő,
 Mind megeszi szája nékő. — H ó.
 Nagyon sokat tart a borra,
 Bazsarózsa már az orra,
 Csúnya mint a vén bak kecske,
 Mégis kõne a menyecske,
 Rongyos, piszkos a kabátja,
 Csúnya, rezes a pofája,
 Megveri a biró fiát,
 Ő tartja a létányiát;
 Ki az? mi az? — D a m a n c z o s, (Damascenus)

b a r á t.

Ha főveszed sír,
 Ha leteszed sír,
 Pegy soh se vót szája,
 Meg nem is lesz szája. — L á n c z.

B. PONGRÁCZ EMIL.

Lakodalmi mondókák *).

(Zajzon. Hétfalu.)

A leány búcsuja.

Mielőtt a háztól elindulnak, a leány így bucsuzik el édes anyjától.

„Kedves édes anya, ki világra hozta, a karján hordozta, tejével táplála, Isten áldásából engémet feltarta, egy pár szóval mostan kiedtől bucsuzom. Lássa édes anyám, mostan már indulok, kégyelmed házából mostan meg kell válnom, Isten áldását magokra kívánom és ez élet után álgya meg koronával.“

Erre rendre jár a bugyogós a mézes pálinkával; el kezdődik a zene és egyet tánczolva elindul az egész násznép zeneszó mellett a templomba, a hol a harangok már megszólaltak. A templomhoz érkeve ismét táncolni kezdenek s a papot követve bemennek aztán a templomba, a hol ez az egész gyülekezet előtt végrehajtja az esketést, a mely itten mindég az egyházban történik és soha sem a háznál. A kis gyermekek közt ilyenkor nagy a sürgés-forgás, mert fokánokat szednek elő és azokat

*) L. II. 558. III. 186.

vizzel megtöltve a templom ajtója elibe állítják fel hosszában két sorban és várják a krajczárokat.

Az esketés után a násznép a templomban még egy ének-verset énekel el és aztán kifelé indul. Elül megyen a szószóló a völegénnyel, utánuk a többi férfiak és legények, azután pedig a menyasszony a többi asszonyokkal és leányokkal egymás után szépen sorakozva, mialatt a felállított fokánokba krajczárokat hányogatnak a kis gyermekek nagy örömeire. A hogy az egész násznép a templomból kijött, a szószóló mindjárt a pap elébe járúl és így köszöni meg neki az egybekötést.

„Immár édés tisztéletés uram, igen szépen köszöni és köszönteti én általam ezen*) uj házas pár, hogy őket a szent-házasságra általléptetni igyekezett, a melyért is végyen édés tisztéletés uram kedves párjával égyütt földi életében Istentől sok szép áldást; mikor pedig Isten elhozza életöknek végét, aggya meg ménnyegben lelkök idvésségét.“

Erre megszólal a zene és a templom előtt újból egyet tánczolnak és aztán nem sokára az egész násznép zeneszó mellett a völegény háza felé indul. Ide megérkezve, mivel most lép a menyasszony legelőször az új szülői házba, előáll a szószóló és így kéri bé az ifju párt.

„Immár édés apám a mely utra elbocsátott, az Isten engem megsgitett és én az én páromat megtaláltam. És most arra kérem kigyelmeteket, édés apám és édés anyám, hogy kigyelmetek fogaggyanak be engem az én párommal, mert ha Isten éltet engemet és megtart, még jó fiok lészék.“

Ez után következik a násznép leültetése; ez mindég a szomszédos házakban történik. Külön ültetik le a férfiakat és külön a nőket, és kezdik az ételeket behordani. Mielőtt pedig a letelepült násznép az ételhez nyulna, feláll a szószóló és vele az egész vendégsereg és így imádkozik.

Nagykégyelmű Isten! ki birsz mindénékkel,
Ménnyei és minden seregékkel,
Mi élni akarunk ez eledelékkel,
Hogy gyarló testünket tápláljuk ezékkel,
Szentéld még hát, kérünk, eledelünket,
Ís égyén-égyén mindnyájan bennünket,
Téhessük ezután köteleességünket
S dicsőiccsünk téged édés Istenünket

*) Kérjük a t. gyűjtőt, figyelje meg, vajjon az ilyen literátus tollból fakadt mondókákön kívül használja-e a köz beszédben is a nép úgy mint itt, az *azon ezen* (ille hic) névmásokat? A s z e r k.

Jövel Jézus! légy vendégünk!
 Áldd még, a mit attál, kérünk!"

Erre hozzá nyulnak a feltálatl ételhez és jóízűen esznek. A második rend ételnél a vőfély viszi a legelső tálat és ilyen szókkal áll be a szobába.

„Hogy a mi vendégink éhek né légyének,
 Hogy üres gyomorral haza né mennyenek,
 Más ételt is hoztam, azért hát égyenek,
 Isten áldásából megelégggyenek.“

Az utolsó tál étel végén feláll a szószóló és vele az egész vendégsereg és így rekesztik be az étkezést:

„A té tárházadból vettük eme jókat,
 A melyekért mondunk háláadó szokat,
 Mert tuggyuk, kedvelléd a háláadókat,
 Szolgáltass azoknak továbbra valókat.
 Áldott légy szent Atyánk, hogy ily jól tartottál,
 Minket hivedet erre méltóztattál,
 A melyért mitőlünk szüntelen áldassál
 A ki ételt, italt adott,
 Annak neve légyén áldott. Amen.“

PAPP GYÖRGY.

Névnapi köszöntök.

(A köszöntökre nézve a következő felvilágosítást kell előre bocsátanom. Földesen a köszöntöben nem változtatják a nevet névnapi alkalmakkor, hogy például Albert helyett más nevet, teszem azt Gábort vagy Lajost tennének ugyanazon versbe; hanem minden névre egy-egy külön vers van készítve. Inkább úgy élnek vele, hogy egy névnapra több darabot készítenek.)

Az is jellemző, hogy a névnapi köszöntőkbe leginkább a falukon úgy nevezett „urak“ nevét foglalják be, a kiknél a névnap divatosabb mint máshol s hol a gyermekek — mert leginkább ezek hangoztatják e verseket — inkább reménylik, hogy valamit kapnak.)

Albert napjára.

Örűjön e földnek ma égisz határa,
 Vígasság-koszorút ötözzön magára;
 Mert jutott most Albért oly kedves napjára,
 Melyet ü rígúta szívszakadva vára.
 Ragyogjon hát neved, mint égnek csillaga,
 Terjegyjen el híred mint nap szíp világa,
 Tisztességéd légyén mint gyémánt oly dárága.
 Légyén bécsületéd mint kert szíp virága.

Lérakom té réád szívem kívánságát,
 Kiontom fejedre egisz buzgóságát ;
 Kívánom Istentül napok hosszóságát ;
 Mit aggyon és mutassa jóságát.
 Kedves személyédet az Isten éltesse,
 Minden javaival íltédet szeresse,
 Láбайд lípísit Isten igazgassa,
 Kezeid munkáit mindénben forgassa,
 Atyai szárnyával mindig takargassa,
 Szent akarattyával szíved hajtogassa.
 Vígře midőn sírod halál elkészíti,
 Szemédet az örök álomba meríti,
 Rothadandó testéd földdel béteríti :
 Az Isten lelkédet vigye fél az égbe,
 A hívek számára készült örökségbe.
 Szívesén kívánom.

BAKOSS LAJOS

Gyermek játékok.

K ö r m e n d v i d é k i e k .

1.

Ék kis gövecsét tésznek az egyiknek a markábo, égynek még még kő keresnyi ; akko aszongyák :

„Keress kopó, ha talász, ha nem talász, vakarász !“

2.

Kettő 8 alakban egymás nyaka körül fonnya a karjait, úgy hogy fél oldalt vannak egymáshoz ; így elkezdenek malom módra forgolódni ; e közben ezt mondják :

„Czintekerintűe, aran gombolintóa, nē fí, nē fí bubos tikom, bubos bjékát fűözök.“

3.

„Ék kendüöt szjét vésznek, asztá a niégy sorkát foggyák, égyet alaja tésznek, asztá esz mongyák :

Mékhozta az isten piros pünkös napyát,

Mink is mékhordozzuk kirá kisasszonyát.

Á sziep léányoknak rúózsa koszoruoját,

A sziep leginyeknek szégfüő bokriétáját,

Öreg asszonyoknak keménéc kalácsot,

Öreg embéréknek csutora borocskát.

Ekkora légyén a keéték kendéré (akko fölemelik).

4.

Én nar rend még amu kettüő öszzü állonak :

— Ithon vagy é hidas mestér ?

- Ithon bizon, mas gyüttem még.
- Eressz áte e hidadon.
- Át eresztenjélek, de tē lovad igen potkuós, a z é n hídam tüstös aranyos, min föl vágotod.
- Ha föl vágotom, még is csinyátotom bürökbü, berékbü, rongyos köpönyegbü. Hátu van ék kancza lovam, aszt is itt hagyom.

Akkor az utósót efogyják.

TURCSÁNYI ANDOR.

Szabolcsiak.

Láncz.

Egymás kezét megfognak s egyenes sort képeznek. A sor egyik végén a két első összefogja kezét s feltartja, a sor másik vége pedig elkezd rajta átbújni; ez által az előbbi sor úgy alakul egy másik egyenes sorba át, hogy mindenikőjük keze keresztbe fonódik, de azért egymást nem eresztik el. Ezen átalakulás közben mondják, előbb az átbúvás kezdetén:

„Sárga csupor, vérés bor,
Mingyá rám kerül a sor.“

Később pedig, midőn t. i. már négyen vagy öten vannak hátra:

„Sírjunk, ríjjunk,
Elfogyott a zsírunk.“

A láncz így kész lesz. Most kiáll azok közül, a kik kezét feltartották, az első (ez a lánczot meg akarja venni), s kérdi a sor másik végén állótól, (a ki azt árulja):

„Czigány! hogy adod a lánczot?“

A czigány feleli:

„Így darab kenyírír ássonyom.“

Ekkor a venni szándékozó egyik végére, a czigány a másik végére állván, meghúzzák a lánczot, mire annak el kell szakadni; a czigány pedig, mert rossz lánczot árult, megiramodik s az egész lánczot képező sereg utánna; ha elfoghatják, jól megpüfölik s újra lánczkészítéshez fognak.

Angyal és ördög.

Választanak angyalt, ördögöt és egy rendezőt. A rendező mindenkinek egy-egy nevet ad, még pedig sugva, hogy az angyal és ördög meg ne hallják; ezeket éppen ez okból távolabb is állítja fel. Ez megtörténvén, jelt ad, hogy jöhet az angyal. Az jön is tüstént, s mondja:

„Lang, lang, lang!“

Rendező: Ki vagy itt?

Angyal: Az angyal.

Rendező: Mit keres?

Az angyal ekkor mond egy nevet s ha eltalálja valamelyi-két, magával viszi a mennyországba, ha pedig nem, a rendező így utasítja el:

„El méheccz, hónap is vissza jöheccz.“

Most jön az ördög az ő mondatával:

„Dob, dob, dob!“ s a rendező épen úgy mint az angyalt kikérdezi. Így váltakozva mindaddig járnak, míg mindenkinek adott nevét ki nem találják. Az angyal azokat, a kiknek nevét kitalálja, külön helyre viszi, hasonlóúl az ördög is. Végül pedig az angyalok az ördögöt megégetik a pokolban olyformán, hogy egymással szemközt két sorba állanak, azaz pokolt készítenek; az ördögöknek pedig háromszor kell a két sor között elfutniok, s mindenkinek szabadságában áll a futók hátára mindannyiszor egyet-egyét ütni. Itt a játék új kezdetet vesz.

(Földes.)

BAKOS LAJOS.

Libapásztorok játékdalai.

Körben forogva éneklük. Egy a középén van, a kit a dal bevégeztével kiváltanak s akkor a játék újra kezdődik.

1.

Hej vára vára, egre vára,
Egre várát odaaggyák,
Égy kis pézé forgassák,
Vödd be vára, vödd.
Égy paradicsom liliom,
Két paradicsom liliom,
Hallottad te ruzsám, jó tudom.
Vagy életöm, vagy halálom,
Mán égyyiknek mög kö lönni,
Édösöm, kedvesöm.
A tavaji kecske,
Benne maratt fecske,
Czo ki belüle.

2.

A murvába, a murvába
Gyűnnek a czigányok,
Kettő három, kettő három
Dorongot csinának;
Haj baksa, baksa,
Bibordi baksa,
Pecsőnye sütő
Salári Kata.
Hej légy légy, termött légy,

Ez az édös bor,
 Ki mindönnap főr,
 Écczö kécczö iszok rúla,
 A torkomra főr.

(Szeged vidéke.)

FERENCZI JÁNOS.

Helynevek.

Sonkád on. Erdőhát. (Szatmár megye.)

A faluban. Tóvég. Hajnalsor.

A mezőn. Gyakorszeg*). Bálinszeg. Kasod. Jánota. Fejes éger. Kánya. Déllő. Nagyszáraz. Milág. Kürtiszeg. Balogszeg. Kerek éger. Piskáros. Amsós. Csukás. Painka. Bakok nyárasa. Kurta patak-nyáras. Kis nádas. Nagy nádas. Ragya vögyi. Körtvélyes. Czomoga Fogás. Mély barázda. Vajas. Magas part. Palaj. Sikostor. Kollát kátyója. Turszeg. Mezes szeg. Urszegi. Borjus kert. Nyerges kert. Csürös kert. Virágos kert. Véndes. Három éger. Kis rekesz. Sárállás. Nagy Bálinté (valamikor olyan nevű emberé lehetett). Macsár. Ökörmező. Páldiáké. Sebespatak környéke. Domaé. Zabos kert. Katona kutja. Kis éger alja. Suska éger. Király égri. Gyepjuhát. Negyvenes. Dobos rekeszi. Czespes. Farkas rekettyéje. Sovány sár. Keskeny éger. Fialatos. Bandi. Két fűdcza. Csüh.

Erdők. Tur-erdő. Egy lapos benne: Hid éger. Szoros szeg. Lapos szeg. Keskeny szeg. Nagy szeg. Sáricza szeg. Hérmán rekettyéje. Borzsa szeg. Zabember gorondja. Borzsahát. Liget. Malomszeg. Polyhók.

Gorond-erdő. Galigó kutja. Kerek lapos. Usztrupp. Csonkás. Kut lapossa. Nagy nád-lapossa. Hosszu rekettye. Makkos szeg.

Cserköz-erdő. Cserhát. Sárga patak szél.

Patakok. Kongós patak. Macsár. Sárga patak. Cser. Keresztyén patak.

Folyók: Kis Tur. Nagy Tur.

NAGY PÉTER.

Mester műszók.

Asztalos mesterség.

Gyalupa d részei. Pongüjzni. Hinterczang (sróf.) Padlájdni Régej.

Reszelők. Sliffájt. Ordináre reszelő (fa reszelő). Szégfájl (fűrész reszelő). Czitling.

*) A szegeket a Tur kanyarulatai képezi.

Fűrészek. Slott szóg. Erte szóg. Sváb szóg. Kop szóg. Fuksvancz. Obszetoló fűrész Lyuk fűrész.

Furók. Furgancs. Kisebb s nagyobb fúró. Salu fúró.

Gyaluk. Srop-gyalu, simító-, dupla-, szimpla ropánt-, dupla ropánt-, nagy és kis szimsz-, nagy és kis stáb-, nagy és kis karnisz-, nagy és kis holker-, falsz-, nut-, fillung-, plátos karnisz-, cifra plátos-, czán-gyalu.

Vésők. gé r-, (srég véső), holker-, czink-, csap, lop-pajdi- (széles véső), durkslóg-, ráma véső.

Egyéb eszközök. Sraufnekt. Szorító. Fugpank. Fug-ropánt. Festéktörő kő. Laufer (törő). Kőszörű kő. Slajftóg (fenkő). Ék. Sraufcing. Sraufbak. Kis és nagy vinkli. Lénia. Srég vinkli. Rajboló kalapács. Binzenstájn. Pémzli, kisebb, nagyobb. Czirkalom. Harapó fogó. Spicz pór (ár). Sniczer (faragó kés). Plajbász. Sregmósz. Czollstok vagy sink. Ripcsajd, vagy öl.

KOVÁCH ALBERT.

Néprománcz.

Szép Erzsébet mátkám.

Fekete városba fehér torony lácczik,
Látom a rúzsámot, most is mássó jácczik.
Ném merém szólítani, szívét szomorítani,
Szívít a szívemtül elidegéníteni.

Fekete városba fírhő mént egy lányka,
Kinek szerelémbü törtínt a halála.
Még mikor éméntem, hideg borzongatta,
Mikor visszagyüttem, má még is vót hâva.

„Jó napot, jó napot ismeretlén anyám!
Hun vagyon, hun vagyon szíp Erzsébet mátkám?“
„Émént fiam, émént vendígfogadóba,
Asztal terégetni, tányér törügetni.“

„Nincs ű ott, nincs ű ott, ismeretlén anyám!
Hun vagyon, hun vagyon szíp Erzsébet mátkám?“
„Émént fiam, émént a magas hégyekre,
Koszorúja közé szíp gyöngyöt szédhetne.“

„Nincs ű ott, nincs ű ott, ismeretlén anyám!
Hun vagyon, hun vagyon szíp Erzsébet mátkám?“
„Mít töröm, tagadom, csak ki kéll vallanom?
Nyugszik a kamrábo, gombos nyoszolyábo.
Hat lány barátneí körülötte űnek,
A halál kendői mind fölötte függnek.“

Bémégyén hozzája, borul a keblire.
Kihuzza a késit, szúrja a szivibe.

„Vírém a víréddel égy patakot mosson,
Testém a testéddel égy sírba nyugoggyon,
Lelkém a lelkéddel égy Istent imággyon.“

(Békés-Sz.-András.)

VERES IMRE.

Csángó népdal.

(E népdal azért is érdekes, hogy három évszázad elmulta után is feltartotta az elpusztult Milkovia emlékét, a melylyel annyi történelmi adataink vannak sokféle viszonyban összefüggésben. Ki többet kívánna tudni, olvassa e könyvet: Milkovia sive antiqui Episcopatus Milkoviensis Explana tio, Autore Josepho Benkő. Viennae MDCCCLXXXI. Typis Josephi nobilis D. Kürzböck.)

Cséndés Nyilkó martván
Félnőtt égy virágszál;
Magos karcsú szárán
Égy csudavirág áll.

E csudavirágnál
Kedves angyalom áll,
Kitül e' föld hátán
Szű jobbat nem talál.

Nagy szél kerekédék,
Nyilkóba vetteték;
Mindén boldogságom
Vele elvételék.

Szélyes viz e Nyilkó,
Ritta keskeny padló.
Rívája indulnék,
Ha belé nem vesznék.

Mind csak neki fognék,
Ha belé nem vesznék;
Talán édesémmel
Még égyet szólhatnak.

Nyilkón tul édesém
Virágos kertyébe
Virágot ültetget
Szerelém földébe.

Ültetésit nézi
Vérmés szemeivel,
Gyakran megöntözi
Sűrű könnyüivel.

Napfelkölte felöl
Nagy szélvész indula,
Virágostol mindént
Hamuba borita.

Mi csak Nyilkó körül
Élve mozog vala,
Szérnyü hirtelenül
Mindén elpusztula.

Néma Nyilkó sírnál
Tudom ha sirhatnál,
Pusztá neved münket
Sírásra tanitván.

Szép kövecsés vized
Cséndéssen halad el,
Szeretbe *) viszi bé,
Ha még csontokat lel.

(Klézse. Moldva.)

ROKONFÖLDI.

*) A Moldva fő folyója; ebbe ömlik a Nyilkó a Dunától nem messze, azután együtt ömölnek az ős Dunába Galacz és Braila városok között. „Nyilkó” a Kárpát aljaiban ered; Fokszány városon keresztül foly.

Megjelenik
minden hónap
15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVŐR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57,58. sz.

III. kötet.

1874. SZEPTEMBER 15.

IX. füzet.

FIGURA ETYMOLOGICA.

Soká nem tudtam, mily czímet adjak értekezésemnek. A miről szólani akarok, annak még nincs magyar neve; csak görögül vagy latinúl mondhatom meg. Úgy de a *τρόπος ετυμολογικός* vagy *σχῆμα ετυμολογικόν* s a figura etymologica merőben érthetetlen valami a nem-nyelvész előtt. Azután még az is hozzá, hogy e két idegen műszó néha kevesebbet is jelent, mint a mennyiről értekezni szándékom. Azért hát ne is törődjünk sokat vele, hanem térjünk egyenesen a dologra.

Ha végig nézzük a beszéd változatos tüneményeit, olyan kitételekre is akadunk, melyekben az egymásra vonatkozó szók egy és ugyanazon nemzetséghez tartoznak. Így például eső esik-ben az alany és állítmány egy-töböl való. Geleji Katona ebben „néminemű superfluitás“-t lát, „holott az eső a nyit téssen, mint eső. Egy szóval azért esőzik-nek mondathatnék“. Corp. gramm. 315. lap. Egyébiránt a figura etymologica alatt rendszeren azt értik, hogy a mondat állítmánya mellett a vele törokon főnév accusativusa áll. A classica philologia embere számos ide vágó példát ismer. Lásd Ameisnak Odys. VII. 50. vhez való jegyzetét, La Roche Der accusativ im Homer 19. és 20. §-át, Holtze Syntaxis prisc. scriptor. latinorum. I. 236. s köv. lapjait. Mindenek előtt Lobeck az, ki Paralipomena grammaticae graecae. Diss. VIII. 501. s köv. lap. a legnagyobb tudomány-nyal jeleskedő értekezést írt e dologról. Úgy de nem csak a görögben és latinban találkozik e fajta kitétel, hanem meg van más nyelvekben is, mint azt Pott Doppelung című remek munkájának 151. s köv. lap. láthatni. Pott a kettöz-

tetést, mint a nyelvnek egyik legnevezetesebb képző eszközét, a világ mindenféle nyelvéből vett példákkal világosítja meg, a többi közt nem egy ízben a magyarra is utal; de az egyszer t. i. a figura etymologicánál csak a görög, latin, román, német, lett, lithván, chinai, zend, héber és arab nyelveket említi; a magyarból nem volt mit felmutatnia; már pedig a magyar is hasonló sajátságokkal kérkedhetik.

A mi az állítmány és mondattárgy egy töből valóságát illeti, hadd mondjuk el a következő példákat.

Ember fog ad fog adást, agg eb ki megállja. (Bal-lagi. Példab. 2504.) — Hogy szörnyű halált halsz. Meg-lesz bizony Isten. (Arany Buda halála 38. l.) — Éljük tiszta életet. (Erdélyi, Népd. I. 279. l.) — Amíg csak életem e világon éled. (U. o. 132. l.) Ez nap öröme nagy lakozást laktak. (Ar. Buda h. 106. l. V. ö. vele Hom. Odys. VII. 50. *δαίτην δαίνουσαν*.) — Kapu elé mingyár' szót szólni küldött. (Ar. Buda h. 235. l. V. ö. Odys. VIII. 397. *εἰπεῖν ἔπος*.) — Adóját megadná. (U. o. 93.) — Sa-nemadhatóját valakinek adja. (U. o. 204.) — Itt az idő, hogy már birodalmát birja. (U. o. 130.) — Álmodd el éted rózsálmait. (Berzs. 316.) Szent álmát koszorús Varronk e sírban aluszsza. Nem hal meg soha, csak szendereg a ki derék. (Thewr. Józ. V. ö. mirum somniavi somnium. Plaut. Rud. III. 1, 5; olasz: sognare de' sogni.) — Az tűffiaitok látást fognak látni. (Erdösi, Corp. gramm. 28.) — Hidját lehidalgák. (Ar. B. h. 216.) — Lehellé lehelletét. (Ar. Kis. költ. I. 69.) — A ki irtva találta az utat, könnyebben futhatja meg futását. (Kazinczy F., Thewr. Nyelvkincsek 76.) — De az (t. i. a nap) akadéktalan futja szép futását a neki mosolygó kék égen. (Thewr. Alapmondások I. 18.) — Micsoda jóssággal szeretik szerettet. (Ar. B. h. 66.) — Szeletet szel. (Vadrózsák. I. 399.) — Karéjt karamít v. kanyarít. (Erd. Népd. I. 220.) — Kezemen lábomon vasz zurgot zurgotok. (U. o. I. 419.) — Vendéget vendégel. (V. ö. Odys. III. 355. *ξείνουξ ξενίζετω*.)

E példasorozatban a transitiv és intransitiv igékkel való mondatok vegyesen állanak. Kiváló figyelmünket érdemlik leginkább azon példák, melyekben a mondattárgy úgynevezett belső objectum; azaz a mondattárgy tulajdonképen

már magában az ige fogalmában rejlik s csak korlátozás és világosság kedvéért van mint az ige foglalatja az ige töjéből idomított főnéven külön megnevezve; pl. megfut-hatja futását. Hanem egyéb esetek is fordulhatnak elé, pl. az, hogy az objectum nem törökona ugyan az igének, de fogalmi rokona, mint eme kifejezésben: verejttéket izzad, Ar. Kis. költ. I. 80. lap. V. ö. ἰδρῶ ἰδρῶν. Ilias IV. 27. Külső objectumi példa volt: vendéget vendégel, zurgót zurgat, sat.

Mennyi erő s ennél fogva költőiség is rejlik a figura etymologica-ban, meglátszik abból, ha például egybe hasonlítjuk ezeket: fogadást fogad és fogadást tesz. Azért igen helyesen mondja Lobeck i. h. 522. lapján: Hoc tamen in aperto positum, verba auxiliaria ad perspicuitatem et evidentiam nihil conferre, gravius autem eandem notionem bis iterari verbo et nomine.

Az igével törökön főnév nem csak accusativusban, hanem egyéb esetben is állhat. Péld. halálnek halálálal halsz HB., halálnak halalawal hallyon (morte moriatur) Jord. Cod. 532. Ezt a kitételt azonban aligha a fordítás nem csempészte be nyelvünkbe. V. ö. Pott Doppelung 153. l. Itt megjegyzendő, hogy Pott állítása, miszerint a Genesis 3, 4.-ben olvasható θανάτω ἀποθανίσθησθε a héber példa szerint készült hellenistikus görög kifejezés, hibás; mert már Homéernál találjuk: Odyss. XI. 412. θάνατον οὐκ ἔτιστο θανάτω.

Pott a figura etymologica tárgyalásában oly kitételeket is sorol elé, melyekben az ige mellé rokon töjű verbalék, úgymint infinitivus, participium, gerundium és supinum-féle járul, mi az igének nagyobb nyomatékot ad. A magyar nyelv e tekintetben igen változatos tüneményeket bír felmutatni: kérve kér, várva vár, sírva sír.

Mint sziklárul az ér, tünik a szép lány kecase s hangja kelleme folyva lefoly, szózata zengve lezeng. (Thewr. Józs. Nyelvk. 107.) — Hatva hat a szent szó. (U. o. 99.) — Régen ván, vén-nel végződött az ige előtt álló participium.

Még egyéb alakjai is vannak, így: kérten kér, mit az újabb irodalom majdnem egészen elhanyagolt. Csak elvétve találni. Nőtton nő. — Haragja lohadton meg-

lohada. (Ar. B. h. 39.) — mondton mondja. (Thewr. Józs.) — A népnyelv gyakrabban él vele. Példák. Az idő folyton foly, meg nem eszi a moly. Az idő járton jár, semmi szóra nem vár. (Ball. Péld. 348r. V. ö. Iktatás című értekezésem 5. l.)

A régibb nyelv számos példával bővelkedik: adton ad, állton áll, esten esik, etten eszik, élten él, félten fél, folyton foly, fűztön fűz, hagyton hagyja, hitten hiszem, itton iszik, v. ö. etten eszik, járton járja, jöttön jő, kérten kér, menten megyen, mondton mondja, multan muló idő, nősztön nősző, öltön öli, rágtan rágja, szegten szegdeli, tudton tudjuk, üttön üti, vágton vágja, vástón vásott, verten veri, veszten vesz stb. (V. ö. Corp. gramm. 272. 325. 582. Nyelvör I, 127. 128. Moln. Alb. szótára sat.)

E sorozatból látni való, mennyire törzsökös egy beszéd-mód ez, s Faludinak ebbeli szavajárása semmikép sem tarthatik a közé, a mit Arany Faludinál idegenszerű újításnak rótt fel. (l. Nyr. I. 245. l.)

A folyván foly, folyva foly és folyton oly alakon kívül van még folyvást foly. (V. ö. mentést mennyen. Faludi: Nyr. I. 127.)

A mi az infinitivust illeti, ide való az illetén használata: megölni nem öllek. (Ar. B. h. 122.) — Pedig félni félnek. (Ar. Kis költ. I. 20.)

Az elülálló infinitivus, melyre a verbum finitum következik, „ami azt illeti“-féle értelemben szerepel. Hasonló dolgot látunk a lettben: redseht wiñsh ne ka neredš = látni semmit sem lát; redseh t-ről Pott nem hiszi, hogy infinitivus: instrumentalist sejt benne. Az a megölni, félni alak nem tűr semmi kétséget.

Attérünk egy más tüneményhez, a mely — valamint az előbbi is — szorosán véve nem idevaló, de a mennyiben ez is, a figura etymologica is a kettőztetésen alapszik, hadd legyen szabad azt ezennel itt bemutatnunk: szűzen szűzek, nehéz-nehezen, magános-magánoson (Nyr. I. 127. 128.), véges-végig (Ar. Kis költ. II. 422.), végedes végig (Vadr. I. 418.), végeslen-végig (Bernát G.

Frescoképek. 14.) végestelen-végig (Népkölt. gyűjt. II. 372.), közös-közepe, tős-többől (Vadr.), telenes-teli (Vadr.), telides-teli, mintenes-minnyát (Vadr.), tetős-teteje (Vadr.), estelős-estig (Vadr.), belédes-bele bujt (Ball. Péld. 655. V. ö. végedes-végig.), szer-téden szerte (Vadr.) csupádon-csupán (Csokon. II. 78.), végre egyetlen egy és únos-úntalan.

Ez utóbbi kettőhöz magyarázatot kell csatolnunk, egyetlen egy-ben felötlő a tagadó képző. V. ö. végestelen végig. E *talán*, *telen*-nek megfelel a német *los* oly szó-kban, melyekben nem tagadó értelmű, sőt a szó értelmét egyenesen fokozza (V. ö. középfelnémet *unruoche-lösikeit* = *incuria*, *gâhelôs* = könnyelmű, a svájci *vergeßlos* = *vergeßlich*. A *Des Minnesanges Frühling* 317. lap. *argelôs* = *sehr arg*, tehát a mai értelemtől egészen eltérő valami.) Egyetlen tehát épen olyan értékű mint egyes-egyedül-ben egyes, únos-úntalan-ban az únos korántsem ellentéte az úntalannak, hanem nyomósítója az úntalan ún-jának (V. ö. véges-végtelen.) Itt is a *talán telen*-t úgy kell néznünk, mint a mi nem a vég-hez hanem a véges-vég-hez járult. (V. ö. véges-végig.)

Számba véve mind azt, mit ezennel ismertettünk, azt mondhatjuk, hogy a figura etymologica s hasonló szólás-forma jelentékeny szerepet játszik a magyarban. Azt is megemlítettük, hogy törzsökös nyelvünknek eme kitételeiből már egyetmást elhagyogatunk, ennek pedig semmi más nem az oka, mint hogy íróink a németség formáihoz szoknak; így mind ama szólásmód, melynek képmása nem akad a németben, lassanként feledésbe megy, s valami kosmopolitikus szójárás válik divatossá. Hogy ezt, a mennyire lehet, meggátoljuk, okvetetlen szükséges olvasóinkat törzsökös nyelvünk sajátágaira tüzetesen figyelmeztetnünk,

P. THEWREWK EMIL.

SZÓEGYEZTETÉS.*)

IV.

3. Az egyeztető törvény, mint a melynek hatálya egyfelől a mondat tárgyát magyarázó

*) A III. cikkben b) alatt (343. lap 6. sor) hibásan áll ez: „megtalálnak felelni“, e h. „megtalál felelni“.

mellékrészekre, másfelől pedig, több mondat egybekapcsolása esetében, az egész mondatcsoportozatra is kiterjed, különös figyelmet követel akkor, ha az ilyen önálló vagy összetett mondat számnevet foglal magában.

a) A tárgyat magyarázó értelmezvény, hasonlat sat. rendszerint egyezik számban a magyarázott tárggyal. A számnév, vagy jelzettje lehet magyarázott tárgy, lehet magyarázó mellékrész; ez nem változtat a szabályon. (L. I. cikk, 244. l. C.)

Azt mondtam rendszerint; van tehát kivétel. De a kérdésnek ez oldalára már az eddig mondottak is meglehetősen világot vetnek. Nagyobb világosságot hadd szolgál-tasson még egy pár példa.

Egyezéssel. A két bátyám, a képviselő, most indul el. Ennyi emberre, mint tanúra, nincs szükségünk. Többen, a bátrabbak, neki vágtak mégis. Híveim, ketten csupán, nem mertek közbeszólni.

Egyezés nélkül. Ti hárman, tisztikarom színe, csak nem hagytok cserben. Pál és Vilmos ketten, mint törvényes bizonyosság, megteszik talán. Aranyaimmal, e hat sárgával, mit eszközölhetek? „És az ég szemei, az a néhány csillag, az álommal ők is alig alig bírnak.“ (Arany „A rodostói temető.“)

Az egyes számú magyarázó inkább fér meg a magyarázott alanyak és az állítmánynak többesével, mint a többesben álló, a magyarázott alanyak egyes számával. Furcsán hangzik ez, pl. számos vitézem, heten mindössze, majd kitesz magáért (?) vagy kitesznek (?) magukért. Az a két cimborám, a szomszéd fia, póruljárt (?) vagy póruljártak (?) a minap.

Enyhül az egyezés szigora, ha a magyarázott tárgy nem alanya a mondatnak; pl. azt a sok embert, pártunk hű tagjait, csak nem hagyjuk cserben.

De ha nem ily egyszerű a szó, viszonyulása, akkor beáll ismét a szigor. Nem mondhatjuk pl. A két cimborámnak, kovácséknak, rosszallom magatartását (?) vagy maguktartását. (?)

b) Ha a főmondatot mellékmondat szakítja félbe, az utóbbiban szereplő szók alkalmazkodnak a főmondatbeliek

egyeséhez vagy többeséhez. Bármelyikben álljon is a számnév vagy jelzettje, mindig a fő mondatbeli egyes vagy többes a döntő szám.

Nem mondhatom például: Ez a *három ember*, ha *jókedvűek*, stb.; mert ekkor akár így folytatom: sok tréfás dolgot *mond*, akár így: *mondanak*, egyaránt hibás az egyeztetés. A közbeszúrt mellékmondat névi állítmányának tehát egyesben kell állnia: ha *jókedvű*, stb.

Szintűgy nem mondhatom: A *tanúk*, ha mindjárt *húsz* is, *hazudik* (?) vagy *hazudnak* (?); hanem azt kell mondanom: A *tanúk*, ha mindjárt *húszan* *vallanak* is rám, *hazudnak* mind; vagy: Ez a szedett-vedett *tanú*, ha mindjárt *húsz* is, hamisan *vall* rám.

Az a *ki*, a *mely*, a *hány* stb-féle mellék mondatokban találkozunk a legtöbb hibával akkor, a mikor e mondatok a főmondatbeli számnemes beszédrészre mutatnak vissza; pl. Az a *két nap számos*, *á kik* stb. Az a *sok irat*, a *melyek* stb; mint: ha az a *ki*, a *mely* egyes számban maradva okvetetlen semmivé tenné a számnévben rejlő többest. Ha a jelzett szó egyes száma nem semmisíti meg, akkor a visszamatató névmás egyesétől sincs okunk féltetni e többes számot.

Az I. cikkben idézett hibás mondatoknak most már mellékmondatait is kiigazítom: Egy báli bizottságnak *két tagja*, a *ki* a jegyek eladásával *volt* megbízva, (vagy: a *kire* a jegyek eladását bízták), *pórujárt* e napokban.

Ezalatt szebbnél szebb mondatok jelennek meg egymásik hírlapban; pl. (A hármass öngyilkosságról.) A *három nő*, *kiknek* nevét még eddig nem tudni, tegnapelőtt este megjelent a Kummer-szállodában, és szobát *kértek*. (Három nő *kértek*!) *Tíz tag*, *kik* még nem *tették* le az esküt, *letették azt*. (Tíz tag — *letették*!)

A visszásság kevésbé feltűnő ott, a hol a számnemes beszédrész nem alanya a főmondatnak, és a hol még ezenfölül az állítmánynak egy része sem viszonyul rá; pl. Hát ama *két pajtásodról*, a *kik eltűntek*, semmit se *hallottál* azóta? *Azt a sok százas bankót*, a *melyekre* oly bizton *számoltál*; még eddig fél szemmel sem *láttam*.)

De legott szembetűnővé lesz a magyartalanság, mi-helyt az állítmánynak valamely része egyező viszonyban áll

a főmondatbeli számneves beszédrészszel; pl. Hát a *két* pajtásodnak, a *kik* nem rég eltűntek, nem tudod szökése (?) vagy szökésük (?) okát? Azt a sok vendéget, a *kikkel* egész nap beszélgetsz, magára (?) vagy magukra hagyhatnád?

Csak így van helyesen: a *két* pajtásodnak, a *ki* nem rég eltűnt, nem tudod szökése okát? Azt a *sok* vendéget, a *kivel* szüntelen csevegsz, magára hagyhatnád?

Szintoly feltűnő hiba az olyan nem-alanyi példában is, a hol a mellék mondatbeli számnév nem egyezik számban a főmondatnak vele viszonyban álló tárgyával; pl. *Ennek* a sokféle szakértőnek, ha szinte egyhangúan nyilatkoznak is valamennyien, mit sem adok véleményére (?) vagy véleményükre (?) A kiigazítás egyszerű; a mellékmondatot, úgy mint a fölebbi példákban, egyes számba kell tenni.

Magától érthető, hogy az olyan visszamutató szó, mely a főmondatbeli személynek vagy dolognak csak minőségére mutat vissza, nem követi a szóban forgó szabályt; pl. Az olyanféle tudósok, a *minő* ma *több lesz* jelen, nem tűrnek ellenmondást. *Némely* halandóknak, a *milyen* ma is itt *van egy-kettő*, furcsa az eszük járása.

Ugyan ez áll arra az esetre is, ha a főmondatbeli mennyiségre vonatkozó szó több ilyen mennyiségre viszonyul; (L. I. cikk, 244. l. A pl. *száz forint* itt, *kétszáz* ott, *háromszáz* meg amott, — habár külön véve csekély összegek is, együttvéve mégis stb.

c) Számbeli egyezésnek a szüksége fennforog az egymást félbe nem szakító, hanem egyszerűen követő mondatokban is, a midőn ezek szorosabban egybefüggnek; jelesül:

1. Ha az első, t. i. a számneves mondat csak a rákövetkező mondattal együttvéve fejezi be teljesen a beszédet; pl. „A jelentő mód jelen idejében csak *nehány ige az, mely on-én*-nel jelenik meg.“ (S z a r v a s. Ny. 1874. VIII. füz. 348. l.) Nézd a *két* francziát, a *kivel* tegnap is itt találkoztunk. Itt van az a *sok kelme*, a *melyből* csak egyet vásároltál. Megemlékezik rólam az a *két tolvaj*, a *kit* elpáholtam a minap. Tetszik-e az a *két főnök*, a *ki* alatt állunk? Elhoztam azt az *egypár regényt*, a *mely* után annyira epe-deztél.

2. Ha az első mondat bevégzett gondolatot fejez ki ugyan, de olyan mondat követi, mely amannak teljesebb magyarázására vagy kiegészítésére szolgál, az ilyen összesorozott mondatokban a fogalmak oly közvetlenül, olyan folytonossággal követik egymást, hogy az első mondatbeli egyes szám még a rákövetkező mondat vagy mondatok keletkezése pillanatában is, hogy úgy mondjam, a fülünkben cseng szakadatlanul.

Pl. „mert csak *egypár* nemleges *vonást* nyerünk fölöle, mely korábbi perplexitásunkat újra föleleveníti.“ (Brassai „középisk. ügye“ Bp. Szemle.) *Több ember* többet végez, föltéve, hogy dolgozik serényen. Ez a *három* a derék legény; mert *munkás, iparkodó*. A másik *két nő* szintén égés-okozta súlyos sebekben *szenved*, és orvosi felügyelet alatt *áll*; (nem pedig: és gyógykezelés alatt *állnak*.) A *két fiú*, úgy tudom, az iskolában volt. *Volt* a manóban. Ezért *sok ember* még jutalmat is *kap*. *Kap* ám verést; nem jutalmat.

d) Nem esnek e szabály alá a lazábban egybefüggő vagyis olyan mondatok, a melyekben a fogalmak nem vonatkoznak egymásra oly szorosan, oly közvetlenül mint a c) alá foglaltakban.

1) Az ilyen lazábban egybekapcsolt mondatok elseje, a számneves rendszerint teljesebben bevégzett gondolatot fejez ki. Pl. *Hat ember* a Dunába vezett. Fölbillent a csónakjuk. — Mit akar itt ez a *sok ember*? Szót sem értek abból, a mit össze vissza beszélnek. — Ittas *valamennyi*. Mutatja nehézkes beszédjük, bággyadt tekintetük. — Jóllaktam ezzel a *sok vendéggel*. Mit is keresnek nálam? — A négy szürke lónak a *két* kajla *sőre* Nagy keservesen *tud* kitérni előle; pedig félni *félnek* stb. (Arany „A szeg. jobbágy.“) — „lefordít élőszóval *egypár* sort, úgy a mint következnek egymásután stb.“ (Brassai „középisk. ügye“ Bp. Szemle.)

Visszamatató mondatokkal. Maradt még e szerint *száz részvény*; a melyekre nézve azonban meg kell jegyeznem sat. Jött még az nap *harmincz* *rab*; a *kiket* már csak harmadnapra szállítottak el. *Hét* carlista-bizottságról van tudomásom; melyek közül *egy-egy* stb.

E három példában a visszamatató mondatokat független mondatok is pótolhatnak, így: Maradt még e szerint *száz részvény*. *Ezekre* nézve azonban stb. Jött még aznap

harmincz rab. Ezeket már csak stb. *Hét* carlista *bizottság*-ról van tudomásom. *Ezek* közül egy-egy stb.

2) Többször áll néha a mennyiségre visszamutató szó akkor is, ha olyan szó követi, mely ama mennyiségből való egyes személyre vagy dologra, avagy bizonyos részre vonatkozik; pl. Van-e tudomásod arról a *hét* carlista-*bizottság*-ról, a *melyek közül egy-egy* ... városokban működik? Ez az a *két leány*, a *kiknek* egyikét öcsém veszi el.

Ha az ilyen részre vonatkozó szó még ezenfölül többször is áll, a visszamutató szót, az e többször számmal való egybehangzás kedvéért is szokás többszörbe tenni; pl. *Több* jegyzetet közöl, a *melyekből* átveszszük a *következőket* stb. Hát az a *számtalan* ügyefogyott, a *kik közül* többen még azt sem tudják, hogy stb. Van itt ötven folyamodó, a *kik közt* az *arravalók* csekély töredéket tesznek.

Néha a szószerkezet mivolta is megkívánhatja a visszamutató névmás többszörét. Ebben pl. Még *két egyént* ajánlott Péter, a *ki* pedig gyanús előttem, — a gyanúság Péterre is érthető; holott a két egyénre értendő; tehát: Még *két egyént* — a *kik* pedig stb. De az ilyen szakadozott szórendet különben is kerülni kell, a hol csak lehet.

e) Némelykor oly keskeny a szorosabban vagy lazábban egybefüggő mondatok közti határvonal, hogy a mennyiségre vonatkozó szó helyesen állhat akár egyes, akár többször számban; pl. „Tántorogva ballag a *két* kajla *sőre*, alig tetszik *rajta*, hogy *mozog* előre.“ (Arany, „A szegény jobbagy.“) Mondhatnók — természetesen, kötetlen formában: Alig tetszik *rajtuk*, hogy *mozognak* előre. „Szóval van egy *sereg igénk*, a *melyeknek ik*-kel vagy a nélkül való használatában stb. (Sz ar va s. Ny. 1874. VIII. füz. 35o. l.) Helyes így is: van egy *sereg igénk*, a *melynek* stb.

A mennyiségre visszamutató névmás, nézetem szerint, a d) 2. eseteiben is helyesen tehető egyes számba; mert ha nem hibás, sőt egyedül helyes a jelzett szó egyes száma, például ez önálló mondatokban: E *három háznak egyikét* én veszem meg. E *két leány közt* választanod kell, — akkor legalább is nem helytelen visszamutató névmás egyese ez összetett mondatokban: Ez itt az a *három telek*, a *melynek* egyikét stb. Ez olyan *két leány*, a *ki* közt bátran választatsz.

A visszamutatás közbevetése esetében nem is mondhatjuk: Az a *három telek*, a melyeknek egyikét én vettem meg, nem sokat ér. Az a *két leány*, a kik közt választanod kell, egyaránt *kedves*. — A mennyiségre visszamutató szónak többese tehát czélszerű, sőt szükséges is bizonyos esetekben, és kivételképen; de rendszerint, még pedig az esetek nagy többségében egyes számba teszszük az egyes számú mennyiség-jelentő szóra visszamutató névmást.

Ez okból nem tehetem magamévá azt az egész ridegséggel felállított elméletet, mely szerint a mennyiségre visszamutató névmásnak mindig többesben kell állnia; pl. Ismerek én *több író*t, a *kik* jeles szónokok is egyszersmind. — Ez az elmélet jobb nyelvtanokban is fel van állítva, és meg is termi, mint látjuk, a maga gyümölcsét. Pedig ez: „*több író*t, a *ki* jeles szónok is“ — könnyűségéről és jóhangzásáról nem is szólok ezuttal, — kétségen kívül magyarosabb amannál.

Nyelvtanaink egyikében még ez is áll: „Hiba tehát a nyugtakban és kötelezvényekben a *mely* visszahozó névmást egyes számban használunk, p. Nyugta 15 *ft*ról, *melyet*, stb. e h. *melyeket* stb.“ — Hát ez: „Az a 15 *frt*, a *mely* most nálam *van*, nem *megy* veszendőbe, hiba-e? Ugy-e hogy nem hiba; sőt épen a többes lenne kézzelfogható hiba? Már pedig a mi általában helyes, azt nem mondhatjuk hibásnak csak azért, hogy nyugtatványban vagy kötelezvényben áll.

Megengedem, hogy: kötelezvény ezer *ft*ról, *melyeket* stb. szokottabb ennél: *melyet* stb. A pénzügy, a számok nyelvének is megvan a maga sajátága. Ámde ebből még nem következik az, hogy a szokatlanabb (jól megértve: az irodalomban szokatlanabb) kifejezést helytelennek mondjuk, még pedig egy olyan elmélet révén, a mely már magában véve is helytelen. „Nyugtatvány 15 *ft*ról, a *melyet*, vagy a *melyeket* stb. helyes mind a kettő. Az egyes szám az általános szabálynál fogva, (l. c.) a többes pedig a *d*) és *e*) szakaszok értelmében.

Foglaljuk röviden össze az egész cikksorozatban mondottakat.

1. A számnév-jelezte szó, kevés kivétellel, egyes számban marad; pl. *Hány ember* van itt? A *többi adat* nem

biztos. Töb b e s : (a csángó nyelvről) „A többi formákat nem hallottam.“ (Szarvas. Ny. 1874. I. füz. 6. l.)

A kérdés taglalása közben négy hónapon át folytatott vizsgálódás után sincs okom módosítani e különben is általánosan elismert szabályon. Találtam ugyan legjelesebb prózairóink és költőink műveiben is nagyobb számmal, mint eleinte hittem, olyan többeseket, minők ezek — prózában: *Sok* vidám házaknál; *több* effélékről; *ennyi* esztendők alatt; versekben: hol nincsenek *több* aranyok; e két könnyű karok; *sok* évek, *kevés* esztendők stb. — de mindez, szemben az egyes számú jelzett szók roppant mennyiségével, mégis csak „k e v é s k i v é t e l”-nek mondható.

A r a n y J á n o s n a k E g r e s s y G á b o r h o z i n t é z e t t költeményében a következő versek kötötték le figyelmemet:

Mint midőn galyakká szélyeloszlik a fa,

Úgy vala *köztetek* lelkem elágazva,

Kevés jó barátok stb.

A barátok ellen nem lehet kifogásom. A számnevet ilyen módon megelőző, elkerülhetetlen többes vagyis a *köztetek* után nem maradhat egyesben a számnév jellzettje; nem mondhatjuk a *kevés* kedvéért: (Ti) kevés jó barát, vagy barátom! A jelzett szónak a többese elkerülhetetlen e szerint az olyan mondatokban, mint: *Ti, megannyi* védőim ez ügyben stb. sőt megszólitás nélkül is: A köhalmiak, számos, tömérdek, de bártortalan híveim, szétfutottak legott.

2. (III. cikk.) A külön álló számnév a többes rag fölvetelésében bizonyos korlátok közt mozog; pl. kevesen pártolják (nem: kevesek). Sokakat csalt meg. Össze is veszem néhányakkal; ellenben: „de még ezekből is (a nyelv sajátágaiból) több nem kizárólag a csángóságé.“ (Szarvas. Ny. 1874. I. füz. 6. l.) „Az assimilatióra való hajlandóság példái gyanánt csak e néhányat hozom fel stb.“ (Szarvas. u. ott. 5. l.) *Zsákot* hoztam *annyit*, a *mennyi* kell.

A magyar nyelv tágabb tért nyit ugyan a különálló számnév többesének, de itt sem lépi át a szükség-vonta határt. Ezekben például: *Sok*nak, vagy *több*nek tetszik. Csak *néhánynak* sürgetésére tettem meg. *Kevésért* is tett ő annyit, a mennyit stb. Ez a teher *annyira* súlyosodik, stb. — az egyes szám itt-ott homályos értelmet kölcsönözhet a mon-

datnak, vagy mást is jelenthet, mint a mit ki akarunk fejezni. Ilyenkör tehát többesbe teszszük a személyre viszonyított számnevet: *Sokaknak, többeknek* tetszik. Csak néhányaknak sürgetésére tettem meg. *Kevesekért* is tenne ő anynyit, a mennyit testvééréért tett. Ez a teher anyyiakra nehezedik, a *hányan* stb.

De a hol kétértelműség nélkül megállhat, ott személyre értve is használatos az egyes szám; pl. Van itt *elég* ebből az emberfajból is. *Sok emberen* segített már; de *kevésért* tett ő anynyit stb.

Jó magyarságú dolgozatokban, a következő *an*-os *en*-es többesekre találtam; „*Facundia* és *lucidus ordo* egymástól, és mindketten a res ismeretétől annyira függetlenek stb.“ — *Facundia* és *lucidus ordo!* ezt a kettőt talán még lehet személyesített dolognak képzelni; és így megállhatna még a mindketten. De már ebben: (a tantárgyak) „igen sokan lesznek“ — még kevésbbé tudnék a *sokan*-hoz hozzá szokni. A harmadik tétel ez: „Látnivaló, hogy ezek jelentésükre nézve mindannyian intransitív *igék*, stb.“ Erre vonatkozólag azt mondtam a III. cikkben, (346. l.) hogy a nyelvész is személyesíti néha fürkészetek kedves tárgyait: a nyelvtani alakokat; pl. (Ragok) „de vannak valami kevesen stb.“ (K r e s z n e r i t s szótára XXV. l.) Tehát itt a ragok, ott az *igék* személyesítve. Megvallom, hogy én csak a „humor“ lenge szárnyaival szállanék fel az ilyen személyesítés magasabb tájára.

De hogy az *an en* ezen használatának van némi nyoma, kitetszik a N. Szótár „*négyen*“ alatti példáinak egyikéből, e népdali versből: „*Nyolczan* voltak a mi ludaink.“ A szótárírók nézete szerint tehát így is szólhatnánk: „*Négyen* voltak a mi ludaink.“ Örömet engedek majd az adatok és okok győző erejének; addig is azonban ragaszkodom az e részben fennálló gyakorlathoz.

3. (IV. cikk.) Az egyeztető törvény hatálya kiterjed a tárgyat magyarázó mellékrészekre, sőt a hol több mondat vonatkozik azonegy tárgyra, az egész mondat-csoportozatra; pl. Ez a *három ember*, mint *tanár*, megfelel hivatásának. Hát az *eke*, a *mely* még nemrég *harmincz* volt, hogy *olvadt* le húszra?

E pontot most tárgyaltam az utolsó cikkben. Erről

tehát még csak azt jegyzem meg, hogy a visszamutató mondatnak a főmondattal való összeegyeztetése legtöbb gondos-ságot követel; hogy valamiképp olyan összetett mondatok ne támadjanak, mint pl. Ez a két hetyke fiú, a kik saját nyilatkozatuk szerint nem félnek az árnyékuktól, megszeppen-tek (vagy: megszeppent) most isten igazában.

Az egészre visszatekintve, azt hiszem, hogy a szám-névnek, jelzettjének és a rájuk viszonyuló szóknak többese irányában nem voltam elfogúlt mindamellett is, hogy az egyes számot igen-igen pártolom. E részben egyébiránt nem állok talán elszigetelve. Nem jól hangzik a magyarban — az *aim, 'aid, ai* birtokragokat ide nem értve az *ok ek, oknak, eknek*-féle többes. Kerüli is — természetesen a hol lehet és s z a b a d — mindaz, a ki nem közönyös a nyelvnek dallamos hangzása iránt. A szóban forgó tárgyban én is csak ennyit kérek az egyes szám, és ezzel együtt szép nyelvünk részére.

JOANNOVICS GYÖRGY.

AZ „ALOM, ELEM“ KÉPZŐ.

Egyike azon képzőknek, melyekkel az irodalomban leggyakrabban találkozunk s mondhatni, egyike azoknak, melyekkel legkevesebb visszaélés történt. A nyelvújítás ezt is fölhasználta számos szó képzésére és el kell ismernünk, néhány kivételével, szerencsés sikerrel.

Az *-alom, -elem* képző eredeti teljes alakjának *alm,*, *elm,*-t kell föltennünk. A véghangzó később elkopott és régibb nyelvemlékeinkben csakis a kopott alakkal találkozunk már; így a HB.-ben: Uimagguc szent peter urot, kinec odut hotolm ovdania es ketnie. Nyoma maradt ez alaknak minden régibb codexünkben egész a 16. század elejéig: Íg mennek ezec az öröc getrelmbe M. c. Máté XXV. 46. Mert ezec gőzödelm^c napi M. c. Luc. XXI. 22. Estig siralm lakozic Db. c. 61. stb.; sőt megtaláljuk a régibb nyelven kívül a maiban is ott, a hol az *-alom, -elem* után önhangzóval kezdődő rag következik: Lakodalmat csaptak. Fejedelméhez hű a magyar. Isten irlalma. stb.

A kopott *-alm, -elm* alakot tehát legrégebb nyelvemlékeinktől fogva találjuk folytonosan és a most *-alm, -elm*

helyett használatos *-alom*, *-elem* a kiejtés könnyebbítése végett támadt. (V. ö. az Anonymusnál előforduló *Zenuholm*u szót, melyben a *holm*u szint ilyen változáson ment keresztül.)

A kopás még tovább megy és az *-alm* mellett frequentatív képzőt veszített *-am*-ra is akadunk: ő felémetől ke' megyetek. M. c. Máté XXVIII. 4. Gyakorolván síralmaknak bőséges síramit ML. (Toldy F. olvasókönyve, 47.) stb. Az *-alm* és *-am* között e korban ingadozás mutatkozik, úgy hogy ugyanegy codex mind a két alakot használja egyszerre. De ez a megindult processus nem ment végbe mindegyik szón és ránk csak néhány ilyen *-am*-má kopott *-alom* végű szó maradt: *folyam*, *csuszam*, *futam*, *kellem*, *huzam*, *sikam*. Különös kopás mutatkozik a *viadal* és *diadal* szókban, melyeknek teljes alakja: *diadalom*, *viadalom*. Itt a frequentatív képző maradt meg, a nom. actionis képző pedig elenyészett. A kopott és a teljes alakot különben azelőtt egyaránt használták.

Alkateszeire nézve az *-alom*, *-elem*-ben az *l* nem egyéb mint frequentatív képző, mely megfelel a finn *-ele*-féle frequentatív képzőnek: *tavoitta-*: *tavoittele*, *houkutta-*: *houkuttele* stb. (v. ö. Budenz: denominatív igék az ugor nyelvekben; NyK. X. 57.); az *m* pedig nem egyéb mint a finn *-ma*, *-mä*-nek megfelelő nom. actionis képző.

Az *-alom*, *-elem* képző deverbál szókat alkot, azaz igéből képez főneveket, pl. *félelem*, *bizodalom*, *hatalom*, *síralom* stb. Van azonban néhány *-alom*, *-elem*-mel képzett szó, mely úgy tűnik föl, mintha denominatív képzésű volna. Ilyent Kresznerics szótárában tizenegyet találunk összesen s azok a következők: *fejedelem*, *hosszadalom*, *urodalom*, *sokadalom*, *pökedelem*, *szerelem*, *alkalom*, *méltalom*, *rutalom*, *tágodalom*: *lenimen*. Ezek közül is gyanúsnak vagy legalább újabb képzésűnek tűnik fel előttem a *méltalom*, *rutalom*, *pökedelem*, *tágadalom*, mert se Páriz Pápainál, se Molnár Albertnél nem fordulnak elé; a *méltalom*, *tágodalom* szót csak Sándor Istvánnál, a *pökedelem* szót Szabó Dávidnál találjuk, a *rutalom* szóval pedig csak Gyöngyösi és Faludi, tehát újabb keletű írók élnek. Így összesen csak hét ilyen látszólagos denominatív képzésű

szónk volna, melyeknek régisége kétségbevonhatatlan. Ezeknél egy eredeti igetőre következtethetünk; következtethetünk pedig annál bátrabban, hogy a HB.-ben kegyedni igét találunk: Hug iorgossum vo neki es kegyiggen (=kegyedjen), mely kegyedni ige *kegy-* alapigét tételez föl és innen képeztetett a kegy-elem szó. (V. ö. Budenz: Magyar-ugor összehasonlító szótár 10. l.) Így lehet *sokadni*: *sokni*, *urodni*: *ur-ni*, *fejedni* stb. igét föltenni (v. ö. *pök* és *pök-ni*, *hugy*: *hugy-ni*, *fos*: *fos-ni*, *szar*: *szar-ni* szavakat). Rendszeresen *-d* frequentatív képzőt vesznek maguk mellé; *szerelem*, *alkalom* pedig a *kegyelem* mintájára elejtette a frequ. képzőt és az igéhez egyszerűen *-alom*, *-elem-et* vett föl.

A deverbális képzésű szavakat vagy még egy frequ. képző közébe szúrásával azaz kettős frequentatívval képezjük, vagy csak egyszerűen az *-alom*, *-elem-et* ragasztjuk az igéhez.

Deverbális képzés egyszerű *-alom*, *elem-mel*: *irgalom*, *kérelem*, *unalom*, *hatalom*, *oltalom*, *gyötrelom*, *síralom*, *félelem* stb.

Kettős frequentatívval: *fájdalom*, *segedelem*, *bizodalom*, *lakodalom*, *nyugodalom* stb. Eléfordul, hogy ugyanazon ige a puszta *-alom*, *-elem-et* is fölveszi, meg hogy az *-alom* mellé a másik (*d*) frequentatív képzőt is odaveszi. Ilyen szóra azonban Kresznerics szótárában csak kettőre akadtam, t. i. *nyugodalom*: *nyugalom* és *türedelem*: *türelem-re*.

Egyelőre nem határozhatom meg, mely szók vesznek föl kettős frequentatívot, melyek nem; azt azonban lehet állítani, hogy a mely szók a *-d-t* mint frequentatívot fölvehetik, azok az *-alom*, *-elem* képző fölvetelénél meg is kívánják.

Az *-alom*, *-elem* rendszeren egytagú szavakhoz járúl, pl. *síralom*, *sokadalom*, *élelem* stb. Kéttagú szóhoz nagyon kevéshez járúl és ha hozzá járúl, kiszorítja egyik magánhangzóját, pl. *alak*: *alkalom*, *buzog*: *buzgalom*, *érez*: *érzelem*, *hosszú*: *hosszadalom* stb. Vagy pedig olyan kéttagú igéhez járúl, melyben a frequentatív képző már benne van; ezek körülbelül a következők:

csüggedelem, gerjedelem, engedelem, ijedelem, vigadalom.

Azon szókat, melyek *-alom*, *-elem*-et vesznek maguk mellé, következőleg lehet osztályoznunk:

1. Olyanok, melyek világosan igéből vannak képezve, egy szóval a deverbális képzésűek; pl. irgalom, félelem, birodalom, kérelem stb.

2. Olyanok, melyekben egy eredeti igetőre lehet következtetni; ilyenek a látszólagos denominatív képzésűek, pl. fejedelem, kegyelem, sokadalom stb.

Funciója e képzőnek az, hogy nom. actionist, azaz cselekvést jelentő szókat képez és nagyobb részét *-ás*, *-és*-vel lehet pótolni, pl. fájdalom: fájás, bizodalom: bizás, félelem: félés, siralom: sirás, kérelem: kérés, nyugodalom: nyugvás. Ámbár némelyik szónál vehetni észre némi különbséget, körülbelül olyant, mint az *-at* és *-ás* (vadászat: vadászás, irat: irás) mutatkozik mai napság.

Találunk olyan *-alom*, *-elem* képzésű szókat, melyeknél a cselekvés átment magára a tárgyra. Igy birodalom magát az országot jelenti, tehát a tárgyat, melyet birunk. Régibb nyelvemlékeinkben azonban a cselekvést magát, a birást jelenti. Ily jelentésben használják a csángók ma is, a hol a birodalom testi erőt, tehetséget (vermőgen) jelent; pl. nincs birodalom (v. ö. Szarvas: a moldvai csángó nyelvről MNy. III. 2.) Ilyen még állodalom (status), élelem, hizodalom (sagina) stb. és ilyenek a látszólagos denom. képzésűek is: sokadalom magát a sokaságot jelenti, uodalom magát a birtokot, mely fölött úr valaki.

FISCHER IGNÁ CZ.

GYÜJTSÜNK ANYAGOT A MAGYAR SYNTAXISHOZ.

T. szerkesztő úr! Mint a „Nyelvőr“ gazdag tartalmú füzeteiből örömmel szemlélem, Önnek azon varázserejű felhívására: Gyűjtsünk népnyelv hagyományokat; gyűjtsünk mesterműszókat; gyűjtsünk család- és helyneveket stb., oly örvendetesen gyarapodik a buzgó gyűjtő- és dolgozó társak száma, hogy az jelenleg már a százat jóval túlhaladja.

Annak jeléül tekintem én ezt, hogy szép számmal vannak még édes hazánkban azok, kik szívéükön hordozzák nyel-

vünk emelkedését, s az által is érdemesítik magukat az igaz hazafi névre, hogy a hazai nyelv emelkedését eszközölni teljes készséggel segítik.

Míg a gyűjtők szorgalmas hangyaként hordogatják össze a haza minden vidékéről édes mindnyájunk köz kincséhez az eddig hűen megőrzött anyagot, addig a jeles dolgozó-társak kérelhetetlenül nyesegetik, irtogatják az idegen csemetéket, fattyuhajtásokat, rámutatnak a ferdeségekre, kiigazítják a nyelv épségén ejtett csorbákat, s újra fölélesztik Káldinak, Pázmánynak stb. tiszta magyar ajakról szedett szólásait, úgy hogy a „Nyelvőr“ rövid harmadfél évi pályája alatt már-már kivívja magának azt, mit Brassaival, úgy hiszem, többen is óhajtottunk, hogy ne csak tekintély, hanem hatalom legyen az irodalomban.

Vagy nem erről tanúskodnak-e a részint egyesektől részint testületektől többször hozzá intézett kérdések, melyekben tőle, mint a folyó évi füzetekből is láthatni, egy vagy más vitás, kétséges használatra nézve fölvilágosítást kérnek és nyernek?

A felhívás ezen örvendetes eredménye, s azon biztos remény, hogy a címbeli ügy előmozdítására hasonlóképen készséggel fognak gyűjtők és dolgozó társak ajánlkozni, arra bátorít engem, hogy fölkérjem Önt: intézzen egy lelkes, hazafias felszólítást a magyar nyelvtan iróihoz, tanáraihoz, az irodalmi körökhöz, a papnöveldékhez (v. ha jobban tetszik: a papnevelő v. képzőintézetekhez), a tanító szerzetes rendek főnökeihez, hogy gyűjtsenek és gyűjtsenek anyagot a magyar syntaxishez, és meg vagyok győződve, hogy szava nem leszen a pusztában kiáltó szava.

Én, őszintén megvallva, a gyűjtők és munkások legnagyobb contingensét ez ügyben a világi tanárokon kívül, a tanító szerzetes testületektől és papnevelő intézetektől reménylem és várom, nem csak azért, mert számra legtöbben vannak, hanem azért is, mert ezek legnagyobb részt most is a nemzeti nyelv és irodalom buzgó napszámosai.

Vajjon képzelhető-e, hogy azok, kik tanári bokros teendőik mellett, felhívás nélkül, gyakran nehézségekkel küzdve, a nemzeti nyelv és irodalom mezején buzgón, fáradhatatlanul munkálkodnak, Ön hazafias, lelkes felhívására, a címbeli anyaggyűjtésre is ne hevüljenek, ne sorakozzanak? Hát

ha még ezen fölül atyáskodó és a nemzeti művelődést szívükön hordozó főnökeik részéről némi elismerésben, kitüntetésben és jutalomban részesítés által is buzdíthatnak?

A papnevelő intézetekről jelenleg bátran állíthatni, hogy azok legnagyobb részét különféle nevezet alatt létező ugyanannyi Magyar Nyelvgyakorló iskolák, melyekben hivatásszerű tanulmányaik mellett a vallás serdülő szolgálai a hazai nyelvet is tanulatják, abban magukat gyakorolják és tökéletesítik. Ki nem tudja, hogy a vezérszerepre méltán hivatott s régóta tekintélylyel bíró pesti központi növendék papság magyar egyházirodalmi iskolája példájára már Egerben, Esztergomban, Kalocsán, Győrött, Pécsen, Temesvárott, Veszprémben, Vácson, Szombathelyen, Nagyváradon, Szatmáron, Kassán is alakultak hasonló irodalmi és nyelvgyakorló iskolák; és kérdem: nem lennének-e ezek irányában méltánytalanok és igazságtalanok, ha kétségbe vonnók készségüket és buzgalmukat a czímbebeli anyaggyűjtésre is, mihelyt erre nemzeti nyelvünk érdekében felhívjuk őket?

Ismételve kérem tehát Önt, szólítsa fel hathatósan bizonyított szavával a nyelvbarátokat, az ügytársakat a czímbebeli anyaggyűjtésre; mert mi türes tagadás, syntaxisunk, mely a nevet megérdemelje, még nincs, s ha csak nem sorakozunk és anyagot nem gyűjtünk, hamarjában nem is leszen! Az, mi eddig a nyelvtanokban szókötés vagy mondattan cím alatt tárgyalatik, alig egyéb, mint a nyelvtudományi „Pályamunkák“ böngészete, és az akadémia által kiadott főbb szabályok némi módosítása; az író felállítja a szabályt, s ha épen keze ügyébe esik, vagy előre már példákat gyűjtött, utána vet egy pár példát, vagy ha alkalmas példa keze ügyébe nem esik, csinál maga, s így nem a nyelvből okoskodik ki a szabályt, hanem a maga alkotta szabályra maga csinálja a példát.

Ezt a módot követni továbbra is, nemzeti bűn lenne! Ki kell tehát bontakoznunk a régi szokás békóiból, át kell kutatnunk legkitünőbb, de egyszersmind legmagyarosabb íróinkat; ki kell jegyeznünk munkáikból, akármiféle tartalmúak azok, a jelentősebb kifejezéseket, egyszerű és viszonyított mondatokat minél nagyobb számmal, s összes remek íróinkból összegyűjtött ezen adatok és példák nyomán a nyelvből

okoskodni ki és állapítani meg a syntaktikai szabályokat, melyeknek mindenki szívesen hódoljon.

Mily sok még a kívánni való syntaxisunkban, alig szükséges bővebben fejtegetni; érzi azt mindenki, ki a nyelvvel tüzetesebben foglalkozik; elismerik ezt maguk jelesebb íróink is. „A szórend törvényeinek egyes részleteit haszontalan keresnők a nyelvtanokban, írja Joannovics György a Nyelvőrben. Ezek a szórendnek is csak főbb vonásait ismertetik. A tátongó hiányt csak úgy fogjuk kipótolhatni, ha folytonosan gyűjtjük a szórendi törvénykönyv kiegészítésére szolgáló adatokat.“ Ugyanezt mondhatjuk a szóegyeztetésre és szóvonzatra nézve is; pedig ha a különböző tájszólások szóvonzatait minél kimerítőbben összegyűjtenők, mennyire gazdagodnék nyelvünk a kifejezési alakokban.

A Nyelvőrnek s buzgó dolgozó társainak sokat köszön ugyan már nyelvünk e tekintetben is; de még mindig kevés a munkás a sok aratáshoz. Egyesülnünk kell tehát mindnyájunknak, kik egy ügynek szolgálunk; meg kell osztanunk a terhet, hogy könnyebben elviselhessük, és a czélt annál biztosabban és hamarabb elérhessük.

Sorakozzunk tehát, és egymásnak segédkezet nyújtva gyűjtsünk anyagot a magyar syntaxishoz!

IHÁSZ GÁBOR.

BALÁSFY TAMÁS MAGYARSÁGA.

II. Nyelvtani sajátságok.

Nyelvtani tekintetben a „Tsepregi iskola“ nem sok följegyezni valót nyújt. Hangtani és írási tekintetben eléggé közel áll a mai irodalmi nyelvhez, melytől legfőlebb annyi eltérést mutat, hogy a rokonszervi találkozó mássalhangzók közül igen könnyen assimilálja az elébb álló gyengét a rákövetkező keménynyel így: *atta*, *hatta*, s hogy a *c*-t *c̄*- és *t̄*-vel, a *cs*-t *ts*-vel, a kettőzött *gy*-t *dgy*- v. *gygy*-vel, az *lj*-t és *lyly*-t *lly*-vel, a *tj*-t, *tyj*-t *tty*-vel írja, stb. Az igeekötöket s névutókat vonallal köti az illető tökhöz.

A ragok közül a *ben* és *be* neki mindegy. A tárgyi *t* és a többes *k* ragot legtöbbsnyire erdélyiesen köti az alhangú töhöz, így: *társ-ot*, *társ-ok*. A több birtokot jelölő *i* ragot legtöbbsnyire *ja je* nélkül függeszti a töhöz így: *ágazat-i*. A *kettő* szóhoz, ha

az jelzős nevet helyettesít, többes ragot illeszt, így: *kettő-k. Másodikkal* helyett *másoddal-t* ír.

Igeragozása egészen a mai; de feltűnő, hogy az *ír vala* alakot csak akkor használja, midőn latin imperfectumot fordít le, pl. clamabat = kiáltva vala, dicebant = mondgyák vala (23. l.). Tiszta magyar szövegben ez idomot nem vettem észre, hanem igenis az *ira* alakot. Az *írt volt* és *írt vala* felváltva jön elő. Továbbá mind az egyszerű, mind a szerkesztett jövőt igen ritkán, de használja. A *voltanak, tettenek* alak gyakori. Az *ikes* és *iktelen* ragozást mereven megkülönbözteti még a sziszegőn végződő igéknél is; de azért találtam egy helyen a *veszél* s egyen a *hiszél* alakokat is, melyeket pedig közönségesen *hiszsz-* és *vészs-*nek szokott írni. A szenvedő (még pedig úgy a kül-, mint a belsenvedő) alak elég gyakori.

A névmások közül az *a ki* és *a mely* közt szabályos különbséget tesz; de azért nem ritka, hogy az előbbit az utóbbival itt-ott összevési. Az *önmaga* helyett csaknem kivétel nélkül *maga maga-t* használ.

A névutók közül legfeltűnőbb a *kivül*, mely két eset kivételével mindenütt ragozatlan fő után áll, pl. *Pokol-kivül*, *hely-kivül* (223. l.), *czéh-kivül* (140. l.), *okok-kivül* (33. l.), stb.

Képzett és összetett szavai közül a legérdekesebbek nem annyira sajtáságosak, mint inkább (részben) szokatlanok ma. Ilyenek pl.

segítő-ség 24. l., szégyen-ség 5. l., nevedékenség 214. l., megbocsán-at 56. l., vonyít-ék 192. l., barát-os 5. l., teljesség-es 64. l., botl-ékony 4. l., dől-ékony 163. l., futam-ékony 105. l., elégtétel-ű 212. l., deák-talan 164. l., fel-etlen 378. l., keresztény-ül 243. l., tettetes-en 378. l., késébb-én 108. l., nyilvánb-ban 48. l., alkalmas-on 213. l., ugor-d-ván 377. l., dögl-et 19. l., tseppeg-et 228. l., irkál-gat 4 l., megjád-zod-tat 244. l., czimbor-ál Esz., muldog-al 156. l., locsal-kodik 108. l., szakasz-kodik 319. l., kaptsol-kodik, 109. l., kérdez-kedik 81. l., bömböl-ődik 104. l., tsuszol-ódik 224. l., kötel-öz 405. l., hintez 118. l., marc-zong 410. l., harag-hat-ik 60. l., hanyattol-hat 34. l., hammiss-ol 146. l., lopotsk-ol 118. l., össze áll (= egymás felé fordulva áll), 223. l. elfogy-at-tat-ik, 350. l. stb.

Továbbá: Agyafúrt 171. l., agytető 313. l., asszony állat 67. l., (asszonyi állat is). asszony ember 451. l., áldozat tétel 80. l., álomlátó 438. l., bűbáj 139. l., bűbájoz 331. l., czélvesztő 135. l., elégtétel 76. l., étel

szerzés 92. l., erővévő 254. l., feke mlő 156. l., fejetlenláb 310. l., hasalógó 3. l., iskola por 361. l., istenboszontó 420. l., közben vetetett (intermediatus) 187. l., hír-harang 237. l., képiró 356. l., lélekvesztő 19. l., lelketek vesztő 2. l., maga gondolatlanúl (meggondolatlanúl) 9. l., markod köpése 100. l., násznagy 267. l., egy előbben (egyelőre) 451. l., bűnök megbotsátó 78. l., nyaka szegett 8. l., nyelvpergés 16. l., szarvad törése 403. l., szarándokság járás Esz., szégyen vállalás. Esz., szárnya kiszagattatott 1. l., test orvosló 19. l., teste-béli, 202 l. (nintsen semmi jó teste-béli halálótokban), tseber rúd 105. l., tyukmony 9. l., tábor jelevesztő 147. l., a Liber Concordiae, mely ez-alatt az igaz Tábor jelevesztő név alatt Liber Discordiae volt. Vég-vár 387. l., vér váltás 258. l., vadászó eb 28. l., szemetek szöktében 3. l., stb.

Egyebekre nézve. melyeknek ismétlését itt fölöslegesnek tartottuk, a fentebb elsorolt szó- és szóalakokra utaljuk az olvasót.

III. Érdekesebb jelzős viszonyok.

Balásfi stílusának előkelő tulajdona a szemléltető előadás. Meg is ragad minden alkalmat, hogy ebbeli ügyességét csillogtathassa, csak hogy e csillogásnak nem mindenütt van igazi, tetszős fénye; itt-ott keresettséggé s dagálylyá fajul a nagy szemléltetés, midőn aztán alig bír kigázolni a színezés tömkelegéből. Ez a gyengéje azonban csak szórványosan fordul elé, s leginkább azokon a helyeken, melyeken gúnyol vagy szenveleg, egyebütt az eléggé ügyes választékoság elnézőkké tesz bennünket a jelzők összehalmozása iránt.

Az épen említett összehalmozáson kívül főleg a birtokviszonyok azok, melyeken a régies zamat leginkább érezhető, melyekben a birtokos az egyesben gyakran, a többesben pedig csaknem mindig *nek* raggal áll, s a birtok rendesen megegyezik számban a birtokossal. Lássuk elsőben is az ide tartozó példákat.

„Szent eleinknek vallásokat (Esz.). embereknek üdvességeket (Esz.). a Luther, Kálvinus és Arius maradék Farkas fiainak fogokat ki rontsák. (Esz.). az igaz hitnek ágazati (Esz.) torkokba rekesztette mind a háromnak hazugságokat (Esz.). a Szentek segítségül hívásokról, (Esz.). Tudom hogy ez megsavanyította a szemeket a Kálvinistáknak, (21. l.). az ezüstöt magatok szükségtekre és hasznotokra fordíttjátok. 30. l. De: „magad fejére“ (41. l.) ellenünk való fogatok vitsorítására ingerlenélek . . . beneteket

(32. l.) az Apostolok idejekor. 42. l. Apostolok üdött (48. l.) valami rossz szitkos könyvek' koholónak kakukki (55. l.) a halottak' bűnöknek megbotsánattyáért való imádság (56. l.) 's-micsoda szükségeket gondolhatnád pedig egyebet a halottaknak az egy bűnöknek és büntetéseknek botsánattyánál? (59. l.) az Atyafiaknak lelkekhez való szeretetem (67. l.) ha bár tsak ezeknek a te pártos féléidnek írásokat olvas, tad volna-is (92. l.) el-hitte ő (sz. Ambrus), hogy Isten az ő halottért-való imádságának' szavát bé-vészi (114. l.) így azért negyedik vádolásodnak-is minden palást kívül nyilván vagyon búdokló hamissága (165. l.) a hazugok tántzok on-való jártadat meg-mutatom (180. l.) a bűnnek a más világon-való megbotsánattyának helyét, és állapattyát, híjuk mi Purgatoriumnak. . . . ti Luther Mester Iskola-pori" (315. l.)

Melléknévi jelzők alkalmazása.

„Sok számú épületei (Esz.) tsalárdság forraló nyughatatlan praktikái (Esz.) sok féle hímes hámos hazugságokkal (Esz.) magalába sértő rúgodozásától (1. l.) hasa lógó szécé (3. l.) a keresztényi birodalom állapottya (5. l.) lelki gugás Atyfiak (5. l.) amaz ti Evangyéliom vesztegető teli torokkal való praedikállatok (9. l.) súgva-való (= halk) imádság (8. l.) igen lengeteg tudományba öltözött Socés Praedikátor (15. l.) ama test orvosló s Lélek vesztő Blandrata Gy. (19. l.) Ilyen szabású argumeutommal él (22. l.) nem adgyák magokat a mélyen gondolkozó elmélkedéseknek (28. l.) Én a te szádhoz szabott szitkaidat . . . épen mind néked hagyom (35. l.) mit tudnátok ti mi ellenünk a tudomány-béli velünk-való pallya futáshoz (35. l.) három dolgot ígir a ti fejetlenláb írástok (38. l.) argomentomodnak . . . kerekdéd és nyilván-való summája ez (39. l.) Sz. Írás kívül-való vélekedések (41. l.) mentséged ne lehessen temérdek tévelygésidben (43. l.) halhatsza Luther Praedikátor (45. l.) És hogy Luther szokás-szerint, tsúfos, tsipős, és mint valami okos ember, ugyan kerék számra beszéllőnek, és jó szósnak tartassál, a Papok-ellenvaló hivalkodásra fordítod nyálad tsatornáját, a Lúd mérgű pennádat (83. l.) Tertullianus semmit sem szól a Papi elég tételű áldozatról (83. l.) igen szük nállatok az orcza pirossító vér (111.) szakasztott szintén olyan ellenverésekkel élt (124. l.) a Kőszegi sült paraszt, tudatlan sócé. (125. l.) igaz finum kereszténység (137. l.) im benne kaptunk az hímes hazugságban (155. l.) a kőszegi otromba és deáktalan Sócé- is ugyan ilyen szabású czéagéres vádolást függeszte Pázmány ellen az hat

fél réf (szójáték Hafenreffer-re) ember könyve eleiben (164. l.). valóság-nélkül-való titulus (169. l.). ilyen jó mértékű elmével fontolod-meg, a mit irsz (175. l.). a Birónak kegyelmének mód-szerint-való és igaz szentetziája. 197. l. — Török hittel bűbájozott Kolosváriak (330. l.). nagytemérdek bolondság (222. l.). De én nem hanyom, vetem, sem nem forгатom sokkal fel az ő szemetes szavait, hogy dőleletes bűze ne terjedgyen (267. l.). Tisztes kis ember vagy azért, Praedikátor bátya (300. l.). a Lélek alá való maga vetéseért rendelte az Isten a szabott Bőjtöket. 315. l. — kintornáló deáktalan deákok (330. l.). nagy szemtelen rest elméjű, ón fejű ember (361. l.). mint ha ő rosz, a rosz Abéczés Iskola porra bírta (így!) volna Isten . . . (361. l.). de ha a közönséges nevezet nem egy-általlyában, hanem valami okkal és *hával*-való: a magán-való (specialis) nevezet-is olyan. 458. l. iminnet, amon-nat egybe gázlott Praedikátorkák (144. l.).

KIRÁLY PÁL.

ADATOK A NYELVÚJÍTÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

Dugonics András: „A tudakosságnak könyvei.“ Pest 1784. — 2. kiad. Pozsony és Pest 1798. = D.

Bartza falvi Szabó Dávid: „A tudományok magyaráról.“ Pozsony 1792. = BSzD.

Kisszántói Pethe Ferencz: „Mathesis.“ Bécs 1812. 2 köt. = PF.

Sándor István: „Magyar könyvesház.“ Győr. 1803. = S. I.

A Bartza falviból közlött szótárból (I. Nyelvőr. I. 1. 2. füz.) láttuk, mikre vetemedett a fékevesztett nyelvcsinálás. Itt csak azokat közöljük, melyek változatlan vagy keveset változva ma is élnek, vagy melyek bármi más tekintetben említésre méltók.

I. Helyesek:

1. D: *állomány* hypothesis, föl-tét, föltevés; ma *állomány* substanz.
derékszög angulus rectus.
egyenlet aequatio.
egyközű parallel.
folyadék corollarium, folyo-mány; ma csak flüssigkeit.
folyamat progressio, halad-vány, sor; azelőtt rivus, fluss; utóbb jahrgang (fo-

lyam, évfolyam); ma processus, verlauf.
gömb; az arány így áll:
gömb: *gömbölyít*, *gömbölyeg* = *gomb*: *gombolyít*, *gombolyag*.
hajtalék parabola.
hasáb prisma triangulare; az előtt csak spalte, scheid, columne.
írományok formulae alge-

- braicae, képletek; ma scripta, acta
köb cubus, harmad fok, dritte potenz; azelőtt csak würfel, kocka.
kör; helyeselhető elvonás ezekből: *köröskörül*, *környék* stb.
középarány parallelogramm, egyközény; ma *arány* proportio; azelőtt *arány* scopus, ziel.
külömbözet differentia, különbség, különzés.
mekkkorosság.
osztály (PFnél már *hanyados*) quotiens, hányados; ma classis.
szegő secans.
szög angulus; talán *szöglet*-ből, ámbár *szég*, *szög* megvolt már úgys helynevekben (v. ö. az ily helységneveket: Szélszég, Szilágy-szég, Kustyányszög, Tiszaszög, Széghalom, Széghegy, Szégvár, Szöghatár, Szeged, Sajószöged, és az egyes falurészeket, utcákat jelentőket: Alszég, fölszég, középszég, dérékszég).
szögellő norma, szögmérő; ma ebben; összeszögellő.
tétel problema; ma inkább csak thesis.
tüzellő focus, tüzpont, gócz, gyúpont; ma am. tüzhely. Említésre méltó még: *kiiktatni* (a törtet az egyenletből) rövidebb, egyszerűbb, és magyarabb, mint a mai *kiküszöbölni* (ez a latinnak fordítása: *eliminare*)).
2. BSzD: *létesülni*.
létesíteni.
termeszteni producere (minek *termelni*?).
termesztvény productum.
zöte (tájszó?) planta.
3. PF: *betűszámvetés* algebra, betűszámtan.
csillagmérő astrolabium; ma *csillagtáv mérő*, *széglétmérő*.
csúcshely sectio conica.
dűlős, *dült* (linea stb.) obliquus.
egészítés integratio.
egynemű homogeneous.
együttható coefficient.
elegyítés alligatio, vegyítés; ma mixtio.
elmélkedő theoreticus, elméleti.
épszám numerus integer (jó kifejezés arra, a mit ma csak *egésznek* mondanak).
feltétel problema; ma positum (*feltét*: conditio).
gyökérfelbontás extractio radicis, *gyökkivonás*, *gyökfejtés* (nem oly helyes; l. alább).
hányados quotiens, hányados.
hatlapu hexaedrum; *húszlapu* stb.
hiteladó creditor, hitelező.
hitellevél credentialis.
intézet regula, szabály (háromas i. stb.); ma institutum.
kerület periphéria; azelőtt csak circuitus, umgang, umlauf.
kézfok, *linea*, ""; *hajszáll* punctum, "".
könyvprém margo.
mekkoróság quantitas conti-

nua; *mennyiség* quantitas discreta.
nevező denominator, nenner (D. nemező).
összetartók convergentes; *széjjeltartók* divergentes.
párhúzómos parallel.
rang valor localis numeri, gradus.
súgár („a karikában) radius, halbmesser.
számláló numerator, zähler.
szótag syllaba.
térség (a népnyelvben meglehetett már azelőtt, szótárban nincs) spatium indeterminatum.
terület superficies.
terjedtség extensio (-mérés geometria).
titoktartó, esmeretlen becsü (betü) incognita.

tizedes decimalis.
tompa szégelet angulus obtusus.
többszörözni multiplicare, sokszorozni, szorozni; *kevesebbsszerezni* dividere, osztani.
tömöttség soliditas.
vezeték adresse; ma geleit stb.
vélekedés hypothesis.
visszás inversus.

Megemlítendőek még: *egyközépű* (körök) concentricus: jobb, mert szabatosb, határozottabb, mint a mai *központos*; *heventében orvosolni a sebet*; *külömben hevenyében*; *tünemény beszédü szájékesen* szóló.

II. Helytelenek.

1. D. *elev* (elé-, elő-)ből minden alap nélkül lemma; ma *elv* prinzip.
gyök: *gyökér*-ből rövidítve; önkényes, nem igazolható nyirbálás, olyan mint volna a *kenyér*-ből *keny*; a rokon nyelvekbeli alakokban ugyanis mindenütt megvan az *r*; hogy pedig ez az *r* eredetileg képző-é és mily értelmű, még nem tudjuk. Az ilyen nyirbálást nevezte és nevezi, a nyelvújítás az „elvont gyökök” elméletének.
henger: *hengereg*, *hengerít*-ből.
mentelék (miből?) hyperbola.
téglány (parallelepiped; ma

trapez) nem helyesíthető, mert „a nyelvtudatban már nem élő, befejezett szóképzés” (l. Budenz, *Nyelvőr* 6. 7. l.); ép ezért nem helyes
vágán abscissa, metszék; ma *vágány* geleise.

2. BSzD: *forda* tropus (úgy viszonylanék a *fordít*-hoz, mint *ferde* a *ferdít*-hez; de ez itt nem elég alapnak, mert ép így lehetne *zördít*-ből *zörde* stb.
3. PF: *kötlevél* obligatoria, kötelezvény; helytelen szó szerkesztés ép úgy, mint ma *kötszó*, *lőpor* e. h. kötő-szó v. kapcsoló, puskapor;

mért nem mondjuk *irtoll*, hanem *irótoll*, *evőkandl.* *különböztetés* differentiatio, ma helyesben *különzés*. *mérvíz* milliare marinum (persze azt hitte, hogy *mérföld* mért földet tesz.) *perc* (talán helyesen *percen*, *percenet-ből*?) *pincér* cellarius; befejezett, vagy tán nem is magyar szóképzés; ép így *hordár*, *tanár* stb.) *semmise* nihilo minus (semminél kevesebb, még semmi sem!); nevetségesen ferde fölhasználása ennek a magyar nyomatékos *ket-tős tagadásmódnak*.)

5. Sándor István: Mind helyes szó. „... részszerént magam szerzettem és koholtam, ez okra való nézve itt úgy adom elő, a' mint eleintén kedvem vala velek élni mindenütt. *alhadnagy*, *alispán*, *alkapitány*. *egyházibeszéd*, *szentbeszéd*. *egyházmegye* dioecesis, püspökmege.

egyháznagy (ma „bibornok!“) cardinalis; ma am. főpap. *előülölő* (ma „elnök!“) praeses. *főnemes* praenobilis. *hadfő* dux, generalis, praefectus militum. *hétszemélyes törvényszék* tab. septemviralis. *kamarás* camerarius. *kormányszék* gubernium. *megyés pap* parochus, plébános. *nászdal*, *násznének*, *nászverssek* epithalamium. *őrmester* wachtmeister, strázsamester. *seborvos* chirurgus. *szereztfő* ordinis religiosi generalis, „szerzet feje.“ *testőr* leibgarde, leibwacht (BSzD. belőrm!) *várfő*, *várnagy*, várbéli kapitány, kommandant, schlosshauptmann *világi pap* ecclesiasticus, Petrinus.

STEINER ZSIGMOND.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Édélkédik. (B. Szabó D.) életköz: életfolyamat. (Vadr.) éltet: törvénytelen-séggel. (Erd. egyh. t. t.) émetlen: imettségtelen (B. Szabó D.) épél-erdőt: épen növel erdőt (Erdős. lap.) épérgő nyelv? (B. Szabó D.) V. ö. épérédik.

érik: mig reám érik az álom. (Vadr.) érlel: pirogat. (Tájszót.) érték: érték. (Moln. A. és székely szó.) észméricskelés. (Dugonics). Se esze se szesze. Észomiszára mondom (Tájszót. l. éhom.) étmény: étek. (Szentek leg).

Hasonló szötevény, téte-
mény.

etögyik: étetögyik. (B. Szabó D.) V. ö. étni, étö.

étvilág: éjjel-nappal („M. Nyelvőr“ Fatér J.) V. ö. énapon-
kéd (régi könyv), ét szaka.

faldok(ni): faldakolni. (Kat.)
Az efféle belülcsonkult igék
alig ragozhatók, legfőlebb a *t*
és *n* előtt, mint faldoktam,
érdékne, tündökni, öldöktet.

falmeredek: meredek mint
fal (Orbán B.)

fark: utolsó farkig ki-
veszett marhajószága.
Könnyen békélik eb a
farkával.

feddik rája (Döbrentei cod.)
Feddődik Istennel bus-
sulásnak miatta. (Moln. A.)

feküfa: leromlott erdei fa,
(ezen székely tájszó megvan az
Erdőszeti lapokban is.)

feláld: benedicálva felavat
templomot (Lonovics).

felduzmálja magát,
truczol. (Vadr.)

féle, egyfélésit, több-
féléleg, félékei közül
(Kat.); v. ö. félékünk (Csik-
széki szóejtés).

felekézik: 1. némileg kö-
zösül (Haller Hármas hist.), 2.
házas életet él. (Mátyás Flor.
NyelvtK. II. f.) Előjön fele-
kedik is (Telem. III. 17.).

félemészkedik: feleszé-
dik, feleszmélődik, (Táj-
szótár I. ibrad.). V. ö. émen,
émett v. ímett.

felerészint: felerészit. (B.
Szabó D.)

feles: páros; feles-e v.
feletlen? (Székely szólás-
mód); felesleg: felenként
véve; felesség: osztályré-
szesség. (Kat.) V. ö. egyház-
feles.

félésebb magával (1663.)
felevérei. (Budenz.)

felfitul: fintorodva felfor-
dul (l. fitos-orru. Tszótár.)

felkér-adósságot (Páriz Pá-
pai).

fellyüked. (Kat.)

féloldaltag (Tszótár, l.
sandarol). Hason kép. fél-
forcsokulag, de *t* nélkül
(tájszó).

féltépel. (Tszótár, l. tip-
pátész.)

féltisztel. (Kat.)

féltold: toldva felgyámol
(Vadr.).

félváltozik: felváltja ma-
gát, pl. a várda felvált o-
zott (Erd. tört. tára, és Szi-
lágysági szó).

fénmerő: merész akaratu,
alta patens.

féntérő (l. fentő Táj-
szótár).

fénszinlő: magas színvo-
nalon levő, fenszint látszó
(B. Szabó D.)

feszittyű: feszítő eszköz.
(Orbán Bal.)

fiazat: magzat, fajzat. (Kat.)

finnya, valaki finnyá-
ját elállani = ferre fasti-
dium; nem tudod a római
finnyákat = nescis fastidia
Romae. (Páriz Páp.)

finnyész: fitet (Tájszótár l.
fitet).

finynyal: finnyával (Faludi és B. Szabó D.).

finnyogat: finnyogatják vala orrokat és kül-lőszegre vosznak vala tőle.

fitying: szálkó; ebből egy fitying se maradt, (Idők tan.).

focskánd: föcskend (1611 okl.).

fog: kézen fogott birák (Erd. egh. tt.); felfogója volt keresztvizben; kifogni tartozását fizetéséből (Kapnikbánya); ne fogj ugy mellette = ne fogd pártját; nem tud hova fogni; felfog = felfelé indul (Erd. tört. tára). Jó keze-fogásu; egy fogat iromány; finom fogásu posztó. Ne fogj belém! Felfogózkodik.

foghely (Páriz Páp. l. vicus).

foldalékokcska (Kat.)

folyamás: csődülés (Legendás k.)

folyamit (Horváth Cyr.)

fontányi: egyrend fonni-

való (Pázm. Pét. és B. Szabó D.) V. ö. jártányi ereje, nyomtányi (néhai Szabó János Apát.).

fony: fon (Káldi.)

fosábos: fosos (Páriz P. l. foviosus).

fosztmány: spolium (Udvardi).

földepéjefü: fel terrae. (Páriz Páp.)

földetlen földde-bujdosott. (Kat.)

fönszint: fönvaló színvonalon (B. Szabó D.).

frisség: csínosság (Moln. Alb.).

fuálló (Lugosi Cod.)

fut: vesszőt fut = megvesszőztetik; futó-felet vön selbujdosék földetlen földé (Kat.).

fül, 1) mint névszó: — nagy fület vetett; lekörnyítette a fülét = elszégyelte magát hibáján, felsült. 2) mint ige: — Oly dolog, mihez még nem fült a foga (Hon).

függenyős; (Tájsz. l. lej-tős).

LÖRINCZ KÁROLY.

IKER SZÓK.

Pótlék Ihász közleményéhez.

Billeg-ballag: lassán megy, mendegél.

derczés-durczás: duzzogó.

fecske-locska: csacska. (v. ö. Ihász locska-fecske.)

hímez-hámoz: habozva beszél, tesz. (v. ö. Ihász himel-hámol.)

ireg-forog v. ürög-forog rokon ezzel: izeg-mozog.

lyek-lyuk. „Csupa jek-juk ez a ház.“
 killeg-kullog: lassan, mászva halad előre.
 kip-kap. „Mindenbe kip-kap, még sincs látattya. Kip-
 ked-kapkod mint a vízbe haló.“
 lityeg-lotyog: fityeg.
 locs-pocs: sárviz. „Be locs-pocs mindened.“
 pekesz-pákasz.
 rétye-ruttya: távoli rokona, segge-vége.
 szetye-potyál: haszontalanul tölti el az időt.
 tipp-toppp, tippent-toppan, tipeg-topog. „Ojan
 anyámasszony, ü csak tipeg-topog.“
 (Debreczen.)

VOZÁRI GYULA.

A MAGYAR NYELV.

A regényirodalomban.

„Mégis mozog a föld.“ Irta Jókai Mór.

III. Rosz szórend. Nehéz, döcögő stílus.
 Hibás pontozás.

Kilenczen tógátusok, *kettő* pedig az akkori divat szerinti világi öltözetet visel. I. 13. Az egyik diákra pedig, *ugyan mondom*, nem illik az a nyalka öltözet. Először, *hogy* alig ötödfél láb magas; aztán a feje úgy a válla közé van huzódva, mintha semmi nyaka sem volna; a *fej bubján hosszú, arczban lapos*, (kicsoda? micsoda?) *orra fölfelé fintorult*. (A magyar nem beszél úgy, hogy: *kezén hosszú, szemében zöld*; hanem: *keze hosszú, szemé zöld*, vagy: *hosszú kezű, zöld szemű*.) I. 14. Nevezetes gyűjteménye volt az (a „Csittvári krónika, 1665) mindazon érdekes apróbb és nagyobb adatoknak, *miket a nagymérvű* história elfeledett feljegyezni lapjaira, vagy *a mit* a hatalom vas keze kitépett e lapokból, vagy a *miket az udvaronc*z hizelgés meghamisított *azokban*. (Hol egyes, hol többes. Pongyola.) I. 17. Biróczy Sándor van feljegyezve *első* előadásra. (Helyesen: *első szólnak, első helyen*.) I. 25. Becsavarta a kalamárisa födelét s ejrejté *azt a tóga zsebébe* (tógája zsebébe) *hátnál*. I. 33. *De még valami van hátra*. (Jól: (De valami még hátra van.) I. 33. *Maga a szóbeli értelme a Rákóczy nótáinak nem valami különös*. I. 34. *Fel dalra!* (Germanismus = auf! A magyarban ez az auf = rajta, nosza!) I. 37. Professor, jurátus, dárdás elámulva vonult a biztos háttérbe, *melyet, a mint* (a mint a z o n b a n e z t) *a ros*z csont észrevett, „usgye fore!“ felkerekedett, neki az ajtónak; mire valakinek eszébe jutott volna, hogy *utánok* menjen, már kinn vol-

tak a házból. (Megint egyes számra többes) I. 50. A máktörés hangja árulta el; a mint sulyokkal törük *azt* a mozsárban (Ebből az következnek, hogy a máktörés hangját törni lehet sulyokkal!) I. 91. Annyit minden ismerőse Bertinek tudott. I. 111. Mikor a Tisza közepén járt a komp az üldöző csapattal: hogyan? hogyan nem? *az nem tudódik* (a z t n e m t u d n i), de *megesisik* akárhányszor véletlenül, mért ne eshetett volna meg most is, *hogy* a kötél a tulsó parton elszakadt (Minerva könyörüljön azon a szegényen, a kinek azt le kell fordítania!) I. 118. Nagy kopasz homloka egész a tarkéjáig *tart már*, de azért *védye van jól*, télen nyáron jó meleg taplósipkával, a *mi* soha sem szakad *le a fejéből*, csupán csakhogy a szobában, az édes mama, vagy a vendégek iránt tiszteletből, hátrafelé fordított ellenzövel teszi a fejére. (Kirívólag fonák pontozás, erős syntaktikai vétségek, ellenséges indulat a logika ellen.) I. 167. Dejszen Béni bácsit szép *mézeskalács* volna, a mivel be lehetne csalogatni a *nagy mama* elé, a mikor ez meg fogja tudni, hogy a Kálmánt kicsapták. (Inversió az érthetőség, világosság rovására még a költészetben sem engedhető meg.) I. 170. *Igen jó alkalom vált neki az általános elcsendesülés a tanulásra.* (Minő fajta *az a tanulásra való elcsendesülés?* Ha az alánynyal kezdi a mondatot, nem az állítmánynyal, nincs semmi kétértelműség.) II. 7. *A szinpadról Sganarella ha felé (Béni felé) fordult*, azt várta, hogy rá fog kiáltani. (Az előbbieket hibájában szenved.) II. 14. *Ezt önöknek el kell még ma egyszer játszani újra!* II. 23. Hej, hogy *szídták az asszonságok oda háza a bárót*, a kiknek a vacsorájuk mind kárba ment ezalatt. II. 24. Ha pedig komolyan beszélt, s előadta a nehéz küzdelmeket, *miket* diadalmasan legyőzött pályája kezdetén; s utána a rögtöni szédítő sikert. Hogy lett egyszerre a közönség *kegyenczévé!* Mint törpültek el mellette versenyársai! Hogy fogadták egész szekérsorral meg bandériummal, mikor Miskolczra ment; hogy lett egy nap „per tu“ tizenkét mágnással; már annak, ha fele igaz volt is, sok volt. (Kitünő pontozás) II. 44. — énekeljen el egyet azokból a szép nótákból stb. Azt *én* nem tudom. Dehogy nem. Bányaváry urral mikor énekelte. Majd *kisérni fogja B. úr.* II. 46. Nem is értett abból a felvonásból *semmit Béni bácsi*; mert mind a nagy veszedelmen járt az esze, mely most mindjárt ki fog tudódni, s hogy miként vágja *abból ki magát?* (Szórend) II. 50. *Kálmán most érzé még csak magát megakadva.* II. 107 és 120. Egy nagy darab kréta hevert az asztalon. Azt felkapta, az ajtóhoz sietett *vele*, mely barna színűre *lévén* festve, hatalmas nagy betűkkel ezt a kérdést írta fel rá. (Akárhogy forgatjuk, tréfás dolgot mond itt a szerző.

Sátory t. i. az ajtóhoz siet a krétával, *mely barna színűre van festve*, Vagy: Az ajtóhoz siet, *mely barna színűre lévén festve* (= *minthogy barna volt, azért*) hatalmas betűkkel írta rá a kérdést. Különbben is az az ajtó lehetett barna színű vagy barna színre lehetett festve. de barna színűre festve?) II. 110. Kálmán egyre nagyobb zavarba jött. Ezek a *kaczagó szemek* megverték, mint egy gyermeket *vesszővel*. (Micsoda kép az hogy *a kaczagó szemek vesszővel vernek!*) II. 121. Kálmánnak minden gondolatját lefoglalta ez a jelenet. Megálmodta már az asszonyt, de még nem ébredt fel rá, hogy *mi az?* Úgy akarta *képzeletből kitalálni* azt az isteni *rejtélyt*. *Mintha lehetne az!* Látni kell azt és *érezni* és *idvezülni* és szenvedni érte. *Foglalt magának egy magas álláspontot*, a mely *ifju kedélyeknek*, *mikről* az ábrándoknak *szüz hamva* még nincs *letörülve*, oly *kedvencz* régiója; *a magasztos, lovagias, angyali elfogást*. (Minden lehet benne, de korrektséget sem bizonyíthatja rá.) II. 130. *Legalább* Kálmán elolvashatta háborítlanul a replikája végét. (Megjegyzendő, hogy a súly korántsem esik „Kálmánra“) II. 149. Pompás diszkiadások, *miknek ára ezerekbe megy*; csupán fejedelmi könyvtárak számára való ritkaságok; szem elől rejtetett, *magányos* művek; óriási *kötegek* rézkapcsos sarkakkal; *hírhedett* térkép-gyűjtemények; és mindezek szépen rendezve gyönyörű szembeötlő *osztályozással*; *a barna bőr ezüst nyomásu sarokkal*, *a vallási tartalmu könyvek*; *a fehér disznóbőr, arany nyomással a régi classikusok*; *a sárga borjubőr, veres czimsarokkal a történelmi és jogi könyvek*, a veres maroquin a szép litteratura. (Feltűnő hibás pontozás, chaos, rosz jelzők) III. 37. Este elment a német színházba, volt dolga *látcsövének*, hogy fölfedezze a kit keres, de ott sem látta mint *szoká*, páholyával szemközt *támaszkodni elválhatlanját*. III. 63. levelet írt *neki* (Kálmánnak) *s azt* elküldte Kálmán lakására. III. 64. *En pedig semmit sem mondtam*, *a mi ha ugy történnék*, (Micsoda és hogyan történnék? Teljesen érthetetlen.) azért akár a *szüz erény*, akár a *jó barát*, akár az *én idvezitöm* haragra gerjedne. III. 109. Az égi gondviselés örködött fölöttük, hogy *semmi káros következménye ennek nem volt*. (Helyesen: lett. Rosz szórend.) III. 112. Virágok, *mik pillangókhoz, legyekhez hasonlítanak*; *miknek alakja tarka női czipő*; *fészken ülő madár*: illatja mesés szerelemhevitő. (A hibás fogalmazás és pontozás miatt csaknem érthetetlen) III. 118. „ez (a 200 frt) azzal a másik kétszázal, a mit Csollán Berti ígért jutalmúl, épen négy. (Furcsa mathesis lehet az, a mely szerint $200 + 200 = 4$.) IV. 9. Arcza gyakran elárulta, hogy valami titka van Kálmán előtt, *a mit nagyon szeretné*, ha valaki

besúgná neki. IV. 140. Kálmánnak e gyöngéd együttérzés olyan *jogokat* adott a nádori údvárnál, *mely* miatt *öt* sok magas állásu ur irigyelte. (Magyarúl: a melyeket sok úr irigyelt tőle.) IV. 148. a gálába öltözés nehéz feladata is *körül* lesz *kerülve* (= umgeben. Magyarúl: kikerülni valamit. De mint-hogy itt feladatáról van szó, tehát: a feladat meg lesz oldva.) IV. 181. Azt meg kell vallani, *hogy egészen új neme az utról érkezett vendég vacsorával jó ellátásnak.* (Ez is magyarúl van?) Többször is szállt már meg itten; rendesen a kasznár volt házi gazdája *ittlétekor*; derék vendégszerető ur, *jó gazdasszony felesége és hét gyermeke: apróbb-nagyobb.* (A helyes gondolkodásra szoktatott iskolás fiu ezt így magyarázná: *A kasznár egy jó gazdasszonynak a felesége és hét gyermeke volt s apróbb volt és nagyobb.*) IV. 185. *nálunk az a nézet*, hogy a mi szinművet már egyszer látott az ember, *másodszor mit nézzen rajta?* (Jól: azon nincs mit másodszor nézni.) V. 15. Mikor tudatta Kálmánnak, hogy .. V. 16. Az „Isten“ és „Szent“ szavakat, ha kis betűvel írva találta, *azokat kezdő nagy betűkre kiigazítani el nem mulasztotta.* V. 17. Kis unokám mondta, hogy ön is *fog utazni* Olaszországba. V. 37. Azután *hogy búcsút vegyen* Bányaváryéktól, *kinek sorsát jó kézbe hiszi letéve* azóta. hogy Bányaváry oly *örömtelten* jött haza Csollánné *látogatásából*, *s elmondja nekik, hogy utazni fog* Olaszországba; délfelé *elvetődött* hozzájuk a szerző. (Egyéb kifogást nem említve, csak azt jegyezzük meg, hogy az nem *elvetődés*, ha az ember bizonyos ok miatt s valami cél végett valakit meglátogat) V. 63. Zengett már az ország a *hírhedett költő* nevével. Ország? Miféle ország? A közép osztály a *ki* kabátban jár, abból is, a *mi* városban lakik, abból is, a *mi* magyar, ez a költő közönsége. V. 172. Aszályi azon emberek sorába tartozott, a *ki* vel az ember per tū van. VI. 128. Gözhajók seregei *lelik el* folyamunkat, *miket* csak hírükből ismerünk még most. VI. 148.

MELCZER KÁLMÁN.

2. A népies irodalomban.

„Népirodalom.“ I.—III. füz. Szerkeszti Piros Pista. Arad 1874. Kiadja Gyulai István.

Ha nem is teljes bizalmatlansággal, de nem is minden kétkedés nélkül vettük kezünkbe a hozzánk beküldött „Népirodalom“ három füzeteit; s jól esik megvallanunk, hogy a három történetke kedves meglepést szerzett számunkra; várakozásunkban csalódtunk, s e csalódás igazán kellemes volt. Azt hittük, e népies elbeszélések is abból a fajtából valók, a melyből a töb-

biek, a melyeknek sorai, noha itt-ott fel is vannak népies szó-lásokkal tarka-barkázva, kezdettől végig irodalmi, még pedig hirlapirodalmi reminiscenciákkal duzzadoznak; de, a mint mondtuk, ez egyszer kellemesen csalódtunk; mert a „Népirodalom“ elbeszéléseiből mind a három, de különösen a második, az „Akasztofavirág“, nem csak hogy hibátlan magyarsággal van írva, hanem első sorától az utolsóig mindenütt magyaros, népies; kifejezései, szólásmódjai magyar földön termettek, magyar ajkról vannak ellesve, magyaros gondolkodásmód fogantjai; az idegenszerűségeknek semmi nyoma bennük.

Mutatóul hadd álljon itt néhány a második történetke magyarosságaiból.

„Felfogadtam ő kegyelmét, hogy rándítson át a városba, mely egy napi járó föld vala mitőlünk. István gazdával beleasszonyultunk a tréccselésbe. Füstöltük a világot a trafikával és szedtük magunkba, a mi nézni, látni való volt. Ruhájáról lelátszik a becsülete, szüre újjából kikandikál a gondolata; még szemet kap a holmira. Egy kupa pálinkát! van píz csüstül. Röhögés hallatszott át a kiütött szemű ablakon. Alszik, mint a bötü a pecsét alatt. Vállon szállítottam a mutató újjammal. Olyat csípelt a füle tövére, hogy a szeme keresztbe feküdt tőle. István volt nagyon a torkában = Istvánt piszkolta, szidta. Egy gombját le is harapott az ujjasáról. Én is megiszom a bort, de mértéketesen, nem pedig mérték számrá, hogy megbarmuljak tőle. Mikor a tíz körmömet csak úgy nagyjából tudtam megolvasni, akkor szedett fel a bakter valahol az utczakerítésnél. Mójában voltak a jónak. Tiszteltem, szerettem őket, kedvökre forgolódtam, mint a kerék az agy körül. A félannyi Ferkót sokszor meggyürtem. Nem tudom apjok, hol főzték a lelkét. Ha rajtavesztett, neki állt feljebb. Szeretett is, becsült a munkám után. Szidott, veszekedett rám. Nyúl módjára szoktam alunni, s egy kutya vakkantásra is fölérzek. Biz a szörén-lában elünt. Nem lehetett csak ügyer-á-rá fogd rá neki menni Ferkó ugyancsak gyürte az ingújját, hogy lesz annak ne mulass, a kire fordul a rosta. Kezdtém belátni a pakliba, hogy az a babonaság nem egyéb, mint hogy igaz emberre terítsék a vizes pokróczot. Tagadom, én nem voltam. Az isten nyugosztalja haló-földében, becsületes ember volt, törte a tenyerét, hogy áldást hozzon háza

n épére. A vén csoroszlya elseperte magát. Szökéné asszony könybelábad. Azt a (fütykös) darabot én találtam meg, ezelőtt négy héttel azon melegében. De ő ígért nek ed egy mécsvilágra valót s behúztad a bocskorodat.“

A mi e három füzetkére megjegyezni vagy helyreigazítani valónk van, az a következőkből áll:

A címlap kitétele: „A fordítási és utánnyomási jogot a kiadó föntartja magának“ erre javítandó: A fordítás és utánnyomás jogát a kiadó fönn tartja magának.

A történeti múlt (*monda*), bár ritkán, de néhányszor mégis előfordúl; hibának ugyan nem hiba, de a nép nagy részénél szokatlan. Ilyen a *sem* is mássalhangzók előtt; tehát: se hallotta se kérdezte (II. 3.), *sem* helyett.

Van egy pár szó, a mely szintén nem bele való; ezek a következők: „rothadt állati vagy növényi testek.“ (I. 8 l.) A nép nem tudja, mi az a *növényi test*; nála teste csak embernek és állatnak van. Kijavítandó: rothadozó állatok és növények. Olyan *légnem* (I. 8.), ezt a nép nem érti; ajánljuk helyette: olyan fajta levegő. *Nyomda* (I. 8.) helyett használja: könyvnyomó (hely, intézet). *Néptömeg* (II. 14.) helyett: sok vagy tömérdek v. tenger nép, vagy nagy népsokaság. A *láthatár* (III. 3.) ismeretlen fogalom a nép előtt, nem bele való. A *naponta* (III. 6.) = nappal, quotidie = naponként. Végre a *nézet*-t javítsa ki, a mint kell, *nézel*-re. Az a grammatika, ne higgye, nem szent írás.

Szívünkben óhajtuk, hogy a „Népirodalom“ füzetei hovatovább mindinkább gyarapodjanak, szaporodjanak; s pártfogását, terjesztését minden ismerősünknek a legmelegebben ajánljuk.

SZARVAS GÁBOR.

3. A hírlapokban.

Tekintsünk egyszer szét a vidéken is! Itt van például a „Baja“ vegyes tartalmú heti lap; szerkeszti Dömötör Zúárd.

A 32. szám „Különfélék“ rovatában ezeket olvassuk: „A helybeli tanító apácák zárdájában közelmúlt hetekben megtartott vizsgák ellen több oldalról lettek hozzánk, a vizsgákat figyelemmel kísért és jelenvoltak által észrevételek beküldve, melyeknek habár mindegyikét osztjuk, térhiányában, és alkalmasabb ideig most csak néhány megjegyzéssel kísérjük.“ Egy vidéki laptól azt követelni, hogy többet tudjon mint a fővárosi lapok nagy száma, hogy tehát kerülje ama vizsátságokat, melyek ezekben majdnem mindennaposak, kissé merész kívánság volna.

Azért a főntebbi idézetnek *zárda, vizsga, lett beküldve* kitételeit nem is rójuk fel neki hibául. Vannak itt testesebbek is. Itt van először is ez a czifra kifejezés: „*közelmúlt hetekben megtartott vizsga*“; czifra, mert a *hetek* is, *vizsga* is meghatározott, de a névmutató mégis hiányzik mellőle; aztán a *közeli* csak is a comparativusban s superlativusban használható időadverbiumként; „*közeli történt villámütés*“ ellenben csak helyre érhető; a *vizsga* pedig melléknév s annyit tesz mint: *szemes, a tamen: vizsgálat*; „*több oldalról lettek hozzánk, a vizsgákat figyelemmel kísért és jelenvoltak által észrevételek beküldve*.“ Hogy a gyom vetetlenül is mily buján terem, egyik fényes bizonyossága ennek az „*jelenvoltak által észrevételek lettek beküldve*“ esetlen constructionnak általános elterjedése. Különben nincs mit csodálkoznunk rajta; hisz sok kaputos emberünk ismeretek tekintetében alig tudja magát egyébbel a gatyástól megkülönböztetni, mint legföljebb azzal, hogy „*Eltépte fátyolát a gyász*“ helyett azt mondja, hogy: „*fátyol a gyász által el lett tépve*“. A mi pedig azt a „*vizsgákat figyelemmel kísért és jelenvoltak által lettek beküldve*“ construction-habarákot illeti, nem hisszük, hogy egy negyedik osztályú tanuló meg ne ütközzék a benne elékerülő vastag grammatikai és logikai botlásokon. Mi az a *vizsgákat figyelemmel kísért és jelenvoltak*? Lehet-e itt „a kik a vizsgálatokat figyelemmel kísérték“ relativ mondatot értelemzavarás nélkül rövidíteni, mi több egyes számmal? Aztán hogy lehet a vizsgálatot figyelemmel kíséreni és jelen nem lenni? Hasonló fajtájú a mindjárt rákövetkező hely is: *melyeknek hábr mindegyikét osztjuk, térhiányában és alkalmasabb ideig most csak néhány megjegyzéssel kísérvük*. A kenyeret osztani és kenyérben osztani két nagyon is különböző dolog; ha a szerkesztő gondolkodnék, vagy ha, a hol kellene, olvasgatna valamit, ezt már a sok ismétlés után megtanulhatta volna. Aztán mondja meg nekünk, melyik idő lehet alkalmasabb arra, hogy a vizsgálatról beszéljünk, mint épen a vizsgálat ideje? Harmadszor, hogy kíséri mindegyikét megjegyzéssel, mikor ez észrevételeket nem is közli?

Hogy pedig az olvasó azt ne gondolja, hogy az ilyen grammatikai és logikai érthetlenségek a „Baja“ hasábjaiába csak úgy véletlenül tévedtek be, a nélkül, hogy más számot vennénk kezünkbe, vagy más rovatba ugranánk át, mutatóványul közöljük még a következőket.

„Tanulni azoktól kik az *isteni és a természet törvényeit* megvetik, kik önmaguk is *sanyargatva tév tanok által oktattat-*

tak. Egyik főtárgyat a ruha varrásbani oktatás képezi. *Érencz* (maturans.) A kormányos átmarkolja a *delnő jobb karát segíteni akarván, mit az úrnő ellenezve villiként szökel be.* Szegény kis leány *lerántva ábránd egéből* roskadozó léptekkel megy haza. *Mult napokban egy magát Hetényi nevű színésznek lenni állító iparlovag, a ki nem más — mint a köztisztelhető név álarcza alatt bújkáló csavargó tolvaj — és akit a „Szinpad“ két ízben is óva ismertetett — itt helyben nejjével együtt különféle csalásokat követtek el.* Bajára illant és itt nejjével együtt fosztogatta a könnyen hívöket, s míg egyhelyen a *„báró és bankár“* című azon napon *szinre került dráma szinlapjára megjegyzé, hogy a bárót ma ő játssza, magát ez által ál uton e szerepben fellépendő a szinlapilag hirdetett Egressinek adta ki, az alatt neje, számára kéregetett. Város tanácsi helyes intézkedés volt az, midőn N. N. urak kérvényeit, melyben folyó évi okt. hó 1-től kezdetét veendő s vírágvasárnapig tartó sziniidény alatti helyben működhetésre hatósági engedélyért folyamodtak — véleményezés végett a szinibizottmánynak kiadta. Szavazásra bocsájtatván a dolog, miután a bájos háziasszony is szavazni felkérgetett, nyert Várady 12 voksot. Utóbbi szavazás jóízűen megkaczagtatott. (Nem a „Baja“ szerkesztőségéből került ki az a híres felirat, hogy: „Itt nem dohányoztatik?“) sat. sat.*

Záradékkül még egy cifra periodust a 33. számból:

— Helytelen értesülés folytán mult számunkban az ál Hetényiről irt közleményünket a tényhez képest oda igazítjuk ki, hogy *nevezett, miután mást három hatosnál nem kapott — szokott szemtelen modorával vacsora bort és tápszereket kérni nem állott, hanem a helyett piringatoriomot nyert egy pár erkölcsi lecke garnirung kíséretében, mire a tollakodó kerekeket oldott.*

És így megy az mindenütt, majdnem minden számon keresztül.

Ha a „Baja“ tisztelt szerkesztősége elfogad tőlünk egy jó tanácsot, minden egyéb előtt azt ajánljuk neki, ha magasabb aspirációi nincsenek, vegyen magának legalább minél előbb annál jobb, egy magyar nyelvtant és stilsztikát. Ha valaha kamatozó volt a pénze, higgye el, ez nagyon, nagyon kamatozó lesz!

SZARVAS GÁBOR.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

Jártomban. Utaztában. sat.

A grammatikusok közül némelyek az efféle kifejezéseket: mentemben, jártában, keltében mult részesülőknek, mások *at, et* képzőjű főneveknek tartják. Vajjon nem az ige végzett jelene vált-e itt névvé, azaz nem nyert-e ezekben az ige névértelmet, a mi a magyar nyelvben nem ritkán történik, pl. a nép ajkán szerte él: Itt vannak a fogdmegék. Megszállta a félsz. Nincs félsze a te fiadnak. Rájött a veszekedhetnékje. Tegnap volt dinom-dánom, ma van szánom-bánom. Mehetnékje van stb. Nem hasonlóképp használt kifejezések-e ezek is: Főztemből, az én süttöttem v. sütttem kenyérből nem eszik. Siettemben elfeledtem. Egérrágt a sajt. Az az istenverte rossz embere. Verjétek meg az ebszülötte emberit. Az én kerestem jószágomból nem részesült. Minden nap hozzám jő. Megivám egy húzomban. Jobba vagy on a nincsennél. Az apádnál lakomban sok jót tanultam. Vesztetre jöttem ide. Ejnye be utáalom ember! Valamint ezen utolsó példában jelen idővel fejezzük ki a jelzöt, úgy ebben: én süttöttem sütttem kenyér, mult idővel fejezi ki a magyar, a mit a latin mult részesülövel. Szép példa van erre a régi esztergomi rituale-ban (Tyrnaviae 1583. pag. 125.) „Ódozz meg közgyóntambűneimből (Absolve me a generaliter confessis peccatis.) Ezt bizonyítja régibb nyelvészeink közül Pereszlényi, ki „Grammatica lingvae Ungaricae“ című munkájában ezeket írja: „Desinentiae in, *t ott, ett, ött* sunt ipsa praeterita et eleganter agunt vices adjectivorum, quae habes in his et similibus exemplis, ut: járt, költ ember, expertus homo; vert pénz, cusa pecunia; elvetett ruha, abjecta vestis. sat.

Quae desinunt in *a vel e* etiam sunt ipsa tertiae personae praeteriti temporis secundae coniugationis, ut: egérrágt a sajt; szélkergette polyva. sat. Másutt ismét: Haec duo sensuum verbae: látta, vidit; hallotta, audivit, eleganter assumunt affixum *ra, ad*, ut: Nép láttára, populo vidente; filem hallottára, aure mea audiente. ZÁMBÓ JÁNOS.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Székelységek.

Fia lész (gombos tüt lelt); leánya léssz (fokos tüt, varró tüt lelt).

Mejet vet (jól lakik). Bézzég vettünk-e (vetettünk) éggy mejet. (Mej = mell v. melly: me jem, me jed, me je sat.)

Sém sém sémmisém (üres, értelmetlen sok beszéd következtetés nélkül).

Nyesi a bokrot (hitványsággal veti magát, üressen lebeleg, nagyot akar s nem embere).

Üti a szüve a tizenkettőt (elérte a szerelmesség netovábbját).

Mégtette isten igazába (erössen megütte, megverte; szeke-ret, marhát erössen megterhelt).

Nyomjad Peti! (Szorítsd a dolgot, ne hadd.)

Van-é lelkéd te? (Nem sajnálod-e?) Neki nincs lelke, csak zuzza mind a lúdnak.

Bécsüld meg magadat egy kicsit, Anis! (Örizd meg a szüzességedet.)

Né bőviccs! (Akkor mondják, mikor érzik, hogy a beszélő hazud.)

Vessén fél az égedelem, bolongya! Véréd tüzze lobbancson fél mind a löpor!* (Égedelem: harag, boszúság, szerelem).

Té kutyafog! (Te sértő, maró természetű! Kutyás (csalfás, fortélyos, gonosz.) Kutyás fogásaid vannak neked.

Mi látás? mi kinézés? mi jövőre kilátás? Mi látat van benne? (Minő számítás, haszon? Károsabb a dolog mind hasznosabb! Mi látad lesz olyan dologba vigyülnöd? Hol van az észed, számításod, hogy így nem gondolád meg előre kárát, szégyenét, ros kimenetelét?)

Nyelvtani sajátosságok. *Mely*. A hol azt rávitelesen kellene használni, ott a székelly helyette evvel él: *melyik, a melyik, meik, mík, a mík*; pl. „Az a kutya, a meik (tehát nem a mely) sokat ugat, nem orozva maró. Az a jobb eszközfa, a meik a fának a töve felől van.“ A *mely* névmás csak kijelölő értelemben használtatik a székellyeknél is, pl. *mely helyt?* vagyis székellyesen: *mehejt? meherré? meherről?* A *mely* ember dolgozik, nem unja meg magát. A *mely* ló sokáig kehés, megszopornyczásodik. A *mely* ház gondatlan kézre bírik, lesorvad, sat.

Olybá. A székellyeknél, legalább Háromszéken, ez csak is *olybé* alakban használatos. „*Olybé* vészem, hiszém, mintha látnám. *Olybé* képzelem, mintha őt látnám.“

Oly, ily soha sincs a székellyeknél, hanem mindig *ojan, ijén*.

Ellenem, ellened sat. így hangzik: *ellennem, ellened*; szintúgy *általlam, általlad* sat. sat. e helyett *általam*.

D e b r e c z e n i e k.

Megrakta a bő színyt: jól lakott.

Teli rakta a potyeszt (ugyanaz).

Majd adok én neked! Nekem ne dógózz csak úgy hánd-el
vezsd-el módra.

Kicsi bántya a nagyot: gyereke lesz.

Ecczer hopp, másszor kopp: ecczer jól van dóga, másszor
rosszúl.

Szó kösztünk maraggyon (egyik beszélő mondja a másik-
nak azért, hogy a mit akkor beszél, másnak el ne mondja).

Behúzták ükemít: rászedték.

Három fertájos: nincs ki egíszszen: nincs elég esze.

Eb ura kurta. Ebnek parancsojj.

Konyít a dologho: ért hozzá.

Nagy fel horgya az órát: kevély.

Kutya jár a kerbe. (Elszerették a nőt, vagy a férfi szeretett
el mást, s látogatják az illetőt.)

Úgy megijtettem, egy píz se maratt a zsebembe.

Felült Laczkó: rest.

Innen oda nem jár a szó. (Akkor mondják, midőn egy tár-
saságban beszélnek, s más közel levő társaságból valaki hozzájuk
szól. Jelentése: Mi hozzánk ne szólj.)

VOZÁRY GYULA.

B a b o n á k.

73. Akazd föl a föcske fiát a fészkiye vörös sejömre, ha az
anya föcske eszt möglátytya, mingyá hoz három küvet, egy vö-
rössöt, egy fehéret, mög egy zödét; ha a fehéret a szádba vö-
szöd, oszt mögcsókolsz valakit, mingyá szeret; ha vörös van a
szádba, soha mög nem szomjúhozó, a zöd küvé hamá ênyeröd,
a kit szerecc.

74. Keress бүдös bankát, vödd ki a nyelvit, oszt közsd a
jobb karod alá: sênki lé nem gyözhet a harcza.

75. Végy mérték szörént fenyü szurkot, agygy hozzá két
anynyi kénküvet, három anynyi mirhát, ezöket keverd öszsze jó,
osztán csináj belüle gyértyát, evvé mönyny szanaszét, a hun a
gyértya elalszik, ott kincsöt tanász.

76. Ha valaki a vízbe hótt, gyúrj szentölt vizzê ek kis czi-
pót, szúrj bele éd darab szentölt viaszk gyértyát, gyúcsd mög,
osztán erezd a vízbe, ott mögáll, a hun a halott fekszik a víz alatt.

77. Süss ég galamb tojást, de ugy, hogy ki nê fakagygyon,
tödd vissza a fészökebe, hagy üjjön rajta a galamb tizenöt
napig; azután vágd kétfelé, tanász benne ek küvecskét, tötezd

aszt egy gyűrűbe, sénki sé lát, még lé nem vöszöd a zújadru a gyürüt.

78. Ha valaki alszik, tögyé a mejjire lúdynyelvet, mindön cseleködötít kibeszéli álmába.

79. Kezeidrü, lábaidrü metéld le a körmeidet, tödd a küszöb alá, hogy átal mönynyön a' rajta, a kit szerecc; osztán vödd ki, égezsd é s mongyad: ugy égjön bennöd a szerelöm mint a körmöm ég; ezután utánnad jár és nagyon szeret.

80. Tödd a főcske szívít az aluvó párnája alá: séhosse bir elalunni.

(Szeged vidéke.)

FERENCZI JÁNOS.

Népmesék.

A tizenkét zsivány.

Écczér vót ögy naon gazdag embörnek öggyetlen ögy lányo. Esztalán mán naon sokan kérették, de nem mént e öggyikho sem. Écczér ögy duhaj fő ötözött kirá ruhábo, és emént tizénkettéd magáje aho a gazdag embörho, és mökkérte a lányt.

Akkor aszt mongy' a lány: „Édés apám, mán ollan naon sokan kértettek, nem méntem e ögyikho sém; de eho emének.“

„No jó van,“ mongya a duhaj, „csak arra gyöjjön mindéhun, a merre ragyog az ut.“

És mögindut a lány, emént a ragyogus uton. Hát a mint mööget, écczér csak talál ögy naon szép erdüt; ott mögköttö a loát, és ott egy kastét látott és bé mént oda. Hát a mint mööget, ért ögy naon szép szobát, mel mög vót rakva mindénféle szépségékke. Mént toább, ott mög látott naon nagy üres hordukat, a harmadikba hoat testét és a negyedikbe ezüstöt aranyat; és visszafordut, a hordus szobába mönt és ebujt ögy hordu mellé.

Hát a mint ott van, écczer csak hoznak egy mészáros a duhajok és a hordu szélire tették a fejét és levákták, mög öggyik ujját is levákták. Hát a legény ujján ögy gyürü is vót és ez a lány ölébe esétt. Ekeszték a duhajok a gyürüt keresnyi; de az öggyik monta: „Pajtás, né kerezsd, ugy is möktralálluk, és akkor a miénk lesz.“ És emöntek a zsványok más hoá rabunya.

Ez üdü alatt a lány emöögötött visza az aptyáho, és a duhaj is emént, hogy majd ögyüessküdik a mennyassonnye, és mög is vót az esküvü. Naon nagy vendiség lett, és a menyaszszony ealutt a székén.

Écczér csak kezdí álmábo számunya: „Álom, álom, de nem igaz álom. Bé méntem az elsü szobába, mi vót ott? Hozzák a mészáros, keresik a gyürüt. Ki hiszi, hiszi, ki nem hiszi, nem hiszi; itt a gyürü ni!“ Akkor lédopta a gyürüt az asztara, csak u laspant; és bé szökött a másik szobábo.

A völegén mög aszt ámostta, hogy az ipájo bévütt ögy nagy bucska bort és a nyokába dobta; de már akkor késü vót neki ámonya, mielt gyöttek a pandurok és mökkfokták öket és mökkötöszték és főaggatták öket, és vége lött a naon nagy vendiségnek.

(Göcsej.)

PFEIFFER JULIA.

Névnapi köszöntök.**G á b o r n a p j á r a .**

Isten félderíté Gábornak hajnalát,
Fél is hozta nevének szíp napját;
Szállítsa szívice szent lelke harmattját,
Hogy tanájja nyitva ményország ajtaját.
Több Gábor napokat kívánom írjenek,
Csendés békességbe el is tőthessenek.
Jajoknak szapora né sércse szíveket,
Az Isten szent lelke töccse bé lelkéket.
Valamint a harmat léesik az földre
Az isten áldása úgy szájjon fejedre
Éltessen az Isten sok számos ideig
Lelkédnek örökké kívánt örömiüg.
Szívesen kívánom.

M á s .

Lévetkézte az íjj (éjjel) mán gyászos ruháját,
Mutattya a hajnal mosojgó rózsáját,
Hozza a fínyés nap lobogó fákájját,
Örvendézve kezdi még szokott pájájját.
Én is hát elmímre új verséket vészék,
Most Gábor napjára új köszöntist tészék.
Örvendék, hogy Isten félvírasztott mára,
Hogy még ném akattál halál mérges kaszájára.
Tovább is az Isten vigyázzon íltédre,
Öncsön víg örömet szüntelen szívedre;
Egíssíg pálmájja körülötted ájjon,
Soha a té szíved bánattúl né fájjon.
Vígreljussál az örök bódogságba
A hol is szért téheccz arany koronára.

Szívesen kívánom.

(Földes. Szabolcs m.)

BAKOSS LAJOS.

Alkalmi mondókák.**P e r k á t á n .****C s u k l á s k o r .**

1.

Itt vagyok, ragyogok,
Mint a fekete szurok.

2.

Emlegecc rózsám, de nem lácc;
Álgyon meg az isten, a hol ász.

Három barát egy likba jár. Mi az? (lapát, szénavonó, piszkafa.)

Fut fut piczike, addig fut piczike, míg tele nem lesz a bögye. Mi az? (Orsó.)

Nagy szárazságkor. Hej má csak a varjú bele égne a zabba.

MARKOVICS SÁNDOR.

A dácson.

Ha a lányok csendre intik egymást, ezt mondják:

Né járjon a pampulyátok!

Ha figyelmetlenek valamely elbeszélés közben:

Né mozogjon a fületék!

Ha valamely nem teljesíthetőre szólítják

fel: Nem lehet, mert lévet.

Ha valmit erősítenek:

De igaz a, Balog Ila!

RODICZKY JENŐ.

Tájszók.

Győr megyeiek.

Bagóc: lólégy.

bokorugrós szoknya: rövid szoknya.

cikákul — a kinek a torkán akad valami.

csevet: lárma, zsvaj.

csöbörbe-hágó ló — a mely hátulsó lábát minden lépésnél fölkapja.

előhasi: az első üzekedés eredménye.

kacat: összevissza hányt, többféle tárgy.

kárpál: dorgál.

kerékjászol: szénatartó az istállóban.

köhögő: öreg asszonyok házi zubbonya.

nyáladék ember: vézna, nápic.

szóbeli leány: a kinek rosz hire van.

takaruló ut: a mely a szérűhöz vezet.

törek: kicsévelt gabonaszár.

tyúkverő: a lakodalom után való hét, mely alatt az egész násznép minden nap más-más házhoz köszönt be s folyton mulat.

viszorog a háta: viszked.

zsompör: sütésnél használt kosár, szakajtó.

BERCZIK ÁRPÁD.

Ipolyvidékiek.

Ányáká: anyácskám; öreg anya.

búsit: szomorkodik. „Mit búsit kê apákám?”

cibüske: csirke, csibe.

- duná: árvíz.
 megédék: megijedek.
 elementesség: elevenség. „Möte olyan beteg vót az én Mârikâm, azüte nincs benné sémmit elementesség.“
 élet: gabona.
 fog: „Azon fétem, hogy a hideg elfog.“
 főmetétke: metélt. „Főmetétkét főzélék á tiámnak.“
 gyerecske: kis gyermek.
 gyovónni, gyivónni: gyónni. „Möte itt lãkok, még is gyivóntam.“
 hádigál. „Nãgyon szeretyi hádigãni magãt.“
 hãlãlozik: haldoklik. „A szegénke két óráig hãlãlozott.“
 hejkötö: hajkötö.
 igén: annyi mint a német ja.
 keröközik: kerül. Keröközik benné csak jó is.“
 kigyugó: felső párna.
 könny, könnyü: „Mikor á könnyüt lãttã á szemémbe, mêm-még mégerett a könnyvi.“
 lebegö: levegö.
 mán, má: már.
 más: pár. „Fãlunkba sincs mãssã neki.“
 miér: mivel, mert.
 minnyãn: mindjãrt.
 emink. „Emink lovunk mán egy hetyé van, hon nem dógozik. Kié ez a gyerecske? Eminké.“
 möte, azüte: mióta, azóta. „Möte kiszãkãtt á böcsöbű, büssengét vét.“ (l. elementesség alatt.)
 nyér: nyer.
 osztãnég: azután.
 rózãn: józan.
 rétlã: létra.
 sering: sarju (első kaszãlás után).
 szerelmetés = szerelmes.
 szoking: szoknya.
 szorgos: szerény, szorgalmatos.
 törvény: szokás.
 tonkúl: tompul. „Csunya nyãvalyã vót, êtonkút á nyêve.“
 váricskó: főzö kanãl.
 vet. „Rãm nem vethet êcs csé (= engem senki sem okozhat). Keves tãrtözãndóm vãn neki, de föl is vetyi sokszér. A mi péze vãn, rãvetyé á lutrira.“

KIRÁLY TERKA.

Táncszók.

Oda ki a Csengőben
 Rózsa termik a fűben;
 Jere rózsám széggyük lé,
 Köss bokkrétát belüle!
 Add odda égy legénynek,
 Mihály nevezetűnek
 A ki kérdi: ki kötöte?
 Veres Turuzs tisztelte,
 Igen szípen köszönte,
 Hogy mégaranypilizte.
 Pilizz rózsám máskor is,
 Mégcsókollak szásszor is.

(Bácsfalu.)

BORCSA MIHÁLY.

Találós mesék.

Mikor ehüt még a' kenyér, mikor szomít még a' viz, és mikor fáratt el az út? — Mikor Jézus a földön járt.

Mikor zugott a temető, mikor uszott a' koporsó, és mikor sírt a' halott? — Mikor Jónás a' tengérbén a' czethal gyomrában volt.

Mi az, a mi született és még nem halt, sohasé volt és nem is léssz; mégis észik csérésnyét, ha léssz. — Nyolczvan éves leány.

Mi feketébb a' csókánál? — A csóka tolla.

Egy jól elkészített kocsiból, a kibe két szép herélt ló van fogva, mi hiányzik? — A két ló heréje.

A kis kosnak mi je van nagyobb, mint a nagy kosnak? — A szarva köze.

(Nagy Rákos.)

R. HORVÁTH JÁNOS.

Gyermek játékok.**Körmend vidékiek.**

5.

Éggyik helétt kettő összüfogódzik, másik helétt még több.

„Nitva vagyon nitva, mint szíép aran kapu, aran buza terém a mi hold földenzen.“

Akkor átji huzzák éggyik a másikat, aszt a kaput künittyák e fordjétyák máskjépp.

6.

Összüfoguóznak asztá nem szabad hátronieznyi, ézs zseb-kendüöbe még gövicset kötnek, asztá aszt égy hordozza a kezjébe, asztá hová lé akargya dobnyi, ledobgya.

„A ki tugya még né mongya; tüzes toplót hordozok; jaj de hideg, jaj de meleg, eligeti a kezemet.“

Akkor ekiáltta: „Riégén iég valakinek a házo.“
A kinek a háto mögé lédopta, az kergeti a szomszrieggyát.

7.

Összü állonak karjéba, akkor a kezöket hátrötészik, égy még ek kendöt hordoz. „Gyértyábo njézz, jó bele njézz.“ Vaj peíg aszongya: „Hátro né njézz, róka jár!“

8.

Összüfogóznak, asztá a gazda killü van, a kecske még belü.

„Ném láttod a kecskémet?“ Mindéggyi aszongya: „Ném.“
A legutósó aszongya: „Id van égy a szölobbe.“

Akko aszt kjérdi:

„Kecske, kecske, mi csinyász a szölobbe?“

„Szölobt énném, ha vóna.“

„Kapátod-é?“

„Éb kapáto.“

„Gyómlátod-é?“

„Éb gyomláto.“

„Ném fjész, hogy agya lüölek?“

„Ném biz én; it is él lik, ott is él lik.“

Akko csak buik.

TURCSÁNYI ANDOR.

Gyermek-versikék.

Fiúk é. (l. 330.)

5.

Egy, kettö, három, nígy,
Té kis kutya hová mígy,
Az erdöre gúnárir;
Jól még szoricsd a nyakát,
Ha el geggenti magát,
Iszod a pályinkáját.

6.

Égyém, kettöm, hábor, nímet,
ökör, tamás, pèrcz, porcz,
gatya-korc; tiéd a nagy
düvö málé bika pocz.

7.

Ábécédé,
Kondáczédé,
Fogd a farkát,
Maj túrot ad.

8.

Ká csisza,
Nyavaja,
Horpaszodba,
Ájjik bele még ma.

(Földes, Szabolcs m.)

BAKOS LAJOS.

Gúnynevek.

Zsidó férfiak é. Püspám (Buxbaum helyett). Rózámber (Rosenberg h.). Ámos. Kóczos. Kurta. Másfél (mert igen nagy). Mércze (olyan kicsiny, hogy belefér egy mérczébe). Pompos. Bóha. Hallom (a helyett, hogy gyértyát gyujtott volna, csak azt kiáltotta ki az éjjeli zörgetőnek: hallom!), Szekeres. Kozmás. Csirász. Sipos. Jó János (jószívű). Szégényisten zsidó (e példaszó értelmében: szégény embernek szégény az istene is). Lápko (a zsidók

„Schláp“nak csufolják; talán ebből lett amaz). Kis Dávid. Nagy Dávid. Csippás. Bolond Marczing. Csillás (mert sandit). Ikrás (mert poczokos). Taplós (foglalkozásától).

Zsidó nőké. Öreg vedd rád (folyton fázik). Nagy lépetű. Uccza Peti (mindig az utczán látni). Fáni baba (tükör elé szeret állni). Bubos pacsirta (nagy búbot csinál elől a hajából). Másfél fogu. Hosszabb a péntek mint a szombat (az alsóruhája hosszabb a fölsőnél). Buga kecske (elül nincsen haja.) Mendemondaüggyvéd (a pletykát mindig ő akarja elintézni).

(Szent Gál.)

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Családnevek.

Balog. Belendi. Béra. Bérze. Bézely. Bodor. Bogdányi. Csé-
lédká. Csimár. Dajcs. Dogossy. Dutká. Engel. Erős. Farkás. Fótyi.
Fridricz. Góczá. Grégus. Gyurkovics. Hátalá. Herédy. Jenei.
Juhász. Kábárcz (régii család, őseit móroknak mondják.) Kemen-
czik. Kis. Kitli. Koczká. Kolos. Kormos. Kovács. Könözsi. Laki.
Lákó. Lánká. Lontái. Mácsái. Mélai. Nählik. Némés. Pál. Parth.
Péter. Pétrik. Popolánszky. Ráj. Rákonczái. Rományik. Sállái.
Simon. Sinkovics. Siráki. Sós. Slér. Szabó. Takács. Tápló. Tóth
(ily nevet viselők sokan vannak, ezért így különböztetik meg
egymást: Tóth Istók Pistya. T. János Jáncsi. T. Pál Pályi. T.
Pál Imre. Tóth József ifjú, középső, öreg, legöregebb.) Zibrinyi
Zigó. Zsibritá. Zsiros. Zsuppos.

(Helemba. Hont m.)

ZIBRINYI GYULA.

Helynevek.

Hegyallya.

Tokaji szőlőhegyek. Mézes-mály. Paksi. Gyöpös.
Német szőlő. Hét szőlő. Barát. Szerelmi. Tapasztó. Bornémisza.
Kis-méres-mály. Kunhégy, Kóttóság. Kendős. Nagy szőlő. Kis-
Ösze. Zugó. Meleg oldal. Aranyos. Péchy. Boglyos. Marjás. Kes-
kény-ág.

Tarczali szőlőhegyek. Mézesmály. Cserfás. Felső-
Thurzó. Lajstrom. Szilvölgy. Deák. Királmály. Agyag. Csuka.
Köbánya. Tárcki. Bigó. Paksi. Görbe. Barát. Arokháti. Forrás.
Terézhegy. Paksó. Nagy és Kis Cseke. Perócz. N. és K. Mondolás.
Sóhajó. N. Váti. Fekete hegy. N. és K. Temető. Bodonyi. Zombori
Előhegy. Farkas. Nagy és Kis Bajussz. Vinnay. Püspöki. Ponczi.
Nyavalya. Kis Várady.

Zombori szőlőhegyek: Csojka. Hangács. Virginás.
Lajos. Zombori. Király. Disznókő. Messzelátó. Galambos. Kerek
némahegy. Csákány. Nagy Köves. Felbér. Bokond. Borkút. Hegy-
megy. Harcsa. Kőporos. Makkos. Kis Hangács. Barát.

ROTH FERENCZ.

Néprománcz.

„Selém kendő a szerelém záloga,
Barna kis lán, áll még vélem egy szóra!“
„Éccér tettem, átkozott vót az óra,
Mellyben véled még állottam egy szóra!“

„Selém kendő ném ér áto mégkönyi,
Ez a kis lán ném akar má szeretnyi;
Szeretetét félben akarja hagyni.
Jajj té álnok, hogy tut:ál így mégcsalnyi ?

Czintányéron, czintányéron pogácso,
Fáj a szívem érted, té barna lánka!“
„Azért bizon né fájjon a té szived,
Ugy sé soká léheték én a tied.“

Báró Jenő az gonduta magábo,
Dupla csévis pisztol lész a halálo.
Mégtölti a dupla csévis pisztolát,
Báró Jenő úgy lötte agyon magát.

Báró Jenő kár vót asz cselekényi,
Kisasszonyért magad elemisztenyi.
Annak is csak az anynya vót az oka,
A kisasszont tőle nagyon tiltotta.

Báró Jenőt vüszik hosszu faluba,
Sipos Trézsi ki állott a kapuba.
Lészakatt a magos sorku czipeje.
Már té többé Báró Jenő ném lészél.

Szépen szól a szigetvári nagy harang,
Huzza asztat három szomorú galamb;
Huznak rajta szép szomorú verséket.
Már té többé Béró Jenő ném lészél.

Az koporsót százforintér csinálták,
Az tetejét ezüst széggel kirakták.
Mos tunynyi még, ki az igazi árva;
Sénki sém burul az koporsójára.

Fölszántom a szigetvári temetőt,
Veték bele dupla szégfű keletét.
Körös-körül dupla szégfű illatoz
Közepibe báró Jenő hérvadoz.

(Őri Sz. Péter.)

KONCZ ANNA.

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVŐR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

III. kötet.

1874. OKTÓBER 15.

X. füzet.

S Ö T É T.

Világosítsuk meg ez alkalommal a sötét-et.

Előre bocsátandónak tartjuk, hogy a magyar szókezdő *s* palatalis spiransnak az ugor nyelvekben majd szintén *ś*, majd többszörösen kemény dentalis spirans *s* (magy. *s*z), majd meg az explosiv előhanggal megstürödött *č* (magy. *cs*) felel meg; ezekhez járul még a finnben az *s*-ből fejlődött *h* hang.

Ha a *sötét*-nek alakilag *s* jelentésileg egyező társait keressük a rokon nyelvekben, ilyenek megtaláljuk először is az északi vogulban a *sätem* „dämmerung, finster“ szót (*król sätemmu* das zimmer wurde finsterer) és eme rokonát *sätäp*-sötétedni; a Loszkva melléki vogulban *šät*: *šät kuor* „dämmerung (abends), dämmerungsschein“; a Pelim-mellékiben pedig *sätäpent*-: *jel sätäpenti* „es wird finster“ társait. Ezekhez járul a lappban *čäppet*, *čäppes*, *čäppes* „niger“: *čäppes almač* „homo sordide parcus“; a finnmarki dialektusban *čäppad*, *čäppis* „schwarz“.

Az először említett vogul *sätem* „dunkel (dämmerung)“ a momentán *-p* képzős *sätäp*-ige mellett kétségkívül egy *sät*-igétől való nomen verbale. Ha már ehhez figyelembe vesszük, hogy a vog. *nał* „aetas“ az északi osztjában *nu-bis*, *s* a vog. *äl* „crinis“ ugyanott *ubis*, föltehetjük, hogy az imént említett *sät*-ige egy eredetibb *säbt*-ből alakult át. E leszármaztatott *säbt*-vel azonban alakilag teljesen egyező a kondai vogul *čäpt*-e helyett *čäpt*- = *čäbt*- „verbergen, begraben“. Előbb mondtuk, hogy a *sätem*-ből kifejtett *sät*-ige valószínűleg egy eredetibb (jóformán momentán *v*. intensív *-t* képzővel alakult) *säbt*-ből változott át; a kondai vog.

čapt (*čab-t-*, *čäb-t-*) „verbergen, begraben“ mellé állított északi osztják s utóképzős *šavij-* (e helyett *šävij-*) azonban, melynek jelentése „bewahren, hüten, begraben, beerdigen“, többé már nem csak valószínűnek, hanem kétségkívülinek tünteti föl, hogy a *čapt-* (*čäpt-*) valóban képzős ige s hogy a *sät-* egy régibb *säp-t-* (*säb-t-*)-ből rövidült meg, hogy tehát mindakettő egy egyszerű *säb-*, *čäb-* alapigének a származéka, melynek „bergen: rejteti“ jelentése többszörös adattal be van bizonyítva.

A lapp *čappet*, finnmarki lapp *čappad* (e helyett *čäp-ped*) „schwarz“ alakokkal tökéletesen egyezik a finn *häpeä* (= *häbedä*) „ignominia, dedecus“. Mind a kettőnek közös régibb alakjául *säbedä* vehető, mely *-da*, *-dä* képzős nomen verbalnak tűnik fel egy *säb-* (*säbe-*) igtől. Itt tehát ismét ráakadunk a vog. *čapt-*, *sät-*, s osztják *šavij-*-ből kifejtett *säb-* „bergen“ alapigére.

Lássuk immár a jelentést.

Egymás mellett találjuk itt, mint rokon fogalmakat, eddigelé ezeket: rejt, sötét sötétség, fekete, gyalázat. A sötét és fekete egybetartozását, mint a mi úgy is világos, nem érintve, nézzük először is, együvé válók lehetnek-e a sötét és rejt fogalmak. A görög *σῆα* „árnyék“ s *σῆτος* „sötétség“ az indogermán *ska-* „befedni“ igére vezetendők vissza (l. Curtius, „Griech. Etymologie“). Az „árnyék“ és „sötét“ e szerint valami „elfödött, elrejtett“ = nem látott“. A sötét és elrejtett fogalmak azonosága mellett tanúskodik még a mordvin nyelv, a melyben a következő adatokat találjuk: *šobda* „dunkel, finster“, *šopf* „verborgen, geheim“; erza-mordvin: *čopoda* „dunkel, schatten, dunkelheit“, *šopi-*, *šopo-* „verbergen, verhehlen“. Megjegyzendő, hogy e szók nem csak jelentésileg, hanem nagy valószínűséggel alakilag is a főtebb kifejtett ugor *sšb-* *sšbe-* alapigének hozzátartozói, s e szerint mélyhangúságuk nem eredeti.

A finn *häpeä* (*häbedä*)-nek „ignominia, dedecus“ értelme átvitelképen a „dunkel, schwarz“ jelentésből következik, vagy is a „gyalázat“ a közönséges észjárás szerint a „fényes“-nek képzelt „honor, gloria, virtus“ ellenében moralis „nem-fény“ azaz „sötét, feketé“-nek van kifejezve. Hasonló észjárás kifejezése mutatkozik ezekben is: török *jüzü kora* tulajdon-

kép „orcza-fekete“, annyi mint „ehrlös, infam“; latin *sordes* tulajdonkép „schmutz (schwärze)“ átvitten „schändlichkeit, niederträchtigkeit“, különösen „schmutziger geiz“; lapp *čappes* „schwarz“ és *čappes almač* „homo sordide parcus“. A finn *häbedä*-nek „ignominia, dedecus“ jelentését azonban egyenesen a *säb*- „decken, bergen“ alapigéhez is köthetjük, a mennyiben *häbedä* tulajdonkép azt jelenti „was man birgt“ (nicht sehen lassen will); s e fogalomból csakugyan sokkal jobban fejthetők meg a *häpeä*-nek azon társai, a melyekben a subjective értett „dedecus“ azaz „pudor, schamgefühl“ értelem lép elé: *häpy* (pudor) mint nomen actionis „das verbergen (nicht sehen lassen wollen)“; *häpeä*- *häpee*-, észt *häbenä*- „sich schämen“, egyenes objectummal *häpeen tyätäni* „ich schäme mich meiner tat“, tulajdonkép „ich verdecke, verberge meine tat (will, kann meine tat nicht sehen lassen)“. Különösen jelentős a „szégyen és elföd“ jelentés összevalóságára ez a mondat: *häpeen silmiäni* „vultum demitto ex pudore“, a mi kezdetben csak is ezt tehetette: „ich verdecke (lasse nicht sehen) meine augen (mein gesicht).“

Ezeknek előre bocsátása után most már áttérhetünk a magyar *sötét*-re.

Valamint a vog. *sätem*, úgy a magy. *sötét* is kétségtelenül nom. verbale, s a legközelebbi alapja neki *söt* = vog. *sät*-, *sät*-, knd.-vog. *čapt*-; vagy is a *söt*- egy megelőző *s₂p-t* (*sept*-) = *söb-t*-ből alakult egészen úgy, mint a *tilko*- (titok)-beli *tit* = vog. *tujt*-. A *sötét*-beli *-ét* tehát képzés, még pedig jóformán *ék* helyett való (v. ö. *jät-ék*, *hajl-ék*); vagy is *sötét* ebből támadt: *söt-ék*, *söt-ej-k*. A *k* = *t* hangváltozás példáit mutatják *cselőke* és *cselőte* „bot, dorong“ Nyelvőr I. 232. *szunyák* és *szunyáta* Krsz. Tájsz.) De maga a kifejtett *söt*- „decken, bergen“ igé is megvan a magyarban *süt* alakkal e szólásban: *le-süti* a szemét „er schlägt die augen nieder (vor scham)“ tulajdonképen „er birgt, verdeckt die augen (*le*: abwärts, nieder, t. i. das gesicht neigend)“, a mely szakasztott mása az előbbi pöntben említett finn szólásnak: *häpeen silmiäni*: v u l t u m d e m i t t o e x p u d o r e. Azt említenünk is fölösleges, hogy a „*le-süti* a szemét“ szólásbeli *süt*-nek semmi köze sem lehet a „torret, assat“-féle *süt*-vel.

Igen hihető, hogy a „pudor, dedecus“-t jelentő *szégyen* is, úgy mint a finn *häpeä*, *häpy* az ugor *s₂b*- (finn *háb*-)

„decken, bergen“ igének származéka, s olykép alakult, hogy a *szégy-* egy régibb *szevgy-*, *szevegy-*-ből összevont igető, mely frequentatív *-d* képzővel ellátva *szev-ed-*-ből lett *szev-egy-*-vé épen úgy, mint a *val-od-*, *men-ed-*-ből *valgy-* *mengy-* s utóbb *vagy-*, *megy-* *mégy-*; a vég *-n* = *m* (finn *-ma -mä*) pedig nomen verbale képző; a *szégyen* tehát eredetibb *sze-gyem* helyett való, s olyféle hangváltozás, mint *haszom: haszon*, *szirom: szirony*, vagy *hiszem: hiszen*. E származtatás alapján a *szégyen*-t így lehet értelmezni: „was man birgt v. zu bergen (nicht sehen zu lassen) pflegt, illetőleg subjective véve „das verbergen (nicht sehen lassen wollen) = schande, dedecus“ vagy „scham, pudor“.

BUDENZ JÓZSEF.

IN, INAS, INSÉG.

Budenz (Szóegy. 759.) összeállította az *inség* szót a régi *in*-nel („tekénts te *inidre*: respice in servos tuos. Fest. cod. 64 s még 290. idézve Mátyástól Ny. Közl. IV. 208.) s mind a kettőt a vog. *enke*, *inke* „szolgáló“ szóval. Az utóbbi egyeztetés, nem tudom, meglesz-e az új Összehas. Szótárban. Minden esetre kétséges, ha csak a vogulban van hasonlítható szó*) még pedig olyan, melynek megfelelőleg a magyarban egy *ig* vagy *ik* alakú szót várnánk (v. ö. vog. *ponk*: m. *fog*; *jang*: *jég*; *amp*: *éb*), ha csak a vogul szónak *ke*-je nem volna képzőnek bizonyítható.

De nézzük most az *in* és *inség* szavak összevalóságát, mert ezt Hunfalvy P. kétségbe vonja (Ny. Közl. X. 322. 1. jzet). Azt mondja: „B. az *inséget* az *in* „servus“-ból származtatja. De *in* nem azonos-e az *inas* származékával? Ha igen, akkor *inság*, nem *inség* volna az *inasság* aerumnosus-sága“. A kifogás tehát arra megy ki, hogy *inas* és *inség* hangrendileg különbözök. Azonban ez a kifogás (ámbar nagyjában, különösen az új Összeh. Szótban, a szóegyeztetésekben a hangrendi egyezést is megtaláljuk) nagyon meging,

*) Ilyenkor még az a lehetőség is fűnnforog, hogy kölcsönzött szóval van dolgunk; a jelen esetben talán szlávból vett szóval (az ó németben van, — ha jól emlékszem — egy *enke* szó, mely szintén szolgát tesz).

ha észre vesszük H.-nál az ellenmondást. O maga az *inség-et* a finn *ilma* szóval egyeztetni, pedig akkor az alhangú *ilma*-nak megfelelőleg szintén *inság*-ot kellene várnunk. (Mellesleg mondva, H. származtatása nem igen látszik valószínűnek, mert ha *inség* a finn *ilma* s a magy. *incs-nincs*-hez való, akkor „nincsenség“-et jelentene csak, pedig ennél sokkal pozitívabb jelentést érzünk benne: szükségét, sőt nyomoruságot.)

De a Fest. codexben előforduló *in* szó magas hangú raggal jár: *inüdre*; az *inség*-nek ezen *in*-ből származtatása tehát alakilag kifogástalan (ép úgy az *inkedni* szóé is B.-nél); sőt az válik kétségesse, a mit H. mond: hogy *inas* is ezen *in*-ből való-e.

Hogy itt eligazodhassunk, jó lesz tekintetbe vennünk, hogy van egy mély-hangú *in* szó is a magyarban, még pedig ebben az iker szóban: *innal-kinnal*, mely szintén kimaradt Ihsász jegyzékéből (Nyr. II. 551.); pl. „a gödörből nagy *innal-kinnal* kiemelték a nagy vasas ládát“ Népk. Gy. II. 461. Azt lehetne hinni első tekintetre, hogy az *innal* alak csak az ikerítés kedvéért jött létre, épen oly módon, mint a következőknek első tagja: *iczeg-biczeg*, *icziny-picziny*, *irul-pirul*, *ut-fut*. De vannak iker szók, melyeknek mindenik tagja amúgy is önálló szóként szerepel, pl. *üz-füz*, *ág-bog*, *ötlik-botlik*, *nyali-fali* (nyaló-faló) stb. S így az *in-nal* szónak önálló jelentést is tulajdoníthatunk, még pedig olyant, mely nagyon közel áll az *inség* jelentéséhez; s egy lépéssel tovább menve, e két szónak gyökerét is azonosnak tarthatjuk. Mind a két föltevést, — hogy az *in-nal* szónak önálló értéket tulajdonítsunk, és hogy *inség* szóval alakilag is egyeztessük — támogatja a következő két adat: 1) *innal-kinnal* tájéjtéssel (pl. a Dunán túl) így hangzik: *énnal-kénnal*, és 2) az *inség* szónak is találjuk régebben *énség* alakját is, pl. P. Pápai szótárában *Inség* szónál és külön is.

Még csak a hangrendi kétség látszik ellenezni ezen szócsoport összetartozását:

{	<i>in(nal)</i>	{	<i>in(idre)</i>
}	<i>inas</i>	}	<i>inség, inkedni.</i>

De ilyen hangrendi eltérés épen nem ritka, nem csak a rokon nyelvekbeli egyező szók között (l. az Összehas.

Szótárban a *könyök*, *köröm*, *köszörű*, *genyed*, *gőz*, *gugg* stb. cikkeket), hanem a magyar nyelv körén belül is az összetartozó szók közt: *körmöl-karmol*, *darab-dereb*. M. cod. *szirtén-kőzirtou*. M. cod. (pl. 122.) stb. (v. ö. még Lugosi Hangrendi Párhuzamát). Ez a különbség tehát nem gátolja a különben alakban és jelentésben annyira egyező két szócsoporthoz egyeztetését.

Volt tehát a magyarban egy *ín* szó „vesződség, bajlódás, nyomorúság“ jelentéssel (megmaradt az *imal-kínal* kifejezésben) ez a szó ép úgy vette föl a személyre vonatkozó „vesződő servus“ jelentést, mint az *őr* „specula“ szó az újabb „custos“ jelentést (l. Nyr. I. 86. s köv. l.). Az *ín* szóból aztán hangrendi szétválással lett egy felé *inas*, más felé *inség* és *ínkédni*. Kétséges, vajjon ide való-e a Mátyás által (id. h.) *ín*-hez állított *Eneu* (Jerney, Ny.kincsek 165.), mely robotot jelent. Ha igen, akkor már *ín* képzővesztett származéka egy *ín* igetőnek, mint *gond* (Bud. Szót. 59. l.) és *hid* (u. o. 98.).

SIMONYI ZSIGMOND.

AZ IKES RAGOZÁS KÉRDÉSE. *)

A legközelebbi kérdés, a melylyel tisztába kell jönnünk az, hogy a két functio közül, melyet az *ik* végrehajt, a képző-e vagy a rag az, a melynek szerepét akár másodrendben, csak mellékesen bízta rá a nyelv, akár csak látszólag tölti be.

Legutóbbi cikkünkben a következő eredményt állapítottuk meg. 1) Az *ik* épen úgy mint az *on*, *én* csak is az egyes harmadik személyben fordul elé, még pedig következetesen, a végz. jelen kivételével, minden időben; 2) egész sora mellől az igéknek a jelentés legcsekélyebb módosulása nélkül elhagyható; 3) némely tájbeszédben világosan átható igék is *on*, *én* helyett *ik*-vel állnak: *lássék*, *aggyék* sat.; 4) a hol az *ik* oly természetűnek látszik, hogy az igének reflexiv jelentést kölcsönöz, ott nagyobb részt az ikes reflexiv értelmű ige mellett hasonló értelmű képzős igét találunk, a mely az előbbinek rovására él és tenyészik, mint:

*) L. 16—22, 70—72, 347—351.

avik avúl, bágyik bággyad, vígik vígad. sat. E jelenségekhez járúl még a következő.

Említettük, (349. l.), hogy az *ik* nagyobb részt bizonyos meghatározott képzőkhöz csatlakozva jelenik meg. Ha végig tekintünk ezen az osztályon, azt találjuk, hogy az ide tartozó igék valamely állapotban lételt, valamivé válást, valamivel ellátódást fejeznek ki, hogy tehát intransitív, belszenvedő jelentésűek; pl. *béreskedik, dohosodik, ígérkezik, csalódik, bimbózik, fehérlik.* Hogy ezekben nem az *ik* az, a mely a jelentésváltozást eszközli, hanem a képző, onnan világos, mert vannak reflexív jelentésű igék, a melyek *ik*-kel nem is állhatnak s a melyekben ezt az értelemmódosulást érezhetőleg a képző hajtja végre, mint: *csavar-og, teker-ég; dug-ül, merül, lágy-ül, vén-ül.*

Ezek a jelenségek tehát hathatósan kétségbe vonják azon nézet helyességét, hogy az *ik* első rendben képző funkcióját hajtja végre s a rag szerepét csak mellékesen, látszólag teljesíti.

Nagyot nyom az *ik* képző volta ellen az az ellenvetés is, a melyet Riedl találólag fölvetett s ismételten hangsúlyozott, hogy t. i. az alig érthető, miként lehet képző vagy miként lehet értelemváltató erőt tulajdonítani egy olyan ragasztéknak, a mely nem alkot egy új igeot, a mely nem minden, hanem csak egy személyben s az is csak az egyesben járúl az igeothöz?

Van azonban egy pár ige, a mely az egyes harmadik személyben ikesen reflexív, iktelenül activ jelentésű, a hol tehát az *ik* az ige értelmét érezhetőleg megváltoztatja, mint: *old* (solvit) *oldik* (solvitur), *tör* (frangit) *török* (frangitur) sat.

Első kérdés tehát, hogy valóban az *ik*-e az, a mely a cselekvő igeinek a belszenvedő jelentést megadja. Nézzünk egy példát. „A cserép edények könnyen *törnek*: vasa fictilia facile franguntur“ reflexív jelentés. — „A cselédek sok edényt *törnek*: famuli multa vasa frangunt“ activ jelentés. A felelet világos: a két példa elsejében a *tör* igeinek reflexív értelme nincs külön exponenssel kifejezve, vagyis a *tör* mind a két, az activ és reflexív jelentést magában foglalja s a mi az egyikét vagy másikat megmutatja, elhatározza, az egyszerűen az összefüggés, nem pedig

az *ik*, a mely az idézett személyben nincs is meg. Egy és ugyanazon alakban a kettős jelentés egyesítésének példáját feltűntetik még nyelvünkben a transitív igék participiumai s ugyancsak a transit. igékből képzett főnevek, mint: „Az *adó* kedvesebb vendég a kérőnél. — Sok az eladó lány“ sat. Helyénvalónak tartjuk azonban itt megemlíteni, hogy az e fajta igék osztálya nagyon csekélyded s kettős jelentésben való használatuk csak is egyes tájakon észlelhető s ott is csak az egyes harmadik személyre szorítkozik; hozzájárul még ehhez, hogy e szórványos használat is már pusztulóban van; pl. „Úgy *hallik*, hogy háború lesz. *Kioldik* a zsák. Egészen *összeűzük* a gyümölcs“ még itt-ott járatosak; de már „Rosz hírek *hallanak*. *Kioldanak* a zsákok. Mind *összeűzött* a gyümölcs“ alig hallhatók, s e második esetben a reflexív jelentés kifejezésére képzős igéket vesz a nyelv használatba, mint: „Rosz hírek *hallszanak* v. *hallatszanak*. *Kiódzanak* a zsákok. Mind *összeűződött* a gyümölcs.“

A második kérdés: miként tapadt a *török*-féle osztálybelyi igéknél az *ik*-hez a kétségtelenül érezhető belszenvedő jelentés! Ennek két okát is adhatni. Először, minden jelentésváltozás alaki kifejezővel jár; minthogy azonban a kérdésbeli igéknél a belszenvedésnek semmi exponense sincs, a nyelv a kezdetben más működést végző, de utóbb teljesen erejevesztett s már henyén álló *ik*-hez csatolta, neki tulajdonította azt az erőt, a melynek hatását érezte, de forrását nem látta. Ehhez járúl másodsor, hogy az *ik*, a mint általánosan ismeretes, nagyobb részt reflexív jelentésű igékhez csatlakozik; e folytonos kapcsolat, együttlét látása hosszabb idő múlva aztán zavarólag hatott a felfogásra, és a hatást, mely a képzőnek kifolyása volt, az *ik*-nek tulajdonította, s e tévedésében mind inkább megerősölvén, az *ik*-et magán álltában is felruházta a félreértésből neki tulajdonított erővel.

Az előbbi pontban említettük, hogy új jelentésfejlődéssel szükségképen karöltve jár a külső kifejezés, új értelem a megfelelő exponens nélkül nem támad; kérdés tehát, hogy a szemmel láthatólag képző nélkül reflexív jelentésben szereplő igék, minők *bak-ik jing-ik sav-ik ok-ik vág-ik* sat. mi módon váltak minden látható kifejező nélkül nevekből igékké, s nem figyelmeztetés-e ez újólag azon nézet való-

szinüségére, hogy ezen osztálybeli igéknél, ha másutt nem, legalább a harmadik személyekben valóságos képző az *ik*.

A kérdés első részére: új jelentéssel alaki bővülésnek kell kapcsolatban állnia, hadd feleljen a következő idézet: „E követelménynek azonban egész szigorúsággal csak az egyes szóképzések első kora felelhet meg, a míg az új funkció exponensének eredeti jelentése még némileg tudva van, vagy legalább értéke még eléggé érezhető. Azontúl nyelvtörténeti tapasztalataink szerint a képzett kész szó épen úgy alá van vetve az illető nyelvben folytonosan működő hangalakfejlődésnek, illetőleg kopásnak, mint akármelyik régibb alapszó; s ennek következtében nem ritkán épen képző szórészek, új funkciók exponensei, többé-kevésbé elmosódnak vagy végképen eltűnnek. Ehhez képest egy kivántató exponens esetleges hiányát, legalább a nyújtott szavú altaji nyelvekben, általában nem tarthatjuk eredetinek, hanem csak egy reá kedvezőtlen hangalaki fejlődés eredményének.“ (Budenz J. „Nyelvt. Közl.“ X. 53. l.)

A kérdés második részére ez idézet s a főntebb mondtak alapján azt feleljük, hogy az *ik* épenséggel nem képző; még a harmadik személyben is csak látszólag az. A legutóbb elsorolt (denominatív) igéknél a jelentés változás minden esetre egy elveszett, lekopott képzőre vezetendő vissza; a *tör-féléknél* pedig azon eset is lehetséges, hogy a reflexív jelentés jóval későbbben támadott, akkor, mikor már a *fing-ik-féle* osztály képző-vesztetten állva hamis analogiát nyújthatott *ik-jével* az utánzásra.

Az *ik*, valamint az *on én* mivoltára nézve ez alkalommal megjegyezhetjük, hogy Budenz eddigi nyomozásai mind az egyiket, mind a másikat mutató-névmásnak tüntetik föl. Az *ik* rokonsága az *on én*-nel tehát, vagy is inkább rag természetű ez adattal is bővebb támogatást nyer.

SZARVAS GÁBOR.

„HELYETT, MIATT, VÉGETT.“

Az „ért“ névrag használatának megállapításánál (l. főntebb 247—250) rámutattunk azon rokonságra, mely a kérdéses rag és a czímbeli *helyett*, *miatt* és *végelt* viszonyszók

functiója közt létezik. Bármily közelinek lássék is azonban e rokonság, mégis van, sőt mindenki be fogja látni, hogy kell is lenni köztük némi különbségnek; mert a nyelv, ez a bölcs oeconomus, mint a tapasztalat tanítja, ha több erővel rendelkezik valamely működés végrehajtására, idő folytán szétválasztja, s bár rokon, de más-más functio végzésével bízza meg őket. Nézzük tehát a czímben idézett viszonzásokat, minő jelentésben szerepelnek nyelvünkben.

A) Helyett.

Legrégibb nyelvemlékeinkben az *ért* képviselője a *helyett*-nek, legalább a Jordánszky, Bécsi és Müncheni code-ekben egyetlen-egyszer sem található a *helyett* viszonzószó. De igen is találunk több példát, hol az *ért* kétségen kívül a *helyett* functióját végezi.

Példák. Az hw tellyessegheből vettwnk myndnyan malaztot malazteert (helyett) J. 624.

A külömb kenetékért hamuval es ganéual tölte be ő feiet B. 46.

Dicősegért vlatatuffaggal töltebe (helyett) B. 160. Ki kér azért tú közzölletek keneret atfatol auág halat, minem kégot ad neki a halért (helyett) M. 308.

Az *ért* kifejezi a helyettesítést, de mind a helyettesített mind a helyettesítő jelenléte, esetleg közreműködésével; a mint az a felhozott esetek, a csere, megváltás, kárpótlás, úgyszintén az ár, díj stb. fogalmában világosan bennrejlík. Ellenkezőleg a *helyett* csak akkor használható, midőn egy más tárgy lép a helyettesítettnek helyébe, helyette a cselekvést elvégzi, úgy hogy két tárgyat a cselekvés színterén még csak képzelnünk sem lehet. Röviden szólva, az *ért* a viszonzás, a *helyett* a felváltás viszonyát jelenti.

Példák. Más t feszítettek fel ő helyette Pázm. 434. Mahometnek leányátul való unokáját állaták helyében (helyette) P. 435. Sokat törekedett, hogy ő vitézkednék helyettem Fal. 641. Vigan leteszem életemet Mustafa helyett F. 651. Feleljen meg helyettem F. 660. Nyirkos volt a sirdomb a harmattól, Melyet hüvös éj sirt arra örökösök helyett. Ar. Toldi. Bő harmatot sira bucsukönnyek helyett A. Murány. Javaslom, Egyébb kaland helyett a várat venni be. A. Murány. A boszorkány leján sűt meg a Helena helétt.

Nyr. III. 279. Tán soha se talál apja helyett apát. Npm. Rávette helyette a kocsis gunyáját. Npkgy. II. 153.

A *gyanánt* és *helyett* közt lévő különbség igen helyesen van megfejtve a Nyr. idei évfolyamának IV. füzetében. A *gyanánt* helyettesít, de csalódásra épít, a *helyett* más tárgyat állít elénk, de nem épít csalódásra. Pl. Nemde hal gyanánt kygot ad ee hwneky. J. 564. De im jó jel gyanánt, ha nem csak képzelet, Galamb csoport szállong az őrtorony felett. A. Murány.

B) Miatt.

A *miatt* okadatul. Egyenértékű ilyenkor az okadatuló *ért* raggal, csakhogy az utóbbinál az ok magában a működő vagy szenvedő tárgyban fekszik, míg a *miatt* oly okadatulásnál használatos, hol az ok a működő tárgyon kívül fekszik. Az *ért* közvetlen, a *miatt* közvetett okadatuló.

Példák. Sokan hyweenek hw benne az azzonyallathnak myattan f. 636. Ki kellene égniek az hévség miatt P. 14. Ezek az veszekedések miá kel nékik elfogyniok, P. 129. Az Bocskai támadása miatt Pestet Török torkába ejtők. P. 441. Az testi halálnak rettegése miatt az Christus gyalázattyát elhalgatták. P. 162. Roszalkodások miatt sok országok pusztultak el. P. 667. Trója város a Görög Ilona miatt oda lett. F. 667. Szívszakadva kesergett Irénétől való keserves elválása miatt. F. 702. Füleit fájdalta a sok jövő menő kocsik miatt. F. 773. A sűrű sötétség miatt semmit sem látok. F. 839. Nem remélem, hogy itt maradásom légyen György miá. A. Toldi. Vagy erőt vesz rajta, vagy keze miatt (= által) hal. A. Toldi. Magát anyja miatt soh'se adja búnak. A. Toldi. Miatta fonnyadt el szép fiatalságom. Npkgy. II. 236. Én nem akarom, hogy az országnak romlása legyen miattam. Nkgy. 417. Mindennap kétszer háromszor összevesztek miatta. Npkgy. 37.

Nyelvemlékeinkben a *miatt* az eszközt jelentő *által* jelentményében él. De ez által mai használata még inkább igazolva van. Mert ha a céltnak tekintjük, a mint valóban tekinthetjük is, akkor az eszköz, mely a cél elést élémozdíja, okot adó, és minthogy ez mindig a céltn kívül fekszik, közvetett, okot adó eszköznek tekinthető. —

E szerint maga az *által* sem volna egyéb, mint közvetett okadatuló, és így a *miattal* egyenértékű.

Fölösleges mondanunk, hogy az eredeti funkciójából kiszorított „miatt” az *által* és *ért* viszonzószókkal van helyettesítve; bár a ford. codexben feltűnő ingadozás tapasztalható, a hol *miatt*, *által*, *ért* majd minden különbség nélkül használatos.

Példák. A malaszt kedeg $\chi\epsilon$ miat (által) let. M. 343.

A töruen Moyses miat (által) adatot. M. 338.

Viadalnac miatta ki irtatnac soc nemzetec. B. 17.

Ig vágon iruan propheta miat. (által). M. 191.

Minden ky ffegywert veyend ffegywer miat (által) vez el. J. c. 442.

Az terwen Moyses atal adatott. J. 624.

Leztek ty gywlófeghben myndeneknel az en newem-
erth (miatt). J. 500.

Sokac hűnec ő bele a memberinec zauaert. (miatt).
M. 345.

E férfíwnak regi baratsagaiert (miatt) tézik uala.
B. 54.

C) Végett.

E viszonzónak a legkisebb szerep jutott említettem társai között. A miint legtöbb jelenség mutatja, a nép nyelvben csak nagyon ritkán használatos, az irodalmi nyelvben sem igen gyakori, és úgy látszik, hogy nemcsak a régi, de a középkorban is teljesen ismeretlen; Molnár és Páriz Pápai legalább nem ismerik. Oka ennek talán azon körülményben rejlik, hogy nagyon is csekély a különbség, mely közte és a végokot vagy céljt-jelentő *ért* funkciója közt létezik, és csak néhány példa leginkább Aranyból a forrás, melyből teoriáját e csekély, de mindenesetre létező értelmi különbségnek levonhatjuk.

Az *ért* jelenthet végokot vagy céljt, de kizárólagosan megmarad ezen funkciója mellett. A *végett* vele egyenértékű, de a végok egyszersmind eredtető, működtető ok, azaz a cél egyszersmind oka a működésnek. (V. ö. a német „für, wegen“.)

Példák: Hogy vér a vért ne ontaná. Hiú bálványi végett. A. I. 163. Ertekezés végett Hozzád küldene egy tábori segédet. A. Mur.

Nem is messze kelle fáradni a végett. A. Toldi.

E szerint helyesen mondanók: Az ellenség előre nyomódék a vár elnyerése végett.

E házat lerombolták a város csinosítása végett.

Lelket vefte ky hw barátja végett (e. h. barátjaert).
F. 781.

SONNENFELD MÓR.

Silari

BALÁSFY TAMÁS MAGYARSÁGA.

IV. Szólamódok és közmondások.

Sajátságos, még pedig igen gyakran népies szólamódokban és közmondásokban szintén bővölködik a „Tsepregi iskola”. Mondatszerkesztése sokkal fejlettebb és változatosabb, mintsem várnök. Bonyolultabb és nehezkesebb mondatokkal legtöbbször csak oly helyein találkozunk, melyek latinból való fordítások. Valamint az eddigiekben, úgy itt sem ural a szerző semmi feltűnően kiváló tájszólást; mindamellett akadunk kifejezésekre, melyek határozatlan elárulják, hogy erdélyi származású íróval van dolgunk. A kifejezésbeli velősséget úgy látszik, Pázmán hatásának és a népies nyelv alapos ismerésének köszönheti. Szórendje csak ritkán eshetik kifogás alá; idegenszerűségek, főleg latinizmusok a (conj. imperfect. latinos használását leszámítva) csak elvétve fordulnak elő az egész könyvben; szóvonzata igen gyakran a középkori nyelvemlékekre emlékeztet. Mindezek hadd tünjenek ki a következő példákból.

Az álnok és Mennyországból le esett Ellenség, mely az Embereknek üdvességeket mint egy gyomra rágásával, szive szakadásával, és maga meg emésztésével irigyli. Esz.

Annyira nagy hatható rívogatással tudgya ez (Pázmán) őket úrrogatni. Esz.

Igen pökte a markát. Esz.

S nem is félek azon bizony, hogy soha, se a Lutherista se a Kálvinista Praedikátorok... ez ellen az igazság ellen igazságot állithassanak. Esz. (Erdélyben ma is közönséges tagadó mondatszerkezet).

efféle folyó fenéhez vastag kézzel kell nyúlni, mellyet én ez után sem kéméllek tőlök, a még életem halad. Esz.

jobb lett volna néked akkor inkább aludnod, mikor azt irtad, a mit irtál. 4. l.

tserben maradsz. 4. l.

falbarúghatod. 4. l.

Bezzeg . . . nem ilyen nyaka szegett vala a mi Országunk. 8. l.

szátokba vagy on rágva, tsak hogy torok gyék bánt benneteket, s'azért nem nyelhetitek-e! 9. l.

Bezzeg Atyámfiái nem sok savát nyaltátok ti-is a Dialectikának. 11. l.

bot-ugrott-ki a ti szurdéktokból, s igen alágyatokra esett. 12. l.

ha fel-éred elméd festékével. 14. l.

Botok vagytok a tegzetekben, . . . ha ezt nem értitek 15. l.

a ti Ubiquitástok . . . a Hogyai valláshoz szomszéd vallás. 19. l.

ugyan fogak-ki-ül ki-mondja (Luther). 24. l.

de ti szégyenlitek, és ebben ugyan jól cselekesztek. 29. l.

felettle lenne ez immár ti tölletek. 30. l.

Ahon az üdö hozza, a Polgárok sorjában dolmány felakasztva a vadászástúl sem tiltyátok magatokat. 32. l.

Illyen igen látott, hallott emberek vagytok ám ti. 32. l.

s a mennyivel távúl vagy on mind vallásával, s-mind magatartásával Pázmány . . . ti tölletek, annyival távúlabb vagy on ti nálatoknál a Hogyaságtól, és ti annyival közelebbek vagytok ahoz. 33. l.

Vakot vetett a kotzkád. 33. l.

Minden botnak a végén vagy on a feje. 32. l.

a mit rosszul fogadtál, még rosszabbúl állottad-meg. 37. l.

Ubionest, ott ne keress. 42. l.

nem vagyunk olyan fejetlen lábok, mint ti. 44. l.

az Úr Isten a mi imádságink-által meg-engezteltetik a halottakhoz. 59. l.

Faustus . . . külömb külömbféle tudományokban tanult (ember) 69. l.

Sz. Kelemen világosan taníttya a halottakért-való imádságokat lettnek lenni az ő idejében. 72. l.

Bezzeg megvakarhatod ám itt a nyakadat. 73. l.

vagy két szóval erről akarlak meg-inteni. 76. l.

Magyarúl nem fordítád a Tertull. szavait, talán azért, hogy a kik tsak Magyar írást értenek, markodban ne kapnák, a mit nem igazán mondasz. 82. l.

Itt vagy on a dolognak a sullya. 84. l.

Bátya, karón mutatsz te Tar Varjat. 85.

A Centuriák irói, egynehányok nem nagy hadra valók,
tsak a mi napi Luther-Kálvinista Praedikátorok voltak. 85. l.

hogy fér ilyen képtelen nagy vakság a fejetekbe. 97. l.

Igy szólesz azért te Praedikátor igen nagy markod
köpésével. 200. l.

a botbúl nem léssen borotva. 101. l.

a te túl lött nyilaidnak mind innet állanak az allyok
101. l.

te nálad mind egy a paczals-a tüdő. 102. l.

Bezzeg immár . . . vólna nekem-is módom a fejed
szapullásában. 105. l.

lássuk mitsoda tseber rudat készített néktek Sz.
Cypriánus Doktor-is, a kihez, ha módotok volna benne, örömost
kötnétek a tsépet. 105. l.

a te sulykod gazban esett, s-te perdítetted oda. 106. l.

ezt a köntöst-is . . . igazán találták volt reád mérni.
110 l.

Itt, Atyámfia, vagy hímezem, vagy hámozom a dolgot, de
bizony hazugságban maradtál. 111. l.

maga sz. Ambrus magát meg-magyarazza. 111. l.

Mikor ezt az áldozatot áldozzuk. 115. l.

de hogy több dolgaiddban is meg-érjelek . . . 119. l.

nem-is kellene rólok emlékeznünk abban a gondban, mely-
lyet rólok viselünk 120. l.

el-rúgod bizony a kelepcezét lábod alól. 121. l.

hiszem, hogy mely igen meg-ütötted légyen ebben a
dologban az inadat.

De tudom mért fonod ez előtt az igazság előtt inadot.
129. l.

Bogár után indultak. 129. l.

nè támaszkodgyunk a mitulajdon értelmünkhöz
134. l.

ha . . . engednétek, uraság volna a tiszolgalatotok.

138. l.

nem jól főzte a flastro mot, noha ugyan nagy konyhákra
is hordozta az irás fazakat. 139. l.

nem az a dolognak a бүккенője. 141. l.

Im minden-képen dajkálkodnám veled, tsak jóra nevelhet-
nélek. 143. l.

hiszen láttad, ha szemed volt. 145. l.

a más ember szájával évén, kárát vallodd falatidnak.
156. l.

Vagy ujjodból szoptad, vagy valamely bogár után mentél.
158. l.

Igen néki szoktál Praedikátor a Bagaria meg-
eresztésnek. 161. l.

ezt a dolgot is rajta veszted. 161. l.

Negyedik vádolásod abban áll, hogy Pázmány ritkán hozza,
elő igazán, és épen az írásokat, hanem hol el-hágy benne,
hol hozzá téssen. 163. l.

A kit ennyiszor meg-kaptunk ajaka simaságában,
. . . nem szükség volna annak több bersen orczája megfestésére
163. l.

oly hegyes az elméje, mint a botnak a butykója, és
csak a küszöbről köszöntötte az Apollónak Parnassus-
ban lakó seregét. 164. l.

a mit felöled írok, . . . fejedre is rakom, 's jónak
mondlak, ha lerázod a tetédről. 166. l.

te-is az ellen vered a falba nyavalyás fejedet. 173. l.

ím elég szösztszerzettem néked, tsak fonhas-
sad 178. l.

a hazugok tántzokon-való jártadat megmutatom. 180. l.

fülemiléknek akartok láttatni, de azért ugyan tsak bagoly
módon ugattok. 180. l.

Ís így az embereknek-való lében lótsakodván
(a mi téget nem illet), a lant pengetéshez-is hozzá
nyúlsz. 180. l.

a ténnen fejedre sulyokúl hoztad előmbe (az ellenvetést),
s-ím majd rajtad-is esik. 183. l.

KIRÁLY PÁL.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Garnyatág: görnyeteg,
száraz. V. ö. gornács, gor-
nyad, környeszt.

gazdám-asszony ö ke-
gyelme (Erd. tört. t.)

gincz-göncz (l. genye-
gunya (Tsz.).

gerjedetözt (Czech Cod.
Mátyás 71.).

gira, diján marasztó
gira.

gondság, embernek
élete s e világon léte

épen merő gondság (Mol-
nár A.)

gonoszvégre magya-
ráztatik. (Moln. Alb.)

gyalmostó (Moln. Alb.)

gyanul, meg igekötővel (B.
Szabó D.); rágyanul = gya-
nakodik (Ormányság).

gyarlag, régiesen írva gi-
ahrlag: gyalog (Orbán Bal.)

gyépsziget: oáz (Szen-
tek Leg.)

gyerkő: gyerkőcz. (Kath. Népl.)

gyermecskés-féle. (Gelei Kat.)

gyótakozás (Sz. Lászl. Leg.)

gyurgyi-tik (Tájszt. I. csuta).

gyurkó: kancsó. (B. Szabó D.)

gyűjtékima: collecta (Lónovics).

ha, ideig-háig, időre-hára, későre-hára (tájszók.). Haki, hami (Erd. tört. t.). Hahog v. hahoz a ki sok ha, hát kötő szóval tartja és tartóztatja beszédét. Hahog.

hagy, hagyom bűnössé magamat (imakönyv): igaz zá, csúffá hagyni (Moln. A.); két részét számon hagyja kezébe. (Erd. egyh. t. a.); hiján hagyja = hiánosan hagyja; behagyja v. beadja derekát a birkozásban; egyik keze adja a másik nem adja = adná is nem is; Innen: számába hagyni; Isten akaratjára hagyakozni v. hagyatkozni; lelkesden hagyom = te légy felelős érte, nem én.

hajótörött: naufrage. (B. Szabó D.)

hajt, birodalmába hajt (Moln. A.) bányát hajt (Kapnik); kihajt poharat egyhuzomban; ajtót behajt; papírt behajt. A székelyeknél annyi is mint: hajít vagy

a mint ezt ök ejtik: hanyit, p. o. hajtsd ide azt a loptát; kapóra hajtás = kapóra hajítás.

haladály föld: csuszamós hegyoldal.

haladoztat: halogat (Erd. tört.) hallgat: tölle hallgat (Erd. tört. tára); hozzáhallgat (Moln. Alb.); felhallgat leczkét = felmond dat leczkét; elhallgat vele v. valamit.

hálol: 1) aklál, összeaggat (Tájszótár. I. aklál); 2) palástol, leplez, eltakar szem elől, elhallgat (Pázm. Pét.)

hamar, hamarnap (B. Szabó D.); hamarétel = hamarjában készített éték; hamarkész; hamarporu = hirtelenmérgű (B. Szabó D.); hamarja futás = versenyfutás (Faludi); hamarétű.

hamint: mintha. (Leg. K.) hányatos: vitézkdés. (Vadrózsák.)

harmadára-járás: harmad-vasárnaponkénti papi szolgálat t. i. valamely fiókegyházba. (Erd. tört. egyh. adatok). Harmad-unoka = trinepos (Páriz P.).

háromképen (Debr. Leg. K.)

hárseper: I. madárseper.

hasonlatik, (Münc. Cod. sat.) E szerint lehet csatlatik, örletik, zsarlatik, oszlatik.

használtató (Tájszótár a kapocs alatt) Igy: hallató,

kellető, születő, talál-
tató, tétető, birató (Erd.
tört. t.) helyzető, beszi-
vató (ég) l. ezt, megkiván-
tató, legeltető, tartató
(Gelei Kat.)

Hathagyó és husha-
gyó: quinquagesima. (Lányi
Cod.)

hatmány: effectus (Brassai).

hátrál: hátráltat, akadályoz
(régí könyv, Kapnik).

hazánki, mint városun-
ki (Pár. Páp. Tanodai lapok).
Olyszerű mint: gyermekko-
rodi, szülöttteföldemi.

házbiró: pater familias.
(Sylvester).

herdő: erdő. (13-dik szá-
zadb.).

hevénten, p. o. vas he-
venten nyújtható (Táj-
szót. l. iszkodik) V. ő. he-
ven süt a nap székelv szó-
lást, és hevenyén, heve-
nyében, hevendibe = he-
ventében.

hív. híj, csak Joaz volt
híja, hogy Sz. Dávid
nemzetsége el nem fo-
gyatkozott (Moln. Alb.);
híján venni = apprehen-
dálni, (Kapnik); A summa-
pénz híját egyébbel tel-
jesíteni ki (Kapnik); híján
adni: = hiával adni: sok
hiával vagyunk még; ő
még hiánabban méri =
hiánosabban (Kapnik); hja-
mértékkal mérni v. fele-
híjamértékkal; felehíj-
ával v. félighíjával kap-

tam, így: harmada-híj-
ával.

hijul — elhijul = hiuvá,
haszontalanná teszi, kihijul =
kikopik-belőle (B. Szabó D.)

higanyu, Páriz Páp. hi-
gányú.

him, ne keresd itt hi-
mit a tiszta életnek (B.
Szabó D.). Mindenféle him-
hámval áll elő beszédé-
ben; se híme se háma;
rosz himbe-nembe áll a
dolga (Kun-Szmárton); an-
nak a dolognak szere is,
hime is, ágaboga is van
s mind a hárommal be-
szélni kell (Nyelvőr 1872
IV. f. „székely sajtáságok“).

hinga, melléknév is: ingó
Gel. Kat).

hirdet, felkelésre hirdette
a népet 1660-ki pesti körlevél);
felhirdetni a falut; be-
hirdetni a birákat. V. ő
felhirdet.

hitfeladás (Erd. tört. tára).

hiuzakos: hézagos?

hivellő: legyező, lebellő
(B. Szabó D.).

hóbort: hóbortosság (Pár.
Páp. l. Vappa.) Nem tarto-
zom tünni hóbortját
(Kapnik).

hódlott: hódoltatás által
elpusztult; meghódlott fal-
luk. (Erd. tört. t.)

holmelyik: amelyik; hol-
melyik faluba igen sok
korcsoma, ki-melyik mi-
érő, melyik aszszony
tudja. (Vadr.)

holtai: holta létében való, halálát illető, (Páriz Páp. B. Szabó D.) Mintegy halottai, a mint: ifjontai, álmottai, imettei. Ebből érthető a halottai ből kifejezés.

hom? (Korunk tárczája 1865. májusi valamelyik szám).

homlo, tán: omlal? a N. szótárban a Bécsi Codexből, mely szerint elhomlo = elomlaszt.

homlok, ragtalan is határozóképp vétethető, így: homlok ütköző — homlok elle-

nébe v. szembe ütköző, vagyis értelem-ellenes (Udvardi); homlok bukra = homlokra bukva, homlok bura = homlokra borulva (tájszók).

hornyok: homlokráncz (a NSzótárból kimaradt).

hozzábékél, lábaihoz békélett (B. Szabó D.)

hozzáfül a gyalázat. (Pázm. P.)

hullomás, férge alma-hullomás (Vadr.).

hülled: csülled. (Tájszót. I. rozsféreg.)

LŐRINCZ KÁROLY.

ADATOK A NYELVUJÍTÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

Kazinczy Ferencz munkái. Pesten. Trattner János Tamásnál. 1815.

VI. kötet. Ossiánnak minden énekei.

Ábráz: ábrázat 210, †
árny: árnyék 27.
árnyalak: schattengestalt der scheme, 28, 35.
árnyoz: schwärzen, 15.
bajpajzs: schlachtschild, 47.
balkány: 1) moor, schilffeld, 2) der sund. 59, 288.
barcsa: distel, 39 (és több helyen).
bék: béke, 211,
bog: ág, ast, 194 Kr. nodus; csomó.
borzanat: borzadás, 101.
böffenés: geheul. ű (a szelindekek böffenése: das geheul der doggen.)
börszedelet: der riemen, 17.
csataj: getös, 159.
cserehát: highland (a skóciai cserehát) XI.
cserénként: abwechslend, 8.

csergeteg: patak, 24. †
csermelyés: schlängelnd, 6.
csillagló: csillagló szem, 26.
csörget: hegy csörgete; bergstrom, 285.
csösszen: gyámbotján csösszen elő az agg Ossián: csoszog 285. *
czirmos: grau (czirmos kő) 81. Sz. D. szennyes, mocskos.
dagály: schwall: gözdagály, 112. M. Alb.-nél: furor. Kazinczy is használja olykor ebben az értelemben: az előtt lelohad a széldüh dagálya = ihr weichet der windsbraut wuth. 77.
dall: besingt (tárgyiasan van használva) 68.
damasz: eber, 24 Sz. D. nagy kamasz disznó.
dics: dicsőség, 24.
dombor: die wölbung (dom-

borát rozsdák feketítik: rost
schwärzt ihr die wölbung) 286.

dombvölgy: bergthal, 7.

döbögő: pochend (döbögő
melly) 77.

dölyf: 264. S. J.

dördület: donner, 9. Sz. D.

eldöd, 165. Sz. D.

előtömül: sich entdrängen, 6.

erőstevő: vollbringer (dicső
tettek erőstevője: v. groszer
thaten) 73.

estvély: este, 240 †

édest: édesen, 24 *

ék: ékesség: schönheit, 166,
179.

fekv: die stätte.

fennföld: highland, VIII.

fenyér: die heide, 7. Kazin-
czy szerint „fenyér“ iszapos föld.
Hibásan. Tsz.

fényvilág: strahl, 152.

folyong: strömen, flattern,
185 (hajai a szélben folyonga-
nak: im winde strömt ihr haar).

galád: der feige, 153. Kr.
nequam, sordidus.

gazdás: gastlich, 213 (gazdás
békével; mit gastlichen frieden).

gomoly: felleggomoly: wol-
kengewog, 210.

gömbölyeg: kreis, 50 †

gőzlet: ködögözet: nebelge-
dünst, 122.

gyakni: elgyakni: schleudern
(Svaran elgyakta láncsáját:
schleuderte Svaran den speer)
141 Kr. más.

gyönyör: libido, 186.

gyönyör: gyönyörű, 5, 3.

győzedel: győzedelem, 92.

gyulongás: liebe, 165.

gyülöng: felgyülöng: sich
sammeln, 253.

habzat: woge. 185 Kr.

hadnagy: häuptling, kampf-
held, 18, 39. †

hajzat: gelock, 11.

hangzat: melodie, 244. Kr.

heveder: öv: gurt, 99 †

hevenyeg: schwül, 241.

hölgy, 27. -

FISCHER IGNÁCZ.

IKER SZÓK.

A magyar Nyelvörben (II. 447. l. — III. 362. l.) Ihász Gábor
által összeállított iker szókhoz járuljanak még kiegészítésül vagy
inkább pótlásul — mert kiegészítve még bizonyára ezekkel sem
lesz a hosszú jegyzék — a következők:

á dá z ni - b ó dá z ni (jelen-
tése?) Ny. I. 378.

á m u l - b á m u l.

á s - v é s Ny. III. 177.*)

b i k é d i k - b ö k ö d i k egy-
mást. Somogyban halottam.

c s a t t o g - p a t t o g Ihász,
Nytan 127. l. V. ö. Ny. I. 229.

„Itt csattognak, itt pattognak.“

c s a t r a b o j t a: apróságos
Ny. I. 231.

c s e g e - b i g e: csög-bog M.
Nyelvészet VI. 320. .

c s i g a - b u g a: csiga-biga Ny.
I. 44.

c s i g a - l i g a: csiga-riga,
csiga-biga. Ny. I. 232.

csigni-lógni: (csüggni-l.) késedelmézni Ny. II. 184.

csivirgós - csavargós töke Ny. I. 467.

csotlik - botlik: csetlik-botlik; „addig csotlának-botlának, a míg reánk tanálának“ Nyelvőr II. 224. (megcsoszték - botlék u. o. bizonyosan csak íráshiba e. h. megcsotlék-b.) — „Mind addig tsöklöttenek, boklottanak rittunk, míg nem minden apró tsikorgás kannunkat öszve nem tsöklötték, boklották“ u. o.

csórimóri? Ihász, Nytan 127. l.

csügbüg: csög-bog; és: czók, husnyomtaték; csege-bige is.

csüngeni-lüngeni: csüngeni és lógni M. Nyelvészet VI. 320.

csünge-lünge v. csüngő-lüngő: „csüngő virágú növény, tán fukszia“ (?) u. o.

czep-czupa: holmi, ruhaféle, lim-lom, czele-czula Ny. II. 135.

czicza-macza: reketye v. füzfa barkája (Tsz. czicze-macza u. a) Ny. II. 375. — Mesében hallottam eredeti „macska, czicza“ jelentésében is.

cziczuka - maczuka: „cziczukának maczuka fia: hitvány jószágnak fajzata is hitvány“ Ny. II. 274

czula-bula: „czula rongyolék“ (tehát a. m. czele-czula) M. Nyelvészet VI. 321.

dereberél: tereferél, dere-darál u. o.

derél-darál: morzsol, és tereferél v. dereberél, sokat szól u. o.

derül borul: Ny. I. 330. dürgís-dorgás: „tudja a dürgís-dorgást: tapasztalt, jártas (benne)“ Ny. II. 130.

ekel-mekel: „elekelte-mekelte: akadozva mondta el“ Ny. I. 225.

erdőbe-berdőbe fejetlen kutya jár: fejsze. Ny. II. 468.

etye-petye: egyebugya? Ihász. Nytan 126.

farkas barkas a mesében (Gyulai, a tyúk, és a farkasverem).

firig - forog: ireg-forog. Balásfnál Ny. III. 360.

gezemicze: gezernyicze, giz-gaz Tsz.

gezemucza: giz-gaz Tsz.

gezemuz a: alj gabona M. Nyelvészet VI. 328.

girbe-gorba = girbe-gurba Ny. II. 131.

herde-hurda = herdehurdi Ny. III. 167. (serteperte szó a.)

herte-perte (= serteperte?): „tátos ló neve“ Ny. II. 474.

hetlekotla = heklehukla Ny. II. 507. (ezen szó a.)

hetykepetyke (Tsz. hetyke-petye bizonyára sajtóhiba; Nsz. hegykebegyke): pökhendi ember Ny. II. 93.

hiblihubli: herdehurdi Ny. II. 507. (ezen szó a.)

him-hám, himezés-hám o zás M. Nyelvészet VI. 331.

himes-hám os: Balásfnál Ny. III. 360.

ia-fiát: Arany, Toldi est. I. én.

iczeri - biczeri? Ihász, Nytan 126.

iczi-piczi; iczin-piczin Ny. II. 177.; iczinke-piczinke Arany L. Népm.

idros - bodros: pl. taraj, Ihász Nytan 126.

igyérédi - bigyérédi? (v. ö. igygyel-bigygyel Ny. II. 551.) Ihász, Nytan 126.

ikczis - bikczis? (v. ö. iczkeficzke, iczkiviczki) Ihász, Nytan 126.

illan-villan: „tünedez sebesen“ M Nyelvészet VI. 331.

irég-forog: „irgém - forgom“ Ny. I. 229. V. ö. ürög-f. sűrög-f.

ityégfityég = itogfitog Ny. II. 552. ezen szó a.)

izog-mozog: izég-mozog Ny. II. 468.

kakas bakas a mesében (Gyul. A tyuk és a farkasv.)

kendőz-ö-fendőz-ö: kenő-fenő (Ny. III. 26.) Balásfinál Ny. III. 360.

kilincs - kalancsos v. kalancsos: tekervényes (utca stb.) M Nyelvészet VI. 333.

kipéd-kapod = kipéz-kapoz, kikapod-kapod Ihász, Nyt. 127.

kipég-kopog: „csak uk kipégett kopogott az ódalm bordái között a csákán foga“ Ny. II. 177.

kipkod-kapkod = kipked-kapkod (Hevesben hallottam).

kivirczöl kavirczol (jelentése?) Ny. I. 378.

klipit - klopótórium: kotyogós üveg. Tudom. Gyűjt. XVIII. III. k. 95. l.

körükara: körülbelül, kö-röskörül Ny. II. 184.

lecs-poccs: lics-locs. Tsz. libég-lobog: „Piros kendő a fejről libég-lobog“ népd.

lics-poccs: lics-locs Tsz. likedik - löködik a bor-gyukat a marhák. Somogyban hallottam.

lityég-lotyog: Ny. III. 80. (lity-loty szó a.)

locs-poccs: lics-locs; — locsé-poccsé Balásfinál Ny. 360.

miszit - maszat: szemét Tsz.

nyulam bulam (Gyul. A tyuk és a fv.).

öz-böz: üz, kerget; „ezek bennünket annyira megöznének böznének“ Ny. II. 225.

özem bözem (Gyul. A tyuk és a fv.)

piczipirindiczke: Ny. II. 279.

pireg-pörög: Ny. II. 93. piros-pozsgás.

pittég-pattog: Ihász, Nyt. 127.

reczeficze is (recepisse? Tud. Gyűjt. XVIII. III. k. 95. l.) ilyen alakot öltött.

rénget ringat Ny. I. 378 rigirugi egyik a másikat Ny. II. 184.

rissz-rossz Ny. I. 378.

rontom bontom testem csontom; táncdal, Erd. Népd. — rontó - bontó Ihász, Nyt. 127.

rög rág Ny. I. 378.

sundabunda: „csalfa, ingyen élő; persundám-bundám szerezni: csalfán tenni magáévá“ Tsz.

szerte-szét, szerte-széjjel, szana-szét.

szityol-szotyol Ny. II. 224. szityél-szotyol 225. = szityég-szotyog Ny. III. 218.

szí-szó: né hallgass minden szíre-szóra. Ihász szerint a. m. szélre-szóra (Nytan 127).

tág-bággyerek: ángó bángó, málé Tsz. telesmán szó a.

tára-vára: tárva nyitva Ny. II. 181. V. ö. tárivári Nsz. tenyeres-talpas.

tetés teli: telides teli Ny. I. 332.

térül-férül v. térül-fordul M. Nyvészet VI. 352.

tipitsz-tapotsz (azaz tipidsz-tapodsz) Balásfinál Ny. III. 360.

tiri-piri ludláb: arról szokták mondani, ki olyan dolog körül foglalatoskodik, a miből semmi sem lesz T. (Ilyen játszi bokros kifejezés még sok van, kül. a gyermekmondókákban; pl. egyetem-begyetem, Sándor-Bándor stb.)

tüzni-fokozni: „nagyon tudakozódni, kérdezősködni Ny. II. 327.

tyukombukom (Gyul. A tyuk és a farkasv.)

utfut, minden házba belefut Ny. II. 89. — utófutó: kóborló Ny. II. 131.

vápa-hupa: több vápák a bérczen; vápahupás: gödrös. T.

zirég-zörög a csákányi malom Ny. II. 335.

zongó-dongó: hust béköpő légy. T.

Pekesz-pákász (114. l.) mit jelent?

SIMONYI ZSIGMOND.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

Kazinczy újításai.

A „Magyar Nyelvőr“ ez idei több számában Fischer Ignácztól ily című cikk jelent meg: „Adatok a nyelvújítás történetéhez“, melyekben a cikkíró úr többek közt a Kazinczy faragta szókat mutatja ki. A különös kegyelet és tisztelet, melylyel K. iránt viseltetem, a különben nyelvészetileg is érdekes cikket reám nézve még érdekesebbé tette. Először ugyan e tiszteletem K. iránt elfogulttá tett, de végre is átláttam hasznát a faragott szók kimutatásának; mert ez igen alapos mód elromlott nyelvünk megtisztítására; de épen ezért felette nagy gondot is követel. Mindamelletteljesen meg nem nyugodtam s önkéntelenül Molnár után nyúltam, hátha találnék nála Kazinczy faragta szót? S úgy is esett; mindjárt az első oszlopban öt vagy hat szót találtam. Annak

meggondolása azonban, hogy a czikk írója az összehasonlításnál Kresznericset használta, némileg tisztázta a dolgot előttem, s tovább nem is kutattam. A III. füzet azonban igen nyugtalanított s mintegy sok érdekességgel kínált; rászántam tehát magamat tüzetesebben nézni a dolog után, s egy kissé szellőztetni a dolgot. Fischer úr azt jegyzi meg, hogy a kereszttel jelelt szók már rég megvoltak, de Kazinczy élesztette föl, míg a csillaggal jelöltek tájszók. Ez utóbbiakat teljesen mellőzöm. A többiek kutatásánál kiválóan Pápai (PP.) Pariz Ferencz s Molnár Albert Mn. szótárát használtam.

Először azon szókat veszem elé, melyek, noha kereszttjel nélkül állnak, Kazinczy előtt is teljesen azon alakban és jelentésben voltak meg.

ablakrostély: Mn.-nál csak alkatrészei vannak meg s ennyiben volna újítás; de PP.-nál teljes alakban van meg az 1. lapon.

akadály, akadék: Mn. 6. lapon. B. 4. l. különben az akadály szó megvan Mikesnél I. 115. l. LIII. levél; mindkettő előfordul Pázmány „Kalauz“-ában 1766-diki kiadás 80. l.

békesség estürés: Mn. 33. l. PP. 22. Mik. II. 134 l. CLVI. lev. nem különben Rádai Pálnál.

elevenség: Mn. 96. PP. 55. eredeti értelemben P. Kalban 92. l.

ellenkező: Mn. 102. PP. 59. különben olvasható Káldi bibliájának 1626. kiadásában, Móz. II. könyv XV. 8.

eltökélés: Mn. 114. PP. 64.

érzés: Mn. — PP. 75.

javall: Mn. 219. PP. 145. Mik. I. 60. l.

vesztegetés: Mn. 547. PP. 386. Pázm. 86. l.

virágos: Mn. 553. PP. 390. Mik. II. 119.

végezés: Mn. 541. PP. 382. Mik. II. 171.

Másodszor azon szókat fogom elé, melyek mellett kereszt van, a mi azt jelenti, hogy régi s csak Kazinczy által fölélesztett szók. Azt várhatná az ember, hogy e szók legalább 50 évvel Kazinczy előtt használatban nem voltak; pedig e szó tudomány a Kalauzban számtalanszor előfordul. Hasonlóképp előfordul B. Orczynak 1760-ban írt költeményében több helyen, pl. a 47. és 51. lapokon. Ilyen szó az **udvar** (királyi udvar), a mely ugyancsak Orczynál olvasható a 91. lapon: A szalmás alházban találsz nyugodalmat, De fényes **udvarban** lelsz csak aggodalmat. 113. lapon: „Temjényezzen térden Császár **udvarának**“; továbbá Mikesnél II. 154. nem különben Faludi: „Neander álmá“-ban. Ilyen a **társalkodás** szó, mely Orczynál a 156. lapon

már megvan: Vegyd bé Francziáknak vig társalkodását. Fortély eléfordúl B. Orczynál kétszer egymás után a 112. lapon; a szövetség pedig a Kalauz 79. lapján.

A következő szókön ép oly kevésbé látszik meg a faragás, mint az előbbenieken. Eszmélő ily alakban nem fordul ugyan elé, de igen is eszmélem reputo, considero Mn. PP. Az eszmélő: denker tehát egészen helyes használatú szó. A nyomtató szót Fischer szerint Kazinczy „buchdruckerei“ értelemben használja. Mn.-nál nincs meg, de megvan PP.-nál nyomtató typographus. Ehhez sem kellett tehát faragás. Továbbá: előadás (erzählung) és habzás (unbestimmtheit); mindkettőt mint igealakot megtalálhatjuk eredeti jelentésükben Mn. és PP. szótárában. A Kazinczy által használt értelemben eléfordúl az első a Kalauz 87. lapján és Faludinál „Neander álmában“; a második mint ige Káldi szentírásában: Ap. csel. X. 17. „és midőn ha b o z n a magában Péter.“ Midőn pedig valamely író a nyelv szellemében s törvényei szerint képez szót, mint ezeket képezte Kazinczy, azt szófaragónak ezekre nézve nem hihetem, legalább azon értelemben nem, a milyenben e szót rendesen venni szoktuk. Azonfölül ily siker után azt hiszem, ha engedné időm, nem sok kutatás után főnévi alakjokban is szolgálhatnék velük.

Negyedszer még pár szót hozok csak föl:

alán y o m: Mn. 9. PP. 6. „lenyom“ jelentésben, míg Kazinczy átvitt „herabzetzen“ értelemben alkalmazza; elégtétel: Mn. 93. PP. 54; benyomás: Mn. 33. PP. 23; író. (autor); Mn. 232. PP. 154. schreiber; rettenhetetlenség (heldenmuth): Mn. 441. PP. 302. mint melléknév: imperterritus: ez pedig csak hősi szívvvel lehet valaki; segéllő (retter): Mn. 453. PP. 310. ezeknél = helper (segítő); már pedig a ki segít valakin bármí tekintetben is, azt valami bajból kiszabadítja: rettet ihn, tehát = retter... stb.

Több is akadna még talán, de mellözöm s megeleégsem ennyivel is, s tünődöm maganban, mennyiben lehetnek ezek faragott szók? Én csak azon eredményre jutok, hogy átvitt vagy kissé szabadabb értelemben való használatuk tette oly szerencsétlenekké, hogy a faragottság bélyegét sütötte rájuk az újabb kor.

(Míg egy részről a t. cikkírónak köszönettel tartozunk az egyes szók régi voltának kimutatásáért, más részről figyelmeztetnünk kell őt, hogy épen az idézett szókra vonatkozik az, a mit Fischer első cikkének kezdetén (76. l.) mond: „Kazinczy oly szókat is használ irataiban, melyek azelőtt vagy a régíbb íróknál vagy a nép nyelvében használatban voltak ugyan, de az újabb irodalomban nem voltak divatban. Ezen szókat is jónak láttam

újított szavai közé sorozni“, hogy tehát ezeket Fischer sem sorozta a rossz értelemben vett szóalkotások közé; s így e miatt semmiféle vád sem illetheti őt. A szerk.)

ALVINCZY ISTVÁN.

V e g y e s e k .

Szegődi (I. Ny. III. 352.) valóban elé is fordul a nép nyelvében. Lőrincz Károly háromszéki tájszónak közli a Magyar Nyelvészetben (VI. 351.) ilyen értelmezéssel: „Szegődi: pártváltoztató“, s tökéletesen ennyit jelent a Vörösmartyból idézett mondatban („a sors szegődi kénye“).

Kijönni már a Tájszótárban megvan „beérni“ jelentéssel: „Röviden jönni ki: nem érni be valamivel. „Székely szólás-mód.“ 321. l.

Bosporos Ny. II. 477. V. ö. még Gvadányi Rontó Páljában (8. l.): „Harmadik bosporba foghagymát aprított.“

Rója az utcát: erre a kifejezésre figyelmeztetett benünket Thewrewk E. Ny. I. 50. a járdataposó ellenében és idézett egy példát rá a Borsszem Jból. V. ö. még: „róni az utcát“ Bar. Magysg. Virági 257. l. és „falut rovó“ Tsz. a házaló cikkben.

Karakán-nak (Ny. I. 150.) még két alakjával találkoztam: 1) Nsz. kolokány = karakán; 2) M. Nyelvészet II. 415. (Torkos S. a göcseji nyelvjárás ismertetésében) „porokonnyá tette = por-rokonná, tönkre“. Ez nem látszik helyes szófejtésnek. A mi az utóbbi alakot illeti, v. ö. potorász e h. kotorász Nyr. I. 136. leptika e h. lektika Nyr. II. 560. pacsí e h. kacsó Tsz. csirikol e h. csiripol Nyr. II. 21. — A karakán szót használja Komáromy Nyr. II. 363. (11. sor al.) „kificzamodott, nyakatekert“ jelentéssel.

Nyomadík, melynek jelentését Nyr. II. 113. nem tudtam kitalálni, a Nyr. I. 186. közlött gyermekmondókában („Ló, ló nyomadik“) bizonyára ugyanaz a szó, mely a Nyr. II. 326. van közölve: „Nyomadík: a szikkadni kezdő sárban hagyott embernyom.“ Természetes, hogy nyomadék nem csak embernyomot, hanem mint amott látjuk, lónyomot is jelenthet.

Vágány és percz, melyeknek helyességén kételkedtem (Nyr. III. 411. és 410.), benne vannak már a Tszban mint balatonmelléki szók. Az utóbbinak „minuta“ jelentése, lehet, hogy az irodalmi nyelvből szivárgott a népébe, de a „töpörtő“ jelentés bizonyosan a perczegéstől vagy porczogástól van véve, ámbár ilyenkor én mindig pörcz-nek hallottam.

Tömkeleg és senveleg helyett Király Pálnak a 406.

lapon bizon jobb lett volna azt mondani, hogy labirintus és affektál; Őtánár helyett is a 402. lapon Ihász Gábornak megtette volna a professor vagy tanító.

SIMONYI ZSIGMOND.

A MAGYAR NYELV.

A regényirodalomban.

„Még is mozog a föld.“ Irta Jókai Mór.

Hosszúra nyúló kimutatásunkat immár rövidre kell fognunk; azért az egyes osztálybeli hibákból, a melyek különben lapokat töltenek be, csak mutatóványképen sorolunk fel néhányat.

IV. Rosz helyen álló határozók.

A határozó rendszeren a meghatározandó szó előtt áll. Ezen szabály alól azon esetek képeznek kivételt, a melyekben más mondatrész emelendő ki. — Lássuk hogyan bánt Jókai a határozóval; lássuk, mennyire czammogóvá teszi a leggördülékenyebb mondatot is az által, hogy a határozót uszálynak hátra veti ott, hol annak elül volna a helye.

Vidám és komoly társalgás keletkezik *vegyest* I. 6. mintha elveszett tárgyat keresne *mindig* a földön I. 15. Az átkozott diák előtt egészen oda volt a tekintélye *már* I. 42. Béni bácsi megrettent *nagyon* I. 169. Egy *perczig* homlokára tette az ujját *nagy okosan* I. 172. Hej *roszul* érezte e szóra Béni bácsi magát *nagyon* I. 182. A hét órai harangszó után *jócskán* II. 13. rákvörösre gyuladt arczát fölemelte *vakmerően* II. 34. És ő is azt tudja *jól* II. 41. Kálmán elmélázott *mélyen* II. 53. Minő viharteljes élet *fog várni* a leányra *most* II. 55. Pedig koldulni fognak *egykor* II. 57, s aztán ülhetünk a tömlöczben *nagyméltán* II. 79. Hogy felugrott a helyéből *mérgesen* II. 81. Beszélni akar valami dologban *sürgetősen* II. 119. A szép asszonyt mulattatta *ez nagyon* II. 146. *Legalább* Kálmán elolvashatta *háborítlanul* a replikája végét (Igy: Kálmán *legalább háborítatlanul* elolvashatta replikája végét) II. 149. Találkozott is vele *nagyszerűen*; *de nem veszhett bele* (Helyesen: *de nem köthetett bele*). Küldje el ezeket a leveleket annak *ingyen* II. 197. A főúr a kannibálok között szeretne *inkább* lenni (Jól: a főúr *inkább a kannibálok között szeretne lenni*, — mert a súly a kannibálok van) III. 35. Le is sunyja a fejét a két konya fülével *csúnyául* III. 72. Bertinek *most* tetszett *már aztán* ez a tréfa *tökéletesen* III. 92. Nem tudom, melyikünknek a *feje fog fájni jobban* (Jól: melyikünknek *fog jobban fájni a feje*) III. 114. Talán a syrennek is szokott *híme* lenni, mely odaül *néha*

III. 133. Tehát Bálvándy volt az oka mégis III. 142. Szép sylphid termete vonaglott kínosan a pázsiton fekve III. 154. átfutott sebesen a ledöntött fenyőszálon III. 156. Sára asszony pedig intézkedett közben IV. 62. A főispán nagyokat ásitott már IV. 77. Meg is tette a hatását kétségtelenül IV. 142. Kálmán érté, hogy sorsának forduló pontján áll most IV. 164. holnap Fejetlent fog belőle csinálni rögtön V. 139. Ez kigyógyítja majd V. 145. Kálmán csak nézett rá hallgatva V. 152. Meghódítjuk vele a hűtlen közönséget újra V. 153. Kálmán örökre velünk marad most már V. 156. Azt mikor készíti el már V. 188. Csak az a szanta Biróczy jönne még elő egyszer V. 217. Egy-egy jó czimbora sajnálta nagyon, hogy Bálvándy mért nincs itten most VI. 14. No az bizonyosan jó helyen van már VI. 15. Tehát Katinka unta magát nagyon VI. 122. egy vázolt kép alakjain dolgozik tovább VI. 138. Es itt sem sokáig marad már VI. 142. s azzal hazatértek ismét VI. 146. sat. sat.

V. R o s z ö s s z e t é t e l e k.

Gyakran négy szót is egybeír néha kötő jellel, máskor a nélkül; az összeírottak nagy részének első tagját mellék- vagy igenévi jelzők képezik. Példák: a népség közbotránkozására I. 14. Mind a két szájszeglete, a lábujjhegyeire emelkedett s a homlokránczaival I. 128. aranyporzóval I. 148. szerencse kegyét I. 143. ezüsthuszast II. 15. odafüleljen II. 21. nemnagyurak II. 29. gyermekjátótársasága II. 55. kertrenéző II. 61. sötétcsokoládészin II. 65. kőfeszület emlék-kereszt II. 93. német-levelet II. 97. végétvetni II. 102. birtokhajhász-vágyak rémeseményei II. 102. lószőr-kravatlijában II. 105. vaspánczéllal II. 120. íróasztala II. 120. kravatli-masliját II. 108. élőparázson II. 128. öregasszonyoságnak II. 157. aczéllakatra-járó tárczával II. 168. kopottruhás, keresztülfogott II. 150. ur-lak III. 37. Ur asszonyukon III. 61. ingallérja III. 159. szótfogadott IV. 9. színjátótársaság IV. 17. színész-társulatot IV. 18. tárgyat keresse össze IV. 46. utibaj IV. 58. végehosszanemszakadó IV. 60. szénás-szekerek IV. 61. diófa-asztalt IV. 68. sávolynos-abroszszal IV. 68. ezüst-tányér csin-tányér IV. 69. vál-uton IV. 91. kutya-cenzor IV. 113. himzett-frakkos IV. 153. gyémánt-forgóval IV. 156. pelyhesszakállu IV. 157. lovag-ostorát IV. 185. nevetségessétételig V. 44. rondafészek V. 83. Mi indoka volt e kihallgatásnak? V. 97. vadszölvényigebotra VI. 35. sat. sat.

VI. K ö v e t k e z e t l e n s é g e k.

A gúnyversek, miket I. 20. és „gúnyköltemény, melyben I. 27. Tud is sírni tizenyolcz esztendő ember magabáján I.

80. és „*Most azután* egymás nyakába borultak és sirtak. Ez már nem a *maguk baja* volt. I. 81. Otthon tanítottak *neki mindent*. Jól megtanították *mindenre* I. 163. *tulipán-hagymát és tulipánhagymát* II. 66. Ime, ez Csollánné levele; most vesse ön egybe *azt* a kettőt. Azt, a *melyet* Csollán Berti küldött ön által a nejének, s aztán ezt a másikat, *a mit* a nő küldött ön által nekem II. 155. — a *láthatlan* fonalak, *mik* III. 34. és „a *láthatlan*, de elszakíthatlan fonalat, *mely* őt kötve tartja III. 33. a mikor az én Pálomnak a *névünnepe* van, akkor egyedül az én Pálomnak van *nevenapja* III. 49. S a milyen volt a *kihallgatási terem*, olyan a *várakozás-terem* is IV. 148. s ismét: a *dolgozó-szoba* olyan kicsiny I. 125. *Kedveltem!* IV. 163. és 164. és *kedveltem!* IV. 171. és 173. A szép *álcza* V. 46. és 49. és „szép *alárczosnő*“ V. 47, és a szép „*álczásnő*“ V. 48. Mit ennek a népnek azokat a nagy történelmi alakokat mutogatni, a *miknek* V. 87. és „Hozza ön a színpadra azokat az alakokat, *kik* most“ V. 87. s ismét: sok más nevezetes alakokról, a *kikről* V. 97. *Jenőiné* V. 103. *Jenőyné* V. 103. *Erzsike* VI. 139. s ugyan az *Juliska* VI. 143. — *Aláírószolgája* és *aláírószolgája* VI. 96. és *aláírószolgája* VI. 179.

VII. A névmutató helytelen használata.

Látszik is a megvedlett oldalaikon. I. 88. Korcza ur *valami* hajszálnyival magasabb termetű, mint Biróczy. Az is lehet, hogy csak azért van, mert *a szürke* haját (a szürke ló haját? Vagy több rendbeli haja volt Korcza úrnak?) *a homlokán* magasra felviaszkolva, hegyes üstökbe viseli I. 126. Azt beletörülte *a sárga* nanking pantalonjába (annyit mond, hogy több, más-más színű nanking pantalonja volt); akkor az is tintás lett, azt azután letörülte *a fehér* zsebkendőjével; végre megtörülte *a zsebkendőjével* I. 185. Kálmán leült *a hivatalos* munkáját folytatni II. 85. A vállát vonogatta *s a széterjesztett* tenyereivel mutogató II. 110. Mindenki magasztalta *a művészetét*, a ki (a) remekül talált *másolatot* az eredetivel összehasonlító IV. 101.

VII. A esztetika ellenesek.

Kilátszott mind a 32 foguk. I. 48. (A népies irodalomban helyén lehetne.) Olyan jó emberek ám azok a professor urak. Jók, jók, hanem azért nem *eszel belőlük* (Nem való olyan műbe, melyetj művelt közönség olvas; nagyon parasztos és otromba.) I. 184. „*tenyerébe köpött, összedörzsölte* III. 98. Holnapra mind *fekete cukor* lesz belőlünk. (Egy dühös medvéről van szó) III. 178.

S ezzel bevégezem ismertetésemet. Láthatja a t. olvasó, ha

eddig nem tudta volna, minő nyelven ír egyik legünnepeltebb regényírónk Jókai.

Igaz, hogy a képnek csak az egyik, a kevésbé tetsző oldalát mutattam be, s nem azt is, melynek látása a szemet gyönyörködtetné, igaz, hogy a mérésnél csak a rossz oldal serpenyőjébe dobtam súlyt, míg a másik serpenyő üresen maradt; ámde most csak erre vállalkozván, ennél többet nem tehettem.

Az eredmény előttünk áll.

Ha egyik-másik firkálót a sajtó leránt a „szent hegy“ oldaláról; ha nevezetesen a zenéről zöngicsélnék íráson megmutatja, hogy „nagyot hall, amice!“, s ha a színek vegyítésének szépségeit mutogatónak fülébe kiáltja, hogy „hályog van a szemedben. frater!“, akkor az ember a legkisebb lelki furdalás nélkül mosolyog. De Jókai nevének említésekor nem mosolygunk. Ő nekünk nem játék-szer; nekünk őt magyar nyelvünk jó hírének érdekében féltetünk és óvnunk kell!

A rossz mindig rossz, akár Tatar Péter, akár Jókai Mór írta. Egy kis önámítás, egy kis legyezgetés, csürés-csavarás, kimélés. mindez eltakarhatja ugyan a bajt, de csak rövid időre, ép úgy mint a kór anyagát el lehet ugyan nyomni kuruzslással, de kiírtani, kigyógyítani nem.

Végig nézve immár azon szerkezeti hibákon, azon idegen földön sarjadzott „fattyú“kon, azon pongyolaságon, azon szó fecsérélezen, mely a „Mégis mozog a föld“-ben hemzseg, s mely miatt a külföld ugyancsak ránk piríthatna: lehetetlen nem kívánunk azt, vajha Jókai több gondnal, kerekdedebb mondatokban, kevesebb idegenszerűségekkel s nyelvtani hibákkal, s egyáltalában hogy ne oly elhamarkodva írjon ezután!

MELCZER KÁLMÁN.

2) A természettudományban.

„A hő mint a mozgás egyik forrása.“ Írta Tyndall, fordította Jezsovics Károly.

Azt mondják, naturalia non sunt turpia. Csak tekintsen be valaki a magyar természettudományokba, s meglátja, hogy ez az állítás, a közép kor velős szavával élve, mennyire „czigány ülön koholt purdi hazugság!“ Mert biz a magyar naturaliak elég rútak, habozatlanul förtelmesnek is mondhatók. A tudatlanság és nyelvújítás az orvosi tudományon kívül ide rakta le legdarabosabb s legtöbb salakját. *Iblagok* (jodverbindungen), *hamdárdag* (antimonkalium), *dárdéleg* (antimonoxyd) *sóskalegkönecs* (oxamid); *rovar* (insect), *agancsár* (schröter), *nyakorján* (giraffe), sat. sat. a neologismusnak legnagyobbtertebb termékei, a melyektől csak

úgy hemzseg az egész természettudomány. Valóban csodálkoznunk lehet, nem azon, hogy megszülemlettek, mert a lázas kórságban sinlőddök, tudjuk hogy szörnyeteg alakokkal vesződnek, hanem csodálkoznunk kell azon, hogy ép eszű-lelkű emberek; a minden rendbeli tanítók hallgatagon, szó nélkül engedik terjedni, sőt maguk is terjesztik az emberi észnek e ficzamatjait. Évtizedek múltak el, és alig hallottunk hangot emelkedni a tanítók sorából, a mely az észkínzásnak e faja ellen tiltakozott, s a józan útra térést sürgette vagy legalább csak ajánlotta volna.

De végre itt is kezd derengeni. A nehéz első lépés, a bátor kezdés érdeme a „Természettudományi Közlöny“ embereit illeti; a tér, a hol a harczot az újítás bünei ellen nyíltan megkezdik, a cikkünk kezdetén idézett munka, melynek előszavában Szily Kálmán így nyilatkozik. „A kötet legvégén található az e munkában használt physikai magyar műszók jegyzéke összegyűjtve Jezsovi cs tanács úr által. Elvünk a műszók megválasztásában ez volt. Individuumokat, ha nincs közhasználatú magyar nevek, meghagyjuk internationális nevekön; az oly műszókra azonban, melyek tulajdonságokat fejeznek ki, magyar elnevezéseket keresünk. A chemiai elemek állítólagos magyar neveit, azon kor szülötteit, mikor a magyar tudományosságnak a kén, szén, vas sem volt elég jó szó, hanem *kénenyt, szénenyt, vasanyt* kellett helyettök faragni, egészen mellőztük. Szénet irtunk, akár a fűtő anyagról, akár a chemiai elemről volt is a szó. Félreértés, úgy hisszük, nem támadhat. Ott a hol egy mondatban mind a kettő eléfordúl, úgy lehet magunkon segíteni, mint mikor azt mondjuk: „ebben a búzában kevés a tiszta búza“; ebben a szénben kevés a tiszta szén. Nem áltatjuk magunkat azzal, hogy műnyelvünk minden ízében kifogástalan volna, annyit azonban mégis reménylünk, hogy az itt közlött műszótár is fog lendíteni valamit physikai műnyelvünk végleges megállapodásán.“

Okos szavak, helyes szándék, buzgó törekvés; a mely kedvező reménnyel biztat bennünket, hogy a magyar tudomány nyelve is visszatér ép egészséges állapotába, melyet a közelebb lefolyt évtizedek járványos betegsége teljesen megrontott. Többszörösen beszéltünk róla, hogy a tudományban nem csak hogy szükségesnek nem, de sőt némi tekintetben károsnak tartjuk a nemzeti műszókat; mert ha helyesek, érthetők, majd tág majd szűk voltuknál fogva zavarólag hatnak a tudományban szükséges szabatoságra; míg az idegen szó érthetlenségénél fogva magában egyesíti a tanuló vagy hallgató előtt a jelölt fogalomnak minden jegyét, s többet mond, világosabban magyaráz, mint a

hazai nyelvben a legterjedelmesebb körülírás. Ha pedig érthetetlen a nemzeti műszó, és a magyar természettudomány némely ágának szavai ilyenek, akkor minden haszon nélkül csak nehezítik a tanulást; mert az idegen műszókon kívül, a melyek a tudományban mellőzhetetlenek, ezeket is el kell a tanulónak sajátítania, noha sem itthon, sem idegenben meg nem értetheti velük magát. Józanúl jártak el tehát Szily és a fordító, midőn amaz állítólagos magyar műszóknak helyet nem adtak e munkában.)

De nem csak az individualis műszók tekintetében, hanem egyébként is dicséretet érdemel a fordító. Egész dolgozatán meglátszik a gond, a törekvés, hogy érthető, magyaros akar lenni; s e törekvése, a mennyire az első úttörésnél ez lehetséges, eléggé sikerül is. Megemlíthető különösen, hogy a *jármű*-féle szóösszetételek helyét nagyobb részt helyes választással az igenévi szerkezet pótolja, mint: *durranó lé g durrlég* helyett, *feszítő er ő feszerő* h., *gyújtó pont gyútpont* h., *halló ide g hall-ideg* h. sat.

Hogy, különösen a műszókra nézve, sok kívánni való van még e műben is, azt maga az előszó is elismeri, s ez természetes is. A gyökeres javítás nem egy nap s nem egy-két ember munkája; ehhez vállvetve való működés, egyesülés kell. Az egyes tudományszakok férfainak érintkezésbe kell tenniök magukat a nyelvészekkel; csak így lehet közösen megállapítani a jót, a helyeset, s a mi kifogás alá esik, a mi korcs, utolsóig kipusztítani. Különben már el van készítve az út, hogy ez a több részről nyilvánult ohajtás valósággá legyen; s akkor alkalmas lesz a természettudományban nyilatkozó ez új törekvésnek is, hogy nehézségeivel könnyebben megküzdjön, s a még hátralevő tetemes hiányokat lassanként pótolhassa.

Addig is üdvözöljük őket nemes törekvésükben.

SZARVAS GÁBOR.

KÉRDÉSEK

a Nyelvőr gyűjtőihez.

1. Micsoda vidéken él még a nép ajkán az elbeszélő alak vagy történeti mult (*irék, irál, ira*)? — A székelyeknél, úgy látszik, széltiben dívik, ámbár értékileg már nem különbözik a befejezett cselekvés alakjától (*irtam*); l. Szarvas, M. igeidők 8. l. Egy ilyen alakot Veszprémben is hallottam egy rátóti öreg asszonytól; s azt mondják, Siófok körül nagyon használatos.

2. Micsoda vidéken élnek a befejezett cselekvésnek mult idejű alakjával (*irtam vala, irtam volt*)?

3. Dívik-e mindenhol a főnévi igenévnek személyragos alakja (*irnom*)?

4. Mi az a *félhaj*?

5. *Marokvas* a Tsz. szerint „a tengely alatt levő vas, melyet a tengelybe berónak“. Miért híják ezt marokvasnak?

6. Mi az a *körömvás* és mi az alapja ezen elnevezésnek?

SIMONYI ZSIGMOND.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Sopron megyeiek.

Hocci csák asztatot a zsitért (füles fazék) té firfi gyerek!
Naf fene ek kupacot (rakás) hortatok éré a szögre (szöglet).
Föhényés (fövényes) az ut.

Nè gráblázd fél a sráglánál (lécz-kerítés) asztatot a földét.
Egész ézs zomboly (szakasztó) gyémölcset küttém, még is duzzog.

Tán biz szopodékot várod? (Taknyos orrú gyermeknek, mondják.)

Mán csák tessik hozzá látnyi, nè szégyenköggýék.

Kutya sè énnék veléték ét tálbúl.

Ném bion, mē az orráro itnénk!

Ócsó mint a vakszar (kovácsnál kiégetett vastörmelék salak.)

Mégkönnyedült a bugyra (uti tarisznya.)

Maj mégétt a szemével, úr rám bámolt.

Váduld ê (vállald el) észtt a kis szakostó munkát (szakostó = a szőlőnek tavasszal elbujtatott és még abban az évben termő ága, melyet aztán szüret után levágnak.)

Olan immel-ámmol lát utánno, minha csák a lécskázásro (szüret utáni böngészés) gondolná.

Haggyunk ek kis cserkészni valót a széginéknek is (cserkészni = aratás után a gabna földön böngészni.)

Beg ê szóttad magad écsém! vagy: Mér ném az orrod használod a tüsszentisre, hé? (annak mondják, a ki elpösszenti magát).

De sok lója van kēnnek? (ló = a szőlő munkánál ha a kellenél több hajtást hagy meg valaki).

(Röjtök.)

TÓTH JÓZSEF.

S z e n t g y ö r g y v ö l g y i e k .

Duzzadottan beszél: haragosan beszél.

Létette a kalánnyát: megholt.

Ném hozza be, mint Pörs husa a sózást. — Pörs disznót öletett, a fris hust nem engedte beszózni; azt mondta: „Nem hozza be, ugy is elfogy.“ (Pörsre nézve l. még a 189. lt.)

Födön van a tála: hamar megharagszik. Fékukoritotta a farkát (ugyanaz).

Micsa szérén szép szag ez: mily igen jó szag ez.

Tirizsi, émut ám má hushajó kedéd (hushagyó kedd)! Hoppon marattál.

Tessik, rakjon a szájába, égessén; énnyi ném szemérem (nem szégyen).

GÓZON IMRE.

V e s z p r é m - m e g y e i e k .

Inkább vesszén a törökre.

Pirul a bokája: tánczol.

Égy suttyomban laknak (mikor sok kovács, csizmadia lakik együtt).

Völegény vót: földült.

Émënt, as sé monta papucs, vaj czipellő.

Égy tálból észik vele: pénzibe kerül.

Zsidóul áll a játéka, pöre: roszúl.

Csunya üngét vette rá: rosz kedvü.

Ném bánom, csak átlégyek a vizén: a bajon, a veszélyen.

Módban hanní vlkit: elmondani körülményesen, mit csináljon vlki s hogyan.

Kemenczéből katlanba: csöbörből vödörbe.

Kötelessége annak a nagy magravetés: a kevélység.

Nagy gond a Petendieknek! mikor nehéz dolog előtt áll valaki.

Kvöttre jácczani: pénz nélkül.

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Tihanyi révészek párbeszédje a Balatonon.

Ráncsunk rajta gyerekek, csárdai szél (a csárda felől jövő) léssz ám mingyár, még a viz is émegy innen. Aztán fordúni is köll écczeriben, mer a pap is átú akar menni.

Mikor tájt gyün?

Maj csak este, mert a mijen lovakon van, hát ha elindul ma Veszprémbü, későre ér ide. — Té nyomd csak Ferkó, ha ide fülész is!

Az a küső lova pedig jó vót; a másik ugyan meghajtattya magát; panaszóta nekém a kocsissa. Azonba láttam én már urasabb papot is anná.

Igy ném érünk oda, peig pányvázunk is (kifeszítették a vitorlát). Tè Laczi, aggy annak az evezőnek, mer' nyakon törülöm a fejedet. Ném tom micsoda füst a, már régén látom peig.

Az én présüt szivarom füstye uram bátyám, mer én aszt szivok!

Hiszi a kutya!

De ab bizon, az ifiur atta.

Hajcsuk egyaránt no. Tè még csak huzd a hajót Ferkó!

De kê is huzza ám János bátyám.

De sokat tucz csahóni! Na még!

Aszt tartom, csak magam is beállok révéznek.

Az ám! Aztán csak révész-gazdát is keress ám mingyár; a fogadás sincs még itt. Aztán té kifanná itt a vizbü.

Ném én! Hát ném köllök?

Ném ám Istók, mer a jeges vízbe is kõne menni, de am megrontja az egészségét.

Mikor az embér muszájbú mégy bele, ném rontya még.

Mégis másod magaddal hordogattad eszt a ézs zsák buzát, peig a mijen embér vagy, égy gyapgyuzsákot is êhozhattá vóna.

Az ám! de af fehércseléd vót ám!

Az ördög vigye ê a dógodat! Na, légy szeréncsés vele! Haném én szomjazok; halat éttem.

Ihacz, van itt bőviben!

De ném bor ám a!

Aszt mindénik igazit a maga pénzébü, Ferkó öcsém!

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Elbeszélés.

Hát tuggyák, az előtt, mikor még ném vót annyi a pósta, a szegény zsöllér embér töpszörössen hordot levelet az uraságoknak. Hát éccér is éc cigány vitt levelet a Vörös Sándornak. Az a Vörös Sándor, az igen kemény, büntető fő bíró vót. A is éppen azon járt a kocsijává; a cigám mek persze ném ösmerte. Hát a cigán kéretőzött föl a kocsira. A mind asztán oda fölüt, hát kérdi a fő bíró, mi járatba van. Aszongya a cigány: „Annak a kutya fő bírónak viszek levelet“. „Ugy-é“ aszongya a fő bíró „az igen kutya gyéhenna embér. Én is ippejst oda iparkodom, hát maj égyüt mégyünk egész odáig.“ — A mind oda értek, mongya a fő bíró a cigánnak, csak ménnyén, várgyon a kony-

hába, a meddig ném hivattya. A cigány, a mind ott forgolódik a konyhába, kérdi ám a szakácsné: „Ithun van-é a tekintetés fő biró ur, asszonyom?“ „Ithun biz a* mongya a szakácsné „iszen csak mos szát lé a kocsijáru.“ A cigány, hogy látta, hoty kutya van a kerbe, szépen összeszette a sátorfáját, oszt indút lassan ki felé. Hát éty fél óra mulván keresteti a fő biró, ném taláják sehun. „Nojszen,“ aszongya, „jó tette, hogy elpitliküt, mer külömben maj kivalagásztuk vóna.

(Somogy.)

SIMONYI ZSIGMOND.

Népmesék.

A hét vadlúd.

Vót ézczér ek királné, annak vót hét fia még el lánya. — Ézczér a királné nagyon megbetegédett, uh hogy sénki sé tutta meggyógyítottani. — Közelibe vót én nagy erdő, annak a köllös közepin éf forrás, a királné még aszonta, hocs csak ugy gyógyú még, ha abbú a forrás vizibü ihatik. — Legelőször ément a legöregebb királfi, de am mint beér az erdőbe, ébámul, mégbotlik, a korsó még összetörött. — Ij járt mind a hét királfi, égyik sé hozott vizet. — A királné nagyon még haragudott: Uram Isteném, tégy velem én nagy áldást, változtasd ezéket a rossz gyerekéket vadludakká. Alik hogy eszt kimonta, hát ézczerre mind vadludakká váltak, osztány nagy lármává éröpuetek. — A kis lány mindig kérdészte annyátú, há léttek az ü testvérgyei. — A királné ném akarta mégmondanyi. Ézczér a mind belenyút a ládába, a királlány lécsukta a kezit, osztány addig fő ném eresztette, míg még nem monta, hogy hát az ü testvérgyei vadludakká léttek. — A királlány most már elmént testvérgyeit keresnyi. — Mént, méndégélt, ézczér csak rátalát eh hajlékra. — Abba ah hajlékba égy öreg asszony üdögét. — Beköszönt a királlány: Jestét öreg anyám, ném tudná mégmondanyi, merre járok? Jaj, jaj, szégény lányom, fuss el innt, aszongya az öreg asszony, sajnállom aszt a szégény szép életédet. Mer este felé mindig meggyünnnek az én hét vadludgyaim, asztán azok mindén embéri állatot, a kit talának, szétszaggatnak. — A lány nagyon mégörüt, mer mégösmerte, hogy azok a zü testvérgyei. — Nagyon könyörgött a zöreg asszonymak, hogy legalább annyit beszélhetne velük, míg mégösmernék. — Ném beszének azok sémmit, szégény lányom, aszongya a zöreg asszony, haném mingyá szétszagatytyák, a kit itt találnak, mer embéri állatnak itt ném szabad lénnyi. — De a királlány addik fokta a kérést, míg az öreg asszony még sajnáta, amugy is nagyon még-

szerette, mer nagyon szép vót. — Bevezette a kamurába, teknyöt, szapullót, mindénféle istenynyilát rakott rá, hogy mingyá hozzá nè férhessenek. Ék kis vártatra naz zajjá méggyünnek a vadludak, a lánynak a testvéryei. — Am mint begyünnek, mingyá êkezdi a legöregebbik: Embérszagot érzék, öreg anyám, embérszagot érzék. — Az öregaszszony êbeszéte nekik, hogy êk kis lány van itt, a ki nagyon szeretne velük beszényi: Ném, ném beszéllünk vele, mingyá szétszaggatytyuk, aszongya a legöregebbik, csak add elő, öreg anyám, mert embéri állatnak ném szabad itt lénni. — Hadd beszéljën êk kicsit, aszongya a lekkisebbik, asztán majd ugyis szétszaggatytyuk. — A testvérek ném akartak engenynyi, de az öreg aszszony addig fokta a kérést, míg csak mégengették, hogy: hát beszéljën no êk kicsit. — Az asszony elővezette a lányt, em még, am mint méglátta a zü kedves testvéryeit, sirva fakatt: Kedves testvéryeim, aszongya hozzájuk, hét esztendeig bujdostam má, mig földaláltak benneteket, most má mindént mégtészék, ha mégtunnálak benneteket szabadittanyi. — Ném tudod té aszt mégténnyi, aszongyák a testvérek. — De addig rimánkodott, könyörgött, mig mégmonták neki: — Nekéd hét esztendeig köll anyaszült mesztelenyén bujdosnod, asztány ném szabad égy szót sém szólnod, ha lünek, ha kutyák ugatnak, ha akármit csinyának. — Akkor asztán mink mégyszabadulunk. — A királlány mingyá lévetkézött, asztány êmént a zerdöbe, ott asztán földmászott égy fára. — Eczczér a királ fia êmént éppen abba a zerdöbe vadásznyi. — A mint közel érnek ahho a fáho, égyik kutya odafut af fa alá, asztán nagyon êkezött ugatnyi. — A királfi eszt méglátytya, aszongya égyik szógájához: Ményy, nézd még, mi van azon a fán? A szolga odamégy, de ném tutta mégmondanyi, hogy mi az. Fölségés uram, látok ott valamit a fa tetejin, de sém embéri testhö nincsen hasonlósága, sém pedig állati formája. — A királfi maga odamént, de as sé tutta, mi az? Ményy fő té âra a fára, nézd még, mi az, aszongya a szógájának, asztán hozd lé aszt nekém. A szóga, má a ki vele vót, földmént, hát mennyire êbámút, am mint aszt, a gyönyörűséges szép királlányt mékpillantotta. Mékszólította, de az csak ném felét sémmi, mékfokta, lévitte a királfiho, de ném szót az ész szócs sé. — A királfi is nagyon êcsudákozott, kérdészte tüle, hogy hová való, hunnan gyün, de az ném felét. — Beszét hozzá magyarú, némétü, tótü, oláhü, ráczü, taljánü; csipte, csókuta; ész szóva mindént mégtétt neki, de mind hiába; an ném felét. — A királfi nagyon mégyszerette, bevitette a kastélba, ott szépen földötösztetete, aszt hitte, hogy, ha majd mégyszokgya, majd talán mégis beszél. — Várt két hétig, de mind hijába, a

királ lány nem mert szónyi, mer fogadása tartotta. — A királfinak az mindéggy vót, nagy lakadalmat csaptak, asztán évette feleséginek.

Má sokáig éltek égyütt boldogan, az aszszony is má te'rbe akatt, mikor a királfinak é köllött mennyi a háboruba. — Nagyon keservessen ríttak, am mikor ébucsusztak, a királfi még asztán méghatta, hogy irgyák még, ha fija születik, akkor ü majd méggyün. — De vót a királfinak ég gonosz vén mustuhája, a ki nagyon haragudott a szégény királlányra, még ha lehetett vóna, ék kanyál vízbe mékfujtotta vóna. — A királlány csakugyan mégbabádzott, létt neki égyy igen szép kis lánya. — A gonosz vén mustuha éjjé évette a kis lányt, de annyi lélek mégis vót benne, hogy é nem emésztette, hanem égyy öreg aszszonynak atta oda gondviselésre, a királlány mellé pejig égyy borzas macskát tett. — A királfinak aszt írta, hogy az ü feleséginek égyy szörös macskája született; ezér pejig halált érdemül. A királfi aszt írta, hogy é kő vénnyi tüle a macskát, de ütet magát nem kő bántanyi. — Később asztány a királlány mégint te'rbe akatt, asztán létt neki égyy nagyon szép kis fia. — A vén mustuha mégint élopta éjé, de é nem emésztette, mér annyi lélek mégis vót benne, helétte még égyy szörös borzas kutyát tett. — Asztán a zegész faluba hirléte, hogy a királfi feleséginek most még ék kutyája született. — A királfinak még elirta, hogy hát hugyan járt ü a feleségivé, gyűjön most mingyá haza. — A királfi haza gyütt nagy haragossan; de még is vót annyi lélek benne, hogy még nem emésztette: Még vagyok vele hitülve, aszongya, akármí a büne, még sé emészthetém é. — A szégény királlány nagyon keservessen rítt, de beszényi nem vót szabad neki. — A királfi még csinyátatott a kerbe ék kis házat, asztány abba becsukták a szégény királlányt.

Ekközben étellétt a hét esztendő is, a királlány méktartotta fogadását. — Éppen am mikor becsukták, gyüttek az ü hét testvérgyei. — Má messzirü kiátozták: Mégszabadútunk, kedves testvér, té is mégszabadútá. — A királlány pejig mingyá mégszóllát, asztán aszt monta, vezessék ütet a királfiho. — Ott asztán sirva ébeszete neki, hogy mijjen szép kis lánya még fija született neki, asztán még hom mics csinyát ü vele az a gonosz mustuhája. — A királfi előhivatta a gonosz vén mustuhát. — En nagyon mégijett, asztán mindént kivallott, még a kis gyerekeket is előhozatta. — A királfi asztán nagy rakás fát méggyújtatott, abba bele hatta vetnyi aszt a gonosz vén mustuháját. — Ha el nem égétt, még most is ég.

Palócz felköszöntő.

Isten teölünk — dicsértessék !

Ördög hozzánk — né férhessék !

Sé ereő sé egésség — soha el né hagyják !

Az ápád istenét — dicsêrjük mindnyájan !

(A felköszöntőt kérdés és felelet hangján szokták elmondani.

Az e ö diphthongus.)

(Bóta. Borsod m.)

BOSKÓ JÓZSEF.

Alkalmi mondókák.**Oros házán.**

Ha valamely gyermeknek rossz a sárkánya, e dallal boszantják őt pajtásai.

Szájj lé sárkány, csörgét adok,

Ha megészéd, mégin adok.

VERES IMRE.

Szent Gálon.

Volt az ipi papi papnak pómpás papi pipája, és piros pej patkós papi paripája.

A kérdésre: Mi az ujság? ezt felelik: Papiros.

Vagy: A ludak mikor fáznak,

Mind égy lábön ának.

Sovány lakodalomra meghívás.

Ha gyüttök, lésték,

Ha hosztok, észték.

A macskának, ha mosdik. Füledén főjü, ha kedves!

Mulatás alatt. Igyál, mulass;

Ha elfogy, hozass.

Annak, a ki sóhajt. Hej csoda madár,

Mikor lesz nyár?

Dalt kívánónak. Kájha vállán égy bóta,

Az is mingyár égy nóta.

Az éhezőknek. Né krics, né, povédáj,

Kutyát égyé, né kopláj.

A ki nem akar már feleselni, e szókkal végzi be:

Légyén lud, ha fehér,

Égyük még, ha kövér.

Ha olyant tudakolnak, ki már meghalt.

Földváron van szégény dészkát árulni.

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Szege d-vidékie k.

Ha valakinek baja van, pl. kelés van a kezén vagy lábán, tréfából a következő orvosságot mondják neki.

Atyóka, fityóka,
Szentyőke, üsztyőke,
Éggy elmújon,
Kettő nőjön;
Három helyétt hat teremjen.
Szikkaggyon, száraggyon,
Lappaggyon, dagaggyon;
Ott szakaggyon el, a hol hajlik.

FERENCZI JÁNOS.

T á j s z ó k.

Turkeveiek.

Bolondszekér: a gabna, széna boglyák behordásához használni szokott vontató szekér; áll négy kerékből és két vastag s hosszú vendégoldalfából, melyeknek hátsó végei láncszemen a tengelyen lógnak — s mindkét végein levehető, — rúdja nincs. A vele bánás könnyű, s igen alkalmas.

budi: árnyékszék, abtritt. Kún-Halason használnak egy szót, melyet sehol se hallottam, sőt a Czuczor-féle nagy szótárban sincs; és ez: pityöre.

csá g a t t y u: az eketaligán levő azon görbe vas, melylyel a szabályozást eszközlik. Származására nézve felvilágosítást nyujtanak: **cs á b a l:** balra; **cs á g a t:** balra ösztönöz.

h a n d a l i k á k o z: bottal vagy valami tárggyal a levegőbe hadonáz, bolondoskodik.

h a t l ó l á n c z: ötös, hatos fogathoz való láncz.

j u h a: a rúdszárnya végén keresztül fekvő fa, a rúdnek egyensúlyban tartására.

k a k ó, k a j k ó: olyan egyén, kinek keze vagy lába görbe, nem rendes állású.

k á k ó: (túl a Tiszán Szegedtáján **k u k a**): azon görbe fahorog, melyre a dohány pórékat szárítás végett kötözik.

k a r i n g ó: sült, de kelesztett (fánk nemű) tésztaból készült, zsirban kisütött hosszú tészta étel.

k a v i l l ó b a v a n: keresőben, a mi elhányódott.

k e l e k ó t y a: csacska.

k o t y á z n i: gyermekjáték, pigézés, palyazás; **k o t y a:** pige, palya (vagy paja).

k o t t y a n, k o t t y a n ó: zökken, zökkenő: a kerék által a kocsi uton kivájt gödör.

k u k a : siketnéma.

m é g y i , m ö g i : ellentéte a s z e g y i , s z ü g y i n e k ; az állat hátsó része, értve alatta a fart, nemzőrészt; pl. a mégyibe pipát téttem.

ö s z t ö r ü v a s : azon vas, mely a nádas házak végén a nádtető széléhez a nádnak felszorítására és megtartására alkalmazni szokott deszkákat tartja.

r ü h e d z n i : a sertvés párosodása, másutt a g ö r g e t , g ö r ö g szót használják.

s e b e s t ü z : parázs; pl. Ennek a fának sebes tüze van.

s e n y e : balog, bal kezet használó.

s z ö s z m ö t ö l : valamit rakosgat, babrál, semmit vagy nem sokat érő haszontalan dolgot végez.

t ü z g é p : gőzgép.

v a s k o n y h a : takaréktűzhely.

z u b b a n á s : hirtelen nagy, de rövid ideig tartó esső.

PAPP ANTAL.

H e t é s i e k .

A n d é r : András.

a g g n y a : aggódni.

á i t o z : sovárog.

á j n y a : ásni.

á l o g : zálog („álogba van a földem“).

á l i g a t , á l o g a t : megállít.

b i n g y é r é g : inog, ingadoz.

b u r u l l o n : eldüljön.

b ó b i s k á l : ha valaki elálmosodott.

b a k f i n c z á l , b u k f e n c z é z : fejtetővel veti át magát.

c z e f e t : aljas nőszemély.

c s i n d e s z : csendes, hallgatag ember.

d é h e r : idomtalan testalkat.

d ö n g ö l e t : partos, emelkedettebb fekvésű pl. szántóföld.

f ö l a j t á r : hetyke, de dologkerülő fiatal ember. Főljártárnak nevezik azt is, a ki valaki mellett pártfogó gyanánt lép föl.

f i t o r o g : düledez. Mondják így is: dőlöng.

f ö r ö n n y i : fürdeni.

g e z d é r n y e : ág-bog; elszáradt s már rég lehullott apróbb fagaly.

h a b a r n y a : a híg ételneműt tejföllel v. eczettel fölereszteni, vagy elegyíteni.

*) Tudnunk kell: a *nya*-félc végzet mindig a *ni* határozatlan alakú ragnak a képviselője.

- haczuca: elviselt ruhanemű.
 hátunnaj: hátulról, hátul. Pl. „Hátunnaj kaptam az ütlegét.“
 hásznék: hausknecht.
 hán: igen.
 korfinyá: ételnemüt rögtönöz, főzöget.
 kotyu: kotlik („a tikainkak mán mégkotyutak“).
 lempes: a test alrésze.
 lapis: lapos.
 lebég: leng, lengedez.
 Manka: Mari.
 mozga: velő.
 mócsing: ín, ínszálak.
 mákhasogatu: tengelicze.
 nyiretéz; a ló nyiretéz; a szarvasmarha nyiretéz.
 poru: porhanyó.
 tölles: tölgyes.
 szükös: vékony, silány; pl. „Bizé szégin a zén szomszédom, szükös nálo a kényér.
 számos; pl. „ném számos“ = az nem számít, azt nem vehetni számításba, tekintetbe.
 térintenyi: terelni.
 titnya: (tiltani).
 ütte: ütötte.

(Dobronak.)

FATÉR JÓZSEF.

Debreczeniek.

Dédelgetni kell azt, a ki már csak tengődik, vagy, a mint mondani szokás, a ki már alig teng-leng.

Elkinszeredettnek mondják az embert és állatot, ha betegség, kínok, koplalás vagy nagy fáradtság miatt kimerült, összeesett, formájából kikelt.

elsilimálta a dógot: kiegyenlítette a dolgát.

henczeg: hányja veti magát.

húzalkodik: kötekedik. V. ö. II. 335. 1.

pancsol: lucskol, piszkolódik vízzel v. más folyadékkal.

vekeng: töprenkedik, tüstinkedik, a ki nem tudja, mi tévő legyen. V. ö. II. 327. 1.

veselkedik; neki veselkedik: egész erejéből hozzá lát. V. ö. I. k. 410. 1. és Tsz.

MÁRTON IMRE.

Dajka szók.

Analos: aranyos.
 áli baba: fölszólítás a gyere-
 reknek, hogy álljon.
 apus: apa
 bebes: leves.
 bibi: lud.
 bába: láb.
 bajkó: kis rékli.
 bú: szarvasmarha.
 baba: kis gyerek, v. mikor
 a tükröt mutatják neki: ni baba.
 bibis: sebes.
 badár v. bazsár: madár.
 hebe: rosz.
 buczi: gyertya.
 csincsen: nincsen.
 csecse: minden szép sze-
 mély v. tárgy.
 csücsüba: feküdj le.
 csücsüle v. csücsülele:
 ülj le!
 csicsagos: csalfa p. o. szép
 csicsagos szem.
 cizci: macska.
 dada: dajka.
 didi: csöcs: akarsz didit?
 ne didi!
 dá dá: mikor vernek vlkit.
 günge: ing.
 gye-gye: gyere.
 há há: kályha; meleg átalá-
 ban.
 hájcsiba v. hájuba: fe-
 küdj le.

hinná hinná: mikor hin-
 tálják.
 javán: csúfnév: te javán.
 kukucs: bujósdi.
 kákás v. kakás: piszkos.
 kácsi: kenyér, kalács.
 kacsó: kéz.
 kuszi: kutya.
 kuczikuczii: mikor köhög-
 mámma: étel.
 maczi: ló.
 nyanya: anya.
 puszi: csók.
 puszi zni: csókolni.
 pü pö: czipő
 páppi: étel.
 pupi v. pimpi: krumpli.
 penczile: feküdj le
 paczi: csikó.
 pizse: csirke, tyúk.
 tutucs: l. kukucs.
 tán czi - tán czi: tánczolj!
 tácsiba: látogatóba, émén-
 nyünk tácsiba.
 tupri: feddő szó; té tupri.
 ühm: ital átalában.
 zsizsi: tűz.

Dajka mondások.

Régi baba, nyeli dajka.

Régi régi babának, nyeli nyeli
 magának.

(Adánd. Somogy m.)

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Névnapi köszöntök.

Gábor napjára.

A kit az Úr szeret, bódog valójába,
 Az áldás érdekli maj minden órába.
 Így folynak most éppen dógai czilodnak,
 Melyet az áldások bokrossan ruháznak.
 Gábor is elíri napját ü nevének,

Én is hát ríszése légyek öröminek ;
 Égy néhány versékkal tészék tisztelét,
 Mutatván ű hozzá igaz szeretetét.
 Bódog név a Gábor és bódog szeretét,
 Bódog szüle vót a, ki annak nevezét,
 Áldott vót az nap is, mely akkor féltecczét,
 Mikor születéséd az Isténnek tecczét.
 Hány fűszál-falevél tart világ mezején,
 Annyi áldás szájjon Gábornak fejére.
 Ha pediglen meghal, mennybe vitetessék,
 Az arany korona fejibe títessék.

Szivesen kívánom.

(Földes. Szabolcs m.)

BAKOSS LAJOS.

Gyermek játékok.

Körmend vidékiek.

9.

Kupoczba állonak, oszt a gazda ott áll a mjéhek előtt, a másik még keröli. „Csirtessjék! — Mindörökjén. — Bátyam uram, agygyon é has mjéhet! — Attam égyet, há tétted? — Fő téttem a puóczra, mégéttjék az egerek.“

Akko mjég égyet ád neki.

10.

Kjét gyerék összüfógóznak, égy még a kezükre fekszik, akkor asz mongyák: „Zsipp zsupp, kendér zsupp, ha mégázik lédobgyuk“.

Akkor lédobgyák.

11.

Összüfógóznak asztá keringüünek ketten.

„Kocsit, kocsit, komámasszony ;
 Szjélés szoknyám, anyámasszony ;
 Gyuócs üngöm ropoguós ;
 Sárگو csizmám kopoguós.
 Firkés farkas.“

TURCSÁNYI ANDOR.

Libapásztorok dala.

A vilóját, a vilóját akkó szödik,
 Mikó este, mikó este harmat esik,
 Az én szívem akkó nyukszik,
 Mikó véled álmodozik.

Sé ajtaja, sé ablaka,
Sé táros kapuja,
Benne forog barna kis lány,
Huzzátok a tánczra.

Fölkereködött szoknyája
Nagy szerelmet hajtott;
Belebotlott égy nagy fába,
Kitört égyyik lába.

Égy pézt vetöttem
Az hegedübe,
Még sé möhettem,
Az elejibe.

Sürgesd mög, forgasd mög
Karika módra,
Pöngesd mög, pöngesd mög,
Réz karajczár módra.

(Szeged vidéke.)

FERENCZI JÁNOS.

Irtó lányok dala.

Ircsunk, ircsunk jó leányok,
Ugy mennyünk haza,
Lám a kevély csillag Örzse
Nem mehet haza;
Küggyük érte Gondán Ferkót,
Hadd vigye haza,
Az ágyába, az ölébe
Hadd takargassa.

(A dalt mindaddig ismétlik, a míg minden leány szerető-
jének a neve meg nincs említve.)

(Mezőföld.)

KÖMIVES IMRE.

Gúnynevek.

Férfia k. Börzsi. Szomorú. Rántáskeverő. Czigány. Nagy-
fejü. Betekints. Mazzag (mikor meghalt, azt mondták rá, hogy
„elszakadt“). Kócz. Tüzesrák. Tüzeskerék. Siflis (Szerette a levesbe
való siflit). Majorána. Csittem Józsi. Tál Máté (tálból evett min-
dig). Látyakos Jancsi. Luczi Peti (azt mondá, hogy e név tetsze-
nék neki s rajta maradt). Csusznájsz Istók. Portörő. Kukoricza
Jancsi. Bolond Miska. Vakben Tóni (megvakult). Böczi. Szunyog.
Fityók. Póka baktér (dicsekedni szokott). Erővel hozott. Disznó-
láb. Csira (vörös volt). Bagolyszem. Rádli. Czenczelli Pali. Mitu-
grácz. Pirka. Tökmagzacskó. Sánta bébicz. Pille. Szütyi. Rába. Cső-
lömbőlő. Buzsáki. Mondola (egyetlen fiu volt s mindig mondolát

evett). Savanyu. Ruda nyakú (golyvás nyakú volt). Hosszi Májer. Póka Laczi. Csontszemü (a hiányzó szeme helyébe csontszemet akart tétetni). Buzogány (verekedő). Kütérdü („himpókos“ a lába: kinövések vannak rajta). Gelegénye Bálint. Vese József (a hús vesés felét kérte mindig). Kanetya. Kerkán. A sok Tamást így különböztetik meg: Csípkedő T.; Fördös T.; Bumbum T. (dör-mögő); Béni Dani; Csicsók T.; Pék T.; Fekete T.; Didumos T. — A „Gombás“-ok megkülönböztetésére: Mandola G.; Nagy-bajczú G.; Dóda Béni; Punczi G. (poczokos); Pösze G. — „Kis“-ék vannak: Belga K.; Nagyorru K.; Czifra K. — „Toth“-ék: Bika T.; Hadnagy T. (katona volt); Dombi T.; Ásó T.; Hazug T. — „Dezső“-ék: Csorba D. (szája ferde); Részeges D., Csancsó D.

Nők. Bajczos Náni. Fehérló. Döglött-tik v. kínai tik. Nyir-faszökröny. Boncz Örzse („pucz“ helyett azt mondotta „boncz“). Zajda Zsuzsi (bolondos). Vadkörtes Zsák. Vati. Bobuka Lakatos. Patyi Gyuri. Liszlángi grófné (azt mondá, hogy grófnéval sem cserél). Interasszony. Bugyli. Csösz. Szákó. Szemes. Vella. Fal-fingó Zsuzsi. Siket. Darakása. Babáné. Ágner. Füstös. Vese Lidi. Tüzhely Kati (a tüzhelyen szeretett aludni). Inczempincz. Mon-czi Bözsi. Csallány Bözsi. Kemencze Sári. Hernyóhajtó. Langalló (azt süttött mindig). Tizórai gőzös. — Rosz erkölcsöt bélyegez-nek ezek: Becsali. Ingyérád. Térgymég Kati. Tallér Mária. Pöre Kocsi.

(Szent Gál.)

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Állatok neve.

Kutyáké.

Akármi. Dongó. Lükttör. Szíppancs. Biró. Gróf. Báró. Bajci. Szabó. Tiglic. Ijessz. Massz. Slifik. Piri. Füstös. Trini. Fecske. Kormány. Kécske. Krinolin. Prezént. Citrom. Narancs. Rencs. Hallodé. Lézsák. Misz. Ményecske. Azór. Son. Bagó. Pengő. Káró. Linda. Foglász. Vadász. Dianna. Kosár. Szagó. Duna. Cipő. Fider. Tengér. Csordás. Tisza. Kurázs. Kormos. Amidor. Rajna. Rajkó. Rajta. Méglész. Fici. Mingyáméglész. Fürgenc. Flora. Mira. Pille. Lepke. Mici. Rózsa. Buszor. Busa. Vigyáz. Lion. Korhel. Tatár. Bundás. Hésó. Tigris. Héki. Amina. Gyanakszi. Kávé. Kaci. Klak. Dudás. Kürtös. Kokétt. Lump. Barát. Mitlát. Bajcos. Bétyár. Burkus. Túcka. Gyikos. Szotyka. Kalács. Gyöngyös. Gitár. Pésza. Péták. Héktor. Pincsi. Pandár. Kocsma. Mizörög. Krampus. Bokhél. Tékla. Nossza. Lédi. Farkas. Frufrú. Ne vess. Sipsz. Huszár. Brandi. Győztes. Firász. Helló. Cuki. Mátrész. Sudár.

(Dergecs.)

Ifj. Szűcs István.

V i z i m a d a r a k é.

Bakcsó. Fekete batla. Gém. Gődény. Kára-katona. Kík gém vagy Kócsag. Örvös snyef. Spol snyef. Szárca. Vad kácsa. Vad lúd. Veres gém. Vöcsök.

(Csépa. Heves m.)

KOVÁCH ALBERT.

Házi állatok szólítgatása.

A tyukot e szóval hivatják: „tyu tyu tyu!“ és evvel kergetik: „hese hese!“

A csibét mikor még anyjával van, így hívják: „pizse anyya, pizse pizse!“

A ludat ezzel csalogatják: „le le le!“ s ezzel kergetik: „vöd vöd vöd!“ A zсібát (kis liba) meg így hívják: „buri buri!“ vagy: „zsib zsib zsib!“

A geczét (kacsa) így édesgetik: „li li li!“ s így kergetik: „rucz rucz rucz!“ A pujkát meg: „pi pi pi!“ — és: „purr el purr!“ A malacztot: „czocza czocza czocza!“ — és: hüccsehe!“ A macskát: „cziczicz!“ — és: „siccê siccê ne!“ A kutyát: „la geréjde!“ — és: nem mész? kussti!“

(Dergecs Zala m.)

ifj. Szücs István.

Mester műszók.

Örségi faház alkatrészei.

Rag. Léc. Sas. Borona. Toap. Szelemén. Vendégszelemén. Dérék. Kerülő. Kérészt. Ollóláb. Ollólábszár. Ormozás. Zsuppkettőzés. Kanczakéve. Gërenda. Mestergërenda. Hidlás. Pallás. Hél. Héj. Ürög. Pitar. Tèrnác. Üstökalla. Kemenczeszája. Kieresztö. Szelelőlik. Osztorü. Eresz. Borona közeit beverni. Sározni. Tapasztani gelyvás sárré. Fát madzagolni. Átótoap. Kèrészt-toap. Átolba. Ajtószárfa. Kerek-jászó. Hosszi jászó. Akna. Kélincs. Szegezö. Fürgetü. Pajta. Pajtafia. Szín. Fészér. Kőház. Faház. Mórház (tömés vagy rakás.) Födpcinze. Hajlék.

GAÁL FERENCZ.

Timár mesterség.

E d é n y e k. Lajt, czilok, meszes, hamvas, áztató kád.

E s z k ö z ö k. Farcz, faragó kés, farczaczél, tábla, cserző, grispel-fodorító, húzó, barkázó, foglaló vas, igazító vas, fodorító vágó, gyalú, festö ször, glanczoló, színelő, kasza, husoló, töke, tonkázó, czvergfa, pöczökfa, strekkoló, fisper, símitó, koppasztó, forgató deszka, téglázó, práholó; egy verk = egy csapat bőr.

S z e r e k. Cser, guba, széksó, timsó, mész, halzsír, olaj, faggyú, fősték

B ő r ő k: Dájcsléder, fislédér, vikszlédér, plank, czúgos, bagaria, pitling, szattyán, talp, kordovány.

(Szeged vidéke.)

FERENCZI JÁNOS.

Közmondások.

Megölelte, mint Ganyó a kutyát. — Les, mint Büdi az eperfára. — Felszentelte, mint Muter a butykost. — Kukucskál, mint az Eperné kenyere a sutban. — Elülhetünk már, mint az egri pulyka. — A rossz van benne, mi a zöld butykosban, mikor üres. — Szive hasadjon meg, mint a Mendi kacsájáénak. — Rá-talált, mint vak Miska az első székre. — Neki ment, mint Takács Kati a szörkötelnek. — Neki esett, mint Tóth az aludt tejinek. — Elkésett, mint a rák az élesztővel.

T á j s z ó k. I n a s: gyermek. „Ezek az én inaskáim.“

h o j a n: millyen, minő.

b o l y g ó, b o l y g ó c s k a: bohó, bohócska.

(Szepsi. Abauj m.)

PASZLAUSZKI SÁNDOR.

Csángó népdal.

Ha té nem biztattál lenne,
Nekém más is talált lenne.
Ulyan még sém, mind té voltál,
Igén karcsú magoss voltál.

Mindénképen párom voltál,
Csak szívedben hamis voltál,
Arczul gyéngé piross voltál,
Velem igén jól találtál.

Karjaidval megöleltél,
Szavaidval hittégettél,
Szémeidvel mást vigyáztál,
Ingémet csak csalogattál.

Ha elmémsz, én azt sém bánom,
Szerelmedben úgy sincs hasznom.
Ha vissza jössz, vissza várlak,
Szüvembe esmét bezárlak.

ROKONFÖLDI.

A NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR MUNKÁSAIHOZ.

Kérjük a t. gyűjtők közül azokat, a kik a codexek feldolgozására vállalkoztak s dolgozatukat még eddig be nem küldték, sziveskedjenek a Nyelvőr ez évi 96. lapján tett figyelmeztetés értelmében a feldolgozott anyagot a Magyar Nyelvőr szerkesztőségéhez jutatni.

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

III. kötet.

1874. NOVEMBER 15.

XI. füzet.

AZ IKES RAGOZÁS KÉRDÉSE.

Hogy a kérdés végére eljussunk, még az egyes első személy rajiáról kell valamit szólnunk.

Mindjárt első cikkünk kezdetén említettük (18. l.), hogy az ikes ragozás kezelésében a régi irodalom, a Révai leszár-masztatta szabályhoz, a *keresesz* alakot leszámítva, vas követ-kezetességgel ragaszkodott. Ebből következik, hogy a régi írónknál az ikések első személyében a rag mondhatni kivétel nélkül *m*, az iktelenekében pedig *k*: *alsz-om*, *ir-ok*. Ha ennek ellenében a népnyelvet tekintjük, a szóban levő személyre nézve erős szétválást, szakadást tapasztalunk. Az egyik, bizvást állíthatni, hogy a nagyobb rész ikes és iktelen igéknél egyaránt *k* raggal él az első szszmélyben: *jár-ok*, *megy-ek*, *esz-ek*, *alsz-ok*, stb. A másik rész ellenben a régiek csapásán halad, s az ikéseket *m* raggal használja.

Ennek az egy részről való, nem bánom, mondjuk rom-lásnak vagy nyelvérzék-tompulásnak nézetem szerint aligha teljes romlás nem lesz a vége, értem a nép, nem az iroda-lom nyelvében. Minthogy t. i. az ikes és iktelen ragozás semmi jelentésbeli különbséget nem fődöz, (a szenvedő alakot pedig a nép nem ismeri), nagyon természe-tes, hogy az alaki megkülönböztetésnek szüksége is mind-inkább elgyengül, s valószínűleg lesz idő, mikoron végké-ppen meg is szűnik. E processust hathatósan siettetni s fogja siettetni ama másik fontos mozzanat, hogy a tárgy-as és tár-gyatlan ragozás, noha jelentés tekintetében vastag a választó fal közöttük, nincs külön, csupán ezt a működést végző ki-tevővel ebben a személyben ellátva; *alszom* t. i. épen úgy tárgyatlan ragozás mint *ülök*, *eszem* pedig egy alakban tár-

gyas is, tárgyatlan is. Midőn tehát a népnyelv az *eszem* elhanyagolásával inkább és inkább az *eszék* felé hajlik, egy világosan érezhető szükség törvényeinek hódol: az erős jelentésbeli különbséget erős, ingadozatlan alaki különbözettel is akarja felruházni. Tudom, sokan lesznek, a kik e tételeken ha nem is ütköznek meg, de bizonyára kétkedőleg rázzák fejüket, s a szakadás tüneményében nem a szükség kényszerítő erejét, hanem, a szót igaz értelmében véve, nyelvérzék-fajulást, valóságos romlást látnak. E kétkedőknek czáfolat helyett ezt a kérdést adom megfajtásul. Figyelem kívül hagyva azt az igazságot, hogy idegen ráhatás nélkül egy nép sem rontja a maga nyelvét, ha a kérdéses esetben csakugyan minden szükség érzete nélkül tért volna el az a nagyobb rész a nyelvszellem megszabta iránytól, honnan van az, miből magyarázható meg, hogy a közöl a sok nyelvi jelenség közöl csak ez az egy az, a melyet nem fejlődés jelének, hanem igaz értelmében vett corruptionnak kell tekintenünk? Tud-e nekünk széles e hazában s az ösz-szes magyar irodalomban valaki olyan született magyart s magyar író-t megnevezni, a ki pl. azt mondta vagy írta volna valaha, hogy *látok azt az embert*, vagy *látok téged*; pedig hány-szor volt alkalma hallani ilyesmit az idegenektől? Ha ebben és száz más esetben nem téved, hogy tévedhetett amabban az egyben?

S ezzel eljutottuk azon pontig, hogy elmondhatjuk nézetünket a felállított kérdéstről: van-e manap elfogadható alapja az *ikes* igék külön ragozásának?

Exempla docent. Kezdjük példákon.

Tudja mindenki, a ki magyar grammatikát tanult, hogy vannak oly igéink, a melyek egykoron *ikesek* voltak s később iktelenekké váltak. Képzeljük ezeket az igéket azon állapotban, midőn épen az átmenet stádiuma előtt állanak. Például hosszú ideig úgy beszélt a magyar ember, hogy: „A hosszú lábú nagyokat *lépik*“, s tegyük fel, hogy ezzel kapcsolatban csakis így szólt: „De kurtákat *lépel*“, s ismét: „Ha én *rálépe*m, többet föl nem vánszorog“. Egyszer aztán eljött az idő, midőn a jelentés legcsekélyebb módosulása nélkül a *lépik*-ről lehámlott az *ik* s lett belőle *lép*. Itt most az a kérdés támad, vajjon visszamaradt-e annak a lemállott *ik* tagnak előbbi ereje, mely a második s első személybeli *l*

és *m*-ben a lelket addiglan fenntartotta; mondták-e, mondhatták-e továbbra is *lépem, lépel*? Vagy a mi addig, hosszú századokon át törvény volt, egyszerre csak törvénytelen-séggé vált? Ugyanezt a kérdést tehetjük azon igékre nézve is, melyek egykoron iktelenek voltak, mai napság pedig ikesen használatosak: *asz aszik, úsz úszik*, stb. De hogy kitessek, mennyire nincs az *ik*-nek semmi hatása a többi személyragok változására, hanem hogy ellenkezőleg — természetesen csak a grammatikai merev szabályokra reflektáló irodalomban — inkább a második személy hatása látszik meg az *ik* leállásán, egészen új kori példát fogunk felmutatni. A ki utána néz, meggyőződhetik róla, hogy a *jelen*ni ige, mondhatni napjainkig, kivétel nélkül *ik*-kel volt használatban: *jelenik*. Minthogy azonban a grammatikailag helyes második személy *je'nel* a magyaros nyelvérzék szerint nem egészen kifogástalan, az irodalom — helyén alkalmazva a közmondást: hogy a kecske is, káposzta is meg legyen mentve — az ikes *jelenik*-ből csinált iktelen *jelen*-t (*megjelen*), csak-hogy valamiképp ne vétson a grammatika szentsége ellen, mikor jobb érzése szerint azt mondja: *megjelenesz*. S így vagyunk több más esettel. S ha őszinték akarunk lenni, meg kell vallanunk, hogy az ikes ragozás követésében tudva és akarva csaljuk magunkat; ép, egészséges érzékünk fellázong, a midőn ki kell mondanunk vagy akár csak le is írunk az ilyeseket: *olvasasz, keresesz, nézész, leszész, döglöl, fénylel*, s mégis kimondjuk és leírjuk, csakhogy ránk ne foghassák, hogy nem tudjuk a grammatikát. Otthon azonban a családi körben leteszszük az álarczot, s beszél mind-egyikünk úgy, a mint romlatlan érzéke sugallja: *olvasol, nézel, döglesz* stb.

Ez alkalommal még egy tehető ellenvetésre akarunk felelni. Ha az ikes-iktelen ragozás közti különbség érzete nyelvünkben csakugyan kiveszőben van, minő ok volt az, a mely ezt a hajdanában meg volt különbséget megteremtette, megerősítette, s minő ok hatása következtében kezdett az fogyni, elerőtlenülni?

Nézetünk szerint ha nem is egyes-egy, de legalább egyik fő oka e ragozásbeli különbségnek abban keresendő, hogy, mint már egyszer említettük, némely igéről idő folytában lekopván a bizonyos jelentést képviselő képző, a nyelv

a benne rejlő erőt egy különben más működést végző részre ruházta át, s utóbb megszokta a kölcsön-adta erőt neki tulajdonítani. E fokenként való megállapodást különösen az irodalom segíthette elé, midőn, a mi tagadhatatlan, a latin nyelv hatása alatt a szenvedő formák mindinkább el kezdtek terjedni, midőn tehát a két világosan különböző, factitiv s passiv jelentést (i a c i i u b e o *vettet* — és i a c i o r: *vettet* —) alakilag is szükségképp vált kifejezni. Ebből magyarázható meg az is, hogy miért tartotta meg az irodalom, noha a népnyelvben már jóval előbb be kellett állnia a gyengülésnek, egész a mult század végéig a két ragozás közti különbséget; azért mert a szenvedő alakot írónk szelíven használták. A későbbi, lassanként beálló gyengülés okát pedig azon körülményben kereshetjük, hogy a képzőtlenül álló igék utóbb képzőt nyervén, a reflexiv jelentést képviselő első s második személy ragjainak is (*m, l*) gyengülni kezdett addig érezhetően tapasztalt hatásuk, annál inkább, minthogy mint már említettük, a nép nem volt barátja a szenvedő alakok használatának. (Példák: *zúz zúzik zúzódik, nyúz nyúzik nyúzódik.*)

✓ Az eddig mondottak nyomán a következő eredmény áll előttünk.

1) A régi irodalom némely időnek egyes számában két ragozást ismer, az ikest és iktelent.

2) A többses számban kivétel nélkül minden időben, sőt még a végzett jelen egyes számában is ikes és iktelen ragozás közt nincs semmi különbség.

3) A mai népnyelv a régi irodalommal néhány eseten kívül csak a harmadik személyre nézve egyezik; a másodikra nézve teljesen, s az elsőre nézve nagy részt eltérő uton jár.

4) A népnyelv a két ragozás közt semmi jelentésbeli különbséget nem érez, nem érzi tehát szükségét az alak megkülönböztetésnek sem; de nem érzi nagy részt az irodalmi nyelv sem. Például *szakad, mozog, fordul, ik* nélkül is ép oly reflexiv jelentésűek az irodalomban is, mint *mosdik, kifejlik, forgódik; dolgozol, cselekszel; eszel* pedig *l* ragjuk ellenére is ép úgy fejezhetnek ki cselekvést, mint akár a *kapsz, vetsz, vélsz*.

5) Az irodalomnak, a meddig a teljes szenvedő rago-

zást ápolja, szüksége van, legalább látszólag, a külön ikes ragozás fenntartására.

6) A népnyelv oda törekszik, hogy a mit minden időnek minden személyében érez, a jelen egyes első személyében is véghez vigye a tárgyias s tárgyatlan ragozás közt az alaki megkülönböztetést, s általánosítja a *k* ragozt.

7) Az *ik* a töről le is kophatik, másszor meg hozzá járulhat, több ige pedig mind *ik*-kel, mind a nélkül állhat; s mind ez a jelentésen legcsekélyebb változást sem okoz.

8) Az *ik* nem képző, hanem rag, s csak némely esetben látszik a reflexiv jelentés képviselőjének; általában véve tehát egyéb személyre nem lehet befolyása.

9) Az iktelen ragozás számára vindikált második személybeli *s* öt eset ellenében csak egy helyütt működik, s viszont az ikesek számára lefoglalt *l* öt időben az ikteleneknél is csak egyedül szokásos.

Ennyi, egymással küzdő tényekkel szemben a kérdés megfejtése, végleges eldöntése láthatólag nem épen egyszerű, könnyű. Nem is akarjuk a magunk számára lefoglalni ezt a dicsőséget; de okokra támaszkodó nézetünket a kérdés velejére nézve még is ki kell mondanunk.

Mint hogy a népnyelv a második személy használatával mai napság többé el nem ismeri az egykoron kötelezhető törvényt; mint hogy a régibb, s a természetes úton fejlődött újabb használat küzdelmében mindig az utóbbié a győzelem; mint hogy végül különben is nagyon csekély azon igék száma, melyek ikes s iktelen alakjuk szerint átható s reflexiv jelentésűek, mint hogy a szenvedő alakra valódi szükségünk csak is a harmadik személyekben van: ennélfogva következetesen cselekszünk, ha a fejlődés útjára lépve a köz (népies) használat mutatta irányt követjük, s nem ragaszkodunk továbbra is a külön ikes ragozáshoz, a mely általában véve a nélkül sem fődöz jelentésbeli különbséget. ✓

Még egyes pontokra teendő észrevételeinket jövő alkalomra hagyjuk.

SZARVAS GÁBOR.

ÍRVA VAN, ÍRVA LETT, ÍRVA LESZ.

Eszünk ágában sem lehet a címűl írt alakról azt állítani, hogy kivétel nélkül magyartalan. A ki ezt tenné, eljárása egy értelmű lenne a nyelvemlékekben, jelesebb népies íróink műveiben, s a népnyelvi hiteles adatokban mutatkozó nyelvszokásnak egyenes megtagadásával. Hanem épen ezen hiteles nyelvszokás alapján ki lehet mondanunk, hogy az *írva van, írva lesz* sat. alaknak csak a nyelvtörvény szabta korlátok közt, tehát feltételesen van jogosultsága; azokon túl, a tiszta nyelvérzékre tekintet nélkül való használatát pedig méltán sorozhatjuk a „Nyelvőr“ által megrótt hibák közé, mint a német „wird geschrieben, wurde geschrieben, wird geschrieben werden“ alaknak szükség nélkül való szolgálai utánzását. (I. Imre S. „Idegen és hibás szólások bírálata.“) Ez esetben ugyanis az említett alak idegen éghajlat alól hozzánk került növény; igazabban gyom, a melyet megtűrni hiba, tenyészteni vétek.

De melyik az ál s melyik a valódi? Erre a kérdésre szándékunk némi tájékoztató kimutatással felelni.

A források, a melyekből ez alak helyes használatának kimutatása végett adataimat merítettem, a következők: Bécsi, Müncheneri, Nádor és Guary codexek; Pázmány (Prédikációk), Károli (bibliafordítás). Újabb kori magyaros íróink közül Arany (Toldi), Petőfi (János vitéz), Tompa (regék). A népnyelvi használatra: Magyar Nyelvőr (népnyelvhagyományok), Kriza (vadrózsák), Arany L.-Gyulai. (Népköltési gyűjtemény).

A kérdéses alak jelentése: valamely cselekvés véghezmentéből eléállott körülmény vagy állapot, mely a szóban lévő tárgynak vagy természetét, tulajdonságait, vagy a felmerült cselekvésre viendő mód, hely, ok, cél sat. természetű viszonyát mutatja ki. Minthogy így ama bevezettség következtében eléállott állapot sokféle lehet, megkísértjük ezen összetett alakot bizonyos osztályokba csoportosítani.

Példák.

α) A természettől adott, a természet működéséből keletkezett, vagy a tárgy természetében rejlő állapot. A segédige rendszeren a *van*. „Más tikör, kibe kell az binesnek néz-

nie, az isteni látásnak oka, kinek semminemű dolog előtte el nem enyészhetik, de mindenek nyilván vadnak ű szemeknek előtte. *Guary c o d e x*. Az szent imádság vagy on szerezvén arra, hogy ennek miatta istennek haragja elvetessék. *Guary c*. De egyszer meg vagy on teremtvén (a pokol tüze) és örökké meg nem aluszik. *Nádor c*. Menjetek el átkoztak az örök tűzbe, ki meg vagy on szerezvén ördögnek és ő angyalinak. *Nádor c*. Mert nektek adván vagy on menyországnak titkja, azoknak kedeg nincs adván. *Münch. c*. Az orozslányrul írják, hogy fiait úgy hozza, mintha halva-volnának. *Pázmány*. Haggyon békét kjed, ne heréjje, mett meg van dögölve. *Kriza*. A természet kül tárgya, műve: lényekkel van megnépesülve. *Tompa*. Nincs elromolva a lelkiismeretem. *Petőfi*. Te jós madár! mi jó, mi ros vagy on megírva a jövőről hangodon? *Tompa*... Óh adj még többet annál! hisz ép úgy el van rejtve nálam: mint itt e hegyi mély padlanában. *Tompa*.

β) Bizonyos cselekvés bevégezéséig tartó, azzal gyakran egy idejű, ahhoz fűződő állapot. Ilyenkor a kérdésben forgó alak rendszeren leiró. A segéd-ige a *van*. „Kis leány szoknyája térdig föl van hajtva, Mivelhogy ruhákat mos a friss patakba. *Petőfi*. Sisak ellenzője le vagy on bocsátva. *Arany*. Bodor haja reá vagy on fésülve. *Nyelvör*. Ha a víz több lösz három kalányná, akkó bizonyosan mög van verve. *Nyelvör*. Utánna mén fehérke, Fő van a farka kötve. *Nyelvör*. Hajad le van eresztve, tested frissen feresztve. *Kriza*. Főrül való fája ki vagy on rovázva. Fekete pántlika van reá csukrozva, szépen rá csukrozva. *Népk. gy*. Virág van az ágyra hintve, Barna kis lány kiterítve. *Népkölt. gy*.

γ.) Oly bevégzett állapot, mely az eléadott cselekvésnél vagy a beszélő idejénél nem sokkal előbb keletkezett. A segéd-ige rendszeren: *volt*, *vala*, néha *van*. Jövetek mend én hozzám, kik munkálkottok, és meg vattok terhelvén. *Nádor c*. El nem futhatott: el sem taszithatta a gonosz személt, mert kötözve vólt. *Pázmány*. Méne Máriának házához, hol sokan valának egybegyülve. *Károli*. És ime a vacsoráló háznak ajtai bészárattatva

varának. Károli. Ez volt mindeniknek fejében föltéve: vagy visszakerítem, vagy meghalok érte. Petőfi. Mikor János vitéz odaért, valának Egybegyülekezve mind a boszorkányok. Petőfi. A seprők voltak ott egymás mellé rakva, Miken a boszorkány nép oda lovagla. Petőfi. Mikor visszagyüttem, mâ meg is vót hâva. Nyelvör. Azért szól olyan szomorán, el van írva az én rózsám. Kriza. Nem kell nekem senki párja, ha az enyém el van zárva. Népk. gy. Az óriás tarisznyájá bihalbörböl vót csinálva. Kriza. Három órára a nagy állat nagy puiszka mind el vót hordva. Kriza. Szüvesség immán meg es vót viselősödvé. Kriza. Látja az ura, amint haza jön este, hogy a kovász mind a falra van kenve. Népk. gy. Duna partban egy nagy zászló volt felütve, s tarka barka csolnak a nyeléhez kötve. Arany.

δ) Az eléadott dolgoknál sokkal előbb — vagy rég bevégződött cselekményből keletkezett, a beszélő idejében már közönségesen ismert, köz állapot. A segéd-ige rendese a *van*, olykor *volt*, *vala*. Az es tudván vagy on. Bécsi c. Kit mikor ő előtte olvastatnának, jutának a helyre, hol írván vala, mikeppen sat. Bécsi c. Mi szerent írván vadnak Moysesnek törvényében, hogy megenne ember ő fiának husát. Bécsi c. Hallottátok mert mondván vagy on a véneknek. Münch. c. Es nem ugat egy ü közzülök te elle ned, mikeppen meg vagy on mondván istentől ennekem. Guary c. És ennek nagy bőséges érdeme vagy on letévéen egyházi kulcsnak alatta. Guary. c. Mert meg vagy on tudván ez minden nemzetek között. Guary c. Ki meg példázván vagy on szent Mózesnek elő könyvében. Nádor c. Mikeppen meg vagy on írva királyi könyvben. Nádor c. Ne legyünk olyanok, mint Lázár, kinek kezei kötözve, teste lepedőbe takarva vólt. Pázmány. — Lacedémon várasában sem vólt szabad senkinek fia nevelésére és tanítására mestert választani: hanem válogatot Tanácsos emberek vóltak rendelve, kik erre vigyáztak. Pázmány. Mert meg vala jövendölve, hogy mihent a pásztor megüttetik, a juhok elszéllenednek. Pázmány. Hol van Iluska, hol? felelt a menyecske: szegény Jancsi bácsi! . . . hát el van temetve. Petőfi, De mi haszna jut eszömbe, mikor el vagy on temetve. Kriza.

e) Jövöben bevégzett állapot. A segéd-ige: *lesz*. Valakit megkötöz földön, megkötözvé n lesz en mennyországba es, valakit földön megoldozandasz, megoldozván lesz en mennyországba es. *Guary c.* Mert meg vala írva, hogy harmad napig lesz en halva. *Pázmány*. Isten szava az, hogy az *Atyák* alamizsnája feledve nem lesz en (*non erit in oblivione*). *Pázmány*. Akkorát kondítok, hogy a kinek be nem lesz a bronzsolva a feje, szétreped. *Kríza*. *Korcsomáros* kapujába Fel lesz az én nevem vágva. *Kríza*.

Megfigyelés után a következő tanúságokat vehetjük ki e példákból.

1, *Az írva van* stb. alak, mint előre is jeleztük, általában véve akkor van helyén, midőn a gondolatok menete, a tárgy természete nem a ki vagy mi cselekvőségét kívánja kitüntetni, hanem midőn az a kérdés áll előttünk: a cselekvés megszűntével minemű állapot mutatkozik a kérdésben forgó tárgyon; tehát midőn erre nézve szükségtelen a cselekvést teljesítő és bevégző alanyra tekinteni; minthogy már előbb még pedig függetlenül ment véghez a tárgyon valamely belső vagy rendesebben külső működés. Ebből következik, hogy ilyen esetben nem mindig cserélhetjük fel a szokott igeragos alakkal ezen állapotjegyzős segéd-igés alakot; mert ez már nem annyira igei, mint elvont névi jelentmény. Például: „Hol vetted azt az almát? a fa alatt találtam, le volt esve!“ Nem volna helyén: le esett; mert a kérdés: hol? helyi körülményre való megfelelést követel. Így ezekben s több hasonló kitételben. „A tornyai templom körül van árkolva, két szál szép rozmarin van belé plántálva. *Népkölt. gy.* S mint az órjás, kiről szól a rege, hogy álmában is nyitva van szeme.“ *Tompá*.

De megfordítva ép oly helytelen, ha az igeragos alak helyett a czímbeli alakot teszszük akkor, midőn arról van szó, a cselekvő alany mit tesz, tett, stb.; vagy pedig a szóban lévő tárggyal mi történik, történt stb. Leggyakrabban ekkor esik meg, hogy a „wird geschrieben, wurde geschrieben“ példájára idegenesen használjuk az állapotjegyzős segéd-igés alakot, ritkábban a cselekvő, gyakrabban szenvedő igeragozásunk rovására. Ezt pedig legtöbbször a

német alaknak szándéktalan, vagy jól meg nem gondolt követése folytán teszszük; részben, úgy látszik, azért, mert idegenkedünk a szenvedő igeragozástól akkor is, midőn okunk nincs rá. Igaz ugyan, hogy a mi nyelvünknek nem természete, mint a latinnak vagy a németnek a szenvedő alakot feltűnően használni. Ezt bizonyítja mindennél előbb a szorosan vett népnyelv. Hanem egyik túlságból a másikba esni, a szenvedő igealakot kizárni akkor, midőn használása helyes, sőt szükséges volna, fölvenni helyette egy másik alakot, mely rosszabb és veszélyesebb, nem egyéb, mint nyelvünk erős fájáról fakadt eleven hajtásokat lemetszeni, s helyébe idegen, satnya ágakat oltani.

2. Az *írva van*, *írva lesz* stb. alaknak fentebb említett névi jelentményéből következik, hogy elbeszélő előadású alkalmazása nem helyes. Nem állhat tehát egyszerűen mult esemény vagy cselekvés jelölésére, hanem inkább az elbeszélte eseményekkel kapcsolati viszonyban lévő dolgok, helyzet, mód, körülmény, kifejezésére; tehát leíró, elmélkedő vagy értelmező előadásban alkalmazandó.

3. Nincs helyén ezen alak akkor sem, midőn a cselekvő már előbb, több összefüggő mondaton vagy mondatcsoporton keresztül kitétetett.

4. Idegenkedik nyelvérzékünk ezen alak használatától akkor is, ha a cselekvő alany nincs ugyan kitéve, hanem könnyen odagondolható.

5. A *lesz* segéd-igés alakra csak ritkán, a *lett*, *lön* alakra pedig alig találunk példát a felsorolt forrásokban. A *Nádor codex*ben található „Jelönék neki menybelöl angyal, megerősítvén ütet. És lön el bágyadván” példának alig akadunk párjára. Ezt is idegenesnek sugja nyelvérzékünk, minthogy az előadás elbeszélő, itt egyszerű tény kifejezésére áll. Ez utóbbi tanúság jele annak, hogy nyelvünk természetében nem rejlik, sőt azzal épen ellenkezik a *lett*, *lön* segéd-igés alakkal egyszerűen megtörténtté vált eseményt fejezni ki. Csak újabb időben a szomszéd német nemzet nyelvének a mienk tisztaságát megrontó befolyására kezd ez az alak ily célra kapóssá lenni.

Hogy ezek után nem sok jót mondhatunk a napi sajtóból vett, s nyomban itt következő, de közbeszédben is, a nyilvánosság terén is mindenült száma nélkül lehető, itt fel

nem sorolható, ezekhez hasonló példákról, azon, azt hiszem, senki sem fog csudálkozni.

„E . . . nézete s V . . . módosítása elvettetik, s az ügy nem *lőn befejezve* (Hon 179. sz.) A m . . . i gyűlés jegyzőkönyvének felolvasása mind a panszlávok, mind a magyar párt által nehányszor félbe *volt szakítva*. (H. 200. sz.) „Olvastam a R. hétfői esti lapjában, mennyire *vannak eltorzítva* a becsületes délmagyarországi tanítók törekvései. (R. 221. sz.) A rendőrség azonban megtudta az esetet és Sch. *el lett fogva*. (R. 220. sz.) A király a német követségi palotába kocsizott, hol kényelmes szállás *lett berendezve* számára (R. 233. sz.) Ezzel aztán ki *lett meritve* a programm. (H. 199. sz.) Az ijedség a környéken roppant nagy, noha senki sem *lőn megsebesítve* (P. N. 200.) Miután a „Sz. H.“ mellékletét képezte, azonfölül nem igen sok *lett nyomva*, azért figyelmeztetjük stb. (H. M. V. 36. sz.) Dalnokom csakhamar *lőn feltalálva* (mondja az elbeszélő a maga tényéről. R. 221. sz.) A Th. által alapított történeti díj, mely minden harmadik évben *lesz kiszolgáltatva*: H. H.-nek jutott.“ (P. N. 221.) E példákban az *írva van, írva lesz, lett, lőn* alakot részint elbeszélő előadásban, egyszerű történeti események kitételére, részint pedig oly esetekben látjuk alkalmazva, midőn a cselekvő előbb kitétetett, vagy könnyen oda gondolható; ennélfogva idegenesnek, hibásnak kell tartanunk.

BARKÁSZ KÁROLY.

A „NŐ NÉ“ HASZNÁLATA.

Irodalmunkban mind nagyobb és nagyobb tért kezd az a nézet meghódítani, hogy „tanítóné s tanítónő“ között lényeges különbség van; s már a lapok, s a lapokból tanuló közönség szinte véteknak hiszi fölcserelésüket; pedig a kettő közt értelem-különbségről a magyar nép semmit sem tud. Ha tehát csakugyan megtennők a már divatossá válni kezdő különbséget, bizonyára idegen elemet ültetnénk át nyelvünkbe. Ennélfogva, úgy hiszem, érdemes lesz néhány szót emelni annak tisztázására, a mi csak a legújabb grammatikák tanítása óta vált zavarossá és homályossá.

Azt említenünk is szószaporítás volna, hogy a *né* nem

egyéb mint a *nő*; szószármazásilag tehát a királyné s a királynő között semmi különbség sincs. Lássuk, vajjon tesze-e a régi irodalom s a népnyelv különbséget a kettő között.

Kresznerics szótárában a *né* szó mellett a következő magyarázatot leljük: „*né*: nupta, Olim *nő*. In formativis *né* ut királyné: regina; szabóné: uxor sartoris etc.“; a *nő* mellett pedig: „*nő* et *né*: nupta, uxor, femina, femella; postpositum vero: uxor, nupta.“ A régi nyelv szerint tehát mind a *nő* mind a *né*, ha „formativum, postpositum“, nem jelentett annyit mint mulier, femina, hanem uxor, nupta. A népnyelvből pedig mindegyikünk előtt ismeretes, hogy mit tesz az: kovácsné, kántorné, papné, doktorné, báróné, grófné, királyné stb. A *nő* alakot sem magán állva, sem mint ragasztékot a népnyelv nem ismeri.

E szerint nem is halljuk ám magyar embertől azt a megkülönböztetést: grófnő s grófné, tanítónő s tanítóné. A magyar ember előtt ez a szó mindig csak valakinek a neje értelmében járul a szó végéhez, a férj s feleség, nem pedig a férfi s a nő megkülönböztetése végett. Így tehát vezeték nevekhez is járulhat, s ilyenkor mindig férjes nőt értünk, vagy kell értenünk rajta.

Nézzük most ama másik esetet, miként fejezi ki nyelvünk a nemű megkülönböztetést, mily szókkal és szerkezettel él, ha valamely fajban, állásban a nemet akarja kiemelni. Kresznericsnél: cigány-asszony: zingara *mulier*, fejedelem-asszony: regnans *principissa*, herczeg-asszony: *ducissa* regnans, koldus-asszony: *mendica*, követ-asszony: *delegata*, özvegy-asszony: *vidua*, rácz-asszony: *thressa*; asszony barát, asszony-mester: *praeceptrix*, asszony-pápa: *papissa*, asszony-pap: *sacerdotissa*, asszony-társ: *amica*, *socia*. Ha pedig a nem hangsúlyozásán kívül még a hajadonságot is ki akarjuk emelni; király-kisasszony, király-leány, gróf-kisasszony, bíró-leány, arató-lányok, gyermek-leány, cigány-leány.

Az adatok további felhalmozása, úgy hisszük, bátran elmaradhat; mert mindegyikünknek nyelvérzéke kétségtelesen helyeseknek igazolja a felhozott példákat. Ezekhez járul még, hogy a magyarban a *nő* önálló, jelentésileg erősen

érezhető szó, nem pedig jelentése-homályosult képző; ha tehát valamely összetett szónak második tagját képezi, az összetételben a fő, a határozott, nem pedig mellék, határozó tag lesz; a *nevelő-nő*, *pap-nő*, *grófnő*, *király-nő* stb. összetételekben e szerint a fő, a meghatározandó fogalom a *nő* volna, a másik tag pedig határozó, tehát csak alárendelt; már pedig ily esetekben mi nem a nőket akarjuk osztályozni, hanem két részre, még pedig a nem szempontjából a nevelőket, a papi, grófi, stb. osztályt; ennél fogva a *nő* nem lehet meghatározandó, hanem határozó fogalom vagyis jelző; más szóval az összetett szónak első tagját kell képeznie. Lássuk e szabály igazolását példákon.

Osztályozni akarom például nem szerint az oroszlanfajt, lesz: hím oroszlán, nő v. nöstény oroszlán; ha kölykes, ha anya a nöstény, azt mondjuk: anya oroszlán. Lehetne-e pl. azt mondani: *oroszlánanya*? Nem azt tenné ez, hogy az anyák osztályából emelem ki azt, a ki oroszlán természetű, bátorságú? Más a *király-lány* és más a *lánykirály*. Így mondjuk kan kutya, nöstény kutya. Ha e szerint a tanítók, nevelők, orvosok, katonák, királyok stb. rendjét akarjuk a nem alapjánól osztályozni, s a nőnemet kiemelni, helyesen így mondjuk: nő tanító, nő orvos, nő katoná, nem pedig: *tanítónő*, *orvosnő*, *katonanő*. Hogy az „erzieherin, lehrerin“ mintájára faragott *nevelőnő*, *tanítónő* helytelen magyarságú szók, legvilágosabban kitűnik, ha nem az újabb keltű foglalkozásokból fűrészszük az ide célzó példákat. Azt mondjuk-e *kocsisnő*, vagy inkább *asszonykocsis*; *molnárnő*-e vagy *asszony molnár*? Sőt még az újabb használatúak közül sem hallottuk soha a *honvédnők*-et, hanem helyette mindig: nő honvédek. Hallotta-e valaha valaki magyar ember szájából ezeket és hasonlókat: *szomszédnő* (vicina), *gazdanő*, (mater familias), *komanő*, *özvegyő*, *árvanő*, *szolgálónő*, ezek helyett: *szomszédasszony*, *gazdasszony*, *komaasszony*, *özvegyasszony*, *szolgálólány*, *árvaléány*? *Szomszédné*, *gazdáné* nem annyit tesz-e, hogy a szomszédnak, a gazdának a felesége?

Az eddig mondottakat összefoglalva, a következőket kell szemünk előtt tartani.

1. A szók végéhez ragaszkodó *né* csak *uxor* jelenté-

sében használatos, s képző természetével bir, úgy hogy a határozó szó rövid vég önhangzóját megnyújtja; pl. királyné (uxor regis), papné (uxor sacerdotis), tanítóné (uxor magistri); gazdáné (uxor oekonomi) stb. Járul tulajdon nevekhez is, mint: Ujlakyné, Apafiné, Garáné stb. A nő a nyelvszokás útmutatása szerint ezt a működést nem végezheti; királynő, tanítónő stb. tehát kerülendők.

2. A hivatal foglalkozás-jelölő szóknál, ha a nemre hangsúlyt fektetünk, a him nemet a moralis világ egyedeinél a jelzőkép használt férfi, a nőnemet pedig nő szóval jelezzük; pl. férfi tanító, nő tanító; férfi cseléd, nő cseléd; nem pedig *tanítónő, cselédnő*. Ha a nőneműeknél a házasságra is tekintettel vagyunk, a jelzők asszony vagy leány lesznek, mint: asszony fejedelem, leány cseléd stb.

3. Ha sem hangsúly, sem ellentét esete nem forog fenn, a nyelvszokás szerint a nem-jelölő attributum fölösleges; pl. „Az én szüretelőim mind piros szoknyásak. Én csak hajadon aratókat fogadok, stb.“ Igen helyes tehát, a mit a napokban a budapesti nő praeparandia értesítőjének czimlapján olvastunk: „Zirzen Janka, igazgató“; melyet azonban a Hon tanügyi referense *igazgatónő*-re javított (!) ki.

4. Ha a nővilág egyedeinél egy részről a nemet, más részről a kort, házasságot, rangot vagy nemzetiséget együttesen akarjuk kifejezni, akkor a nemjelölő asszony, kisasszony, leány szokat használjuk s jelzőkül eléjük a kor, rang, nemzetiség-mutató kifejezéseket állítjuk, pl. gyermek-leány, király-asszony (tekintet nélkül férjére), gróf kisasszony, paraszt asszony, paraszt leány, koldus asszony, koldus leány, oláh asszony, görög leány stb.

TOPPLER ISTVÁN.

BALÁSFY TAMÁS MAGYARSÁGA.

IV. Szólásmódok és közmondások.

Maga bizony azok a helyek (idézetek) a Purgatorium ellen való tévelygésteknek csak egy tseppártyát sem tartják. 186. l.

markodba szakad pergettyűs sulkodnak a nyele. 194. l.

Ha ezeket által érte d, nagy könnyen meg-óldhatod kákán köttött, vagy hogy inkább tsak keresett tsomódat. 206. l.

meg-követnéd Istent... mód-nélkül-való motskolódásodról. 208. l.

argumentomodból... elmédnek és értelmednek fogyatkozása tsordúl-ki. 210. l.

Nyertél azért ebbéli okoskodásodban-is, mint Bertók a tsikban. 210. l.

Azért gyalúllak így tégedet, azért rágok mindent ily bőven, és aprónként szádba, azért magyarázok mindent megilly szaporán. 213. l.

De ám annyi mint az; igen néki szoktatok immár tí eféle víz úzásához. 219. l.

azt tudgyátok, hogy helyén vagyon dolgotok, és ugyan menten mentek-el az okádozásban. 219. l.

megláttad immár, ha sült vak nem vagy. 228. l.

minden tők túró s étek nállatok. 235. l.

rövideden kimondom mondómat. 231. l.

Rajtad is marad e kötés-alatt ez a titulus (hír-harang), mert soha se te, sem az egész Lutheránusok, ha ugyan színte egy bordában szónétek is magatokat a Kálvinistákkal, meg-nem bizonyíthattátok... 237. l.

akar jól, akar poklúl essék a dolog. 237. l.

Látod-é... mint hozod a magad árkodba magadat. 242. l.

bezeg örömet kiálthatnál a Tsepregi Templomban ellenünk, 243. l.

mennyünk tovább a te erőtlen körmétselő ellen-vetésidért-való körmeid koczogatásában. 256. l.

a kákán is tsomó kereső, tudatlanságban zabállott... Praedikátorok... 261. l.

szükséges dolog, hogy a férfiat az Aszszonyhoz, az Aszszonyt a férfihoz kellyen társoltatni. 261. l.

'S-nem-is félő, hogy... 274. l.

miért indultál vak vezéred után? 297. l.

Emberré lött (a Krisztus), társolkodott az ő tsinálmányával, igazán mindeneket tselekedett az Istennek erejéből, 298. l.

Mely hazugságodban... úgy megsüllyeztlek, hogy... 302. l.

nem jó nékiek az igazság ellen mi velünk ujjat vonni. 305. l.

sok-is vagyon, a mint immár értened-is adtam, ha nem tők a fejed. 309. l.

bizony meg-emelődnek agytetejeken a kalap.
313. l.

itt-is majd meg-úsztatlak a bőjt ellen való hazugságidban.
313. l.

könnyebbsáanta bolhákon való ültetekben, szalma kópiákkal, a Késmárk havassait fel forgatnotok, sem mint ezt a többivel egygyütt a Krisztuson... fundált, megállapodott és meggyükerezett igazságot el-bontanotok. 315. l.

ama régi időben, a mellyet sohának hihatunk.
317. l.

erre az értelemre-is nehezen vonhatod ugyan szavaidat, bár jól húzzad-is bürodet a varga Bálint kaptájára 318. l.

bár fittyet végy az órromon, ha feltalárod a Sz. Irásban, hogy ilyen végre gonosz legyen az eledelben válogatni.
330. l.

Ez a praedikátor, a mint magát az Halgatói előtt árúllya, Kálvinista. 334. l.

annyt tud ő a Sz. Iráshoz, mint a hoszsu fülű terh viselő állat a Lant pengetéshez. 334. l.

a fejére-is raknám a maga irásából (a bolondságait), de most afféle bokron nem mulatozok, jobb vagyon előttem.
334. l.

a Majom-is sarut vonson a lábára, de meg-fogják benne. 335. l.

De nehéz te nállad orczát keresni, ahon nintsen. 336. l.

Jó ez egynek; bár Kálvinus uram jobban a lába alá nézett volna, mikor így ütötte az inát. 339. l.

az ő (Kálvin) kovászszába könyökig esett, és ügyekben megsüllyedet maradék Prédikátorok. 339. l.

nem hiszem, hogy annak-is soha tulajdon könyvét láttad.
344. l.

ha ember két, vagy három nap üres hasat visel... 350. l.

ezen-is hálálégyen az Istennek, a ki magatokkal így megszégyenítetteti magatokat. 351. l.

mondgyák, hogy visszazatért az elhagyott körtvélyre. 360. l.

Ezek-is, hogy el-timporálhassák nem vén, mert tsak a minapi, de vakon született vallásokat, azt mondgyák.
... 375. l.

de a Szent Atyák irásával még tsak tettetesem sem hímeztedbé Sócés könyvetekbe nagy hegyessen ki dülyett, görbe hátú hazugságidat. 378. l.

súlykot faragtál fejedre. 379. l.

Vólt azért (Luthernek) izgatója amaz véle egy só evő társ a az ördög. 381. l.

mennyi fő, annyi ítélet. 385. l.

nem gondoltok véle, akár ki, 's-akár honnét-való legyen, tsak tudgya-ei a ti rossz Magyar Postillátokat olvasni, és tudgyon a Pápisták ellen morgani, és káromkodni, egy galléros hoszszú újju köntös, 's-egy kalap a többi, há g a t t o n há g a t t y á t o k vélek a Praedikáló székeket, ám mondgyák onnét a mit akarnak, tsak hogy kiáltsanak derék képen a Pápisták ellen. 388. l.

a Kánon tiltya, hogy egy Püspök a más Püspök várossába mennyen a fejében, hogy azon város Püspökének tisztibe, hivatally ellen ártaná magát. 389. l.

leczkére vonszunk benneteket. 392. l.

Ily ütve vetve 's-félbe harapva hozod elő te a Sz. Irást. 393. l.

mondasz valamit, de olyat, mellyel jobban hálóba kerítéd és be-is kötelőzöd magadat, 405. l.

itt vagyon a dolognak a dereka. 408. l.

válogatok a Sz. Atyák Irásiban, mint a Tót a vad körtvélyben. 413. l.

azt mondgyátok, hogy ti a sz. Irásra támasztyátok ügyeteket. 413. l.

evvel a mindenkor egy unomban, világosan fénllett és virágzott Anya-szent-egy-házzal... 415. l.

oly fél szájjal szólnak (sz. I. leveléről), hogy... 419. l.

Luther... nyirte, szabta, vesztegette a sz. Irást. 419. l.

ez... ügyed fogytának jele. 424. l.

's-talán szinte jól ittába, 's nem jól irtában nem igazat talált írni. 439. l.

de abban tsak úgy tselekszel, mint a kit küszködésben megbirtak, földre vertek, mellyére tette a bajnok a térdét, 's-mekégésre juttatta dolgát. 440. l.

meg-tapasztaltattam magaddal-is. 441. l.

És így hamiss a consequenziád-is mi ellenünk, és tsak a ti puzdrátokba illendő, 's-magatokkal magatokat lövöldöztető és lövöldöző nyil az. A több ez aránt-való dolgaid-is tsak nevetésre méltók, mert ide-fel (= fölebb) Tertullianust, mind sz. Ágostont, 's-mind Ekkiust úgy nyakára ültetem a ti tsúszó mászó fejetlen láb vendég vallástoknak, hogy a földet üti az orra. 445. l.

... Anabaptista, vagy valami eféle egy olly köz név-alatt-

való szomszédotok szabású gyülevéz gyülekezeti, mellytől, azt parantsolja a sz. Irás, hogy megójjuk magunkat, s ne hidgyünk a reájok vont bárány bőrnék. 448. l.

az Ekklesiának minden javai közönségesek minden keresztényeknek. 451. l

igen s ótalan agygyal birsz. 458. l.

Látod, hogy ha ti mivelünk az igazság ellen fel-tésztek, mint le-tészünk és le-ültetünk benneteket. 462. l.

Ha a dagálytól, és ellenünk-való fortyant gyűlöségtől megtisztult szível olvasod te ezeket, reménlem... 463. l.

KIRÁLY PÁL.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Idegén, pl. Bethlen más segedelmére szorulva él idegenben. Főnévül jár mint ezekitt: a kietlenben, vadonban, hüvösben; mindezek más viszonyraggal ritkán használatosak.

ideiglenéz: ideiglen intéz (Korunk).

idejébb v. idejébben (Moln. és Kapnik); idejekorán (Münch Cod.)

idén: idénvaló. (Marg. Leg.) Igy idénre, ez idénig stb.; ez egyik példája a viszonyrag névképzőképeni szereplésének, sőt némely szókban képzővé minősülésének, mit a vadonban egyetem- (együttön)ben, hiján(os)ban is láthatunk.

idő. Egyik idő ellensége a másiknak. Várj időtől; időtelve; időmléve; időtöltött ember; sok idő veszte van benne. Mind ez időtt-ideig (B. Szabó D.). Idővétségem marad, v. convincáltatik, (Erd. egyházi történ. Adatok). Idő-

vontatva (Pázm.). Időhaszlatat (Sz. László Leg.).

idres-bodros főköttő (Vadr.). V. ö. budri, bodréjos és idrett-pödrött v. idrett-fodrott.

igaz-ugy: teljesen ugy (Debrecz. Leg. K.).

igazvétel: a ki rajtad értem igazat veszen (Vadr. 272.).

igen-hollal: summo mane (Szentek Leg.).

ijant: illint: ijutt: ivott (Kat.).

iktet: iktat. (Helt.)

illára venni a dolgot (Kat.).

in, ina ütés-lóé (P. Páp.) infájós (nem inafájós, mert birtokraggal inafájó lenne, s ennek némileg más jelentése van); a mint fogfájós és fogafájó különbözök. Inaifájó (P. Páp.) Inokszakadt többre vonatkozólag (G. Kat.).

istenihlette (G. Kat.).

íz, százszor-izben (G.

Kat.); azon izben be talált lépni (Fal. és Máty. Fl.)

izzit (?)

izzákony: izzadékony. (Tájszó.)

ízt veszte köztök (Sz. László Leg). és ízént, szájaizént beszélnek (Moln. és B. Szabó D.).

íztagos, tán: ízmos tagu? (B. Szabó D.).

íz-vizeszű. (Tájsz. l. hó-bortos.)

jajveszék (N. Cod.); jajveszély (Moln.).

jár: a gond járja; tulajár már eszén; no az nem járja = nem helyes; ne járj! = hagyj békét (oláhosan); kórjárta, vizjárta hely; nincs jártányi ereje.

jó, jóratelő (Vadr.); tedd meg jóképen, azaz jó szerével (Kapnik); lódulj innen, míg a javán vagy, vagy: míg jódat érzed; jórendüleg ellátta magát. Jó-hüs (Moln.); jótovavan.

joglás (Czech Cod).

jószág: sok a jószág nincsen benne jószág; mástól elbirt, igazságtalanul birató jószág.

jött, birtokragozva jötön, jötöd, jöte sat. (Pázm. és Székely J.). Így szöte, nőte, löte a mint léte, téte, véte, éte. Némileg más a jötte, mely voltságot feltételez.

jövdök(ni), (G. Kat. V. ö. faldok, szintén Geleitől.)

jövendölet (P. Páp.)

juhtól tej szőr nem vérbőr (B. Szabó D.).

juhaszakadt. (?)

jut: idő-, sorjutva; ugyjuta az hír (1548. levél); többekkel összejutott; juttaképen; juttig vagy juttáig; feljut magas hivatalra; semmifelé nem juthatok = nem boldogulhatok; kár haszonba jut; kijutott neki is = a szerencsétlen sorsban ő is részes lett; tovább juttát — hirt, körlevelet; jusson is, maradjon is.

karaj, karajt hajtani = orzott marhák elhajtásában segítő részt venni. (Pestváros szabályzata 1669.)

karkápa: manipulus (1650.).

kel: ha minden vádak valóságra kelnek (Erd. egyh. tört. ad.); így kél s lobban el a világnak minden gyönyörűsége (Moln.); számon, néven kelő irat, szám alatt h.; kikölt hivatalából = leköszönt; abban semmi nem kele, hogysat. (Erd. tört. t.); hogy annyi munka kél rá, nem bánom (Páriz Páp.); szám egyenlő számból felkel = felmegy; kártyafelkelés v. felfogyás; pártjára kelés; kikölt a rendelet (Erd. Egyh. tört. ad.).

kell: hogy a másik is oda ne kelljen (Mln.): kel-lő-készen; kellő-korán v. kellete-korán v. kelletin-korán; kelletejül

=, kelletően (G. Kat.); kel-
letség. Magakelletés.

kenéz: erdélyi régi czim-
neve a vármegyei nép valamely
tisztviselőjének.

kenyér: külön kenyérre
szálltak (Kun-Sz.-Márton); ki-
tanulni embere, leszen
annak kenyere; kenyere-
s-gazda.

kértemény (P. Páp. l. p. e-
titum). Tehát a bizott-
mány-féle szóalkotásnak régi
mintájára, olyan a szintén régi
tétemény, szötemény, ét-
mény.

kész: kész emberré
nőtt fel; készfelelő; kész-
mester abban; kész-
elmű, készakaratu; kész-
akaratu; kész-kéntelen-
sége tartja; kész-butor-
zottan; kész-szereltség;
játészó-kész, indulókész;
kész-akartva. Készlelet
= unszolat (Érdi Cod.). Kész-
telenség. Késztelem.
Kész az engedelem.

kételeg: kétségben habozik.

kéz: magakezűleg = ön-

erején működőleg, sajátmódu-
lag, mint aki maga gazdája;
akadkeze fogója = ver-
senytársa, v. jóban v. megbo-
szulólag; kézen fogott bi-
rák (Erd. egyh. t. ad.): kéz-
közti = kezen tartató, készen
levő; kézen-közönforgó;
kézügyalkalom; kézügy-
beli számszám; jól kéz-
és szemügyre venni va-
lamit; kézügykülső;
kézügyelhető: kéztarog-
gatás; l. tarogat.

kicsérdit: kiszól titkot
(Erd. egyh. t. a.)

kifoglal, a papok kezé-
ből kifoglalták a jószá-
got (Erd. egyh. t. ad.); ki-
foglalni a fizetésből az
adóilletéket.

kigyökerez: eradicare.
(P. Páp.)

kihámoz: e kérdések-
ből kihámozhatjátok,
miképen sat. (Tihanyi C.)

kiháran: kihárul (Szentek
Leg.).

kihatlík: hihatol rohamo-
san (B. Szabó D.).

LÖRINCZ KÁROLY.

ADATOK A NYELVUJÍTÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

Kazinczy Ferencz munkái. Pesten. Trattner János Tamásnál. 1815.

VI. kötet. Ossiánnak minden énekei.

Idegen: die fremde 285. (távol
idegenből jövel.) †

idv: heil 51.

igélés: wort (az ő igélések
nem hasztalan. = nicht umsonst
tönt dumpf ihr wort) 136.

illent: érint 56.

iró: schriftsteller XV.

kan: eber 136. (és még több
helyen).

kancsalog: schielen 139.

kapcz: meredekség tetője:
die jähe 54.

kisség: egy kisség: ein wenig,
260 *.

korány: die frühe 38.

környel: környez 260.
körösded: umher, 6*
lassandan: 95.*
lđbalni: menni (lđbalj gyorsan) 6.*
lđz: lázas (láz habok) 58.
lebdes: säuseln (lebdes oda kin a tavasz szellője: es säuseln die lüfte des frühlings.) 281.
ledöjt: ledönt 279. †*
lengzet: lüftchen 110.
lövel: entsprühen 6.
menekni: menekedni, menekülni 278.
moraj: 295.
negéd: superbia 173. †
negédes: superbus 127. †
omlás: angriff 21, Kr. ruina.
öklend: treffen (halála nem öklendené fülemet: trafe sein tod nicht mein ohr.) 190.
olló: hinda (az olló a rengeteg szarvasánál aluszik: die hinda ruht beim hirsch der heide.) 240. S. J.
ötlet: rá ötle az ellenségre: traf auf den feind 262.
pamlag: sitz, kanapee 23.
páfrány: farrnkraut 194.
permeteg: thau 26,
pillantat: blick 72.*
pillong: blicken, vadon pillongnak szemei) 253.
pöröly: hammer, 22. †
prémzet: saum, 181.
ragyogvány: glanz, licht, 129, 208. Faludi.
reg: 144,
rengeteg: gebirg, 19 Kr. ingens, vastus.
rivacs: schlosse, hagel (rivaccsal terhes = hagelschwanger) 40, 147. rivacs.

sarj: schwert, 64. 69. (és több helyen)
segély, 2.
sivány: sandfeld, 76.
sokhegy: vorgebirg, 40.
sudar: sprosz, 11, 38.
suhogol: sausen (suhogló tölgy) 186, 222.
surjány: bozót: busch, 53 (és több helyen).
szekerező: ködök szekerezőji: befahrer des nebls, 79.
szelindek: dogge, 6.*
szemöld: szemöldök, 53.
szép: schönheit (kilépe az ő szépjében: trat sie in schönheit hervor) 52.
szunnyadalom: schlaf 228. S. J.
távól: die ferne, 202.
ternyő: die eibe (ternyő iv: eibner bogen) 187, 253.
torlat: stosz (széltorlat, vihar torlata) 113, 194.
tornyozat: fellegi-tornyozat: wolkengewog 10.
törzs: stamm 97.
turján: die heide 5.
tusa: schlacht: küzdelem 7.
ügyelés: aufsicht (cím l.)
villámzat: kardja villámzata: der blitz seines schwertes 243. Sz. D.
villángat: blitzen lassen 249.
villongzás: sarjamnak villongzása alatt = unter dem blitze des schwerts 64.
villogás: das funkeln (csillagok villogása = das funkeln der sterne) 257.
zengzet: ton 49.

FISCHER IGNÁ CZ.

IKER SZÓK.

Bim-bom. „Az Ura selyem-szál, a' szolgája arany szál,
Bim-bom bukoricza, mire virradsz hónap“ (Dugonics. Etelka II.
sz. 206.)

csajba-bajba: görbe. (Ny. III. 89.)

csajka-bajka: girbe-gurba. (Ny. III. 140.)

csallagó-ballagó. „Csallagó-ballagó mesterkedéseivel
kitanulta volna. (Dug. E. II. sz. 123.)

csél-csap. „Nem tudta még egyéb Etelkánál a gonosz
Titkosnak csél-csap beszédgyeit. (Dug. E. II. sz. 1.)

csiga-boga: csiga-biba; csiga-riga (Ny. II. 330.)

csihé-puhé, verést jelelő iker szó (Ny. III. 233.)

csillag-billag, találós mesében fordul elé (Ny. III. 234.)

csim-csom. „Csim-csom, csalavér,

Im meghalok magáér.)Népdal.)

csőtöl-botol: csetlik-botlik, csöte-böte (Ny. II. 93.)

czefetczafat: rongyos. (Ny. II. 93.)

czifra-nyifra: piperés. A külső czifra-nyifrákat oly nagy
szorgalommal hajhásznák. (Dug. E. I. sz. 39.)

cziczuska-maczuska: cziczuka-maczuka. (Kis Lap.)

cziróka-máczóka: gyermekek szavajárása, midőn czi-
rógatnak valakit.

dimbes-dombos: dombos hely. (Ny. II. 136.)

eczem-peczem, eczem-peczem peczmelőre (Ny. III. 189.)

égyedém-bégyedém.

Égyedém-bégyedém tenger táncz,

Hajdú sógor mit kívánsz,

Nem kívánok égyébet,

Csak éd darab kinyeret,

(Gyermek vers Hélembán.)

énnâ-kénnâ: kedvetlenül. Énnâ-kénnâ fog a dologhoz.
(Ny. II. 86.)

ging-gang: így utánozzák a gyermekek a harang hangját.

hájó-pájó: ezüst pájó, (Gyermek dal Szőlgyénben.)

Hebe-hubál: ing a mérleg, a részeg a járásban. (Ny.
III. 141.)

hépe-hupás: dimbes-dombos. (Ny. II. 136.)

hety-hoty: (Ny. III. 224.) hével-lével: sietve. (Ny.
III. 233.)

högyke-bögyke: pökhendi. (Dug. E. I. sz. 14.)

höröcsög-böröcsög (Ny. III. 234.)

iczurka-piczurka: kicsinyítő. (Kis Lap.)

- igyorog-vigyorog: röhög.
 irogj-morogj. „Irogj-morogj ellene, dühös Vatalé.“
 (Dug. E. II. sz. 111.)
 ittyős-fittyős: fitty föllérős. (Találós mesében Ny. III. 234.)
 kécske-mécske: kécske-mécske micstinász a szöllőmbé.
 (Gyermek játék Helembán.)
 kecz-mecz: kódistetű, macska méz. (Ny. III. 181.)
 ki-pe-kopa: uton mégy a ki-pe-kopa. (Ny. II. 468.)
 lepe-totyá. Ny. III. 189.
 lics-fics: lics-locs. (Ny. III. 164.)
 lipity-loty (Ny. II. 430.)
 mimi-mama. „Mimi-mama,-mimi-mama piros Pünkösöd napja.“ (Dug. E. II. sz. 207)
 ös-mos: gyakran mos. (Ny. III. 282.)
 öt-főt: varrogat. (Ny. III. 282.)
 pizseg-pözög a viz.
 ratymat: retye-mutya, gizgaz (Ny. II. 276.)
 refecz-rafacz: rongyos. (Ny. II. 93.)
 Südü-rüdü = egy borszerető ember gúnyneve Helembán,
 ki pityókos állapotában brúgató hangot hallat.
 szélre-szóra, Ihász ny. 125.
 szötyni-motyni, szöty-moty a lassuság kifejezésére. Ny. III. 87.)
 szuszli-muszli: szusza-musza.
 tara-tata (Vajdits. Rajta f. 681.)
 ténferég: téveng fireg, teng-forog. (Ny. II. 311.)
 tereficsél: terécsel. (Ny. II. 326.)
 tesze-fosza: hülye. (Ny. II. 93.)
 tesze-tusza: tesze-tosza, hülye. (Ny. II. 373.)
 teve-tova: ide-tova. (Ny. II. 311.)
 tipe-topa. (Ny. II. 468.)
 titú (Ny. II. 176.) tiptapog (Ny. III. 165.)
 titye-totyá: tityi totyi. (Ny. II. 468.)
 tódott-fódott: összefódozott. (Ny. III. 288.)
 ürgöm-bürgöm, találós mesében. (Ny. II. 468.)
 üti-veti; ütve-vetve. (Ny. II. 360.)
 zúg-búg.
 zörögj-dörögj. „Zörögj-dörögj körülötte, mint szekér.“
 (Dug. E. II. sz. 111.)

A MAGYAR NYELV.
Az egyházi szószéken.

„K a t. Lelki pásztor.“ Szerk. Zádori J. II. füz. 1874.

A szerkesztőnek kijelentett törekvése ellenére is, hogy e beszédek népszerű nyelven legyenek írva, akadunk bennük elég kifogásra.

Ilyenek 1) Többé-kevesebbé mind egybe írják a névmutatót a névmással, határozóval, s mind azzal, a mi nem főnév vagy melléknév; pl. a mi, aki, amely, amint, a mennyire, ahol. Nem helyeselhető.

2) Egybe írnak némely melléknveket az ő főnevükkel; pl. szentírás, jóizlés. állókép, ítélőszék, nagykor, ismertetőjel, élőteremtmény, örökélet, holttenger, szenteltvíz, lelkiorvos, jóbarát, lakóhely; pedig akár hogy erőltetik a dolgot, még sem lesz belőle egy szó.

3) A már számtalanszor megrótt talán, telen képzőnek megcsönkítése tömérdekszer előfordúl.

4) Főlkapták azon rossz szokást is, melynél fogva ha több névhez ugyanazon rag járúl, ezt csak az utóbbihoz, az utolsóhoz írják, a többinél kihagyják; pl. ültetvényeid, kertjeid s mezőidben. Rendeltetése s eredetéről. Fény s magasztosságában. Szabadabb, dicsőbb s hatalmasabbá. Szárazság és aszálylyal. Vadászat s halászatban. Ugyan mért nem: Vad s halászatban? mért nem: ültetvény, kert s mezőidben? Hiszen evvel még többet takarítanak meg. Mért nem az igeragozásban is? Mért nem várs néznek, szól s tettem, marad s nyugszunk?

5) A ragos szóból *i* betűvel melléknvevet képeznek; pl. konkínti, elleni, örökköni, általi, közbeni, küldöttjéveli, egymásérti, nélküli, szerinti, mennyországiérti, iránti. Egyszer *szentségekkel való*, s nem sokára utána *szentségbeni*. A *keresztel* *való*, s utána: *vizzeli*.

6) A sok új szó épen nem való népszerű beszédekbe; pedig van bennök elég; pl. Rajner: eszme, anyagelviség. tény, mérv, közönyös, keret, tévtan, jogar, tévely, ismérv, szellemi fensőség, tan, kötelem, szinezetű esemény, esély, kétely, hitküldér, mérvveszölény, részlet. Körmendi: előny, háttér. Mitgondol a nép, midőn ezeket hallja? Továbbá: intelem, elv, tan, könyv, önhittség, énjével, jelvény. Ugróczi: élvez, zsarnok, csáb. Akár ezekkel, akár ezek nélkül. Egri: önzetlen, erény, elem, tan, öslény, lényeg, fogalom.

Végre van benne egy beszéd Pázmány után. Figyelemre méltó a kifejezés: *Hozton hozd, töltön tölcseed.* Mért váltotta föl az átdolgozó evvel az erőtelenebbel: *Hozton hozd és töltseed.* Hasonlóképp ezt: *Szájunk ízét,* evvel: *szánk ízét.* Hadd láttuk volna, hogy ama most gyéribben eléforduló alak valaha közönséges volt. Ezt a mondatot pedig: *kese rünek* találjuk, Pázmány szájába adni méltatlanság; ő nála így van: *kese rünek is mérjük.* Vagy ama németesség szebb? Hát ez magyarosabb: *Te kivüled semmi után ne szomjazzam,* mint ez. *Semmit se szomjuhózzam?* fenségesb sem jobb mint *felségesb?* Pázmány mondja: *A kevélységnek szédelgő lelke.* Ez talán nem mindegy az elszédítő lélekkel. Prédájává teszi helyett Pázmánynál van: *hóhérsági alá adja;* az az: a világi kívánságok megkínózzák, mint a hóhérok, a zsákmányt csak elragadják. *Nem terem vala.* Így mondja Pázmány. Az átíró: *ne természet.* Mi: *nem terem.* — Kényelenek vagyunk végül azon ohajtásunkat kifejezni, hogy hagyjon föl a szerkesztő Pázmány beszédjeinek ezen alkalmazott közlésével, s adják ki minden változtatás nélkül a magok valóságában.

KÖRÉSZ KELEMEN.

NYELVTUDOMÁNYFELE.

A székely-udvarhelyi állami fő reál tanoda ez évi értesítőjében Dr. Szombathy Ignác Udvarhelyszék „honismeii“ vázlatát közli. E közleményben a székely nyelvre térvén át ezeket mondja: „*Miután* Erdély különösen I. Lipót király óta folytonosan osztrák-magyar befolyás alatt állott, a székelyek is sok német kifejezést vettek át nyelvünkbe; de azért beszédük a magyarországitól lényegesen nem különbözik.“ No ha eddig nem voltunk, e becses értesítésből most már tisztában lehetünk a székely nyelv milyenségéről. Sok germanismus; egyéb semmi! Különben olyan, mint a magyarországi nyelv! Hallod Kriza? E sokat nyomó ítélet után szinte kíváncsiak vagyunk a „Vadrózsák“ második kötetére, s a „Székely szótár“-ra, hogy ugyan mivel tömi meg azokat szegény Kriza; mert két kötetre való germanismus minden *miután* és I. Lipót ellenére mégis csak sok volna a székely nyelvben! De halljunk egy párt azokból a germanimusokból.

„Hogy a székely a német nyelvből sokat kölcsönzött, kitetszik különösen a sok német származású szó és a németes szórend használásából. A szórend ilyen a közbeszédben: *ne törd össze,* mert *ütlek agyon* (*brichs nicht zussamm,* sonst *schlag ich dich tod*), vagy így is: *várj* (a pataknál), *teszlek*

át (warte, ich hebe dich hinüber), milyen drága? (wie theuer?) A járni ige jönni és menni helyett (mint a németben: geh zu mir, dann geh ich zu dir); a tárgyesetnek alanyesettel fölcserélése: fa vágni, széna csinálni (holz hacken, heu machen); a kell ige heiszt érteményben: a gyermek, kell hogy tanuljon, vagy kell tanuljon (das kind, heissts, dass es lerne. vagy d. k. heissts, es lerne); az infinitivus használása főnév gyanánt: ebéd után kívánom alunni (wünsche das schlafen); ebből aztán ily beszédmódok is támadnak: járok (megyek) bíróni (hoz), jövök bírónú (tól) stb. Sajnos, hogy ezen németes szólásmódok most már az erdélyiek által a magyarországi irodalomban is terjesztetnek. A közléptanodák számára legújabbban megjelent felhivatalos magyar olvasókönyv és a „Jogtudományi Közlöny“ munkatársai által írt törvénykezési „Iromány-példák“ majdnem egészen ily németes nyelven szólnak.“

Minden megjegyzés helyett csak e kettőre akarjuk figyelemztetni Dr. Szombathy tanár urat. Először van egy bizonyos munka, Vadrózsák a címe. Valami Kriza nevű ember írta. Másodszor van egy bizonyos mese, De sutore medico a címe. Ezt meg valami Phaedrus nevezetű írta. A ki pedig a székely nyelvről akar írni, jól teszi, ha előbb átolvassa mind a kettőt.

SZARVAS GÁBOR.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

J u h s z é l.

A 364—365. lapon Budenz, kiindulva Sylvesternek eme megjegyzéséből: „austrum audio a quibusdam vocari juh-szél“, e szót így értelmezi. A szónak első tagja juh, szem előtt tartva az egésznek auster jelentését, semmi esetre sem jelenthet ovis-t, hanem idegen, még pedig szláv szónak látszik, s ugyanegy a szlávtságban általánosan meglevő jug (plaga meridionalis) szóval. E szerint juh-szél (jug-szél-ből) annyi mint déli szél (auster). Lehet, hogy a juh közvetlenül a tót juh alakot tünteti föl; de hihetőbb, hogy a szó az eredeti jug-szél-ből változott át juh-szél-vé.

E magyarázat meggyőző volta annyira érezhető, hogy azt hittük, a kérdés vele be van fejezve. Azok a levelek azonban, a melyeket e tárgyra vonatkozólag kaptunk, egészen mást beszélnek. „Busittó fájdalommal kelletik tapasztalni, mell lázítottan üldöztetik mostan a szegény magyarnak még a nyelve is.“ Így kezdődik az egyik, s ugyan csak önti a forrót alá, hogy 180-

sítani akarjuk a nemzetet, „oll szittya őseinkről ránk hagyományozott tiszta magyar szót, amint tudni illik a juhszél is tótnak csufitván.“ Egy másik sem fogadhatja el ezt a magyarázatot; „csodálatosnak találja a ráfogott tótos kimutatást, mikor a magyar legvilágosabb Erdősi roszúl hallhatta vagy roszúl magyarázott; különben hogy értsük azt, miszerint a juhok a „südwind“-re tereltetnek?“

Rég kiúntunk már a mulatságból, hogy az ilyen neki keseredett hangokon gyönyörködjünk; s most sem emlékeztünk volna róluk meg, ha történetesen egy újabb adattal nem szaporíthatnók a *juhszél*-nek *jugszél*-ből (auster, südwind) való származtát, a melyet Szilády Aron juttatott tudomásunkra. Ez az új adat az „Új magyar muzeum“ másod évi folyamának (II. köt.) 204. lapján található, s így hangzik: „*Gyuk-szél*-nek nevezik a vidéken (Sopron megyében azon szelet, mely a Fertő jegét felolvasztja.“ Közli Zerpák Antal, káplán.

Tehát „bussító fájdalommal“ ugyan, de hiába el kell ismerünk, hogy a *juh* = *jug* nem „ősi szittya szó“.

Ezzel egyszersmind felelve van egy levélnek azon kérdésére is, hogy a két magyarázat közül melyiket tartja valónak a szerkesztőség.

SZARVAS GÁBOR.

S z e m é l y r a g.

A magyar nyelvtani műszók változtatása is helyet foglalván a nyelvészeti vitakozások napi rendjében, legyen szabad Lehr Albertnek „Tárgyas és tárgyatlan ragozás“ című közleményére néhány szerény észrevételt tennem.

Hogy épen Lehr A. úr fenncímzett közleménye szolgál nekem alkalmúl a felszólalásra, annak oka, hogy abban egy pár régi műszónak felőtölő, s csekély nézetem szerint kellőleg nem igazolható kiküszöbölésével találkozom.

Korántsem szándékozom én az ellen tenni érdemleges kifogást, a mit a cikk írója a népnyelv megfigyelésével s egyes szókból vett idézetekkel eléggé találóan kimutat; nekem csak is a szerző úr által formulázott szabály, vagyis inkább a szabály olyatén kifejezésekkel formulázása ellenében vannak szerény észrevételeim.

Lássuk tehát kifogásaim tárgyát, a szerző úr által kiegészített igeragozási szabályt. Így hangzik az szóról szóra: „Ha az objectum, melyre a transitiv ige cselekvése kihat, személyragos és határozott, a tárgyas ragozást, ha pedig határozatlan, a tárgyatlan ragozást kell alkalmazni.“

E formulázásban először is nem helyeslem a birtokragnak személyraggal való felcserélését. Igaz ugyan, hogy a birtokragokban is van személyi mozzanat; de mivel ezen kívül a birtok és birtokosok számát is kifejezzük bennük, tehát a személyi jelleg felett egyéb jellegek vannak túlsúlyban: nézetem szerint nem helyes azokat személyragoknak nevezni, már csak azért sem, mert a személyrag tüzetesen az ige birodalmába tartozik. Különbösen is ha az itt fennforgó viszonyt a birtokszóról nevezzük el, legtermészetesebb maguknak a ragoknak is ezt a nevet adni. Nevezzük tehát birtok-ragnak.

(Észrevételeinek többi részét a jövő füzetre kellett hagynunk. A szerk.)

CIBOR MÓR.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.

„A Nyelvőrben a következő szók rovattak meg: „*miután* rosztól, e h. minthogy“ (II. 34. l.), *tökélyes* (77.), *beszély* (78.), *főnök*, *hírnök* (82.) korcs szavak; *tanár* helyett jobban megtenné a professor vagy tanító (III. 459.). Ezek közül 1) a *miután* miért rossz, nem látjuk megmagyarázva; 2) ha jó *szabály*, *viszály*, miért volna rossz a *tökély*, *beszély*? 3) a Nyelvőr szerint a *nök*, *nök* csak újabb, korcs képző; vajjon Molnár Albert szótára is (1604.) újított? a hol ezek találhatók: *asztalnok* (strator), *tálnok* (dapifer)? 4) ha *kád-ár* jó magyar szó, miért akarja Simonyi úr a hasonlóan helyes *tan-ár* helyett az idegen *professor*-t vagy a más értelmű *tanító*-t behozatni? Ezekre nézve szeretnénk a t. szerkesztősegtől érvelt választ hallani.“

17. A *miután*-ra nézve utasítjuk a kérdéstevőket a Nyelvőr I. 138. 290. 433. lapjára; s az ott mondottakhoz megjegyezzük, hogy a *miután*-t okadó jelentésben az összes régi irodalomban hiába keressük; ez csak a harmincz-negyvenes évek táblabíráinak a koholmánya.

18. Az analogiául felhozott két szóból a *viszály* új faragás, helytelenül leszármaztatva ebből: *viszálkodik*; ha ugyanis a *viszálkodik*-ből helyes volna a *viszály*, akkor *kutyálkodik*-ből is helyes volna a *kutyály*. A *szabály* jó szó ugyan, de nem szolgálhat analogiának, mert deverbális név, épen úgy mint társai: *akad-ály*, *oszt-ály*, *vesz-ély*; már pedig a magyar nyelv sem *tök*, sem *besz* igét nem ismer.

19. Igaz hogy az *asztalnok* régi szó, de nem képzés, hanem úgy, a mint van egészében, kölcsönvétel (stolnik); ilyenek még: *bajnok* (bojnik), *tárnok* (tavernic[us]), *udvarnok* (dvornik); a régi *fegyvernek* és *tálnok* szokat pedig a már meglevők hi-

bás képe szerint valószínűleg valamely szláv-magyar készítette. Ez különben már régen s többször ki volt mutatva; s a kérdéstevőknek egyáltalában nem ártana meg, ha kissé másutt is körülnéznének. A többi közt ajánljuk különösen a Nyelvtudományi Közleményeket.

20. A *tanár* igazolására a *kádár* nem jól választott példakép, mert hasonlóképen szláv kölcsönvétel. Hogy az *ár* idegen s nem magyar képző, legvilágosabban bizonyítják az ily végű kölcsönvételek; *mesar* (metzger), *strugarj* (drechsler), *klampar* (klempner); ezeket *ár* végzetükkel a magyar nem ismerhette föl mesterembereknek (pedig a szláv nyelvben, a honnan e kölcsönzések valók, épen az *ár* jelöli a *faber-t*), s csinált belőlük: *mészár-os-t*, *esztergály-os-t*, *kolompár-os-t*; így lettek *csapláros*, *kocsmáros*, *olajgáros*, s a vidékről került magyarosabb cselédek néhányánál: *hordáros*.

21. „Ha nem alkalmatlánkodom kérdéssel, kérném a szerkesztő urat, mondja meg okát, hogy, míg *gy*-vel annyi magyar szó kezdődik, a *ty* betűből miért találunk csak egyetlenegy, a mely a *tyuk*?”

Erre bizony a szerkesztőség csak úgy nem tud megfelelni, mint a természettudós arra, hogy miért nem nőtt a sasnak szarva.

22. A magyar nyelvtanok arra tanítanak — s eddig magam is ezen véleményt tápláltam — hogy a felhangú betűk alhanguakkal nem állhatnak; az *e* felhangú: miképen kell érteni tehát: *gyertya*, *leány*, *hervad*? Mit tartsunk ezekről?”

Igaz, az *e* (nyílt) hang nem állhat mélyhangú szótag mellett, de állhat az *é* (zárt); ama szók tehát nem is így hangzanak: *gyertya*, *leány*, *hervad*, hanem ekként: *gyértya*, *léány*, *hervad*. Különben e kérdésre már megfelelt a „Magy. nyelv rendszere” a 9-ik lapon már nagy negyven év előtt.

V Á L A S Z O K.

I.

A Nyelvőr 464—465. lapján tett kérdésekre a következőket válaszolhatom.

1. Bereg, Ugocsa, Ung, Szabolcs és Gömör megyék közöl, a melyekben népszokások és nyelvi sajátságok tanulmányozása végett huzamosabb ideig tartózkodtam, egyedül Bereg megyében (Szerenyén) él a nép ajkán az elbeszélő mult; pl. „Elmenék a Szerenyére (egy patak) kender-köteni, s látám, hogy a tieteket megdézsmálák.” Ezzel kapcsolatban megemlítem, hogy ugyan csak itt a társító *vel* rag még áthasonulás nélkül ragad a szavak-

hoz; pl. „kenyirvel eszi a haluskát is. Nem jó az ördögvel kötödni.“

2. A végzett mult ugyancsak Bereg megyében Gergelyi, Ugornya, Tákos, Fehércse, Hete nevezetű falvakban használatos még, bár csak szórványosan, de nem a *vala*, hanem a *vólt* segítővel; pl. „Irtam vólt neki. Beszéltem vólt hozzá.“

3. A fent említett vidékeken a határozatlan módú ígét személyragozva nem használja a nép. Az ilyen kifejezések helyett „irnom kell“ ez van használatban: „irni kell nekem, neked“ sat.

4. Félhaj-nak a nép rendszeren az épület hátsó végéhez ragasztott fedett helyet nevezi, melyet fal nem körít, s csak oszlopokon nyugszik, és a mely alá gazdasági szereit helyezi el az eső elől.

5. A Tiszaháton a „marok“ szóval nemcsak a szoros értelemben vett kezet, vagy öklöt fejezi ki a nép, hanem az erőt is. Innen a markos legény (erős legény), jó markú sat. kifejezés. Nézetem szerint tehát nem tartom a valóval ellenkezőnek, hogy a „marokvas“ ban (a tengely alatt végig nyúló vas rúd) az erőt képviselő marok-kal van dolgunk.

6. A puskavesszők végére alkalmazott köröm-vas azon sajátosságától vette elnevezését, mely a körömmel azonos. Ugyanis miként a körömmel a megcsipett tárgyat pl. szálkát, töviset a sebből kihuzzuk, épen így húzzuk ki a köröm-vas segélyével a puskacsőbe szorult fojtást.

BODOR ISTVÁN.

II.

1. Csetényben (Bakony vidék) egy-két „falu-öreggyitű“ hallottam az *irék* alakot, de csak is elbeszélésben alkalmazva. Az ifjabb nemzedék már egyáltalában nem ismeri, és előttem gúnyolódásképen említették, hogyan beszél az öreg X vagy Y-né. Ugy látszik, hogy talán még ötven, hatvan év előtt ez alak általános keletű volt.

2. A második kérdésre (végzett mult) vonatkozólag csak azt jegyzem meg, hogy Arad vidékén általános használatú, a mellett még Dunán túl is találtam ez alakot egy csali mesében.

„Éccér vót ét tót,

Hátán vót éf fót,

Borkutra mént vót.“

3. A mi a harmadik kérdést illeti, arra is felelhetek. Igenis használják; legalább Dunán túl az első és második személyre (*irnom*, *irnod*) hallottam egy pár alakot, a harmadik személyre

(*irnia*) azonban nem, s a Balaton vidékén ez utóbbi alakot egyáltalában nem ismerik. Pótolja a *nekem, nekéd, neki* és a főnévi igenév (*irni*), pl. *Nekem még kö ténnyi; nekéd még kö ténnyi; ü neki még kö ténnyi*. A többes számra nézve se hallottam rá példát.

A negyedik, ötödik és hatodik kérdésre nem felelhetek.

FISCHER IGNÁCZ.

III.

1. Kapolyon, Somogy megyében egy asszony van még, a ki használja a hangzós multat. De a többiek már csúfoláskép utánozzák őt: „Az én Örzsím êhozá a zebédet stb.“ Hallottam még egy ízben, de egy kissé olvasott paraszttól. Mellesleg jegyzem meg, hogy a *fog*-os jövő Kapolyon széltiben használatos.

SONNENLD MÓR.

IV.

4. Komárom megyében különösen a kocsiszint hijják *félhaj*-nak, azonban *féhaj*-nak ejtik ki; általában pedig minden olyan helyet *féhaj*-nak mondanak, mely tető alatt van s kerítés nélkül állva, minden oldalról szabad bejárást enged.

HAMARY DÁNIEL.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Eibeszelések.

I.

Éccér mégy éc cigá~ fa velláva gyötteni. Ippen akkor éggy ur is járt ott vadásznyi, oszt rá lütt éggy nyulra. A nyul nagyon közê vót a cigá~hó, hát ü is fog'gya a fa vellát, tartya rá a nyulra. A mind a nyul elesett, szalad oda a cigán nagy örömmê, hogy ü nyulat lütt. Mégy ám oda a jágér is, hogy ü lütte a nyulat, hogyan is lehetne fa velláva nyulat lünni. De, aszongya a cigá~, haz Isten akargya, a vella is êsül. Hát a jágér mi csinyát vóna vele, nêm tutta neki a dógot kimagyaráznyi; mênnek haza felé. A cigám megleste, hom méksütötték a nyulat, asztá~ hom mëllick kászliba tették. Addigra be is estelédétt. No, mongya, mos léfekszünk; tê a pallón, én az ágyon. A mëlloñk szêbet ámodik, azê lész a nyul. A mind a jágér elalutt, a cigán kivette a nyulat, mégette. Réggê főkelés van; bozognak; kérdi tüle a cigám, mit ámodott. Aszongya a jágér: Ém biz ámomba ményországba jártam. Igên sok-számú lajtêrgya vót összekötte: főmentem, ott vótak a sok angyalok, oszt ott beszétem az ur Istennê. Hát tê, cigám, mit ámottá? Éñ, aszongya a cigány, addig,

még ott az öreg ur Istenné beszélgetett, olan soká tartott, az gondótam, sâ sé gyün lé; foktam, megétem a nyulat magam.

2.

A lúd, as sokszor fé lábát ugy bele huzza a tolla közé, hocs csak égyik lábán ál. Hát mikor éccer cigántu küttek a papnak sût ludat, fokta a bicskáját, lémeccette a fé combgyát, megétte. A pap kérði, hun van az égyik lába? Aszongya a cigá: Hát a maga luggyának nê m fé lába van?

(Marót puszta. Somogy.)

SIMONYI ZSIGMOND.

Szólásmódok.

Udvarhelyszékiek.

János bá. Tutujka (kényeztető szó Juliska helyett) tê! ögyél immán abbó a firissentő friss vajbó, éppég ma vévé az észtenán (major) a pakulár (jubász). Kináád bélöle Pözsztit (Erzsi) es; még aszt a kálácsot sé hágygyátok ott, ma sütte (sütöttte helyett; hasonlóan futtam, üttem) anynyók; édös ordávâ (zsendicze savó nélkül) ugyan jó. Én mán jól öttem a vert téébő (oly alutt tej, melyből a vaját kiverték), erőst és jól laktam. Fâjj (falni = falatozni; étkezni értelemben) mán nó, osztég savanyogygyunk neki (vegyük rá magunkat) az erdölésnek (erdőbe menés fáért). — Héj szógám, szógám! be férgös égy világot éitünk; a hitvány embör ojan töméntelen ez mai napság ezön a kesérvés földön, mint a sebös szél. Régön jobb világ vót, bücsülletös embör nem kénlódott, hanem dógozott, s mégélt; de lelkom (nyomatékat adó szó, mint barátom!) ugyan kösse fé (fé = fel) ma a bocskorát, meg a rokojáját (fersing [felső ing?] = szöttesből készült felső ruha), a ki pujszkáját még akarja szörözni. Most bözzög (nyomatékat adó szó az á m de, ám értelemben) a világ terémtésin sömmiben sincs haszon. A futás (a muszkák elől való futás = forradalom) után ahajt (chajt, ahajt, aharré, eherré, itt, ott, akkor, ekkor, tehát hely- és időhatározó jelentéssel gyakran használja a székely) mihentöst a kinórit még a bidrös bodros fössingöt (felső ing = felső asszonyi ruha) még a poczkos haját visêni kezdék az asszonyembörök, s asszonyembör csidmâ hejött czöpököt húztak, osztég mingyánt gondoótam, hogy a világ féfordún. Immáng úgy es êposztuúntunk a posztia (átkozott) muszka még a némöt mián, hogy az embör ojant né lásson (a székely, mint minden hegyi nép a szók végét énekelve ejti ki, s kivált a mondat utolsó szavának a végét nyújtja meg). Enynye varasgyékje (oláhfalvi káromló szó), be mégcsâ t ingömöt, de tégödet es ez a gonosz béka (hasonlóan csak

Oláhfalun és környékében használt káromló szó; egyebütt inkább az alább említendő káromló címezéseket használják); verje még az isten, mind az esső a földet. — Egy szikrát sé félök János nevű szógám, a rossz embörtű, met a ki isten hirivé jár, mindön dógát mégálgya ő szönt fölsége. Aggyon es az úr isten jót, úgy sincs égyéb dóga, csakhogy aggyon.

Vögye még édösöm no eszt az égyetmást! (portéka, árú; néha szükebb (czele-czula) értelemben ruhát vagy ruhadarabot jelent, pl. magára vötte vasárnapi égyetmássát = vasárnapi ruháját). Ojan kegyös (kedves = szép) mána (málna; mánászni = málna szedni menni), ojan rusnya (rút, csúnya) hejjön szöttük, legén (erőt, nyomatékot adó szó)! hogy ugyan hejbe (hogy n o! [a királyhágón túl]), úgy feétem a toportyán férögtő (farkas), hogy ahajt szömbe tálál, s káré töszön münket. Azt kérdi kjed, teli van-é? Abbiz'e teli van héjávâ (egy kevés híján). Lelköm fölött mindönt mégtövék, hogy épön elhojzam; de az út erőst hápa-hupás (göröngyös, vakandturásos); nem igényös (egyenes); sok gics-göcs van az erdőn is, a mi a köntöšbe belé bojtorjánkodik (bele kapaszkodik, mint a bojtorján). Hej be messzég van azaz út, pedég Ferkövê égyütt möntünk mánászni, ő czedelébe (rövid felső ruha = ujjas = zeke [czundra posztóból]; az aszszonyoknál kurti, vagy kurta firiskó) vót, én pedég égy kurta firiskóba; s ahajt münk a rövebb (rövidebb helyett) utat választók, mintha aharré mönnénk.

FELMÉRI LAJOS.

Sopron megyeiek.

A rossz szólós gazdának van a legtöbb lója.

Ném mehetek, mer a ruczákat köllöm ériznyi (örizni).

Én köllöttem émennyi, mér ídés ném vót házá. (I d e s alatt mindig az a n y j á t érti.)

É köllik mâ ménnyi, mer este van.

Asztatot az istáncziádot! (jókedvű káromkodás).

Ténnap is ezén a helyén nyusztam lé a lábom.

Rosz cseléd az, a ki sokat szereti vâtozni.

Gyöszte ná, ássuk ki a lampot (darázsfészek).

Még is csak bekenyém az innepre esztetét a házot (beme-szelem).

Ényomta a csimmája sárkát.

É nê szabd a ruhád (el ne szakítsd).

Szégezd bé jól az ájtót (zárd be).

Sok kis zsibám étívett ezén az idén (elveszett).

Sok itt a pipityér (szekfű).

Lejjobban szeretém a turós mácsíkot (csipkedett turós tészta), még a turós paczalt (koczkás tészta).

Régén hallottam mán neszödni, tán bion meghótt.

Émosóttál mán? (elmosogattál? egyik cseléd a másiktól kérdezi).

Kitört az Ikva az eszterón (gát, töltés).

Né neszesséték (ne lármázzatok).

A tikmonyat murvábo kê êraknyi, a tikász is ut tész.

Né csárogy annyit (ne fecsegj).

Avít ruhájo van, azír bújik ê.

Há míssz avol a lengyessê? (mosni való ruha, leginkább fehérnemű). Edê az Ikváro!

A villámíróvá (telegraf) én nap éssze léhet kopornyí egisz hasseregét! (hadsereget).

(Röjtök.)

TÓTH JÓZSEF.

Debreczeniek.

Arra az út, a merre a kerékvágás: elmehetsz Isten hírével
Hengerbuczkot vetett: fején keresztül ugrott.

Mos vezs ki a drágát a hasadbúl: most lakjál jól.

Ki ne köss vele: össze ne vesse vele, mer megjáród.

Ha marad, gazdának; ha döglik, kutyának.

A jászol jár a tehén után.

Kilelte a habókját: fortélyos.

Be vót káfolva: részeg volt.

Töri rajta a csürhejárást: gondolkozik rajta.

Nem kítelen vele: nem tartozik azt tenni.

VOZÁRI.

Babonák.

Ne ringazsd a böcsöt, ha üres; mer mekhal a gyerek, a mék benne szokott aludni.

Ne bizseréld a gyerek lábát, mer níma tanál maradni.

Késsel ne hány a tébe kenyeret, mer víres lessz a tehén teje.

Nem jó a házbúl (szoba) kifele seperni a szemetet, mer ki-megy a gazdaság.

Nem jó fejr kokast tartani, mer eldöglik az apró marha.

Hogyha a fecske físzkit leütöd, víres lesz a tehén teje.

Ha a verébnék a fiját bántod, kopasz fijad lesz.

Ne danojj az ebídnél, mer bolon mátkád lesz.

Tessík leülni minállunk; mer ha nem tecczik leülni, elviszi az álmunkat.

(Debreczen.)

VOZÁRI GYULA.

Betlehemes vers.

Személyek: Öt pásztor. Öreg.

Első pásztor.

Dicsérem a Jézust, engedelmet kérek,
 Hogy minden szó nélkül e házba betérek;
 Mert a pásztor ember oda veszi magát,
 Hol melegnek érzi hidegben a szobát.
 Oszd meg félős is most lakni az erdőben,
 Sorra lát az ember holmi kisértetet,
 Szinte szikrát hány a szeme az embernek.
 Én csak asztat mondom, valami lesz ebből,
 Nem is veri aszt ki senki a fejemből.

Második pásztor.

Jó hogy itt talállok, ép téged kereslek,
 Mert magamba lenni, megvallom, hogy félek.
 Mióta csak élek, pásztor ember vagyok,
 És a farkasoktól nem messze szaladok;
 De az éjjel a mint nyájam legeltettem,
 Nem tudom hogy esett, de biz elrémültem.
 Szunnyattam az igaz, azért ébren voltam,
 Hirtelen valami szép nótát hallottam.
 Felkeltett a nóta és talpra ugrottam,
 Ki lehet, mi lehet, egyre tanakottam?
 Ecczer az erdőbe, a mint félre nézek,
 Juj! ha rá gondolok, még most is reszketek.
 Mondom, félre nézek, s nagy világot látok,
 Valamely diákos szóbeszédet hallok.
 Ucczu a bárányok ugranak, bégenek,
 Uramfia, mi ez, tán itt kísértenek?
 Akkor neki fogtam, ugyancsak szalattam,
 Pajtásimat talán örökre elhagytam.

Harmadik pásztor.

Kenyeres pajtásom! hol veszed itt magad?
 Tod-e, hogy a nyáját elhagyni nem szabad?
 Mikoron a nyáját őrizni nekem kell,
 Egyik szemem alszik, a másik meg fülel.
 Ha pásztor vagy, al légy, ne hagyd el a nyáját,
 Mert majd meg simíttya ez a bot a hátad.

Második pásztor.

Nem is hagynám én el, de egy kísértet úgy
 megijesztett,
 Hogy ha rá gondolok, még most is reszketek!

Harmadik pásztor.

Hol az a kisértet, hagy ütök jót rajta!
 Hogy szinte repeggyen gunyájának rojtya!
 Kuczikba való vagy, nem is a nyáj mellé!
 Holmi kisértettel állsz nekem itt elé?

Negyedik pásztor.

Aggy Isten jó estét! már én is itt vagyok,
 S ujdonatuj szűrömön sok lyukat mutatok.
 Abból is kitetszik, hogy jó pásztor vagyok,
 És a farkasoktól nem messze szaladok.
 De az éjjel egy csudálatos kisértetet láttam;
 Gyönyörűn énekelt, szárnya is volt neki,
 Egész ruházattya csillaggal volt teli.
 Megkérdeztem, hogy mit akar?
 De ő diákul felelt, nem tudom mit mondott,
 De azt tudom, hogy igen szép volt.

Harmadik pásztor.

Álom és más semmi.
 No bizony volt is mitől megijedni?!

Negyedik pásztor.

Kend is megijedne,
 Ha ilyen kisértet kend előtt teremne!

Ötödik pásztor (az öregot vezeti s mondja):

Bizony megfagyott az keményre, simára.
 El ne essék apó, vigyázzon magára!
 Montam, hogy maraggyunk a melegebb tanyán,
 Mert bajos most járni a föld kemény fagyán.
 Oszt meg Isten tuggya, meddig járunk, kelünk!
 Mig a többiekre valahol rá lelünk!
 De ni, ihol vannak, lám hogy mulatoznak!
 Mondhatom a nyájra gyönyörűn vigyáznak!
 Szó a mi szó, de ez csunya dolog!
 Öreg apót, meg oszt engemet ott hagynak,
 Bánnyák is ők, ha a farkasok is felfalnak!

Öreg.

Fiaim, fiaim, rám nem is gondoltok,
 Engem öreg embert csak magamra hagytok!
 A nyáj széjjel szalatt, nem tuttam mi baja,
 Ugrik, jácczik, béget nagyja és apraja.
 Oszt meg uram bocsáss! nagy ujságot mondok,
 Mert a fülem jobbra-balra, cseng, nyikorog.

A mint az écczaka süttött a holdvilág,
 Nem panaszkodom, elővettem a nagy szent bibliát.
 Szikrát hányt a szemem, tüzet élesztettem,
 Meg hogy jobban lássak, pápaszemet tettem.
 Alám teritettem ezt a rongyos bundát,
 Olvastam a könyvbői Dániel profétát.
 Aszt találtam benne, hogy karácson tájban,
 Nagy dolog történik egy roszt istállóban.
 Héj kedves gyermekim, nagyot sejdíték én!
 A következő karácson éjjelén!

Ének.

Jó volt dolga Jakabnak, még ő fiu volt,
 Cserfa, nyárfa bokrokat könnyen átugrott.
 De mán vénségére, jutott szegénységre
 Az öreg guba. (Menetközben.) Lassan, lassan, csendesen,
 Hogy alunni lehessen.
 Mi magunkat ajánlyuk,
 Jó écczakát kívánunk!

(S.-A.-Ujhely.)

RALOVICH LAJOS.

Népmesék.

A z a r a n - t o j ó t i k .

Éccér vót egy embér, még egy asszõ; azok igen széginyek*) vótak. A zembér mindíg a zerdõre járt fát hasogatnyi ék kis kordévá. Asztá ü mindíg busút, hoty hugyan gazdagothatna még. Éccér ára mēnt égyg öreg embér, asztá aszonta neki az a zõreg embér, hotyha a fát elaggya, hát a mit legésõb meglát a piarco, aszt végye még. Elatta a fát, asztá ét tikot látott még asztá aszt megvette hatvan krajcárér. Haza mégy a tikká, hát a felesige igen igen pörüt vele, hom minek vész ujant, mikor tuggya hos sé kényerük nincs, avvá a tikká még csak nem lagnak jó. No, avvá léfeküttek. Éjjê fölîbred a zasszo, hát láttya, hon nagy világosság van a szobába. Fökêtette a zurát, hon nízze még, micsoda az a nagy világosság. Asztá leníz a zágy alá, hát égy aran tojás vót. Igen nagyon megörütek neki; asztá alik hom megvérratt, évittik a tojást a zaram müveshõ, asztá kîrdésztik tüle, hom mennyit ád érte. Aszonta, hoty három ezer forintot. Mikor mékkapták a három ezer forintot, mingyá fogattak ét tanított a kît gyerekük mellé; a zembér még hét hosszat éjárt kártyáznya, asztám mégmonta mikor ément, hoty ü

*) i = i felé hajló é.

neki mindé hété küggyenek száz forintot. A zasszó igen szerette a tanított, a tanított még ütet ném. Éccér a tanított mégnézi a tikot, hát a hóna alatt vót ec cédula, asztá âra rá vót irrâ, hogy a ki ennek a szívit mégészi, ak kirá léssz, a ki a májáját, a gyémántot pököd. Aszonta a zasszonak, hotyha aszt a tikot mégöli neki, akkor szereti. Asztá a zasszom mégtétte, mékföszte, bevítte a zasztâra. Débe a két gyerek szaladva gyütt haza a zuskolábú. A mind a zasztalon vót a hus, a zéggyik békapta a szívit. A másik aszongya neki: várgyá csak, maj megmōlak. Aszongya neki, hon né mongya még, haném inkább ű is kaptya be a májáját. No, bekapta ajs a májáját. Asztá begyütt a tanított énni; kereste a szívet még a májât, hát méktutta, hogy a gyerekék mégettik. Mégmîrgesédett, asztá aszonta a zasszonak, hogy a gyerekéket hajcsa el a hásztú. A zasszó êkergette űket. Asztá szalattak a gyerekék, szalattak a míg beírtek év vározsba. Az éggyik a zuton még csak mindig pökötte a gyémántot. Abba a vározsba, a mejikhöl odaírtek, mékhât a kirá. Hât csinyátak éggy aram padot, hogy a ki ném tuggya, hom mékhât a kirá, asztá âra legelöször ráfekszik, al léssz a kirá. A mind a két gyerek szaladva gyütt, a zöreggyebbik ráfekütt a padra, a kissebbik még a pad alá hentérgétt. Asztán mingyá nagy muzsikaszó még éjénezés létt; bevítették a zöreggyebbiket a vározsba, asztá al lett a kirá; a zöccsit még magáhó vétte, am még a lavorba mindig gyémántot pöködött. Éccér asztá gyün oda êk kōdis kîregetnyi: hát mégösmertêk, hogy a zaptjuk; mingyá évezettik a szabóhó még a suszterhó, még a zórâshó, asztá véttek neki szíp ruhât, csizmât még mindénfélit. — Ha még ném hâtak most is înek.

(Balaton vidék.)

FISCHER IGNÁ CZ.

Talâles mesék.

I.

Fölültem a zörgédére,
 Elméntem a zajgádára.
 Ott véttem egy likassamat,
 Belé tettem vörösdimet,
 Rátéttem a puposdimot;
 Âra mént a mánéfaras,
 Úgy mégütöttem a kantafóriával,
 Mingyá bele szalatt a Kukamóniába.

(Fejérvâr.)

MARKOVICS SÁNDOR.

Névnapi köszöntök.

Gábor napjára.

Nyelvem íkes szóllása,	Kiváltképen most Gáborra,
Házatokba hangzása.	Kinek neve napja van ma.
Im hozzátok bėjöttem,	Kejj fel Istennek szógája,
Hogy kedveték bétöccsem.	Elő állott neved napja,
Sok jó réggelt kívánok,	A melyet mán Isten mégada.
A kik e házba vattok ;	Figyelmézzél e szíp szóra :
Bü áldás szájjon rátok,	Töcsd el eszt is egíssíggel,
Hogy nekem is nyúccsatok ;	A jövendőt bíkessíggel ;
Mégvizsgálom íltétek,	Harmad napon mennyekbe.
Bóldog égyütt lítétek.	Hol osztán maj nem a napra,
Az Istennek szent áldása	Hanem nízél a Jézusra.
Szájjon rátok mindén házra,	Szívesén kívánom.

M á s

Mos tecczét fél égy újság,	A mennyei harmat fojjon,
Ó mely csupa vidámság ;	Tè házadba mégmaraggyon ;
Örömmek csillaga,	Íltéd víge így halaggyon,
Mely régén villoga.	Másszor is erre juttasson.
Gábort az Isten íltesse,	Szívesén kívánom.
Ménybe velünk ríszéltesse	

(Füldes. Szabolcs m.)

BAKOSS LAJOS.

Lakadalmi mondókák.

B e k ö s z ö n t ő.

Tísztelém, köszöntöm e háznak gazdáját,
 Tísztelém, köszöntöm vendégi szép nyáját.
 Az isten álgya még e kis kompániát,
 Öregit, ifjait, mindén rendü tagjait.
 Álgya még az isten nagy jó békességgel,
 Eszt a kedves népet nagy szép bölcsességgel.
 Álgya még erővel és jó egésséggel,
 Isten embér elütt való kedvességgel.
 Tarcsa még az isten ezèn vendégségben,
 Eszt a szép seregét kívánt egésségben.
 Az isten tarcsa még, az isten szeresse,
 Kígyelmeteket is az isten éltesse.

F e l k ö s z ö n t ő.

Aggya az uristen többször is másszor is,
 Hogy így megviduljon kösztünk a komor is.
 Más egésségéett a magunk hasznára
 Ereszszük eszt a bort a többek uttyára.
 Aggyon isten sok pész, bort, buzát, pecsönyét,
 Éltesse az isten gazdánk fíját, ményét.

Éljen a baráccság kösztünk s a szerelöm,
A ki engöm szeret, igyék égygyet vélem.

GYULAI BÉLA.

Bakter kiáltások.

Hajja mindén háznak ura,
Nyóczat ütött már az óra!
Förlüt minden tik az ólra.
Mindén asszony ágyát veti,
Benne urát léfekteti.
És ti lányok né bánnyátok,
Guzsal-szár a ti mátkátok.
Nyóczat ütött már az óra!

Kilenczet ütött az óra!
Halgassatok az én szómra.
Ma egész nap mit tettetek,
Ez éránt számot végyetek.
Imádkozva feküggyetek,
Az úr őrizzen bannetek.
Kilenczet ütött az óra!

Tizet ütött már az óra!
Segiccs isten minden jóra.
Nem bánnya tolvaj házatok,
A mig őrzöm, jó alhattok.
Ki nem alhat, né vesse rám,
Hogy il lassan jár az órám;
Mert én nem téhetek róla.
Tizet ütött már az óra!

Tizenéggyet üt az óra!
Sénki sé hallgat má szómra.
De hát minek kiabálok?
Csak hogy tuggyák, hogy itt állok.
Séhol nem látok má gyértyát,
Csak aluggyátok el eszt hát.
Tizenéggyet üt az óra!

Az óra tizenkettő már,
A sok bolgó lélek most jár.
Sírnak, rínak, né féljetelek,
Az úr trázsál fölöttetek.
Kérésztét vessetek rátok,
Imáccsáktokat mongyátok.
Az óra tizenkettő már!

Éggy elmút, kettő lész mingyárt!
 Kis bólintás nekem se árt.
 Szégény sínlödbök, s ti vének,
 Csak ti néktek szól ez ének;
 Isten segiccsén rajtatok,
 Békességgel nyugoggyatok.
 Kettőt üt az óra mingyárt!
 (Székes-Fehérvár.)

BÉLER JENŐ.

Gyermekjátékok.

G y e r t y á s d i.

Leányjáték. A dalt körben forogva éneklük s minden versszakasz végén, midőn az „Iég a gyertya, iég, iég“-re kerül a sor, párosával egyet fordúlnak.

Iég a gyertya, ha meg gyúították,
 Mikor a szép tánczot járnak.
 Iég a gyertya, iég, iég.

Járjad járjad jó katona,
 Hadd dübögjön ez az ucca.
 Iég a gyertya, iég, iég.

Zibet zabot a lovának.
 Gyíngyet gyöngyöt asszonyának.
 Iég a gyertya, iég, iég.

Zöld koszorót a jányának,
 Arany pácztát a fijának.
 Iég a gyertya, iég, iég.

(Pangyola. Szatmár m.)

BAKOSS LAJOS.

K ö r ö s d i.

K ö r. Hova, hova, szent Erzsébet?
 L e á n y. Innen-onnan, asszonyom,
 Fehérvárnak alolla;
 A kapitány küldetett, kéreti leányát,
 Szebbiket, jobbikat, karcsú magassabbikat.
 K ö r. A mi lányunk nem eladó,
 Csak házunkba felillendő.
 Kapufélre se eresztjük
 Fátyol ingváll nélkül,
 A kis ujját se mutattuk
 Arany gyűrű nélkül.

L e á n y. Ha nem aggya a leányát,
Már mi innét távozunk,
Apátoknak, anyátoknak
Többet enni se hozunk.

(Turkeve).

PAPP ANTAL.

P a p r i k a t á n c z.

1.

Éggy tánczol, osztá asz mongya:

Nem méheték fuórba,

Merd a lovam sánto;

Sánto lovam paripa,

Hizik a mezüöbe.

Happ rózsám, violám,

Szent Örzsébet asszonka,

Gyere hozzám czafrinka!

Akkor a mejk járgyo, ém másik oda liép, asztá hádbo üti,
hogy állon még; akkor még járgyo az.

2.

Éggy tánczol asztá aszongya:

Kalamajkó könnyid táncz,

Bugyogóba van sok ráncz.

(Körmend vidéke.)

TURCSÁNYI ANDOR.

T á j s z ó k.

B e r e t i e k. (A b a ú j).

Á l a m ú s z: alattomos. Nyelvör. II. 517. a l a m u c z i.

á g y á z (néha á g y á l): ágyat vet; m e g á g y á z: megveti
az ágyat.

â r t. „Bele â r t y á m á g â t“ (vmibe): hivatlanul beleavatkozik
valamibe.

â t á l l: restel. Nyelvör. II. 374.

b á j o l: bajlódik, küszködik.

b o t. „A füle b o t t y â t se hájtyá rá“: nem hallgat rá, akár-
mit mondanak neki.

c s â p o n, m e g c s â p o n: megsoványodik, meghitványodik.

c s é n â l: csanál.

c s i b á: a kutya elkergetésére használt szó. Nyelvör II. 424.

d i c s á k t u! „d i c s á k t u, milyen hírre beszél! Bizon fel-
tűrkölné az embert, há szárva vóna!“ (H í r r e beszél: hetykén
beszél, henceg.)

d o s z t i g: until.

d u z m á t t: haragos, durcás. Nyelvör. II. 427. D o z m a d o t t.

- el h ó t t: elájúlt; meghótt: meghalt.
 el p ü f ö l: elver, elpáhol.
 es t r â n g: istráng. Tsz. E s t a r a n g.
 es z t r e n g a: juhfejő hely. Tsz. E s z t e n a. E s z t r e n g â t
 hajtani: a juhokat egyenként a juhfejő helyre hajtani.
 é p s é g: épület.
 g u r â s z k a vagy g u r â s z t a (colostra): fecstej.
 há d a z: hadonáz (kézzel vagy bottal). „Ne hádazz, mer
 megtálálsz ütni!“
 h â l d o g (néha h â l d o g o l): haldoklik.“
 k u r d o l: pírongat.
 k â c â r â z: nevetgél.
 k i j â r â l: hosszas jövés-menés, fáradozás után kieszkö-
 zöl valamit „Kijárálta a fiát a katonaság álól. Kijárálta a
 vármegyén, hogy nem csukták be.“
 k o l e d â l: kéregetve házról házra jár.
 m e g c s â b ú l: megőrül.
 m u t i, m u t i z s d: mutasd. Nyelvör. II. 34.
 ö k r ö n d ö z é s; a hányást megelőző s azzal járó erő-
 ködés.
 ö g y e l e g; ácsorog.
 p â r u l â s: szavatartó.
 p r â n d a: fertelmes, ronda,
 s t r â p a: küszködés, bajlódás. „Sok strápával él.“ Nyelvör.
 III. 184. S t r a p á c z i ó.
 s z e m é l y e s: szép arcú, csínos termetű (nő).
 t e k e r e g: kóborol, csavarog.
 u z o v â l: bitorol. Nyelvör. II. 475. más jelentésben.
 v i ú z: hiúz.
 v o c s o r a: vacsora.
 v o s â r n a p: vasárnap.
 z â v â r: tolózár.
 z s o r v â l: kunyorál.

ZSOLDOS BENŐ.

H é t í a l u s i a k.

- Á j o m - v á j o m: a titkot fürkészem.
 b á n d o r: paczal.
 b é r s z â n: csigolya vesszőből készült gyermekjáték.
 b é r z é n e: a kender földön elmaradt s kiszáradt kender.
 b o r b á l: serény.
 b o r b o l y ó: mezőre hordozható viztartó edény.
 b u g y o g ó s: bő hasú, szűk nyakú, cserép edény.
 b u h u: buksi.

- csál: csinál.
 cséndéri: cserebogár.
 cséténye: leveles fenyő ág.
 csétért: 2-3 öl hosszú hasított fa.
 csipor: csopor, csupor.
 csokány: vastag virágszár .
 csuklyon: hegnyak.
 difámál: gyaláz
 dup: dugó:
 éspaktor: inspector.
 étlen-itlan: éhen-szomjan.
 falnagy: biró.
 faralya: falalja.
 férég: egér.
 fészi: fejsze.
 fokán: fakártya.
 fürgető: fürgettyű.
 garanczki: a nagyok közé tolakodó ficzkó; nagyoskodó,
 fennen okoskodó fiú.
 gyortya: gyertya.
 hajok: farováskor kihullt forgács.
 hégócz: sovány.
 hémor: visszálkodás.
 hojszú: hosszú.
 iszák: általvető.

(Bácsfalu.)

BORCSA MIHÁLY.

Békés megyeiek.

- Abanyudni: megaludni; megsűrűdni pl. a tejnek.
 ántorodni: hozzá fogni vmhez; beleélni magát. „Haneki ántorodik, mégtész a mindént.“
 banga: gyöngye, életnélküli; közönyös. „Bangán néz.“
 csempe: hibás, törött. Csempe szája van vkinek, vagy vminek, pl. edénynek.
 csitri: kis haju.
 dömsi: kövér, zömök, telt.
 elődöngeni: eltölteni pl. az időt haszontalanul.
 fölpancsolni: elpazarolni pl. vagyont.
 gargarizálni: bugyogtatni pl. a vizet.
 gyürke: a kenyérnek cipója; felhasadt része.
 hajczübel tenni: nagy hűhóval, lármával vmit.
 hebzselni: sebesen, mohón enni.
 hebre: sebes beszédű. „De hebrén beszél az az embér.“

- iszkábálni: lassan, piszmozgva tenni meg vmit.
 kaczimbálni: rángatni, huzkodni.
 kajla: szeles, könnyelmű. „De kajla gyerek a.“
 kámpulni: megzavarodni. „Úgy mégkámpult a szemém.“
 kunczogni: nagyon kérni vmit.
 kurkálni: szurkálni; keresni.
 maskara: furcsa, különös.
 mánczogni: nagyon kérni vmit.
 nyafla: élehetetlen pl. gyerek; siró-rivó; kedvetlen.
 nyafogni: sírni-ríni.
 piliczkézni: könnyen venni vmit. „Csak úgy piliczkézik a dologgal.“
 pocok: csúf, rút, undok.
 pösze: selypes; nem tisztán beszélő.
 prézsmítálni: beszélni. „Né prézsmítálj olyan sokat.“
 rőtögni: röhögni, nevetni.
 sédérédni elíbe: fordulni; ott teremni. „Úgy oda sédérédett, hogy mégijtettem tőle.“
 szöszmörögni: lassan tenni vmit.
 szuszka: rosszul szuszogó.
 tasak: boríték; süveg.
 uzoválni: csinósítani, kicsipni magát. „Püha, de kiuzovátó magát az a menyecske.“
 vérdítani: kornyikálni: rosszul dalolni; sikítani, kiabálni.
 venyelédni: elegyedni, összekeveredni.
 zötyölni: megrázni. „Ne zötyöld azt a kis gyereket.“

VERES IMRE.

Katonai szók.

✓ Faszolni,	panganét,	verbuvál,
dukál,	panganétsajt,	verbunk,
trafál,	kránfuter,	vizítál, vizitáció,
réport,	halszpintli,	obsit, obsitos,
*silbak,	strózsák,	montlizsák,
halbak,	szeperát(ba megy),	czámol,
vakparádé,	hapták,	vikczám,
lénung,	rikták,	londzsiroz,
puczol, puczovál,	komendéroz,	londzsák,
farbáz, be-	lista,	treppol,
exceczéroz,	spitálba megy,	kurczkalop,
maséroz,	felcser, fencser,	remonda,
czug,	✓komiszkenyér,	fírer, fíder,
gléda,	komisió,	frajter,
lastok, lóstok,	mundér,	káplár,

rezolva,	menázsi,	regement,
antragol,	stróf,	kancelária,
czinder,	verausz,	patalion,
kapszli,	rukkol (ki-be),	figlimony,
patrontás,	óbester,	retirál.

LEHR ALBERT.

Slavóniai magyar családnevek.

Magyar Rétfalu (Verőcze megye).

Élő családok. Antal. Dezső. Pikós. Gáspár. Tót. Lukács (kihalófélben). Tósa. Marczli. Haraszi (1780. Molnár Haraszi; gúnyneve Zsubri). Gregó (más néven 1767-ben Tót. 1811: Síma) Budi. Tuczak (más néven Dora). Sinkó (1768: Kis-Sinkó). Varga (gúnyneve: Csicska). Balog Nagy (másképp Bencze). Kardó. Bakó. Subasa (szerbül a. m. csösz; 1773: Kozmának is hívták). Szabó (más neve Erdélyi, 1780: Katona Erdélyi). Vajda. Vég Vajda. Hajdú (vagy Simon 1771.). Szánki. Gyúros Gajnok. Kozár (Herczeg-Szöllösrül Baranyamegyéből szakadt ide 1792 táján). Török. Kozma (1800: Kis). Vida. Kis Tót. Nemes. Pete. Czindéri (a ref. egyház legrégebb anyakönyvében 1765: Czindiri. 1787: Csindéri. 1794: Tzindri név alatt jö elő). Kató. Kovács (vagy Páni. 1769: Páni-Kováts). Simon vagy Simony. Gyókó (vagy Jóni, 1799). Manó (1772: másképp Bak). Gyana. Józsa (tulajdonpeni neve Pintér). Boczka. Király. Kopácsi Szabó. Marton vagy Dani. Dömötör. Lozsa (tulajdonképp Tót). Makár. Tislér (1766. jan. 16-án Tislér Ádám Csúzáról Baranyából a Haraszi család révén vőül szakadt ide, áttért reformátussá és itt telepedett meg állandóan). Magdika. Dékány (1800: másképp Molnár). Tihanyi (Herczeg-Szöllösrül jött ide 1788 táján). Zsíró. (Pasza, gúnynév). Békási. Feketitsi, másképp Újfalusi, másképp Mátó. Hile. Záki (1811: Záké). Kölgyesi. Borka, Zakari (1838: Zakári. 1841: Zakar). Süllyös. Ledő. Gödöllei. Kola. Gujás (csak leányágon él még). Feró (valóságos neve Ferencz). Fabó. Boldizsár (baranyamegyei Sepséről), Homonnay (pestmegyei Tassról).

BALLAGI ALADÁR.

Gúnynevek.

Alig ur, egy tönkre jutott báró. Majdur gazdag paraszt. Jó járt szabó, szabólegény, ki elvette a gazdag majszterja lányát. Nyakigláb zsidó, egy hosszú zsidó boltos. Másfél német, egy hosszú idegen báró. Egyébké, egy teddide-teddoda paraszt emberke, kin a felesége kifogott. Réz seggü, gazdag zsidó. Futvaszarik, nagyon gyorsan tett mindent. Nebizdrá bácsi, egy öreg csösz. Páva Juczi, kényes paraszt

lány, híres szépség. Szedimár, egy öreg egyházi, a ki a pár-
bért szedegette. Gyengehas, egy öreg úr, a hátán mindig
plaiddel övezve járt. Mitugrász, egy ugrálva járó borbély.
Százráncz Kata, vén cigányasszony.

ÁGAI ADOLF.

Állatnevek.

Disznóké.

Bodris. Bokros. Tarkis. Rendés. Kicsiny. Budris. Cunci.
Barna. Csákó. Dallos. Csárdás. Füge. Csuta, Tigris. Kese.

Macsáké.

Hándzi. Milics. Mici. Cimori. Pudri. Piroška. Cédrus. Dédus.
Bungoránc. Drótos. Ejzon. Ucki. Krédi. Cirmos. Vica, Juci, Miska.
Cica. Mérkő. Pista. Marci.

Birkáké.

Szeles. Csákó. Sudár. Bimbó. Bokros. Huszár. Pirok. Ve-
zér. Pusi. (Dergacs.) Szűcs ISTVÁN.

Helynevek.

Mádi szőlőhegyek. (Hegyallja.)

Veres (alsó, felső, kis és nagy). Király (alsó, felső, kis,
nagy és lengyel). Közép. Bomboly. Birsalmás. Kővágó. Gönci.
Dorgó. Urágy. Cókus. Görbe. Kacsás. Harcsa. Sarkad. Istenhegy.
Hótvölgy (alsó, felső). Banka. Ibolyás. Becsek (kís, nagy). Mako-
vica. Holló (vasholló). Szemere. Sz.-Tamás (kis, nagy). Mandolás.
Disznókő. Hintós. Vilmány. Galambos. Buria. Köveshegy. Nyu-
lászó. Suba. Bacskai. Perce. Gyötrik. Aranka. Urbán. Répás. Ju-
haros. Kishegy. Kakas. Hegymögé. Makkos. Bolond. Kőporos.

WITTMANN MIKSA.

Népdalok.

1.

Erre arra	Ez a kis lány
A Balaton szélén,	Ugy éli világát,
Kü nillott a tulipán	Míg az anya aluszik,
A barázda élén.	Kü-söpri a szobát,
Égy két szál, égy két szál,	Ném tom mér, ném tom mér ;
Enyim voltál rózsám,	Férhöz akar menni,
Mégcsaltál !	Csak azér !

Ez az asszony
Úgy éli világát,
Ha az ura otthon nincs,
Lébontya az ágát.
Ném tom mér, ném tom mér ;
Szeretőjét várja,
Csak azér.

(Nagy Rákos.)

R. HORVÁTH JÁNOS.

2.
 Á fáncsáli sűrű pince,
 Ritkának ván tétéjé,
 Ritkának ván tétéjé.
 Jáj dé jó bort mírnék benné
 Én is ittám belüle,
 Sokszor ittám belüle
 A rózsámmál.

(Berc. Abauj.)

ZSOLDOS BENŐ.

A NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR MUNKÁSAIHOZ.

Kérjük a t. gyűjtők közül azokat, a kik a codexek feldolgozására vállalkoztak s dolgozatukat még eddig be nem küldték, sziveskedjenek a Nyelvőr ez évi 96. lapján tett figyelmeztetés értelmében a feldolgozott anyagot a Magyar Nyelvőr szerkesztőségéhez juttatni.

Ü Z E N E T E I N K.

B o d o r I s t v á n n a k. Ajánlközását annál szivesebben fogadjuk, mert az az egész nagy vidék, egy buzgó gyűjtők kivételével, úgy látszik, nem „hordozza szíven a nyelvét.”

K o v á c s L á s z l ó n a k. A kért felvilágosítást a „Nyelvőr“-nek minden egyes száma megadja. A diphthongusokra nézve külön meghatározott jegyet nem ajánlhatunk, mert azok különböző vidékeken különbözök. Legtanácsosabb két jeggyel írni, pl. *keét, keél, kéét*, s megjegyezni, hogy az *eé, ee, ée* stb. diphthongusok.

R e v i c z k y G y u l á n a k. Ha lehet, a jövő füzetben. Minden küldemény, a mely feléri a mértéket, előbb vagy utóbb napvilágot lát.

S z a b ó D á v i d n a k. Köszönjük a figyelmeztetést; s mutatványát csak is azon egy okból nem akartuk fogamatba venni, hogy egész mélyen bele nézve a nagy garmada fenekére, a szeméthalmazt kirosztálhassuk.

S z a b ó I g n á c z n a k. A küldeménynék van becse; de a „Nyelvőr“ olvasóit nem igen érdekelné. Ha valamely más lap, akár az „Eger“ is, közlené, reflectálhatnánk rá.

A l v i n c z y I s t v á n n a k. Legyen meggyőződve, hogy az a tétel, a mire ön czéloz, a tiszta őszinteség hangján volt mondva vagy inkább írva, s a gúnynak még csak árnyéka sem érte. A mi pedig a másik pontot illeti, a szerkesztői megjegyzés világosan mondja, hogy igaz, a melyeket ön kimutatott, azok csakugyan régi szók (hogy kereszt nem áll mellettük, azt már ön előbb mondta). Ezen sem lehet tehát felakadni. Végre a szerkesztőség nem mondhat le azon jogáról, hogy a hol szükségesnek tartja, egyet-mást ne változtasson, vagy a nézete szerint oda nem tartozót vagy fölöslegest ki ne hagyassa.

Z s o l d o s B e n ő n e k. Becses küldeményei mért akadtak oly egyszerre föl?

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR
NYELVŐR.
SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

· III. kötet.

1874. DECZEMBER 15.

XII. füzet.

A „HÚZ“ JELENTÉSNEK EGY CSOPORTJA A
MAGYARBAN.

Ha az összehasonlító nyelvtudománynak eddigi munkálkodásán végigtekintünk, lehetetlen csodálkozásunknak őszinte nyilatkozását visszatartanunk a meglepő eredmény fölött, a melyet magunk előtt látunk, különösen ha tekintetbe vesszük ama rövidke időszakot, a melyben ez az eredmény létrejött. Bármilyen nagy azonban az eddig kivívott siker, noha az első, a legtöbb nehézséggel járó térfoglalás már megtörtént, noha megvan a szilárd alap, a melyre, s megvannak nagyobb részt az anyagok, a melyekkel az épületet magasabbra lehet emelni s befejezéséhez közelebb vinni, mind a mellett a tenni-valóknak csak egyik része van még eddig teljesítve. Az összehasonlítás ugyanis egész mostanáig, nagy kiterjedése daczára is, inkább csak részbeli volt, a mennyiben főképen a szók genealogiájának földerítésével s meghatározásaival foglalkozott, s így nagyobbára csak az egymással rokon nyelvek szolgáltathatták a megállapításaihoz szükséges adatokat. Kiválólag az értelem tárgyalása, a syntactical jelenségeknek egybevető kutatása, tehát az összehasonlításnak általánosítása, kiterjesztése nem csak a rokon, hanem más nyelvekre is, ez még a jövő nyelvtudomány számára van feltartva. A szók jelentésének egybeállítása különösen nem egy érdekes momentumát fogja napfényre deríteni a szemlélet, a felfogás találkozásának, a jelentésbeli fejlődés s szétágazás azonosságának néha a legkülönbözőbb népfajoknál is; nem egy ingadozást fog megszüntetni, kételkedő habozást meggyőződéssé változtatni, a melyet a kétségtelenül bebizonyított alaki egyezőség ellenére néha az

uralkodó jelentés messzeágazása a be nem avatottakban első tekintetre nem egészen ok nélkül támaszthat.

Egy ilyen feltűnő jelentésbeli elágazást, a „húz“-félét, szándékunk ez alkalommal *Budenz Magyar-ugor szótára* alapján (l. a *terjed* cikket) olvasóinknak bemutatni.

A rokon nyelvek közül a mordvinban húz-ni: *targa-n* (ziehen, dehnen, spannen, strecken). Az összehasonlítás e *targa-* alakot a finn *tärge-* (ebben *tärkeä=tärgedä*: *gravis, necessarius, proclivis ad quid*) mély hangú párjának tünteti föl. Tovább vive az egybeállítást, alak és jelentésnél fogva ide kell még sorolnunk az osztják *tägerl*: *schwer*, s a vogul *tarvit*: *teher* neveket is. A *targan, tärkeä, tarvit* alakok az oszt. *tägerl*-vel szemben metathesist tüntetnek föl, úgy hogy *tärkeä=tärgedä* s *tarvit* ebből támadtak *tägreä* s *tarvit*. Ezekben a *t*, illetőleg *da dä* nomen verbale képzőnek mutatkozik.

Ha az itt egybeállított szócsalád magyar tagját keressük, nem csak a hangtani jelenségek, hanem a vog. *tarvit*: *teher* jelentése is világosan a *teher* szóra mutatnak. Ugyanazt az átvétést látjuk benne, a melyet a finn s vogul párok mutattak, t. i. *terhe* (ezekben: *terhe-t, terhe-s*) az eredetibb *tehre*-ből, a mely vég-önhangzója elkopásával még most is használatos e kitételekben: *tehrbe* ejt, *tehrbe* esik (v. ö. v e h m, ebben v e h m e. Kreszn.)

Itt kettőről kell beszámolnunk az olvasónak: az egyik a magyar *teher h*-ját illeti, mely egymaga áll szemben a többiek *k g* hangjával; a második a jelentésre vonatkozik, hogy t. i. miként egyeztethetők össze egy részről a *teher* s *n e h é z*, más részről e kettővel a *h ú z*.

A mi a *teher h*-ját illeti, az összehasonlítás nem egy példáját tudja felmutatni, hogy különösen a kezdő magyar *h* kemény gutturalis spirans χ (ch) helyett áll, mely a rokon nyelvekbeli *k g*-nek felel meg, pl. vog. *kus*, zürj. *kış*, mord. *komś*, oszf. $\chi\bar{u}s$: magy. *hús*. De magában a magyarban is vannak szók, a melyekben a *h* mellett a *k*-s alak is használatos, pl. *húm* (h u m ó s k a gyerekjáték) és *kúm*: „a bujós játékban egyik k u n i k, míg a másik elbujik.“ Sándor I.

A jelentésre nézve a mi a *teher* és *n e h é z* összefüggését illeti, ezt úgy hisszük nem szükség bizonyítanunk, s

elégnek tartjuk, ha a sok eset közül csak a *gravis*: *nehéz*, s *mulier gravida*: *terhes asszony* példákat említjük fel. Már kissé behatóbb bizonyítást követel meg a *teher* s *húz* jelentések egybetartozása.

Hogy a *húz* szóban a mozgás iránya meghatározatlanul áll, bizonyítják, hogy csak a magyart vegyük példának, a mozgás irányának az úgynevezett igekötőkkel való közelebbi meghatározásai az ilyesekben: *felhúz*, *lehúz*, *séthúz*, *összehúz* stb. A nyelv azonban többszörte kiválaszt magának egyet vagy többet e meghatározott jelentések közül, s azt praegnanter magára a határozatlanra alkalmazza; ilyen pl. a *hágige*, mely kiválólag a fölfelé mozgás jelentését foglalja magában, a mint hogy Molnárnál ott is találjuk latin aequivalenseként az *ascendit* (*felhág*) igét; hogy azonban a *hág*-ra a fölfelé mozgás csak praegnanter van átvive, világosan tanúskodik „az aláhág, *lehág* (*descendit*)“ kitétel szintén Molnárnál. Ehhez hasonló esetet tüntet föl a föntebb felhozott szókból leszármaztatható ugor alapszó *tägr-* (linn *tärge-*, magy *terhe*), mely igének mutatkozik, s a mordvin *targa-* (*ziehen*) útmutatása szerint *húzní*, s praegnanter a *láhúzní* jelentéssel bír, s a kézben tartott vagy emelt súlyt mint lefelé *húzó*t, *nehéz*et ismerteti.

Ha a *húz*, *nehéz* és *teher* jelentésbeli összefüggése fölött a felhozott tények ellenére is kétkednék még valaki, annak szolgálunk teljesen egyező jelentésfejlődéssel a szláv nyelvcsaládból. Az ó szlávban *težiti* (*teğ*): *trahere*, *teğnati*: *trahere*, *tendere*, *teğosti*: *onus* βάρος, *teğelü*: *gravis*.

A *teher* (*tehre*, *terhe*) eredeti *húz* jelentésének megállapításával már nem okoz többé oly nagy fejtörést a hozzá tartozó többi szókat föllelnünk.

Itt van először is a *terjed* (*extenditur*), mely a causativ *terjeszt* (*pandit*) mellett frequentativ *d*-vel való képzésnek bizonyúl be (v. ö. *halad*, *halaszt*); s e szerint magában a *terj-* alapszóban is igére akadunk, mely nem egyéb, mint a föntebb kifejtett ugor *tögr-* igének átvetés útján támadt magyar mása: *tehr-*, *terh-ed* = *terj-ed* (v. ö. *fehér fejér*.) A *terjed*-nek „*sich strecken, sich dehnen*“ intransitiv jelentése a transitiv „*ziehen*“-ből fejlődött ki, a mi tehát épen úgy támadt, mint magának a német „*ziehen*“-nek intransitiv használata: *in den krieg ziehen*; *vögel ziehen über's meer*; *sein lachen*

zieht ins bittere. Teljesen analog példája ennek a fönt említett mord. *targa-* „húzni“, melynek nomen agentise *targaj*, *targi* „zähe, szivós“ jelentéssel bír.

A *tehre*-vel (teher) egy származást tüntet föl másodszor a *tér*, tulajdonkép *têr* (spatium), mely minden valószínűség szerint az ugor *tögr-* igének át nem vetett alakjából indult ki, tehát ilyen fejlődést mutat föl: *tehre*, *te're*, *têre*. Ez a képzőtelen (vagy akár képzővesztett) nomen verbale *têre* később megrövidült, s lett belőle *tere* (v. ö. *tere-t*, *tere-k* a *tér-t* és *têre-k* mellett), a melyet tisztán rövidült alakjában fel is mutat a transitív *tere l* (wohin treiben, lenken), s az intransitív (*terjed*) jelentésből kiinduló *ter-ít*, régebben *ter-ejt* (ausbreiten) ige. Hogy jelentésileg a *tér* és *húz* egybetartozhatnak, bizonyítja a latin *spatium* (tér), gör. *σπάδιον* (az attikai nyelvben *σπάδιον*), melyek a *σπα-*(*σπάω*) „húz“ gyökérből fakadtak; továbbá a latin *trahere*: ziehen és *tractus*: landstrich. A *terel* (= hajt, vezet) és „húz“ jelentések váltakozása mellett szólanak, az észet *veda-* „ziehen és führen“ meg a finn *siirtä-* „ex loco in alium locum movere, tadcucere“ s az intr. „migrare (wohin ziehen).“

Ugyancsak ez imént említett rövidült *ter-* alakból származott a momentán (perfectiv) értékű ugor *m* képzővel, mely a magyarban csak néhány igében tartotta fel magát (*vet-em*-, *szül-em*-, *foly-am-ni*) a *term-*, *teröm*, *terém* mind transitív (*proferre*, *producere*: a föld *terém* gabonát, a fa gyümölcsöt; *termő*: *ferax*, *fertilis*), mind pedig intransitív jelentéssel: jó földben *terém* a búza; sok bor *termétt*; jól *termétt*, megtermétt; *termet*: *wuchs*, *statur*; s a *caus. terémt*: *creare*. Főntebb hallottuk, hogy a mozgásjelölő igékben a mozgás iránya nagyobbára meghatározatlanul áll; egyik-másik a rokon nyelvek közül azonban, s néha ugyanegy nyelv is, a különben határozatlanra többszörte ráalkalmaz egy vagy több bizonyos irányt, s kiválólág e jelentésben használja a cselekvésszót; így láttuk és látjuk, hogy a *tehre*-ben (teher) a lefelé, a *terjed*, *tere* (tér), *terít*-ben főleg horizontál vagy széles felületen, a most tárgyalt *terém*-ben pedig a fölfelé irányuló mozgás az uralkodó. Hogy a határozatlanul hagyott mozgás a fölfelé irányulóra is átvitetik, erre találó példát nyújt maga a magyar nyelv is a *kel* igében. „Jár-ke-l mint a görög az üres boltban. Az okos embernek mindenhol van

kelete. Rosz a vásár, nem kel semmi“; s kiválólag a föl- felé irányulás jelentésével: „Sűrűen vetik magvát az ember- séges embernek, de vékonyan kel. Kel a tészta; nap ke- let; kelés, kelevény.“ Ilyen a német „kinder, vieh, un- kraut ziehen“; s ilyenek az észti *sirgu-* „sich strecken“ s *sirev* „schlank“, a finn *siirtä-* „transponere“ s *sirkeä* „rectus, procerus.“

A „húz“ jelentésű *tehre* szócsalád utolsó tagja a *tér-* azaz *têr-* ige, melyet egy azon alakúnak kell tartanunk a *tér (têr)*: spatium névszóval. Tekintetbe véve azon határozók értékét, melyekkel együtt ez ige különféleképen fordítható, úgy ta- láljuk, hogy neki magának egymagában csak ez a jelentése: „sich begeben (zu, in, auf, etwas)“; pl. jobb útra: auf einen besseren weg; más vallásra térni: zu einer an- deren religion übergehen; nem tér a fejembe: das geht nicht in den kopf; eltérni valamitől: abwei- chen, abgehen von etwas; megtérni: umkehren, sich bekehren (megé-térni: sich zurückbegeben); vissz a- térni: wiederkehren sat. Itt tehát az ugor *tögr-* (magy. *têr*) ige az intransitív „ziehen“ jelentésben van használva (v. ö. be-térni és „einziehen“, félre térni és „sich zur seite ziehen“).

A rokon nyelvekben kimutatott erős, terjedt szereplése a kifejtett ugor *tögr-* húz igének, melynek a *tehre* (teher) kétségtelen testvérpárja, nem enged pillanatra is haboznunk abbéli kijelentésünkben, hogy e hathatós tények alapján nem lehetünk a *teher* szóra nézve egy véleményen a különben lelkiismeretes szláv nyelvtudós, Miklosichsal, a ki ezt „Die slav. elemente im magyarischen“ művében szlávból való köl- csönvételnek állítja.

SZARVAS GÁBOR.

A „MÁNY, VÁNY“ KÉPZŐ.

A *mány, vány* is azon furcsa képzők közé tartozik, a melyekből könnyen azt lehetne kiokoskodni, hogy két kony- hára főznek, lehet ragasztani igéhez, főnévhez, a mint tet- szik. — Csakhogy nem úgy áll a dolog. *Tudomány* s *ok- mány* nem egy kaptafára valók. Ha Bukorvány egy becsületes falu neve, ha s z a k m á n y, t o k m á n y becsületes

nevek is, nem következik belőle, hogy *okmány* is az. Még jó, hogy nem lehet az ily faragások egész lajstromát idézni, mert hála istennek a *mány*, *vány* képző meglehetősen ment maradt az *okmány*-féle korcsoktól.

De térjünk tárgyunkra. Mindenek előtt ki kell jelentenem, hogy e képző fejtegetésénél a Kresznerics szótárában található *mány vány végű* szókat vettem alapúl.

A *mány vány* igéből képez főnevet; pl. a d: a d o m á n y, irt: irt o v á n y, csinál: csin á l m á n y, költ: kö l t e m é n y stb.

De ép úgy mint az *alom*, *elem*-nél, itt is vannak olyan szók, melyek főnévből vannak képezve. Ezeknek a számuk nagyon kevésre rúg s csak néhány kétes eredetű helységnév az, mely főnévből látszik, vagy van képezve. Ilyenek: s z a k m á n y vagy s z a k v á n y, t o k m á n y, f e n e k m é n y: fundamentum, g ö r v é n (összegyűrt keménység a bőr alatt, különösen a nyak körül. Sz. D.), és a következő helységnevek: A r a d v á n y, B u k o r v á n y, C s o k m á n, H ö l v é n y, I z s m é n y, R a d v á n y, R i g m á n y. Ezek közül is a helységnevek oly határozatlan valamik, olyan homályosak, hogy azokból szabályt kiokoskodni, azokból kiindulva valamit törvénynyé emelni ha nem is lehetetlen, de egyelőre még a helynevek földerítésére vonatkozó kutatások nagyon is kezdetleges voltánál fogva minden esetre kissé kétséges siker volna. Lehetne ugyan így is okoskodni: A r a d v á n y b a n talán benne rejlik az *irt* igének másik alakja az *orot*; és így A r a d v á n y n e m v o l n a m á s m i n t O r o t v á n y, a z a z i r t o v á n y. Ez az etymologia látszatra elég tetszetős volna, fegőlebb a *t*-n akadhatni meg, noha arra is találunk példát hogy a *t v* előtt *d*-re változik (l. Nyr. II. 323. id v ó t); de minden esetre nagyon kétes becsű az ilyen magára támaszkodó szófejtegetés. A helység nevetek tehát bátran kizárhatjuk, mert még azt se bizonyíthatjuk be, eredeti magyar elnevezések-e; hasonlókép kizárhatjuk a csakis Szabó Dávidnál található f e n e k m é n y szót is, mert ő nem említi, a népnél hallotta-e a fölvetett szót, vajjon régi vagy csinált-e az, s ennél fogva nem igen lehet benne bizni. Így csak g ö r v é n y, s z a k m á n y, melynek Sz. D.-nál s z a k v á n y (még ily jelentésben is: szőlő szakványa) változata fordul elő, és

t o k m á n y volnának azon szók, melyek egy kis gondolkodni valót adnak az embernek. Vegyük őket sorra.

Ha jól következtetek, és a Budenz által a görög, gördül igékből lezármaztatott *gör* vagy *kör* gyökér-alakra, melynek jelentése „volutari, rollen“, vezetem vissza a görvény szót, akkor ennek igéből való származása kétségen kívül való volna, (l. Budenz. Magy.-ugor szótár. 62. l.) A szakmány szót pedig könnyen hozhatjuk kapcsolatba a szakad, szakaszt igék szak alapszavával, mely részre osztást jelent, a minek a szakmány demensum jelentése egészen megfelel (v. ö. Budenz magy.-ugor szót. 269.). Legvilágosabb főnévi alapja van a t o k m á n y szónak, melynek jelentése ugyanaz, mint az egyszerű t o k szóé; de épen az által, hogy a *mány* hozzájárulta épen semmit sem változtat az egyszerű szó jelentésén, egészen más természetűnek kell ezt a *mány*-t tartanunk, mint azt, mely igéhez járulva abból főnevet képez. Vagy még eddig ki nem fűrésztett idegen eredetű szónak, mint a mily *mány*, *vány* végű idegen eredetű szók zsákmány, bálvány, kormány, szokmány v. szukmány, vagy később kiderítendő másféle képzésű szónak tarthatjuk tehát, mint a milyenek például: sovány, kősvény, kemény, fősvény stb. (L. Budenz magy.-ugor szótárában az e szónak megfelelő cikkeket.)

Kimondhatjuk tehát határozottan, hogy a *mány*, *vány* csakis igéből képez főneveket; s ennél fogva kárhoztatnunk kell az *okmány*, *bizottmány*, *ormány* (rüssel)-féle korcsokat, melyekre különben is van becsületes magyar szavunk.

Iparkodjunk most azt bebizonyítani, hogy a *mány* és *vány* között semmi különbség sincs.

Erre nézve tudnunk kell, hogy a magyar nyelvnek egyik jellemző tulajdonsága, hogy eredetibb *m*-t gyakran *v*-re változtat; így a magyar *nyelv* szónak megfelel a lapp *ňalme*, vogul *ňalm*, cseremisiz *ňilma*; a magy. *szív*-nek a finn *sydäme*, a zürjén *šölöm*, a cser. *šüm*, osztják *sem*, vog. *sim*; így felel meg a magy. *tolvaj*, *leve* (lé), *veleve* (velő), *teteve* (tetű) stb. szavakban előforduló *v*-nek mindenkor egy ugor *m*. (V. ö. Budenz. Szóegyezésekben és a magy.-ugor szótárban az e szónak megfelelő cikkeket.)

Ezekből könnyen megérthető, hogy hasonló processuson ment keresztül a *mány*-beli *m* is, midőn *v*-re változott. E processus megindulta már régebben történt és foly még mai napság is. Az a tünemény mindenesetre érdekes, hogy a *vány* mind inkább kiszorítja a *mány*-t. Míg a régibb codexekben csak ritkán akadni *vány* végű szavakra, a Faludi korabeli és az utána következő írók a mult században már nagyon kezdik a *mány* helyett a *vány*-t használni. Ma már például *jövevény-t* *szövevény-t* nem is hallani, s csak a *v-s* alak használatos; így *faragmány-t* sem igen mondunk ma, hanem *faragvány-t*, pedig Kresznerics még csak az előbbit ismeri. Meglehet, hogy ez a processus idővel annyira fog haladni, hogy némi különbséget idéz majd elé a *mány* és a *vány* végű szók között, a mire egyetlenegy példát már is találtam; ugyanis már Kresznericsnél állomány substantia-t, állvány pedig columna-t, pila-t jelent.

Hogy menyire nem változtat a szó jelentésén akár *mány*-t, akár *vány*-t függesztünk hozzá, mutatják a következő példák, melyek mind Kresznerics szótárából valók: csinálmány: csinálvány; jövevény (Zvonaricsnál): jövevény; kötemény (ligamen): kötevény; szövevény: szövevény és szakmány: szakvány.

Az eddig mondottak alapján a következő eredmény áll előttünk. Két osztályt különböztethetünk meg a *mány*, *vány* végű szókban.

Először a világos képzésűeket, melyeknek alapszavuk mindig ige; pl. ásvány, faragmány, gyűjtemény, irtóvány stb.

Másodszor a homályos képzésűeket, melyeknek alapszavuk vagy főnév, vagy főnévnek látszó szó; ilyenek szakmány, tokmány, görvény s a helységnevek.

Functiója e képzőnek az, hogy részint objektív, passiv értelemmel bíró szókat képez, azaz olyanokat, melyekben a cselekvés magára a tárgyra megy át; így gyűjtemény azt jelenti, a mit gyűjtöttünk, csinálmány, a mit csináltunk, tanítvány a kit tanítunk stb. — részint pedig, és ide jóval csekélyebb számú név tartozik, activ jelentésűeket; pl. szökevény azt jelenti, a ki szökik, növevény a mi nő, csillogvány a mi csillog stb.

AZ IKES RAGOZÁS KÉRDÉSE.

A két fő ok, a melynek alapján kimondtuk, hogy a külön ikés s iktelen ragozás további fenntartásának szükséges voltát többé már nem érezzük, hogy megszűntnek kell tekintenünk, a következő volt. Először mert a külön ragozás általában véve nem fődöz jelentésbeli különbséget; másodsor mert a mai köz használattal éles ellentétben áll.

Ha az előbbi ok csak egymaga, minden társ nélkül állana, a kérdés nem képezhetné vita tárgyát: akkor semmi szükség sem volna arra, hogy a régi használattól eltérjünk; de ott van ama második ok is, a melynek szava oly erősen hangzik, hogy észrevétlenül nem maradhat; vagy el kell némítanunk, vagy ha ezt nem tehetjük, hallgatnunk kell rá.

Már az előzmények is világosan bizonyították, de megkülönböztetve is előre lehetett következtetni, hogy nagyon sokan lesznek, sőt azt is előre lehetett tudni, hogy főleg kik lesznek azok, a kik az ikés szabályt úgy tekintik, mint legemperpetua sanctitate donatam, olyannak mint a római polgárt, a melyet bántani nem szabad. Ezt nem azért említjük meg, mintha kifogásunk volna ellene, sőt nagyon is természetesen találjuk, s helyükben alkalmasint magunk is úgy tennénk, hanem megemlítjük főleg azért, hogy a kérdés megpendítése óta már elég hosszú idő folyt le, de még eddig Riedl és Magyarházi nézeteinek nyilvános megczáfolását nem olvastuk. Tegyük fel, hogy e nézetekhez sok kifogás fér, tegyük fel, hogy egyáltalában helytelenek, még akkor is kötelességük lett volna az ellen-tábor szóvivőinek, hogy a közönséget, melynek a két támadó értekezésről tudomása van, ne hagyják zavarban, hanem mennél előbb felvilágosítsák. E hallgatásból mi, lehet hogy rosszul okoskodunk, de azt következtetjük, azt kell következtetnünk, hogy Révai tekintélyére támaszkodva, e kérdést ne nyúlj hozzám virágnak tekintik, a melyre többé nem is kell felelni.

Mínthogy azonban először a kérdés napirendre került, mínthogy másodsor a tekintélyek kora lejárt, s az egyedüli tekintély az ok és igazság, a további hallgatásnak immár nincs helye. A kérdést meg kell beszélnünk, tisztáz-

nunk, föl kell egymást világozitanunk, s a döntő okok előtt, erről vagy amarról a félről jöjenek is azok, egyként mindnyájunknak meg kell hajolnunk.

Mi elsoroltuk okainkat, a melyek kényszerítettek bennünket egyelőre amaz általános kijelentésre, hogy mi a külön ikes ragozás további fenntartásának szükséges voltát megszüntnek tekintjük. Hogy mi a teendőnk az egyes részletekre nézve, annak fejtegetésébe addig nem akartunk, s most sem akarunk bocsátkozni, míg az imént felállított tétel helyessége vagy ellenkezője földerítve nem leend.

Lássuk tehát a fő okot, a melyre következtetésünket építettük.

Azt mondtuk, hogy az irodalmi nyelv az ő ikes ragozásával éles ellentétben áll a közhasználattal. E tételt úgy hisszük, bizonyítanunk nem szükséges. Csak az *olvasz*, *nézesz*-féle alakokra hivatkozunk. A kinek azonban kifogása volna ellene, elvárjuk czáfolatát.

E tétel elfogadásával az a kérdés áll elénk, melyiké ez elsőbbség, a jelené-e vagy a múlté; melyiknek hódoljunk; a mai vagy pedig a régi nyelv útmutatását kövessük? Azt hisszük, nem csalódunk, midőn azt állítjuk, hogy e kérdés eldöntésével az ikes ragozás kérdése is el lesz döntve. Mi azt állítottuk, s ez állításunkat most is feltartjuk, hogy a régibb s a természetes úton fejlődött újabb használat küzdelmében mindig az utóbbi a győzedelem. Kétségtelen például, hogy az adatok végtelen sorából csak egyet említsünk, hogy habár réges-régen, de egyszer minden második személynek megvolt, meg kellett a maga alaki kifejezőjének is lennie, hogy tehát a *vagy* az ő hajdanban *vagyol* vagy igazabban *voldol*-nak hangzott; de micsoda joggal követelhetné a régiség a mai használattal szemben, hogy szavára hallgatva ma is úgy mondjuk, hogy akár *vagyol* akár *vagysz*? Hogy ha a régi használat a jogos, s helyes az újabb ellenében, honnan van az, hogy ha például a grammatika szabályát követve, azt kell mondanunk: *olvasz* vagy *olvassz*, még a tanult magyar, de igazi magyar embert is már készülődéskor mindenkor bizonyos kellemetlen érzés fogja el? Ha netán valaki ebben kételkednék, könnyen szerezhetünk magunknak róla meggyőződést. Csak nyílt felszólítást kell közzé

tennünk, hogy igaz-e az vagy nem. Különben a bizonyítékok felsorolása részünkről egészen fölös dolog; mert a tétel, a melyből következtettünk, a tudományé. A ki tehát nem hisz benne, kötelessége lesz megczáfolni.

Az első tehát a mit várunk, a föntebbi állításnak a belőle vont következtetésnek a megczáfolása.

SZARVAS GÁBOR.

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK.

E a b o n a.

Ha a vizi mentath keresztölő zent lanos napra verradolan hainalba zedik s keueben kötik vagi kötölegben karacson napian ah meg azot fiveth ha az oltarra tezik kin az első miset cantaliak a meg azot menta meg zöldül es meg eleuenödik ezönkepen a Ieriko mezeien termöt Rosa is.

Debreczeni codex. 56. l.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Kijelenik: kinyilatkoztatja magát (régik).	kitámad mellette. (Páz. Pént. Faludi.)
kimészáról: mészárolva kimér (Erd. egyh. t. a.)	kitenget; őket drágaságbankitengetnéje (Kat.)
kiszánó: ? (Pázm. Pént.)	Kitenyészik; itt nem minden honosítványtenyészik ki.
kiszéglel: szegletekre oszt — (B. Szabó D.)	kitérülöten. (Kat.)
kiszelit: késlel. (régik.)	kiugoráz: ? (Tájszók l. solya).
kiszinel; kiszinlék az országból (Erd. egyh. t. a.); de az mindennemű mesterséggel Zsigmondot az országból kiszinlé (E. Tört. tára.)	kivarrat: stepperei (Ács Károly.)
kiszt; biztató kizteket érez szívében; kiztekedvvel, kiztekedvére (kat.)	kiván; kívánta jó szerencsékkel áldja (Erd. tört. t.)
kitakarul: 1) kibonyolul (Hétfalu), 2) kitisztul (B. Szabó D.)	kivántképpen (ujabb okmány.)
	kiválózik. (Kat.)
	konyházik: vendégeskedik. (P. Páp.)

konyit; hozzá konyit = pártjára hajló (régi könyv.)

kopra-vetette hitelét(?)

kórság; elütötte a kórság és törte (Moln.); mi a kórság lelt?

kórus; haskórus = hassérvés, (régi k.)

kótós: kotmányos, hol márgás a föld (Mentor.)

kőbántás — hughólyagban (P. Páp.)

kőpart: cancellus (Erd. egyh. tört. ad.)

körülkődik; egy kis-asszony ott nyugszik, kosszorival körülkődik. (Vadr.)

köt; véletemet kötöm hozzá, hogy sat.; a patával jól elkötötötte a dolgot (Erd. Tört. t.); fejekötött jobbágy (Erd. Tört. t.); babonával kötés; az indás növény jól köt; aki jól köt jól is old; köss bogot a nyelvedre s tedd kezed a szivedre; kötelezkedik = magát kötelezve ígérkezik (tájszó); egy kötözet fazék: kötéllel össze fűzött fazékfalka (Kapnik); az elsinylett test kötözetit megoldanak (B. Sz. D.).

követzik: ? (Kat)

köz; tiz nap annak a köze (Erd. egyh. tört. ad.); ilyen nagy közföld által (Erd. tört. egyh. a.); nagy közzel marad el (B. Szabó D.); harmadakközzel; harmadközönként; miért

hijja hát közik, hát miért formál hát igényt hozzá (Erd. e. t. a.) ahoz semmi közöket ne tartásák (Erd. egyh. t. a.); a falu közü idézték, a falu tanácsába hitták; közönbirt jószág; községgel = közönségesen (Tihanyi Cod), v. közönséggel (Telegdi).

küzdel: küzdeleg. (Kölcsei) küzdbe menni = öltre v. birokra kelni.

lábicska: veres széna (B. Szabó D.)

lakik; lóhussal lakott (Mikes); lakodalmat laktak (Kun-Szentmárt.)

lako: táplál (Leg. könyv.)

lakozik; bűnben lakozni és élni (Leg. könyv.)

langallik; hajtsad hajtsad mindaddig, míg a szoknya langallik (Vadr.) lathatósan. (Kat.)

láz: ingerlők, pl. te voltál arra láz (B. Szab. D.)

leány; rekesztés mardárnak, oltalom leánynak. Leányifju: puella (?). leendő képen. (Kat.)

legfőbbség: legfőbb miség (Moln. A.)

legközelbső: legközelsőbb (Kat.)

legyözik. (Kat.)

lehve-pihve. (Kat.)

lekész. (Páriz P.)

lekussad. (Kat.)

lesák, — hivalkodó lesákokkal és barátokkal. (Kat.)

leszegik: leszegül, le-
tűrődik (Kat.)
letét; pénzök letéteig
(E. Tört. tár.)

lobaj: lobbanathang. (Kat.)
lyükken. (Kat.)

LŐRINCZ KÁROLY.

ADATOK A NYELVUJÍTÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

Kazinczy Ferencz munkái. Pesten. Trattner János Tamásnál. 1815.
IX. kötet. Bács megyeinek gyötrelmei.

Alacsonyság: aljasság, 116,
Molnárnál: humilitas.

alakbál: } maskenball 65,
alakos-bál: } 70. Sándor Ist-
vánnál álarc-
zos táncz.

ájulgás: ájulás, 111.

belrészt: belső rész: das in-
nere, 61.

belsőzát: belső szózat, 135.

bomlás: zerrüttung (ha egész-
ségem újabb bomlást nem
szenved), 90. †

borúlat: gewölk, 84.

czífrázmány: verzierung,
176.

dölyf: 30. S. I.

elmétlen: sinnlos, 24. †

elragadtatás: entzückung, 66

elszór: elszórni magát: sich
zerstreuen, (el akarom szórni
magamat) 64.

elszór: zerstreuen (más utat
veszek, hogy a régibben nem
látott vidék elszórhasson),
38.

eltűzesedés: erhitzung (el-
tűzesedésemben oly erő-
vel találtam tartani, hogy el nem
fordulhatott.) 122.

eszmélet: bewusstsein, besin-
nung, 50.

éd: édesség, báj (el vagy on
részegülve édjétől) 36.

érítés: szivem nagy érítés-
sel vert, 118.

érzemény: gefühl, 52.

feddtelenség: feddhetetlen-
ség, 43.

feredő: fürdő hely (a bártfai
feredőben) 163.

fuvalló: fuvalló instrumen-
tumok: blasinstrumente, 108.

gerjedezés: ardor, inflamma-
tio, 55. †

gyengélkedés: unpäszlich-
keit, 140.

gyulongás: entflammung, lei-
denschaft, 74.

hajnallatt: dämmerung, 84.

hézag: közhézag: zwischen-
zeit (az aktok közhézagaik
alatt a muzsika elszenderült),
64.

jegyes: desponsatus, sponsa,
verlobte, 117. †

kötet: volumen (czím l.)

káprázolat: blendwerk, 88.

kerengő: táncz neme. 59.

körny: környék, 85.

következés: ma következ-
mény: folge (állhatatlansága
következése) 180. †

leereszkedés: die herablas-
sung, 82.

lengé: tepidus (lengé tava-
szi.. szellők) 80 †

maga-viselés: aufführung, 14.

mdzgol: mázol, 111.
megfoghatatlan: unbegreiflich. 85.
megkészült: abgemacht (nem megkészültnek nézte-e a dolgot mind?) 11.
merült: vertieft (én merültébb voltam, hogy sem az olyas eszembe juthasson) 102.
nevő: fr. neveu: neffe. 9.
nyögdelés, 109.
oda-engedés: hingebung, 72.
onkel: oheim, oncle (az én onkelem) 29.
ömlengés: (szabad ömlengést ad phantasiejének), 118.
phantasie, 22.
pongryola: negligée, 104.
román: ma regény, 137.
semmiség: nichtigkeit, vanitas. 164. S. J.
sugallat: inspiratio, 67.
szakmány: ugy gondolom ceremoniát ért alatta K. (Betegsége alatt sokat kérdezősködtek Bácsmegyei hogyléte

felől és ezért viszonznia kellett mindegyiknek a látogatását. Erre mongya. „Egy felette kedvetlen szakmányon (!) estem keresztül,“ 138. Kr. más.)
szánozás: szánkázás, 9.
szála: der saal, 56.
szemüveg: augenglas, 170.
szenvedelem: szenvedély: leidenschaft, 90.
szinlel: verstellen, heucheln, 120.
szivre-szorulás: } herzbeklem-
szivszorulat: } mung 69, 87.
tekintet: rücksicht (azon minden tekintetet elnyomó oka mellett) 12.
végyszoba: das letzte zimmer 120.
vérindulás: schlagfluss? (az orvos új vérindulástól tartott,) 160.
vonszás: vonzódás, 167.
zördület: strepor, strepitus. Sz. D. 106.

FISCHER IGNÁTZ.

NÖVÉNYTANI ELNEVEZÉSEK.

Egy élő nyelv szókincseinek nemzeti használatát ép úgy kell ismernünk, mint az állatok vagy növények földrajzi elterjedését. Nem hiszi, nem tudja az ember, mikor veszi hasznát még oly jelentéktelennek látszó szónak vagy szógyűjteménynek is. Mert ha nem is minden feljegyzett szó alkalmazható pl. tárgyak megnevezésére, de analog esetet szolgáltatva, a nyelvtan törvényeinek (épen a növénytan terminológiájára vonatkozó) megalapításánál szerfölött fontos. Egy szó sokszor két-három nyelvtani törvényt is rejt magában, s gyakran jelentéktelennek látszó elemei erősen határozott magyarázatot nyújtanak. Ez okból közre bocsátom az ország különböző részein hallott növénytani kifejezéseket; s azon ohajtásomat csatolom hozzá, vajha mentől több helyről olvashatnánk hasonló közleményeket, hogy a növénytan

szókincseit, a tájak kiejtésait, a szokatlanabb vagy ismeretlen tövű (kacuros, becő, baraboly, müge stb.) kifejezések és rokonai használatának elterjedését lassan-lassan megismernők.

bábásodás, megbábásodás; a növények szárának pl. a káposztapalántának kövér föld okozta felpuffadása, vagy ellaposodása. (Nógr. m.)

bőrög: *conium maculatum*, bürök. (Nógr. m.)

pesze; *etgaricus* (Nógr.) szepe (Heves m.)

pecsérke: csiperke. (Nógr.)

toklász: *palea*; e szót többektől, alföldiektől is hallottam; jelentése: a magra rászáradt pelyva; ondot, a melylyel e szövet jelölték, csak is egyszer hallottam Nógrádban a búza maghéjának jelölésére, a miből a korpa lesz. Az ondo (Ballagi szerint ondok) más fogalomra van le foglalta, az állati ondóval (sperma) analogice használjuk.

fekete gyopár: *symphytum officinale*. (Ipoly-Litke.)

csiatag: levél köréből eredő vagy egészen egyszerű töbhajtás. (Somogy.)

boldog asszony csepegtette fü: *cerinthe minor*. (Eger.) Sebekre jó.

kalina: *solanum dulcamara*. (Ipoly-Litke.)

gégerfa: égerfa. (Bátöny, Heves m.)

kanálló: *draba verna*. (Bátöny.)

kásafü: *Colchicum Bertolonii*. (Harsány, Baranya.)

tikárfü: mosó fü: *andropogon ischaemum*. (Somos-Ujfalu. Nógrád m.)

szécsényi gyökér: *glyceria spectabilis*. (Zabar Gömör m.)

szerbián tövisk: *xanthium spinosum*. (Zabar.)

katika (Zabar), szittyó (Somogy), szövöke: *juncus effusus*. (Ipoly-Litke.) Süveget fonnak belőle a libapásztorok.

lányfüzfa; *salix capraea*. (Ipolylitke.)

billing: *vinca minor*. (Ip. Litke.)

gyermekláncz (Heves), pipómpápm: *taraxacum officinale*. (Ip. Litke.)

kisasszony tenyere: *lupinus*. (Gyula, Békés m.)

folyondár: *linaria elatine*. (Gyula.)

gyepű: bokros helyek, (Gyöngyös.)

cigány mogyoró: *xanthium spinosum* (Ip. Litke.)

koldústetű: *bidens tripartita*. (Ip. Litke.)

káposzta-bomlék. (Ip. Litke.)

körmicze, (Eger.) körömvirág: *calendula officinalis*, (Ip. Litke.)

- békanyál: moszat. (Ip. Litke.)
 békaturaj: hydrocharis. (Szabolcs.)
 somvad: a dió. (Nógrád m.)
 borzag: sambucus ebulus. (Nógrád) s ebből a borzag-
 lekvár.
 harangláb: aquilegia vulgaris. (Nógr.)
 sásika: hemerocallis. (Nógr.)
 csáté: carex. (Nógr.)
 paplanc: convolvulus arvensis. (Nógr.)
 papsajt: malva rotundifolia, (Nógr.)
 kacsokbab: phaseolus multiflorus gyümölcse. (Nógr.)
 palanta, innét palantás. (Nógr.)
 csima: a káposzta torzsája. (Nógr.)
 haraszt: a lehulló falevelek. (Nógr.)
 káposztaharaszt: a káposzta nagy levelei. (Nógr.)
 kukoricza cső: a nővirágzat, kukoricza haj: a bi-
 beszár, kukoricza fia: fattyú hajtások.

BORBÁS VINCZE.

IKER SZÓK.

- Bidrés-bodros (bidrös-bodros diófa ágai. Népd.)
 csattint-pattint, (Gyulai, Géza urfi.)
 cseng-bong: szabadságér halok, élék, mig bennem cseng-
 bong a lélek. (Népd.)
 cserél-berél, nem csak főnévi alakban használják.
 csetepaté: csetepata.
 csett-csatt: csett csatt elé s hátra. (Ar. Jóna örd.)
 csinja-binja (tudja valaminek minden csinja-binját.)
 csireg-csörög (rokon vele zirég-zörög.)
 csivérint-csavarint. „Két ujjá van, hátuja van a
 ködmennek, kerék ujjá a péntőnek (pendely), csivérintem-csava-
 rintom, még az éjjé alám rántom.“ Népd.
 dir-dur: a banya... nagy dirrel-durral elment. Erd. Népd.
 és mond. III. 203.
 dörömböl-dorombol, (Merényi, Sajóvölgyi népm.
 199.)
 ekég-mekég, ekél-mekél.
 horihorgas: igen magas s vékony (horihorgas ember.)
 icike-picike: icinke-picinke, ici pici.
 illégeti-billégeti magát: ide-oda hajtja magát. (Meré-
 nyi eredeti népmesék.)

k a t a t-m a z a t: össze-vissza katat, turkál, keresgél. (Bakony vidéke.)

kele-k o t y a: csacska, (Nyr. III. 472.)

l é h-p é h: szörnyű léhhel-péhhel. (Arany, Jóka örd.)

l i t y é k é s-l a t y a k o s: lucskos.

m e k é g-m a k o g: ekég-mekég.

o k a-f o k a (mindennek meg van a maga oka-foka.)

p i t y é g-p o t y o g.

r i t y é g-r o t y o g (a kása fölés közben.)

r o t y o g ó-p o t y o g ó: csattanós (r o t y o g ó-p o t y o g ó véghangok, azaz rímek; Batsányi J. A magyar tudósokhoz, 67.)

s i s t é r é g-s u s t o r o g.

s í v á s-r í v á s.

s ü n n y ö g-d ü n n y ö g: össze-vissza zummog, dűnnyög.

s ü r t e m-f ü r t e m: sűrögttem-forogtam (Sz. Fehérvárott hallottam.)

s z é g-l i k: rokon vele zeg-zug.

s z é d é m-v é d é m (abbú szédém-védém ki a vörseimet. Egy mesében hallottam.)

s z o t y o g ó-t o t y o g ó (Batsányinál, A magyar tudósokhoz. 67.)

t o l d-f o l d: mi haszna toldanám, foldanám. (Ar. Jóka örd.)

ü z-f ü z (üzi füzi a gondolatait: egymás után szövi, füzi a gondolatait; lháznál más jelentésben.)

z ü r-z a v a r (ige) Balásfinál. (Nyr. III. 36o.)

FISCHER IGNÁTZ.

A M A G Y A R N Y E L V

az iskolában.

A nyekk (krach) a pénzbeli vállalatokat teszi ritkábbakká, s a rendes vállalkozókat ovatosabbakká; a kedvezőtlen időjárásnak rosz termés a következése; de a tankönyvek megjelenésének sem a nyekk, sem az időjárás nem áll útjában. Ha elérkezik az ősz, gomba módra teremnek a tankönyvek; hanem aztán annyi is köztük a rosz mint a gombák között. Erős a mit mondunk, de fájdalom nagyon igaz. Tisztelet-becsület a néhány kivételnek, de szerzők (?) és kiadók annyira hátat soha máskor nem fordítanak a szeméremnek, mint épen az iskolai könyvek készítésénél és kiadásánál. A szerzőknél a tanulás, kutatás helyett ügyetlen kiírást, plágiumot látunk; a kiadók egy részénél pedig

a helyesről, jóról való meggyőződés helyett e téren egyszerűen a zsebelni törekvés (ez a neve) bizonyítékaival találkozunk.

Az idei ősz a már halomra gyűlt rossz magyar grammatikákat egy újjal szaporította.

„Magyar nyelvtan. Alkalmos gyakorlatokkal és gazdag föl adattárral. Elemi és felső népiskolák számára. Szerkesztette Fischer N. Budapesten, Kókai Lajosnál, 1874.“

E 106 lapra terjedő könyv bírálatát röviden a következő néhány szóba foglalhatjuk. Semmivel, de semmivel sem jobb az eddigi nyelvtanoknál. Először is nem kellene a népiskolai tankönyvet se bölcséleti meghatározásokkal, se a betűtannal kezdeni, hanem, a mint azt Hunfalvy Pál ajánlotta volt, olvasmánynyal, ebből levezetni a mondatban elemeit, csak ezután a szótant és legutóbb a hangtant. Másodszor nyelve ép oly hibás, rossz, mintha csak valami fizikus írta volna. A helyesség minden tankönyvírótól megkövetelhető, mennyivel inkább a magyar nyelvtanok íróitól, kiknek a hibákat még javítani, a megromlott nyelvrészeket is útba kellene igazítaniok, nem hogy maguk is szaporítsák s terjeszteni segítsenek a botlások nagy számát. Vét harmadszor az ellen, hogy ignorálja azon sarkalatos szabályt, hogy a grammatikus csak is a nyelv természetével összeférő, mintegy abból folyó következtetéseket tegyen, és ne állítson fel oly szabályokat, melyekhez a nyelvet alkalmazza csak azért, mert talán az más nyelvekben is úgy van, vagy mert a „művelt nyelv“ úgy kívánja.

Az első pont ellen való bűnét csak még megbocsáthatná neki az ember, ha legalább a másik két pontban nem találná bűnösnek; de ez a két utóbbi már megbocsáthatatlan. Csak mutatványképen említünk itt fel néhányat. Ilyenek: „*gyűnevek* (e h. gyűjtő nevek). — hangnyelés pl. *ajtók*, *kocsik*. (Miben áll s miként magyarázza meg az *ajtók*, *kocsik* alakban a hangnyelést?). — *é k v e s z t é s* pl. *madár*, *madarak* (ha legalább fordítva mondta volna: *éknyeres*, annak legalább némi értelme volna). — többszám képzők *ak*, *ek* vagy *vak*, *vek*, pl. *ló*, *lo-vak*. (Ez a *vak-ság* más alakban ugyan, de a többi grammatikust is bántja; de legerősebben a szerzőnél, Fischernél tapasztalható). — *birtokvonzó* ragok: *nak*, *nek*. (Ez is új felfedezés!). — *hangugratás* pl. *hatalom*, *hatalmat*.“ A személyragokat tulajdonító ragoknak nevezi, s példának fülhözza: *népe*m, *népe*d. — Fischer szabálya szerint „*három* hangugratva, *hét* pedig majd rendesen, majd *é k v e s z t v e* ragoztatik.“ — Van szerinte továbbá az igéknek határozatlan, sőt részeseülő módja is, s ez utóbbihoz

számítja a *va*, *ve* alakot is; a foly. múltból (*várok vala*) semmit sem tud, helyette mindenütt a félmúlt (*várék*) szerepel; á t h a t ó v a g y c z é l z ő, á t n e m h a t ó v a g y c z é l t a l a n a z s z e r i n t e m i n d e g y s a t. s a t.

Hogy az ily vásári munkára ajánlás helyett csak kárhóztató szavunk lehet, azon sem a szerzőnek, sem a kiadónak nincs oka-joga megütközni.

GYULAI BÉLA.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

A vezetéknevekről.

Ebben a cikkben Turcsányi Andor úrnak „A névmagyarításokról“ (Hát a Pester Baugesellschaft „németít“? Talán inkább németesít) írt cikkére (Nyr. 1874. jul.) szándékozom néhány megjegyzést tenni.

A mit T. úr a „fi“ képzőről mond, fölötte hiányos. Szerinte ezt a nép csupán keresztnemekhez ragasztja, s így támadnak aztán Jánosfi, Péterfi, Pálfi nevű családaink. Szent igaz, csak-hogy a fi képzővel nem lehet ám ily könnyen elbánni; mert igen gyakran csatolták ezt a többek közt méltóságnevekhez. Innen vették nevöket a Vajdafi, Bánfi, Kapitányfi családok. Aztán az Aba nemzetségéből származottakat elnevezték Abaffynak, az Ost vagy Ostból Ostffy, Dersből Dersffy, Dán (oláh) nemből Dánffy lett; a XIV. században szerepelt Giletffy család is, melyből nádorországbiró, tárnok, püspök s főispán is vált ki. A névmagyarosítás úgy látszik már a XVII. században megkezdődött. Nemes családaink közül is van egynéhány, mely így változtatta nevét. Mayerből Mayerffy, Kollerből Kollerffy, Mannból Manffy, Stüclkből Darabfy lett. Kétségesebb, hova sorozandók eme XVI. századbeli vagy tán még régibb családok: Saárfi, Dorogfi vagy Dorokffy, csejthei Jelenffy, Dicsffy, Dricliffi stb.

Igazi specialitás e tekintetben a szentkirályszabadjai és verseghe Márfy család, mely Somogy-Baranyában virágzik, s a XVII. század óta egyenes ágon vezeti le családfáját, s nevét alkalmasint Baranya vármegye siklósi járásában fekvő Márfa községtől vette. De ha ily képzés több esetben is előfordul, akkor még a Helesffy, Bodorffy, Kisasszonyffy név is elfogadható lenne, mert Helesfa, Bodorfa, Kisasszonyfa nevezetű magyar falvak léteznek.

Turcsányi úr szerint „a nép magyaros hangzást ad az idegen vezetékneveknek, de lefordítani soha sem fordítja le.“ Azt

híszem a nép így a legtöbbször csak gúnyneveket gyárt, de tisztességes nevet nem ad, még annak sem, a kit egyébként tisztelt. Proebstl taksonyi plébános ismerősinek jó kedvvel szokta elbeszélni, hogy dorozsmai káplán korában egy ízben a templomatyával beszélgetvén, az előhozta, hogy már mégis szörnyűség, milyen buta ez az idevaló nép, Tisztelendőséged nevét nem tudja megtanulni (NB. Paczalnak, meg Péczernek hívták); pedig mindig mondom neki, hogy: Kapszli.

Az sem áll, hogy a megmagyarosodó nép idegen hangzású vezeték nevét sohasem fordítja le. Endröd, békésvármegyei falu, Hajdan tiszta tót község volt, de Jánosi nevű derék plébánosa megmagyarosította még abban az időben, mikor ő volt az egyetlen kaputos ember az egész faluban. Tomcsányi József, békési főispántól nyert értesülésem szerint, a lakosok egy része megmaradt tót neve mellett, de a nagyobb rész régi nevét szóról szóra magyarra fordította le.

Az úri rendnél meg különben is régi szokás, a név lefordítása, melyről Schwartzner Márton (Introductio in Rem Diplomaticam aevi intermedii. Budaë, 1802. 81. r. 260) így ír: „Ita Tsukás cognominari maluit Lucius, Holzmann Xylander, Biro (Richter) Praetorius. Hwezdar Astronomus, Bornemisza Abstemius, Borbély Tonsoris, Szántó Arator, Kovács (Schmied) Fabricius, Quendel Serpilius. —“ Aztán a magyarosításról így folytatja: „Hodie Hungariae cives metamorphosi nominum e germanico et slavico in hungaricum gaudent. Ita nuper admodum Reutermayer mutatus est in Rostaházi, Voiteschko in Édeskúti, Kohlmayer in Tátrai, Mayer in Mayerfi, cet.“

Tovább böngészve T. úr cikkében, ezt olvassuk: „a nép Hirschlerből nem csinál Szarvasit, hanem Hársit, Blochból nem Ballagit, hanem Balogot.“ Itt egyik félen torzítás, másik félen *i* melléknévképzővel való tulajdonnév általi képzés forog fenn. Hársinál rosszabb torzítás alig lehetséges; hangzása is rossz, meg aztán itt a végző *i* már helynévre emlékeztet. Minthogy pedig tudtommal Hárs helység hazánkban egy sincs, sohasem is volt; *) míg ellenben Szarvas nevű községek Békés, Veröcze, Fehér, Esztergom vármegyékben most is léteznek: a ki Szarvasira magyarosítja nevét, okvetlenül helyesebben cselekszik, mint a ki Hársira rontja. A Bloch-Ballagi név kérdésében igazat adhatnak T. úrnak azon esetben, ha a Ballagi név olyan képzésű lenne, mint Mitugrálsz, Futvaszarik s t. eff., ha t. i. „ballagni“ igéből származnék. Akkor helyesebb lenne Ballagó, a mi azonban e családra ép úgy illenék, mint Házsártosra Csöndes, Zsugorira Pazar. Akkor is igaza lenne, ha Dugonicsnak Etelka című ro-

*) *Helina*

mánjába szőtt azon kis meséje megállana, melyet a Ballagi-tó elnevezéséről koholt, hogy t. i. Árpád fejedelem Lehel vezérrel elindult hattyú - vadászni. Árpád ijjának egy gyönyörű hattyú is áldozata lett, és a szegedi tó vizébe pottyant. Árpád az elejtett hattyúért szolgáját küldte a tóba. A szolga megy, a szolga ballag, mindig beljebb, csak egy rántás még, és célját éri, de hasztalan, kifárad, a hattyuk rárohannak, s a ballagó szolgát (né-melyek szerint Ballagó nevet viselt a szolga) elnyelte a mély tó, s Árpád, ki az igyekvőhöz így szokott volt szólani „ballagi, ballagi“, megsajnálta hű szolgáját — s mint Dalmady Győző zengi — :

Emlékül a tónak
Ballag nevét adja.

Természetes, hogy ez csak egy gyöngén csinált rege, melyre semmit sem lehet építeni. A tény az, hogy Ballag mint helynév nem csak diplomatariumunkban fordul elő, hanem jelenleg is létezik Szeged-Alsóváros végében mint meglehetősen nagy tó, mely ifj. Palugyai Imre (Magyarország történeti, földirati s állami legujabb leírása. II. kötet.) mappáján így íratik: Ballagi Tó, Ballager Teich, mellette Ballagtavi szőlők, Ballager Weingärten;“ világos tehát, hogy Ballag a helynév; azt pedig csak senki ember fia sem tagadhatja, hogy helynévről vezetéknevet lehet csinálni.

BALLAGI ALADÁR.

A „tárgyas, tárgyatlan ragozás“ elnevezéséről.

Cibor Mór (l. 507—508. l.) második kifogása a „tárgyas, tárgyatlan igeragozás“ elnevezése ellen fordul. „Ha nem volnék, úgymond, képezdei tanár, kinek előadásaimon — legalább a nyelvszabályok formulázásában — a leendő néptanítók előtt, ha megértetni akarok, s ha különösen az elemi tanmódszer követelményeinek eleget tenni kívánok, minden latinizálást kerülnöm kell: talán nem látnám azon alakjában a nyelvtisztaság szempontjából is kifogásolhatónak az említett szabályt: Ha az objectum, melyre a transitív ige cselekvése kihat, személyragos de határozatlan, a tárgyatlan ragozást kell alkalmazni. Nekem előbb az „objectum“ s a „transitív“ kifejezéseket le kell fordítanom s akkor talán remélhetem, hogy meg fognak érteni tanítványaim! Csak még az a kérdés, hogy, ha én a szabályt tisztán magyar kifejezésekkel szerkesztve is, így beszélnek: „Ha a tárgy, melyre az átható ige cselekvése kihat, határozatlan, a tárgyatlan ragozást kell alkalmazni“, vajjon egyáltalán megértenének-e? Ha az „objectum“

szó áll szemben a „tárgyatlan” kifejezéssel, még nem oly kirívó az össze nem illőség, az ellenmondás (ennek elleplezésére csakugyan jó szolgálatot tesz a latinizálás!); de már a tiszta magyar szerkezetben én azt feltűnőnek találom. Mert ha az átható ige nek tárgya van, én az ige ragozását tárgyatlan nak egyáltalán nem mondhatom.” Azután hozzátesszi: „Ez igeragozási műszócsere tárgyában még meggyőző, döntő érvek nem hoztak fel; azért azokkal mint minden kétséget kizárni látszó helyességükkel élni talán még sem lehet a nélkül, hogy az általok használatból kiszorítatni szándékolt kifejezésekről már csak említést is tennénk. Avagy talán az új elnevezések igazolása már meghaladott álláspont volna?”

A t. cikkíró, hogy megtartsuk kifejezését, e kérdéssel fején találta a szegyet: ez már csakugyan meghaladott álláspont. Azért meg fog bocsátani, hogy a szóban levő elnevezés helyessége ellen hosszan kifejtett bizonyítását mellőzzük, s helyette, a mint kívánja, meggyőző okokkal kétségeit iparkodunk eloszlatni.

Vegyünk föl két, egy mély s egy magas hangú igetöt, pl. *vár-kér-*; ezeknek többes második személyük így hangzik: *vár-tok kér-ték*. Mindenki előtt világos, hogy ezekben a *-tok -ték* járulék nem egyéb, mint a többes második személyű névmás *ték (tik, tük)*, vagyis a cselekvő subjectum. Ha tehát e járulék-nak nevet adunk, azt helyesen „subjectiv rag”-nak kell neveznünk.

De van a magyarban a többes második személynek még egy más alakja is, s ez így hangzik: *vár-já-tok kér-i-ték*. Ebben a subjectiv *-tok -ték* ragon kívül még egy más járulékkal is találkozunk: a *-já -i* kifejezővel. Erről pedig mindegyikünk nyelvérzéke félreérthetetlenül azt hangoztatja, hogy az nem egyéb, mint az objectum, melyre a cselekvés kihat. Ismét helyesen tehát ezt meg a következő névvel kell elneveznünk: „objectiv rag”.

Ha tovább megyünk s a többi személyeket vizsgáljuk, ugyanezt a jelenséget fogjuk észrevenni. A többes első személyben *vár(u)-nk kér(i)-nk* a cselekvő alany ragját *-nk* látjuk; míg a *vár-juk kér-jük*-beli egyberántott *-juk -jük* a subjectiv *-nk* (eredetibb *-muk -mük*-ből. V. ö. Hal. Beszéd: *vog muc*) s az imént említett *-ja -je* (= *i*) objectiv ragot tüntetik föl. A többes harmadik személyben ugyanez a jelenség. A csupán subjectiv ragos *vár-nak kér-nek* mellett a *vár-ják kér-ik*-ben ismét ott látjuk magánghanzója beolvadásával az objektum jelölő *-ja -je* ragot; s ugyan csak ott látjuk az egyes harmadik személyben

is: *vár-ja kér-i*, míg a subjectiv alak *vár- kér-* ragvesztetten áll. És így tovább, végig az egész ragozáson keresztül mindenütt fölfedezhető nyoma, hatása az objectum kifejezőjének. (A ki a magyar igealakok némelyikének keletkeztéről s fejlődéséről bővebb tudomást akar magának szerezni, azt utasítjuk *Budenz József* ily című művére: „Ugrische sprachstudien I. 55-60. l.)

A mondattakból a következtetés nagyon egyszerű. A magyarban két, egymástól élesen különvált igeragozás van. Az egyikben csak az alany kifejezőivel találkozunk, a másikban az alanyi ragok mellett majdnem minden esetben ott látjuk a tárgy kifejezőjét is; következtetésszerűleg tehát az első alanyi (vagy minthogy tárgyexponens nélkül áll: tárgyatlan), a második pedig tárgyas igeragozás.

Midőn tehát azt mondom, ebben: „ha jöttök, lesztek, ha (valamit) hoztok, esztek” a *hoztok esztek* a tárgyatlan ragozás alakjai, azzal sem ellenmondást, sem érthetlenséget nem mondok; mert a *hoztok esztek*-ben csakugyan a legélesebb szem-fül sem fődözheti föl a tárgymutató *-ja -je* kifejezőt.

SZARVAS GÁBOR.

KÉRDÉSEK

a Nyelvőr gyűjtőihez.

7. Használatos-e valamely vidéken a *gyak* szó „gyilok, tör” jelentésben; továbbá mit értenek a *gyak-fák* szón?

8. Él-e a magyar nép, s minő vidékeken, s mily kitételekben az ilyszerű összetételekkel: *koromfekete, kökényké, galambosz, méregdrága, hófehér*, stb. stb.

9. Vannak a kik kétségeskednek az ilyféle mondások helyességén: „*ki vele (= dobjátok ki!); el vele! (= vigyétek, burczoljátok el!); félre vele! föl vele! le vele! ide vele!*” Mely vidéken járatosak tehát, de különösen vannak-e tájak, a hol az említett kifejezések egyáltalán nincsenek használatban?

10. Miként nevezi a nép egyes vidékeken a *locomotiv*-ot, *telegráf*-ot, *indóház*-at, s netán a *telegrámm*-ot, *waggon*-t, *coupé*-t s hasonlókat?

11. Nem rég a következő mondást hallottuk: *Úgy fáj az egész inadékom (= fáj minden inam.)* „Él-e valahol ez az *inadék* szó?

V Á L A S Z O K.

V.

1. A M. Nyelvőr III. 509-511. lapjain közlött válaszok I. 1. pontjára, a mennyiben ott Szabolcs megye is érintve van, azon szerény megjegyzést kell tennem, hogy Földesen, mely szintén azon megyébe esik, igenis használja a nép a történeti múltat. Számtalanszor hallani ilyenfélét: „Elménék lelkém, osztán semmit se láték. Té ugyan mégjára d. Ű is ott vala“ stb.

4. A félhajitt „félszérés“ néven ismeretes. Fél sz é r é s - e n valamely épület végéhez toldott olyan színfélét értenek, mely oszlopokon áll, három oldalon nyílt, fél ereszre készült, s a gazdasági szereknek esőtől való megvédésére szolgál.

6. A puskavesszőkre alkalmazott köröm alakú vasnak itt is „k ör ö m - v a s“ a neve. BAKOSS LAJOS.

VI.

1. Közép Szolnok megyében több helyt használják a történeti múltat. Ugocsában is divatos volt régebben; kis koromban öreg emberektől többször hallottam: e l m e n e, m e g h a l a. Más igénél azonban nem. Ma már egészen kiveszöben van.

2. A végzett mult széltiben használatban van, még ilyenekben is: ü is itt v ó t v ó t.

5. Ugocsában és Szatmárban a m a r o k v a s nem csak a tengely alatt levő vas, hanem azon szál vas is, melyet a boltból vesznek. Közmondás: „Fejér, mint a patyolatba takart m a r o k v a s.“

SZÉKELY SÁNDOR.

NYILATKOZAT.

A lefolyt hónapokban néhány, neheztelő hangon írt levelet kaptunk, a melyek visszatetszésüket, megütközésüket fejezik ki a Nyelvőr némely felvilágosító példáján, egy-egy közleményén, de legfőképp a III. kötet 8. füzetében foglalt népmese közzététele miatt. „A 349, 400, 441. lapokon oly igék és nevek is hozatnak fel példakül, a mik ellen az aesthetikai érzet feltámad; minek az ilyeneket felemlíteni?“ mondja az egyik. „Nem látja be a szerkesztőség, hogy ezen, a katolika vallás egyik legszívemelőbb szokását gúnyoló, ellenségeinktől gyártott, csufoló dó mondás („Csirkét eszik a Jézus Krisztus!“ 363. l.) sérti az igaz katolikus érzületét?“ panaszkodik a másik. De legtöbben ama mesén botránkoztak meg. Az egyik ezt, a másik azt lát benne. „S vagy, mondják, egyáltalában nem lett volna szabad közleni, vagy pedig változtatni kellett volna rajta!“

Erre nézve röviden a következő felvilágosítást adjuk.

A tudomány az adatok, jelenségek tekintetében nem tesz különbséget szép és rútközött; neki ezek szépségre nézve mind egyformák, s megbotránkoztatót épen nem lát bennük; s ha volna épen valami megbotránkoztató, az sok esetben az volna, a mit a tudománytalanság szépnek tart. Például a nyelvtudomány előtt megbotránkoztatók nem a föntebbi példák, hanem épen e szépnek hitt adatok: *egély*, *imola*, *szentély*. Nekünk a nyelv tudományos kutatás tárgya; minden jelenség benne, minden egyes adat egy-egy kő, a mely az épület teljességéhez elkerülethetetlenül szükséges. Furcsa követelés tehát, hogy mi ezeket nem létezőknek tekintsük, s noha szükségünk van rájuk, ne használjuk fel bizonyítékul. E helyén kívül való, álszemérmeskedő követelésnek méltó párja volna, ha valaki azzal állna az orvosi tudomány elé, hogy aesthetikai, erkölcsi vagy mit tudom én mi más szempontból zárja ki vizsgálódásaiból a természeti funkciók néhányát, s a miket a fűgefalevél eltakar, nem csak hogy ne tegye kutatásainak tárgyává, hanem egyáltalában említeni se merje.

Ha áll valahol a mondás, hogy *castis omnia casta*, ebben az esetben bizonyára áll.

A szerkesztő.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Udvarhelyszékiek.

Hállá-é szomszéd, a világ teremtésin nincsen ojan rosz teremtött lélök, mind az asszonyembör, ha azura még nem téringeti (hajhászni, megverni) keresött fáva (nem akármely elől talált fával, hanem olyannal, melyet a férj ép a végre keres, hogy a feleségét vele megérintgesse; vagy ha az a házban ide-oda fut, megérintgesse, a helyes útra terelje). Mondám Istánkának, hogy vigyázzon a kábálákra (kanczák), aharré elbogároznak (szanaszét mennek, elbódorognak). A mēj fődrő a kakasszó a faluba haaszik, bátran megvehetöd édös fiam, met az osztán nem rosz főd. — Az istennek lögyön hálá ját (drusza, névrokon) uram, ha jól vannak kigyelmetök mind közönségösön (mind egyen egyen). Jó árúba lögyön mondva, mű biz'e (biz'e, abbiz'e, úgy biz'e sat. a bizonyítás, erősítés kedvéért a székelyek gyakran használják) min' megvónánk, csakhogy jövő küsasszony napkó lösz éggy esztendeje, mégdöglék égy szépségös szép csitkónk,

a ki jelönbe (jelenleg) a második füre mönt vóna ki. (Néha gyermekről is mondják, hogy hányadik füre ment ki, esztendő, tavaszt értve a fű alatt), osztég esztöt a seböt bé sé köthetém. Mindönszöntökkö (sajátszerű, hogy a székely négy hétről négy hétre, vagy hat hétről hat hétre számít leginkább a szentek nevenapja, vagy a vásárok szerint; pl. Gyümölcsoltó (boldogasszony), vagy Gergely napja nála márcziust jelent; vizkereszt alatt januárt, Úrnapja vagy Péter és Pál alatt juniust, Nagybaldogasszony nap alatt augusztust, Szentmihály nap alatt szeptembert vagy az őszt érti sat.) elvetött a Cigánné bihalegy címörös ünő bornyút, s most immán szögén Jutka (Juliska) léjányomba van mindön reménységöm. Ó biz'e nagy léján; de ha az embörnek férhöz adó léjánya van, látom, assé szörön-cse, hogy nem! met a ribanc (hitvány) a világotos világra (éppen éppenségesen, a világotos kettőztetést nyomaték adás végett használják) úgy nem nyughatik, s úgy sindikusodik, (uzsikálni; firtatni; esengeni: esengve kérni) mint szön Mihájkor a kē malaca nem hagy békét a küszöbnek, míg a hízóba fé nem veti. Héj pedig ki tudgya, ki csénál Jutkának es hidlást? Szabó János Pista járogat ide; de még erősen gyöngéllöm aszt az éfiút, (ifjú, vagy mint a székelyföldön általában mindenki kiejti: ífjú) még az anya teje es a száján vagyon, s Juci mégis úgy bolondú utána, hogy világ futó bolongya, ha rája gondó, s fut éssze a nyála, még úgy pisojog, mind a sükesi vadama, (Sükő egy kis falú Udvarhelyszéken sok gyümölcséről s kivált piros páris almáiról. [V. ö. a székely népdalt: Marosszéki piros páris] nevezetes. A pisojog, mosolyog jelentésben használva) ha szemléli, s ha elmönyön a háztó úgy kotkodácsó, mind a tyúk, a mejik tojhatnék. Abbi'e nacscsuda, ha éssze nem szürték a levét, met Jutka erőst (erősen, keményen) kívánkozik a papni, (ni, hoz, hez, pl. mönnyünk Sándor Jozsiékni; nitt, nál, nél, pl. a papnitt vótuok; núl = tól, töl, pl. a papék núl jövünk) hogy kikérdözzék. Esmeg az anynyuk héjába sziggya. Eleget mondá a ténnap este vecsörnye után, hogy hallád-e, ne mácskálógygy, (nyugtalankodni mint a macska a párosodás idején) nyughass a bőrödbbe, vesse fé a tűz langja azijen hig eszü népet. Én és mundám má, (ma', mán, im mán = már, immár értelemben) hogy hát a tót fene s a súj nem önne-e' még? én-e'? én iszen kirisztus ucscsegijjön, vesszék e, a kutyák ögyék még a belemöt, ha belégyezöm, hogy ez éfjú megvögye (megvenni még a legrégebb leányvásárok idejéről fennmaradt székely földön, s Háromszéken is úgy mondja az iskolázottabb osztály is, hogy ez ez megvette ennek s ennek a leányát) a léjányomot,

a míg a föld a hátán tarcsa aszta löcsös (horgas) lábú csuda férög (Oláhfaluban az egér szó jelentésében; különben emberről mondva kicsinyítő, s becsmérő kifejezés) apját. Ma é ma (fenyegető kifejezés: mint ez is ne te ne; a mi azonban inkább a csudálkozó visszatartást akarja kifejezni) Jutka! haágas ha mondom, met az isten ingöm ki nê vigyön a falubó, ha éssze nem potyollak (összetörni), mind égy vackort; s ahajt bozdorjába (megszáradt kender szára; kocsány) nem türlek, mind a kendört, ha mégés zsimböössz. Osztán tudom, hogy mosztika (az apróra tört vadalma maradékot, a mit kézzel fölszedni nem lehet, mosztikának hívják) még pozdorja lösz belöled.

FELMÉRI LAJOS.

G y ö n g y ö s i e k.

Mikor má mink elházasottunk, mán ő akkó olyyan gazdag vót, mint a mi apáink

Muszáj őt még tanitanyi, ha máskép nem, hát törvényszéki úton módon, kapitányság által

Hogy atta ki a házát? — Négy és fê százsz forintért — Szépen kapott érte; node szép alkalmatosság is van ott.

Égygyik lyántestvért még kifizették pizú.

Az ényim szám is kivót pánva (pállva).

Annyin vannak, mint a szitába a korpa.

Szepesi ő szeréncsés embér; olyan nincsen ezen a fordúlaton.

E közel van egymáshó; e burgongyia is, e paradizi is (paradicsom.)

Ha több lett vóna a napba, többet dógoztunk vóna.

Még sê hannám magamat mutatni, ha evvel tartoznék.

Hoszzabbítottam az adósságot (kamatot fizetek.)

Ifj. KÁPLÁNY GÉZA.

S o p r o n m e g y e i k,

Beh naon ê r o m l o t t e z a s z é g i n f i u ! (lesoványkodott.)

Í r m e s a f ö d (sê nedves, sê szároz, ippen jó szántanyi.)

Szivos az ílete, mind akár a macskának.

Ékötí az a babóczot is (megeszi a cserebogarát is.)

Égygyik lábo pattanyik másik lábo cösszanyik (ki sántitva jár.)

Korsóba nímet! (kasamadiner.)

Csirkét észik a Jézus Krisztus! Mindöreg a vén asszony!
(Dicsértessék a Jézus Krisztus! Mind örökké ammen!)

Émêhecc, a hun a nap sit.

Börgöci kezé van (balog sete.)

Pusztá csanádnak mént (nem talált semmit pl. a golyó.)

Mesztíláptíra vétkezste (lehuzta a csizmáját.)

Hértelen gyűtt a baja.

Vót mán nálotok a babkár? (házaló kereskedő.)

Babkár mēb bális ek kutya! (házaló kereskedő.)

Csukájo sincs ennek az âmánok, (csutka.)

Két ember mán csak be léhetett vóna fekünnyi ebba (ebbe) a gödörbe.

Fehéréknél fráj kó, nálunk mē pandur, mijaz? (A pandur neve Fehér megyében fráj kó.)

Maj mégosztottuk vóna mi űket, csak ide gyűttek vóna = szétvertük volna.

Ékéllették mēnnyi királ parancsáro (törvényszékre.)
(Röjtk.)

TÓTH JÓZSEF.

Babonák.

1. Az a leány, a ki azt látja, hogy valamely asszony a vásznat nem tarisznyában viszi haza a takácstól, abban az esztendőben nem megy férjhez.

2. A pár napos kis kutyához vagy macskához nem kell hozzá nyulni, mert a leány nem fog jól tudni sütni, a fiúnak pedig elromlik a körme.

3. A megellett tehénnek első tejét nem szokták kiönteni, hanem vagy megitatják vele, vagy a gerinczire kenik, hogy jó teje legyen. — Ha a tejet kiöntik, akkor a tej elfogódik (elapad.)

4. A tejbe nem szabad késsel darabolni a kenyeret, mert akkor véres teje lesz a tehénnek.

5. A vérestejú tehenet úgy szokták meggyógyítani, hogy két férfi a tehén mellé áll két felől, s azt az edényt, melybe fejni szoktak, háromszor átvesszik a hasa alatt a háta fölött.

6. Nagy pénteken nap kelte előtt meg kell mosakodni, de nem a házban, hanem valami utczai kúton vagy árokban, a ki ezt megteszi, abban az esztendőben nem lesz rajta semmi seb.

7. Nagy pénteken a szemetet a gádorból kifelé kell seperni, akkor a békák s különféle bogarak nem mennek be a konyhába abban az esztendőben.

8. Azon kapálás alkalmával, mikor már a dinnye-inda fut, szokásuk az asszonyoknak leoldott kötényükkel vagy ostonnal is az inda minden ágát meglegyinteni, hogy sok dinnyéjük legyen.

9. Némelyek még most is egészen meztelenen vetik el a dinnyemagot nagy pénteken kora hajnalban, hogy dinnyéjük nagy és piros bélű legyen.

10. A sütnivalóból nem kell senkinek sem adni, mert a kenyér rossz lesz. De ha ki nem lehet kerülni az adást, akkor a már adottból egy-egy keveset vissza kell venni háromszor, így aztán jó marad.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Népmesék.

Krisztus és Szent Péter.

Hát bizon, mint minden szégíny embér, Krisztus Urunk is megszorút écczér egy kis pizre. Mi csinájjon? ném vót neki sémmi elanni valója, csak az a szamara, a mélyikén ide-oda jár-kát. Ném vót mit ténni, kikütte Pétert a vásárra, hogy aggya el a szamarat. Péter kimént. Csakhamar gyütt egy vevő.

— Hogy a szamár? kérdézi, mer hát megtecczét néki.

— Ennyi még ennyi, mongya neki Péter.

— Ném lenne a drága, de a szamár kicsi.

— Kicsi de öreg, feleli Péter.

— No még asztán sovány is biz a.

— Sovány, mer beteg, mongya Péter.

Hát bizony, csak megijett a vevő az ilyen ajángotásra és tovább mént. De éfelejtétem mégmondani, hogy az egész Krisztus Urunk úgy fé' füllé hágatta. Odamégy Péterhő.

— Oh tē té, iszén úgy nem adod ē soha sē. Dicsírd a szégíny párát, mer máskíp rajtunk marad; akkor osztán mi csináljunk?

— De ha dicsírem, akkor hazudok, mongya Péter.

— Ej, ej no; isz az a kupeczkédíssē együtt jár, feleli vissza Krisztus Urunk.

Azzâ ott hagyta Pétert, és meghagyá neki erőssen, hogy csak aggya el a szamarat, hacsak lehet. Debizony, hogy hogy ném, Péter ném sokára a szamárrâ együtt mént haza, mer ném tutta elanni. Hogy osztán mikíppen segíté magán Krisztus Urunk, azt bizon ném tudom mégmondani, mer a sē tutta, a kitül én hallottam.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Találós mesék.

Magas Miklós ménybe níz, mi a? — K í m í n. (I. III. 186. 1.)

Fekete ördög seggit piríttya. — Ü s t.

Micsoda szentnek szulos a seggi? — A f a s z e n t n e k.

Hán kényér sül még esztendeig? — É s s é.

Hányot lóp év veréb esztendőt át? — É g g y e c s - c s é, mer csak ugrik.

Micsoda hal szörös? — A bihal.

Méllik pohárbo töttenek legjobb izü itât? — Z ü r e z s b e.

Mi pirú hótta után? — A rák.

Méllik hálnak van a farka lekközelebb a fejihö? — A l e k -
k i s s e b b n e k.

(Szöke Dencs, Somogy.)

VERES JÓZSEF.

Ijesztös mesék.

Vót éccér egy özvegy asszon, annak vót három leánya :
Jófonó, Jóvarró és Jófingó.

Asz' mongya egy este az örebbik leányának :

— Ergye lányom Jófonó, meny csak fő' a pallásra, hozz
lé ék kényeret, nagyon éhetném.

— Ném ménék biz' én, mer' sieték, sok a fonni valóm.

— Ergye hát té lányom Jóvarró, hozz lé a pallásrú' ék ké-
nyeret, nagyon éhetném.

— Ném ménék biz' én, mer' sieték, sok a varrni valóm.

— No meny hát té idés lányom Jófingó, hozz lé ék kénye-
ret a pallásrú', ládd. nagyon éhetném.

— Fő' is ménék én, idés anyám, mer' én nem vagyok ojan
lusta, mind a néne'im.

Hát a min' mënne fő', ott áll áma pallás szájába' év víres
száju öreg embér.

— Juj, idés öreg apám, mitü' ojan vírés a kê szája?

— Ho né vóna vírés, mikor má' kilenczvenkilencz embért
mégéttem (az elbeszélő ezt rémületes hangon mondja, kis szünetet tart, s ekkor hirtelen
megböki ujjával valamelyik hallgatót :) té v a g y a s z á z o d i k !

(Tolna m.)

LEHR ALBERT.

Csali mesék.

I.

Hű vót, hun ném vót, még az ópérecijás tengérén is tú
vót, vót éccé egy öreg asszõ, annak vót ék köminyés acskója,
az a Dunán átuszott, asztám megÿ vót neki ék köminyés acskója,
asztá' átuszott a Duná', asztá'

II.

Éccér vót egy embér, annak vót három fija. Asztá' haló-
dótt azaptyuk, asztá' odaméntek : Hát idés apám, mit háty kê
nekém? Aszongya : Part alat, fijam, part alatt.

A s z t á' a második mégin oda mégy.

— Mit háty kê nekém, idés apám?

— Part alat, fijam, part alatt.

Asztá~ a harmadik is oda mégy.

— Mit háty kê nekém, idés apám?

— Part alat, fijam, part alatt.

Asztám miko mékhât azaptyuk, kiméntek ásnyi, asztá~ a mind ástok, talátok égyy icim-pici kis iskátulát, abba vót égyy icim-pici kis egérfark. Ha az azegérfark hosszab lét vóna, akko azém mesém is hosszab lét vóna.

(Balaton vidék.)

FISCHER IGNÁCZ.

Névnapi köszöntök.

L a j o s n a p j á r a.

A sétít íccaka gyászát lévetette,

Bíborba bársonyba magát ötoztette.

Eljött mán ideje szent Lajos napjának,

Kiben a mozsások (múzsák) vigadni szoktanak.

Vígaggyon hát Lajos, szüntelen vígaggyon,

Áraggyon az áldás fejére, áraggyon,

Vígre midõn mondom té testédnek ára,

Krisztus urunknak hatalmas szavára,

Féltekinték a mennyország kapujára;

Kivül aranyos, belõl irgalmas,

Közepibe ül az úr Jézus Krisztus.

Szent pohár a kezibe, szent kendõ a nyakába,

A ki ebbõl iszik, soha el nem kárhozik.

Szivesén kívánom.

(Földes),

BAKOSS LAJOS.

Gyermekjátékok.

L i t y a j á t é k.

A gyermekek sorba állnak, vagy egy-egy ujjukat valamelyiknek a térdén összerakják; valamelyik hangosan elmondja a következõ versikék egyikét úgy, hogy minden második szótag-nál egyikre rámutat, s a kire az utolsó esik, az kiáll; az utolsó azután litya marad; a többiek elbúnak, s a litya keresi õket; vagy mindenik egy-egy fához fogózik, csak a litya nem, mikor azonban egyik fától a másikhoz futnak, az lesz a litya, a ki fa nélkül maradt.

I.

Égyedérem, begyedérem tingértáncz,

Hajdu sógor, mit kívánsz?

Ném kíványok égyebet,

Csak éf falat kényeret.

Nyúl nyúl nyomadik,
 Bárán bárán bökedik;
 Bök ki szivem esztet;
 Melliket?
 Eszt a lekkissebbiket.

2.

Ötömbötöm tik válláro,
 Szól a rigó rakonczáro,
 Czinégére czérnáro,
 Cucc ki, akaszsz ki,
 Hasz szárogyyon odaki.

3.

Ökömbököm, bök májjáro,
 Szóll a rigó rikkantáro,
 Cérnáro cinegére,
 Sicc ki a mezzöre.

4.

Mégy az ördög pokóba,
 Szarva is van néki,
 Utánno mégy a gánci
 Füttyü, danú néki.
 Ha még éccér êre gyünne.
 Kosarábo ténne.
 Mennê jobban siná riná,
 Anná jobban vinne.

VERES JÓZSEF.

Kis libás játék.

Lányok játszák. Van köztük egy gazdaasszony, annak van egy lánya és néhány száz libája. A leány kihajtja a libákat a mezzöre. Jön a farkas. A leány haza „kaját“ az anyjának: Anyám, anyám, öhetném!

A n y a. Ha öhetné, gyűj haza!

L á n y a. Nem merök: mer félök.

A n y a. Mitű?

L á n y a. Farkastú.

A n y a. Hun lakik?

L á n y a. Verömbe.

A n y a. Mit öszik?

L á n y a. Kos fejet.

A n y a. Mibe mozdózkodik?

L á n y a. Arany táczikába.

A n y a. Mibe törükközik?

L á n y a. Hímösök farkába, (másutt: ezüst kendőcskébe.)

A n y a. Ék haza, libuskáim, ék, ék! — s futnak haza, hogy a farkas el ne vigye őket. Kit a farkas elfog, a következő játékban az lesz a farkas.

(Sellye. Somogy m.)

GYULAI BÉLA.

Re p ü l ő s d i.

(Több kis fiú és leány összeáll és gyengén megfogják egymás kezéfején a bőrt s le-föl emelgetve kezüket a levegőben, ezt éneklük:)

Csip csip csibőriczke,
Mág mág magóricska,
Fekete kutya ne tüdő,
Vékony vászony lepedő;
Az urnak papucsca,
Lakodalom kúcsca,
Észállott a csóka.

(Ekkor kezüket kiterjesztve szétfutnak, mintha szállnának s a verset és játékot újra kezdik.)

(Szeged vidéke.)

FERENCZI JÁNOS.

Gyermekversikék.

Hetfű hétibe;
Kedd keddibe;
Szerda szerelmibe;
Csütörtök csőriben;

Pintek pitvarába;
Szombat szobájába;
Vasárnap kécczer
Az isten házába.*)

(Debreczen.)

VOZÁRI GYULA.

G ó l y a k é r d ő.

(Mikor az első gólyát látják.)
Gólya, gólya, boczog gólya,
Ki jányát viszed el?
Vagy a nagy bírójét,
Vagy a kis bírójét?
Moncca boczog gólya!

N a p h i v ó.

(Tavaszkor dalolják, mikor az idő melegedni kezd.)
Süss ki meleg ház alá,
Bujj be hideg föld alá;
Süss ki, süss ki
Isten napocskája!

(Szepsi. Abauj m.)

PASZLAVSZKI SÁNDOR.

*) E versikét F e r e n c z i is beküldte Szegedről „kedd kedvibe“ változattal.

F ü z f a h é j z ó.

(Mikor a fűzfából sipot akarnak készíteni a füzágot veregetik, hogy a héja könnyebben leválják; veregetés közben ezt dalolják:)

Kele-kele fűszfa,
Bozorádi Miska!
È kis gyerek sipot kír,
Aggyunk neki maj nem rín.

SASS JÁNOS.

K i o l v a s á s.

Körbe állnak; az egyik minden két szótag után egyre rámutat, s a kire a „ki“ vagy „von“ szó esik, az fogdossa a többi.

1.	2.
Egden, begden kerkendöbe,	Egden begden cicimé.
Szól a rigó az erdőbe,	Ábri, fáabri dominé,
Csír, csár, szabó pár,	Ex brót in der nót.
Muski, dupki egyet visz <i>ki!</i>	Aja, vaja, dika meta <i>von.</i>

(Kassa.)

LINTNER LAJOS.

A n a p h o z.

Süss ki, süss ki napocska!
Hónap sütök, ma szítálok,
Egy kis cipót szakajtok,
Kivű belü mé-vajazom
Aszt is nékéd adom.

A z e s ő h ő z.

Ess esső, ess esső!
Búza bukorogygyon.
Zab szaporogygyon.
Olyan légyén az én hajam
Mint a csikó farka;
Még anná is hosszabb,
Mint a Duna hossza.

(Dorozsma.)

TAPODY GERŐ.

S z ó h a b a r l a t o k.

1.

Egy lélekzettel mondják:

Tarértederreturerretarcsvetebbute. (Olvasd: Tar, érted-e, erre Tur, erre tarts, vetebb ut e'.) Marmaros.

Kanturesásésághuzesvonesmerépalaczkó. (Olvasd: Kan tur, es ás, es ág huz, es von, es me répa Laczkó.) Székelyföld. (A végét nem értjük. A szerk).

LŐRINCZ KÁROLY.

2.

Tollógon, pollépiczét, vázieszt. (Olvasd: Toll lóg ólon, por lép icczét, váz ijeszt.) Szabolcs.

BAKOS LAJOS.

T á j s z ó k.

Debreczeniek.

Ágálni: nagyra látni.
 ájer: levegő.
 bébillér: segítő, munkás nő.
 botos: harisnya; gyapjúból készült lábbeli.
 bujbeli: felső öltöny.
 czibere: aszalt szilvából meggyből készült leves.
 derikra való: férfi mellény
 durúzsolni: morogni magában.
 elszontyolodni: elkomolyodni hirtelen.
 felórolni: megharagudni, (v. ő: feldúsztá az orrát: megharagudott.)
 fitylé: aszalt, főtt gyümölcs leve.
 haczuka: rövid prémes felöltő.
 halina: felső ruha.
 hányaveti ember: nagyra látó.
 ház: szoba.
 hepckiáskodni: hetykélkedni.

indebinde: Ez a dolog
 indebindéje = ez a dolog nyitja, magyarázata.
 kalingyálni: hadonászni.
 kaskétli: régi divatu fejkötő.
 katuska: nő dolgába avatkozó férfi.
 kintorna: verkli.
 kóficz: aszalt gyümölcs.
 kukó: tojánhéj, s abban készült eledel.
 lantorna: állat hólyagja.
 libikókázni: hintálni.
 lityak: fejkötő.
 pampuczolni: kendőzni magát.
 pampuska: fánk.
 piczczes derék: (spitz) hegyesre szabott, derékon álló ruha.
 pitar: konyha.
 rezsdereje: rest derelye
 tarhó: aludt juhtej.
 viganó: felső szoknya.

FRICS JOZSEFNÉ.

Hétfalusiak.

bétya: szurok és faggyuból készült kenőcs a varga fonál bekenésére.

kájt: kiált.
 kálik: semmi ember.
 kasolya: kicsi kosár.

kégyénd: kénd.
 kír pács szekeres: néha-
 szekeres; kír pács ol: ellopog-
 gat, elcsipeget.
 kobza: lant.
 köllöny: három láb hosszú
 hasítatlan fatő.
 lákon: telhetetlen.
 légej: vizes edény. l. bor-
 bolyó.
 leffég: menéskor térdében
 tértyég.
 lili: ügyetlen.
 merénde: élelem.
 muszi: álmos, lassu dolgú.
 nyügség: Ez az ember
 tisztá nyügség.
 pajta: istálló.
 pakura: deget.
 pét: a férfi szemérem-teste.
 pirkoric: kísértet, mely
 utána jár az embernek.
 sajinka: selyem kendő.
 sitár: sajtár.
 szemécz: fűrge, orczátlan,
 pl. gyermek.

szép asszonyok: forgó
 szél.
 szécs: a havas oldali erdő-
 ben levő tisztás.
 szíp: csős kut, melyből
 folyvást foly a víz.
 sziva: szij.
 szükös: szükségés.
 tebe: a fa koronája.
 tikmon: tojás.
 továros: pajtás.
 tuszi: a kit a munkára ta-
 szigálni kell.
 urda: fejr turó.
 vérzselés: himzés.
 zabun: kurti (dolmány, fel-
 öltő? A szerk.)
 zesztér: e névvel szólítja
 a nő férjének nő-testvérét.
 zuzma: izetlen pl. étel.
 Sajátságos alakok: ess
 az esső; apik, magik: apjuk,
 maguk; hozza: hozza (fert
 vagy pedig ad eum? A szerk.)
 taniccsa: tanítja; ménék,
 méssz, ménén, ménünk,
 ménték, ménnek.

(Bácsfalu.)

BORCSA MIHÁLY.

Kis-kunsiágak.

Bögőfejű: nagy fejű, ku-
 pakos.
 bunyik, bonyik, boj-
 nyik: betyáros.
 csészvai: felsült újság-
 mondó, a ki ismert dolgot
 beszél el új gyanánt.
 csufrinkál: jár-ke, cél
 nélkül bolyong.
 cingamangálni: ránci-
 gálni.
 darvadoz: egyenkint jő,
 szállingózik.

dávorikól: gajdol, dalol.
 döglye: galuska kukoricá-
 ból.
 farámuci: bakajáték. (Kör-
 be ülnek, egymásnak heréit
 megkötik s addig huzzák, míg
 a legutolsó győztesnek marad.)
 galacsin: sárgolyó.
 göbe: nőstény-disznó.
 göldin: gombóc.
 görhöny: kukorica-lisztből
 készült málé.
 hullároz: szállinkózik.

- elkókult: elsáppadt, szine-
vesztett.
komaggyűjtő: szücsstö.
kurcina: töpörtyű.
lébérnye v. lébérnyeg: elpetyhüdt hús, czorhonya (Er-
délyben, Brassó vidékén: czor-
halék).
lécsuha: lusta, tespedt.
lócsiszár: lókinzó.

BENKE ISTVÁN.

Baranya megyeiek.

- Áta-botával: felületesen,
általán véve.
csobolyó: vas abroncsos
kulacs.
csatározás: szóvita.
csökkentyű: csikó (slavo-
niából hozatott át, Kórógy.)
csatakos: sáros.
enczém-benczém: egyet
másom.
fontos: belsőség, (fundus).
haczuka: női kapcza.
jesztőfa: sodrófa; jeszti a
tésztát.
kacsalodó: bajlodó.
ladolva: terhelve. Három
izomban ladolva = háromszo-
rosan terhelve.
lőndök: sárga repcze.
lohok: lovak; az o benne
á felé hajló hang. Csak igen
öreg emberektől hallani.
megpinczélődni: meg-
párolni. Jól megpinczélődött a
hus a bográcsban.
pilálni: ápolni, tartani
élelemmel.
péndél, pëndöl: női ing.
rona: kerék csapás; ronát
jár a ló: kifaral.
sikkanni: Az ajtó nagyot
sikkant, mikor felnyitották.
sijja: sinli. Nagyon sijja ez
a ló az előbbi kocsi.
szüle: anya; szülike:
öreg anya.
teged, tegét: minap.
tapikolni: sárban czam-
mogni.
vapirkendő: női kendő.
vétkélleni: roszalni.
vélációzni: rosz néven
venni. Nekem egyibb kifogásom
nincs, mint hogy a mester úr
a fahordásnál vélációzott.

ZSOLNAY GYÖRGY.

Helynevek.

- Vár-Palota, mező város Veszprém megyében.
Városrészek. Üрге város. Kertekalja.
Térségek. Bukfenczező (régebben játszóhely volt). Raj-
csur. Váralja (a jelenleg is fent álló és gr. Zichy Miklós birto-
kában levő vár előtti mélyedés, mely rendszeren vízzel van telve,
s mosó helyül szolgál.
Forrás. Ihar forrás.
Kutak. Fürdőkut (innen hozza a bába a kis gyermekeket.)

Rózsakut. Hosszu kut. Tejes kut (mészrétegeken szivárog át, vize fehér; innen vette nevét.) Papkut. Ides kut. Merítő.

T a v a k. Kikeri tó. (Hajdan egy mesterségesen készített tó volt itt, mint mondják, I. Mátyás korabeli; az óriási koczka alakú kövek most is láthatók, melyek valószínűleg a tó gátját képezték.)

H i d a k. Csákányhid (nevét a c s á k á n y szótól vette, mert midőn az alapját ásták, egy csákány az iszapban elmerült nyom nélkül.)

U t c z á k. Csapó utca. Sörház utca. Czigány utca. Vármege utca (ezen utcában volt a megyének régi háza; de innét Veszprémbe tették át; később lovas kaszárnya volt; jelenleg pusztulásnak szánt omladék.) Temető utca. Téglá utca. Ispita utca.

PFUHL ÁGOST.

Gúnynevek.

Bakk. Birka. Bolha. Bukó. Csicsin. Borsó Jancsi (Balaga J. gúnyneve). Csödor Csala (Csala J. gúnyneve.) Czatra Péter-Csepü Jancsi. Dángürdős. Danda. Funyás Pistabá. (Dombi István gúnyneve). Gyurkabá. Guja. Godra István az alszegi, ki a bocskorát felfedi. Harangozó (mert ez a hivatala.) Horgas. Huszárhó (Györfi János huszár viselt ember lévén, most amúgy nevezik) Jancsibá. (Ez szokott neve Jakab Jánosnak.) Ilonka Mihály (mert feleségét így hívják.) Jóbács. (Kádár Gergely rosz bács [pakulár, juhász] lévén, gúnyosan nevezik így.) Madár (Kádár Mózes gúnyneve, mert egyszer madarászott s leesett a fáról.) Kakasdi. Kocsán (a törökbuza v. tengeri kocsányról). Kancsi Jancsi (Pap Jancsi gúnyneve, mert kancsal). Kopacz. Korpa. Kóró. Laska. Lina Pali (a feleségéről.) Libbentő (mert sántál). Lónya. Lópeczér. Pálinkás Ferkő (Jakab Ferencz gúnyneve). Róka (a hajáról). Samuka sapka, térdig érő taska. (Pap Samu gúnyneve.) Vak Józsi (mert egy szemivel vak). Viola Gergő.

(Homoród-Sz.-Márton.)

KRIZA JÁNOS.

Slavóniai magyar családnevek.

Ma g y a r R é t f a l u (Verőcze megye).

K i h a l t v a g y e l k ö l t ö z ö t t c s a l á d o k. Hangó. Kenisz. Keresztesi. Lapis. Illyés. Jóni (1786. Harasztiból szakadt ide). Szőlőskei vulgó Béni vagy Gáspár. Tótika (1786. Daróczról jött ide). Keresztes. Ivó. Bereknyei. Méhes. Kurucz. Lucza. Törjék. Dán. Zajos. Fejes. Dudás. Palkó. Vincze. Bajusz. Zsivkó

Tamás. Borbás. Tisler Botos. Györke. Borzány. Busa. Balázs. Marcsit. Német (1790. szakadt ide vöül.) Kenéz. János (nem rég halt ki). Kelemen. Galamb. Czövek. Bak vagy Józsa. Kristók vagy Kovács. Botos. Davidka. Burnáz. Szuvity. Dósa. Jónás. Demeter. Balog. Balogcsa. Dömse. Paprika. Burnák. Tót (1762. Paprika Tót, 1798. Bíró Tót). Harjadin (1778. másképp Nagez. 1785: Nagy Harjadin; ez a család Német-Rétfaluba beházasodván, katolikussá lett s elnémetesedett).

(E névsorban tömérdek család fordul elő, melynek két-három neve van. Ennek az a magyarázata, hogy itt az általában minden vidéken elterjedt gúnynevet, vagy pedig különösen a családanya nevét használják. Tudtommal ez egyetlen hely hazánkban, hol az anyáról nevezik a családot. Úgy látszik nagyon a szívükre vették annak a mondásnak a jelentőségét, hogy „egy anya: száz apa.“

BALLAGI ALADÁR.

Állatnevek.

Ökröké.

Hajdár. Hamvas. Hajló. Hangos. Csigá. Csomó. Birzsa. Czibak. Körmös. Káplár. Kuli. Kökény. Tornyos. Zsömlé. Csáli. Csöngő. Bárány. Bársony. Bokros. Szürke. Pirok. Késé, Zsidó. Csuta. Viktor. Lámpás. Hajas. Szöké. Daru. Pipés. Vezér. Püge. Huros. Gombos. Szeles. Bátor. Vállás. Dajka. Harmat. Gyapár. Csákó. Czidrus. Róka. Czirmos. Virág. Hatyu. Kardos. Fáni. Bákör. Bábí. Gyöngé. Legény. Rózsa. Bimbó. Dallos. Huszár. Sudár. Villám. Kédves. Galamb. Vidra. Gyopár. Barna. Szegfü. Vitéz. Nyalka. Fickó. Jágér. Betyár. Litér. Baris.

(Dergecs. Somogy).

Ifj. Szücs ISTVÁN.

Mester műszók.

Ács mesterség.

Végig vágó fűrész. Kereszt f. Rámás f. Heveder f. Lyukasztó f. Svájfoló f. Nagy fejsze. Bárd f. Czverhakli v. csákány. véső. Fél kör véső. Egycnes, kissebb, nagyobb véső. Szeglet vas v. vinklájzni. Kapocs vas. Eresztő gyalú v. ropán. Nagyoló gyalú. Simitó gy. Karnicz gy. v. czifrázó. Zimcz gy. Spontoló gy. Heveder gy. Vonó kés. Czirkalom. Gyalúpad. Fúgpang. Fúrú. Fúrdancs v. hajtó fúrú. Ajtó szorító. Vonó szék. Szolgafa, a gyalúpad elébe. Szekercze. Betű vágó v. kászúsz.

Csángó népdal.

Nem sérik e szived értem,
Ládd-é tölled mind elestem?

Égyedül hagyott a világ,
Égyedül busulok immág.

Még van szívem kötélődvé,
Né ményy el idegén földre.

Űselje Isten gondodat,
Igazgassa utaidat.

Ez e világ ulyan világ
Mind a magyarófa virág.

Sokat ígir, keveset ád,
Mit ád is, mind keserűt ád.

Ugy elváltam édesémtül,
Mind szép zöld ág levelitül.

(Klészec.)

ROKONFÖLDI.

Népdal.

Gyere haza a kocsmából, akasztófa czímére!
—Hát még té is itt dörmögöl, gyerekek ijesztője?
De disznó vagy il korán!
Hozzatok bort szaporán.
Hozzatok bort, hozzatok bort, hozzatok bort szaporán.

— Oda haza az adósok maj kihuznak a házbul.
Ó té bitófacifrázó, gyere ki a kocsmából.
Rágja fene torkodat,
Hogy né idd el házadat,
Hogy né idd el, hogy né idd el, hogy né idd el házadat.

— Szégény asszon, né kárhoszkogy, ennek ity kél meglénni.
Csak bort ide, korcsmáros ur, rá sém kél ám halgatni.
— Legaláb hát, pokolgyugó, igyad a bort pohárbul!
— Ném vagyok én finnyás-gyomru: mégiszom én csobámbul,
Mégiszom ém, mégiszom ém, mégiszom én csobámbul.

(Kis-Kunság.)

SIMONYI ZSIGMOND.

TARTALOM.

	Lap.
A moldvai csángó nyelvről. Szarvas Gábor	1, 49
Tehát. Volf György	6
A nyelvörbeli népnyelvi adatok. Steiner Zsigmond	8, 65, 113
Az ikeş ragozás kérdése. Szarvas Gábor 16, 70, 347, 438, 481, 537	
Tudom, tom. Fischer Ignác	22
A betűjavítás kérdése. A szerkesztőség	23
Imre Sándor pályaművének bírálata. Volf György 54, 101, 149, 204	
Tönk. Ferenczi János	72
A helyes fordításról (új betűkkel). P. Thewrewk Emil	73
Hajt és rokonai. Steiner Zsigmond	93
A tárgy-as-tárgyatlan ragozáshoz. Lehr Albert	118, 211
A „be“ igekötő szerepe. Komáromy Lajos	123, 157
A fosztó képző. Joannovics György	127
Az összehasonlító magyar nyelvtudomány nevezetéhez. Hunfalvy Pál	145
A nyelvújítás az összehasonlító nyelvtudományban. Steiner Zsigmond	160
Jut és rokonai. Steiner Zsigmond	193
Budenz Magyar-ugor szótárának ismertetése. Hunfalvy Pál	197
Támad és rokonai. Steiner Zsigmond	241
Szóegyeztetés. Joannovics György	243, 292, 340, 389
Az „ért“ névrag. Sonnenfeld Mór.	247
Dugonics s az altiszai nyelvjárás. Nagy Sándor	250
Imre Sándor grammatikájának bírálata. Hunfalvy Pál	253
Valál. Budenz József	291
A tanárképezdéről. Greguss Ágost	297
A tárgy-as-tárgyatlan ragozáshoz. Steiner Zsigmond	301
Vörösmarty „Csongor és Tündéje“. Steiner Zsigmond. 302, 351	
A névmagyarításokról. Turcsányi Andor	307
A tulajdon-nevekről. Krajnik Gyula	337
Figura etymologica. P. Thewrewk Emil	385
Az „alom elem“ képző. Fischer Ignác	389
Sötét. Budenz József	433
In, inas, inség. Simonyi (Steiner) Zsigmond	436
Helyett, miatt, végett. Sonnenfeld Mór	441
Irva van, lett, lesz. Barkász Károly	486
A „nő né“ használata. Toppler István	491
A „húz“ jelentésnek egy csoportja a magyarban. Szarvas Gábor	529
A „mány, vány“ képző. Fischer Ignác	535.
Balásfi Tamás magyarsága. Király Pál	354, 404, 445, 494

	Lap.
Gyűjtsünk anyagot a magyar syntaxishoz. Ihász Gábor	401
Gyűjtsünk természetrajzi neveket. Turcsányi Andor	221
Növénnytani elnevezések. Borbás Vincze	542
Nyelvtudományi irodalom	172, 260, 505
Nyelvtörténeti adatok. Lőrincz Károly	164, 530
Adatok a nyelvújításhoz. Fischer Ignác 76, 133, 166, 215,	
267, 451, 500, 541	
Steiner Zsigmond	408
Nyelvemlékbeli szók. Lőrincz Károly 308, 360, 411, 448, 498,	530
Iker szók. Ihász Gábor	25, 79, 135, 167, 217, 269, 310, 362
" " Vozári Gyula	413
" " Simonyi Zsigmond	452
" " Zibrinyi Gyula	502
" " Fischer Ignác	544
A magyar nyelv a regényirodalomban	312, 414, 459
" " az egyházi szószéken	218, 504
" " a hírlapokban	168, 419
" " a népies irodalomban	417
" " a természetudományban	462
" " az iskolában	545
Idegen csemeték. Fattyú hajtások	174
Helyreigazítások. Magyarázatok. 27, 81, 137, 220, 271, 316,	
364, 422, 455, 506, 547	
Kérdések és feleletek	28, 83, 175, 220, 273, 508
Kérdések a Nyelvőr gyűjtőihez	464, 551
Válaszok	509, 552
Nyilatkozat	552
Jutalomtételek	289
Népetymologia.	362
Nyelvsajátságok	284
Elbeszélések	476, 511
Párbeszéddek	179, 323, 372, 466
Beszédtöredék	320
Szólásmódok 29, 84, 176, 222, 275, 286, 318, 365, 422, 465, 512, 553	
Babonák	139, 226, 277, 320, 368, 424, 514, 556
Népmesék	31, 139, 179, 227, 278, 322, 369, 425, 468, 517, 557
Csali mesék	279, 558
Ijesztős mesék	558
Bolond mesék	280
Találos mesék	37, 186, 233, 328, 376, 429, 518, 557
Köszöntők	378, 426, 471, 475, 519, 559
Meghívók	285
Mondókák	39, 186, 225, 276, 376, 426, 471, 519

	Lap.
Mysterium-félék	286, 515
Táncszók	42, 429
Bakterkiállások	41, 237, 520
Gúnyversek	288, 331
Tájszók 34, 87, 140, 180, 229, 280, 324, 373, 427, 472, 522, 563	
Kaszárniai szók	185, <u>327</u> , 525
Szóhabarlatok	562
Lucza napi kotyulás	89
Gyermekjátékok . . . 141, 235, 284, 329, 379, 429, 476, 521, 559	
Gyermekversikék	188, 328, 430, 561
Gyermekrímek	37
Gyermekszók	187
Dajkaszók	475
Családnevek	143, 431, 526, 566
Gúnynevek	42, 92, 190, 430, 477, 526, 566
Állatnevek	43, 238, 478, 527, 567
Ruhanevek	287
Helynevek . 44. 93, 142, 191, 239. 287, 332, 382, 431. 527, 565	
Házi állatok szolítgatása	479
Mester műszók 43, 90, 189, 238, 332, 382, 479 567	
Közmondások	239, 333, 480
Néprománczok	93, 240, 334, 383, 432
Népdalok . . 48, 94, 144, 191, 240, 288, 336, 384, 480, 527, 568	
Üzeneteink	96, 192, 528
A nyelvtörténeti szótár munkásaihoz	95, 528

T Á R G Y M U T A T Ó *).

<i>A, e</i> képző előtt rövid marad 53.	<i>Aradvány</i> 534.
általános alphabetum szükségé 339.	a jelentés összehasonlítása 529.
- <i>andott -endett</i> alak rosz 171.	
az anyanyelv tanítása 253—256.	megbarmúl 418.
<i>ár ér</i> nem képző 509.	<i>bb</i> nem rag, hanem képző 259.
- <i>ási -ési</i> rosz 174.	<i>bécs</i> pincze 2.
<i>asszony</i> jelentése 271.	<i>be</i> (eredetibb <i>bel, belé</i> -ből 124.) igekötő 123, 137.

*) A tárgymutatóba a népnyelvhagyományok nincsenek fölvéve; az ide tartozó sajtásokok a Nyelvőr IV. kötetének első füzeteiben a „Nyelvőrbeli népnyelvi adatok“ cikkekben keresendők.

- befeleg, beterjeszt, betud* 125-126.
beigazol, beismer, (82.) bemá- szál roszak 159.
belát 158, *betekint* 159.
beszély rosz 78, 508.
birodalom: tehetség, erő 2.
bizottmány rosz 535.
 önálló szók birtokraggal 120.
boldog eredetibb *bovdog*-ból 200.
bőrönd rosz 313.
bosporos 458.
 a csángós székely nyelv egy 49.
cséphadaró 317.
csillár rosz 313.
csinálvány 536.
 „csirkét eszik a Jezus Krisztus“ 363.
csomag rosz 313.
cszélszerűtlen s társai roszak 131.
da de rosz képző 297, pótlása 298—301.
daczára annak rosz 255.
delnő rosz 314.
dőz 5.
e, ez névmutató 49.
é ä-ből 5, 8; *é* = ö 274; *é* nem helyettesíthető *e*-vel 509.
-é nem rag, hanem képző 258.
egyberántás 6.
 szók egybeírása 29, 119—120, 219, 271—274, 460.
égyem: izé 83.
ekkédik összetétel: *ez-kéd-ig* 7.
elig: alig 52.
életképes-féle szerkezet rosz 111.
elkészül vlkivel rosz 315.
előny rosz 314.
elválaszt jó 317.
enyém (= *en-é-m* tagolása 255 *érdelm* 5.
esedékes: lejáró rosz 169.
estély 313, *eszmény* 314. roszak.
éde: ide, *étt*: itt 5.
falu: sokaság 73.
faragmány 536.
fenekmény 535.
farkas kópé 28.
feltartja magát rosz 316.
félhaj 463, 510—511, 552.
feszterő rosz 111.
fog lenni jó és rosz 176.
fogékonytalan s társai roszak 132.
forrik 4.
 a fordítás elvei 75.; a szó- szerinti fordítás nem hűség 74, 112.
futópont rosz 73.
fülött rosz használata 169, 171.
 pitykés, hólyagos *gomb* 263.
gond 203.
görvény 534—535.
gyak, gyakfák 551.
gyanánt jelentése 173.
gyortya: gyertya 52.
gyukszél 506.
hajó a haj(t) igeneve 98.
hajt képzett ige, a. m. futtat 98.
halad eredetibb *hallad*-ból 99.
hangilleszkedés 8, 49, 53.

hányszékel rosz 111.
szóbeli hangszuly a magyarban 206—208.

harangnyelv 317.

hát: kor 7.

hattyú származása 98.

ház, haža, hažul 206.

helyett jelentése 175, 442.

hibáz, hibázik jók 83.

hid eredetibb hajd-ból 98.

héd: hégy 5; *hod*: hogy 5.

homlok 203.

hosszú eredetibb *hojszó*-ból 101.

huddoz: hügyoz 5.

hull képzett ige, származéka *hullám* 99.

a *hú z* jelentés 529—533.

i, i eredetibb *ja, jo, ju, je, jö*-ből 194.

idő: esztendő 2; eredetibb *jede jödö*-ből 194.

ige eredetibb *jöge*-ből 194.

ik ják-ból 5.

-ik nem képző, hanem rag 259, 439—441; *kopás* a 482—483.

az *ikes* ragozás nem fődöz jelentésbeli különbséget 439, 482, 485; *hanyatlása* 481, 483.

iktat származása 195.

illó, illa képzés 195.

illat 192.

inadék 551.

indok rosz 111.

iszamodni, ívad, évad származása 192.

inség, inkedni származása 437.

irigyel vlkit rosz 417.

iroma rosz 175.

itéletet hozni rosz 174.

jártában s hasonlók 422.

jelentés-elágazás 211—512, 530—533.

jó: folyó 195.

javak: javak 53.

jövemény 536.

juhszél 316, 364, 506.

jutat 202.

k nem rag, hanem képző 259.

karácsonyfa 363.

karakány, kolokony 458,

kassa: kas 2.

katat, kajtat, kutat származása 101.

katolika rosz 221.

kecskeolló 261.

kéd: kor 8.

kedély rosz 313.

kedvezőtlen s társai roszak 130.

kel, kél, köl, kelt, költ 198—199.

kell szerkesztése 50.

ként, kint egyként jók 84.

k é p z ö k.

a) n é v k é p z ö k.

alom, elem deverbális képző 398—399; *functiója* 401.

am, em egyberántott képző 399.

atlan, etlen, talan, telen fosztó képző 127; *minő* szókhöz nem járul? 129—131.

mány vány deverbális képző 533, *functiója* 536.

n igenévi képző (*szégy-(e)n*) eredetibb *m*-ből támadt 98—99, 436.

nok, nők képzős szók roszak 176; *idegen* képző 508.

b) i g e k é p z ö k.

b frequentativ 110.

- d* frequent. 98—99, 241, 243, 400, 436, 531.
g frequent. 99, 242.
l frequent. 99, 195, 242, 399.
r (=1), 242.
s 242.
sʒ " 20, 21, 100.
m momentán 242, 532.
t momentán 98, 195, 196, 243.
v igeképző 98, 242.
 kettős képzők 100; ket-
 tős frequ. képzők 99.
 mit kell képzőtlen szó-
 nak tekintenünk? 257.
ki vele s hasonlók 551.
keresesz s hasonlók roszak 21,
 71.
kettők 340, *kettődik* 5.
kezd a jövő segédigéje 52.
kezes: szelid és kézzel bíró 198.
 kifejezők elkopása 20,
 240.
kijön vlmivel jó 458.
kiút szükségtelen 82.
kiötlík jelentése 82.
kilgyó: kigyó 200.
kívül ragtalan szóval 353, 405.
*kólál, kódorog, kujtorog, ko-
 tolog* származása 100.
koldúl, koldús származása 100.
koromfekete s hasonlók 551.
kormány idegen szó 274.
kósza eredetibb *kószó*-ból 100.
koszorú lány rosz 174.
 „köhöz legyen mérve” 92.
könyű, könyv: köny 261.
megkörmed 317.
körülnézi magát rosz 315.
körültekint vlmít rosz 417.
kullog képzett ige 99, 399.
kúsz " " 100.
küldöncz rosz 313.
küst: keveset 5.
küzsdik: küzd 4.
- lakoma* idegen szó 175.
látlel rosz 111.
tettem lenne: tettem volna 4.
irva lett helytelen 490.
magas udvar rosz 314.
 a magyar ugor nevezet 147.
magyar: katolikus 2.
 miként magyarosít a nép?
 307.
marokvas 465, 510, 522.
 mássalhangzóváltozás.
cs helyett áll *cʒ*: csak 1.
r helyett áll *l*: kolokán 458.
s " " *sʒ*: iszteni 1.
ʒs " " *ʒ*: zidó 1.
h *χ*-n által *k*-ből: hull kul-
 lóg 99; hím kúm 8, 530.
t eredetibb *k*-ből: sötét söt-
 ték 435.
m s előtt *n*-vé lesz: számlík
 szánt 373.
j *h*-ből (terjed, terhed) 531.
v eredetibb *m*-ből 535.
 mássalhangzóvesztés 20,
 99.
 a mi megvan a nyelvben, az
 helyes 263.
mégy képzés 436.
nem mégy, sokra mégy ro-
 szak 314.
méllen: millyen 5.
mény jelentése 271.
ményén; mégyén 53.
met: metsz 4.
metathesis 53, 530.
miatt használata 443.
mindég helyes 265.
 a tört. s végz. mult alakjai
 51, 464, 509—510, 552.
 a műszók lehetnek idegenek
 111, 463.

nagyolkodik: nagyra tartja magát 3.

-*n* nem rag, hanem képző: *k e t t e n* 259.

né nő közt nincs különbség 491—492.

n e m i k ü l ö n b ö z t e t é s 492—493.

a *n é v m u t a t ó* helytelen használat 461,

kereszt- és vezeték név 318.

-*ni*, -*nit*, -*nül* határozó-képzők 261—506.

a nyelv szabályozza a grammatikát 158, 262.

az altiszai sa debreceni nyelvjárás 251—253.

nyelvújítás és nyelvfejlésztés 101.

nyomodik 458.

nyúzik 4.

-ó -ő igenév = való 4.

oda ide tagolása (*od-a id-e*) 260.

okmány rosz 170, 535.

óttalom eredeti *óttalom* 200.

-ól -öln eredeti -*ov-l* -*öv-l* 71.

on én személyrag funkcióval 348.

onc *önc* nem képző 221.

ormány rosz 535.

orot: írt 534.

ölte: *olta* (óta) 2.

öltöz *vlmit* 353.

őszintelen s hasonlóak roszak 128.

perc 410, 458.

porokony 458.

kettős rag 258, 261.

rag szerkesztés.

ért helyettesítő 248, okadó 249, cél 250.

hoz helyett *nál* 52.

nál " *től* comparatívóban 4.

től okhatározó 4.

vel assimilatio nélkül 52.

a 2. személy ragja *l 20*; *d*-ből támadt 71.

s z e m é l y r a g 507.

reteszfej 271.

rez: erdőirtás 261.

rúd: tábla 2.

s a j á t s á g o k 306.

sérik 4.

sikideje: régen 2.

sikul: gyalul 3.

sindik: sinlik 4.

sötét képzés 435.

sötét és elrejtett azonos fogalmak 434.

süt: föld; lesüti szemét 435.

szakmány, *szakvány* 534—535.

objectiv s subjectiv s z e m é l y r a g o k 550—551.

szalmakucsma 364.

szegődi 548,

s z á m 83, 221, 243—247, 292—297, 340—347, 389—398.

2-ik s z e m é l y i i g e a l a k o k 71—72.

szemöld rosz 314.

a s z e n v e d ő a l a k h a s z n á l a t o s 4.

szentély rosz 313.

szégyen származása 435.

szér hangilleszkedés nélkül 261. „szép isten hírével“ 116, 220.

szivély rosz 313.

a s z ó k s z é p s é g e é s r ú t s á g a 206.

s z ó k k i v e s z é s e 108.

- népies szók 303.
 páros „ 306, 360, 385—
 389.
szoklat: szoktat 3.
 szólasok 445—448, 494—
 498.
 népies szólasok 304.
 szórendi sajtások 50, 505
 —506.
 rosz szórend 459.
 szóvonzat 306.
szövevény 536.
- a tárgy-as-tárgyatlan
 ragozás elnevezésé-
 ről 549—551.
 tárgy-as igealak 50.
 a tárgy-atlan igealak saját-
 ságos használata 121, 211—
 214, 301—302.
támlány rosz 314.
taval, tova, tovább, tétova 7.
távlat rosz 314.
viztartány rosz 169.
tehát compositió (*ta-hát*) 6.
teher eredeti jelentése és alakja
 520.
teknöncz rosz 313.
telik, tölt 199.
termik 4.
tied tagolása (*ti-é-d*) 255.
terjed származása 531.
- tér* (név és ige) származása
 532, 333.
terél, terem, terít származása
 532.
tízek 341.
tokmány 535.
tolvaj: kópé 28.
*topp, tapad, tapod, tipor, tá-
 mad, stb.* származása 242—
 243.
tökély rosz 177, 508.
tönk: krach 72, 137.
 idegen tulajdon-nevek
 339.
 nem szabad ujítani 102—
 109.
- utánoz* 317.
ünnepély rosz 313.
- vágány* 411, 458.
vagy képzés 436.
valdál: birtok, falu 292.
 vezetéknevek alkotása 547
 —549.
védencz rosz 313.
végett jelentése 444.
 „hol vette magát?” 175,
 220.
szóvitály rosz 352.
viszály új szó 588.
zsákmány idegen szó 274, 535.

